

DES DE LA LEGALITAT: ENTITATS CIVILS I OPOSICIÓ AL FRANQUISME

Marc Zanon i Pérez

TESI DOCTORAL UPF/ANY 2015

DIRECTORS DE LA TESI:

Dr. Joaquim Albareda i Salvadó

Dra. Carme Molinero i Ruiz (Departament d'Història Moderna i
Contemporània, Universitat Autònoma de Barcelona)

DEPARTAMENT D'HUMANITATS

Als meus pares.

A l'Alba.

AGRAÏMENTS

Són moltes les persones que d'una manera o altra han contribuït a l'elaboració d'aquesta tesi doctoral. Per això vull aprofitar aquestes línies per expressar el meu agraïment a totes elles.

Per començar, a les dues persones que han exercit de guies en el camí d'investigació d'un projecte de cinc anys, els meus directors de tesi: el catedràtic Joaquim Albareda, les orientacions del qual han obert moltes portes i m'han ajudat a enfocar l'estudi; les nostres trobades sempre han dissipat els molts dubtes acadèmics i personals sorgits pel camí. A la catedràtica Carme Molinero, el mestratge de la qual ha estat fonamental per a la construcció de la tesi. Els seus consells, des del mateix moment de la tria del tema d'estudi, han estat la base per a avançar capítol a capítol. Els suggeriments dels doctors Aram Monfort i Maria Jesús Espuny em van permetre focalitzar la investigació al Col·legi d'Advocats; igual com Xavier Garí de Barbarà en el cas de Justícia i Pau.

És precisament a les entitats estudiades que també cal donar les gràcies. Per obrir les seves portes i arxius, sense la qual cosa aquesta tesi no s'hauria pogut construir; a les persones que les representen i que en tot moment han mostrat la seva total col·laboració: l'Arcadi Oliveras, l'Eduard Ibáñez i l'Anna Gudiol de Justícia i Pau, la Muriel Casals d'Òmnium Cultural, l'Àngels Mataró dels Amics de les Nacions Unides i la Isabel Juncosa del Col·legi d'Advocats. El seu tracte, amabilitat i interès han facilitat les moltes hores de recerca. Així mateix, a tot el personal dels arxius consultats, sense la dedicació i disponibilitat dels quals seria impossible accedir a les fonts documentals de gran valor que custodien.

De la mateixa manera, cal agrair a les persones que han volgut donar el seu testimoni dels fets, Josep Ricart Ollé i Rafael Ribó, per mitjà dels quals he pogut obtenir una perspectiva més profunda de la temàtica estudiada.

Per acabar, voldria agrair el seu recolzament incondicional a les persones més properes, amics i família. Especialment als meus pares, font d'inspiració i sense els quals aquesta tesi mai no hagués estat possible. I a l'Alba; per ser-hi sempre, per les hores robades, per suportar els meus monòlegs, per les seves revisions, per la seva

confiança i per no deixar-me renunciar mai, ni en els moments més difícils. D'ella és també una bona part d'aquesta tesi doctoral.

RESUM

La societat civil catalana va viure un procés de gran mobilització antifranquista a partir de la dècada dels anys seixanta. Una part important de la població va vehicular els seus anhels de llibertat a través d'entitats que, tot i operar des del terreny legal, van exercir un paper de denúncia de la dictadura i pressió per a l'establiment d'un Estat de dret que respectés els drets humans. Aquest és el cas d'Òmnium Cultural, Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona. La seva especial posició els va conferir un marge d'actuació major al de la clandestinitat i va contribuir a que nous grups socials s'impliquessin en accions contra la dictadura, aprofundint d'aquesta manera, en el procés d'erosió del franquisme que en va fer impossible la seva supervivència després de la mort de Franco.

ABSTRACT

Catalan civil society lived a long process of antifrancoist mobilization from the sixties. A very large part of the population channeled their desire for freedom through organizations that, though working legally, played a role in denouncing the dictatorship and put pressure for the establishment of a rule of law that would respect the civil rights. This was the case of Òmnium Cultural, Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides and the Col·legi d'Advocats de Barcelona. Their special status gave them more room to manoeuvre than the groups in clandestinity and encouraged other social groups to involve themselves in actions against the dictatorship, and thus deepening in the process of erosion of francoism that made the survival of the dictatorship impossible after Franco's death.

ÍNDEX

Agraïments.....	5
Resum	7
Introducció.....	13

PRIMERA PART: LES ENTITATS CIVILS

1. Òmnium Cultural	25
1.1 De la fundació a la clandestinitat	25
1.2 Òmnium Cultural en la il·legalitat	44
1.3 La represa de l'activitat legal.....	57
1.4 Els premis literaris	61
1.5 Òmnium Cultural i l'extensió del català	70
1.6 Els divuit regidors del no	88
1.7 El Congrés de Cultura Catalana, punt culminant de les activitats d'Òmnium	99
1.8 L'espai d'Òmnium a partir del 20 de novembre de 1975	112
1.9 Òmnium Cultural i l'antifranquisme.....	124
2. Justícia i Pau.....	129
2.1 De Roma a Barcelona: fundació i inicis de Justícia i Pau	129
2.2 El Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans	142
2.3 Les primeres topades amb les autoritats.....	148
2.4 1973 o l'impàs cap a les grans campanyes de Justícia i Pau en el darrer franquisme	166
2.5 La campanya pro amnistia	175
2.6 La lluita contra la pena de mort	189
2.7 Justícia i Pau en el camí cap a la democràcia	204
2.8 Balanç final	216
3. Amics de les Nacions Unides	221
3.1 Fundació i difusió dels valors de la ONU	221
3.2 La dimensió internacional	236
3.3 El procés de Burgos i les seves conseqüències	246
3.4 Els Amics en defensa dels drets laborals.....	258
3.5 Els drets humans i la denúncia a la seva vulneració	266

3.6 La lluita per l'extensió de la democràcia	269
3.7 Setembre de 1975 i les darreres execucions del franquisme	283
3.8 Els Amics de les Nacions Unides i la configuració de la democràcia.....	286
4. Col·legi d'Advocats de Barcelona	299
4.1 La protecció als advocats	303
4.2 Els drets dels detinguts o la lluita per un procediment judicial just	314
4.3 La Caputxinada	324
4.4 El món estudiantil.....	328
4.5 El concepte d'amnistia en el marc del Col·legi d'Advocats.....	336
4.6 El Col·legi d'Advocats i les reformes legislatives	344
4.7 Dels 113 als 67: el Col·legi i l'Assemblea de Catalunya	357
4.8 La qüestió successòria.....	369
4.9 El món obrer.....	373
4.10 El Col·legi d'Advocats i els drets humans	378
4.11 Els Consells de Guerra i la pena de mort.....	384
4.12 El Col·legi i la cultura catalana.....	398
4.13 <i>Les terceres vies</i>	410
4.14 El Col·legi d'Advocats de Barcelona en el nou horitzó democràtic.....	414

SEGONA PART: APUNTS BIOGRÀFICS I ENTITATS CIVILS

5. Trajectòries vitals confluents.....	425
5.1 Francesc Casares	426
5.2 Frederic Roda i Pérez.....	428
5.3 Anton Cañellas.....	430
5.4 Joaquín Ruiz-Giménez	435
5.5 Agustí de Semir	440
5.6 Josep Benet	444
5.7 Alguns punts de coincidència	450
6. Les entitats des d'una visió comparada	453
Conclusions.....	463
Bibliografia.....	479

Fonts documentals.....	479
Fonts orals.....	480
Fonts bibliogràfiques.....	480
Fonts hemerogràfiques.....	502
Publicacions de les entitats.....	506
<i>Boletín Oficial del Estado</i>	507

INTRODUCCIÓ

L'estudi del període final del franquisme i el procés de Transició a la democràcia a Espanya ha centrat l'interès d'un creixent nombre d'historiadors des de la dècada dels vuitanta. Bona mostra d'això ha estat la intensa producció científica sobre el període en els darrers temps, amb un important esforç de construcció d'un relat lluny d'apriorismes, en base a una important investigació a partir de fonts documentals del règim, però també de l'antifranquisme, així com altres organitzacions i fins i tot personatges que van tenir una incidència més o menys rellevant en el procés d'agonia del règim i en el canvi democràtic.

Així, després d'uns primers temps en què va predominar una història del període pràcticament novel·lada, en molts casos a càrrec de periodistes, el treball impulsat a Catalunya en gran mesura des del *Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica* (CEFID) de la Universitat Autònoma de Barcelona, liderat pels catedràtics Carme Molinero i Pere Ysàs, així com el d'altres historiadors d'arreu d'Espanya, ha donat lloc al que podríem considerar un canvi de paradigma que ha situat la societat i l'antifranquisme en un lloc central del procés final de la dictadura, com a autèntic motor de canvi.

D'aquesta manera, s'han dedicat esforços ingents a la investigació del moviment obrer, universitari, l'oposició política i en els darrers temps també al moviment veïnal. Això ha suposat un salt qualitatiu fonamental per a comprendre des de tots els vessants aquells dies, aportant una imatge molt més completa i seriosa d'un període fonamental de la història d'Espanya al segle XX.

Amb tot, existia un buit important en l'estudi d'uns moviments que, des d'una major moderació i amb una incidència evidentment menor que els anteriorment esmentats, van jugar un paper important en el desgast de les institucions franquistes, especialment a través de la construcció d'un discurs que, basant-se en la defensa dels drets humans, va aconseguir mobilitzar capes mitjanes de la societat més enllà dels col·lectius que ja ho estaven. Lluny de ser un moviment d'elits –cosa que la trajectòria d'alguns dels fundadors podia portar a pensar– estem parlant de plataformes civils que

van ser capaces de vehicular els anhels democràtics de bona part de la societat des dels marges legals que la dictadura ofería. És des d'aquesta òptica que té sentit estudiar el paper desenvolupat per Òmnium Cultural, Justícia i Pau, els Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona, en tant que plataformes civils que van tenir incidència en aquest procés.

El concepte entitats civils respon a la idea d'organització no vinculada orgànicament a l'Estat –malgrat que en alguns casos hagués existit una evident proximitat– i de la qual en poden formar part tots els ciutadans, amb l'excepció del Col·legi d'Advocats, en què existeix el vincle professional. De fet, la seva força rau en l'impuls dels seus membres, motiu pel qual la promoció de socis sempre va ser una prioritat; en aquest sentit, definim el concepte des de la realitat de canalització d'aspiracions ciutadanes, que en molts casos es resumeixen amb la idea de democràcia. Els seus estatuts estableixen objectius que no són estrictament polítics; la realitat, però, és que les especials circumstàncies del país van fer que esdevinguessin ben aviat un instrument per fer política.

Bona part de la historiografia social coincideix en esmentar-les, però sense entrar-hi en detall, atès el protagonisme indiscutible del moviment obrer i estudiantil.

Així, el seu paper era reconegut en notes a peu de pàgina del procés de lluita social contra la dictadura. Entenent que aquesta també va ser una forma d'antifranquisme, la present tesi pretén ser una modesta aportació que sumi arguments a la idea que l'empenta cívica va fer impossible un franquisme sense Franco, en el sentit que eixampla la base social que s'hauria erigit en una oposició més o menys directa, més o menys implicada, a la dictadura, gràcies al fet que grups tradicionalment poc mobilitzats es van implicar en aquest procés de lluita.

El discurs de denúncia que es llançava des de les entitats va aprofundir en la deslegitimació d'un règim que veia amb preocupació com perdia els inicialment suports de diversos sectors clau. De fet, el present estudi incideix especialment en aquest darrer fenomen tenint present que les actituds crítiques de Justícia i Pau són un

reflex de la pèrdua del suport de l'Església com a pilar fonamental del règim. El mateix passa amb els plantejaments del Col·legi d'Advocats, corporació estretament vinculada al règim en el període d'instauració d'aquest. En menor mesura, el posicionament d'importants sectors de la burgesia barcelonina, molts d'ells d'extracció catòlica –en aquest cas la figura de Fèlix Millet o de Joaquín Riuz-Giménez a escala espanyola en són un bon exemple–, entorn d'organitzacions com els Amics de les Nacions Unides i Òmnium Cultural, reflecteix un distanciament que aviat es va convertir en lluita contra la dictadura. Aquest posicionament es va materialitzar amb la defensa activa i difusió d'uns principis universals de reconeixement dels drets humans amb els quals s'identificava bona part de la societat i que aquesta reclamava.

Així, la investigació complementa i incorpora nous arguments i elements d'anàlisi a la tesi llargament defensada pels mateixos Molinero, Ysàs o Borja de Riquer segons la qual el procés de Transició a la democràcia té les arrels en la lluita contra la dictadura. Lluny de la idea que l'*establishment* franquista va portar a terme un pla prèviament establert per transformar les estructures de poder dictatorials en un Estat de dret, el contingut d'aquesta tesi ens ajuda a comprendre que la força d'una societat mobilitzada per mitjà d'organitzacions que havien aconseguit el seu espai legal en aquest dur context –juntament amb els moviments ja citats–, va tenir un definitiu efecte de desgast en l'aparell franquista, el qual, sumat a les creixents disputes internes, va impedir que la dictadura pogués sobreviure al personatge que l'havia governat durant dècades, iniciant-se un procés de trànsit a una democràcia parlamentària. Es tractava d'un espai que atorgava unes importants possibilitats d'acció i que, alhora, facilitava la identificació de moltes persones amb les entitats, ja que la legalitat limitava els riscos de la lluita clandestina.

Alhora, l'estudi ens permet observar la important tasca desenvolupada per aquestes entitats, que fins ara no havia estat prou reconeguda, si més no mitjançant una investigació que les situa en el ventall de col·lectius enfrontats a la dictadura, tasca que posa de manifest que l'extensió de l'antifranquisme, amb tots els matisos possibles, va ser un fenomen molt important quantitativament i qualitativament, és a dir, des de les

xifres de persones mobilitzades fins a la incidència que aquestes van tenir en la lluita antifranquista.

En el meu cas, l'interès per la història del franquisme neix de llargues converses des de fa anys amb el meu pare, que va viure aquells anys, el perfil del qual és perfectament equiparable a l'estudiat en les entitats i que m'ha servit d'inspiració. El buit sobre el franquisme i la Transició existent en els plans d'estudi gestats en democràcia va alimentar aquest interès fins arribar al programa de Doctorat en Història de l'Institut d'Història Jaume Vicens i Vives. Aquest recorregut va donar lloc a l'elaboració d'un Treball de Recerca que portava per títol *El moment final del franquisme: Estudi a partir de la documentació del Govern Civil de Barcelona (1973-75)*, en el qual es mostrava la línia d'actuació de la màxima autoritat de la província en els dos darrers anys de vida de Franco davant la creixent mobilització social. Aquells anys d'investigació a l'Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona van resultar d'enorme utilitat a l'hora d'afrontar un projecte de major envergadura, com era la tesi doctoral, que havia de seguir en aquesta direcció.

Va ser la catedràtica Carme Molinero qui em va suggerir l'estudi de diverses entitats que havien acomplert amb aquesta important funció en el darrer franquisme per tal de donar continuïtat a la línia iniciada amb l'esmentat treball. D'aquella conversa en va sorgir una primera proposta d'organitzacions que de seguida vam establir en quatre: Òmnium Cultural, Justícia i Pau, els Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona. Es tracta d'unes entitats que segueixen un patró comú; de fet, en l'elecció de les mateixes s'ha seguit un recorregut invers, ja que de la idea inicial de treballar els darrers anys de dictadura ja entrats els setanta, la cronologia ens va portar a recular fins inicis dels anys seixanta –l'empenta definitiva es va produir a finals d'aquesta dècada, tenint present que la fundació de Justícia i Pau se situa en aquell moment–, amb una confluència temporal que evidentment no és casual i que constitueix un dels molts elements compartits entre elles. Aquests van des dels mecanismes de denúncia utilitzats per les entitats –sovint a través de comunicats públics–, a les gestions a prop de les autoritats –amb qui en alguns casos els unien fins

i tot vincles personals–, la coincidència plena entorn de conceptes com els drets humans, la defensa d’una amnistia política i, finalment, amb el posicionament clar a favor de la democràcia representativa. Tant és així que les relacions entre les quatre entitats van ser habituals en el període, senyal inequívoc d’aquesta confluència d’interessos que mostra –tenint present també la resta de moviments estudiats– una societat mobilitzada contra la dictadura, més enllà dels mitjans utilitzats. Precisament aquest darrer punt ens ofereix una visió d’aquest antifranquisme molt més matisada i no només reduïda a la lluita en manifestacions, vagues i altres accions polítiques –que, òbviament van tenir una major incidència en el procés descrit–.

Vist des d’aquesta perspectiva, la investigació permet aprofundir en el funcionament de les esmentades entitats però, alhora, en la reacció de l’aparell franquista, així com els mecanismes d’actuació de l’antifranquisme, amb un matís particular que és el seu estatus d’entitats legals. Per tant, la imatge resultant és molt més completa, en el context dels múltiples i interessants estudis que ja han estat publicats sobre l’oposició a la dictadura. D’aquesta manera, hem pretès aportar arguments i documentació a una tesi ja molt consolidada entre la historiografia del període, ampliant la base d’estudi a nous col·lectius.

Com dèiem, es tracta d’organitzacions que la historiografia del període ja havia tingut en consideració però que mai havien estat prou estudiades de forma monogràfica i des de la perspectiva complementària de la lluita cívica contra el franquisme. Els llibres publicats sobre les mateixes eren històries força generalistes, pensades en la major part dels casos més com a commemoracions d’aniversaris que com a monografies que aprofundissin en aquesta temàtica. Així, la investigació ha intentat mostrar el paper que van jugar en els anys de la dictadura. I és que, a manca d’uns partits legals que vehiculessin les aspiracions populars de democràcia, les entitats van ser una via per incidir en política, assumint una tasca de suplència de les institucions que la dictadura bloquejava. Per tant, des d’aquestes plataformes es va fer lluita política per donar resposta a les limitacions de llibertat que imposava el franquisme.

El marc temporal que la tesi abasta s'inicia amb la dècada dels anys seixanta, amb la creació d'Òmnium Cultural i Amics de les Nacions Unides. Aquí situem també el punt de partida de la història del Col·legi d'Advocats de Barcelona –atès que per parlar de la seva fundació caldria remuntar-nos al segle XIX–, no per casualitat, sinó perquè l'arribada de juntes de govern democràtiques i la insistència d'un creixent nombre d'advocats antifranquistes se situa en aquelles dates. Es tracta del moment d'acceleració dels moviments socials que van tenir una certa rellevància en el procés estudiat, cosa que situa les organitzacions esmentades en l'àmbit de l'antifranquisme.

L'estudi s'inicia cronològicament en aquest període i analitza les diverses fases evolutives del règim i l'antifranquisme, amb la fundació de Justícia i Pau a mig camí, el 1967. L'any 1970 suposà un punt d'inflexió que s'estudiarà des de la perspectiva de les diverses entitats per a arribar a la fase final de la dictadura i la decadència del règim, una decrepitud no exempta de violència i crueltat repressiva. La investigació també ha tingut en compte la dinàmica presa per les entitats en els mesos posteriors a la mort de Franco i la seva evolució en el camí cap a la democràcia. Per tant, resseguint el paper d'aquestes organitzacions obtenim una visió de l'evolució del règim en els anys de màxima conflictivitat i les transformacions que la societat va anar experimentant, fins al punt de forçar la dictadura a modificar les seves estructures polítiques per arribar a una democràcia. El punt final s'ha situat en 1977 –en 1978 i la promulgació de la Constitució en el cas de Justícia i Pau per la seva especial evolució temporal–, quan l'establiment d'una vida política més o menys normalitzada amb l'arribada d'unes eleccions i el sistema de partits va marcar clarament l'evolució de les organitzacions i el seu pas a assumir altres funcions dins de la societat espanyola i catalana.

Pel què fa al marc geogràfic, l'àmbit d'estudi ha estat el català, si bé molt centrat en la vida de les entitats a Barcelona. Això es deu a l'evident pes de la ciutat comtal en la lluita antifranquista i al fet que totes les organitzacions estudiades van ser fundades a la capital. Per tant, sense ser una elecció de l'investigador, la realitat històrica ens ha portat a analitzar la vida de les organitzacions amb un ull posat permanentment en la ciutat de Barcelona. Cosa lògica, d'altra banda, si tenim present que tant el Col·legi

d'Advocats com Òmnium Cultural i els Amics de les Nacions Unides tenien la seva seu en aquesta ciutat.

Si obrim una mica més la perspectiva, veiem que la seva acció s'estén a tota la província. Això va en paral·lel a la fundació de delegacions d'Òmnium i Amics de les NN.UU., a més de la creació dels Secretariats de Justícia i Pau a Tarragona i Girona. Per tant, l'àmbit d'estudi –assumint la importància de les activitats desenvolupades a Barcelona– ha de ser necessàriament el català, cosa que posa en valor una acció reivindicativa i de denúncia que no només abasta un nombre important de ciutadans sinó també de territori. Fet que s'amplia encara més amb les iniciatives d'Òmnium Cultural, que des de la perspectiva de la defensa de la llengua, va treballar als territoris de parla catalana, especialment en el context del Congrés de Cultura Catalana –posant en relació aquest àmbit amb el Col·legi d'Advocats de Barcelona, en ser-ne un dels promotors–.

Amb tot, malgrat que aquest és l'abast territorial de l'estudi, cal no perdre de vista la incidència de l'escala estatal en un context com aquell. Així, les iniciatives dels Amics de les Nacions Unides es gestaven a la capital catalana, però a Madrid també s'hi va fundar una delegació, fruit de la intensa mobilització que es produïa en paral·lel a la ciutat castellana. A més, els vincles de destacats membres de la direcció de l'entitat –ja fos el doctor Puigvert, o Anton Cañellas– amb altres influents personalitats de la capital de l'Estat expliquen el per què d'aquesta realitat. La documentació del Col·legi d'Advocats de Barcelona mostra una intensa relació amb altres corporacions de ciutats espanyoles; la confluència d'aquestes relacions es troba en el Consell General de l'Advocacia, que serà utilitzat de la mateixa manera que molts advocats van utilitzar el Col·legi: per a traslladar queixes a instàncies superiors que els donés força davant de les autoritats. El punt més destacable de la dimensió espanyola de l'activitat del Col·legi d'Advocats va ser la celebració del Congrés Nacional de l'Advocacia a Lleó, l'any 1970, especialment per les repercussions democratitzadores que va tenir en el món de l'advocacia i que confirmava els principis que des d'anys enrere es venien defensant amb no poques dificultats a la corporació barcelonina.

El cas de Justícia i Pau coincideix amb els Amics des del punt de vista que es tracta d'una entitat que es va fundar a Barcelona recollint el testimoni d'organitzacions similars a l'estranger. A diferència d'aquesta darrera, però, l'aparició de la Comissió Nacional, amb seu a Madrid i impulsada pel lideratge de Joaquín Ruiz-Giménez, obrirà noves dinàmiques i possibilitats a la tasca de Girona, Barcelona i Tarragona, atès que conviuran les iniciatives de Catalunya amb les grans campanyes de Madrid, que els atorgaven una dimensió i un ressò molt més gran, en tenir una repercussió estatal.

Pel que fa a les fonts utilitzades, és obvi que aquestes han tingut una importància fonamental en l'elaboració de l'estudi, atès que tot ell s'ha establert en base a la documentació localitzada. En la mesura del possible s'ha recorregut a la utilització de documentació de les mateixes organitzacions, per tal d'entendre les dinàmiques internes i els posicionaments davant de les autoritats. El primer pas cronològicament va ser buidar els fons d'Òmnium Cultural i de Justícia i Pau a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Però si bé Òmnium va cedir anys enrere la seva documentació a l'esmentat arxiu, Justícia i Pau conserva a la seva seu un interessant i imprescindible fons documental que també ha contribuït a la construcció d'aquesta tesi. El mateix es pot dir de la documentació d'Amics de les Nacions Unides, el fons de la qual vaig poder consultar a la mateixa seu de l'entitat abans que aquest fos traslladat a l'Arxiu Nacional. Les actes de la Junta de govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona es troben a la seu corporativa del carrer Mallorca i els seus volums van poder ser analitzats a la biblioteca de l'entitat. La consulta de la documentació personal de Segimon Serrallonga a la biblioteca de la Universitat de Vic ha estat tota una troballa. Allà hi vaig arribar gràcies a les indicacions del meu tutor de tesi, el catedràtic Joaquim Albareda, esdevenint una font de gran interès, en primer lloc per constituir una documentació inèdita i, alhora, per l'àmplia visió que ofereix del Congrés de Cultura Catalana a partir del fons d'un dels seus principals protagonistes. El *Butlletí interior informatiu* d'Òmnium, en tant que publicació pròpia, ha resultat també d'interès per a entendre la incidència de l'entitat en el procés, així com algunes pàgines de *Pax*,

publicació de Pax Christi que es troba a la seu de Justícia i Pau atesa la seva estreta relació.

Tot això s'ha complementat amb fonts de l'administració, bàsicament a partir del buidatge de la documentació present a l'Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona; com he dit, aquest arxiu havia servit de base per a l'elaboració del Treball de Recerca i constitueix una font d'enorme valor per a l'anàlisi del període, atès que permet observar quina és l'opinió i el capteniment del governador civil en relació a la vida del territori sota la seva responsabilitat, així com observar quines són les polítiques de control de l'ordre públic engegades per la màxima autoritat de Barcelona i la finalitat d'aquest patró d'actuació. Les reaccions del governador civil ofereixen una visió de la incidència real de les diverses plataformes aquí estudiades, ja que sovint les autoritats franquistes deixen constància a la documentació del perill que adverteixen en les mateixes.

Per descomptat, s'ha utilitzat la bibliografia de referència que emmarcava el relat dels esdeveniments. Les respectives històries de les entitats han constituït, al seu torn, una guia d'importància capital per a contrastar dades i orientar cronològicament la seva evolució.

L'anàlisi de publicacions periòdiques també ha estat important per a la construcció del discurs, tant pel que fa a actes de les organitzacions com en les comunicacions d'aquestes. I és que la denúncia pública de les quatre entitats es va vehicular la major part de les vegades a través de notes de premsa. Aquest mitjà donava una visibilitat imprescindible per als moviments i tenia un efecte mobilitzador, en ser utilitzat sovint per a emetre denúncies. Així, *La Vanguardia española* ha estat el diari més utilitzat en l'estudi; d'una banda, perquè el seu reconegut prestigi resultava francament útil per a unes entitats que construïen un discurs des de la legalitat; de l'altra, tant els membres de les juntes directives com bona part de les capes mitjanes que van ser capaces d'activar es podien sentir còmodes amb els plantejaments relativament moderats d'aquest rotatiu –les bones relacions i els contactes entre les juntes i aquest diari semblen evidents a la llum de la difusió que des d'allí es va fer de les activitats de les entitats–. Finalment, perquè aquelles notes de premsa que eren publicades a través de

nombrosos diaris, s'han aplegat en *La Vanguardia*. En menor mesura, *El Correo Catalán*, *Catalunya Express*, *ABC*, *Diario de Barcelona* i *El Noticiero Universal*, així com *L'Osservatore Romano* o *Le Monde*, han estat útils per a puntualitzar aspectes concrets i per estudiar els comunicats que en menys ocasions es van difondre des de les seves pàgines. Només en un cas s'ha utilitzat *l'Avui*, en relació amb Òmnium Cultural. La seva cronologia, amb una fundació el 1976, en un moment de clara evolució de les entitats sens dubte n'és la causa. També *La Vanguardia* ha estat utilitzada en un article que elaborava un repàs històric del cicle de conferències *Les terceres vies*.

Malgrat que els posicionaments de les quatre entitats van penetrar en sectors de la població tradicionalment poc mobilitzats, la transversalitat d'un discurs amb què l'antifranquisme en bloc es podia identificar m'ha portat a utilitzar les pàgines de *Treball*, l'òrgan de premsa del PSUC, per copsar tota la dimensió de les iniciatives engegades des de les entitats civils, cosa que reforça la idea que els plantejaments que es defensen des d'aquí són capaços d'aglutinar ideologies i grups socials diversos que tenen en la lluita contra la dictadura el seu punt de trobada. A més, la referència a les accions de les entitats des de *Treball* posa en valor la seva incidència en el procés de desgast de la dictadura, situant-les en l'esfera de l'antifranquisme.

Les entrevistes realitzades principalment a membres de les direccions actuals de les entitats o bons coneixedors de la història de les entitats –en el cas de Xavier Garí de Barbarà–, però també a algun protagonista de fets relatats com Rafael Ribó o el jesuïta Josep Ricart Ollé, han servit per puntualitzar arguments i contrastar informacions.

Pel què fa a l'estructura de la tesi cal fer unes consideracions inicials: el treball s'organitza en base a un gran bloc que abasta l'actuació de les quatre entitats en els anys analitzats; en un segon bloc, quantitativament menor, trobem els dos darrers capítols, que s'han plantejat amb l'objectiu de traçar els punts de coincidència de les entitats, tant pel què fa a les persones, com en el funcionament de les mateixes. Els capítols del primer bloc s'inicien amb una anàlisi de la creació de l'entitat i les seves primeres passes –amb la lògica excepció del Col·legi d'Advocats–. Després de recórrer

diversos episodis de la implicació de les entitats en la lluita contra la dictadura, molts dels quals també són compartits, en tots els casos es fa una darrera aproximació a l'acció d'aquestes en l'"impasse" de transformació de les estructures polítiques de la dictadura cap a una democràcia després de la mort del dictador.

Seguint amb l'estructura de la tesi, cal tenir en compte una sèrie de qüestions pel que fa al segon bloc d'estudi. En primer lloc, el capítol "Trajectòries vitals confluents" no aspira a convertir-se en un compendi de biografies de reconeguts antifranquistes. Si fos així, la llista hauria de ser molt més llarga i fins i tot incloure una altra mena de protagonistes; en ell s'ha recollit la trajectòria de personatges que van estar implicats en diverses de les entitats estudiades, cosa que ve a demostrar la transversalitat d'aquesta oposició cívica a la dictadura. Per tant, sense pretendre reconstruir la seva biografia, s'ha destacat la seva tasca –en pràcticament tots els casos des de càrrecs de responsabilitat– en l'interior de més d'una organització per vehicular les opcions de combat al règim. D'altra banda, el capítol "Les entitats des d'una visió comparada" ofereix una visió creuada de la vida de les entitats en el context del darrer franquisme. Des d'aquí s'han analitzat els punts de coincidència entre les diverses organitzacions que mostren un treball en xarxa amb el qual es construí el front comú de l'antifranquisme, malgrat les diferències ideològiques, per enderrocar la dictadura i propiciar la implantació d'un sistema democràtic. A més, l'acció compartida en diversos actes conjunts justifica l'elecció d'aquestes quatre entitats per entendre la lluita que es va portar a terme des de la societat civil en el període. En definitiva, la tesi pretén ser una eina més que aporti una imatge propera a la realitat del període, ampliant els límits tradicionalment establerts de l'antifranquisme a una part de la societat que, en principi, no s'havia mobilitzat i per a la qual el discurs de les entitats civils en defensa dels drets humans i les garanties bàsiques era perfectament assumible i desitjable. Partint d'aquest espai de confluència, la documentació treballada ofereix arguments que demostren de totes passades la incidència de l'acció popular –sumant tots els moviments implicats en la lluita contra el franquisme– en el procés de descrèdit de la dictadura que un cop mort Franco va fer-ne impossible la seva supervivència.

PRIMERA PART: LES ENTITATS CIVILS

1. ÒMNIUM CULTURAL

1.1 De la fundació a la clandestinitat

«L'opressió cultural que sofrim ha privat a la cultura catalana d'allò que podríem anomenar la seva infraestructura: escoles, universitat, co-oficialitat de l'idioma, institucions, etc. Ara bé: una cultura no pot mantenir-se indefinidament sense comptar amb una infraestructura. Per tant, és evident que mentre la situació no millori, cal que atenguem primordialment tot allò que serveixi per suplir, el possible, aquesta manca d'infraestructures»¹.

Amb aquestes paraules Josep Benet transmetia la raó de ser de l'existència d'Òmnium Cultural en les Jornades d'estudi de la llengua catalana, celebrades a casa de Fèlix Millet i Maristany el 1966. L'entitat naixia el 1961 amb la tasca de suplència d'unes institucions que garantissin el normal desenvolupament d'una cultura² com a principal eix vertebrador, sota l'impuls de cinc prohoms barcelonins³: Fèlix Millet i Maristany, Joan B. Cendrós, Lluís Carulla, Joan Vallvé i Pau Riera⁴. És la cristal·lització de les iniciatives ja iniciades immediatament després de la Guerra Civil, com la *Benèfica Minerva*, que operava des de 1943 canalitzant l'important vincle entre el món de la cultura i alguns industrials del país cap a la publicació de llibres de literatura i història en català⁵. L'altre gran precedent (i directe) d'Òmnium Cultural es troba en la creació del Premi Sant Jordi, certamen literari establert el 1960 per part dels mateixos personatges, juntament amb Josep Maria Cruzet.

La forma jurídica era una qüestió clau en el període per salvar les probables vicissituds amb les autoritats governamentals. Per aquest motiu es va optar per la societat civil a

¹ Josep Benet *Combat per una Catalunya autònoma*. Bruguera, Barcelona, 1980. p. 155.

² Entrevista amb Muriel Casals. Barcelona, 9 de març de 2011.

³ Sobre això, Josep Millàs defensa que, malgrat la procedència burgesa dels seus fundadors, l'entitat s'identificà ràpidament amb el concepte de progrés. Josep Millàs "Òmnium Cultural i Catalunya" a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986. p. 6.

⁴ Prèvia participació amb 50.000 pessetes cadascun. Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany. Líder cristià, financer, mecenes catalanista*. Proa, Barcelona, 2003. p. 161.

⁵ D'aquest període data la traducció de Carles Riba de *La Odissea*, o la *Història del moviment cultural a Catalunya*, d'Alexandre Galí, entre d'altres, així com les subvencions facilitades a l'Institut d'Estudis Catalans, amb una presència en la clandestinitat des de 1942.

proposta de Lluís Massot⁶, després de desestimar les opcions de societat anònima i fundació⁷. Aquesta estructura perseguia com a únic objectiu ampliar el marge de maniobra de l'entitat⁸ en un context d'extrema repressió i control de les autoritats competents sobre les activitats dutes a terme per tot tipus d'organitzacions. Entre els primers tràmits a realitzar es trobava la gestió a prop del governador civil, Matías Vega, que «els va fer avinent la seva incomprensió pel fet que gent com ells emprenguessin aquelles activitats i, en el moment del comiat els va dir: “Y ahora no me constituyan un gobierno catalán”»⁹.

La cita amb el governador civil explica molts dels elements que intervingueren en la fundació d'Òmnium Cultural, atès que la privilegiada posició social dels esmentats personatges els atorgà unes importants facilitats per a la gestió amb les autoritats i la seva creació. Com explica Benet, Millet utilitzà la seva proximitat al poder per engegar l'empresa de recuperació del català, amb l'objectiu «d'explicar als seus amics i coneguts que tenien una parcel·la més o menys gran de poder polític o que tenien influència en aquest poder, la realitat de la situació de la llengua i la cultura de Catalunya i per tal de protestar d'aquesta situació»¹⁰.

Així, cal emmarcar el naixement d'Òmnium en el context del que havia significat la *Operación Cataluña* com a campanya de rentat d'imatge de les autoritats franquistes després de la sortida de to de Luís de Galinsoga, director de *La Vanguardia española* que, en assistir a una missa en català, hauria etzibat el ja famós “*Todos los catalanes*”

⁶ Joan B. Cendrós “La fundació i els primers anys d'Òmnium Cultural” a DD.AA. *Òmnium Cultural... L'advocat Lluís Massot explica a Fèlix Millet els motius d'aquesta decisió en una nota de 20 de febrer de 1961: «li envia minuta de “Societat civil”, en la que ha de fer-li remarcar no extranyí es parli de guanys i de repartir-los entre els socis, ja que de no ser així, es correria el perill de que fos anul·lada. De preparar una associació estaria sotmesa al permís previ i al control de Govern Civil i Ministeri de la Governació, i d'optar per una fundació, dependríem també d'aquell i del Ministeri d'Instrucció Pública- Confia que no se li escaparà, que després de donar-hi moltes voltes, s'ha limitat a redactar projecte subjecte a esmenes però, que en el fons, i encara amb reserves, sembla l'únic camí viable». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 26, Arxiu Fèlix Millet.*

⁷ Josep Faulí *Els primers 40 anys d'Òmnium Cultural*. Proa, Barcelona, 2005. p. 16. De fet, l'advocat Juan Manuel Fanjul explicava a Fèlix Millet que «realment és una associació “disfressada” de societat civil». *Íbidem*. p. 17. De fet, es va constituir una fundació d'Òmnium Cultural que mai s'arribà a materialitzar en la realitat «en no aconseguir la consideració de beneficodocent». *Íbidem*. p. 24.

⁸ La societat civil evita el «permís previ i al control del Govern Civil i del Ministeri de la Governació». Agustí Ma. Bassols “La lluita per constituir legalment Òmnium Cultural” a DD.AA. *Òmnium Cultural...* p. 25.

⁹ Josep Millàs “Òmnium Cultural...” p. 2.

¹⁰ Josep Benet *Fets i personatges*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1981. p. 131. La cita correspon a la conferència pronunciada per Benet en l'homenatge que Òmnium Cultural va organitzar a Fèlix Millet el 6 de maig de 1968 al Palau Dalmases.

son una mierda” un diumenge de 1959. La posterior estada de Franco de pràcticament un mes al Palau de Pedralbes durant el 1960, amb Consells de Ministres inclosos, pretenia calmar els ànims i, sobretot, relaxar les tensionades relacions amb Catalunya i l’opinió pública. Tanmateix, els Fets del Palau, de 19 de maig de 1960¹¹, i l’absolutament desmesurada reacció repressiva desencadenada per les autoritats significaren un nou pas enrere.

Aquest és l’equilibri precari en què jugava el franquisme envers Catalunya –i en general cap a tot aquell moviment considerat perillós– i en el que s’ha d’entendre la fundació d’Òmnium, que precisament per això hagué de salvar no pocs obstacles¹². Segons Agustí Ma. Bassols: «Com era de témer, [la fundació de l’entitat] va suscitar també grans recels a les esferes de govern que aviat es traduïren en accions repressives concretes»¹³.

L’aspecte cultural que es pretenia posar al capdavant com a salvaguarda del projecte va permetre el naixement de l’entitat, sempre amb l’espasa de Dàmocles del Govern Civil a sobre que ja advertia Vega: per al govern era acceptable –fins a un punt, com demostrarà la suspensió de les seves activitats el 1963– una entitat que promocionés la llengua i la cultura catalana, però no ho serien les iniciatives que, amagades darrera d’aquest cartell, pretenguessin anar més enllà en la recuperació de velles llibertats diferencials de Catalunya. De fet, català i catalanisme o fins i tot un *separatismo* pràcticament inexistent¹⁴ en el període va ser una confusió habitual de les autoritats que portà a la seva persecució. Manent justifica la societat civil amb aquestes paraules:

«perquè, en principi, no trobaria entrebancs polítics. En canvi una associació cultural, atesa la personalitat catalanista dels fundadors, no seria autoritzada pel ministeri de

¹¹ Per a una visió amb més detall dels fets: Joan Crexell *Els Fets del Palau i el consell de guerra a Jordi Pujol*. La Magrana, Barcelona, 1982. Resulta interessant observar que alguns dels protagonistes d’Òmnium en aquests primers anys estarien implicats indirectament en aquests esdeveniments, bàsicament en la defensa de Jordi Pujol: Fèlix Millet va escriure en diverses ocasions al Ministre de la Governació Camilo Alonso Vega per a parlar de la qüestió. En aquesta tasca va prestar una ajuda especial Juan Manuel Fanjul. Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* pp. 180-181.

¹² Agustí Ma. Bassols “La lluita per constituir... p. 25.

¹³ *Ibidem*. p. 26.

¹⁴ Sobre aquest fenomen en els primers seixanta Colomer explicava: «Lo que se consideraba prioritario eran los derechos lingüísticos y culturales de Cataluña, considerados como derechos naturales (en algunos casos hasta “biológicos”). El resto, podía ir desde la descentralización administrativa a la autonomía particular o al mero reequilibrio de los repartos fiscales del Estado. El separatismo era blandido retóricamente en ocasiones como una amenaza táctica o como una reacción exaltada de descontento». Josep M. Colomer *Cataluña como cuestión de Estado. La idea de nación en el pensamiento político catalán (1939-1979)*. Tecnos, Madrid, 1986. p. 275.

Governació. El projecte era arriscat, i com els va dir en un informe Juan Manuel Fanjul, agafat amb agulles perquè aviat s'adonarien que era una associació cultural camuflada, tal com va esdevenir»¹⁵.

Els objectius formalment establerts en l'escriptura de la societat dictaven: «Impulsar y fomentar estudios literarios e históricos, la celebración de concursos para premiar obras históricas o artísticas, subvencionar su publicación o edición y cualesquiera otros objetivos análogos o concordantes»¹⁶. La cultura i només la cultura –entesa des del seu vessant més estrictament lligat a la creació literària– és la raó de ser d'Òmnium davant de les autoritats, obviant la potent càrrega de significat que tenia una entitat amb voluntat d'aglutinar¹⁷ les inquietuds culturals catalanes i potenciar-ne el seu trajecte cap a una vida *normalitzada* dins de la dictadura, per no parlar de la disfunció que això representava per a un sistema que «consistia, encara, invariablement, a intentar d'“integrar” la cultura catalana, a provar d'assimilar-la a una de les “cultures” espanyoles i a convèncer-la que raonablement, es resignés a esdevenir “regional”»¹⁸.

Un cop constituïda com a entitat i instal·lada a la seu del Palau Dalmau, al carrer Montcada número 20 de Barcelona, la principal tasca va ser la captació de socis i la promoció d'Òmnium Cultural per a donar-li visibilitat. Aquest procés es basà en contactes personals i visites de membres de l'entitat a potencials socis. Així, el maig de 1962 s'envia una carta a aquelles persones amb qui ja s'havia mantingut un contacte previ, animant a la promoció prop d'amics que, al seu torn, fessin créixer encara més el nombre de socis. Aquesta carta serveix també de compendi dels principals objectius de l'entitat:

«Donar ajut econòmic a totes aquelles iniciatives que confereixen un prestigi a la llengua i a la cultura catalanes, dins i fora de Catalunya.

Orientar aquestes iniciatives quan ho demanin així els seus indicadors i estudiar la forma que puguin, per elles mateixes, sobreviure i consolidar-se.

¹⁵ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* pp. 160-161.

¹⁶ *Ibidem.* p. 161.

¹⁷ *Ibidem.* p. 128. Aquí l'autor cita a Josep Benet, que en el seu reivindicatiu discurs de 1966 hauria volgut transmetre la necessitat de convertir l'entitat en pal de paller de la cultura catalana en el context d'opressió en què havia viscut des de la fi de la Guerra Civil.

¹⁸ Joan Triadú *Una cultura sense llibertat*. Proa, Barcelona, 1978. pp. 180-181.

Unificar les ajudes econòmiques que es fan d'una manera individual i dispersa, per tal de reforçar així la seva eficàcia»¹⁹.

Òmnium Cultural nasqué amb la idea d'institucionalitzar la promoció de la cultura catalana amb unes arrels fortament anclades en el noucentisme. Tot, en un context més global de promoció de la cultura catalana que Carme Molinero i Pere Ysàs relaten en aquests termes:

«Des de mitjan anys seixanta van prendre embranzida els projectes de dotar la cultura catalana dels instruments imprescindibles per arribar a amplis sectors de la població. La creació o consolidació d'editorials –Edicions 62, Gran Enciclopèdia Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat– o l'extensió d'infraestructures culturals i cíviques –Òmnium Cultural– exigiren uns recursos econòmics que, en bona mesura, procediren de sectors catalanistes burgesos, que havien optat per la defensa de la llengua i cultura catalanes sense enfrontar-se directament a la dictadura»²⁰.

Es pretenia complir la funció de suplència d'unes institucions inexistents²¹ que protegissin la cultura de forma unificada i amb uns objectius clarament definits. Joan Triadú ho sintetitzà amb aquestes paraules: «obtenir el reconeixement del català i a créixer, coordinar i crear manifestacions culturals catalanes, exclusivament en català, des d'una “legalitat” i sense integració de cap mena en la “legalitat”»²². A més, existí una clara voluntat de traslladar la tasca de suport a la cultura catalana a uns mecanismes més arrelats socialment i pel territori; això és, promocionar la cultura no només des d'unes elits preocupades per la qüestió: «Òmnium Cultural, malgrat les característiques dels seus fundadors, va néixer amb voluntat de mecenatge social: es tractava de substituir el mecenatge d'uns pocs poderosos per la suma d'un gran nombre d'aportacions més modestes»²³. Luí Valeri anava més enllà en un article publicat un any després de la fundació:

«Se trata, nada menos, que de revalorizar la cultura catalana, es decir, exaltar, no empíricamente, sino práctica y eficazmente, todo el acervo cultural de Cataluña, lo que significa una vivificación de todo lo que encierra el alma catalana al través de los

¹⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 26, Arxiu Fèlix Millet.

²⁰ Carme Molinero i Pere Ysàs *Catalunya durant el franquisme*. Empúries, Barcelona, 1999. p. 124.

²¹ Joaquim Molas destaca el paper d'Òmnium Cultural en aquest sentit: «ejerció la función de suplencia de otras instituciones públicas prohibidas». Joaquim Molas “La cultura catalana durante la Transición” a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta años después*. Península, Barcelona, 2006. p. 173.

²² Joan Triadú *Una cultura...* p. 182.

²³ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 145.

tiempos: su historia, su lengua, su literatura, sus tradiciones, sus costumbres, la riqueza patrimonial de espiritualidad que nos legaron las antiguas generaciones y que por dejadez nuestra, y sólo nuestra, podrían perderse en el marasmo de la distracción, de la frivolidad y del olvido»²⁴.

Per acabar, lloant els nobles objectius de l'entitat en aquests termes:

«La sociedad denominada “Omnium Cultural” en lugar de separar trata de unir; en lugar de disgregar, pretende articular, y en lugar de sembrar y fomentar odios y negaciones, aspira a enardecer la devoción por nuestras cosas, por nuestras instituciones y por todas las nobles iniciativas que puedan surgir para “revalorizar los altos conceptos de nuestra cultura”, todo ello con un perfecto sentido de eficacia, encendiendo la llama del amor entre todos los catalanes con objeto de realizar una labor constructiva que a nosotros, y sólo a nosotros, incumbe llevar a término»²⁵.

Els inicis pel que fa a l'activitat desenvolupada per Òmnium Cultural no foren fàcils. L'empresa era immensa i els recursos limitats. Tanmateix, l'entitat no partí de zero, atès que va tenir la virtut i el propòsit de saber aglutinar esforços i capital humà i econòmic d'iniciatives que ja venien d'enrere, cosa que facilitava l'arrencada amb una línia clarament marcada pels fundadors.

Així, en aquests inicis es va continuar amb la celebració del Premi Sant Jordi com a motor d'una literatura que mai no havia desaparegut però que necessitava de l'impuls extern d'una dotació econòmica que estimulés la riquesa creativa del país. En aquesta mateixa línia se sumà la participació als premis Josep Ma de Segarra, el Josep Ma Folch i Torres, el Carles Riba i el Joaquim Ruyra²⁶. La Junta mostrava una claredat d'idees que facilitava la gestió dels recursos en iniciatives pertinents als objectius inicials de l'entitat, cosa que reportava una imatge de seriositat per a les autoritats governamentals però també i molt especialment per als potencials nous socis que observaven la societat com una via de suport a la cultura catalana des d'una organització legal i que no suposés un perill real per als mateixos.

En qualsevol cas, aquestes ajudes anaven en direcció ascendent, des dels recursos captats –bona part d'ells amb les quotes dels socis– cap a una minoria de premiats.

²⁴ Luís Valeri “«Omnium cultural»” *La Vanguardia española*. 19 d'agost de 1962. p. 7.

²⁵ *Íbidem*.

²⁶ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 25.

Tanmateix, i aquesta és probablement una de les claus de l'èxit, la pervivència i l'arrelament d'Òmnium Cultural entre la societat, els esforços també anaven en sentit descendent, per a acabar revertint en els ciutadans. Estem parlant de les classes de català. En un inici es tracta de classes a professors²⁷ sota la idea que «quan arribi la represa cultural i política de Catalunya serà fonamental l'existència d'un nucli de professors, format de manera rigorosa i amb prou capacitat professional i pedagògica, per, ara sí, multiplicar les classes de català entre tots els segments de població que hi estiguin interessats»²⁸. Aquest plantejament de Triadú fou assumit per Òmnium, que acabà de donar un «impuls definitiu»²⁹ a la iniciativa. El 12 de juliol de 1961 s'havia creat la Junta Assessora per als Estudis de Català (JAEC) com a consorci format per l'Institut d'Estudis Catalans i la Comissió Delegada d'Òmnium Cultural³⁰, que era qui organitzava efectivament els cursos i qui va expedir fins a 51 certificats, el 1962, a professors que s'havien examinat prèviament³¹. Entenent el concepte de *suplència* com l'assumpció per part de l'entitat de les atribucions que li pertocarien a un Estat que garantís la normal existència d'una cultura, Òmnium pivotarà sobre aquests dos eixos: la promoció de la literatura catalana i el coneixement de la llengua³² com a eina bàsica de comunicació d'una comunitat cultural però també i molt especialment, com un instrument d'integració dels nousvinguts. Cal considerar la iniciativa com a fonamental per a la pervivència de la llengua i la cultura en el dur context de la dictadura, sobretot vista la dimensió que l'organització acabarà prenent, amb una destacable acceleració en el darrer període del franquisme.

Establertes les bases de funcionament de l'entitat, el seu dia a dia va representar aviat un problema per a les autoritats governamentals, que es movien en el fràgil equilibri del consentiment envers quelcom cultural³³ i allò inacceptable per al dogma oficial. De

²⁷ En aquest cas Òmnium Cultural també recull iniciatives anteriors –Benèfica Minerva– i altres més aviat disperses per a donar-li una cohesió i una major estructura.

²⁸ Agustí Pons Joan Triadú, *l'impuls obstinat*. Pòrtic, Barcelona, 1994. p. 115.

²⁹ *Ibidem*. p. 121.

³⁰ Joaquim Arenas "Per la llengua i per l'escola" a DD.AA. *Òmnium Cultural...* p. 59.

³¹ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 62.

³² L'estreta relació amb l'Institut d'Estudis Catalans és una bona mostra de la centralitat de la llengua en l'entitat.

³³ En aquest punt Joan Triadú identificà hàbilment els beneficis –limitats per la mateixa definició d'una dictadura– que podia reportar a les autoritats l'intent d'integració de la cultura catalana –això és, un cert nivell de tolerància en aspectes merament culturals com premis literaris o certes publicacions–: «Aquesta política, destinada al fracàs, era

retruc, les primeres topades ratificaren als fundadors i primers membres les dificultats ja esperades i que no feien més que mostrar el tarannà d'una dictadura que en els aspectes fonamentals no havia mogut ni un mil·límetre la seva duresa, suposant importants entrebancs en la tasca de normalització de la cultura catalana en aquest context.

D'aquesta manera, existí un control policial insistent sobre l'entitat. Les paraules de Matías Vega anteriorment citades es materialitzen en informes que la policia enviava al governador civil explicant les accions programades per Òmnium, amb un especial seguiment dels seus dirigents³⁴. L'obrar del règim asfixiava les iniciatives alternatives i feia que aquestes haguessin de prendre un patró de conducta molt determinat, basat en la utilització de les estructures que el govern permetia per a portar a terme les seves accions, amb la consciència que la vigilància era propera. Per tant, entitat legalitzada³⁵ sí, però amb les condicions en què el franquisme legalitzava organitzacions alienes al seu corporativisme; això és: control, seguiment policial i amb l'amenaça de la sanció governativa sempre present.

Aquest marcatge a Òmnium s'entén des de la mateixa naturalesa d'Estat repressiu del règim franquista que situava l'eliminació de potencials perills al centre de la seva política però, alhora, mostra el temor que representava per al Govern Civil la capacitat mobilitzadora d'una entitat que pretenia donar resposta a una situació generada pel mateix govern des de 1939: la manca d'un suport –i encara més, la repressió– al català i la seva cultura³⁶. Altra volta, l'empresa d'Òmnium va contra els principis ideològics del franquisme i encara més important, pot tenir implicacions molt negatives si pren la volada d'una comunitat cultural de les dimensions que estem parlant. Si això hi afegim

tanmateix més ben encaminada que la que s'exercia en la mera repressió, perquè permetia, distingint i matisant, d'aprofitar les situacions confuses que presentava l'adversari». Joan Triadú *Una cultura...* pp. 180-181.

³⁴ Una nota informativa de 25 de juny de 1963 enviada per la Jefatura Superior de Policia al governador civil ressegueix les trajectòries vitals dels membres de la Junta d'Òmnium. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

³⁵ Joan B. Cendrós "Òmnium Cultural, associació legalitzada durant la dictadura" *L'Avenç*. Núm. 71, 1984. pp. 12-15.

³⁶ Quelcom que no és patrimoni de certes elits barcelonines, sinó que té un arrelament important ja des del segle XIX en entorns obrers, de petits comerciants i de menestrals. Aquest plantejament fou llargament desenvolupat per Josep Termes: Josep Termes *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil: 1868-1939*. Vol.VI. Edicions 62, Barcelona, 1987. També, *Les arrels populars del catalanisme*. Empúries, Barcelona, 1999. *Història del catalanisme fins al 1923*. Pòrtic, Barcelona, 2000. *Històries de la Catalunya treballadora*. Empúries, Barcelona, 2000. *La catalanitat obrera: la República catalana, l'Estatut de 1932 i el moviment obrer*. Afers, Catarroja-Barcelona, 2007.

l'existència d'unes institucions pròpies amb fonaments sòlids des de l'Edat Mitjana i els precedents de la Renaixença i molt especialment de la II República, amb un govern autònom, entenem la preocupació de les institucions³⁷.

La documentació oficial dóna fe del seguiment fet a l'entitat i de les pors del règim, tal i com s'observa en la nota enviada el 22 de gener de 1963 des de la Direcció General de Seguretat al Govern Civil de Barcelona. En ella es ressegueixen els orígens de l'entitat, s'explica l'empara donada a entitats com l'Institut d'Estudis Catalans, l'obra de ballet popular, el Secretariat d'Orfeons i l'Agrupació Dramàtica de Barcelona, així com l'especial interès en la promoció del català. L'informe denota el nivell de coneixement que es té d'Òmnium i, sobretot, alerta dels perills que implica, quan afirma:

«Lo peligroso de esta entidad, cauta y hábilmente concebida –se comenta en algunos medios intelectuales afectos al Régimen– es de no ejercer sobre ella una inteligente y eficaz inspección-observación puede fácilmente convertirse en un foco de conspiración anti-régimen y anti-España, máxime teniendo en cuenta que entre sus directivos y ADEPTOS o afiliados (escudados éstos en el anonimato) figuran muchos intelectuales de talla, hábiles letrados, médicos, etc., y no estará de más prevenir tales posibles actividades»³⁸.

La nota mostra alguns dels mecanismes pels quals arribava aquesta informació («–se comenta en algunos medios intelectuales afectos al Régimen–»³⁹), molt més complexos que la simple vigilància dels cossos repressius. De fet, les cartes, notificacions (i altres comunicacions sense constància escrita) adreçades a la Direcció General de Seguretat, el Govern Civil o les diputacions per ciutadans anònims significats amb el règim⁴⁰ són una constant entre la documentació del Govern Civil. A

³⁷ Ramon Alquézar situava els orígens de la Transició en l'inici de les mobilitzacions dels anys seixanta, que a Catalunya prengueren el reclam de les institucions pròpies –en un context de retorn a la democràcia com a principal objectiu– com a punt socialment important: «a Catalunya, aquestes mobilitzacions –prou nombroses– es realitzaren per mitjà de manifestacions a favor de les llibertats democràtiques i, simultàniament a favor de les institucions d'autogovern». Ramon Alquézar "Del postfranquisme a la transició democràtica a Catalunya" a Marta Rovira i Fèlix Vázquez (coord.) *Polítiques de la memòria*. Pòrtic, Barcelona, 2004. p. 43.

³⁸ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Per posar-ne un bon exemple ens podem remetre a la detenció de 113 membres de l'Assemblea Permanent de l'Assemblea de Catalunya el 28 d'octubre de 1973 a l'església Santa Maria Mitjancera de Totes les Gràcies de Barcelona, quan una trucada anònima a les autoritats hauria indicat el punt exacte on s'estava celebrant la trobada. Fou així com la "1ª compañía de la 41a Bandera Móvil de la Policía Armada" i agents del grup III de la Sexta Brigada entraren al recinte eclesial. Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya (1971-1982): Catalanisme popular i*

això hi sumem les informacions que ciutadans no tan anònims trameten formalment o informal a aquestes instàncies i observem un panorama de difícil treball sense fugues.

El perill rau, segons el mateix text, en no donar suficient importància al pes i la tasca que pot assolir Òmnium, bé sigui per la naturalesa cultural de l'entitat, la procedència social dels seus membres fundadors i la Junta de govern (per bé que catalanistes, destacats membres de la burgesia barcelonina, al cap i a la fi) o per descuit de les autoritats amb els múltiples i creixents focus de *subversió* que anaven creixent en el període. Això, segueix el text, amb persones de significat caràcter contrari al règim o la unitat de la nació espanyola, podria acabar constituint un focus de problemes més per al govern, un reducte des del qual es fomentessin els valors democràtics i una idea d'Espanya (identitàriament parlant) diferent a la línia oficial. La construcció de discursos contraris al règim constitueix un risc massa elevat, es defensa, com per no dedicar-hi suficients esforços. De fet, el desenvolupament d'Òmnium demostrarà que la observació resulta encertada, atès que aquests mals acabaran caient a sobre del règim amb la creixent força que prendran els moviments socials a partir dels anys seixanta. Igualment, l'assimilació de catalanisme amb *subversió* o *antifranquisme*, no necessàriament vinculada inicialment, es veurà alimentada amb el discórrer dels anys, en part per la duresa de la repressió de les autoritats, en part pel despertar cultural i social del període.

A més, alerta la nota informativa, no es tracta d'un moviment espontani i sense senderi, sinó que la implicació de «muchos intelectuales de talla, hábiles letrados, médicos»⁴¹ encén les llums d'alarma de les autoritats, entenent que l'expansió podria arribar a ser exponencial de la mà de personatges influents, ben situats i amb capacitat d'intervenció en la societat.

Un any i mig després de la seva constitució ja es va començar a prefigurar el que acabà amb una dura i llarga clausura de l'entitat com a conseqüència d'aquests

antifranquista. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001. p. 209. Al paper de les autoritats davant d'aquest esdeveniment vaig dedicar unes pàgines al meu Treball d'iniciació a la recerca: Marc Zanon *El moment final del franquisme: Estudi a partir de la documentació del Govern Civil de Barcelona (1973-75)*. Treball d'iniciació a la recerca. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2010. pp. 95-98.

⁴¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

plantejaments. En certa manera, s'estan explicant, ja abans que succeeixi i tot, els motius que implícitament portaran les autoritats a segellar la seu del Palau Dalmaes i prohibir-li tota activitat pública.

Els temors del règim en aquests mateixos dies queden reflectits en una nota informativa de la Jefatura Provincial de *F.E.T. y de las J.O.N.S* de 20 de maig de 1963, en què s'exposa:

«Se nos informa que cada día van en aumento las actividades de la entidad "OMNIUM CULTURAL", que se ha instalado en el Palacio Dalmaes, y se ha transformado en sede del catalanismo de nuestra Ciudad, contando con la protección de todos los magnates catalanistas de la industria y el comercio»⁴².

La retòrica segueix la mateixa línia malgrat provenir de fonts diferents, i entronca amb el comentari de Matías Vega. La cultura és la darrera de les preocupacions de *Falange*⁴³ i, per extensió del Govern Civil⁴⁴, envers Òmnium. Tant és així que no hi apareix cap tipus de referència. Ja en el XI Consejo Nacional del Movimiento, inaugurat el 2 d'octubre de 1961 s'havia plantejat amb claredat la preocupació pel problema de Catalunya. Les consideracions finals no en deixaven cap mena de dubte:

«En definitiva, la visió de la ponència implicava el reconeixement d'un "problema català", però no com a potencial separatisme, sinó, vist com el resultat de la insuficient funció integradora per part del mateix estat, que no havia elaborat una política sistemàtica en aquesta direcció, una declaració absolutament inèdita en els dirigents franquistes. Tanmateix, la necessitat d'integració catalana no havia de passar per solucions que contemplantessin la consideració legal de la regió»⁴⁵.

Això es va traduir en accions concretes del Movimiento com les aquí exposades⁴⁶. Aquest paper atorgat de garant dels valors primigenis del franquisme xoca amb el

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Són nombroses les publicacions que han entrat en la complexa història de la Falange. Alguns de destacats: Joan Ma. Thomàs *La Falange de Franco. El proyecto fascista del régimen*, Plaza&Janés, Barcelona, 2001; Joan Ma. Thomàs "Los estudios sobre las Falanges/Fe de las JONS y FET y de las JONS: Revisión historiográfica y perspectivas" *Ayer*. Núm. 71, 2008. pp. 293-318. Miguel Ángel Ruiz Carnicer (Ed.) *Falange: las culturas políticas del fascismo en la España de Franco, 1936-1975*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2013.

⁴⁴ Malgrat les disputes en les estructures del règim i el complex paper que hi va jugar *Falange*, aquí s'observa una identificació d'interessos entre ambdues institucions sota el pretext de l'enemic comú en forma de *Subversión*.

⁴⁵ Carles Santacana *El franquisme i els catalans. Els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962-1971)*. Afers, Catarroja, 2000. p. 52.

⁴⁶ Ysàs explica aquest procés: «Más allá de la consecución del pleno ejercicio del papel del Movimiento y del Consejo Nacional, éste llevó a cabo una notable labor de análisis de los problemas de la sociedad española, en particular de los que eran percibidos como los más importantes para el régimen, y formuló propuestas para

desplegament d'Òmnium a la societat barcelonina. Es tracta d'un atac a la idea de la nació espanyola⁴⁷ que mostra el nivell de preocupació que el *separatismo* va arribar a representar⁴⁸. Hi veuen una mena de reducte del catalanisme que recolza en «la protección de todos los magnates catalanistas de la industria y el comercio»⁴⁹. Jordi Solé-Tura ens il·lumina aquest procés:

«El franquismo hizo del concepto más tradicional y reaccionario de la nación española el fundamento de su dictadura y lo elevó a la categoría de principio indiscutible. En nombre de él sometió a una terrible persecución las instituciones, los símbolos y los fundamentos culturales de Cataluña y Euskadi»⁵⁰.

És aquest principi el que portà a l'estat d'alerta i la repressió de les autoritats, en resposta a la concepció de l'Estat aquí explicada⁵¹. A més, el darrer punt resulta difícil d'assumir per l'extracció social dels seus membres –amb una visió esbiaixada de la realitat identifiquen Òmnium amb la burgesia industrial i comercial del país en bloc–, atesa la lluita ja habitual amb el món obrer, però no amb aquells que havien prosperat econòmicament en el franquisme o fins i tot n'havien format part. El xoc contra la realitat va mostrant al règim la pèrdua de suports de grups amb qui tradicionalment havia tingut prou afinitat –com passà amb la mateixa Església i certs sectors de la burgesia a través dels col·lectius professionals i/o entitats culturals entre d'altres–; són anys de descoberta preocupada d'aquest fenomen difícil de comprendre per al franquisme i Òmnium representa amb tota exactitud aquesta realitat, ja des dels seus orígens. Molinero i Ysàs sintetitzen aquest fenomen:

«La reivindicació cívica cultural de caràcter catalanista va anar adquirint autonomia al llarg dels anys seixanta i setanta, i en la seva dinamització van participar-hi persones de

hacerles frente». Pere Ysàs "El consejo nacional del movimiento en el franquismo tardío" a Miguel Ángel Ruiz Carnicer (Ed.) *Falange: las culturas...* p. 372.

⁴⁷ Ismael Saz constitueix una referència per a l'estudi del concepte de nació espanyola durant el franquisme: Ismael Saz "Las Españas del franquismo: ascenso y declive del discurso de nación" a Carlos Forcadell, Pilar Salomón, Ismael Saz (coord.) *Discursos de España en el siglo XX*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2009; Ferran Archilés i Ismael Saz (coord.) *La nación de los españoles: Discursos y prácticas del nacionalismo español en la época contemporánea*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012; Ismael Saz *España contra España: los nacionalismos franquistas*. Marcial Pons, Madrid, 2003. De forma més global, Xosé Manuel Núñez Seixas *Los Nacionalismos en la España contemporánea: (siglos XIX y XX)*. Hipòtesi, Barcelona, 1999.

⁴⁸ Pere Ysàs "El consejo nacional..." a Miguel Ángel Ruiz Carnicer (Ed.) *Falange: las culturas...* p. 373.

⁴⁹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

⁵⁰ Jordi Solé-Tura *Nacionalidades y nacionalismos en España. Autonomías, federalismo, autodeterminación*. Alianza, Madrid, 1985. p. 19.

⁵¹ En aquest sentit Solé-Tura explica: «esta represión negava su condición nacional de catalanes a todos los catalanes y detenía, torturaba y encarcelaba a todos». Jordi Solé-Tura *Nacionalidades y nacionalismos...* p. 50.

distintes filiacions ideològiques, i entre elles les que procedien del catalanisme conservador. Encara als anys seixanta, donat el profund anticatalanisme del règim, qualsevol forma de suport a les reivindicacions nacionals esdevenia una expressió inequívoca d'oposició»⁵².

Tota l'acció governativa en relació amb Òmnium Cultural en aquest primer període es veurà marcada per aquesta dinàmica: els plantejaments i les activitats desenvolupades per l'entitat s'observen com una amenaça a la unitat del règim, una forma de subversió que cal mantenir sota control per tal d'evitar l'extensió de l'antifranquisme. És així com Joan Samsó definia l'acció d'Òmnium com «un acte de política, l'inici d'un repte i d'una provocació política del catalanisme cultural (i polític) al franquisme, el primer de la seva mena a la postguerra, que, endemés, va ser extremadament útil»⁵³. És una relació bidireccional: l'antifranquisme també es nodrí de reclamacions per la llengua i la cultura catalanes (i per extensió de drets nacionals, com més va més clarament definits) i aquestes reclamacions es convertiren en una forma més de lluitar contra el franquisme. La «identificación entre democracia y autonomía»⁵⁴ obrí encara més forat en l'espai de la lluita contra la dictadura⁵⁵.

És des d'aquesta perspectiva que s'entén la clausura d'Òmnium a finals de 1963, quan ja hi ha hagut un marge temporal suficient per a comprendre que les activitats de l'entitat escapen d'allò acceptable per a les autoritats. Es passarà, a partir d'aquell moment, del control⁵⁶ a la repressió.

⁵² Carme Molinero i Pere Ysàs *Catalunya durant...* p. 124.

⁵³ Joan Samsó *El mecenatge cultural a Catalunya durant el segle XX*. Proa, Barcelona, 2005. p. 189.

⁵⁴ Pere Ysàs "Construcción democrática y construcción nacional en Cataluña" a Ferran Archilés i Ismael Saz (coord.) *La nación de...* p. 343. A aquesta qüestió Ysàs va dedicar unes interessants pàgines a Pere Ysàs "Democracia y autonomía en la transición española" *Ayer*. Núm. 15, 1994. pp. 77-108.

⁵⁵ De fet, Carme Molinero i Pere Ysàs han defensat la tesi que el catalanisme esdevingué una forma d'antifranquisme a Carme Molinero i Pere Ysàs *Catalunya durant...*

⁵⁶ El seguiment al qual es veu sotmesa Òmnium Cultural es pot observar en una nota informativa enviada pel *Servicio de Información* de la Jefatura Superior de Policía al Govern Civil amb data de 26 d'octubre de 1963 en què es fa constar que Òmnium Cultural no va sol·licitar permís per a la celebració d'una reunió el dia anterior. El règim pretendrà mantenir sota control qualsevol tipus de reunió celebrada a la província fins a la fi dels seus dies. De fet, la secció d'Ordre públic de l'Arxiu Històric del Govern Civil està plagada de sol·licituds per a la celebració de reunions, des de reunions de propietaris de finques, a reunions de treball i *simpòsiums* en què es demana als responsables la documentació relativa al lloc, la data, l'hora i l'ordre del dia de la mateixa (Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Ordre públic*. Caixa 356 i 360). Per tant, es tracta d'una tendència generalitzada, però cal emmarcar la relació del Govern Civil amb Òmnium des dels antecedents de control analitzats i els esdeveniments. Així, del document destaca el nivell d'atenció exhaustiu dispensat a l'entitat, clar exemple d'aquesta dinàmica. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

En aquest context Òmnium se sumà a una campanya del Front Nacional per a la reivindicació de la normalització de l'ús del català, el mes de maig de 1963. Aquesta iniciativa es basà, en un primer moment, en l'enviament d'instàncies al ministre i vicepresident del govern espanyol General Agustín Muñoz–Grandes principalment i altres. Així, «ÒC promou les instàncies i paga les despeses d'organització i propaganda, però no consta enlloc que ho faci, ja que la campanya s'engega per mitjà de l'Agrupació Cultural Folklorica Barcelona»⁵⁷. El tarannà d'Òmnium Cultural *per se* explica aquest pas, però resulta necessari entendre aquesta iniciativa a partir dels nous vents que bufaven des de Roma: la celebració del Concili Vaticà II i el seu reconeixement dels drets dels pobles carregava d'autoritat moral els dirigents d'Òmnium davant de les altes esferes governamentals. Aquests, ja vinculats amb el catolicisme, van observar l'esclletxa necessària per a engegar una campanya que abastava la cultura però amb un clar contingut nacional i que es presentà com un moviment de baix a dalt, és a dir, des de la societat cap al poder. No cal dubtar que es tracta de quelcom inquietant per a les autoritats, sobretot a partir de l'esquema tradicional que identifica català amb catalanisme i això –unit al component social d'una reivindicació amb base popular– amb subversió. La resposta habitual serà la repressió més dura. Millet es va reunir amb Muñoz-Grandes l'estiu de 1963 per a presentar-li la proposta; la resposta mostra la malfiança habitual: «“¿Qué es lo que Vdes. pretenden? ¿Qué hay detrás de esta campaña?”»⁵⁸.

El moviment era seguit de prop per les autoritats, com mostra la nota informativa rebuda al Govern Civil el 20 de maig de 1963: «Escrito firmado por personas relevantes de Barcelona invitando a que dirijan instancia al Vicepresidente del Gobierno solicitando: La enseñanza de la lengua catalana, publicación de prensa catalana y funcionamiento de entidades en lengua catalana»⁵⁹. S'intueix el component social, d'extensió d'un moviment com a font principal del problema: la qüestió no només és l'atreviment a tal demanda, sinó la comminació a sumar-hi més i més persones. La nota recull algunes de les principals inquietuds de l'entitat en el període; això és, la

⁵⁷ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 100.

⁵⁸ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* p. 188.

⁵⁹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

manca d'un ensenyament en català estructurat a les escoles, les dificultats en la utilització de la llengua a la premsa i, en definitiva, a la vida pública del país. Josep Benet denunciava l'arrel de la situació contra la que lluitava Òmnium:

«La persecució contra la llengua i la cultura catalanes era el compliment inexorable d'un dels objectius essencials del franquisme, vencedor de la guerra d'Espanya: la desaparició de Catalunya com a minoria nacional dins l'Estat espanyol, amb la destrucció de la seva personalitat lingüística i cultural, i la reducció del seu idioma a la condició de **patois**. Resumint: es tractava d'aconseguir la despersonalització de Catalunya i la seva colonització lingüística, cultural, política i econòmica»⁶⁰.

Des de l'entitat –i una bona part de la societat catalana, amb un tendència creixent a mesura que s'entri als anys setanta– s'entén que cal la posada en marxa de tots els recursos disponibles per a afrontar aquesta situació i lluitar a favor dels drets del català, la qual cosa mobilitzarà persones cap a aquesta causa però també les implicarà contra el franquisme. Atenent a les nombroses evidències documentals en aquesta direcció, així ho devia percebre també el règim. Com sentenciava Solé-Tura:

«El simple hecho de escribir en catalán o en euskera o en galego era hacer antifranquismo. Antifranquismo era también cantar en estas lenguas o en alguna escuela. Antifranquismo era publicar libros, periódicos o revistas en la propia lengua»⁶¹.

D'aquesta manera ho vivien importants sectors del règim, que amb la seva duresa repressiva alimentaven la dinàmica, malgrat els informes del Consejo Nacional que alertaven del perill que això implicava:

«Per a Farré, l'idioma és una qüestió de sentiment dins el fet diferencial català, i per això van ser improcedents campanyes com ara les de “hablad en cristiano”. Precisament perquè Farré considerava que el normal era l'ús generalitzat del català en la majoria d'usos, llevat de les relacions oficials i els contactes amb castellanoparlants. El que anomena intent de prohibició seria, doncs, un error que ajudaria a polititzar encara més la qüestió. Situats en 1962, però, la situació no seria gens fàcil, ja que la política restrictiva –diferenciada de la primera etapa de prohibició– era una arma contra el règim. Per a Farré, calia partir de diversos condicionaments, com ara la realitat del bilingüisme, encara que amb preponderància del català en les relacions quotidianes, o

⁶⁰ Josep Benet *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim de Franco (1a part)*. Blume, Barcelona, 1979. p. 10. Aquesta obra, no editada més enllà de 1979 i que havia rebut aquest títol per a facilitar-ne la seva difusió anterior, donà lloc a *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.

⁶¹ Jordi Solé-Tura *Nacionalidades y nacionalismos...* p. 53.

l'actualitat del català: “no puede ignorarse su existencia, ni se consigue nada con medidas que intentan reducirlo a ‘lengua de familia’” [José Farré “El problema del idioma, la política cultural del régimen, y las peculiaridades de la vida universitaria, cultural y artística de Cataluña”. Archivo General de la Administración, Presidencia-SGM, caixa 9.843, p.14]. I també del fet decisiu de la preocupació cultural d'importants minories i dels interessos “polítics” vinculats a l'ús de la llengua. En aquest context, per a Farré el més important era aconseguir la desvinculació de la qüestió lingüística i la política, un fet que creia que seria afavorit pel canvi generacional. Farré criticava que dins el falangisme de Catalunya fos malvist parlar i escriure –especialment escriure– en català. Apuntava que la despolització de l'ús del català s'havia de fer tant des dels catalanistes com des dels falangistes»⁶².

El tarannà del govern va allunyar molts personatges no necessàriament antifranquistes del règim. Bona mostra d'això ho trobem en la figura de Millet, enfrontat amb les autoritats arrel de la campanya, com es desprèn de la carta que aquest va enviar a Muñoz Grandes el 8 d'abril de 1964, amb Òmnium ja clausurada:

«Siento en el alma tener que molestarle una vez más, pero, si no creyera que el asunto se lo vale, ni le hubiera molestado el primer día ni ahora insistiría con este escrito. Yo quiero continuar teniendo fe en mi país y no quiero caer en la desesperanza. Acabo de ser citado por el Juzgado núm. 4 de Barcelona para recibir una comunicación en la que se me dice que se instruye en el Juzgado de Orden Público de Madrid un Sumario núm. 35, 1964, sobre propaganda ilegal que, por lo que he podido leer en el juzgado, consiste “en la confección de diversas instancias dirigidas al Excmo. Sr. Vice-presidente del Gobierno español, solicitando la enseñanza del catalán y otros extremos”. Yo no quiero prejuzgar nada pero, por mi parte, no puedo aceptar que sea ilegal dirigirme al vicepresidente del Gobierno solicitando lo que sea [...] Mi General, estoy convencido de que Vd. Sabrá entender la lucha interior que tengo conmigo mismo para continuar esperando que se resuelva este problema interno de este pedazo de España que, por motivos absolutamente al margen de la propia voluntad de los que en él nacieron, tiene su lengua propia y su normal medio de expresión, pero continuo confiando en Vd.»⁶³.

Un element fonamental de tota la trajectòria d'Òmnium durant la dictadura serà la tasca de realització de classes de català per tal de suplir unes mancances que la idea de nació espanyola i el seu tracte a les comunitats nacionals de l'interior de l'Estat havia

⁶² Carles Santacana *El franquisme i els catalans...* pp. 43-44.

⁶³ Finalment, «el procés a Millet fou sobresegut». Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* pp. 190-191.

alimentat; això serà alhora objectiu fonamental però també pretext davant de les autoritats en el procés de sol·licituds en què es veien immersos. És per això que Fèlix Millet explicava la demanda realitzada⁶⁴:

«Yo puedo decirles que la solicitud al Vice-presidente del Gobierno la firmaron personas de todas la clases sociales [...] En las barriadas obreras de Barcelona, en cuanto se instala una escuela privada, que son las únicas que se instalan, piden inmediatamente a nuestra organización [Omnium Cultural] profesores y alguna subvención para iniciar clases de catalán a los alumnos que así lo desean»⁶⁵.

Les paraules de Millet són especialment il·lustratives de la feina de l'organització i posen de manifest quelcom sovint amagat rere els orígens burgesos dels fundadors d'Òmnium i els seus primers membres: la tasca social i d'integració que comportava la obertura al coneixement de la llengua de persones que, d'altra manera, difícilment hi haurien pogut tenir un accés tan directe. Una nota oficial de la Jefatura Superior de Policía de 3 de desembre de 1963, explicant el col·loqui celebrat el 25 de novembre, aclareix aquest punt:

«tratar con gran afecto a cuantos castellanos o de otras regiones vengan a Cataluña, sin distinción de matices, procurando CATALANIZARLOS; poniendo especial tacto en ello y discreción cuando se trate de jerarquías FRANQUISTAS; y hacer todo lo posible por una buena relación mutua encaminada a la prosecución de la ya iniciada labor catalanista en pro del renacimiento del IDIOMA CATALÁN»⁶⁶.

En aquesta línia anava també l'informe que Martí de Riquer va elaborar ("El problema del idioma, la política cultural del régimen, y las peculiaridades de la vida universitaria, cultural y artística de Cataluña") per a la ponència del Consejo Nacional del Movimiento presidida per Pedro Nieto Antúnez, d'octubre de 1962, que portava per títol "Política de unidad. Estudio crítico del separatismo" –a aquesta ponència pertany també el text anteriorment citat de José Farré Morán– i en què plantejava:

«la consideració, amb totes les conseqüències, que Catalunya era una regió espanyola, i que per tant l'estat espanyol havia d'assumir-ne tot el bagatge cultural, inclosa la llengua catalana. [...] el que calia era que l'estat considerés la llengua catalana com a

⁶⁴ La cita forma part de la intervenció de Fèlix Millet a les jornades celebrades els dies 5 i 6 de desembre de 1964 (amb Òmnium clausurat) a l'Ametlla del Vallès.

⁶⁵ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* p. 123.

⁶⁶ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

pròpia per a aconseguir despolititzar-la. [...] Tot plegat perquè, segons Riquer, encara que el català no estigués prohibit, en la consciència dels catalans sí que ho estava»⁶⁷.

A més, Riquer assenyalava l'ús públic del català i el camp de l'ensenyament –en què defensava la necessitat d'impartir classes als nivells d'ensenyament bàsics– com a claus de volta per a la resolució de la problemàtica:

«la qüestió fonamental era que fos la universitat oficial la que fes aquesta tasca d'ensenyament per contrarestar les “clases más o menos particulares de instituciones que presumen de ser clandestinas, haciéndose la ilusión de que conspiran en una catacumba [Martí de Riquer “El problema del idioma, la política cultural del régimen, y las peculiaridades de la vida universitaria, cultural y artística de Cataluña”. Archivo General de la Administración, Presidencia-SGM, caixa 9.843, p.3], en clara al·lusió a l'Institut d'Estudis Catalans i els Estudis Universitaris Catalans. Farré opinava de forma força semblant, i referint-se a les classes a la universitat posava èmfasi en el fet que “sólo es preciso velar por la ortodoxia política, de manera que so capa de gramática no se introduzca política” [José Farré “El problema del idioma, la política cultural del régimen, y las peculiaridades de la vida universitaria, cultural y artística de Cataluña”. Archivo General de la Administración, Presidencia-SGM, caixa 9.843, p.14]»⁶⁸.

Aquest va ser un dels grans èxits d'Òmnium: el treball per a la difusió del català entre les persones vingudes d'altres zones de la península en tant que instrument per a la normalització de la llengua i per al qual el reconeixement d'aquest dret era una tasca indefugible. Per tant, més enllà del *simple* foment del català, l'existència de l'entitat entronca amb els moviments socials del període que precisament en aquests anys seixanta començaven a prendre embranzida, especialment amb els moviments estudiantils, que abasta professors, alumnes (d'ensenyament secundari) i pares i mares (bàsicament d'ensenyament primari)⁶⁹ i de renovació pedagògica, i tot lligat de forma indissoluble als processos d'immigració a Catalunya⁷⁰.

⁶⁷ Carles Santacana *El franquisme i els catalans...* pp. 43 i 44.

⁶⁸ *Ibidem.* p. 44.

⁶⁹ Martí Marín *Història del franquisme a Catalunya*. Eumo/Pagès editors, Vic/Lleida, 2006. p. 305.

⁷⁰ Martí Marín ha dedicat bona part de la seva investigació a l'estudi dels processos migratoris a Catalunya durant el franquisme: Martí Marín (dir.) *Memòries del viatge, 1940-1975*. Cossetània, Barcelona, 2009; “La fàbrica, el barri, la ciutat i el país” a Jordi Font (dir.) *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. Publicacions de la Universitat de València. València, 2007. “Familiares pero desconocidas: las migraciones interiores durante el régimen franquista” a Damián Alberto González (coord.) *El Franquismo y la Transición en España: Desmitificación y reconstrucción de la memoria de una época*. Los Libros de La Catarata, Madrid, 2008. I com oblidar el testimoni de Candel: Francesc Candel *Los otros catalanes*. Ediciones Península, Barcelona, 1976. La primera edició havia estat publicada per Edicions 62 el 1964 amb el títol en català *Els altres catalans*.

Aquest objectiu tan bàsic però alhora tant important a nivell cultural i social esdevindrà central per a l'entitat fins a la normalització dels drets lingüístics en democràcia. D'aquí la demanda al ministre, amb qui s'arribà a entrevistar Millet i que mostrà la seva inquietud pel caire que prenien els esdeveniments: «*El general me preguntó si nuestra petición tenía aspiraciones políticas, si pretendíamos que en las escuelas se hiciera la enseñanza en catalán y, finalmente, si yo era separatista*»⁷¹. A això Millet responia: «*aclaré que estábamos irritados por no poder expresarnos normalmente en nuestra lengua en todas las ocasiones*»⁷², cosa que tenia un efecte potser no desitjat però real: «*Se está provocando un separatismo, que no existía, al discriminar la lengua*». I acaba demanant una comprensió que normalitzi la realitat de la llengua catalana cosa que, a la llum del que el mateix Millet havia expressat, ajudaria a una millor convivència entre Catalunya –o els catalans defensors dels drets de la pròpia cultura– i Espanya: «*Necesitamos de ustedes. Necesitamos que comprendan nuestros problemas*»⁷³.

Fèlix Millet explicava la campanya a Muñoz Grandes des de la voluntat de separar els conceptes de separatisme i català o fins i tot catalanisme. Defensa que la iniciativa només respon a una necessitat de garantir els drets de la llengua davant un Estat que, pel cap baix, l'ha deixat en un terreny semblant a la inexistència. L'atreviment d'Òmnium i del personatge en plantejar la iniciativa en aquests termes implica qüestionar alguns dels principis que el franquisme havia mantingut pràcticament inalterables, puntualitzant les creences tradicionals del règim. Només la clausura de l'entitat ens permet posar en situació el canvi que suposaven els plantejaments aquí reflectits i la minsa capacitat de transigència de les autoritats en aquest punt.

Així, Millet adverteix de l'error estratègic del franquisme en posar limitacions i reprimir el català, que es convertí en un accelerador de les actituds contràries al règim, en el cas que ens ocupa, incentivant moviments separatistes i visions alternatives. Aquest és l'atzucac en què es trobarà la dictadura: la permissivitat envers els moviments socials – en aquest cas els drets de Catalunya– posa de manifest obertament actituds i

⁷¹ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* p. 123.

⁷² *Íbidem.*

⁷³ *Íbidem.*

plantejaments del tot inacceptables per al govern; tanmateix, la repressió més dura, provoca un efecte contraproductiu de mobilització.

Conscient de la manera d'obrar habitual de les autoritats franquistes, Fèlix Millet encamina la conversa a allunyar la campanya de l'escenari polític, i fer-la aterrar en el pla cultural, de reconeixement de l'ús d'una llengua mil·lenària. Certament, l'objectiu de la campanya, com el de la mateixa entitat⁷⁴, era aquest. Amb tot, des del poder existeix una forta idea de la llengua i d'Espanya, d'una banda, i una identificació de la lluita del català amb un separatisme més que incipient en aquell moment, que torna a aflorar quan Millet intenta convèncer de la necessitat d'aquest reconeixement.

Quan els esdeveniments es van precipitar a finals d'aquell mateix any, la clausura de l'entitat trencà amb totes les iniciatives públiques plantejades fins al moment; la resposta a la sol·licitud feta per Òmnium sembla clara i suposa un nou cop de porta a allò que es desmarca dels plantejaments acceptables per al franquisme.

1.2 Òmnium Cultural en la il·legalitat

El dia dos de desembre de 1963, només dos anys després de la seva fundació, Òmnium Cultural era suspesa governativament i, per tant, declarada il·legal. S'iniciava així una etapa que duraria quatre anys en què l'entitat sobreviuria amb una activitat clandestina, marcada per la obstinació de la tasca iniciada el 1961. Podríem dir que la seva vida mai es va acabar, sinó que es va desenvolupar en un altre nivell de la societat catalana, lluny dels focus públics, però amb una línia de continuïtat ben traçada i basada en l'arrelament social de la feina feta fins aquell moment. L'acta de clausura redactada pel governador civil Antonio Ibáñez Freire⁷⁵ explicava l'acció governativa en aquests termes:

⁷⁴ Ja hem explicat amb anterioritat el paper central que ocupa la llengua a Òmnium. Tanmateix, tot i ser-ne la seva raó de ser, la dinàmica dels aconteixements i la realitat cultural del país, acabarà portant a un pla més general les reclamacions dels drets de Catalunya, per acabar-se fent indissoluble, la lluita pel català, per Catalunya i contra la dictadura.

⁷⁵ De qui Àlex Cabrera destaca: «el seu nomenament al capdavant del Govern Civil barceloní exemplificà la preocupació del règim franquista pel ressorgiment de la conflictivitat social a la província. El nou governador, considerat «dur», tenia una única recepta a l'hora d'encarar aquest repunt subversiu: la fermesa en la repressió». Àlex Cabrera "Antonio Ibáñez Freire" a DD.AA. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Eumo, Vic, 2006. p. 215.

«Se extiende en Barcelona siendo las diecisiete treinta horas del dos de diciembre de mil novecientos sesenta y tres por el Comisario Jefe de la Sexta Brigada Regional de investigación Social de esta Jefatura Superior de Policía, Don Antonio Juan Creix, quien en unión de los Funcionarios a sus órdenes afectos a la citada dependencia, Don José Olmedo Sánchez-Escribano, Don José María Lizarraga Galar, Don Carlos Medrano Sáez, Don José Manuel Ayora Rodríguez y Don Eugenio Manzano González, que actúa como Secretario, se personaron en la calle Moncada número veinte, principal, de esta ciudad, en donde está situada la entidad "Omnium Cultural" al objeto de cumplimentar lo dispuesto por el Excelentísimo Gobierno Civil de esta provincia, para que fuese clausurada la entidad de referencia según escrito del Negociado de Asociaciones de este Gobierno Civil, número quinientos setenta y nueve de fecha de hoy [...] Don Juan Cendrós [...] dio toda clase de facilidades poniéndose a disposición de los actuantes [...] y se procedió a precintar con papel de goma, sellado, con el sello de la S.B.R. y rúbrica del secretario actuante»⁷⁶.

El relat representa una fotografia que ve a mostrar, per mitjà del *paper de goma* que precintava la seu del carrer Montcada, el moment de la desaparició pública d'Òmnium Cultural per un període de 4 anys en què mai deixà l'activitat –traslladada cap a la foscor de la clandestinitat–, però amb unes dificultats afegides a les ja existents en tant que entitat legal en un context com el del franquisme⁷⁷.

La trajectòria de l'entitat, el context social i la reacció del règim al creixent clima de protesta donen la clau explicativa per a la mesura. Ja hem vist el posicionament públic que havia anat prenent Òmnium Cultural, que abastava un segment de població que no havia trobat resposta a les seves inquietuds per mitjà del règim –malgrat en el seu interior trobaríem perfils personals relacionats, també, amb el franquisme–, fixant la llengua catalana com a element central d'una necessària recuperació cultural que el règim havia intentat arraconar. La promoció dotà Òmnium d'una rellevància –a més del creixement experimentat en els primers dos anys de vida– preocupant per a les autoritats. Només des d'aquesta perspectiva s'entén l'intens seguiment governatiu a les accions de l'entitat i els seus membres més destacats.

L'acció envers Òmnium correspon a aquest perfil, cosa que esdevé la clau per a comprendre la duresa del règim envers l'entitat, des de l'òptica del context repressiu del període.

⁷⁶ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* pp. 164-165.

⁷⁷ De la intervenció policial explica Joan B. Cendrós que «no hi havia res que ens acusés, però de l'escorcoll, s'endugueren tota la documentació». Joan B. Cendrós "La fundació... p. 11.

Tant és així que, ja a la ponència del XI Consejo Nacional del Movimiento de 1961, s'havia fet esment a la qüestió del català, amb unes conclusions que plantejaven la necessitat de tolerància privada però prohibició de promoció pública:

«El problema del idioma debe merecer siempre especial atención. En ningún caso debe seguirse ninguna política de restricción idiomática, especialmente en el ámbito familiar y vecinal, pero en cambio sería inconveniente toda actuación de orden pedagógico que tendiera a fomentar, no ya el pluralismo lingüístico, sino, lo que sería realmente grave, el segregacionismo idiomático»⁷⁸.

A això s'hi afegeixen nombroses mostres de preocupació –per si aquesta persecució no fos suficient– entre les autoritats, manifestades per mitjà de notes informatives que veuen en aquestes iniciatives un atac als valors primigenis del règim franquista, un perill per a la indissoluble unitat de la pàtria –que vist amb una perspectiva més llunyana arriben a situar en el terreny del *separatisme*– i un acte més de *subversió*. Aquest és precisament el punt de connexió amb el context d'acceleració dels moviments socials durant els anys seixanta que va provocar una violenta reacció repressiva del règim. Òmnium carrega sobre les seves espatlles el pes de l'etiqueta *subversiu* i *catalanista*, poc després de l'escàndol que havien suposat els Fets del Palau. Les autoritats havien de lluitar com més va en més fronts per a mantenir l'*status quo* i van prendre el camí de la força. A Barcelona, el nomenament de Ibáñez Freire n'és una mostra claríssima⁷⁹: davant la pèrdua de control s'opta per incrementar una repressió que pren forma de suspensió governativa⁸⁰ per a Òmnium. De fet, la clausura és una mesura que amaga una greu problemàtica per a les autoritats: «Aquella nit el franquisme tingué un terrible dilema: o empresonar-nos a tots amb totes les

⁷⁸ Carles Santacana *El franquisme i els catalans...* pp. 110-111.

⁷⁹ Àlex Cabrera "Antonio Ibáñez..." p. 215.

⁸⁰ Pau Casanellas, que ha pres el difícil però tan interessant com necessari camí de la recerca sobre la violència repressiva franquista enfront moviments armats, ha sintetitzat aquestes idees com a element clau per a la comprensió del procés de canvi polític després de la mort de Franco: «el cambio político aparece como un proceso de largo alcance que empezó a fraguarse en los años sesenta, paralelamente a la creciente articulación de la movilización y del paso de un antifranquismo político, sostenido desde la militancia en organizaciones políticas y sindicales clandestinas, a un antifranquismo social, en el que los movimientos sociales se convirtieron en actores políticos centrales. Como demuestra la documentación gubernamental accesible, que nos revela a unas autoridades alarmadas ante la pérdida de control de la situación, la actividad de la oposición resultó esencial en la gestación de las divisiones internas en el seno de la dictadura». Pau Casanellas *Morir matando. El franquismo ante la práctica armada, 1968-1977*. Los Libros de la Catarata, Madrid, 2014. p. 12.

conseqüències judicials o adoptar el procediment sobreptici d'evitar l'escàndol. Van preferir el segon»⁸¹.

Així, no existeix una única causa per a la clausura, no hi ha un fet –per bé que la campanya amb Muñoz-Grandes va tenir un clar pes en la decisió– que en faci saltar pels aires la seva existència, sinó que la confluència d'esdeveniments des de l'entitat cap enfora –això és, cap a la societat i, per tant, el règim– i del règim cap avall, en la lluita permanent per a controlar el carrer, conduirà a aquesta situació només dos anys després del seu naixement. D'aquesta manera, el cas que ens ocupa, entès des d'una perspectiva més àmplia, apareix com un exemple de la dinàmica de les autoritats davant el creixement dels moviments ciutadans més o menys organitzats a partir dels anys seixanta. Es tracta d'un moment de canvi del país que portarà a sovintejar els xocs entre un règim que es manté i es vol mantenir amb força fins al final, i unes organitzacions cada vegada més permeabilitzades en la societat que d'una manera més oberta o més matisada van obrint esclatxes en el règim a còpia de l'extensió dels valors de la democràcia. Bassols explica les causes profundes de la mesura: «volien intimidar-nos i que la nostra tasca i el nostre nom no tinguessin cap ressonància i publicitat»⁸². La il·legalització suposà un dur revés bàsicament pels impediments i les dificultats que comportava el desenvolupament de la seva tasca en la clandestinitat, atès que la dedicació a la promoció de la cultura catalana va continuar però amb menys recursos i una limitació més que important.

La primera conseqüència directa, desaparició pública a banda, va ser el descens dels ingressos disponibles, imprescindibles per a construir una xarxa de treball que es basava en la realització de classes de català i la dotació econòmica a premis literaris com a mitjà per a la promoció cultural del país. La recerca de nous socis quedava paralitzada a l'espera de temps més favorables, orientant-se els esforços cap a la sol·licitud d'ajuda econòmica a empresaris que, amb una dotació de fins a cent-mil

⁸¹ Joan B. Cendrós "La fundació... p. 13.

⁸² Agustí Ma. Bassols "La lluita per constituir... p. 28.

pessetes⁸³, donaven un cert aire a l'entitat per continuar amb una mínima activitat.

Agustí Pons, biografiant Joan Triadú, ho explica amb més detall:

«És per això que, mentre va durar la prohibició, els directius d'Òmnium aplegaven periòdicament al restaurant La Rotonda del peu del Tibidabo quaranta o cinquanta empresaris o persones de folgada posició social i, un cop reunits, Joan Triadú era l'encarregat de recordar-los la situació de la llengua catalana i la necessitat de les classes de català. En acabar la dissertació es passava el platet –per dir-ho d'una manera gràfica– i cadascuna d'aquelles persones donava cinquanta, seixanta o cent mil pessetes de l'època a una entitat clausurada com era Òmnium, i, naturalment, sense cap rebut ni comprovant en canvi»⁸⁴.

Les dificultats van aparèixer ràpidament: menys activitats, emparades per altres entitats que servissin de paraigües, i una difusió social molt més difícil; i si l'ensenyament del català, juntament amb els premis literaris havien estat al centre de l'activitat d'Òmnium Cultural, la seva transversalitat i vinculació amb altres entitats permeté aquesta línia de continuïtat. Per al primer punt fou el Centre d'Estudis Francesc Eiximenis qui donà cobertura a les activitats de l'entitat⁸⁵, per mitjà de la JAEC, fins al restabliment d'Òmnium el 1967, amb un increment del nombre de classes, conseqüència de la tasca de l'entitat i de les cada vegada majors necessitats que anaven sorgint.

En el terreny literari, amb la il·legalització «comença per a aquella entitat una vida clandestina, l'eficiència de la qual recolzà, sobretot, en l'existència de la societat mercantil Spes S.A.»⁸⁶, fins al punt que les seves instal·lacions del passeig de Gràcia serviren de seu d'Òmnium *de facto*: «va ser la seu oficial d'Spes, societat tapadora de emprada durant els anys de prohibició»⁸⁷. Des d'aquesta editorial es va poder continuar amb l'organització del Premi Sant Jordi, emmarcat en la Nit de Santa Llúcia⁸⁸. Aquesta festa esdevingué un dels mecanismes per a la posada en pràctica de l'objectiu

⁸³ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 28.

⁸⁴ Agustí Pons *Joan Triadú...* p. 123.

⁸⁵ Des de desembre de 1965 aquesta organització va publicar les "notes lingüístiques o d'informació general", des d'on es parlà de l'existència de la Comissió Delegada d'Ensenyament. Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 58.

⁸⁶ Josep Faulí *L'interludi tràgic 1939-1975. Notes i documents sobre la resistència cultural catalana*. Edicions 62, Barcelona, 1981. p. 124.

⁸⁷ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 54.

⁸⁸ *La Nit* de 1963 mostra uns tríptics informatius dels concursants en què s'han esborrat els patrocinadors de cadascun dels premis. Josep Faulí *Mig segle de la nit de Santa Llúcia: la festa de les lletres catalanes (1951-2000)*. Òmnium Cultural, Barcelona, 2000. p. 57.

fonamental d'Òmnium: la promoció de la cultura catalana. Spes n'assumí formalment l'organització sota l'atenta mirada de les autoritats, que no fou impediment per al seu creixement en els anys de clandestinitat. Tant és així que Faulí defensa que, a 1966 «la festa viu un dels moments de creixement més accentuat»⁸⁹, malgrat la suspensió d'Òmnium, un any després que l'acte hagués aconseguit reunir algunes personalitats importants del món empresarial.

La trajectòria dels premis literaris organitzats per Òmnium o per aquestes entitats en el període de clandestinitat ens porta a la idea que el règim tolerà aquests certàmens plantejats des d'un punt de vista estrictament cultural. Per a les autoritats és acceptable un esdeveniment anual en tant que premis que atorguen una concessió econòmica a la producció literària, però prohibeix l'existència pública d'una entitat que estava prenent una direcció d'extensió d'una idea de Catalunya a través de la cultura, fins i tot en ambients d'obriers immigrants. Òmnium podia arribar a suposar un perill, en el context de convulsió social de mitjans dels seixanta, vistos els plantejaments expressats en la documentació del Govern Civil. Aquest procés ajuda a entendre la dinàmica que prengueren les autoritats a Barcelona fins al final del franquisme: permissivitat versus repressió indiscriminada.

En aquest mateix ordre de coses, Òmnium Cultural donà suport a la celebració dels Jocs Florals a Perpinyà el 1964, concretament, amb 10.000 pessetes⁹⁰. Es tracta de la confluència de dos elements fonamentals de l'obrar de l'entitat en la clandestinitat: la continuïtat de la promoció cultural a través de l'ajuda i/o organització de premis literaris, i la mirada a l'exterior per a cercar les complicitats tan difícils a Espanya, així com un espai per a la denúncia. D'aquí la creació de la Delegació exterior d'*Omnium Culturel*, amb seu a París, registrada formalment el 13 de gener de 1964 –tot i que les gestions per a la seva creació ja venien de juny de 1963– i activa fins el 25 de març de 1967. L'objectiu original era el mateix que el de l'entitat mare: el foment de la cultura catalana⁹¹, en aquest cas des de l'estranger –on hi havia una colònia més o menys

⁸⁹ *Ibidem*. p. 64.

⁹⁰ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 114.

⁹¹ Amb aquest objectiu es va crear "el Butlletí" de París, el primer número del qual va aparèixer el gener de 1963, i que representava un recull d'informacions sobre la cultura catalana.

important de catalans–, i concretament un dels grans centres de producció cultural a escala europea i mundial. Això va conviure amb la utilització d’aquesta estructura per a la difusió de la problemàtica del català i Catalunya en el context de la dictadura franquista⁹².

La denúncia exterior va ser una estratègia compartida per Òmnium⁹³ i part de l’antifranquisme. Un bon exemple el trobem en la publicació del *Rapport sur la situation culturelle de Catalogne* el 1964 publicat –en un article aparegut a Dinamarca el 1964– per la *Union Fédéraliste des Communautés Ethniques Européenes*, a qui l’entitat havia subvencionat el viatge⁹⁴. Així mateix, el 1965 es va reunir la plana major d’Òmnium, sota el lideratge de Millet, a la seu de París amb l’objectiu d’elaborar un document per a remetre a la ONU la situació del català⁹⁵.

Tota aquesta tasca des de l’ombra no passava desapercibuda entre unes autoritats que mantenien permanentment sota els focus les activitats clarament impulsades per Òmnium. La preocupació visible com a entitat legal es traslladà a la clandestinitat, de tal manera que, sense anar més lluny, cada edició de la Nit de Santa Llúcia quedava recollida al detall en un informe⁹⁶. Aquesta era la impressió que generava l’esmentada celebració, segons la nota que Direcció General de Seguridad enviava al ministre de la governació el 16 de juliol de 1964:

«La continuada actividad de esta Entidad después de su clausura viene una vez más a demostrarse con los preparativos para la concesión de los “PREMIOS SANTA LUCIA”, que han de otorgarse en el transcurso del año actual y para lo cual se están elaborando normas y requisitos, incluso con el trámite legal, bajo formas y nombres que encubren su verdadero origen»⁹⁷.

⁹² Sobre aquesta qüestió Josep Benet interpel·lava els assistents a la conferència central de les Jornades d’Estudi de la situació de la cultura catalana a buscar el factor exterior per a potenciar els mecanismes d’ajuda a la cultura catalana, afirmant que: «si realitzàvem una política cultural catalana exterior continuada i intel·ligent, sense improvisacions; si sabíem fer-nos conèixer a l’exterior; si sabíem utilitzar els amics que tenim arreu del món, aquesta font podria facilitar-nos un ajut molt considerable». Josep Benet *Combat per una...* pp. 165-166.

⁹³ Agustí Ma. Bassols, testimoni privilegiat dels fets, parla del neguit del govern davant la ressonància exterior que podia tenir la il·legalització d’Òmnium, especialment a París. Agustí Ma. Bassols “La lluita per constituir... p. 28.

⁹⁴ Josep Faulí *L’interludi tràgic...* pp. 94-95.

⁹⁵ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* p. 191.

⁹⁶ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

⁹⁷ *Ibidem*.

En ella podem observar el coneixement de la continuació de l'activitat d'Òmnium malgrat ser una entitat il·legal. En aquest mateix ordre de coses apareix una nota amb mateixos emissor i destinatari, sense data –redactada en aquests primers moments de la suspensió de l'entitat–:

«Noticias confidenciales de todo crédito indican a este Servicio que la clausurada organización catalanista en el epígrafe reseñada, viene funcionando con un domicilio provisional en la calle Trafalgar (Oficinas de la Compañía Mediterránea de Seguros) y que sus miembros procuran tener contactos mediante reuniones en diferentes ocasiones y lugares.

Ahora se conoce, que tratan de llevar a cabo un programa previsto con anterioridad a la clausura, consistente en un ciclo de conferencias a la primera de las cuales ha sido concertada con el "Patronato Escuela de Formación Profesional" de Premiá de Mar, organismo del que sus directores Sr. García o adjuntos Sres. BOHER o BROSA parecen ignorar la situación especial del "Omnium Cultural", del cual han recibido noticias por correo ofreciendo estas conferencias y los nombres de los conferenciantes, los cuales serán pagados por el Omnium, siendo a cargo del Patronato los gastos de desplazamiento, pero con el ruego al mismo muy encarecido por parte de aquel para que hagan constar que Omnium Cultural no interviene ni subvenciona las conferencias. Parece que se prevé una conferencia mensual a partir de mayo hasta diciembre sobre distintas disciplinas: Enseñanza, Cinema, Viajes, Música, Literatura, etc. y de acuerdo los dirigentes de Omnium Cultural, JUAN TRIADES [Triadú] FONT y ENRIQUE GUAL, han designado los siguientes conferenciantes: RAMON FUSTER REBES [Fusté Ribes]; MIGUEL PORTER MOIX –colaborador de "Serra d'Or"–; JOSE Mª ESPINAS; MANUEL CARDENYA, JUAN TRIADU FONT; MIGUEL COLL ALENTORN y Revd^o JOSE Mª BARDES»⁹⁸.

Tot i el tancament, Òmnium continuà estant sota control⁹⁹, i les autoritats es felicitaven de les dificultats per les que aquesta passava:

«Entre personas de ideología catalanista, y en Círculos frecuentados por los mismos, se ha captado el comentario de que, hoy día, los componentes del "Omnium Cultural" se hallan bastante desanimados con respecto a las peticiones que habían tramitado a Madrid, solicitando la autorización de la enseñanza en catalán oficialmente, diciéndose en tales comentarios que una de las causas de tal disgusto es el haber tenido conocimiento, según dichos comentaristas, por D. Luís Rodríguez de Miguel,

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Trobem una Nota Informativa de la Jefatura Superior de Policía de 10 de juliol de 1964 amb la referència «IDENTIFICACIÓN DE ELEMENTOS CATALANISTAS RELACIONADOS CON EL "OMNIUM CULTURAL"». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

Subsecretario de Gobernación de que “mientras sea Ministro de la Gobernación Don Camilo Alonso Vega, no se autorizará tal petición por hallarse el mismo totalmente opuesto a ella, añadiendo que el día que cese en dicho cargo D. Camilo, es muy probable que le sustituya el actual Gobernador Civil de Barcelona, D. ANTONIO IBAÑEZ FREIRE, el cuál piensa como aquél y por lo tanto les vaticinaba que su petición no tenía ninguna posibilidad de triunfar”»¹⁰⁰.

La nota mostra la cara més inflexible i intolerant del règim en el major punt de fricció amb Òmnium Cultural fins al període, un episodi que hauria marcat molt especialment la clausura governativa de 1963. El nivell de penetració i informació en l'entitat només s'entén des de la naturalesa mateixa d'un sistema avesat a la lluita contra aquells que s'hi oposen en la clandestinitat. El règim es troba obertament més còmode en aquest nivell d'enfrontament que no pas en la vida legalitzada de moltes d'aquestes entitats, els conflictes amb les quals acaben, com a recurs últim, amb la clausura i, per tant, una altra vegada en la lluita contra la clandestinitat. La xarxa d'informadors i els molts recursos destinats al manteniment de les estructures estatals inamovibles són els mitjans per a assolir aquests objectius. Amb tot, l'aparició de més i més moviments i plataformes que en qüestionen la seva legitimitat, dificultarà l'eficiència d'aquesta tasca a mesura que avanci la dècada i el moment final de la dictadura.

Així les coses, el seguiment policial no suposà la fi de les activitats d'Òmnium en els difícils anys de clandestinitat per bé que suposaren un evident fre al seu desenvolupament. És per això que cal observar com a capital la celebració de les *Primeres jornades d'estudi sobre la situació de la llengua catalana a casa del mateix Fèlix Millet a l'Ametlla del Vallès* entre els dies 8 i 9 de gener de 1966, en tant que espai de reflexió compartida –privada– en què es posarien sobre la taula qüestions com la situació de la cultura catalana i el full de ruta per al futur. Allí s'hi van concentrar els principals dirigents i activistes d'Òmnium així com molts altres noms coneguts de la cultura i la indústria catalanes¹⁰¹. La conferència central de Benet¹⁰²,

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ Els assistents eren Lluís Carulla, Josep Benet, Jordi Carbonell, Joan B. Cendrós, Pau Riera, Joan Triadú, Francesc Vila d'Abadal, Josep Verde, Oriol Bohigas, Josep Verdura, Anton Cañellas, Joan Vallvé, Raimon Carrasco, Domènec Valls i Taberner, Salvador Casanovas, Ricard Salvat, Josep M. Castellet, Jordi Pujol, Alexandre Cirici, Ferran Ruiz, Joan Colominas, Joaquim Molas, Salvador Espriu, Josep M. Pinyol, Emili Giral, Xavier Millet, Manuel Ibáñez Escofet, Albert Manent, Joan Sardà, Fèlix Millet i Ernest Lluch. Josep Benet *Combat per una...* p. 143.

sota el títol “La cultura catalana: de la supervivència al redreçament”, analitzava la realitat de la cultura catalana a 1966, amb l’esperit crític de plantejar iniciatives futures. Segons Manent, «era una crida a aglutinar-se entorn d’un “Òmnium Cultural”»¹⁰³ per tal de seguir amb l’objectiu de la promoció de la cultura catalana. De fet, tot i les circumstàncies d’enormes dificultats l’entitat seguia el seu camí en creixement i amb una extensió que anava en paral·lel a l’increment de la mobilització social de la mà d’entitats, sindicats, partits polítics, col·legis professionals i un llarg etcètera.

En tot el període de vida clandestina d’Òmnium Cultural va existir una important lluita per a la seva legalització i el treball des d’un escenari públic on poder portar a terme les seves accions de forma més o menys normalitzada –tan normalitzada com podia ser la realitat de la dictadura–. Ja des del mateix dia de la clausura del Palau Dalmau s’inicià una lluita legal per retornar l’entitat a la legalitat. La via escollida es basava en el treball de dos personatges que ja havien estat importants en els inicis: Juan Manuel Fanjul a Madrid i Agustí Ma. Bassols des de Barcelona, van engegar el procés. A més, Fèlix Millet demanava per carta al governador civil, amb data de 3 de desembre de 1963, que la clausura de l’entitat no suposés també la desaparició de l’Institut d’Estudis Catalans, l’Obra del Ballet Popular i el Secretariat d’Orfeons de Catalunya, «o sea, las tres entidades que representan, por una parte el folklore catalán y, por otra parte, nuestro organismo intelectual más elevado, miembro de la “Unión Académica Internacional”»¹⁰⁴ perquè no ho especificava així el document governatiu. La resposta del governador civil, en carta del dia següent fou favorable al que aquesta primera exposava, explicant que s’havia clausurat l’entitat per ser il·legal, però no les altres. Això era fonamental, d’una banda per a l’estabilització d’organismes de promoció de la cultura catalana en la vida pública del país, i de l’altra per la tasca de cobertura a iniciatives d’Òmnium que podien arribar a desenvolupar en el futur.

¹⁰² Per bé que en les Jornades també es van produir les ponències de Joaquim Molas, Alexandre Cirici, Ricard Salvat i Josep Ma Castellet. Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 29.

¹⁰³ Albert Manent *Fèlix Millet i Maristany...* p. 128.

¹⁰⁴ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

En el mateix ordre de coses, l'11 de desembre de 1963, només nou dies després de la clausura, se sol·licità una autorització per a constituir Òmnium en associació, que rebé un no rotund. En paral·lel, els bisbes catalans es mostraven partidaris de la reobertura de l'entitat.

La lluita per la legalització va seguir en paral·lel a l'activitat de l'entitat. Millet insistia en aquesta demanda en un recurs de juny de 1964 al director general de Política Interior, per tal d'evitar la suspensió dels Estatuts d'Òmnium Cultural:

«[...] se hacen constar diversos textos de Menéndez y Pelayo, del ex-Ministro de Educación Nacional, Sr. Rubio, y especialmente del actual Ministro Sr. Lora Tamayo, alegando que el mismo considera necesario para la enseñanza temas sobre lenguas y literatura de las distintas regiones españolas, y alegan que por ello, la negativa a aprobar los Estatutos de dicha entidad (por no ser conveniente, en los actuales momentos) demuestra una evidente equivocación, ya que las más altas Autoridades anteriores y modernas consideran la cultura catalana de importancia nacional; además sostienen en el escrito que la aplicación del Decreto del Ministerio de Gobernación de 1942, que concede la facultad discrecional al Ministro del Ramo, para poder negar la autorización en el registro de Asociaciones, a aquéllas que no crea oportuno, va en contra del [...] Fuero de los españoles.

En el escrito de referencia, también se dice que el Excmo. Sr. Gobernador Civil de esta provincia, clausuró las oficinas de la Sociedad civil "OMNIUM CULTURAL", que exclusivamente estaban dedicadas al estudio de la lengua catalana y al enaltecimiento de la literatura y cultura de la Región»¹⁰⁵.

L'argumentació de Millet versa sobre la tasca que venia desenvolupant Òmnium entorn de les classes de català, des d'una perspectiva de foment de la llengua que, a més, assumeix com a patrimoni propi d'Espanya, en un plantejament possibilista tradicionalment acceptat per bona part de la burgesia catalana i les autoritats de Madrid. Al·lega, igualment, disfuncions entre la situació de clausura i el mateix *Fuero de los españoles*. De fet, les paraules de Millet identificaven la realitat de l'entitat a 1964: una plataforma de suplència dels mecanismes de promoció cultural d'un Estat que ometia aquesta funció per al català i les altres *lenguas vernáculas*, però no una

¹⁰⁵ La referència es troba en una nota de la Dirección General de Seguridad que envia al governador civil de Barcelona el 20 de juny de 1964. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

organització que s'hagués mostrat obertament contrària al règim¹⁰⁶ –en l'esquema de les autoritats sí que és una forma d'enfrontament–, com sí que succeirà com més va amb més freqüència en actes organitzats per Òmnium conjuntament amb altres entitats a finals de la dictadura.

En aquest ordre de coses trobem l'article publicat pel mateix Millet a l'ABC de 24 d'octubre de 1964 en què, de forma genèrica, s'expressa en aquests termes:

«Y la realidad es esta: Hay seis millones de españoles que hablan el catalán, que sienten y se expresan íntimamente, que es cuando la palabra tiene su máximo valor, en una lengua distinta del castellano. Esto podrá parecer bueno o malo; no voy ahora a analizarlo aun cuando tengo, como todo hijo de vecino, mi opinión, pero es una realidad evidente»¹⁰⁷.

Així doncs, els anys de clausura de l'entitat són un compendi de dificultats, increment de les activitats (especialment les classes de català) i lluita pel retorn a un escenari públicament legalitzat. Òmnium pren el paper de la majoria d'entitats clandestines, polítiques o no: treball des de l'ombra, amb unes autoritats que pretenen silenciar a partir d'establir les condicions per a dificultar el desenvolupament de la seva tasca, però que no aconsegueixen plenament controlar ni impedir-ne el seu creixement; ans al contrari, els confereix l'etiqueta de *subversius, ergo*, lluitadors contra el franquisme, un plantejament que no estava en els inicis de l'organització però que suma, i molt, en la mobilitzada societat barcelonina (i a partir de la legalització en la resta del territori català) dels seixanta. Per tant, la repressió governativa, més enllà de les pròpies dinàmiques dels moviments socials, implicà un efecte boomerang del tot perjudicial a mig termini per al règim, en el moment que hagué afrontar l'assalt de la suma d'aquestes iniciatives. Com moltes d'aquestes entitats, l'Òmnium il·legalitzat es va valdre de la cobertura d'altres organitzacions, com l'Institut d'Estudis Catalans, per a portar a terme la seva tasca¹⁰⁸. Per tant, Òmnium Cultural es va situant en l'imaginari

¹⁰⁶ És per això que Carme Molinero i Pere Ysàs defensaven que Òmnium no s'enfronta directament al règim. Carme Molinero i Pere Ysàs *Catalunya durant...* p. 4. En pàgines successives demostrarem que l'entitat es va veure implicada en iniciatives clarament de lluita contra la dictadura i a favor de la democràcia.

¹⁰⁷ Fèlix Millet "Lengua y cultura catalana" ABC. 24 d'octubre de 1964. p. 3.

¹⁰⁸ Resulta interessant observar com Òmnium, emparat en aquestes entitats –com Justícia i Pau, alguns Col·legis professionals o Amics de les Nacions Unides faran en repetides ocasions–, va assumir el paper de paraigües sota el qual s'amagaven altres iniciatives en el moment final del franquisme, organitzant activitats nascudes en el si de

de l'antifranquisme, atesa la implicació en dinàmiques paral·leles i el lloc en què el mateix règim la situa.

En la legalització de l'entitat van confluïr bàsicament dos factors: d'una banda la lluita insistent dels responsables d'Òmnium; de l'altra, la irrupció de Manuel Fraga i els efectes de la llei de premsa de 1966¹⁰⁹. El 13 de setembre de 1967 el director general de Política Interior dictava la resolució que aixecava la suspensió d'Òmnium, després de la modificació dels estatuts:

«Visto el expediente sobre reconocimiento de la asociación OMNIUM CULTURAL, de Barcelona, y

RESULTANDO: Que según el artículo 2º de los estatutos sociales, "la Asociación tendrá por objeto el incremento de la cultura, en general, preferentemente de la catalana, y a tal efecto se propone los siguientes fines determinados: a) Promover y costear la edición, traducción y publicación de obras literarias y científicas y de otras publicaciones.- b) Crear y sostener premios literarios y artísticos.- c) Organizar, costear o subvencionar cursos y conferencias para la enseñanza de lengua o sobre temas de carácter cultural.- d) Conceder becas y matrículas para estudios.- e) Sostener bibliotecas para la conservación, catalogación y servicio de consulta de libros y obras literarias y científicas.- f) Conceder subvenciones a personas, entidades o Instituciones para su dedicación a trabajos de investigación o de difusión cultural o artística, comprendida la organización de exposiciones, espectáculos y conciertos y cultivar y fomentar estas manifestaciones culturales.

RESULTANDO: Que el patrimonio social asciende a 60.000 pesetas; el límite del presupuesto anual es de 1.500.000 pesetas y el ámbito territorial de actuación comprende las provincias de Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona.

RESULTANDO: Que en las actuaciones consta el informe favorable del Gobierno Civil de la provincia.

[...]

Esta Dirección General, por delegación del Excmo. Sr. Ministro, ha tenido a bien reconocer la licitud y determinación de los fines de la asociación OMNIUM CULTURAL, de Barcelona, y visar sus estatutos»¹¹⁰.

l'Assemblea de Catalunya, però amb el seu segell. Aquest és un dels grans exemples de l'assumpció d'estratègies per a la vida en clandestinitat, sense que això no fos obstacle per a seguir amb la lluita contra el règim franquista.

¹⁰⁹ BOE. Núm. 67. 19 de març de 1966. pp. 3310-3315. Això és «el pas del temps i del canvi de conjuntura». Joan B. Cendrós "La fundació... p. 15.

¹¹⁰ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 1.

El dia 18 del mateix mes els seus dirigents formalitzaven la inscripció al Registre d'Associacions de Barcelona i a partir del 7 d'octubre les portes del Palau Dalmau quedaven obertes per al seu lliure accés. Òbviament era una concessió del règim lligada a l'acompliment de la legalitat vigent i sota la seva atenta vigilància. De fet, el governador civil de Barcelona entre 1966 i 1969, Tomás Garicano Goñi, va exigir als seus dirigents que l'entitat es dediqués exclusivament a la cultura, sense sobrepassar l'estreta frontera amb la política i la lluita contra el franquisme.

1.3 La represa de l'activitat legal

1967 va suposar la segona posada de llarg d'Òmnium en la societat catalana. Sense haver desaparegut en cap moment de l'entramat social barceloní, la legalització implicava la obertura d'uns canals sempre limitats per la dictadura però que permetien el marge de maniobra que fins aquell moment els havia mancat. El creixement experimentat fins el moment va trobar el terreny ideal per una conflictivitat que cada vegada s'establí de forma més permanent al carrer. Els objectius inicials no havien variat malgrat que la dinàmica político-social, l'extensió de l'entitat i la irrupció de noves generacions van fer prendre un rumb com més va més obertament enfrontat a les autoritats. La resolució del director general de Política Interior ja incloïa la finalitat de l'entitat, amb uns principis prou generals per a ser acceptats per les autoritats però, alhora, constituïa un calaix de sastre que permetés unes possibilitats d'acció suficientment extenses.

L'entitat començava aquesta nova etapa amb energies renovades i la vista posada en potenciar la cultura catalana, especialment a través del nou impuls de les classes de

català, i l'intent de promoció de socis¹¹¹, a partir d'un pla de captació de Lluís Carulla i Martí Mas des de 1968¹¹². El gener del mateix any Òmnium tot just havia tornat a iniciar la seva activitat legal¹¹³, però començava un període de desplegament en tots els sentits: increment i diversificació de les seves activitats, expansió pel territori (possible, ara si en un context de legalitat) amb l'obertura de delegacions territorials (la primera de les quals a Terrassa, operativa des del 1969), una creixent implicació en l'horitzó d'unitat política que s'albirava i un major arrelament social, en gran mesura per la unió d'aquests dos darrers elements.

La tasca principal, i de més abast social seguia sent les classes de català. Per tal de donar-li un nou impuls es va crear la Delegació d'Ensenyament del Català, a partir de la Comissió Delegada d'Ensenyament, el 1968. Des d'aquí es va treballar el pas de les classes d'àmbit privat a l'escola, plantejant-se això com un dels grans objectius de l'entitat i que va portar a no poques topades amb les autoritats. Aquest va ser també l'Any Fabra, motiu de commemoració utilitzat per l'entitat¹¹⁴ –les accions són compartides amb col·legis professionals– per a la promoció de la cultura catalana, des de l'àmbit que li havien cedit les autoritats, sota el lema “La llengua d'un poble”¹¹⁵, i

¹¹¹ Això es va manifestar en una campanya que pretenia assolir la xifra de cinquanta socis nous a la setmana amb la finalitat de «donar una base social àmplia a l'Entitat». *Butlletí interior informatiu*. Agost de 1968. Portada. Tot, acompanyat d'un model de carta per als potencials nous socis: «La cultura catalana, el progrés de la qual és evident en els últims anys, ha de tenir la dinàmica i la projecció que li corresponen als temps actuals, i ha d'ésser una cultura viva, moderna i amb participació de tothom.

Fóra prolix d'inventariar aquí les activitats d'OMNIUM CULTURAL, associació constituïda legalment (el dia 13 de setembre de 1967), i que té per finalitat la promoció de la Cultura Catalana en tots els seus diversos aspectes. Un resum d'aquestes activitats el trobareu en el prospecte que ens hem permès d'enviar-vos per correu a part.

Ens agradaria, però, informar-vos més amplement, doncs, per raons òbvies, resulta difícil donar a conèixer, si no és personalment, tot el que es fa i tot el que pot fer-se avui a casa nostra i de com un grup de catalans ens hem llançat a unes tasques obscures però eficaces per tal d'assolir una nova renaixença de la nostra cultura.

Un col·laborador nostre us demanarà per telèfon -a fi i efecte de molestar-vos el menys possible- que tingueu l'amabilitat de donar-li dia i hora per visitar-vos i donar-vos un més ample compte del que els socis d'OMNIUM CULTURAL ajuden a fer arreu de Catalunya. L'esperança és viva i potent entre nosaltres.

Per endavant, moltes gràcies. Us saluden ben cordialment». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 38, Promoció de socis–Arxivador 147.

¹¹² «Els visitants surten cada dia de casa seva portant les fitxes dels possibles socis a visitar, per ordre alfabètic de carrers i números, que se li hauran preparat a la Vigília pel Cap de la Promoció». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 38, Promoció de socis–Arxivador 147.

¹¹³ En l'Assemblea Extraordinària de 19 de gener de 1968 es relata aquest impàs: «La memòria que presentem a la consideració de l'Assemblea General ha d'ésser, forçosament, breu ja que ben poques han estat les activitats de la nostra Associació des que fou reconeguda, segons resolució del dia 13 de setembre de 1967». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 13.

¹¹⁴ La més important de les quals va ser l'acte inaugural del 20 de febrer de 1968 al Palau de la Música Catalana, «amb una celebració solemne i acadèmica, d'inequívoca significació catalanista». Agustí Pons *Joan Triadó...* p. 124.

¹¹⁵ Com a mostra del seguiment governatiu al que continuava sotmesa l'entitat trobem la nota de 20 de juny de 1968 que la Jefatura Superior de Policia va enviar al Governador Civil de Barcelona, amb el document explicatiu de

que es va materialitzar amb una campanya de recollida de signatures en favor de l'ensenyament del català.

És indiscutible l'interès de l'entitat en donar-se a conèixer, créixer i arribar al màxim de gent possible. Això es pot observar amb tota nitidesa a la "Memòria de l'any 1968 que presenta a la Junta Directiva d'OMNIUM CULTURAL la Direcció de Serveis", document intern de 3 de gener de 1969, en què s'exposa la imatge que des de la societat catalana es pot arribar a tenir de l'entitat i les pautes per tal de penetrar-hi amb més força i desfer clixés perjudicials: «Imatge classista i personalista. És considerada una entitat folklòrica, burgesa, posada al servei d'unes determinades persones que desitgen controlar l'activitat pedagògica, lingüística, artística, etc. del país»¹¹⁶.

Certament, Òmnium donava encara entre alguns sectors socials la impressió d'entitat encarcerada i partidària d'un folklore noucentista, a més d'un catalanisme sectari. A això hi contribuïa actituds com la que va prendre la Junta de la delegació de Terrassa, que va denegar l'ingrés a l'entitat a Francesc Torrella Niubó, intel·lectual terrassenc implicat en molt diverses iniciatives culturals¹¹⁷ –i precisament per això interessat en Òmnium– i antic regidor de l'ajuntament. Ho explica Joaquim Badia:

«Es va rebre una sol·licitud de Francesc Torrella per ingressar a Òmnium. Jo era president i la Junta va dir que no; em va tocar a mi dir-li que no el volíem. Va tenir un disgust. Encara avui em fa vergonya confessar que no vaig aconseguir convèncer a la gent. No hi havia res en contra d'ell, però llavors ens semblava que Òmnium havia de ser una cosa molt puritana i que no era convenient. Em sento en certa manera culpable i em sap greu»¹¹⁸.

Aquesta referència no deixa de ser el reflex d'una societat que avança des d'un camí marcat pel passat d'una cruent Guerra Civil i les seves conseqüències. Amb el temps, però, acabarà esdevenint, també, una mostra de la seva transversalitat, atès que

la commemoració adjunt. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

¹¹⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 38, Promoció de socis–Arxivador 147.

¹¹⁷ Francesc Torrella Niubó *Semblances biogràfiques de Terrassa estant*. Fundació Torre del Palau, Terrassa, 2007. Aquesta obra és un recull d'articles que Torrella va publicar entre 1997 i 2003 al *Diari de Terrassa*, en què relata les seves trobades amb desenes de personatges d'una certa rellevància al període, de Ruiz-Giménez, a Eugeni d'Ors, passant per Joan Antoni Samaranch o Fabià Estapé, entre molts d'altres.

¹¹⁸ Jan Brugueras *Apunt biogràfic de Francesc Torrella i Niubó*. Treball de Recerca. Escola Pia de Terrassa, 2011. p. 64. La revista *Terme* en va publicar un resum a Jan Brugueras "Apunt biogràfic de Francesc Torrella i Niubó (1920-2008)" *Terme. Revista d'Història*. Núm. 26, 2011. pp. 237-245.

arribaran a conviure en el si de l'organització els catalanistes més puritans dels que parla Badia, amb antics franquistes (especialment en els pobles petits on arribarà Òmnium en la seva expansió per comarques), i personatges no identificats clarament a nivell polític però compromesos amb la lluita en favor de la cultura, i especialment la catalana.

És per això que l'entitat, comprenent la necessitat de penetrar en les màximes capes de la societat possibles si volia tenir èxit en el seus objectius, va engegar la campanya de captació de socis però, sobretot, va tenir clar que calia reforçar la seva presència al territori a través de les classes de català. S'unia, d'aquesta manera, l'alta cultura de premis literaris i commemoracions d'autors, amb el treball a peu de carrer, al qual es van dedicar especials esforços. Això queda recollit en la *Memòria anual reglamentària*, que es presenta a l'Assemblea general extraordinària de 24 de març de 1969:

[...] «afany de mantenir i créixer el suport a obres o institucions de cultura que es refien de nosaltres i d'adquirir aquells compromisos nous, dins les mateixes línies de sempre, és a dir al servei de la cultura catalana, que ens era possible de sostenir en el futur o d'afrontar en aquests moments.

[...] La Comissió d'Ensenyament de Català prepara la creació de nous professors i ajuda a l'organització de les proves d'examen que convoca i qualifica la Junta Assessora per als estudis de català»¹¹⁹.

En aquest context, es va realitzar una nova modificació dels estatuts per a augmentar les possibilitats de l'entitat, comunicada pel director general de Política Interior per carta de 8 de maig de 1969 a Pau Riera¹²⁰.

Així, el període immediatament posterior a la legalització de l'entitat havia servit per a ressituar-se en l'espai de la societat catalana, i diem catalana perquè a partir d'aquest moment comença l'expansió pel territori a través de les delegacions, que van esdevenir una peça clau per al creixement de l'entitat però sobretot, per a assolir un

¹¹⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 13.

¹²⁰ «Visto el expediente sobre modificación de los estatutos de la asociación OMNIUM CULTURAL, de Barcelona, y RESULTANDO: Que en la asamblea general extraordinaria celebrada por la entidad el día 24 de marzo del corriente año fue aprobada por unanimidad la modificación de los artículos 5º y 37º de los estatutos sociales, relativos al número de socios, que se expresa que será ilimitado, y al límite del presupuesto anual, que se cifra en quince millones de pesetas. RESULTANDO: Que el Gobierno Civil de la provincia ha informado favorablemente la aprobación de las modificaciones indicadas [...] Esta Dirección General, por delegación del Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación, ha tenido a bien aprobar la modificación de los artículos 5º y 37º de los estatutos de la asociación OMNIUM CULTURAL, de Barcelona». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 1.

major arrelament al país, així com una important pluralitat. A la primera delegació, Terrassa, constituïda el 7 de setembre de 1968, la seguiren Mataró, Osona, Granollers, Baix Camp, Alt Camp, Segrià, Baix Ebre, Tarragonès, Gironès, Garrotxa, Alt Empordà, L'Hospitalet, Sabadell, Alt Penedès i Bages, a més de l'Alt Urgell i Badalona (ambdues un cop mort el dictador).

Aquest creixement era seguit amb la preocupació habitual de les autoritats, com mostra la nota al governador civil de 18 de desembre de 1969: «Observamos que la entidad “OMNIUM CULTURAL”, que ha destacado siempre por su separatismo y que por tal motivo permaneció clausurada por espacio de varios meses, desde un tiempo a esta parte ha aumentado su propaganda y proselitismo con visitas personales»¹²¹.

1.4 Els premis literaris

Com s'ha dit, la tasca desenvolupada per Òmnium Cultural des de la seva creació consta de dues potes: d'una banda hi ha la promoció de la llengua a través de les classes de català; de l'altra, trobem l'estímul a la publicació a través dels premis literaris. Com en tants altres aspectes, l'entitat va recollir, sintetitzar i cohesionar iniciatives que ja es venien desenvolupant al país. Així, el premi Sant Jordi es creà el 1960, un any abans de la fundació d'Òmnium i fou ràpidament assumit per aquesta entitat, en el marc de la Nit de Santa Llúcia. Els inicis d'aquesta celebració es van plantejar sense massa pretensió d'obtenir un ressò mediàtic perillós per a la seva mateixa supervivència. La discreta propaganda no va ser obstacle, però, per què a poc a poc s'anés consolidant una trobada anual de la cultura catalana –si més no, una bona part– que, «Fou i ha estat l'embrió, el motor, i el detonador de bona part del que s'ha fet en el món de les lletres catalanes en aquest darrer mig segle»¹²². Es tractava d'una nit d'entrega de premis literaris, però a ningú se li escapa que ràpidament es va convertir en un acte de reivindicació de la cultura catalana que aplegava bona part del catalanisme, en procés de trànsit de la cultura a la política. Les nombroses notes de

¹²¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

¹²² Josep Millàs "Presentació" a Josep Faulí *Mig segle de la nit...* p. 9.

l'administració mostren amb tota nitidesa la preocupació que el desenvolupament d'aquesta corrent identitària generava entre les autoritats, i és des d'aquesta perspectiva que cal entendre l'oposició del règim més o menys frontal, més o menys tènue en funció del moment i les circumstàncies¹²³. I és que, tal i com es desprèn d'un document «sense signar però amb les característiques pròpies dels serveis d'informació policials o bé de grups d'estudi “civils” vinculats al Movimiento o al mateix Govern Civil»¹²⁴, el març de 1973:

«Es motivo de grave preocupación [...] la nueva estrategia del catalanismo separador que, abandonando tácticas superadas por ineficaces, está iniciando una audaz escalada dentro del terreno económico y financiero. [...] “Los grupos separatistas” controlan iniciativas culturales [Òmnium Cultural, Enciclopedia Catalana] o deportivas [Barça, peñas excursionistas, Volta Ciclista a Catalunya]. Han iniciado, hace ya unos años, una inteligente actividad económica y financiera merced a la cual pretenden conseguir dos objetivos esenciales: el estar presentes, en primera línea, en el “boom” económico actual y el obtener medios con que financiar espléndidamente sus órganos de actuación popular»¹²⁵.

Aquest punt entronca amb el funcionament global d'Òmnium, actuant des de la legalitat¹²⁶, amb prou voluntat de coexistència pacífica amb la dictadura, però amb un clar missatge contrari a ella. Com a instrument de realització de la política de l'entitat «Des del començament fins el 1975 la Nit va tenir un caràcter resistencial ben definit»¹²⁷, que anirà en augment a mesura que passin els anys. De fet, aquest certamen no serà aliè a les complexes circumstàncies del país i, a partir d'una progressiva politització, esdevindrà un nou fòrum de protesta i reivindicació contra la dictadura, actuant de caixa de ressonància de la manca de llibertats del país. Bona mostra d'això és que la xifra d'assistents més alta de la seva història s'assolirà el 1975, amb la mort de Franco ben palpable en l'ambient. La jornada representa una trobada d'intel·lectuals vinculats a la cultura catalana i en molts casos a l'antifranquisme. Les

¹²³ La documentació del Govern Civil de Barcelona mostra clarament aquesta preocupació, mitjançant les notes informatives que responsables dels cossos de seguretat de l'Estat feien arribar al màxim dirigent de la província sobre el desenvolupament de l'acte. Totes i cadascuna de les Nits en dictadura són seguides per les autoritats i registrades. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

¹²⁴ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 1094.

¹²⁵ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 118.

¹²⁶ Els premis havien sobreviscut a la clausura d'Òmnium, passant a anomenar-se *Premis de l'Editorial Spes*.

¹²⁷ Josep Millàs “Presentació” ... p. 10.

celebracions literàries ens ofereixen la possibilitat de traçar una línia contínua entre cultura, catalanisme i procés de democratització, una idea ja explorada per Josep Maria Colomer, Josep Maria Ainaud i Borja de Riquer: «també en el terreny cultural hi ha hagut un desenvolupament nacional català vinculat a la creixent sensibilització democràtica d'àmplies capes de la societat»¹²⁸.

Si ens centrem en el paper desenvolupat per La Nit com a catalitzador dels esdeveniments polítics del període ràpidament apareix la data de 1970. En el context de la tancada de Montserrat¹²⁹ del desembre d'aquell mateix any els organitzadors de la festa, estretament vinculats directament o indirecta a l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals que en va sorgir¹³⁰, van mostrar de forma clara el seu posicionament davant les conseqüències del judici de Burgos¹³¹. Josep Faulí explica el desenvolupament dels fets: «Tot era a punt, però ni els representants dels editors ni els membres del jurat ni els directius d'Òmnium tenien ganes de participar en una festa amb voravis mundans en aquella circumstància cívica d'angoixa col·lectiva»¹³².

Els principals afectats es van trobar al Palau Dalmasas:

«A la reunió triomfà la idea que Catalunya no devia fer un acte públic de normalitat i celebració en uns moments com aquells [...] I aquell any no hi hagué festa de Santa Llúcia. Els jurats, però, feren la feina amb normalitat –una normalitat sovint difícil d'aconseguir perquè la concessió coincidí amb la tancada d'intel·lectuals a Montserrat– i Òmnium Cultural féu arribar votacions i veredictes als mitjans de comunicació»¹³³.

¹²⁸ Josep Maria Ainaud, Josep Maria Colomer i Borja de Riquer *Conèixer Catalunya. Els anys del franquisme*. Dopesa, Barcelona, 1978. p. 61. En el mateix ordre de coses, els autors plantegen que «els anys seixanta significaren també una etapa de gran sensibilització popular respecte el fet nacional català i l'inici d'accions àmplies de protesta i de reafirmació cultural». *Ibidem*. p. 48.

¹²⁹ Per a saber-ne més *vid* Núria Serrahima "La «tancada» a Montserrat contra el procés de Burgos" *L'Avenç*. Núm. 72, 1984. pp. 16-19.

¹³⁰ De fet, Josep Maria Castellet i Joan Oliver, que eren membres del jurat en 1970, van estar a Montserrat. Josep Faulí *Mig segle de la nit...* p. 76. Malgrat provenir d'Edicions 62 el primer, i Aymà el segon, comparteixen espai amb Joan Triadú, d'Òmnium.

¹³¹ En aquesta línia s'ha expressat Borja de Riquer: «El juicio fue un grave error político ya que se convirtió en un proceso político de repercusión internacional al derivar el proceso en un cuestionamiento de la legitimidad del régimen franquista para procesar a unos patriotas vascos que protestaban por la opresión contra su cultura e identidad». Borja de Riquer *La dictadura de Franco. Historia de España*. Vol. 9. Crítica/Marcial Pons, Barcelona/Madrid, 2010. pp. 698-699.

¹³² Josep Faulí *L'interludi tràgic...* p. 135.

¹³³ L'anècdota de la jornada la van protagonitzar els representants del Govern Civil que es van presentar a l'hotel Ritz, per a fer l'habitual seguiment de La Nit, sense saber de la seva suspensió. *Ibidem*. p. 136. Els premis es van entregar finalment el 8 de gener de 1971.

A l'igual que la gran majoria dels moviments cívics del període, Òmnium sobrepassa les seves limitacions estatutàries per a plantejar un acte de protesta davant de les autoritats, assumint una dinàmica de resposta mobilitzadora com a conseqüència de la repressió del govern. Aquest és l'atzucac permanent en què viurà en franquisme en els seus darrers dies: malgrat la repressió més ferotge, aquesta no fa més que iniciar un procés de mobilització social que acaba indefectiblement en més repressió i l'entrada en un cercle viciós de conflictivitat generalitzada al país. D'aquesta manera, Òmnium Cultural se situa al costat de l'antifranquisme, compartint un missatge general de protesta contra la manca de llibertats i, de forma implícita, a favor de la democràcia; és una iniciativa purament política, de posicionament públic més enllà del món de la cultura, en un moment de gran expansió de l'entitat. Podríem situar el 1970, i concretament aquest incident, al centre del fort procés d'irrupció d'Òmnium a la societat catalana, donada la importància simbòlica del gest¹³⁴, amb un efecte multiplicador de la seva visibilitat, seguit d'una major força a nivell social; al seu torn, aquesta implicació tindrà una clara conseqüència en l'aparició d'Òmnium com a entitat transversal, amb persones de molt diversa procedència que se senten còmodes en un discurs favorable a la cultura catalana i contrari a les polítiques repressives del govern. De fet, aquest és el gran any d'establiment d'Òmnium pel territori, amb la fundació de nombroses delegacions comarcals. A això hi va seguir la sortida a comarques de *La Nit de Santa Llúcia* a partir de 1972 (Tarragona aquell mateix any, Vic el 1973, Lleida el 1974, per a tornar a Barcelona l'any de la gran celebració de 1975).

El pas fet per l'entitat en aquest incident és compartit amb bona part del món de la cultura. Com explica Riquer:

«Hacia el año 1970, coincidiendo con las protestas generalizadas por el juicio de Burgos, era clara la sensación que una parte muy significativa de la intelectualidad y del mundo académico y profesional español se oponía claramente a la dictadura de Franco»¹³⁵.

Carles Santacana ho situa en el context català quan explica: «aquell fet [el procés de Burgos] va comportar un esglaió decisiu en el compromís polític antifranquista de les

¹³⁴ A això cal sumar-hi l'impuls que havia pres l'entitat ja des de l'inici de la campanya *Català a l'escola*, el 1969.

¹³⁵ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 670.

plataformes culturals independents, alhora que va reforçar les passes incipients cap a una nova etapa d'unitarisme de la oposició política»¹³⁶.

Òmnium va entrar en aquesta dinàmica i molt probablement aquest fou el motiu de la creixent malfeança de les autoritats a partir del nou any:

«El 5 de novembre de 1971, Pau Riera va visitar el ministre Garicano per explicar-li que Òmnium trobava més dificultats per aconseguir permisos que en l'etapa immediatament posterior a la legalització. És possible que no se sàpiga mai si aquelles "dificultats" van ser fruit de la decisió que l'associació va prendre el mes de desembre de 1970, quan, atesa la coincidència amb el judici de Burgos i amb el tancament d'Intel·lectuals a Montserrat, va suspendre el sopar dels premis de Santa Llúcia i en va fer conèixer els guanyadors mitjançant una nota de premsa»¹³⁷.

Si donem per bo l'argument de Faulí arribem a la conclusió, vista la documentació oficial, que existeix una tolerància del Govern Civil a Òmnium mentre aquesta es manté en l'àmbit de la promoció de la llengua i la cultura, però les autoritats mostren la seva cara repressiva quan el discurs no és acceptable per al règim. De fet, els informes del Consejo Nacional de 1971 alertaven dels perills de les campanyes endegades per Òmnium. Un primer document d'Enrique Ramos de maig de 1971, que porta per títol "Notas sobre el regionalismo en Cataluña", parla del nou «catalanisme polític perillós, que promovia les campanyes pel català i que tenia en l'horitzó la intenció de restablir les institucions autonòmiques catalanes»¹³⁸, que identifica amb Òmnium, Pau Riera o Lluís Carulla entre d'altres. Igualment, en l'informe elaborat per Baldomero Palomares, José Luís Zamanillo i Carlos Pinilla, sota el títol "Defensa de la unidad nacional" «es detectava l'accentuació del que en deien un ambient pseudoregionalista amb intencionalitat política, dirigit per intel·lectuals i religiosos, i que tindria com a mitjans d'expressió el fenomen de la Nova Cançó, la campanya del català a l'escola, les escoles catalanes, i un gran augment de les edicions de llibres en català»¹³⁹.

¹³⁶ Carles Santacana *El franquisme i els catalans...* p. 65.

¹³⁷ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 32. Això és el què porta a Joan Triadú a afirmar que «el règim havia demostrat abastament, oposant-s'hi i fent-los la guitza, que els premis catalans no li feien cap gràcia». Joan Triadú "Els premis literaris i el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes" a DD.AA. *Òmnium Cultural...* p. 47.

¹³⁸ Carles Santacana *El franquisme i els catalans...* pp. 79-80.

¹³⁹ *Ibidem.* p. 67.

Així les coses, podem veure un exemple d'aquesta situació turbulenta i de repressió un cop es consideren sobrepassades les línies vermelles per part de l'entitat. Per a fer-ho ens situem a 1975, moment en què Òmnium va expressar la seva opinió sobre la situació socio-econòmica del país, cosa que arribà al Govern Civil a través d'una notícia publicada a *El Noticiero Universal* de 21 d'octubre de 1975 per Joan Alcaraz. El governador civil Martín Villa fou molt contundent en una tardana carta de 9 de desembre [pel mig hi havia hagut la mort de Franco] a Pau Riera, advertint-lo que l'entitat havia traspassat el seu camp d'acció i que no ho tornaria a consentir:

«Le ruego indique a los Directivos de Omnium Cultural que ni ese es el camino para obtener el respeto y la consideración de todos ni tampoco el campo de actuación propia de Omnium. De persistir esta actitud, lo único que se logra es despertar recelos y ello dificulta grandemente la colaboración que Vd. y yo propiciamos y que estimo conveniente y necesaria»¹⁴⁰.

Paral·lelament a la celebració de la Nit de Santa Llúcia, el 1968¹⁴¹ Òmnium va crear el *Premi d'Honor de les Lletres Catalanes* en el context de la recuperació de la seva vida pública. L'objectiu era distingir alguna persona que hagués contribuït de forma significativa a la cultura catalana. Aquest guardó es va emmarcar en un nou acte de celebració anual, la *Festa de Maig de les Lletres Catalanes* «interrompuda per la constant denegació de permisos»¹⁴². Sembla lògic pensar que la suma d'actes i la presència cada vegada més gran de l'entitat a la societat catalana preocupava molt les autoritats, especialment quan aquestes celebracions es vinculaven a personatges *sospitosos*. Només des d'aquesta òptica es pot entendre la suspensió de *La Festa* de 1972, després de la prohibició de l'actuació de Raimon. Al cantautor de Xàtiva cal atribuir-li la celebració d'un dels actes més multitudinaris de proclama de la democràcia en els darrers dies de la dictadura a Barcelona. A menys d'un mes vista de la mort del dictador, el seu concert del dia 30 d'octubre va esdevenir la posada en escena de molts dels que poc després esdevindrien representants dels partits polítics legalitzats. Tant és així que el concert s'organitzà com a mesura de reactivació de

¹⁴⁰ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

¹⁴¹ En el context del que s'ha considerat com a «cim» de l'expansió de *La Nit de Santa Llúcia* dels anys seixanta. Josep Faulí *Mig segle de la nit...* p. 69.

¹⁴² Agustí Pons *Joan Triadú...* p. 129.

l'oposició davant del context de certa paràlisi, amb uns beneficis que anirien a parar a l'Assemblea de Catalunya, i amb els principals dirigents de la plataforma asseguts a les primeres files del recital. Conscient d'això, Martín Villa va vacil·lar: autorització o denegació? Finalment, i després d'una conversa amb el mateix Raimon en què el feia responsable de qualsevol problema que pogués sorgir durant el transcurs del mateix, donava un sí condicionat al control de l'ordre públic en el mateix recinte. L'informe de la Jefatura Superior de Policía del dia 31 no deixa dubtes de l'ambient que es respirava:

«cuando las letras hacían alusión a la lucha sorda, como era la titulada “Jo vinc d'un silenci” [...] ante la insistencia del público, que prorrompía en aplausos y gritos de “llibertat, llibertat i amnistia” y “fora l'actual règim”, los espectadores actuaban como una masa enfurecida.

Finalizada la primera parte y visto el cariz que tomaba este espectáculo, se solicitó refuerzo de Policía Armada, que se situó con los coches enfrente del Pabellón Municipal de los Deportes.

[...] Dados los ánimos exaltados de todo el público, fue imposible el tratar de suspender el espectáculo, en evitación de que se produjera un enfrentamiento entre la fuerza pública y los asistentes, por lo que se dejó continuar la celebración del espectáculo, advirtiendo al cantante para que lo finalizase cuanto antes. Asimismo, se ordenó a los empleados del Pabellón que tan pronto finalizase la función, abrieran todas las puertas para facilitar el desalojo del local a la mayor brevedad posible.

Una vez finalizada la actuación del cantante, que ante la insistencia del público tuvo que repetir la canción “Jo vinc d'un silenci”, aplaudida con los gritos subversivos consabidos, el público empezó a desfilarse unos cinco minutos después de acabar tal actuación, pero antes de abandonar el local, algunos espectadores gritaron “Abajo el Régimen y queremos celebrar una Asamblea de hermanos catalanes, con libertad»¹⁴³.

Per tant, el personatge no resultava ni molt menys neutre per a les autoritats. Des d'Òmnium s'explica tot el procés: el 18 de gener es planteja la creació d'una *comissió mixta* per a la seva preparació. En una primera reunió de 24 de gener s'acorda la sol·licitud de reserva del Palau de la Música Catalana –el Palau Nacional de Montjuïc va ser descartat pels elevats costos d'acondicionament–. En la primera entrevista amb el governador civil, l'11 de febrer, aquest ja els trasllada «la necesidad de celebrar la “Festa” en local distinto del Palacio de la Música por la intervención del cantante

¹⁴³ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 261.

Raimon, y la conveniencia de una próxima entrevista para saber del programa completo. No ofrece obstáculo alguno la celebración de la misma en el “Palau Blau-Grana”»¹⁴⁴.

Després d’haver entregat el programa i els guions de les intervencions al secretari general del Govern Civil –més tard això mateix, més les cançons interpretades per Raimon, també seran enviades a la Delegació Provincial del Ministeri d’Informació i Turisme–, el 23 de març es fa arribar una carta (a nom de Pau Riera) al màxim responsable de la província, que acaba demanant:

«Por favor, permítanos que con el debido respeto a sus indicaciones le supliquemos tenga a bien reconsiderar nuestro deseo en el sentido de que podamos celebrar la fiesta en el digno marco del Palacio de la Música, en atención a las consideraciones que exponemos en el anexo a la presente»¹⁴⁵.

El 5 abril el secretari general del Govern Civil dóna la seva negativa a la celebració al Palau de la Música i accepta el programa. El 6 de maig, però, el Govern Civil fa saber, via telefònica, la impossibilitat de celebració de la festa, sense donar-ne mes explicacions. És per això que el 8 de maig es produeix una entrevista entre representants de l’entitat i el governador civil:

«Accede a la misma y manifiesta inconvenientes insalvables para autorizar la actuación de Raimon. Hecha referencia a la no autorización del local, hace incapié [sic] en los obstáculos surgidos para que pueda actuar el cantante. En tal sentido, queda por ver el expediente incoado y promete dar noticias al día siguiente. Ante una posible suspensión de la “Festa”, por dificultades en cuanto al local y al cantante, aconseja celebrarla sin más en el Palacio de los Congresos de Montjuïc o en cualquier otra parte sin Raimon. Aún así no procede celebrarla en el Palacio de la Música»¹⁴⁶.

Finalment, *La Festa* no es va celebrar per decisió de les entitats davant les dificultats posades per les autoritats i el governador civil en va ser informat el 10 de maig: «Es denegada definitivamente la actuación de Raimon, a pesar de que el expediente en cuestión no le es desfavorable. La suspensión de la “Festa” es aceptada, recalando la

¹⁴⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d’Òmnium Cultural*. Premi d’Honor de les lletres catalanes –arxivador 100.

¹⁴⁵ *Íbidem*.

¹⁴⁶ *Íbidem*.

no prohibición de la misma»¹⁴⁷, tot i que el Ministeri d'Informació i Turisme havia autoritzat les cançons el dia 5 de maig i els guions i parlaments el dia 9. El dia 19 del mateix mes es va emetre el veredict de *Premi d'Honor de les Lletres Catalanes* al Palau Dalmaes, després d'enviar una circular als socis explicant el procés i l'acord de suspensió:

«La proclamación del “Premi d’Honor” y la de los otros premios, tendrá lugar en privado, de forma que no quedará perjudicada la continuidad de estas iniciativas, encauzadas, como la “Festa de Maig”, a fomentar nuestra cultura como nos corresponde hacer según los Estatutos que determinan los objetivos de Òmnium Cultural, a los que debemos ser siempre fieles»¹⁴⁸.

En una nota de premsa d'Òmnium s'explica de forma encara més clara la situació:

«dicho acto fue suspendido por decisión propia de la entidad al no poder contar con los permisos correspondientes para su celebración en el local anunciado ni para la intervención en la misma del cantante Raimon. La proclamación del Premi d’Honor y de los otros premios no literarios han tenido lugar en el local social de Omnium Cultural»¹⁴⁹.

Novament, l'entitat fa un posicionament públic que té una forta càrrega simbòlica. Més enllà de la convicció dels membres de la Junta que no s'ha de celebrar *La Festa* en una normalitat que les autoritats impedeixen, l'incident representa un pols amb el règim. Òbviament, és un xoc desigual i sense implicacions directes per als darrers, però també una nova mostra del plantejament d'Òmnium, contrari a la dinàmica pròpia de la dictadura. El missatge implícit és el de no acceptar les imposicions vinculades a aspectes ideològics. Aquest és un capítol més de la història de no conformitat dels directius de l'entitat, que van construir la fortalesa social d'Òmnium en base al treball en favor de la cultura catalana però també democràtica.

És en aquesta línia que cal situar la importància dels premis literaris organitzats per aquesta entitat. El valor cultural/literari dels mateixos està fora de tot dubte; endemés, cal sumar-hi l'efecte de reunió que pren un tarannà contrari a la

¹⁴⁷ *Íbidem.*

¹⁴⁸ *Íbidem.*

¹⁴⁹ *Íbidem.*

dictadura¹⁵⁰, amb personatges significats amb l'antifranquisme i accions públiques contràries al govern dictatorial que, si bé per si soles són inoqües per a les autoritats, la suma d'iniciatives a les que aquests han de fer front diàriament acaba conformant una societat fortament mobilitzada que empeny des de molts àmbits en favor de la substitució del règim per un nou sistema democràtic. La capacitat d'aglutinar interessos i perfils diversos des de la transversalitat d'Òmnium és el que li va conferir el destacat paper desenvolupat a la Catalunya del període.

1.5 Òmnium Cultural i l'extensió del català

Les gestions de 1969 i els principis de l'organització es van manifestar en dues iniciatives: la primera girava entorn de la necessitat de difondre la cultura al nivell més bàsic de la societat. Fruit d'aquest plantejament apareix el projecte "Cultura en ruta", liderat per Lluís Carulla. Això és el que en deia una nota informativa de la Jefatura Superior de Policía de Barcelona al governador civil, el 29 de novembre de 1969:

«...Con objeto de disminuir el desequilibrio cultural existente entre Barcelona y su comarca...» ha emprendido OMNIUM CULTURAL esta empresa.

Consta de dos partes. La primera, ya en marcha, es el concurso de carteles "Llegiu llibres en català" con objeto de buscar motivos gráficos que impresionen a los habitantes de las comarcas. Conseguida esta finalidad, se lanzará un "bibliobús" con unos 8.500 libros en catalán y una considerable cantidad de discos en la misma lengua»¹⁵¹.

La nota mostra la incansable labor de seguiment de les autoritats, totalment necessitades de tenir informació que permetés un control impossible de les iniciatives socials; ahora, planteja el nucli central del projecte, el bibliobús, un autobús que es desplaçava pel territori en tant que biblioteca mòbil i que, amb l'objectiu d'arribar a tot el país, «constituí al seu dia una eina útil per a la promoció del llibre en català –i, en conseqüència, per a la difusió de la nostra llengua– i un instrument de normalització força eficaç»¹⁵². Aquesta iniciativa, presentada oficialment el 19 de març de 1970,

¹⁵⁰ Agustí Pons es refereix al vincle establert entre la lluita per la democràcia i pels drets nacionals de Catalunya, dels quals Òmnium n'és un bon exponent: «Són anys d'efervescència i d'un progressiu desacomplexament en la reivindicació de les llibertats polítiques i nacionals». Agustí Pons *Joan Triadú...* p. 136.

¹⁵¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 507.

¹⁵² Lluís Carulla "Cultura en ruta" a DD.AA. *Òmnium Cultural...* p. 73.

representa una nova acció a prop del ciutadà per a difondre el patrimoni cultural català, en sentit literari però també per a augmentar la presència del català a nivell social, donant una major visibilitat. De fet, també va ser important a nivell simbòlic: «Per primera vegada després de la guerra civil, un element propagandístic de gran envergadura portava el català al carrer de forma no vergonyant, sinó amb audàcia i agressivitat comercial aparent»¹⁵³.

La segona gran iniciativa sorgida d'aquells anys es va convertir en senya d'identitat d'Òmnium, a la recerca de la normalització del català en tots els contextos socials: la campanya "Català a l'escola", liderada per Josep Benet a partir de 1969¹⁵⁴. La iniciativa combina l'organització de cursos amb la reivindicació de l'ensenyament de la llengua catalana a l'escola¹⁵⁵, no com una activitat extraescolar sinó dins del currículum ordinari¹⁵⁶. Això pren valor quan s'entén que «Expresarse en una lengua no castellana pasó a considerarse signo de posible peligrosidad política»¹⁵⁷. La Delegació d'Ensenyament del Català organitzava la formació a professors¹⁵⁸ –amb les acreditacions corresponents– i cursos a tots els nivells. Les entitats interessades els sol·licitaven un professor, que els era assignat. La campanya es va presentar en el context del debat per la Llei General d'Educació, i es basava en la sol·licitud al ministre d'educació d'incorporar el català com a llengua d'ensenyament obligatori a l'escola. Es tracta d'una iniciativa coral, atès que el document reivindicatiu portava la signatura de diversos degans de col·legis professionals, entre ells el d'Advocats¹⁵⁹. Així, l'entitat aprofita el fòrum de la Nit de Santa Llúcia de 1969 per a recollir signatures per a la

¹⁵³ *Íbidem*. p. 74.

¹⁵⁴ «L'any 1969 la reivindicació de l'ús públic de la llengua catalana, i molt especialment, de l'ensenyament del català a l'escola que el general Franco havia prohibit l'any 1939 en ocupar Catalunya, era cada dia més forta». Josep Benet "Campanya «Català a l'escola»" a DD.AA. *Òmnium Cultural...* p. 69. Per a l'organització de la campanya es va crear, sota la direcció del mateix Benet i Joaquim Ventalló, la Oficina Permanent per al Català, el 1971. Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 70.

¹⁵⁵ El principal estudi de les accions portades a terme per a la promoció del català a l'escola el trobem a Joan Crexell *Català a l'escola. Les campanyes populars sota el franquisme*. La Magrana, Barcelona, 1998.

¹⁵⁶ Les classes de català eren, per aquells dies, una «activitat complementària de l'activitat escolar». Joaquim Arenas "Per la llengua..." p. 62.

¹⁵⁷ Javier Alfaya i Nicolás Sartorius *La memoria insumisa*. Crítica, Barcelona, 2002. p. 220.

¹⁵⁸ Amb diverses possibilitats que anaven des de la formació presencial als cursos per correspondència. Es tracta d'un plantejament establert des d'un inici per l'entitat amb l'objectiu de preparar professors, que al seu torn formin més i més persones en cascada, arribant al màxim de ciutadans possibles.

¹⁵⁹ Joan Crexell *Català a l'escola...* p. 139.

introducció del català en els plans d'estudis¹⁶⁰. Òmnium Cultural va complir en aquest cas el paper de catalitzador d'una iniciativa sorgida de les bases, li va posar el seu segell i va utilitzar la seva notorietat pública per tal de donar-li el ressò necessari per a assolir l'objectiu perseguit:

«Fou una iniciativa sorgida, de sobte, d'estudiants universitaris barcelonins, els quals sol·licitaren assessorament i ajut a socis i col·laboradors nostres. Òmnium Cultural proposà un camí a seguir i es féu portaveu d'una gestió prop de les entitats i col·legis professionals que signaren després la carta publicada a la premsa i que la nostra entitat encapçalà, puix que li pertocava de fer-ho perquè era l'entitat més idònia, segons els seus estatuts, per a responsabilitzar-se'n»¹⁶¹.

Els articles publicats a la premsa van servir com a altaveu per tal de treure a la llum un problema real, pressionar les autoritats i aprofitar aquest moment per a introduir algun canvi en la legislació que permetés, si més no, un cert marge de maniobra per a l'establiment del català a les escoles. Així es va publicar:

«Numerosas personas se han dirigido a nosotros manifestándonos su deseo de que hagamos llegar, con la mayor voluntad de diálogo, nuestra voz el Excmo. Sr. Ministro de Educación y Ciencia, en solicitud de que en el proyecto de Ley General de Educación, próximo a aprobarse, la enseñanza de la lengua catalana en su área lingüística, encuentre un cauce adecuado, en todos los niveles educativos, de acuerdo con la Encíclica **Pacem in Terris**, las recomendaciones de la UNESCO sobre la enseñanza de las lenguas vernáculas y las peticiones presentadas, en su día, por el «Institut d'Estudis Catalans» y las Reales Academias de Buenas Letras, Medicina, Ciencias y Farmacia de Barcelona.

Estas personas, además, nos sugieren que invitemos a corporaciones y entidades de Cataluña a unirse a esta gestión, recordándonos que algunos de nosotros tuvimos el honor recientemente de invitarlas a adherirse a los actos conmemorativos del Año Fabra, que acaba de celebrarse con tan amplia repercusión cívica.

Evidentemente no podíamos dejar de atender un ruego que se refiere a una cuestión que tanto interesa al desenvolvimiento cultural básico de todos los que vivimos en tierras de lengua catalana.

¹⁶⁰ Josep Faulí *Mig segle de la nit...* p. 73.

¹⁶¹ *Butlletí interior informatiu*. Març de 1970. p. 8. La legalització de 1967 retornà a Òmnium un paper que mai més deixaria fins a la fi de la dictadura: el lideratge públic d'iniciatives que necessitaven una entitat amb prou presència, però sobretot prou seguretat en els marges legals del franquisme per a portar-les a terme. El gran exponent d'això va ser l'Assemblea de Catalunya.

Por ello, tenemos el honor de invitar a todas las corporaciones y entidades de Cataluña a unirse y participar en esta gestión en favor de la enseñanza normal de la lengua catalana.

Las adhesiones pueden dirigirse a las oficinas de «Omnium Cultural», Palau Dalmasas, calle Montcada, 20, donde se atenderá también cualquier información que se desee”.

Firmantes. — Pau Riera i Sala, Presidente de «Omnium Cultural»; Ramón Fuster Rabés, Decano del Colegio de Licenciados en Letras y Ciencias; Josep Ventosa i Palanca, Presidente del Centre Excursionista de Catalunya; Joan Vallvé Creus, Decano del Colegio de Ingenieros Industriales; Ferran Muñoz i Sanllehy, Presidente del Orfeó Gracienc; Ignasi de Gispert i Jordá, Decano del Colegio de Abogados; Xavier Subias i Fages, Decano del Colegio de Arquitectos de Cataluña y Baleares, y Joan A. Maragall i Noble, Presidente del Orfeó Catalá»¹⁶².

El text articula el discurs necessari i serveix com a posada en escena davant de la societat, amb una iniciativa especialment vehiculada a través d'entitats –a més de les iniciatives privades que construeixen una xarxa d'acolliment de necessitats socials, en aquest cas culturals–. L'interès del mateix radica en el fet que mostra les intencions de reclamar l'ensenyament del català de forma oberta, cosa especialment important si tenim en compte l'evident vincle entre la campanya a prop de Muñoz Grandes i la clausura d'Òmnium. Igualment, destaca el factor mobilitzador del text, convidant a entitats i particulars a involucrar-se en un acte de reclamació davant de les autoritats. Això a 1969 va representar una forma de lluita contra el règim i és representatiu del caire que anava prenent la societat catalana i espanyola, com més va més activa. De fet, aquesta és la primera gran iniciativa amb voluntat majoritària d'Òmnium –amb el precedent de la campanya de 1963, que tingué menys repercussions però esdevé el referent directe–, i ens situa a finals dels seixanta i inicis del setanta, el gran moment d'expansió de les activitats de les entitats civils, que havien nascut a principis de la dècada. Es tracta d'una acció de gran transversalitat, que implica –ja des de l'origen, però encara més quan es produeixen les adhesions– diverses entitats: la demanda de català a l'escola és un punt en què moltes de les entitats existents al període es podien sentir còmodes i que venia a cobrir una demanda social creixent. Això vindria a exemplificar el que defensaven Molinero i Ysàs:

¹⁶² “La enseñanza de la lengua catalana. Invitación a las corporaciones y entidades para que se adhieran a una petición al Ministerio de Educación y Ciencia”. *La Vanguardia española*. 14 de desembre de 1969. p. 29.

«La contestació cultural va ser un dels àmbits en els quals la col·laboració de grups i persones de diferents tendències ideològiques va ser més intensa, però va ser paral·lela a una creixent activitat unitària»¹⁶³.

En el marc d'aquesta campanya unitària, Pau Riera i Martí Mas, juntament amb el rector de la Universitat de Barcelona i el secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans, es van reunir amb el ministre d'educació i ciència, José Luís Villar Pallasí, per tal d'intercedir per a l'èxit de la demanda¹⁶⁴. Malgrat tot, i ja en la discussió a les Corts, Adolfo Muñoz Alonso, portaveu de la Ponència d'Educació de les Corts, es mostrava contrari a l'esmena presentada per Joaquim Viola i Sauret reclamant la introducció del concepte de "llengües vernacles":

«Mucho cuidado con creer que la lengua es solo vehículo de expresión; también es un medio de acceso al alma, y por ahí hay también un acceso al virus del alma. Y me parece que no es cosa de conceder favores a los que utilizarán la lengua para combatir la unidad de España»¹⁶⁵.

La cita permet entendre la situació de bloqueig a la que sotmetia el règim aquesta qüestió. Si Òmnium era seguit de prop per les autoritats com a potencial perill, la introducció del català a les escoles, era percebut com una maniobra política del catalanisme que podia anar tombant les fitxes del dòmino cap a objectius més ambiciosos; i no estaven disposats a cedir de forma generalitzada; en tot cas, haurien de ser iniciatives particulars i més focalitzades les que portessin endavant aquesta tasca dins dels límits legals establerts.

El Butlletí interior informatiu es feia ressò dels termes concrets de la proposta, amb l'objectiu de fer comprensible al gran públic el què es demanava:

«L'Institut d'Estudis Catalans, l'Acadèmia de la Llengua Basca i l'Acadèmia de la Llengua Gallega han mantingut unes sessions de contacte. Han acordat sol·licitar la modificació del núm.20 del paràgraf primer (2a. part) sobre l'ensenyament de la llengua de la manera següent:

Diu:

"Les àrees essencials de coneixement del període d'educació general bàsica seran les següents:

¹⁶³ Carme Molinero i Pere Ysàs *Catalunya durant...* p. 124.

¹⁶⁴ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 66.

¹⁶⁵ Josep Benet "Campanya «Català...» p. 70.

La llengua nacional i la iniciació en el coneixement d'una llengua estrangera. En les regions bilingües hom podrà completar aquests coneixements lingüístics amb l'estudi de la llengua vernacle corresponent. Els alumnes hauran d'adquirir el domini de l'expressió oral i escrita de l'espanyol i la capacitat d'interpretar un text i de fer resums d'explicacions orals. Referent a la llengua estrangera, interessa, sobretot, el domini de l'expressió oral (parlar i entendre el què es parla).

Hauria de dir:

“La llengua nacional i la iniciació en el coneixement d'una llengua estrangera. En les regions bilingües **hauran d'adquirir-se aquests coneixements lingüístics sobre la base prèvia de l'estudi de la llengua vernacle corresponent. Per comparació amb la mateixa s'arribarà a l'obligat domini** de l'expressió oral i escrita de l'espanyol i la capacitat d'interpretar un text i de fer resums d'explicacions orals. Referent a la llengua estrangera, interessa, sobretot, el domini de l'expressió oral (parlar i entendre el què es parla)»¹⁶⁶.

Per tant, el projecte situava les llengües vernacles en el centre de l'ensenyament, dit d'altra manera, com a llengua vehicular en el procés de construcció del coneixement. Es tracta d'una proposta extremadament ambiciosa per al període però que permetria solucionar la manca d'una estructura bàsica d'adquisició del català que fins al moment havia anat suplint Òmnium a través dels seus cursos. Vist l'abast de la iniciativa i la contundència de les paraules d'Adolfo Muñoz Alonso resulta fàcil entendre la resposta de les autoritats en la definició final de la Llei General d'Educació de 1970. Tanmateix, la possibilitat de completar els estudis lingüístics amb l'estudi de la llengua vernacle corresponent obria les portes a l'establiment legal i sense temor aparent a la prohibició de les classes de català a l'escola. Es tracta d'un marge de llibertat molt migrat però que, en la dialèctica habitual entre el règim i les entitats que d'una manera o altra s'hi oposaven, representa l'esclatxa que permet el desenvolupament de l'acció. Així ho valorava el mateix Benet: «acabava amb la prohibició total de l'ensenyament de la llengua catalana a les escoles de l'Estat espanyol, imposada pel règim franquista l'any 1939 i obria unes possibilitats d'actuació»¹⁶⁷.

Òmnium Cultural donava per tancada la campanya amb un comunicat enviat a la premsa en què s'hi referia en els següents termes:

¹⁶⁶ *Butlletí interior informatiu*. Tardor de 1969. p. 22.

¹⁶⁷ Josep Benet "Campanya «Català... p. 71.

«La invitación que tuvimos el honor de dirigir a todas las corporaciones y entidades de Cataluña a fin de realizar una gestión colectiva ante el Ministerio de Educación y Ciencia, para lograr que la enseñanza de la lengua catalana encontrara un cauce adecuado en la Ley General de Educación que iba a discutirse, recibió la respuesta favorable de más de 2.500 corporaciones y entidades de toda Cataluña, entre ellas las más prestigiosas y populares del país. Esta respuesta demostró claramente cuál es la voluntad del pueblo catalán en esta cuestión.

El resultado de nuestra iniciativa fue puesto, en su día, en conocimiento del ministro de Educación y Ciencia, al mismo tiempo que le eran expuestos nuestros deseos, que fueron acogidos con simpatía.

Discutida y aprobada la nueva Ley General de Educación hemos podido comprobar que no recoge la totalidad de nuestras aspiraciones. El texto aprobado significa, sin embargo, un paso positivo, al abrir un cauce legal a la enseñanza de la lengua catalana en todos los centros oficiales y privados.

Este cauce legal creemos que debe ser aprovechado inmediatamente por todos los centros de enseñanza públicos y privados, de Cataluña. Creemos que el respeto debido a la formación lingüística básica de los niños y niñas de Cataluña no permite pérdidas de cursos, ni otra clase de demora. Por ello, nos permitimos sugerir que mientras el Estado estudia y organiza la aplicación de lo dispuesto en la nueva Ley en este punto, sean las corporaciones provinciales y municipales de Cataluña las que promuevan y patrocinen económicamente la enseñanza de la lengua catalana en todos los centros oficiales, siguiendo el ejemplo dado por la Diputación Provincial de Barcelona y otras corporaciones públicas de Cataluña. En el caso de la ciudad de Barcelona, esperamos que el Ayuntamiento patrocine económicamente esta enseñanza no sólo en las escuelas dependientes del municipio, sino en todos los centros oficiales situados en la ciudad que deseen establecerla inmediatamente.

Por nuestra parte hemos dado fin a la misión que aceptamos realizar cuando hicimos pública la invitación que suscribimos. Pero antes hemos querido recoger una sugerencia, recibida de numerosas corporaciones y entidades, proponiendo que «Omnium Cultural», con el asesoramiento del «Institut d'Estudis Catalans», el Colegio Oficial de Doctores y Licenciados del Distrito Universitario y otras entidades, constituya, entre sus actividades ya existentes, una oficina permanente, al servicio de todos los centros de enseñanza, que estudie y resuelva los problemas pedagógicos y de otra índole que la aplicación de la nueva Ley, en cuanto se refiere a la enseñanza de la lengua catalana, pueda plantear. Esta sugerencia ha sido aceptada por «Omnium Cultural».

No podemos terminar sin dar las más sinceras gracias a las 2.500 corporaciones y entidades que con su adhesión y confianza nos han acompañado en nuestras gestiones.

Creemos que entre todos hemos contribuido a que sea realizado un paso positivo en una cuestión que –como decíamos en nuestra invitación– tanto interesa al desenvolvimiento cultural básico de todos los que vivimos en tierras de lengua catalana. Firman la carta: Pau Riera i Sala, presidente de «Omnium Cultural»; Ramón Fuster Rabes, decano del Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y en Ciencias del Distrito Universitario de Cataluña y Baleares; Josep Ventosa i Palanca, presidente del Centre Excursionista de Catalunya; Joan Vallvé i Creus, decano del Colegio de Ingenieros Industriales; Ferran Muñoz i Sanllehy, presidente del Orfeó Gracienc; Ignasi de Gispert i Jordá, decano del Colegio de Abogados de Barcelona; Josep M. Fargas i Falp, decano del Colegio de Arquitectos de Cataluña y Baleares; Joan A. Maragall i Noble, presidente del Orfeó Català»¹⁶⁸.

La valoració que en fa Òmnium va en la línia de Benet: no s'ha assolit l'objectiu principal però pel camí s'han aconseguit obrir noves opcions en la legislació que permeten seguir treballant en la direcció plantejada inicialment. De fet, «aquesta base legal va ser aprofitada per la DEC per a introduir amb més força el català a l'escola»¹⁶⁹. Com passava habitualment en la dinàmica de funcionament del franquisme, calia aprofitar els petits espais que oferia el règim per a desenvolupar una tasca que a poc a poc l'anava desgastant. Així, aquest limitat èxit és conseqüència de la força i implicació de milers d'iniciatives privades, vehiculades a través d'entitats civils, és a dir, és la pressió popular la que genera processos de canvi. Cal posar en valor la importància de l'acció d'aquests col·lectius davant la historiografia que pretén limitar la incidència de les accions exteriors sobre l'aparell franquista. I és que resulta indubtable que la introducció d'aquest canvi legislatiu està estretament relacionat amb una iniciativa que va moure 2.500 entitats arreu del territori. Estem parlant d'un moviment d'ampli abast que s'anava multiplicant en la societat catalana, amb individus i plataformes que participaven d'aquesta i de moltes altres iniciatives que feien avançar les limitades llibertats ciutadanes, generant canvis socials destacats. Agustí Pons ha resumit aquesta tendència en el camp de la cultura: «El franquisme s'anava estovant a còpia de les iniciatives d'una minoria i de les pressions populars, però ho feia ben en contra de la

¹⁶⁸ "El Omnium Cultural y la enseñanza del catalán. Se da por finalizada la campaña de recogida de adhesiones" *La Vanguardia española*. 10 d'octubre de 1970. p. 24.

¹⁶⁹ Joaquim Arenas "Per la llengua... p. 63.

seva voluntat»¹⁷⁰, cosa que exemplifica amb la detenció i processament pel TOP de Joaquim Ferrer per imprimir adhesius promovent l'ensenyament en català¹⁷¹. Aquest cas posa en situació el que suposava la implicació en iniciatives que d'una manera o altra qüestionaven el règim i és per això que encara li confereix més valor.

Les consideracions finals d'Òmnium posen de manifest la importància del canvi introduït en la llei de 1970 però segueixen transferint la responsabilitat de la gestió i finançament a qui li pertoca, és a dir les institucions públiques. Malgrat en clau interna és evident que facilitarà l'organització de les classes de català a l'entitat, el missatge públic segueix sent que, tot i que la legislació no ho contempli, és en les autoritats en qui ha de recaure aquest pes especialment important a nivell econòmic. Segons Òmnium, el que aquí es plantejava hauria de ser vehiculat per les corporacions provincials i municipals.

De fet, a banda de les dificultats amb les autoritats, el gran problema de l'entitat és el finançament d'una activitat cada vegada més important¹⁷², que creix exponencialment a partir del desenvolupament de les delegacions a mitjans dels setanta. La paradoxa és que Òmnium Cultural neix amb una tasca claríssima de suplència de les institucions. Això és el que dóna sentit a la seva existència i, alhora, genera les disfuncions aquí expressades, a les quals s'intenta respondre amb accions de demanda a les autoritats, que suposarien un canvi en l'espai social ocupat per l'entitat. Joan Triadú plantejava les dificultats amb què es trobava Òmnium per a l'organització dels cursos, en Junta de 12 d'octubre de 1972:

«L'estructura és deficient perquè comporta un esforç constant per a la recluta dels professors indispensables per a l'assistència de la demandissa massiva de cursos, arreu.

¹⁷⁰ Agustí Pons *Joan Triadú...* p. 124.

¹⁷¹ *Ibidem*.

¹⁷² Tant és així, que en els anys 1972-73 la DEC sobrepassa en un 20% el pressupost projectat. *Butlletí interior informatiu*. 3a època, núm 4/5, abril-juliol 1973. p. 8. Una de les vies de finançament habitual –a banda de les quotes dels socis de l'entitat– va ser l'establiment de convenis o ajudes puntuals amb tot tipus d'organitzacions. Serveixi com a exemple la carta enviada a la Federació de Caixes d'Estalvi de Catalunya i Balears sol·licitant una ajuda de 10 milions de pessetes per a les següents activitats: «Cursos de reciclatge per a mestres nacionals d'Ensenyança General Bàsica en exercici, Formació de nous professors de català i preparació per a l'examen del certificat de les dues universitats, Cursos de català a les escoles, Delegació d'Ensenyament de Català (D.E.C.), Ajuts de Treball, Ajuts escolars, Cultura en ruta (segona unitat), Estudis Universitaris Catalanes, Exàmens Universitaris (4), Assessoria de Didàctica del Català (5), Ajuts a Biblioteques escolars, Premsa Comarcal, Onomasticon Cataloniae (6), Concurs de Cartells "Llegiu llibres en català", Festes Populares de Cultura, Secretariat d'Orfeons de Catalunya, Obra del Ballet Popular, Conferències i cursets de cultura». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

Ara ja ha arribat el moment d'assolir una autèntica professionalització per a l'ensenyament del català. En canvi, sabem perfectament que aquesta necessitat no pot ésser satisfeta per causa dels pressupostos i per la seqüela que pot comportar la manca d'inscripció a les assegurances socials i d'altres del personal que aconsegueix amb aquest treball»¹⁷³.

Malgrat tot, eren moltes les escoles que els demanaven ajuda per a l'organització de classes i a les que calia donar resposta si es volia assolir l'objectiu central de l'entitat. Serveixi com a exemple la carta de Joan Torras Gasset, de l'Escola Tècnica Professional del Clot que amb data de 10 de març de 1970 va enviar a Òmnium, i en què explicava que el claustre havia decidit impartir classes de català a l'escola com a mitjà d'integració del seu alumnat a Catalunya:

«[...] És per aquesta raó que no ens reca de demanar-vos ajut. I ajut econòmic i de material escolar. Naturalment, la petició no la fem en nom d'uns projectes de futur més o menys hipotètic, sinó en nom de l'esforç que ja hem esmerçat fins ara en l'ensenyament del català en l'escola diürna (primer ensenyament, iniciació professional i batxillerat com a Filial nº 3 de l'Institut Ausiàs March). En l'informe adjunt mirarem d'especificar l'abast concret del nostre ensenyament del català, així com els projectes de cara al futur. Finalment, gosem incloure les despeses que suposa el nostre pla educatiu [87.775 pessetes en material i professors]»¹⁷⁴.

Si la promoció del català en el context d'una dictadura que limita les possibilitats d'expressió cultural de tot allò que s'aparti de la nació espanyola, deixant-ho com a simple manifestació de *regionalisme*, ja conté un gran valor en sí mateix, aquest encara és superat en el moment en què és utilitzat per a facilitar la integració cultural i per tant la convivència i la concòrdia en una societat receptora neta d'immigrants. Així, són molts els centres, però també famílies d'alumnes, que formulen una demanda a l'entitat¹⁷⁵ que el govern, des de la seva perspectiva polititzada és del tot incapaç

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 13.

¹⁷⁵ El document oficial de demanda constava dels següents ítems: «DADES SOBRE L'ENTITAT. Tipus d'establiment: Escola municipal, Escola estatal, Escola privada, Escola religiosa, Institut E.M., Universitat, Esc. Tècnica. Sup., Esc. Form. Prof., Empresa comercial, Propi domicili, Parròquia, centre cultural, excursionista, d'esbarjo, etc. DADES SOBRE ELS ALUMNES. Llengua nativa: Catalanoparlants o indiscriminats, Classe especial per a castellanoparlants, Classe especial per a d'altres llengües-base [...]. CONDICIONS ECONÒMIQUES. Repartiment del cost: % a càrrec de l'establiment o dels alumnes, % a càrrec de la D.E.C., % a càrrec d'una altra entitat. El professor cobrarà directament de: l'establiment, els alumnes, la D.E.C., una altra entitat». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 100, Convenis signats pels col·legis 1974-1975 II –Arxivador 367.

d'oferir. Aquesta és la situació que exposa Lluís Pujol, de l'escola de Cornellà Sant Antoni Maria Claret, quan demana ajuda a Òmnium en una carta de 13 de setembre de 1975: «Benvolgut senyor: Per consell de la Srta. Directora de la secció "Spes", m'adreço a vostè pregant-li que, del fons d'auxilis a Col·legis, vulgui reservar quelcom per ampliar el fons de Literatura Catalana en la biblioteca del Col·legi "San Antonio M^a. Claret, de Cornellà [...] El nostre alumnat és en la seva majoria provinent de famílies de parla castellana. En el present curs tenim programats tres cursos de català»¹⁷⁶. Jaume Planas, cap de serveis de l'entitat, respon el 19 de setembre: «[...] Per tal d'agilitzar l'acompliment de la decisió de la Junta Directiva, la qual preveiem en sentit favorable, convindria saber quin tipus d'obres seran de més profit per als alumnes del vostre centre i sense incórrer en duplicitat en relació amb les que ja teniu»¹⁷⁷.

El funcionament de l'entitat en atenció a les escoles, especialment aquelles amb majoria de població immigrant respon a un plantejament consensuat per la direcció, com observem en l'acta de la Junta de 18 de juny de 1972:

«SUGGERIMENTS D'ACTIVITATS A LES DELEGACIONS TERRITORIALS. [...] ha de dur-se a terme una gestió prop dels pares perquè reclamin el català com a llengua habitual a l'escola. També cal sensibilitzar les escoles perquè, d'una manera espontània, catalanitzin els mètodes d'ensenyament i, per tant, organitzin uns cursos complementaris per als immigrants a fi de procurar llur incorporació a la nostra societat. Caldrà que l'ensenyament en català sigui possibilitat a tota mena d'escoles. Dur a terme la investigació del perquè no és incorporat el català en les escoles que el marginin, procurant-los les solucions i les motivacions que calguin per al bon èxit»¹⁷⁸.

L'acta mostra un treball des de la base¹⁷⁹, proper a l'escola, inversament proporcional al paper desenvolupat per les autoritats competents. Òmnium identifica clarament quin és el sector necessitat de ser imbuït de llengua i cultura catalanes i treballa per a estendre-les en poblacions no catalanitzades, a través de l'ensenyament. Això és la materialització dels principis fundacionals de l'entitat, portades al context dels anys

¹⁷⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 13.

¹⁷⁷ *Ibidem*. En aquest mateix sentit existeix una important bossa d'escoles que reben el suport d'Òmnium i informen periòdicament de les seves activitats.

¹⁷⁸ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

¹⁷⁹ En aquesta línia, fora de l'escola, s'identifica *Cavall fort* com un instrument per a fer arribar lectura en català a infants i normalitzar, d'aquesta manera, la llengua des de la base. Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 31, arxivador 119.

setanta i aprofitant els espais que el règim havia deixat lliures a la llei de 1970. Les autoritats del darrer franquisme, en una societat tan mobilitzada com la catalana, van haver de jugar el paper de cedir en allò assumible –i probablement la llengua ho era en aquells moments– per centrar-se en les iniciatives que més clarament buscaven un enfrontament directe per a enderrocar el règim. Es tracta d'una omisió: òbviament, no hi ha recolzament econòmic a les classes, però tampoc no hi ha una persecució, en tant que havia quedat alliberat en la mateixa llei d'educació.

La cita a la Junta mostra una actitud combativa, d'inconformisme dels seus membres per tal d'estendre les classes i el català com a element de comunicació central de les escoles. El plantejament és d'anar més lluny: seguir treballant en col·lectius d'immigrants i buscar introduir el català en aquells centres que no ho han fet fins al moment. En relació a això resulta d'especial interès l'objectiu d'assimilació compartit per Cipriano Garcia i Òmnium que ens mostren Molinero i Ysàs:

«Fue Cipriano García, el dirigente comunista de origen manchego afincado desde joven en Terrassa, quien defendió con más ahinco la necesidad de impedir la división de la clase obrera catalana por su origen geográfico, algo plausible teniendo en cuenta la intensidad de la inmigración desde distintas zonas de España y las políticas represivas franquistas sobre la lengua y las manifestaciones culturales catalanas [fins al punt d'assumir] la definición de CC.OO. como un movimiento de clase y nacional, lo que implicaba que la reivindicación catalanista aparecía como una reivindicación propia del nuevo movimiento obrero, no ajena a él»¹⁸⁰.

La realitat és que «el 1972 es va fer a Santa Coloma de Gramanet un curs amb una intensitat que superava totes les fites anteriors»¹⁸¹, exemple claríssim de com el català anava augmentant la seva presència en zones que no n'havia tingut excessivament fins al moment, per l'interès de l'entitat que així fos però també per la demanda de les mateixes famílies.

¹⁸⁰ Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana. Cataluña en la transición española*. Crítica, Barcelona, 2014. p. 22.

¹⁸¹ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 65.

És en aquesta direcció que s'entén el "Dictamen jurídic elaborat per l'il·lustre Col·legi d'Advocats de Vic, sobre l'idioma català a les escoles de Catalunya"¹⁸² de 12 de febrer de 1972 i encarregat per la delegació d'Òmnium a Osona. En les conclusions del document, signat pel degà Joan Anglada, es manifesta:

- «1.Els Mestres de Catalunya han d'ensenyar el català, tant en el nivell pre-escolar com en l'Educació General Bàsica.
- 2.Els alumnes i llurs representants legals en son cas, poden exigir als mestres l'acompliment del deure abans esmentat.
- 3.Les altres matèries pròpies dels dos nivells poden explicar-se en català, tant per facilitar l'aprenentatge dels alumnes, com per realitzar una activitat de conreu del català establerta per la llei»¹⁸³.

El dictamen estableix sense marge per a la interpretació la demanda d'obligatorietat d'un ensenyament en català i trasllada a la ciutadania aquest dret, exigint que no se li limiti. Això és un plantejament avançat als que imperaven al moment i que va en la direcció d'una normalització de l'ús del català a les aules com a inici de la presència de la llengua a tota la societat. Aquest objectiu s'ha de fer explícit a ulls públics, com a mesura de pressió al govern, construint una iniciativa pilotada per Òmnium però que assenti les bases de la reclamació en un discurs ciutadà de conquesta de drets:

«la defensa, la difusió i l'ensenyament de la llengua catalana. En aquest terreny és on, més que enlloc, si els mitjans econòmics de què podem disposar augmentaven de debò ens veuríem capaços de proposar-nos una frontera que ja des d'ara hauria d'ésser la fita de tots els nostres esforços: que tots els infants escolaritzats de tot Catalunya d'unes edats compreses, entre els 6 i els 14 anys tinguessin uns coneixements, teòrics i pràctics, adequats a llur nivells, de la nostra llengua»¹⁸⁴.

De fet, es tracta d'un moviment que funciona en sentit ascendent: en la majoria dels casos són les escoles, a través dels seus professors, o fins i tot a través de la naixent figura de les associacions de pares¹⁸⁵ els que reclamen a Òmnium els recursos per a

¹⁸² Aquest dictamen mostra novament la capacitat de col·laboració d'Òmnium amb altres entitats afins, que es va perllongar fins a la fi del franquisme –i fins i tot més enllà–, esdevenint senya d'identitats de l'estratègia adoptada habitualment. Això va permetre, sense cap mena de dubte, un major i més transversal arrelament social.

¹⁸³ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 19.

¹⁸⁴ *Butlletí interior informatiu*. 3a època, núm 8/9/10, abril-juliol-octubre 1974. p. 5.

¹⁸⁵ Resulta interessant observar l'aparició d'associacions de pares com un dels molts exemples de l'efervescència del moviment associatiu del període, traslladable a la pràctica totalitat dels moviments socials que van patir un creixement importantíssim des de finals de la dècada anterior.

l'ensenyament del català. Es tracta, per tant, d'una necessitat i alhora una reivindicació social a la que l'entitat dóna una resposta inexistente per part de les autoritats, canalitzant aquests desitjos molt més enllà de les ideologies. La documentació sembla mostrar que en el procés d'extensió d'Òmnium en aquest període l'entitat ha pres consciència de la necessitat d'actuar sense prejudicis sectaris i atendre un col·lectiu necessitat de la seva labor: grups de ciutadans castellanoparlants que accediran a la llengua a través de l'ensenyament des de l'escola. Això representa un doble benefici: d'una banda existeix un component social d'integració; de l'altra, s'està promocionant l'extensió de la cultura catalana des d'unes instàncies no Estatals però que pretén exercir el paper de suplència d'aquestes¹⁸⁶. Aquest és un dels factors que ajuda a entendre el gran creixement de socis experimentat per Òmnium en el període, cosa que li confereix aquesta imatge de moviment social actiu¹⁸⁷. A més, la pertinença a l'entitat suposa per als seus membres una forma d'identificació col·lectiva explícita, un treball per una cultura menystinguda i reprimida per les autoritats i una manera d'oposar-se als plantejaments oficials del règim, que amb la seva persecució i seguiment mostra en quin espai se situa l'entitat en el panorama cívic de Catalunya: una institució tolerada però sota control pel seu potencial perill.

La campanya "Català a l'escola" va centrar-se en l'ensenyament de la llengua catalana a nivell bàsic, és a dir, fins als 14 anys. Tanmateix, aviat es va manifestar la necessitat de cobrir un segment de població superior, traslladant la iniciativa a l'ensenyament universitari. En aquest cas, a més de la pròpia dinàmica social de demanda d'introducció de l'idioma en tots els àmbits d'ensenyament, s'hi afegeix la turbulenta situació de la universitat en 1973, amb la discussió dels nous plans d'estudis i la possible desaparició de la filologia catalana de la oferta universitària. Són els mateixos estudiants els que impulsen la iniciativa i exposen les conclusions a l'"Informe dels estudiants de català de la Universitat de Barcelona":

¹⁸⁶ Tant és així, que Arenas destaca: «No és aventurat afirmar que l'ensenyament del català al llarg del període 1970-78 es fa principalment a través de la DEC». Joaquim Arenas "Per la llengua... pp. 64-65.

¹⁸⁷ Si el 1970 el nombre de socis era de 7.148, el 1976 la xifra s'havia situat entorn dels 18.100. Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 50.

«Significaria un greu cop per al conreu científic del català, per a la investigació en el terreny de la nostra cultura i sobretot significaria la desvinculació entre la Universitat i la cultura del país, la minva de la seva personalitat i la ignorància de la seva realitat»¹⁸⁸.

En aquest context, i vista la problemàtica, el president d'Òmnium Pau Riera pren la determinació, cada vegada més freqüent en el període, de portar la qüestió a l'opinió pública, a través de la publicació de notícies de premsa. El text de Riera apareix com una carta al director de *La Vanguardia*:

«No nos parece aventurado suponer que expresamos el sentir unánime de los socios de nuestra entidad al manifestar inquietud ante lo que pueda suceder de inmediato con los estudios de catalán en la Universidad.

La prensa se ha hecho eco de ello estos días; ya que, al parecer, hay el propósito de sustituir los vigentes planes de estudios por otro, el llamado «Plan Suárez», en el que no tiene figura propia los actuales estudios de Filología Catalana, en tal caso no habría posibilidad de que continuasen su labor el Departamento de Filología Catalana de la Universidad de Barcelona ni la «subdivisión» dedicada a estos estudios que existe en el Departamento correspondiente de la Universidad Autónoma.

Ignoramos si ello es así y, ni que decir tiene, las razones que puedan haber conducido a tales propósitos. ¿Hemos de pensar, pues, que se trata de responder de algún modo a las preguntas que se han venido formulando a los organismos correspondientes sobre la calificación profesional que les espera a los licenciados especializados en Filología Catalana, si no se incluye esta materia en forma de Lengua y Literatura, en el COU y en el Bachillerato? ¿Será posible, además, que frente a los estudios de catalán en tantas universidades de todo el mundo, estos mismos estudios no reciban la atención de tener Departamento propio en nuestras universidades?

Mucho nos tememos, señor Director, que se vaya a dar un paso atrás en el proceso de normalización de la cultura catalana iniciado con la reforma universitaria y proseguido por las posibilidades que ofrece la Ley de Educación. Desde varios puntos de vista, de algunos de los cuales no nos compete tratar, la planificación aludida significaría un grave retroceso cultural y social, especialmente, en este caso para la cultura catalana, y para una lengua, hablada hoy día por millones de personas y cuyo primer libro impreso apareció pronto hará 500 años. La celebración de esta efeméride, prevista para el año próximo, aparecería, si nuestros temores se confirmasen, irónicamente desligada de la realidad. Esperemos que no sea así»¹⁸⁹.

¹⁸⁸ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva—Arxivador 117.

¹⁸⁹ Pau Riera “¿Un paso atrás para el catalán en la universidad?” *La Vanguardia española*. 26 de maig de 1973. p. 30.

L'interlocutor és el director del diari però sembla evident que el text va adreçat bàsicament a dos col·lectius: el primer són les autoritats, en un exercici de protesta i pressió pública per a replantejar la qüestió; el segon receptor és la societat catalana i espanyola. Es tracta, en aquest darrer cas, de posar davant els ulls dels ciutadans el que es considera un greuge per a la cultura catalana amb l'objectiu d'estendre un missatge de mobilització davant del problema. Riera parla des de la defensa de la cultura catalana però també fa seu el missatge de la universitat, recollint protestes de professors –hi ha una referència a la desaparició de departaments– i estudiants, en un discurs en què probablement tots s'hi poden sentir còmodes. De passada s'insisteix en la necessitat d'una implicació real del català a l'escola –aquest seria l'espai que haurien d'ocupar, es llegeix entre línies, els llicenciats en filologia catalana, per tal d'alimentar la vitalitat de la llengua–.

La mesura, segueix Riera, seria un nou pas enrere per a la normalització del català, arribant a la paradoxa que caldria buscar estudis universitaris de català a l'estranger, davant la inexistència dels mateixos a l'Estat. Això representaria un retrocés cultural per a una llengua de gairebé 500 anys, al qual esperen poder combatre, no només des d'Òmnium, sinó també des de la societat.

Aquesta carta ens situa davant una iniciativa enfront de les autoritats que el president d'Òmnium fa en nom dels socis de l'entitat, és a dir més de 15.000 persones¹⁹⁰, cosa que ens remet immediatament al factor social de les iniciatives de l'entitat i l'emmarca en el context d'activitat de les organitzacions que actuen des de la societat civil en la canalització d'aspiracions, inquietuds i problemàtiques diverses. És un acte de protesta oberta per tal de canviar un plantejament oficial. Així, malgrat cal entendre el franquisme com un règim que, també en aquest moment final, imposa principis ideològics a través del seu sistema legislatiu fins a les últimes conseqüències i que es mantindrà inalterable en l'essencial fins la fi dels dies del dictador, la suma de les iniciatives com la d'Òmnium generaran un efecte d'erosió claríssim que en condicionarà el seu esdevenir.

¹⁹⁰ Entenent que Pau Riera representa Òmnium Cultural cal obrir el focus per a entendre que el text de *La Vanguardia* recull allò essencial de la reclamació de bona part del moviment estudiantil de Catalunya, cosa que mostra la base de suport popular a aquesta iniciativa oposant-se als plantejaments oficials.

Igualment, el plantejament de Riera mostra una interessant dinàmica pròpia del funcionament de les entitats civils i l'oposició al franquisme en el període: la construcció de xarxa. Òmnium Cultural apareix com una entitat transversal amb la llengua com a pal de paller, i que intervé en àmbits que no són estrictament el seu, entrant en contacte amb altres col·lectius de caràcter associatiu, amb qui comparteix alguns dels objectius. En aquest cas, els interessos de l'entitat es troben de costat amb la reivindicació estudiantil de la universitat¹⁹¹, mostra d'un procés que segueix la direcció de la lluita per la cultura, saltant a la universitat i d'aquí a l'oposició més estrictament política. Aquest és el recorregut de molts dels activistes antifranquistes, pertanyents a diverses organitzacions, cadascuna amb les seves característiques però amb un horitzó de rebuig a la dictadura compartit. De fet, a ningú se li escapa la implicació d'Òmnium amb aquests col·lectius i els seus plantejaments. Tant és així que el mateix governador civil de Barcelona explicava el paper que estava jugant l'organització a la província al director general de Política Interior, José Luís Taboada, en una carta de 2 de setembre de 1974, puntualitzant, «creo que podría tener algún contacto con los directivos de la misma a fin de que haya una cierta adecuación de sus actividades, siempre que no exista una discordancia entre las mismas y los Principios que informa nuestro sistema político»¹⁹².

Per tant, cal entendre aquest incident no com un fet aïllat sinó com un exemple més del tarannà i la realitat de l'antifranquisme –prenent el concepte com a oposició més o menys activa al règim– associatiu del període. Òmnium Cultural caminarà en paral·lel a una dinàmica global de més radicalització a mesura que s'acosti el 1975, manifestada a través d'una actitud combativa de reclamació de canvis més exposada al públic, que incrementarà la força del seu discurs així com la seva força i suports si ens atenem al creixement prolongat de socis fins a 1979¹⁹³. Aquest posicionament, tebi en alguns aspectes però molt marcat en allò que ateny a la llengua i la cultura catalanes, conduirà a no poques situacions d'enfrontament amb les autoritats entre els anys 1972 i 1977. Tanmateix, de les paraules de Martín Villa es desprèn una sensació de

¹⁹¹ Això és la vinculació amb un dels moviments socials més potents del període, sobretot si compremem la incidència que aquest va tenir en les classes mitjanes. Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 23.

¹⁹² Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

¹⁹³ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 50.

tolerància vigilada¹⁹⁴, per necessitats del guió, ja que les iniciatives de combat a les autoritats són tan importants en aquests anys a Barcelona¹⁹⁵, que la província viu en una dinàmica de repressió i mobilització¹⁹⁶ que impedeix al Govern Civil un control efectiu de tots i cadascun dels fronts. Així, Martín Villa hauria adoptat la postura de cedir en allò acceptable –i la promoció del català sembla ser-ho¹⁹⁷–per a centrar els esforços en aquelles accions que procuren obertament per la fi de la dictadura.

En aquesta mateixa línia s’ha d’entendre la carta que la Junta d’Òmnium va enviar al ministre d’educació i ciència, Cruz Martínez Esteruelas, el 20 d’agost de 1975¹⁹⁸, en relació al Decret de 30 de maig, que regulava la introducció de les llengües natives als currículums escolars¹⁹⁹. La queixa de la Junta és emparada per diversos textos internacionals que el nou Decret estaria incomplint, esdevenint un pas enrere a les vies que havia deixat obertes la llei d’educació de 1970:

«Este Decreto, aún teniendo en cuenta su carácter experimental, no satisface las exigencias mínimas de los principios sobre enseñanza de las lenguas vernáculas propios de un Estado de Derecho, recogidos en múltiples declaraciones de los Organismos Internacionales, tales como la UNESCO (“Las lenguas vernáculas en la enseñanza”), y las Naciones Unidas (“Declaración de los Derechos del Niño”), para citar sólo las más significativas; y por la Doctrina de la Iglesia Católica (“Pacem in Terris”, p. 90), pese que nuestro ordenamiento jurídico no sólo pretende inspirarse en una concepción cristiana

¹⁹⁴ Bona mostra d’aquest procés ens la dona la carta que el 3 de juliol de 1975 Martín Villa va enviar al ministre de la governació, José García Hernández, explicant la tasca de promoció del català a l’escola desenvolupada per Òmnium. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 101.

¹⁹⁵ Carme Molinero i Pere Ysàs identifiquen Barcelona com la província amb un nivell de conflictivitat social més elevat a escala espanyola. Carme Molinero i Pere Ysàs *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista*. Siglo XXI, Madrid, 1998. pp. 105-106.

¹⁹⁶ Pau Casanellas cita a Martín Villa per a entendre la qüestió, en relació als estats d’excepció: «Por una parte los estados de excepción, que, “además de ineficaces, se revelaron enseguida contraproducentes”, puesto que generaban “situaciones de malestar popular por el carácter indiscriminado de las medidas adoptadas y por los posibles abusos a que se prestaba su aplicación, sin que, paralelamente, alcanzasen a reducir ni el volumen ni la gravedad de los actos terroristas durante su vigencia». Pau Casanellas *Morir matando...* p. 63.

¹⁹⁷ Sobre el seu posicionament envers Catalunya, Marcel·lí Moreta intenta mostrar un Martín Villa predisposat al diàleg i atent als missatges: «La primera cosa que em demanà en arribar a Barcelona era un informe sobre la cultura catalana, que li vaig proporcionar i en el qual figuraven les entitats que constituïen el panorama i els autors que més es llegien. I m’interessà posar-lo al corrent del moment en què es trobava el procés que havíem iniciat des de la Diputació per legalitzar la situació de l’Institut d’Estudis Catalans i per retornar-li els locals de què havia estat desposseït l’any 1939 [...] haig de fer constar l’esforç que feia per comprendre el tema de Catalunya. A aquest fi, connectà amb persones rellevants de la vida catalana, amb els qual pogué mantenir una relació, cordial, oberta. Havia arribat a Barcelona sense prejudicis». Marcel·lí Moreta *Memòries d’un catalanista. 50 anys de vida política a Catalunya (1932-1982)*. Pagès editors, Lleida, 2001. p. 204.

¹⁹⁸ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705. Així mateix, la carta al ministre s’ha d’entendre des del que es desprèn del manifest contrari als 18 regidors del no de l’11 de març de 1975, en què s’emplaça al contacte amb el mateix per tal de gestionar el tractament del català a l’escola.

¹⁹⁹ BOE. Núm. 156. 1 de juliol de 1975. pp. 14249-14250.

de los valores humanos, sino más concretamente a la adecuación de sus normas a dicha Doctrina (Principio II de la Ley de Principios del Movimiento Nacional de 20 de abril de 1967)»²⁰⁰.

Es reclama l'ensenyament en la pròpia llengua com a dret internacionalment reconegut, que queda limitat per a alumnes que, tot i voler rebre classes de català estiguin inscrits en escoles en què no es disposa d'aquest recurs. A més, el Decret deixaria el català en una posició de llengua optativa, contràriament a allò disposat a la llei de 1970. Afegeixen que la distinció entre *lengua nacional* i *lengua nativa* «es discriminatoria, impropia y contradictoria con el propósito de incorporación de estas últimas lenguas al patrimonio común»²⁰¹, a part d'oblidar la responsabilitat econòmica de les autoritats amb la implantació de classes de català. I acaba demanant que «se inspiren en el máximo respeto al derecho fundamental de todo pueblo a la enseñanza de su propia lengua; tiendan a la implantación de la obligatoriedad de tal enseñanza, aunque sea en forma gradual; a facilitar las dotaciones necesarias y a la supresión de trámites»²⁰².

En definitiva, vistos els resultats i la magnitud de la gegantina obra²⁰³ impulsada per Òmnium Cultural en el camp de l'ensenyament del català, podem observar la importància d'una entitat que ve a cobrir una demanda social no satisfeta i fins i tot menystinguda pel sistema franquista, de forma especialment activa.

1.6 Els divuit regidors del no

El 1975 es va produir una nova topada d'Òmnium Cultural amb les autoritats governatives, relacionada amb l'ensenyament del català, però també amb una major presència del català a les ciutats i pobles del país. Podríem dir que aquest incident conté tots els elements propis de la relació entre l'Estat i les entitats civils en el moment final del franquisme.

²⁰⁰ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ Joan B. Cendrós "Òmnium Cultural, associació legalitzada durant la dictadura" *L'Avenç*. Núm. 71, 1984. pp. 12-15. Així ho podem observar si ens atenem els 100.000 alumnes que van rebre classes de català el curs 1975-76. Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 65.

El problema neix a l'Ajuntament de Barcelona, on divuit regidors (la meitat aproximadament) es van negar a aprovar en el ple de 4 de març de 1975 una partida de cinquanta milions de pessetes per a la citada finalitat, que representava el 0'42% del pressupost municipal²⁰⁴, a petició de Jacint Soler Padró. El posicionament dels regidors implica una afirmació de la dictadura, una exteriorització de força que els allunya del sentir de bona part de la població, mobilitzats políticament o no, i catalanistes o no, bona mostra que el franquisme prenia una deriva impossible d'assumir per unes masses àvides –en general– de democràcia²⁰⁵. L'incident incorpora en si mateix elements que fan encara més evident el tarannà del govern a tots nivells: es tracta d'una resposta politico-identitària, en el sentit que la repercussió de la partida per als pressupostos municipals era ínfima i l'únic que mou els regidors és la defensa dels principis de la dictadura, això és, la negació permanent al desenvolupament normalitzat de la llengua i la cultura catalanes. A més, el destí dels cinquanta milions no era altra que l'ensenyament del català, amb els suports que, de forma àmpliament transversal, ja hem vist que això arrossegava. Si hi sumem el caràcter social de la proposta, com una iniciativa que havia d'acabar revertint positivament en els ciutadans, entenem que la qüestió genera la imatge d'un règim immobilista que nega sistemàticament les llibertats i allunya les voluntats ciutadanes de l'equació del govern. A això cal afegir-hi l'actitud dels regidors:

«Els *divuit* queien de ple en un joc que a mesura que avancessin els mesos es convertiria en provocació oberta, els qui la practicaven estaven segurs de treure'n profit. Definitivament, el franquisme s'havia guanyat un aire anticatalanista difícil d'obviar, sobretot, perquè havia estat tolerant fins i tot amb els excessos ja no anticatalanistes sinó obertament anticatalans d'alguns dels seus històrics seguidors»²⁰⁶.

És per això que aquesta decisió política provocà una reacció en cadena entre sectors importants de la societat catalana²⁰⁷, amb multitud de cartes als diaris per a

²⁰⁴ Martí Marín "Els divuit regidors del "no"" a DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels països catalans. De la dictadura a la democràcia. 1960-1980*. Vol. 11. Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1998. p. 264.

²⁰⁵ Sobre això Molinero i Ysàs afirmen: «el «no al català» va posar en evidència uns governs municipals mancats de qualsevol mena de representativitat, fins i tot per a sectors no allunyats del règim, i va contribuir en aquest sentit a eixamplar l'exigència de democratització de la vida pública». Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme (1956-1981)*. L'Avenç, Barcelona, 2010. p. 164.

²⁰⁶ Martí Marín *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Pagès editors, Lleida, 2000. p. 446.

²⁰⁷ Un article de *Treball* ens serveix de prisma per a observar-ne la rellevància: «L'allau indignada de protestes constitueix la primera gran reacció massiva posterior a 1939 en defensa de la identitat nacional de Catalunya».

manifestar la seva oposició als 18 regidors del no; Òmnium capitalitzà bona part de les iniciatives de protesta. És així com en Junta de 15 d'abril de 1975 Riera explicava les gestions fetes en relació a aquesta qüestió, mostrant la nota publicada el dia 6 d'abril:

«La Junta Directiva d'Òmnium Cultural manifesta:

1- La més profunda repulsa a l'actitud d'uns regidors que han votat en contra del sentir aclaparadorament majoritari del poble barceloní, favorable a l'ensenyament de la nostra llengua.

Així mateix, subratlla el fet inadmissible d'un vot amb el qual és pretès de desposseir un poble del seu dret natural més inqüestionable com ho és el coneixement del seu idioma. I recorda, finalment, que són nombrosos els municipis de les terres de parla catalana que subvenen l'ensenyament de la nostra llengua, amb l'aportació de quantitats que, amb relació a llurs pressupostos, són proporcionalment superiors a la que hem vist denegar a Barcelona»²⁰⁸.

El text expressa la creixent divergència entre la política i la majoria de la població, si més no en aquest aspecte: «el “no al català” puso en evidencia a unos gobiernos municipales faltos de cualquier tipo de representatividad, incluso entre sectores indiferentes políticamente, lo que contribuyó a ampliar la exigencia de democratización de la vida pública»²⁰⁹. Igualment, apel·la a l'incompliment del dret de totes les comunitats identitàries a conèixer l'idioma –en el fons d'aquesta qüestió torna a aflorar el plantejament de *Pacem in terris*–, un dret que en major o menor mesura alguns ajuntaments a poc a poc i per la pressió popular canalitzada per Òmnium havien anat atenent.

La *memòria* d'Òmnium de l'exercici de 1975 aclareix el desenvolupament dels fets, partint del paper central en la implantació de classes de català al territori i a tots els nivells, com a tasca fonamental i a la que sol·licitaven una col·laboració de l'administració local:

Perquè la realitat és aquesta: darrera de la defensa de la llengua hi ha la reacció d'un poble sencer que diu PROU! a trenta-sis anys de menyspreu i vexacions del poder feixista, que va fer de l'anticatalanisme una de les banderes principals de la seva sublevació militar i de la seva política posterior. La rèplica avui ha tingut un volum i un ressò molt més considerable que en el cas Galinsoga perquè avui el règim es troba a les acaballes, perquè la renaixença – lingüística, cultural, social i política– de Catalunya és ja un fet irreversible i perquè avui el poble ha madurat molt més políticament i està molt més articulat que aleshores». “El «no» a Catalunya” *Treball*. Núm. 410. 18 de març de 1975. p. 8.

²⁰⁸ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

²⁰⁹ Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 26.

«El fet és que des del parvulari a la Universitat, professors i mestres de diverses generacions, però principalment de les noves, s'acolliren als nostres nuclis d'organització i de difusió, de formació i de subvenció per tal d'obrir el camí dels temps actuals. Hem de recordar el bon acolliment que ens donaren en aquells anys i en moments durs o esquerps, centres excursionistes, diversos centres parroquials i entitats dependents de l'Església, així com centres de cultura i escoltes de nova creació.

[...] Fou aleshores que ens visità a la D.E.C el sr. Soler Padró, ens demanà un estudi del cost de l'ensenyament a raó només de dues hores setmanals per a tots els alumnes d'E.G.B., estatals, del terme municipal de Barcelona, i fet aquest estudi preparà ell un pla d'escolarització i sobre la xifra base de 100 milions anuals, reduïda posteriorment a 50 milions, presentà la seva proposta a l'Ajuntament de Barcelona. Òmnium Cultural que ja havia emparaulat, com hem dit, una subvenció de 10 milions, no demanava res per a l'entitat, sinó que proposava que l'Ajuntament de Barcelona, a través d'un organisme existent com l'esmentat Institut Municipal d'Educació o d'un organisme de nova creació es fes càrrec de satisfer directament als professors l'import de la nòmina. Òmnium Cultural es comprometia a mantenir l'organització, en forma de coordinadors, seminaris i tota l'acció que es fa des de la D.E.C., la Comissió de Treball de la qual fou tinguda sempre al corrent d'aquestes gestions i les aprovà. A més, tot el nostre esforç s'adreçaria a la formació de professorat.

Però com sabem la proposta del sr. Soler Padró fou refusada i amb ella ho fou també la nostra acció present i la immediata futura. No sols no podíem estendre'ns a les escoles estatals de més districtes de Barcelona, sinó que no sabíem com faríem front a les necessitats creades en expandir-nos confiats en un ajut. No podíem tampoc pensar en un vast pla de catalanització de l'escola, mitjançant l'extensió de les "hores" de català i sobretot l'extensió del català a l'ús total a les escoles mitjançant la preparació dels mestres.

La reacció promoguda per la iniquitat de la votació del no suscità noves intervencions dels poders públics, els quals procuraren que el Municipi esmenés el seu error. L'esmena, però, consistí com sabem, a desviar-se del pla Soler-Padró –eficaç i viable, recolzat en la realitat que representava la nostra actuació a tantes escoles–, i convertir-lo en un programa confús d'ajut a la "cultura" catalana i no específicament a l'ensenyament a les escoles estatals. Aquesta desviació i els dubtes suscitats per ella, així com la gestió de la quantitat acordada portaren a una situació incòmode i conflictiva. A més de la carència econòmica de la D.E.C. i els seus professors hagueren d'afrontar la crítica inesperada i competitiva que pretengué de crear un problema artificiosos entre els mestres estatals i els professors de català. La ferma convicció dels professors de la D.E.C. que l'escola ha d'ésser catalana amb superació progressiva del

bilingüisme per tal d'evitar la formació de dues comunitats lingüístiques, topà també amb concepcions diferents»²¹⁰.

Per tant, la proposta a l'ajuntament és fruit de la impossibilitat de l'entitat d'assumir un volum de classes més gran del que es venia desenvolupant, estructurant-se un pla d'actuació per a fer un nou salt qualitatiu de l'ensenyament del català també a les escoles estatals que les finances d'Òmnium no podien afrontar per sí soles. És un suport econòmic, quedant l'organització i desenvolupament de les classes de català en mans d'Òmnium, amb un peu posat sempre en la formació de professorat i l'expedició de certificats acreditatius.

La reacció dels membres de l'ajuntament havia tingut un efecte mobilitzador preocupant per a les autoritats, que anava de la protesta per l'incident concret al reclam a l'atenció de la cultura catalana²¹¹. Tot, amb la voluntat de pressionar en favor del canvi; en aquest sentit, diverses entitats, entre elles Òmnium, van signar un manifest l'11 de març²¹² que exposava amb detall aquests plantejaments:

²¹⁰ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 41, Memòries d'Òmnium Cultural—arxivador 160. Paral·lelament a la posada en escena de la qüestió i l'ús de l'opinió pública que es va fer de l'incident, l'entitat va seguir treballant allunyat dels focus informatius per a avançar en l'objectiu d'acréixer la presència del català a l'escola: «Dit això, hem d'afegir que paral·lelament a tot aquest problema que podríem anomenar "municipal", s'iniciaren els tractes amb la Delegació del Ministeri d'Educació a Barcelona per tal d'endegar legalment i sobretot tècnicament l'ensenyament del català a l'escola estatal per al curs 1975-76. Els contactes tingueren lloc per iniciativa de l'aleshores governador civil sr. Martín Villa i sota la seva presidència [...] Entre d'altres mesures, -encaminades a la "normalització" de les relacions entre el català i l'escola (sobretot l'estatal), dins l'estret marge de la llei i abans de l'aparició del Decret sobre llengües natives-, fou acordat que les Universitats, la de Barcelona i l'Autònoma, facilitarien un certificat de professors de català per a les escoles d'E.G.B., mitjançant unes proves i unes convalidacions». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 41, Memòries d'Òmnium Cultural—arxivador 160.

²¹¹ L'Assemblea de Catalunya va mostrar la seva disconformitat: «La repulsa contra "els 18 regidors del no" va ser també recollida i impulsada per l'Assemblea de Catalunya, concretant-la en una sèrie de reivindicacions que aviat varen ser la base unitària de mobilització i protesta en tots els sectors democràtics. Aquests eren els punts: "-Dimissió de tots els "concejales" antidemocràtics; -Elecció democràtica a tots els ajuntaments; -Ús oficial de la llengua catalana; -Escola catalana i democràtica; -Llibertats polítiques i nacionals». Josep Maria Colomer *Assemblea de Catalunya*. L'Avenç, Barcelona, 1976. p. 74. La lluita de l'Assemblea recull la lluita d'altres amb objectius compartits i viceversa.

²¹² L'acta de la Junta d'aquest mateix dia exposa que s'ha sol·licitat una audiència amb el ministre d'educació i ciència; es mostra als membres l'esbós de telegrama que Triadú té preparat per a enviar-li al ministre Cruz Martínez: «Llegida a la premsa diària Barcelona la notícia sobre immediata presentació Consell de Ministres del Decret sobre ensenyament de llengües natives, aquesta Associació us expressa profunda preocupació de tots davant possible postergació llengua catalana a simples ensenyaments experimentals i optatius, deduïda del dit text, cosa que constitueix greu retrocés respecte l'assenyalat pròpia llei educació i la pràctica seguida per més de quaranta mil alumnes present curs de classes normals llengua catalana. Desitgem vivament que, aquestes consideracions pedagògiques, culturals i històriques, siguin tingudes en compte en el dit decret. Respectuosament, Pau Riera i Sala, President d'Òmnium Cultural». Una nova mostra de les gestions a prop del govern per tal de normalitzar l'ús del català a l'escola i que lliga amb la problemàtica generada pels divuit regidors del no. Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva—Arxivador 117.

«Les reaccions provocades pel fet abans esmentat han estat de vergonya i justa indignació d'escàndol i profund menyspreu, de repulsa i de sorpresa, si bé més d'una persona o entitat ha considerat no sorprenent el resultat, donada la composició i sistema d'elecció dels Ajuntaments, que són una traïció a la pròpia natura ciutadana. Aquestes i altres expressions semblants aparegudes en els diversos periòdics de la nostra ciutat, reflecteixen de manera contundent l'unànim clamor en defensa del natural dret a l'ensenyament i l'ús del català, dret tantes vegades defensat pels signants i que convé explicitar un cop més, detallant els darrers fets i fent-ne una valoració»²¹³.

En aquest punt, es detallen els fets succeïts al ple de l'ajuntament, posant de manifest que entre els 12.000 milions del pressupost existeixen partides destinades a finalitats del tot supèrflues, molt més que els 50 milions demanats per a l'ensenyament de català. Segueix:

«Enmig de les proclames grandiloqüents respecte a les peculiaritats regionals i afirmacions del més fervent respecte i veneració per la llengua i la cultura catalanes, s'ha pogut negar altra vegada a l'escola allò que és irrenunciable: la llengua. Doblement irrenunciable a l'escola, donat que la formació lingüística del noi és element indispensable en la seva formació personal i social: sense llengua no hi ha escola.

Dins d'una organització escolar que no posa els mitjans necessaris perquè els nens de Barcelona siguin lingüísticament ben atesos, la proposta de l'Ajuntament és en conseqüència doblement necessària i doblement vergonyosa la seva denegació.

Explicat el fet i la valoració de la llengua, és absolutament imprescindible fer una referència al significat polític que també ha estat majoritàriament reconegut. No és aquest el moment de fer història, malgrat que la temptació sigui forta, ni fer el paral·lel, per exemple, amb el pressupost de Cultura que l'Ajuntament de Barcelona va aprovar el 1908, però sí d'insistir en l'absoluta manca de sensibilitat demostrada per uns regidors formalment elegits, i per tant teòricament representatius de la població, enfront d'una problemàtica que precisament en aquests dies és molt viscuda per tots i de la qual el projectat Congrés en defensa de la Cultura Catalana és un exponent clar»²¹⁴.

El manifest es projecta de forma contundent contra la mateixa naturalesa del sistema polític franquista en el nivell municipal, per la total manca de representativitat real dels ajuntaments. Una vegada més, els incidents parcials porten a un atac a la globalitat del règim en la seva base política:

²¹³ Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua. Llengua i cultura als països catalans. 1939-77*. La Magrana, Barcelona, 1980. p. 265.

²¹⁴ *Íbidem*.

«L'Ajuntament i el poble estan divorciats, és cert, i no ens pot sorprendre, a partir del mecanisme d'elecció dels regidors i del batlle, mecanismes que ni tan sols garanteixen uns mínims intel·lectuals i de talla política d'un cert nombre de regidors, fet, però, més greu en un sistema censatari i restringit com el vigent, on funciona una mena de predestinació al càrrec i un repartiment convingut. És un fet: els regidors i el batlle no representen democràticament al poble de Barcelona. Ens trobem, però, davant d'una realitat més preocupant, que l'Ajuntament en ple, tret de nou regidors sensibles i conscients, ha demostrat que no sabia servir els interessos del poble i que no era capaç de la més petita valoració política, condicions ambdues sense les quals no es pot regir una ciutat com Barcelona. Voldríem també deixar clar que no admetem l'actitud dels regidors que s'abstingueren, i que la posició del batlle no ens sembla que hagués estat prou decidida.

En resum, és inexplicable que Barcelona, Cap i Casal de Catalunya, i en el seu nom l'ajuntament de la Ciutat, estiguin per sota d'altres ajuntaments més petits, però que han trobat els mecanismes legals de subvencionar efectivament el català»²¹⁵.

I conclou amb les demandes definitives, a la vista dels esdeveniments:

«Demandar la immediata dimissió dels 18 regidors del "NO", donat que votar en contra del que necessita i vol Barcelona han demostrat que no representen la ciutat, i, per tant, sobren a l'Ajuntament.

Lamentar l'actitud del batlle i dels regidors que es van abstenir en votar en una qüestió tan transcendental.

Reclamar que es modifiquin substancialment les lleis que regulen l'elecció dels càrrecs municipals, de manera que siguin representatius de la voluntat del poble.

Demandar la normalització del català a l'escola i que l'Ajuntament destini la dotació més àmplia possible mentre procura obtenir del Ministeri d'Educació i Ciència la dotació total i l'administració local d'aquesta dotació»²¹⁶.

El manifest i l'incident de l'ajuntament de Barcelona expliquen molt del procés en què es trobava immersa la dictadura en el període. Enfront de les autoritats apareixen col·lectius més o menys organitzats que recullen les protestes populars i les vehiculen pels camins que permeten les esclatxes dictatorials, bàsicament utilitzant la premsa com a principal recurs. Així, «aquél "no" actuó de catalizador de la movilización social. La reacción cívica fue contundente»²¹⁷; tant, que aquest manifest qüestiona el mateix

²¹⁵ *Íbidem.* pp. 266-267.

²¹⁶ *Íbidem.* p. 267.

²¹⁷ Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 26.

sistema, exigint canvis estructurals –existeix una clara protesta contra la poca representativitat dels ajuntaments, excessivament allunyats dels anhels populars, fruit de la manca de democràcia real– i circumstancials –la dimissió dels regidors–. Igualment, s'utilitza l'incident per a reivindicar la lluita d'Òmnium per la normalització del català a les escoles, origen del conflicte.

L'alcalde Enric Masó va rebre els representants de l'entitat el dia 7 amb l'objectiu d'establir una solució satisfactòria per a tothom, en una mostra de la posició que havia adquirit Òmnium en l'entramat associatiu i la identificació del seu paper de lideratge en tot allò que afectés a la llengua i la cultura catalanes. Masó es va mostrar obert a la qüestió i els va assegurar que arribarien a una solució²¹⁸. Amb tot, des d'Òmnium es constata la situació generada pel conflicte: «D'aleshores ençà, la qüestió promoguda pel desacord municipal anà pujant de to fins a constituir-se en un autèntic clam popular. Ha estat un afer important i clarificador de posicions i de presa de consciència general»²¹⁹.

La primera i més important reacció fou l'enviament d'una carta a totes les corporacions municipals en què es demanava dedicar part del pressupost local per a l'ensenyament del català²²⁰; escriure els carrers i inscripcions informatives en català; utilitzar aquesta llengua en actes públics; modificar els noms dels municipis segons els criteris de l'Institut d'Estudis Catalans, amb l'afegit definitiu de la normalització de l'ús de la senyera en edificis públics. Es tracta d'una demanda des de les bases per a l'assumpció de responsabilitats de l'administració referides a la cultura catalana, en el seu nivell més bàsic, els ajuntaments:

«Distingit senyor, la nostra Associació, promotora de la cultura catalana, tot atenent el desig general dels ciutadans de Catalunya, posat ben de manifest darrerament, es complau en adreçar-se a vós, com a il·lustre batlle d'aqueix Municipi, per tal de demanar-vos que hi siguin atesos i posats en pràctica els punts següents:

²¹⁸ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

²¹⁹ *Íbidem*.

²²⁰ En paral·lel a la reacció oficial, apareix la campanya de l'Assemblea de Catalunya "Volem ajuntaments democràtics". Borja de Riquer *La dictadura...* p. 723.

- a) Dedicar part del Pressupost Municipal que calgui, per tal de garantir l'ús i l'ensenyament efectiu i generalitzat de la llengua catalana als centres docents del Municipi.
- b) Retolar en llengua catalana -tal com ja han fet o estan fent alguns municipis- els noms de tots els carrers i places del terme, així com tota mena d'inscripcions informatives.
- c) Fer ús de la llengua catalana en tota mena d'actes públics.
- d) Corregir, si s'escau, el nom del vostre Municipi, d'acord amb el criteri científic reconegut a l'Institut d'Estudis Catalans i als seus especialistes, i vetllar l'ortografia autèntica dels noms de lloc del vostre terme.
- e) Normalitzar l'ús de la bandera catalana a tots els edificis públics, començant, com és natural, per la Casa de la Vila.

En el cas que algun d'aquests punts hagi estat ja resolt favorablement al vostre Municipi, no cal dir que us en felicitem, tot pregant-vos de dur a bon terme els que encara us manquen.

Adjuntem a aquest escrit una breu informació impresa sobre la nostra Entitat i els seus objectius i actuació. I restem a la vostra disposició per a qualsevol aclariment, ajut o col·laboració que considereu adient per a dur endavant la nostra petició, amb els termes concrets de la qual considerem que esteu plenament d'acord.

Rebeu, excel·lentíssim senyor, la nostra salutació atenta i cordial»²²¹.

Aquesta carta provocà un conflicte polític de primera magnitud que acabà a la taula del governador civil Martín Villa²²², donat que s'estava qüestionant el fer diari dels polítics del règim més propers als ciutadans. A més, com més dies passaven més augmentava la pressió popular en forma de propaganda, pintades, adhesius o articles denunciant els fets. Per tal de desencallar la situació, el dia 11 d'abril Pau Riera, president d'Òmnium, envià una carta al governador civil amb una còpia de la que s'estava distribuïnt als ajuntaments, donant-li les gràcies per la diligència amb què estava actuant (en referència a una conversa telefònica del dia anterior)²²³.

L'ús de la premsa i l'opinió pública en aquest incident per part d'Òmnium com a mesura de pressió a les autoritats resulta evident. Estratègia habitual en aquelles

²²¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

²²² Moreta explica el posicionament del governador civil: «Crec que hi hagué més despistament que malícia. En definitiva, però, un greu error [...] Realment, podia ser un nou cas "Galinsoga", com jo li havia assenyalat [a Martín Villa], i es manifestà d'acord en el fet que s'havia de prendre alguna decisió per evitar el possible daltabaix. [...] El governador considerarà oportú que establissin contacte personal amb representants de la cultura catalana [Martí de Riquer, Antoni Comas i Maurici Serrahima]». Marcel·lí Moreta *Memòries d'un catalanista...* p. 205.

²²³ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

entitats que, actuant des de la legalitat, utilitzaven tots els seus mecanismes per a intervenir d'una manera o altra en l'esdevenir de la cosa pública, va situar l'entitat en el centre de l'actualitat, mostrant la seva cara més reivindicativa:

«“Omnium Cultural manifiesta:

1. Su más profunda repulsa a la actitud de unos concejales que han votado en contra del sentir abrumadoramente mayoritario de la población barcelonesa favorable a la enseñanza de nuestra lengua.

Asimismo, subraya lo inadmisibile de un voto con el que se pretende despojar a un pueblo de su derecho natural más incuestionable, como es el conocimiento de su propio idioma.

[...] 2. Por la especialísima dedicación de nuestra entidad a la promoción y organización de la enseñanza del catalán, podemos certificar las ingentes necesidades no atendidas existentes en este dominio, vital para la pervivencia de Cataluña, y cuya prioridad absoluta está fuera de discusión excepto para una ínfima minoría desarraigada voluntariamente de la tierra.

[...] entendemos que no puede ni debe considerarse rehusada nuestra solicitud al ayuntamiento, por lo que insistiremos por todos los medios a nuestro alcance para que la corporación municipal reconsidere su decisión»²²⁴.

Per a donar mostra de l'abast que prenen les protestes, observem com el ministre d'habitatge, Luís Rodríguez Miguel, qui no tenia cap implicació directa amb les decisions que es preguessin en aquesta matèria, envià una carta al ministre de la governació, José García, interessant-se pel tema²²⁵.

Els contactes entre Òmnium i Martín Villa van ser constants, fins al punt d'enviar-li una amenaçadora carta d'*Unidad Nacional* rebuda a l'esmentada organització per demostrar els atacs de què ells també eren objecte: «No estamos dispuestos a permitir la continuación de la referida campaña por ustedes iniciada, de lo contrario, aténganse a las consecuencias»²²⁶. De fet, Francesc Ferrer defensa que el governador civil «va canalitzar totes les protestes davant el govern de Madrid per tal de frenar el malestar general»²²⁷, jugant un paper de frontissa per tal d'assegurar la situació a peu de carrer

²²⁴ Pau Riera "Omnium: repulsa a los concejales del "no"" *El Correo Catalán*. 7 de març de 1975. p. 21.

²²⁵ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

²²⁶ *Íbidem*.

²²⁷ Francesc Ferrer *La persecució política de la llengua catalana*. Edicions 62, Barcelona, 1985. p. 203.

i l'ordre públic (almenys per a aquesta qüestió), que en aquell moment passava per evitar noves mobilitzacions contra la dictadura.

Fruit de la pressió ciutadana, l'Ajuntament de Barcelona accedí a destinar, a mitjans mes d'abril, 47 milions de pessetes per a tal finalitat, després que el Govern Civil anul·lés el ple de 21 de març²²⁸. Per tant, les dinàmiques des de baix acabaren condicionant una decisió política; a més, Martín Villa, optà novament per reconduir una situació dins del marc oficial i tallar amb un nou focus de conflictivitat, a sumar als ja intensament presents i impossibles de controlar. Amb tot, el mal ja estava fet; cadascun dels conflictes del règim que generaven protestes populars suposava un desgast per a les autoritats i un clam popular favorable a la democràcia.

L'incident, amb la resposta mostrada per les autoritats, porta Òmnium, juntament amb la Federació d'Associacions de Veïns, Rosa Sensat i Amics de la Ciutat, a sol·licitar al Col·legi d'Advocats un dictamen que, amb data de 27 de maig de 1975, estableix el següent:

«1.El dret a l'ús del català és un dret fonamental individual i col·lectiu que, com a tal, no pot ser objecte d'una prohibició exclouent o discriminatòria, dins d'un autèntic Estat de Dret; ans al contrari, cal que sigui legalment tutelat i promogut per a assegurar-li el normal desenvolupament acordat amb els altres interessos generals. La legislació fonamental espanyola vigent no conté cap prohibició general negadora ni discriminatòria del català o de cap altra llengua hispànica, tant amb referència a l'ús privat com al públic o oficial.

2. L'ús del català en l'activitat de les corporacions locals, com en el cas –entre altres– de l'Ajuntament de Barcelona, és perfectament legítim conforme a tot el que queda exposat i sense que existeixi cap limitació específica sobre aquest ús oral o escrit que es pugui considerar vigent, estant legalment facultades les corporacions locals per a reglamentar, per elles mateixes, el règim de llurs sessions i, per tant, reconèixer expressament, d'una vegada i per totes, el dret de tots els membres corporatius a expressar-se en qualsevol de les llengües hispàniques normals al territori»²²⁹.

²²⁸ *Ibidem.* p. 87. En relació a això, en Junta de 3 de juny de 1975 s'explica que Masó s'ha posat en contacte amb Pau Riera i Martí Mas per a «presentar al sr. Siscart la relació de les classes de llengua que Òmnium Cultural patrocina dins de l'àrea municipal perquè pugui ésser fet l'abonament-contribució municipal a Òmnium Cultural». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

²²⁹ Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua...* pp. 279-280.

El text justifica amb aquestes disposicions la legalitat de l'ús del català en l'àmbit públic i assenjala una voluntat política –no un acte de coherència amb la legislació vigent al règim– com a causa explicativa del no dels 18 regidors. Segueix en aquests termes:

«3. L'ús del català a les associacions de veïns, a les culturals o esportives, a les comunitats de propietaris i altres entitats diverses, així com en la vida mercantil o professional, tampoc no està sotmès a cap limitació legal general i és perfectament legítim; sense perjudici que en tots aquests supòsits i també en el de les corporacions locals, els actes o documents realitzats originàriament en català s'hagin de sotmetre al requisit formal de la traducció al castellà, perquè puguin tenir determinats efectes, quan així estigui específicament establert per via legislativa.

4. La hipotètica mesura supressiva de l'ús de la llengua catalana en les transmissions pels altaveus de l'estadi del F.C. Barcelona –objecte de consulta–, així com en qualsevol altra reunió pública, no es pot considerar ajustada a la legislació espanyola vigent, si és motivada exclusivament per l'ús del català. En el supòsit d'una prohibició d'aquesta mena, és possible la defensa legal del dret afectat»²³⁰.

Aquest és un episodi important per a comprendre el posicionament ferm d'Òmnium en els darrers dies de la dictadura, així com la seva aportació que se suma a les diferents iniciatives²³¹ que des de ben diverses plataformes avançaven en la tasca d'extensió dels valors democràtics i, per tant, realitzaven una oposició activa a la dictadura, fins al punt de fer-ne molt difícil la seva supervivència després de la mort de Franco.

1.7 El Congrés de Cultura Catalana, punt culminant de les activitats d'Òmnium

La tasca desenvolupada per Òmnium Cultural durant tots aquests anys va quedar sintetitzada en l'organització del Congrés de Cultura Catalana, com a iniciativa que va reunir els principals elements vitals de l'entitat. Si busquem en els orígens ens trobem

²³⁰ *Íbidem.* p. 280.

²³¹ Sobre el sentit col·lectiu de la resposta al no, resulta il·lustrativa la publicació que arriba des del PSUC: «L'episodi provocat pels 18 posa de manifest que, contràriament al que han vingut pensant i dient alguns pessimistes amb actituds crispades sobre el problema català, la batalla de la identitat nacional de Catalunya és una batalla perduda per al règim i per qualsevol altre intent centralista i assimilista. L'actitud de molts immigrants que també han alçat la seva veu contra el "no" és reveladora d'aquesta derrota. La pressió nacional-popular és tan forta que hem pogut assistir no sols a penediments extemporanis i inútils dels 18 regidors de trista memòria, sinó a l'espectacle grotesc d'un Espona –adepte de "Fuerza Nueva–, d'un Samaranch o d'un Porcioles fent professió hipòcrita i arxi-oportunista de catalanisme...». "El «no» a Catalunya" *Treball*. Núm. 410. 18 de març de 1975. p. 8.

ràpidament amb el principi fundacional de l'entitat: la salvaguarda i promoció d'una cultura catalana menystinguda per les autoritats. Així, el naixement del Congrés es pot vincular a la denegació de permís per a l'establiment de classes de català en horari lectiu a Cornellà per part dels inspectors de l'ensenyament bàsic –el 28 de gener de 1975–: «Els pares protesten i sol·liciten ajut al Col·legi d'Advocats»²³². Com era habitual, la iniciativa liderada per una entitat es va entendre ràpidament a d'altres que s'hi van adherir sense vacil·lar, construint l'entramat que sustentaria el Congrés fins a la publicació de les seves conclusions. A això cal afegir-hi la intensa activitat d'Òmnium per a la regulació del català a l'escola i la pressió exercida per l'Assemblea de Catalunya²³³. Tot, incentivat pel recent incident dels 18 del no:

«El desgraciat “no” dels 18 regidors municipals a la proposta del senyor Soler Padró accelerava el procés. Els carrers de Barcelona bullien. A tot arreu es comentava el fet. Les entitats cíviques i culturals, recreatives i esportives, indignades, s'adheriren al Congrés promogut pel Col·legi d'Advocats.

Franco era viu però ja s'anunciava el post-franquisme que vivim ara. S'havia perdut la por, es cridava i es reclamava. Els diaris esdevenien caixes de ressonància de l'opinió pública. Fins i tot La Trinca composava una cançó dedicada a la balada dels 18 de mala memòria...»²³⁴.

El moment d'exaltació popular apareix com l'escenari idoni per a l'organització d'un esdeveniment que té com a precedent directe el Congrés de Cultura Catalana convocat el març de 1964²³⁵. La seva articulació va esdevenir llarga i costosa i s'inicià amb el dictador encara viu, per culminar amb la publicació de les conclusions el 1977; així, el context en què va viure el Congrés és el del trànsit a la democràcia, amb les esperances però també temors del moment: «A més a més, els anys més durs de la transició, la mobilització i la incidència pública aconseguides pel Congrés són un testimoni de l'interès que un moviment d'aquesta mena va despertar en la societat

²³² Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana. ¿Què és i què ha estat?* Editorial Laia, Barcelona, 1978. p. 13. Si bé, paral·lelament a la intervenció del Col·legi, l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals ja caminava en aquesta direcció. Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua...* p. 72.

²³³ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 289.

²³⁴ *Ibidem.* p. 16.

²³⁵ El Congrés estava dividit en seccions per a l'elaboració de ponències i la seva posterior edició. Josep Faulí *L'interludi tràgic...* p. 157. La celebració del mateix des de la clandestinitat d'Òmnium encara li dona un major valor. Jordi Carbonell *Entre l'amor i la lluita*. Proa, Barcelona, 2010. p. 96.

catalana»²³⁶. De fet, es podria considerar l'últim gran esglaó de la política unitària²³⁷ que tanta presència havia tingut a Catalunya, especialment des del si de l'Assemblea de Catalunya. El projecte inicialment endegat pel Col·legi d'Advocats es fa plural ràpidament amb l'adhesió d'entitats com els Col·legis d'Arquitectes, Enginyers, Doctors i Llicenciats, Enginyers industrials; l'Enciclopèdia catalana; l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de les Balears, i Josep Benet –en representació de l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals, el Col·legi d'Advocats i l'Assemblea de Catalunya–. Òmnium decideix adherir-s'hi en la Junta de 18 de febrer de 1975, esdevenint Agustí Ma. Bassols membre del Comitè Executiu del Congrés. En aquesta mateixa data apareixia a les pàgines de *La Vanguardia* una nota explicativa de la seva constitució:

«La noticia de la celebración de un Congreso en defensa de la Cultura Catalana, a celebrar en nuestra ciudad el próximo invierno, es un hecho importante. Queremos decir que lo será, sin duda, porque una manifestación de este tipo congrega en torno a sí multitud de aportaciones, de sugerencias, de estudios y, en suma, ofrece la oportunidad única de un debate público en el que todos puedan participar y opinar.

Sin embargo, y aparte de la celebración de este magno Congreso como tal, merece destacarse, como en todas las cosas que dan fruto, la preparación cuidadosa y responsable que va a cimentarlo. El certamen está promovido por el Colegio de Abogados, a través de uno de sus departamentos, el de la defensa de la cultura catalana. A esta corporación, tan importante en la vida ciudadana y social, ha correspondido la iniciativa primera. Por su parte, el Colegio de Arquitectos, por su junta de gobierno, ha decidido prestar su apoyo y colaboración. Igualmente es de esperar que a esta idea se sumen otras entidades de reconocida labor y tradición, que tanto han hecho y hacen por la vida cultural y cívica de Cataluña.

Particularmente oportuno nos parece el proyecto, que al filo del tiempo se irá perfilando, y a ello ayuda, sin duda, el movimiento favorable que podemos observar en este momento precisamente en relación con diversos temas relativos a la cultura catalana. Uno de ellos, vital, viene constituido por la lengua y su enseñanza. Diversas voces autorizadas se han elevado solicitando al ministro de Educación y Ciencia que sea realmente factible y fácil la enseñanza del catalán dentro del horario escolar, reconocido en la vigente Ley de Educación y que debe enfocarse con criterio amplio, permitiendo el

²³⁶ Francesc Vilanova "El Congrés de Cultura Catalana" a DD.AA. *Història, política...* p. 241.

²³⁷ Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua...* p. 70.

aprendizaje de algo tan esencial en la vida de un pueblo. Las noticias que llegan de varias localidades muy pobladas e industriosas de la comarca, de que el catalán será impartido en las escuelas, fortalecen el ánimo y permiten augurar una extensión de estos acuerdos. A este respecto, los ayuntamientos, que son los que más conocen las necesidades de los municipios respectivos, juegan un papel fundamental.

Muchísimas personas, que viven y trabajan en Cataluña y que por haber nacido o no en ella la habitan, votarían sin duda “sí” a este Congreso, que quiere potenciar una cultura secular»²³⁸.

L'article suposa la presentació en societat del Congrés i posa l'accent precisament en allò pel que havia destacat Òmnium Cultural en els darrers anys: la lluita per la incorporació de l'ensenyament del català a l'escola en l'horari lectiu és la lluita d'Òmnium. Per tant, aquest hauria de ser un punt totalment central en el desenvolupament del certamen i en el que l'entitat hi aportaria la seva experiència, entesa la llengua com a vehicle dels pobles. Guardiola ho ha sintetitzat amb aquestes paraules: «Amb el Congrés de Cultura Catalana, la reivindicació de l'oficialitat del català com a llengua d'escola, d'ús social, administratiu, públic, etc., ateny la seva màxima expressió i aconsegueix la seva màxima difusió»²³⁹.

El text defensa la posició d'Òmnium en relació a la implicació del seu projecte entre la societat catalana, sense distincions d'origen. L'objectiu definitori d'aquesta iniciativa era el de traçar les línies mestres de cara al treball del futur immediat pel que fa a la cultura catalana. L'estructura es basava en l'organització d'«un gran congrés en defensa de la cultura catalana [i] dirigir-se al Ministre d'Educació i ciència, demanant que se suprimeixin tots els obstacles que impedeixin l'ensenyament del català dintre de l'horari escolar a les escoles de Catalunya»²⁴⁰.

El document explicatiu dels objectius i definicions editat pel Congrés s'inicia amb una justificació de la seva creació:

«1.1. Nombroses veus s'han alçat, darrerament, reclamant la celebració d'un Congrés de Cultura Catalana. La consciència de l'anormalitat en què es desenrotlla des de fa més de trenta-cinc anys, aquesta cultura, i el problema profund d'identitat individual i

²³⁸ “Congreso de la cultura catalana” *La Vanguardia española*. 18 de febrer de 1975. p. 24.

²³⁹ Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua...* p. 204.

²⁴⁰ Enric Jardí *Història del Col·legi d'advocats de Barcelona*. Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona, 1989. p. 347.

col·lectiva que planteja als pobles del Països Catalans la manca de coneixements i seguretats elementals sobre la història i l'àmbit geogràfic propis; sobre la pròpia entitat nacional i, fins i tot, sobre la llengua pròpia, en la qual la major part de ciutadans no han estat mai ensenyats, són, de ben segur, les causes de la coincidència d'intencions de les persones i de les Institucions que reclamen una reflexió en profunditat sobre aquest aspecte fonamental en la nostra vida comunitària.

1.2. La resposta amplíssima, no estimulada ni tan sols sol·licitada, produïda a tots els Països Catalans pel sol fet d'anunciar a la premsa la promoció d'un Congrés de Cultura Catalana feta pel Col·legi d'Advocats de Barcelona, ja sembla indicar el sentit que haurà de presidir el Congrés: la dimensió popular de la cultura catalana, tan en profunditat dins la nostra societat com en amplitud en tot el territori dels Països Catalans. Amb aquest esperit serà possible que les anàlisis que conduiran a les conclusions siguin fruit no tant d'un treball tècnic d'uns quants escollits, sinó de la participació de tothom. Emprant els mots del Degà del Col·legi d'Advocats a la Junta del qual correspon l'honor d'haver desencadenat el procés que portarà a la realització del Congrés, cal que aquest sigui el Congrés de tots els ciutadans dels Països Catalans»²⁴¹.

Per tant, el document posa de manifest la importància d'entendre el fet cultural com un vehicle de comunicació popular, és a dir, no com un element propi d'elits sinó des del sentit ampli d'identificació dels pobles, amb una clara voluntat d'esdevenir un moviment massiu. De fet, Segimon Serrallonga²⁴² insistia en aquesta idea en el "Guió per a la presentació del Congrés de Cultura Catalana": «no serà el congrés dels experts: serà un treball col·lectiu dut a terme a dos nivells, a nivell dels experts que faran la tasca científica, i a nivell popular on cal aconseguir la participació de tots»²⁴³. En aquest sentit, afirma, la situació d'anormalitat que perpetua el règim des de la seva fundació, representa un fre a quelcom propi de tots els ciutadans. A partir d'aquí es planteja el Congrés com un qüestionament de les polítiques culturals necessàries i a aplicar a partir del moment en què s'assoleixi la democràcia, albirant un futur en què es pugui transitar cap a un altre règim:

«1.4 Amb aquests criteris i amb el desig d'objectivitat i de profunditat exigits per una tasca d'aquesta mena, el Congrés de Cultura Catalana podrà, si més no, presentar

²⁴¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

²⁴² Segimon Serrallonga, destacat humanista i lluitador antifranquista, va participar de l'Assemblea de Catalunya, en tant que afiliat al PSUC –essent detingut en el cop policial de Sabadell el 1967–, i va ostentar un paper de gran rellevància en l'interior del Congrés, en integrar el Comitè Executiu i assumir la coordinació de comarques.

²⁴³ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana–Documents.

ordenats i estructurats els camins de política cultural que demà, un govern que obeeixi a plantejaments democràtics haurà de seguir i les línies mestres que hauran de conformar-la»²⁴⁴.

Des d'aquí, els objectius del Congrés es resumeixen en l'establiment d'unes conclusions per estructurar les línies estratègiques en el futur de la cultura catalana perquè «marquin el camí de la normalització cultural dins el marc de llibertat d'una societat catalana democràtica»²⁴⁵, tot identificant les mancances del panorama cultural per aquells dies. El Congrés es dividiria en àmbits d'estudi²⁴⁶ des de la perspectiva de l'aplicació en la societat catalana.

Bona mostra de la seva transversalitat ens la dona la implicació de l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals, que esvaeix els temors dels organitzadors:

«La crida del Col·legi d'Advocats i l'elitisme de les primeres convocatòries (només hi eren acceptades els Col·legis Professionals i les entitats *legalitzades*) ens féu témer que el nou nat Congrés en defensa de la cultura catalana marginés aquells sectors més dinàmics de la vida intel·lectual, professional i artística, precisament els que s'agrupaven al voltant de l'APIC [Assemblea Permanent d'Intel·lectuals de Catalunya]»²⁴⁷.

Ignasi Riera insistia en la dimensió col·lectiva del Congrés en una carta que enviava a Serrallonga el 18 de novembre de 1975, explicant les dificultats per les que passaven en l'organització, però també la capacitat d'arribar a amplis sectors de la població, partint de la direcció de dues entitats com Òmnium i el Col·legi d'Advocats de Barcelona: «D'una banda, les prohibicions governatives dels actes preparatoris que tiràvem endavant a Cornellà, les agressions de l'extrema dreta local, indignada per la celebració del Congrés, les inhicions de determinats sectors i, en canvi, els progressos enormes d'altres estaments, especialment els més populars... D'altra banda, també, la sensació de les hostilitats que els actes de Cornellà provoquen entre sectors "catalans" (de tota la vida), i que tendeixen a titllar de comunista tot allò que surt de Cornellà»²⁴⁸.

²⁴⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva—Arxivador 117.

²⁴⁵ *Íbidem*.

²⁴⁶ Els àmbits van ser els següents: la llengua, l'estructura educativa, la recerca, la història, l'estructura social, el dret, les institucions, la ordenació del territori, l'economia, l'estructura sanitària, la indústria, l'agricultura, la navegació i la pesca, el turisme, la producció artística, l'esport i el lleure, l'antropologia i el folklore, els mitjans de comunicació, el fet religiós i la projecció exterior de la cultura catalana. *Íbidem*.

²⁴⁷ Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana...* p. 20.

²⁴⁸ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Correspondència.

Aquesta implicació va tenir una posada en escena en la trobada de 7 de juny de 1975 a Montserrat. Els informes de què disposava Martín Villa alertaven (en una nota) de la celebració de la reunió al monestir per preparar el Congrés, amb la presència d'intel·lectuals «separatistas, filocomunistas, marxistas i socialistas»²⁴⁹ (s'havia autoritzat el 3 de juny en resposta a Miquel Casals, degà del Col·legi d'advocats²⁵⁰). Per entendre l'autorització cal observar el procediment seguit pel Govern Civil per tal de mantenir-ho tot sota control: en una carta de 29 d'octubre de 1975, demana als organitzadors que aclareixin una sèrie de punts poc concrets:

«Este Gobierno Civil tiene conciencia de lo que la cultura catalana significa y estima la trascendencia que para su ordenamiento y estructuración puede derivarse del proyectado Congreso. Por ello conviene concretar algunos de los puntos básicos a fin de que se pueda contribuir a que las cuestiones que se examinen se desarrollen por los cauces normales que las disposiciones vigentes establecen y que a las finalidades del Congreso convengan»²⁵¹.

Exigeix conèixer els noms dels organitzadors («Conviene se facilite la relación de las personas que constituyen la Comisión Organizadora del Congreso»²⁵²) la redacció d'un reglament («Debe redactarse el Reglamento por el que ha de regirse el Congreso, con expresión de la forma de admisión de congresistas y adhesiones, procedimiento que se seguirá para el nombramiento de las ponencias, desarrollo de los debates y adopción de acuerdos y conclusiones»²⁵³), així com els «temas que serán contemplados, procurando no interferir aquellos que pudieran competir, expresa y exclusivamente, a otros Organismos o Entidades»²⁵⁴. En un joc de suggerències i informacions sobreenteses Martín Villa, bon coneixedor de la dinàmica d'aquest tipus d'actes, en què a propòsit de qüestions estrictament culturals sovint es traspassava la frontera legal per a tractar la situació real del país o fins i tot arribar a la crítica del sistema, demana concreció, marcar les regles del joc per evitar problemes: «conviene que se concrete el alcance del término "cultura". Es evidente que de no establecerse, la propia vaguedad definitoria podría comportar perjuicios innecesarios. No escaparán a

²⁴⁹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 152.

²⁵⁰ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Ordre Públic*. Caixa 357.

²⁵¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 152.

²⁵² *Íbidem*.

²⁵³ *Íbidem*.

²⁵⁴ *Íbidem*.

la fina percepció de los organizadores los intentos de deformación del Congreso aparecidos en alguna publicación de clara naturaleza subversiva»²⁵⁵.

Control i seguiment, però autorització al capdavant. Per a entendre la decisió governativa cal anar a buscar el context en què es desenvolupen els fets: es tracta del veritable moment final de la dictadura; només en un marc de superació de les autoritats per la realitat del carrer, amb una enorme diversitat de focus a controlar, es pot explicar la reacció de Martín Villa. Els costos de prohibir una iniciativa en què hi està implicada una institució de pes com el Col·legi d'Advocats i bona part de la intel·lectualitat catalana seria molt més grans que no pas l'autorització, o això devia pensar el governador civil. Tenint present que el centre del cicle és la cultura –malgrat ser perfectament conscients de la facilitat amb què es traspassava la citada frontera– s'opta per a intentar-ho controlar mitjançant permisos i la presència de delegats governatius als actes. El que queda clar és que aquesta iniciativa cívica situa Martín Villa en una difícil situació, sabent que actui com actui el règim i les institucions oficials veuran afectades la seva imatge; l'objectiu passa per minimitzar els riscos i l'efecte boomerang. De la trobada a Montserrat en va sortir el següent document:

«Els intel·lectuals, professionals i artistes catalans que firmem aquesta declaració hem discutit extensament el projecte de Congrés de Cultura Catalana i hem arribat als acords següents:

Primer. –Afirmem que l'esperit que ha d'inspirar la preparació i la realització del Congrés ha de respondre a les aspiracions expressades per la classe treballadora i altres sectors dels Països Catalans. Una de les tasques principals del Congrés és la recerca de les bases de la pròpia identitat, amb la qual cosa considerem que el Congrés de Cultura Catalana ha de concebre's com un procés obert –que ja ha començat en formes molt diverses de participació– més que no pas amb un seguit d'actes preparatius d'una gran sessió o de diverses sessions de cloenda.

Segon. –Adherim a la proposta elaborada pel Secretariat Provisional del Congrés de Cultura Catalana –específicament en els seus apartats “definició” i “objectius” en tot allò que coincideix amb les precisions de la present declaració. Creiem que la proposta del Secretariat Provisional ha de ser considerada no com a programa definitiu sinó com a proposta oberta a possibles perfeccionaments i aportacions.

²⁵⁵ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Ordre Públic*. Caixa 357.

Tercer. –Reconeixem que perquè el Congrés sigui realment eficaç i representatiu, no només ha de desenvolupar-se amb una exemplar mecànica interna democràtica, sinó que, alhora, ha d’assumir un paper públic en favor de la democràcia. En aquest sentit, el Congrés només pot aconseguir els seus objectius autèntics si es té en compte que la cultura és un fenomen complex que pertany a tot el poble i del qual el poble n’ha de ser el protagonista.

Quart. –Nomenem una Comissió Permanent que coordini la tasca de tots els sectors representats en aquesta Assemblea davant el Secretariat Provisional o qualsevol altre organisme, present o futur, destinat a promoure el Congrés de Cultura Catalana.

Finalment, fem una crida a tots els treballadors de la cultura perquè s’adhereixin a aquesta concepció del Congrés i s’hi incorporin d’una manera activa»²⁵⁶.

El manifest, que generà no poques tensions internes en el si del Congrés²⁵⁷, destaca la vessant popular de la cultura que convindria posar de manifest, amb un procés obert a la ciutadania que aposti decididament per la democràcia, obrint encara més la distància existent entre els despatxos oficials i la realitat a peu de carrer. Vist des del prisma d’Òmnium, l’entitat s’inscriu en una campanya en què deixa de ser locomotora per a esdevenir vagó²⁵⁸, però que la situa clarament davant de les autoritats, amb l’antifranquisme. Tant és així que Bernad en destaca la importància cabdal que en la seva organització hi tindria l’Assemblea de Catalunya²⁵⁹. De fet, darrera del Congrés apareix tota la força de l’antifranquisme, amb la presència de partits polítics –amb el lideratge sempre present del PSUC– i personatges que haurien de tenir un destacat paper en democràcia²⁶⁰. La cultura com a vehicle d’integració dels nous catalans és un altre dels elements compartits pel Congrés i l’entitat, que va esmerçar molts dels seus esforços en aquesta direcció. Es tracta d’un moviment d’ampli espectre que promou la participació popular: «implicaron la movilización de decenas de miles de personas que participaron activamente en debates y resoluciones, percibiéndose a sí mismas como protagonistas de un gran proyecto colectivo»²⁶¹. De fet, existeix una voluntat clara de

²⁵⁶ Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana...* p. 18.

²⁵⁷ *Ibidem.* p. 17.

²⁵⁸ Òmnium forma part del Consell Superior del Congrés, juntament amb les entitats inicialment adherides.

²⁵⁹ «Sense la pressió de l’Assemblea de Catalunya, el Congrés de Cultura Catalana probablement no hagués nascut, donat que aquest era una conseqüència ambiental i lògica de l’existència de l’organisme polític unitari tot i estar-ne de fet desvinculat». Robert Bernad *L’Assemblea de Catalunya...* p. 289.

²⁶⁰ Fuster mostra la llista de membres del Congrés que van entrar a llistes electorals dels primers comicis democràtics. Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana...* p. 69.

²⁶¹ Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 27.

que això sigui així, com recullen les actes del Comitè Executiu del Congrés: «cal fer tots els possibles per integrar-los [a la població immigrant] dins del moviment del Congrés»²⁶², donant, segons paraules de Segimon Serrallonga, «totes les facilitats per a que se sentin compresos en els seus afanys i anhels»²⁶³.

La planificació formal a nivell intern i extern, amb els permisos preceptius, s'allargà durant el 1975, superant la mort del dictador; el 1976 serví per a la promoció pel territori, fins a la presentació oficial en societat al Palau de Congressos de Barcelona, el 8 de desembre d'aquell any.

Òmnium va capitalitzar bona part de les iniciatives del Congrés, cosa a totes llums comprensible des de la perspectiva que havia estat la gran entitat impulsora d'iniciatives de resistència cultural amb voluntat col·lectiva. De fet, en el Congrés es recollien, entre altres coses, els principis de l'organització; de tal manera que es van desenvolupar una sèrie de campanyes que entroncaven amb la tasca d'Òmnium Cultural en els anys de la dictadura; a saber: "Els nens catalans tenen el dret a ser ensenyats en la seva llengua", per a la qual es van editar adhesius ("Volem l'escola en català" i "Cal respectar la llengua dels infants"), i la campanya per l'ús oficial de la llengua²⁶⁴. En aquesta mateixa línia es va crear material didàctic a disposició de les escoles inscrites, cosa que obria les portes a participar en activitats organitzades pel Congrés, destacant en aquest punt l'exposició present a la Fundació Miró "Què és i què ha estat la cultura catalana"²⁶⁵.

L'interludi post-Franco i la nova situació que anava prenent forma va condicionar la trajectòria del Congrés, fins al punt que: «En vida del Dictador el Congrés hauria estat una manera de fer política que hauria ajuntat els esforços de tots els demòcrates catalanistes. A partir de la seva mort, el Congrés esdevingué la darrera instància unitària que ha durat més que l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals, més que l'Assemblea de Catalunya, la Taula de Forces Polítiques del País Valencià i les

²⁶² Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Actes i ordres del dia de l'Executiu.

²⁶³ *Ibidem*.

²⁶⁴ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Correspondència.

²⁶⁵ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Actes i ordres del dia de l'Executiu.

Assemblees de Mallorca i Menorca»²⁶⁶. En aquest context, el Congrés anirà perdent força, en bona mesura pel llarg període de preparació, i també per l'entrada en escena dels partits polítics legalitzats:

«Però unes eleccions... Després de quaranta anys de no practicar l'esport electoral, els ciutadans dels Països Catalans tindrien molt més interès pel procés electoral que no pas per un Congrés que duia ja dos anys llargs d'arrossegar-se pels camins de la cultura. I no només els ciutadans en general, no. També els membres dels organismes del Congrés. De sobte, amb la legalització dels partits polítics i amb els rumors de les dates de celebració de les eleccions, les reunions dels àmbits minvaren de personal. Els treballs començats es deixaven incomplets, les trucades de convocatòria no eren ateses, el Congrés trontollava [...] El Congrés de Cultura Catalana havia estat per a molts porucs una manera dissimulada de fer política. Hom guanyava un cel de catalanisme acudint a les convocatòries, fent promoció, pagant la multa patriòtica. Ara el cel era més a prop i tenia la forma d'una urna electoral... Les trompetes de les eleccions ensorraven les parets mestres del Congrés»²⁶⁷.

Aquest procés de certa desintegració va ser un element compartit per les entitats civils que des de la seva posició havien lluitat davant del franquisme, emprant les seves estructures com a plataforma de treball d'una enorme utilitat. D'aquesta manera, en *retirar-se de facto* els partits, són les organitzacions com Òmnium qui acaba de donar l'impuls necessari per a la culminació de l'obra. El Congrés mostra la «tasca cabdal per al coneixement de la cultura catalana a tota la societat i sectors no sensibilitzats fins al moment»²⁶⁸ desenvolupada per l'entitat en els moments més durs de la dictadura.

D'aquesta manera, es pot establir que el Congrés de Cultura Catalana és la culminació de l'obra per a la qual havia estat fundada Òmnium Cultural, entenent aquesta celebració com un esdeveniment fonamental en la feina de promoció de la cultura catalana a peu de carrer i com una posada en escena pública de les línies mestres que hauria d'assumir una política cultural democràtica en el nou escenari, que fins aquell moment havien quedat en la bona fe de les campanyes engegades des de l'entitat per

²⁶⁶ Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana...* pp. 32-33.

²⁶⁷ *Ibidem.* pp. 67-68.

²⁶⁸ Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua...* p. 76.

a suplir les mancances del sistema²⁶⁹. De fet, «El Congrés tingué un èxit i ressonància, tant pel nivell de les diverses “ponències”, com per la participació de les entitats culturals catalanes. Cal remarcar l’adhesió plena de l’Església, que es volcà a través dels seus bisbes»²⁷⁰. Així mateix, la seva importància rau en el component popular, atès que és un moviment que intenta incloure tots els ciutadans, més enllà dels lletraferits habituals i amb la implicació del món sindical:

«El Congrés aglutinava els esforços de ciutadans d’arreu dels Països Catalans (particulars; entitats culturals, professionals i populars; associacions de veïns, associacions de pares, escoles, centres excursionistes, revistes, esblais, esbarts, etc.) per la normalització de la cultura catalana. L’objectiu prioritari era la mobilització i la conscienciació del poble per fer un balanç del que es tenia i del que mancava per arribar a ser una cultura amb les exigències de tota cultura nacional»²⁷¹.

Agustí Ma. Bassols parla de la importància del Congrés com a motor de la mobilització, assolint un paper clau en el procés de Transició a la democràcia:

«tot i el caràcter cultural que es desprèn de la seva denominació, va tenir una profunda incidència en el desvetllament del poble català en la defensa dels seus drets i llibertats, i per tant, en la participació i suport a la transició»²⁷².

No va ser fins el 1977, en un ambient de certa pèrdua d’importància mediàtica, que es va publicar el *Manifest* i les *Resolucions* que sintetitzaven les conclusions que s’havien anat conformant en els gairebé dos anys de vida del Congrés. Guardiola en resumeix els fragments més destacables:

«la unitat lingüística i cultural dels Països Catalans, fruit d’una història comuna i d’una realitat compartida que cal fer progressar conjuntament en el futur. (...) La necessitat inajornable d’iniciar un redreçament i una transformació de la societat dels Països Catalans que s’encaminin a la superació de les formes d’opressió nacional i social que

²⁶⁹ De fet, el *Butlletí* mostrava aquest objectiu de promoció i visibilitat de l’organització per al 1975; el Congrés seria un instrument al servei d’aquesta política: «Nosaltres hem volgut que aquesta presència fos ben genuïna quant a l’acompliment dels objectius de l’Associació i alhora representativa de la voluntat dels nostres socis. Així la nostra presència pública ha volgut aportar al món cultural català elements positius, potenciadors de qualsevol obra de creació de cultura, estimuladors de tota iniciativa de caràcter constructiu i sobretot si es tracta d’activitats que, per damunt de les diferents tendències, contribueixen en un esforç comú [...] Hem contribuït a imposar a l’opinió pública, i no sols a la que ens és més acostada, sinó també a la de fora del nostre àmbit lingüístic, una problemàtica que per nosaltres és vital». *Butlletí interior informatiu*. 3a època, núm 11/12, gener-abril 1975. p. 4.

²⁷⁰ Marcel·lí Moreta *Memòries d’un catalanista...* p. 205.

²⁷¹ Gemma Caballer *Campanyes populars i reivindicacions nacionals a la Barcelona de la Transició*. Quaderns de Barcelona-Memòria històrica, Barcelona, 2006. p. 11.

²⁷² Agustí Ma. Bassols “L’oposició del nacionalisme al règim franquista” a Pelai Pagès (dir.) *La Transició democràtica als Països Catalans. Història i memòria*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2005. p. 75.

entrebanquen i frenen el seu normal i ple desenvolupament [...] En aquesta direcció, creiem necessaris fonamentalment: a) Un nou model del creixement econòmic i social (...) b) Una nova configuració de l'organització política i de l'estructura social fonamentada en els principis bàsics d'autogovern i democràcia. (...) Aquests objectius inajornables que exigeix el progrés de la nostra societat més seran assolits per la lluita unida de tot el poble, i per això demanen a tots els ciutadans del Principat de Catalunya, del País Valencià, de les Illes i de la Catalunya nord que s'apleguin a l'entorn d'aquest programa bàsic de reivindicació cultural nacional»²⁷³.

Aquesta situació no fa perdre importància a les repercussions que va tenir el Congrés, si ens atenem a la presència que *Le Monde* li va donar a les seves pàgines amb motiu de la clausura. Des d'allà se'l caracteritzava de «recherche collective (à laquelle ont participé quinze mille personnes) sur l'identité culturelle des pays catalans»²⁷⁴, amb la llengua com a element central: «Ce Congrès, à l'origine institué par l'ordre des avocats de Barcelone pour défendre la langue catalane interdite par Franco, a rapidement pris une extension énorme pour toucher de multiples «ambits» (domaines)»²⁷⁵, per acabar amb una visió de futur en forma d'interrogant: «La Généralité va donc devoir prendre le relais. Mais en aura-t-elle les moyens?»²⁷⁶.

Així, les consideracions finals del Congrés entronquen amb els principis d'Òmnium Cultural, partint de la llengua catalana com a mecanisme d'unió cultural que ha viscut en l'opressió des de 1939 i per a la qual s'ha fet un important esforç de supervivència. Aquest substrat va constituir la base sobre la que s'hauria d'edificar una nova societat que canviés per complet el sistema polític, partint de la lliure democràcia que ja s'anava definint per aquells dies. Com defensa Vilanova, «El Congrés va constituir un focus de revitalització de primer ordre pel què fa a la cultura catalana»²⁷⁷.

En definitiva, el Congrés de Cultura Catalana va transcórrer en paral·lel a la vida d'Òmnium, situant al centre de la societat la promoció de la llengua i la cultura catalana, en resposta a la necessitat generada per les estructures dictatorials, cosa que

²⁷³ Carles-Jordi Guardiola *Per la llengua...* pp. 73-74.

²⁷⁴ Françoise Wagener "Le Congrès de Culture Catalane se clot sur un programme d'action" *Le Monde*. 3 de desembre de 1977. p. 23.

²⁷⁵ *Ibidem*.

²⁷⁶ *Ibidem*

²⁷⁷ Francesc Vilanova "El Congrès de... p. 241.

prendrà obertament el rumb polític quan morí Franco i es produeixi el trànsit cap a un sistema de partits, matisant les seves posicions. Aquesta és, en bona mesura, la trajectòria que viurà Òmnium Cultural entre els anys 1975 i 1977.

1.8 L'espai d'Òmnium a partir del 20 de novembre de 1975

La mort de Franco va suposar un canvi de paradigma per a la societat espanyola i Òmnium Cultural no n'és una excepció. Malgrat les incerteses i els dubtes de la direcció que prendria l'Estat, apareixia un horitzó de canvi.

Cal no perdre de vista que Òmnium va néixer en un context repressiu que impedia la normal vida de la llengua i la cultura catalana. De fet, aquesta era la seva raó de ser: dotar la cultura –amb recursos propis– dels instruments que l'Estat li negava. És per això que el trànsit cap a la democràcia suposaria una transformació en el dia a dia de l'entitat, així com un replantejament dels seus objectius i el seu espai social a Catalunya. La qüestió política es va fer encara més present en la vida de l'entitat. Bona mostra d'això ens la dona la celebració de la Nit de Santa Llúcia de 1975, el desembre del mateix any i, per tant, pocs dies després de la mort del dictador. El Palau nacional de Montjuïc va acollir la festa amb la presència de més de 3.000 persones, que entonaren *Els Segadors* en acabar l'acte²⁷⁸. Segons Josep Faulí:

«És la Festa de Santa Llúcia més gran de la història, dels 25 anys primers, i també dels posteriors [...] La festa té una preparació difícil tant per la complexitat del programa com per l'abast d'assistència i ressò que es vol que tingui. Els permisos són més difícils d'aconseguir que altres vegades, de manera que, el 9 de desembre, és a dir tres dies abans, Jaume Planas exposa les dificultats a Lluís Carulla i li demana que hi intervingui. La intervenció, que és com oli en un llum, la fa amb una carta a Bonifaci, un funcionari assequible del Govern Civil: entre altres coses li diu que, per un tema de tan poca importància, no cal que molesti "don Rodolfo"»²⁷⁹.

²⁷⁸ Agustí Pons *Joan Triadú...* p. 129.

²⁷⁹ Josep Faulí *Mig segle de la nit...* pp. 86-87.

Intencionadament o no, l'acte organitzat per Òmnium es converteix en un escenari d'afirmació nacional i a favor de la democràcia²⁸⁰. La concentració de persones amb opinions polítiques ben diferenciades –com a tret distintiu fonamental de l'entitat– però amb un posicionament favorable a la cultura catalana i, d'aquí, al reconeixement dels drets polítics de Catalunya²⁸¹ esdevé un símbol inequívoc de la voluntat de la societat catalana, manifestada en molts altres espais i a través d'altres plataformes, de superar les estructures dictatorials en favor d'un Estat democràtic²⁸². Aquests són els plantejaments programàtics de l'Assemblea de Catalunya²⁸³, que porten a la visió d'un moviment antifranquista estretament connectat, malgrat la diversitat de tendències, i molt més complex que la simple suma de sigles polítiques, que abasta iniciatives socials i culturals ben heterogènies.

El nou panorama plantejarà als membres de la Junta el dubte del camí a seguir. Les cotilles de la dictadura havien construït unes normes del joc que, malgrat la seva rigidesa i en ocasions imprevisibilitat, estaven clarament establertes. El canvi obre totes les portes però també en tanca algunes: Òmnium havia desenvolupat una tasca de suplència que ara haurien d'assumir les noves autoritats democràtiques. D'aquesta manera, quin era el camí a seguir? La Junta de 10 de febrer de 1976 va posar de manifest la qüestió amb la intervenció de Pau Riera:

²⁸⁰ L'evolució d'Òmnium en el context del franquisme deixa clara la interrelació entre defensa de la cultura catalana i l'antifranquisme: «mentre hi hagué dictadura, era associada a la discriminació de la llengua i la cultura catalanes i, per tant, la seva defensa es vinculava a la lluita contra el franquisme». Albert Balcells "La resistència cultural durant el franquisme a Catalunya" a DD.AA. *Resistència franquista i educació no formal. Col·loqui de tardor Jornades d'Història de l'Educació*. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 2007. p. 23.

²⁸¹ Borja de Riquer explica la relació entre els drets culturals i la política: «El franquismo también había actuado como agente de radicalización de los nacionalismos por su política de negativa al reconocimiento de la personalidad identitaria catalana, vasca y gallega y por la persistente represión y marginación de sus respectivas culturas. Eso provocó que durante la década de 1970 las reivindicaciones políticas de carácter autonómico fueran incorporadas al programa de la mayoría de las fuerzas de la oposición democrática y que incluso alrededor de estas reivindicaciones pudieran crearse importantes instancias unitarias, como fue el caso de la Asamblea de Catalunya». Borja de Riquer *La dictadura...* p. 748.

²⁸² Molinero i Ysàs aporten la seva visió sobre la imbrincació de moviments, plataformes i tendències ideològiques que comparteixen els ideals democràtics des d'una posició catalana: «En Cataluña se producía una destacada interacción entre el activismo social y el activismo político y la influencia de ambos conseguía penetrar en la sociedad, pues sus propuestas tenían eco entre amplios sectores no especialmente politizados pero sí sensibles a planteamientos con el mínimo común denominador de propuestas democráticas y de reivindicación catalanista». Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 21.

²⁸³ Resumits en: llibertats democràtiques, restabliment de l'Estatut d'Autonomia de 1932, amnistia per als presos polítics i coordinació amb altres forces de l'àmbit espanyol. Les massives manifestacions de l'1 i el 8 de febrer de 1976 a Barcelona recullen aquests plantejaments –amnistia fonamentalment, la de l'1; per a sumar-hi els altres elements al cap de vuit dies–. David Ballester i Manel Risques *Temps d'amnistia. Les manifestacions de l'1 i el 8 de febrer a Barcelona*. Edicions 62, Barcelona, 2001. p. 39.

«“Nou plantejament de la política d’Òmnium Cultural”. El Sr. Riera manifesta que aquest punt tan principal actualment, és força difícil i delicat de tractar i ha d’èsser fet de forma mesurada però clara.

Tots plegats som conscients que estem al final d’una etapa en la qual hem passat força vicissituds i maldecaps per a conduir la nau per les mars més convenients al país i a la nostra cultura. Tot plegat, però, no era pas del tipus de problema que se’ns presenta ara amb la circumstància política actual. Cal estudiar bé aquest nou camí d’Òmnium Cultural, i presentar-la com a “doctrina” de l’actuació futura.

La peremptorietat de l’evolució general és evident i del mateix ordre ha d’èsser l’actualització de la línia político-cultural que ha d’èsser marcada com a actuació de l’entitat.

Cal considerar dos fets, principalment. En primer lloc, hem de situar-hi l’esperança fonamentada que, a partir d’ara, els ajuts econòmics de les entitat, les corporacions i fins el Ministeri de l’Educació i la Ciència ens obrin uns camins, fins ara obturats. Caldrà, doncs, no perdre gens el temps.

Ha d’èsser estudiada la manera perquè, sobretot a partir de 1977, els diners que puguem haver que siguin degudament aprofitats i perquè rendeixin força.

[...] Cal conèixer l’objectiu principal per a saber plantejar l’actuació futura: Què ha de fer Òmnium Cultural quan l’estat es farà càrrec de l’ensenyament de la llengua catalana? D’ací un any pot ésser realitat aquest plantejament d’ara. Hem d’anar en compte per tal d’encertar la decisió a totes passades.

[...] La situació real no és còmode. El programa és gran i hem de pensar que –cosa insospitada fins ara–, l’Administració ens pot ajudar decididament, malgrat no puguem admetre que aquest treball hagi d’èsser qualificat de col·laboració. Per tant, cal evitar tota mena d’entrebancs que puguin dificultar-nos la tasca.

Ara, hem de començar a pensar en projectes de gran amplitud. Per què no podem possibilitar la Universitat Catalana, per exemple, si Navarra va muntar-se la seva?»²⁸⁴.

El document, més enllà dels dubtes vitals de l’entitat, ens permet calibrar la situació que viu tot el país, amb la consciència que la via no pot ser altra que la democràtica²⁸⁵

²⁸⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d’Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

²⁸⁵ Des de l’entitat es perceben signes clars en aquesta direcció. Un bon exemple apareix en la Junta de 10 de febrer, en què Riera informa que s’ha rebut un document de la Direcció General de Política Interior on s’autoritza la presència del locals de les delegacions. Bassols en fa el següent comentari: «[...] durant anys, havien estat exercides tota mena de gestions personals a Madrid, per telèfon a la Direcció General, sense cap èxit. Ara, en canvi, sense haver fet cap més pas ens ha arribat el “Full Enregistral”. Ben complet». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d’Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

però, alhora, amb ben poques certeses donades les condicions d'instabilitat que viu l'Estat en una data tant propera a la mort de Franco com el febrer de 1976²⁸⁶.

Tot i les evidents reticències a expressar un plantejament polític estructurat des d'Òmnium, Pau Riera i Joan B. Cendrós van enviar una carta al cap de la casa del rei expressant: «L'assemblea general de socis, celebrada el 27 de març proppassat, va aprovar de demanar la concessió d'una amnistia per a tots els empresonats i exiliats per raons d'ordre públic»²⁸⁷, assumint un element que havia estat i seria encara amb més força central en l'oposició antifranquista, a Catalunya identificat amb l'Assemblea de Catalunya.

La política i el posicionament d'Òmnium en el nou context es posaria ben aviat sobre la taula de la Junta. Tan aviat com el 23 de febrer de 1976, amb el text que les actes ens han llegat com a "Nota-compareixença de Lluís Carulla als seus companys de Junta Directiva d'Òmnium Cultural, raonant la conveniència de la neutralitat política de l'entitat i la no ingerència pública dels seus dirigents, i algú més, en activitats dels partits polítics, als quals es pot pertànyer i ajudar privadament i sense limitacions":

«1. Declarar-se Òmnium Cultural apolític, no ha de voler dir per a ningú que conegui l'executòria de l'entitat, immobilisme, estancament, insensibilitat, autocastració ni res que s'hi assembli, sinó respecte a la variadíssima ideologia de 22.000 socis, que saben que Òmnium Cultural va néixer en defensa d'un objectiu concret i comú a aquesta massa de socis, als quals la Junta Directiva es deu en tot i per tot, i amb la màxima correspondència al Mandat que d'aquells hem rebut.

2. No hi ha cap raó de necessitat per a servir a Catalunya, que hagin de ser precisament els dirigents, o alguns dirigents, d'Òmnium Cultural, que surtin a la palestra pública, formant part dels partits polítics»²⁸⁸.

Carulla defensa que la postura que la Junta ha de prendre en la nova etapa passa per assumir un nou rol dins la societat catalana, fruit de les condicions imperants.

²⁸⁶ Salvador Sánchez-Terán, testimoni privilegiat del moment com a governador civil de Barcelona des del 9 de gener de 1976, cita Carlos Elordi per a sintetitzar el període d'Arias Navarro post-Franco: «Para algunos comentaristas, "los siete meses del Gobierno de Carlos Arias fueron los más largos de la Transición. Fue un tiempo perdido en el camino hacia la democracia, una prolongación extenuante del pasado, con las mismas caras, las mismas angustias, la misma incertidumbre. Pero había una diferencia: ya no estaba Franco». Salvador Sánchez-Terán *La Transición. Síntesis y claves*. Planeta, Barcelona, 2008. p. 113.

²⁸⁷ *Butlletí interior informatiu*. 3a època, núm. 16 d'abril de 1976. p. 3.

²⁸⁸ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

L'assumpció de responsabilitats vers la cultura catalana que es pressuposa de l'administració desplaça Òmnium a un altre espai, substituint la seva funció de suplència per la de garant de l'acompliment dels compromisos adquirits per les autoritats: «ens caldrà vigilar de prop i a tot arreu, el grau d'eficàcia amb què l'administració aplica les seves promeses oficials, mantenint nosaltres amb ella el diàleg i el contacte, que no seran fàcils per manca de sinceritat i convicció de l'Administració estatal»²⁸⁹. Tots aquests debats són seguits des del Govern Civil, en una mostra de la realitat d'impàs en què es troben les autoritats que, d'una banda traspuen indicis de finançar el cost econòmic de la introducció del català al sistema educatiu, però de l'altra mantenen la dinàmica d'un cos repressiu construït en dictadura. Bona mostra d'això la trobem en la nota informativa de la Jefatura Superior de Policia de 12 de març de 1976 que exposa, a través de «funcionarios específicos de esta Brigada, introducidos en medios catalanistas»²⁹⁰, el debat existent en l'interior de l'entitat sobre la necessitat que es mantingui com a organització apolítica.

La idea de fons, un cop assolit l'objectiu per tots compartit –i aquí sí que es pot afirmar amb tota rotunditat l'adjectiu *tots*– de la democràcia, és la representativitat de l'entitat cap als seus socis, amb una identificació política ben heterogènia. De la necessitat de preservar aquesta neutralitat i evitar conflictes d'interessos personals parteix aquest text:

«El servei que cada dirigent d'Òmnium Cultural ha prestat a l'entitat des de la seva fundació (o més tard) ha estat sense ànim de beneficiar-nos personalment en res, si no és la satisfacció d'un deure acomplert.

Troblem renyit amb la moral, més clar trobem francament "lleig", que cap dirigent de l'entitat, vulgui cobrar-se aquell servei i fer-lo servir d'escambell per a una aspiració pública política, molt respectable, sempre que es respecti també la obligació que té Òmnium Cultural amb els seus socis, que no se sentin mal representats pels dirigents»²⁹¹.

²⁸⁹ *Íbidem*. Ja a la Nit de Santa Llúcia de 1976 Pau Riera defensava que «la funció de suplència de l'entitat, en principi, ja no té sentit i no la té, sobretot, en el camp en què ha excel·lit més, que és el de l'ensenyament de la llengua, tasca en què, com és lògic, el protagonisme, de forma decisiva i fonamental, correspon a les institucions de govern». Josep Faulí *Mig segle de la nit...* p. 91.

²⁹⁰ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

²⁹¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

Tot l'argumentari serveix per concloure una proposta en ferm de Carulla, que es resumeix en els seus punt més destacats com segueix:

«1r. Que es prengui l'acord de mantenir en neutralitat política a Òmnium Cultural en relació als partits polítics, tot i estimant el meritíssim servei que poden prestar al País, quan tinguin per objectiu i l'acompleixin, l'ordenació exhaustiva de tots els valors de la vida nacional de Catalunya.

2n. Que l'esmentada neutralitat, prohibeixi d'actuar públicament en cap partit polític, a tots els membres de la Junta Directiva, al Secretari Tècnic, al Secretari, al Cap de Serveis, als Presidents de les Juntes de les Delegacions i als Caps de Grups Locals.

A "sensu contrari" totes les persones esmentades poden afiliar-se i col·laborar privadament amb els partits polítics abans esmentats, sense altra limitació que l'establerta en el paràgraf anterior: la gestió pública»²⁹².

Aquests plantejaments es van plasmar en un nou document enviat l'endemà als membres de la Junta i a Joan Triadú, emplaçant-se a un futur vot de la Junta:

«Com argument principal diria que tota la promoció s'ha desenvolupat amb la promesa que Òmnium Cultural no fa política excepte si per política s'entén la defensa de la nostra llengua i cultura, dintre d'un marc de llibertat i democràcia.

El ventall polític dels nostres associats és molt ampli car és fruit de l'edat dels seus components, creences, posició social, etc., i per tant tota imatge exterior que reflexi una posició política dels seus dirigents crec que ha de ser rebutjada per la majoria dels socis, tal com ha passat recentment, per exemple, amb el senyor Maragall respecte l'Orfeó Català.

El nostre soci penso que també veuria amb molt mals ulls que membres de la Junta Directiva actuessin políticament, recolzant-se en l'indubtable prestigi que li dona el seu càrrec a Òmnium.

És evident que la presa de posició política per part dels Directius desembocaria en la constitució d'un nou orgue d'expressió polític plural, en clara interferència envers les ja existents entitats polítiques que al País s'ha donat, és a dir l'Assemblea de Catalunya i el Consell»²⁹³.

El plantejament de la Junta es traslladà a l'Assemblea General de Socis de 27 de març, que el ratifica, partint de la identificació amb la democràcia que l'havia caracteritzat

²⁹² *Íbidem.*

²⁹³ *Íbidem.*

des dels seus orígens però de forma especialment clara en els darrers temps. Els acords es fan públics a les pàgines del *Butlletí*:

«a) Proclamem que la rotunda catalanitat d'Òmnium Cultural comporta la més ferma adhesió de la nostra Associació als ideals de democràcia i llibertat que han caracteritzat històricament el nostre poble i respecte dels quals l'actuació dels nostres socis és i cal que sigui unànime.

b) Reafirmem l'estricta fidelitat i l'exclusiva dedicació d'Òmnium Cultural als objectius culturals que són expressats en els seus Estatuts, conscients que la nostra tasca i els organismes que n'han sorgit s'han de posar un dia al servei de les institucions genuïnes, designades pel nostre poble.

c) Declarem, doncs, que l'Entitat com a tal no assumirà cap postura política de partit. Aquesta posició és compatible, no cal dir-ho, amb la més absoluta llibertat d'opció i d'actuació dels seus socis, i amb el major respecte que mereixen els partits que proposin una organització política, fonamentada en el respecte més estricte a la personalitat nacional de Catalunya»²⁹⁴.

Un cop establerts els principis que han de guiar l'organització en relació a la participació en la vida política del país, es manifesta el paper que Òmnium haurà de jugar en l'àmbit de la llengua, centre de la seva acció des dels orígens i especialment des de l'inici de la campanya *català a l'escola*. Es dóna per feta la implicació de les institucions en l'ensenyament del català però l'entitat s'haurà de mantenir atent a l'acció d'aquests, assumint el paper de control de la tasca desenvolupada per l'administració per tal d'assegurar el correcte desenvolupament del procés. Com a anècdota significativa destaca la reacció de la societat civil catalana –entre les quals s'hi inclou Òmnium– a unes declaracions del president del govern espanyol, Adolfo Suárez, a *Paris-Match*, en què rebutjava la possibilitat que el català (o el basc) poguessin ser utilitzats com a llengua de cultura²⁹⁵. De totes les manifestacions contràries a les paraules de Suárez en destaquem dues: d'una banda el telegrama que la delegació de Girona va enviar al president, recollit a les pàgines del *Correo Catalán*: «Profundamente apenados por declaraciones sobre lengua catalana semanario francés "Paris-Match", en las que V.E. demuestra desconocimiento absoluto realidad cultural

²⁹⁴ *Butlletí interior informatiu*. 3a època, núm. 16 d'abril de 1976. p. 6.

²⁹⁵ "Tras las manifestaciones del presidente Suárez a «Paris-match». Amics de la ciutat y Omnium Cultural reafirman la viabilidad del catalán para la enseñanza" *La Vanguardia española*. 7 de setembre de 1976. p. 27.

catalana, invitamos a V.E. a introducir enseñanza en catalán a todos niveles educación para demostrar su error. Ante semejantes declaraciones preguntamos si será cierta la frase del poeta “Castilla desprecia cuanto ignora”»²⁹⁶. D'altra banda, mostrem el comunicat que la Delegació d'Ensenyament del Català publica a l'*Avui*:

«A la vista del ja famós “París-Match”, la Delegació d'Ensenyament Català d'Òmnium Cultural, a la vegada que protesta enèrgicament per l'aspecte ofensiu que comporten les manifestacions del senyor Suárez, vol expressar la seva alarma per la perillosa malaltesa política i per l'inconcebible grau d'ignorància sobre la realitat del país que l'incident ha posat en evidència. Als professors de català d'Òmnium Cultural els costa de creure que el president del govern espanyol no sàpiga que del 1932 al 1939 la llengua catalana fou emprada sense cap problema a tots els nivells de l'ensenyament, incloses la Universitat i la investigació científica. Que d'aleshores ençà, tot i l'acció repressiva de l'Estat espanyol, els homes i les institucions genuïnes de Catalunya, sovint en la clandestinitat o en l'exili, no han deixat de treballar i de lluitar a fi que la llengua estigués sempre al dia. Que per exemple en la nombrosíssima llista de treballs premiats cada any per l'Institut d'Estudis Catalans, en les monografies científiques publicades i en la mateixa Gran Enciclopèdia Catalana, hom troba, naturalment en català, la terminologia necessària i apropiada per a la investigació més avançada. I que fins i tot actualment, a les universitats catalanes catedràtics catalans ensenyen en català tota mena de matèries científiques sense més problemes ni més limitacions que les derivades, encara, de la por a la repressió. Però si a la ment i potser als projectes del president del govern hi ha uns límits tan baixos per a l'ús de la llengua catalana, ens preguntem quin sentit, quina finalitat, quina sortida natural tindrien les actuals disposicions sobre ensenyament de les “lenguas regionales” i els mateixos títols de llicenciat en Filologia Catalana que emeten les nostres Universitats. Aquesta Delegació fa una crida al poble català, especialment als mestres i professors, a les associacions de pares, veïns i de tot ordre, que en massa s'han adherit al CCC per tal que per mitjà d'una acció immediata i continuada a les nostres escoles i centres educatius de tota mena, la pràctica diària docent posi encara més en evidència la fal·làcia d'aquestes manifestacions. Per a aquest curs, doncs, cal exigir arreu dels Països Catalans: 1. Ensenyament del català a tots els nivells dintre de l'horari escolar. 2. Ús del català en l'aprenentatge de la lectura i en totes les matèries, en els centres on el professorat sigui

²⁹⁶ “Indignación en todo el Principat tras las declaraciones de Suárez” *El Correo Catalán*. 3 de setembre de 1976. p. 4.

autòcton. 3. El reciclatge de la totalitat del cos docent –nadiu i forani– a càrrec dels fons públics per tal que tinguin el domini de la llengua que la seva comesa demana»²⁹⁷.

Un dels grans esculls a salvar en l'acció de govern relativa a la llengua és la qüestió econòmica. Òmnium denuncià l'incompliment de les obligacions econòmiques envers els professors de català de tota una sèrie d'ajuntaments en una carta a Joan Antoni Samaranch, president de la Diputació de Barcelona. Aquest va rebre una comunicació del governador civil, Manuel Ortiz, en què expressava:

«Los Directivos de "Omnium Cultural" por un lado y los profesores de catalán de la misma Entidad por el otro, han planteado a este Gobierno Civil el problema de la remuneración de aquellos maestros.

[...] Mientras tanto no se resuelva a nivel estatal la cooficialidad de la enseñanza, que llevará implícito la resolución de estos temas económicos, pienso que sería oportuno arbitrar alguna solución de compromiso como, por ejemplo, estudiar la posibilidad de que la Diputación Provincial se comprometiera al pago del aumento del 25 % a que antes he hecho mención. Te ruego quieras considerar tal posibilidad»²⁹⁸.

En el mateix ordre de coses, la Junta d'Òmnium es reuní amb el ministre d'educació i ciència, Carlos Robles Piquer, al Saló d'Autoritats de l'aeroport de Barcelona –segons explica el governador civil en una reunió de 28 de maig de 1976– en què se li traslladà la situació de les classes de català, responent que «estaba prácticamente de acuerdo con nuestros puntos de vista y que con respecto a los problemas de orden económico, a pesar de las dificultades del presupuesto de su Departamento, trataría de hallar alguna solución»²⁹⁹.

Per tant, Òmnium inicia una etapa de vigilància de les autoritats per a l'acompliment de les seves obligacions cap a l'ensenyament de la llengua catalana. En els acords de l'Assemblea General de Socis es pot observar, endemés, la pressió exercida per portar més enllà l'ensenyament del català i convertir-la en llengua vehicular a l'escola, assumint aquells sectors als que no abasti l'administració –especialment entre col·lectius d'immigrants–:

²⁹⁷ "La DEC d'Omnium Cultural, alarmada" *Avui*. 5 de setembre de 1976. p. 5.

²⁹⁸ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

²⁹⁹ *Íbidem*.

«Encara que l'Administració Pública arribés a assumir íntegrament o parcial les obligacions econòmiques de l'ensenyament del català a l'escola, fins ara a càrrec nostre, és evident que ho seria molt lluny d'haver assolit un mínim de normalitat cultural i que amb aquell compromís dels poders públics no quedaria assegurat, ni de bon tros, el redreçament lingüístic i cultural del nostre poble. Sense moure'ns del terreny de la llengua, la feïnada a fer és immensa per tal d'aconseguir:

- a) Que l'ensenyament del *català a l'escola* tingui un mínim acceptable d'eficàcia.
- b) Que es generalitzi l'ús públic del català.
- c) Que aquest ús generalitzat del català sigui consolidat mitjançant un nivell vàlid de correcció, equivalent a dignitat, sense el qual a la llarga ni es podria mantenir en aquest àmbit públic.

En conseqüència, tant si es produïa com si no aquell traspàs parcial de responsabilitats econòmiques, Òmnium Cultural dedicarà les seves iniciatives i recursos, dintre l'ampla esfera de les seves finalitats estatutàries, a activitats que podem agrupar en les següents àrees:

Àrea d'ensenyament de la llengua

1. Pressió a l'Administració Pública, a tots nivells, per tal d'aconseguir no solament un ensenyament del català, econòmicament al seu càrrec, sinó l'ensenyament total en català.
2. Gestió de l'ensenyament a càrrec d'Òmnium Cultural a les àrees que no cobreixi l'Administració (immigrants, adults, etc.).
3. Formació constant de professors de català (els quals seran imprescindibles per molts anys) per mitjà de la Delegació d'Ensenyament Català (DEC).
4. Organització, assessorament i orientació de classes i cursos (tan si són econòmicament al nostre càrrec com si no) amb la conversió de la DEC en un centre dotat dels mitjans adequats.
5. Creació d'un sistema d'estímuls econòmics per als professors d'E.G.B. que adoptin el català com a vehicle d'ensenyament i que l'ensenyin correctament.
6. Establiment d'un sistema d'estímuls per als alumnes de tota mena d'escoles, els quals no excel·leixin en el coneixement del català.
7. Elaboració i difusió de materials pedagògics adients a l'abast de tots»³⁰⁰.

En un segon nivell, apareixen objectius més enllà de la promoció de la llengua a l'escola, la majoria d'ells ja establerts des d'anys enrere però que la campanya a les

³⁰⁰ *Butlletí interior informatiu*. 3a època, núm. 16 d'abril de 1976. p. 6.

escoles havia deixat en un segon terme. És el que s'anomena *Àrea d'ús públic de la llengua*:

- «8. Creació d'una Oficina de Vigilància i Orientació de l'ús públic del català.
 9. Formació de locutors de ràdio i de televisió.
 10. Formació de correctors.
 11. Cursets especials per a professionals, com periodistes, guionistes, i doblatges de pel·lícules.
 12. Campanyes per a la catalanització en la toponímia, en la retolació de vies públiques, en els establiments comercials, en la publicitat, etc.
- Àrea general de cultura.
13. Suport crescut a la representativitat i a l'obra científica de l'Institut d'Estudis Catalans i a les seves societats filials.
 14. Suport en expansió als Estudis Universitaris Catalans.
 15. Iniciació d'una veritable acció de suport a la catalanització de les nostres universitats.
 16. Increment de la dotació dels Ajuts de treball i d'obres científiques en curs d'elaboració.
 17. Actualització de la dotació atribuïda al Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.
 18. Difusió i popularització de la cultura catalana mitjançant la col·laboració de Cultura en Ruta, la coordinació de festes literàries i populars, com les de «Santa Llúcia» o «Pompeu Fabra», així com l'ajut a la Delegació del Secretariat dels Orfeons de Catalunya, a l'obra del Ballet Popular i a la creació de grups de joventut.
 19. Acció crescuda per a la difusió exterior de la nostra cultura.
 20. Coordinació íntima, eficaç i creixent amb els organismes, entitats, grups i manifestacions de cultura dels Països Catalans.
 21. Suport, en tots els ordres, al Congrés de Cultura Catalana»³⁰¹.

Abans no arribés la reinstauració i desplegament de la Generalitat, però, Òmnium hauria de pressionar les autoritats per totes les vies possibles, atès el manifest incompliment de les seves obligacions econòmiques. La situació estava posant en dificultats financeres l'entitat, incapaç de fer front al pagament de totes les despeses generades pels cursos de català. Això era denunciat a les pàgines de *La Vanguardia*:

«En la asamblea de socios celebrada últimamente por "Omniium Cultural", el secretario de la entidad, señor Cendrós, leyó la memoria anual, en la que figura el estado de

³⁰¹ *Íbidem*. pp. 6-7.

cuentas, que este año se ha saldado sin déficit porque ha sido cubierto por unas pólizas de crédito avaladas por miembros de la Junta Directiva de la entidad, a título personal, lo que ha hecho posible que, de modo transitorio, se nivelasen las entradas y salidas para que no tuviera que interrumpirse el alud de cursos de catalán que se ha producido desde que las circunstancias políticas se han hecho más favorables a las actuaciones de “Omnium” en este sentido.

El importe de estas pólizas de crédito, de 25 millones de pesetas, se ha aplicado íntegramente y directamente a cubrir las necesidades de la “Delegació d'Ensenyament Català” y a evitar el déficit de dicha partida en el presupuesto»³⁰².

Així les coses, l'Assemblea havia aprovat la continuació de la política desenvolupada fins el moment en relació a la llengua³⁰³. Resumim les paraules de Cendrós a la Junta de 12 d'octubre de 1977:

«El Sr. Cendrós fa memòria de l'inici del conflicte que preocupa i que paralitza el desenvolupament de l'ensenyament de català promogut per Òmnium Cultural. Tots sabem que ve de lluny la problemàtica. Els plantejaments ja eren difícils però foren afrontats en un acte de fe i de patriotisme per la nostra entitat. Òmnium Cultural sabem que ha fet durant molts anys un esforç constant per a dur a terme una missió de suplència. Quan s'ha tendit a una obertura de permissió hem vist com ens han desbordat les obligacions, amb dèficits econòmics que periòdicament han estat més importants. Com hem dit Ò.C., entitat privada exercia funcions d'entitat pública.

En una reunió celebrada el mes d'abril, amb les Juntes Rectores de les Delegacions, la Junta Directiva constatà la impossibilitat d'abastar uns programes que imposaven les necessitats però que no eren suficientment cobertes per les realitats econòmiques»³⁰⁴.

Davant d'això, explica, alguns professors es van declarar en vaga³⁰⁵, per la qual cosa l'entitat es va mobilitzar amb gestions a prop de les autoritats governatives amb l'objectiu de desbloquejar la situació de forma provisional, almenys fins que l'Estat es pogués fer càrrec de l'ensenyament del català. S'arribà al punt que davant del nou curs

³⁰² “«Omnium Cultural» necesita más ayudas para evitar el colapso de sus actividades” *La Vanguardia española*. 19 de març de 1977. p. 23.

³⁰³ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 66.

³⁰⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

³⁰⁵ La vaga es va allargar des del 28 de març de 1977 i fins el 29 d'abril del mateix any. Faulí l'explica en aquests termes: «La vaga no va ser cap sorpresa. Una setmana abans del seu inici, Òmnium havia publicat un anunci que denunciava “greus dificultats econòmiques per a l'ensenyament del català”. La solució, però, no era fàcil i, per tant, la radicalització, inevitable: el 30 de març una cinquantena de mestres es van concentrar davant el Govern Civil de Barcelona, i el 13 d'abril es van tancar al Palau Dalmasas. El moviment de protesta només va acabar quan Òmnium, que disposava de 20 milions oferts per l'Ajuntament de Barcelona, va acceptar l'augment del 25 %». Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 67.

l'entitat no es va poder fer càrrec de la subvenció a les classes³⁰⁶. Així, Riera explica en Junta de 27 de desembre la visita feta a Tarradellas el 19 d'agost a Saint-Martin-le-Beau, juntament amb Josep Maria Ainaud i Amadeu Bagués. Explica que «l'Honorable va elogiar la tasca exercida per Òmnium Cultural i va córrer un vel sobre el passat [obviant els enfrontaments amb l'entitat que duraven ja quinze anys]. Va assegurar que intervindria en l'afer de l'ensenyament de català, prèvia disponibilitat d'un dossier informatiu»³⁰⁷. Es planteja també l'estratègia a seguir per tal d'arribar a una solució de la qüestió de l'ensenyament: «El camí aconsellat, en canvi, és via Tarradellas, prop del Sr. Suárez o prop del Rei d'Espanya, ja que la disponibilitat econòmica del Ministeri en aquest sentit és nul·la»³⁰⁸.

El pas definitiu per a la resolució del problema arribarà amb el restabliment de la Generalitat de Catalunya el 5 d'octubre de 1977³⁰⁹, que desplaçarà els objectius centrals d'Òmnium cap a la promoció de la cultura catalana *sensu stricto* a partir de l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans o l'acció exterior.

1.9 Òmnium Cultural i l'antifranquisme

L'estudi dels primers quinze anys de vida d'Òmnium Cultural ens mostra una entitat que, lluny de l'elitisme que poden representar els seus fundadors, es va convertir en quelcom capaç d'engegar iniciatives populars i moure's en el terreny social en el sentit estricte del terme. La repercussió de la seva obra es pot percebre ràpidament no només en el nombre de socis que va aconseguir mobilitzar en el període –uns 22.000 aproximadament en el seu punt àlgid– sinó en la quantitat de persones que d'una manera o altra van estar implicades en l'entitat; això són milers de persones que van participar en les classes de català gestionades per l'entitat. Per tant, ni molt menys podem parlar d'una organització allunyada de la realitat social; ans al contrari, la seva

³⁰⁶ Tant és així que en la Junta de 27 de desembre s'explica que els professors han cobrat el mes d'agost i que l'Ajuntament es farà càrrec properament de setembre i octubre. Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 30, Actes Junta Directiva–Arxivador 117.

³⁰⁷ *Ibidem*.

³⁰⁸ *Ibidem*.

³⁰⁹ Data de publicació al BOE del Reial Decret-Llei aprovat pel Consell de Ministres de 29 de setembre de 1977, pel qual es restablia la Generalitat de Catalunya. Salvador Sánchez-Terán *La Transición...* p. 202. *BOE*. Núm. 238. 5 d'octubre de 1977. pp. 22047-22048.

tasca va ser fonamental per a la integració de persones que havien arribat a Catalunya en pocs anys en les onades migratòries dels anys seixanta³¹⁰. Òmnium s'estenia de forma totalment transversal en la societat catalana però també arreu del territori, amb l'aparició de delegacions durant els primers setanta. Així, la fotografia és la d'una entitat amb una forta presència en la vida social i cultural del país que treballarà de forma incansable –prohibició governativa inclosa– per la cultura catalana i democràtica.

La lluita pels drets de Catalunya com a entitat cultural portada a terme per Òmnium Cultural és absolutament indissociable del despertar d'una consciència col·lectiva ofegada pels anys de repressió i assimilació orquestrada des del centre de l'aparell de govern franquista. Des de la defensa de la cultura catalana s'assumeixen discursos favorables a la superació d'unes velles instàncies que limiten la llibertat dels ciutadans fins i tot en el terreny de la llengua i la identitat. Més enllà de ideologies i personalismes, aquest és un terreny –la defensa de la cultura catalana i els valors democràtics– en què moltes persones es podien sentir còmodes, amb una posició plena de matisos que implicava un posicionament contrari a la dictadura però des de la legalitat i lluny de la clandestinitat. Aquest trànsit il·lustra perfectament el rol jugat des de la societat civil, que empenyia amb força a favor de la construcció d'un Estat de dret. Tota campanya, tota iniciativa es pot llegir com un acte de rebel·lió contra un règim dictatorial. És evident que la incidència d'Òmnium Cultural no és central en aquesta lluita, però representa un altre front obert per a les autoritats governatives que, en alguns casos, van haver d'optar per la tolerància d'acceptar allò que en un càlcul de riscos/beneficis menys perjudicava el govern. Un altre dels valors de l'obra de l'entitat és el de mobilitzar gent que no ho estava fins al moment; això és possible gràcies al gran consens que generava la qüestió de la llengua catalana. Entenent això, situem l'entitat en l'espai ocupat per l'antifranquisme, legalitzat o clandestí, en tant

³¹⁰ Per a entendre la importància de la tasca desenvolupada per Òmnium i la necessitat de la continuïtat del projecte cal observar les dades sobre coneixement del català de 1978, directament relacionades amb l'establiment de classes de català: «Un 96'5% de la població catalana entien el catalán; un 69'9, lo habla; un 46'2, lo lee; un 18'2, lo escribe. De los nacidos en Cataluña, respectivamente un 99'5, un 92'7, un 65'4 y un 27'0; de los nacidos fuera de Cataluña, respectivamente un 92'5, un 38'8, un 20'1 i un 8'3». Francesc Espinet Burunat "Memòria de la transició (1966-1979). Paraules introductòries a una cronologia arbitrària" *REVISTA HMiC*. Núm. III, 2005, p. 62.

que organització que esdevé plataforma des de la qual es transmeten missatges favorables a la democràcia i ajuda a estendre aquesta idea.

La tasca d'Òmnium acabà tenint també la seva incidència en política, en el benentès que la promoció de la cultura catalana ajuda a la construcció –de fet, reconstrucció– d'un catalanisme cultural que sí que actuaria en el terreny polític (especialment a partir dels setanta Òmnium tindria un paper destacat en aquest àmbit), fins a assumir el poder de Catalunya un cop completat el procés de democratització del país. Això és el que havia mantingut el focus del sistema repressiu franquista a sobre de l'entitat; en les “Notas sobre la situación político social en Cataluña” de març de 1971 s'afirmava:

«su lema podría ser “al separatismo por la cultura”. Reducto ideológico del catalanismo conservador y, también, paradójicamente, del de extrema izquierda, se le puede calificar de “cerebro organizador”. Acoge en su seno a una serie de entidades y organismos con etiqueta de culturales, y lleva a cabo una campaña de difusión de la lengua vernácula, sutil, profunda y acentuadamente catalanista (“Catalá a l'escola”). En los últimos tiempos realiza campañas “suavemente coactivas” de incorporación de nuevos adeptos, mediante “visita domiciliaria”»³¹¹.

El catalanisme polític parteix de la interiorització d'allò que representa Òmnium. En el període, aquest catalanisme esdevé una forma d'antifranquisme; per tant, l'entitat comparteix els ideals de l'oposició catalanista –i de l'Assemblea de Catalunya–. Albert Balcells en demostra la importància quan afirma: «Sense la progressió del catalanisme cultural no hauria pogut créixer el catalanisme polític»³¹². Així és com Alfaya i Sartorius situen Òmnium al centre de la reivindicació nacional a peu de carrer: «El nacionalismo catalán había reaparecido, después de años de silencio y de refugio en el mundo religioso y cultural. La abadía de Montserrat y su revista *Serra d'or* fue uno de los baluartes de una cierta oposición –como lo fue el Omnium Cultural– tras la agitación en las calles»³¹³. En conseqüència, l'obra d'Òmnium va esdevenir fonamental per a la integració de nous nadius i la promoció de la llengua i la cultura catalanes; des d'aquí, col·labora en l'extensió social de la democràcia i fins i tot a la reconstrucció d'un moviment catalanista. Josep Fontana ha definit aquesta relació amb la seva lucidesa

³¹¹ Manel Risques *L'Estat a Barcelona. Ordre públic i governadors civils*. Ed. Base, Barcelona, 2012. p. 241.

³¹² Albert Balcells “La resistència cultural...” p. 28.

³¹³ Javier Alfaya i Nicolás Sartorius *La memoria...* p. 224.

habitual: «Cal dir que aquesta identificació en la lluita contra un enemic comú de les llibertats socials i nacionals, i l'acceptació dels immigrants instal·lats a casa nostra com "els altres catalans", per dir-ho amb la denominació que va idear Francesc Candel, va ser àmpliament compartida pel conjunt de les forces democràtiques, que van contribuir amb això a la consolidació d'una unitat d'acció que seria vital per al futur de Catalunya»³¹⁴. Al seu torn, Carles Santacana en destaca la importància quan afirma que:

«La campanya "català a l'escola", el 1969, va galvanitzar un enorme potencial de voluntats democràtiques i catalanistes que s'obrien pas cada cop amb més influència social, de manera que a vegades semblava que qui estava aïllat socialment eren algunes de les estructures del poder. Només com a mostra constatem que la prohibició d'Òmnium Cultural el 1963 no s'havia pogut mantenir, i que iniciatives que a principi dels seixanta eren molt embrionàries, com ara Edicions 62, primer projecte de dotar el país d'una cultura pròpia i universal moderna, s'havien consolidat plenament»³¹⁵.

La repercussió de les grans campanyes va ser possible, en bona mesura, gràcies al treball en xarxa desenvolupat habitualment entre Òmnium i altres entitats, cosa que ajuda a entendre la unitat que va caracteritzar el món cívic i fins i tot polític de la Catalunya del tardofranquisme. Aquestes accions consorciades, sempre amb l'altaveu de la premsa, donaven una volada més gran a les iniciatives fins a aconseguir un ampli ressò popular i mobilitzar persones³¹⁶; tant és així que podem concloure sense gènere de dubtes que aquest és el moment de màxima transcendència social de l'entitat fins als nostres dies.

Per tant, Òmnium Cultural es va convertir ràpidament en motor de campanyes que d'una manera o altra qüestionaven l'autoritat moral de la dictadura, ja sigui suplint les intencionades mancances del règim, ja sigui demanant canvis en la seva estructura i polítiques, cosa que la portà a diverses topades amb les autoritats. Això pren especial

³¹⁴ Josep Fontana *La formació d'una identitat*. Eumo, Vic, 2014. p. 394.

³¹⁵ Carles Santacana *El franquisme i els catalans...* pp. 63-64.

³¹⁶ Sobre això Gemma Caballer fa referència a dos organismes vinculats amb Òmnium com a clau en aquest procés de mobilització: «entitats aglutinadores com l'Assemblea de Catalunya o el Congrés de Cultura Catalana (1976-1977) van ser els elements conciliadors perquè gran part de la societat s'adonés que calia mobilitzar-se i sortir al carrer a reclamar el que havia estat negat durant anys. Existia el sentiment generalitzat que la democràcia i la llibertat no es donarien al poble català, sinó que s'havien de guanyar dia a dia en les diverses lluites al carrer, als barris, a les fàbriques, a les facultats, etc.». Gemma Caballer *Campanyes populars...* p. 59.

importància quan tenim en compte que «Si Franco va morir al llit, el franquisme, com ha assenyalat Pere Ysàs, moriria a causa de la seva incapacitat per assumir les aspiracions democràtiques de part de la societat»³¹⁷. Sempre des del terreny de la cultura però amb una línia clarament marcada que s'oposa als plantejaments del govern, només la multiplicació de fronts oberts per l'antifranquisme va permetre que el règim en tolerés certes activitats, des d'una vigilància contínua.

Així, no es pot acabar una història d'Òmnium Cultural en el període franquista i de la Transició sense destacar-ne la seva importància en la recuperació i normalització d'una cultura catalana de ple dret en tots els nivells de la societat. Igual de destacable és la capacitat que va demostrar per aglutinar esforços i canalitzar demandes populars que el règim encotillava, convertint-se en plataforma des de la qual s'impulsaren els valors democràtics, contribuint, d'aquesta manera, a l'impuls favorable al canvi de règim amb la mort de Franco.

³¹⁷ Manel Risques *L'Estat a Barcelona...* p. 227.

2. JUSTÍCIA I PAU

2.1 De Roma a Barcelona: fundació i inicis de Justícia i Pau

La cronologia dels orígens de Justícia i Pau ens situa a l'any 1967, quan Jacint Humet, Josep Maria Vilaseca, Josep Maria Fornés i Ramon N. Garcia-Nieto s'haurien adreçat a Joaquín Ruiz-Giménez¹, antic ministre d'educació del règim i antic ambaixador a la Santa Seu², per a consultar les possibilitats de crear una plataforma des de la qual lluitar pels valors que proclamava el Concili Vaticà II³ i arribar a una democràcia per la via reformista⁴. La raó de ser de la nova plataforma era la transformació de la societat amb l'establiment d'un Estat democràtic com a final. En aquest trajecte «Ruiz-Giménez els convencé que la via política no era encara factible. Així fou com els suggerí que consideressin seriosament la possibilitat de treballar, des d'estructures d'Església, pel que proposava el Concili Vaticà II a partir de la Constitució pastoral de l'Església en el món contemporani (més coneguda com *Gaudium et Spes*, 1965)»⁵.

D'aquesta manera, els prohoms barcelonins prenen la institució *Iustitia et pax* del Papa Pau VI en la Comissió Pontifícia de 6 de gener de 1967⁶ com a referència per a canalitzar els seus propòsits. El següent pas en aquest procés seria la creació definitiva del *Secretariat* de Justícia i Pau a l'Arquebisbat de Barcelona, aprovat el 29 de febrer de 1968. El procediment de creació de l'entitat parteix de l'aval de la institució eclesiàstica, atès que els interessats fan una proposta de constitució a aquesta institució que serà qui, en la data anteriorment assenyalada, l'aprovi.

El Reglament estableix les bases internes de funcionament de la recentment nascuda entitat:

¹ Xavier Garí ens desvetlla les converses que van donar lloc al naixement de Justícia i Pau (fins aquells moments encara no havien estat explicats en una monografia) en la seva obra commemorativa dels quaranta anys d'existència de l'entitat. Xavier Garí de Barbarà *Història dels 40 anys de Justícia i Pau a Barcelona*. Editorial Mediterrània, Barcelona, 2007. pp. 37-38. Entrevista amb Xavier Garí. Barcelona, 9 de juliol de 2014.

² En la figura de l'advocat hi veieren una via per facilitar els moviments a Madrid. *Íbidem*. p. 37.

³ Per a una visió completa del Concili Vaticà II veure *Els Documents del Concili Vaticà II: constitucions, decrets, declaracions*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2012. També, Daniel Moulinet *El Concili Vaticà II: història, síntesi, recepció*. Claret, Barcelona, 2004. Gonzalo Tejerino Arias *Concilio Vaticano II. Acontecimiento y recepción: estudios sobre el Vaticano II a los cuarenta años de su clausura*. Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 2006. Alberto Melloni (Ed.) *Storia del concilio Vaticano II*. Società editrice il Mulino, Bolonya, 1999.

⁴ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 36.

⁵ *Íbidem*. pp. 37-38.

⁶ D'això en fa esment el mateix Papa en l'Encíclica *Populorum Progressio*.

«1.- FINALIDAD

En la archidiócesis de Barcelona se crea un Secretariado bajo la denominación “Iustitia et Pax”, con el fin de canalizar los esfuerzos de cuantas personas e Instituciones están interesadas en el desarrollo social y económico de los pueblos en un clima de justicia y de suscitar entre las demás personas la preocupación activa por estas cuestiones.

Más en particular, el Secretariado se propone:

- a) Estudiar las enseñanzas de la encíclica de Pablo VI “Populorum Progressio” y en general de la doctrina de la Iglesia, relacionándolas con los conocimientos económicos y sociales, para deducir los criterios de actuación correspondientes.
- b) Recoger y analizar datos sobre el subdesarrollo, tensiones bélicas y demás atentados a la justicia en el orden internacional e interno, con el fin de divulgarlos y proponer los oportunos remedios, una vez comprobada la objetividad de los datos y utilizando siempre los medios más aptos para la paz y la justicia en la posible denuncia de los hechos que se trata de remediar.
- c) Fomentar vocaciones personales para la ayuda cultural, técnica y material a las regiones subdesarrolladas del mundo.

2.- MEDIOS

Los medios que se sugieren de inmediato para lograr estos objetivos son:

- a) Creación de grupos de estudio que organicen cursos monográficos, seminarios y encuestas con vistas a su publicación en libros y folletos y a su difusión a través de los medios de comunicación social.
- b) Celebración de conferencias y coloquios.
- c) Colaboración con los organismos existentes que se ocupan de estos problemas para recoger datos y canalizar actuaciones, y creación de otros nuevos donde haga falta.
- d) Obtención de ayudas económicas destinadas a la solución de los problemas del subdesarrollo»⁷.

Així, els principis en què es fonamenta tot l'edifici organitzatiu de l'entitat a nivell moral recollirien un anhel popular que uní molta població⁸ («con el fin de canalizar los esfuerzos de cuantas personas e Instituciones»⁹), per a un objectiu tan abstracte i assumible per tothom com el «desarrollo social y económico de los pueblos en un clima de justicia»¹⁰.

⁷ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

⁸ Dit en altres paraules, parlariem de l'impuls mobilitzador que en el cas de certs sectors cristians podem situar entorn de Justícia i Pau, però que transcendeix el concepte mateix d'organització, a peu de carrer.

⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

¹⁰ *Ibidem*.

Entrant en matèria, es fa esment a la necessitat de quadrar el cercle entre l'Encíclica papal i la realitat espanyola. Això és també el fonament ideològic que legitima el naixement de l'entitat, especialment en un país en què la doctrina del nacionalcatolicisme propugnava el seguiment de l'ortodòxia papal¹¹, ja que, quina major legitimació possible que el tret de sortida a la fundació de Justícia i Pau es llencés des de Roma?:

«con intención de responder al voto del Concilio y de concretar la aportación de la Santa Sede a esta grande causa de los pueblos en vía de desarrollo, recientemente hemos creído que era Nuestro deber crear, entre los organismos centrales de la Iglesia, una Comisión Pontificia encargada de «suscitar en todo el Pueblo de Dios el pleno conocimiento de la función que los tiempos actuales piden a cada uno, en orden a promover el progreso de los pueblos más pobres, de favorecer la justicia social entre las naciones, de ofrecer a los que se hallan menos desarrollados una tal ayuda que les permita proveer, ellos mismos y para sí mismos, a su progreso» [8]. Justicia y paz es su nombre y su programa. Pensamos que este programa puede y debe juntar los hombres de buena voluntad con Nuestros hijos católicos y hermanos cristianos»¹².

El Vaticà prenia un camí difícil d'assumir però indefugible formalment per al règim. Se suposava difícil la negativa de Franco a seguir les directrius del Papa¹³.

La dificultat de la constitució com a entitat legal a Barcelona de Justícia i Pau es troba en la naturalesa del règim enfrontada a expressions dels estatuts com els esmentats en el punt 1 b): «estudiar “atentados a la justicia en el orden internacional e interno”»¹⁴, atès que si bé la denúncia exterior pot arribar a ser legítima, la visió interna dels desajustaments i injustícies a escala espanyola és del tot inacceptable per a les

¹¹ Existeix aquí una contradicció interna de difícil solució per al règim i que no l'abandonarà fins a la fi dels seus dies: la difícil entesa entre la tradició de mantenir els postulats de Roma i les posicions d'aquest envers algunes qüestions sensibles del país, molt especialment des del Concili Vaticà II. Serveixin per a exemplificar-ho les paraules d'Alberto Sabio i Nicolás Sartorius sobre aquest esdeveniment de conseqüències importantíssimes per al món catòlic a Espanya: «había traído nuevos aires a la Iglesia. Aires que bambolearon la doctrina integrista del nacional catolicismo que todavía se predicaba». Alberto Sabio i Nicolás Sartorius *El final de la dictadura*. Temas de hoy, Madrid, 2007. p. 428.

¹² *Carta encíclica populorum progressio del papa Pablo VI para los obispos, sacerdotes, religiosos, y fieles de todo el mundo y a todos los hombres de buena voluntad sobre la necesidad de promover el desarrollo de los pueblos*. http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum_sp.html (Revisada a 3 d'octubre de 2015).

¹³ Malgrat es demostraria el contrari en els últims dies de vida del règim: amb les execucions del setembre de 1975 i els enfrontaments amb representants de la Santa seu el març de 1974. Per a una interessant versió d'aquests darrers fets vegeu Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que se enfrentó a Franco. Pablo VI, la conferencia episcopal y el Concordato de 1953*. Editorial Dilex, Paracuellos del Jarama, 2005.

¹⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

autoritats franquistes, més deixant ben clar des de l'inici que l'objectiu es troba en la «denuncia de los hechos que se trata de remediar»¹⁵. Són els fonaments del que Guy Hermet va explicar en els següents termes: «La intervención de la Iglesia en los asuntos públicos se realiza generalmente de forma velada por medio del enunciado de principios ideológicos o bajo la cobertura de intereses denominados religiosos, como lo hacen en particular las asociaciones de laicos. En España como en otras partes, los Hombres y las estructuras que hacen declaración de catolicismo fingen a menudo no “hacer política” en el sentido partidista del término»¹⁶, fins al punt que haurien arribat a ocupar l'espai públic legal inexistent per als partits polítics¹⁷. S'adverteix, ja des del mateix moment de la seva institucionalització formal, un més que probable xoc amb les estructures governamentals en un futur més o menys immediat.

Així, amb la legalització d'entitats com Justícia i Pau, s'anaven obrint noves fuites en l'aparell franquista, que d'altra banda s'abocava a un enfrontament directe del tot contra-natura amb el Papa en cas que es denegés el permís (o fins i tot s'arribés a prohibir) a una entitat que havia nascut des de l'interior mateix de l'Estat Pontifici. Les autoritats es troben en un atzucac de difícil solució que s'anirà complicant quan s'avanci en els anys fins a la mort del dictador.

En els mitjans per a desenvolupar els objectius s'hi dibuixa novament el que acabarà esdevenint una forma més de denúncia del règim: l'organització de conferències, seminaris, llibres, col·loquis i difusió a través dels mitjans de comunicació. De fet, les conferències van ser una via constant de transmissió de missatges més o menys explícits en la recuperació d'una cultura democràtica, malgrat la vigilància del govern. Així doncs, lluny de la relació institucionalitzada arran de la Guerra Civil entre el règim i l'Església¹⁸, la naixent entitat s'hauria de convertir en un problema per a les autoritats.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Guy Hermet *Los católicos en la España franquista. I. Los actores del juego político*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1985. p. 281.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Per entendre el suport força majoritari de l'Església a les tropes franquistes durant la guerra i el posterior procés d'institucionalització del règim *vid* Santiago Vega *La política del miedo. El papel de la represión en el franquismo*. Crítica, Barcelona, 2011. Altres monografies d'interès que han tractat el paper de l'Església en aquest període: Hilari Ragner *La Pólvora y el incienso: la Iglesia y la guerra civil española (1936-1939)*. Península, Barcelona, 2008. Francisco Espinosa i José María García *Por la religión y la patria: la Iglesia y el golpe militar de julio de 1936*. Crítica, Barcelona, 2014. Julián Casanova *La Iglesia de Franco*. Crítica, Barcelona, 2001.

Entrant ja en la fundació pròpiament de l'entitat, cal buscar els seus orígens en l'impacte i els efectes generats per les conseqüències del Concili Vaticà II. Com és ben sabut, l'impuls del Concili va donar lloc a una renovació teològica de grans sectors de l'Església espanyola, que avançaven en paral·lel a l'extensió de l'antifranquisme de forma especialment intensa durant els anys seixanta; va significar un punt d'inflexió determinant en el procés d'escissió entre una Església oficialista que es manté fidel com a puntal del règim i una Església «renovadora»¹⁹ que «fou el paraigua sota el qual força iniciatives s'aixoplugaren»²⁰. Fins al punt que alguns autors hi han vist l'inici de la separació entre l'Església i l'Estat²¹. En aquest sentit s'expressen Alberto Sabio i Nicolas Sartorius: «había traído Nuevos aires a la Iglesia. Aires que bambolearon la doctrina integrista del nacional catolicismo que todavía se predicaba. Trajo también una corriente de separación entre Iglesia y Estado, y supuso un auténtico vendaval para que muchos párrocos de pueblo y «curas obreros» apostasen por abrir, esperanzados, nuevos espacios de libertad a través de declaraciones y asambleas que no siempre llegaban a la opinión pública»²².

Parlem d'un trencament importantíssim en el món catòlic. Aquest canvi, en el context d'una Espanya regida per una dictadura, arrelà profundament en certs sectors que van començar a perdre les seguretats de l'empara del règim²³. En certa manera suposà una revolució en l'interior de l'Església que afavorí l'aparició i creixement d'entitats com Justícia i Pau: «A partir de aquel momento, independientemente de la posición de poder que ocuparan dentro de la Iglesia española, los obispos se hallaron a la defensiva, y su influencia decreció paulatinamente, mientras que los clérigos y los militantes marginales se encontraron moviéndose en la dirección de los vientos»²⁴.

Conceptes com *llibertat* o, fins i tot de forma més implícita, *democràcia*, esdevenen subjacents al Concili. De fet, tot fa pensar que des de Roma es planteja, amb prou reserves, l'evolució cap a sistemes representatius enfront de les dictadures. És en

¹⁹ Joan Gomis *Solidaritats viscudes*. Edicions 62, Barcelona, 1999. p. 22.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Vicente Cárceles *Breve historia de la Iglesia en España*. Ed. Planeta, Barcelona, 2003. pp. 454-455.

²² Alberto Sabio i Nicolás Sartorius *El final de...* p. 428.

²³ Jaume Botey "El naixement d'altres veus a l'Església" a DD.AA. *Història, política...* p. 186.

²⁴ Víctor Pérez *La primacía de la sociedad civil*. Alianza, Madrid, 1994. p. 201.

aquest sentit que el Vaticà II va incidir directament en el recorregut fundacional de Justícia i Pau, atès que ambdós conceptes, que es poden estendre a la idea de la *justícia social* i la *lluita per la pau*, es troben en l'arrel de l'entitat. Vicente Cárcel explica que: «tuvo particular vigencia [El Concilio Vaticano II] en el apostolado seglar, debido a las especiales circunstancias que en España atravesaron las asociaciones laicas durante los años inmediatamente posteriores al Concilio, tanto en sus relaciones mutuas como con los obispos»²⁵.

Fem referència, així, a un procés que hauria d'abastar un ampli sector de l'Església espanyola, com aclareix Pamela Beth: «What changed in the 1960 was, of course, the new direction charted by Vatican II. Which encouraged an existing but minoritarian vision of Catholic community compatible with democracy and informed by the pursuit of “social justice” and human dignity»²⁶. El mateix sentit prenen les paraules de Martín de Santa Olalla: «El Vaticano II supuso una transformación muy importante en las estructuras de la Iglesia y de su posición ante el mundo y la modernidad»²⁷.

Són bàsicament dos els documents que revertiren en la formació de Justícia i Pau a nivell internacional²⁸ i, òbviament, a Catalunya i Espanya: En primer lloc cal fer esment de la Constitució *Gaudium et Spes*²⁹, absolutament clau en la renovació eclesial a nivell mundial. El seu contingut, inspirat en l'Encíclica *Pacem in terris*³⁰, es pot sintetitzar en el Capítol V (*La comunitat dels pobles i el foment de la pau*), número 90: «El Concilio, considerando les immenses calamitats que oprimeixen encara la major part de la humanitat, per fomentar a tot arreu l'obra de la justícia i l'amor de Crist als pobres, jutja molt oportú que es creï un organisme universal de l'Església que tingui com a funció estimular la comunitat catòlica per promoure el desenvolupament dels

²⁵ Vicente Cárcel *Breve historia...* p. 432.

²⁶ Pamela Beth *Making democratic citizens in Spain. Civil society and the popular origins of the Transition, 1960-75*. Palgrave Macmillan, New York, 2011. p. 46.

²⁷ Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que...* p. 475.

²⁸ Si aquí hi afegim *Populorum Progressio* podem arribar a parlar de tres documents provinents del Concilio Vaticà II que marquen l'inici de l'entitat.

²⁹ Una interpretació de la qüestió a José Ignacio González *Una Església nova per a un món nou: justícia, pau i integritat de la creació en la Gaudium et Spes*. Cristianisme i Justícia, Barcelona, 2013.

³⁰ Hilari Ragner *Réquiem por la cristiandad. El Concilio Vaticano II y su impacto en España*. Península, Barcelona, 2006. pp. 90-91.

països pobres i la justícia social internacional»³¹. Martín de Santa Olalla ho valora: «*Gaudium et Spes* era y es probablemente uno de los principales documentos de contenido fuertemente social de la Iglesia, por ser aquel en el que se marcaban los derechos fundamentales de la persona humana»³². I segueix, «era voluntad de Dios dejar al hombre total libertad de decisión para que así pudiera buscar de manera espontánea a su Creador y, adhiriéndose libremente a éste, alcanzar así la plena perfección. Por tanto, no tenía sentido un régimen político que coaccionara la libertad del ser humano, porque éste debía dar cuentas ante Dios y no ante ninguna autoridad temporal»³³. En aquesta darrera reflexió trobem la clau per a entendre la fundació i el posterior posicionament de Justícia i Pau.

Pacem in terris es convertí en l'altre gran eix vertebrador de l'entitat. Es tracta d'un text modern, publicat l'11 d'abril de 1963 pel Papa Joan XXIII en els primers compassos del Concili Vaticà II, i que estableix els drets i deures de les persones, més enllà de la seva religió, que van des de la llibertat religiosa al dret a un lloc de treball digne, passant pel dret a reunió i associació i la intervenció en la vida pública³⁴. Joan Gomis destaca: «Si en alguns punts, com el reconeixement de la importància i el valor de la Declaració Universal dels Drets Humans, significava la reconciliació ben retardada de l'Església amb els progressos del món nascut de la Revolució francesa, en altres, com en alguns de la temàtica de les relacions internacionals, feia aportacions d'avantguarda»³⁵. La *crida* del Papa va estretament lligada al reconeixement dels drets humans. Les repercussions del Concili Vaticà II apareixen en els inicis de l'entitat:

«El cert és que el naixement de Justícia i Pau corresponia a l'onada renovadora que portava el Concili Vaticà II i també a un moment històric de presa de consciència de la dimensió mundial de la justícia, i de la necessitat indefugible d'un desenvolupament solidari dels pobles en pau i fraternitat. La *crida* del Concili i del Pontífex Pau VI tingué acolliment en molts sectors de l'Església, i Justícia i Pau va implantar-se a poc a poc en

³¹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 28.

³² Pablo Martín de Santa Olalla "La intervención de la Iglesia católica en el conflicto social a partir del Concilio Vaticano II. España, 1965-1975" a *Congrés internacional Societats en canvi: Espanya i Portugal als anys setanta*. CEFID-IHCUNL, Bellaterra, 2012. p. 2.

³³ *Ibidem*.

³⁴ El contingut de l'Encíclica es pot resumir en els conceptes *pau, llibertat, justícia, amor i veritat*. Una traducció catalana, a càrrec de Jordi Bruguera, Casimir Martí i Josep Bigordà: *Joan XXIII Pacem in terris*. Ed. Claret, Barcelona, 2013.

³⁵ Joan Gomis *Memòries cíviqes*. Ed. La Campana, Barcelona, 1994. p. 182.

ben diversos països, sense un model organitzatiu únic, i sovint com a entitat solitària en la denúncia de les violacions dels Drets Humans, en la defensa de la pau i la dignitat humana, i en el treball pel desenvolupament de les poblacions empobrides»³⁶.

Bona mostra d'això la trobem en un document dels Secretariats de Justícia i Pau de Girona, Tarragona i Barcelona, publicat el desembre de 1975 en referència a la campanya pels drets humans: «en el nostre país queda molt camí a fer pel que es refereix al reconeixement jurídic i a la realització dels drets de la persona humana, tal com són exposats a la *Pacem in terris* i en el Concili»³⁷.

Si a això hi sumem la reflexió que fa Garí, esmentant la Declaració Universal dels Drets Humans, aprovada el 1948, vint anys abans de la fundació de Justícia i Pau a Barcelona i la figura de Gandhi (mort el mateix any) en l'origen de l'entitat, en tan que substrat fundacional marcat pel respecte pels drets humans, la lluita per la justícia social i la cultura de la pau, trobem la clau explicativa de la trajectòria de l'entitat en el franquisme³⁸.

La base ideològica de Justícia i Pau podia acabar amb un xoc frontal amb el marc legal de la dictadura ja que, si bé en un primer moment no apareix aquest enfrontament, observem les potencialitats que el reglament intern té en aquest sentit. Així, quan els esdeveniments es precipitin als anys setanta en un context social i polític com més va més radicalitzat en les dues direccions, les intervencions de l'entitat posaran en dificultats el règim, en explotar un procés de «deslegitimación»³⁹ de les autoritats ja iniciat per moltes altres entitats religioses, així com associacions de veïns, col·lectius feministes, col·legis professionals, entitats culturals, el moviment estudiantil i obrer i un llarg etcètera: «En aquellos momentos resultaba evidente que el Régimen era incapaz de contener el crecimiento de la implicación de clérigos y seglares en la conflictividad social y política»⁴⁰.

Però tornem a la dècada dels seixanta per a observar les primeres passes de Justícia i Pau. L'inici de l'entitat ja constituïda legalment ve marcat per les dificultats

³⁶ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* pp. 28-29.

³⁷ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

³⁸ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 27.

³⁹ Pere Ysàs "La crisis de la dictadura franquista" a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta...* p. 46.

⁴⁰ Pere Ysàs *Disidencia y subversión*. Crítica, Barcelona, 2004. p. 179.

econòmiques d'un ens encara a les beceroles i sense un rumb excessivament clar⁴¹ en les accions que haurien de guiar el dia a dia. D'aquesta manera, la vocació social d'una religiositat a peu de carrer que propugnava Justícia i Pau va decantar la primera embranzida cap a la «investigació i anàlisi de les causes de les injustícies, sobretot a Barcelona»⁴², amb una actuació que recollia la voluntat teòrica de coneixement i identificació de necessitats amb l'horitzó del treball per a una major justícia social manifestada al reglament. Segons Josep Boix, aquesta investigació s'ha d'entendre en el sentit acadèmic del terme⁴³. De fet, en el document d'octubre de 1967 titulat "Proyecto de planificación del programa de actuación del Secretariado" es parla de fer grups d'estudi, organitzar seminaris, conferències, col·loquis i cursets enfocats a la divulgació⁴⁴; malgrat tot, resulta evident que en la teorització hi podem trobar una voluntat de transcendir més enllà d'aquest àmbit i contribuir al progrés i la justícia social a peu de carrer. O encara més enllà, enfortir la lluita per la democràcia des de l'Església⁴⁵.

De fet, l'anàlisi de l'evolució històrica de l'entitat ens mostrarà com aquesta pren el camí d'una acció que podríem qualificar de combativa, sobretot en el context de les darreres execucions de la dictadura al mes de setembre de 1975. Són anys difícils per a l'entitat en què costa fer-se un espai en la hiperestimulada societat civil catalana⁴⁶. Ho explica Joaquim de Nadal, director de l'organització entre maig del 1968 i febrer de 1970: «no hi havia una trajectòria traçada ni tampoc punts de referència on identificar les accions que calia dur a terme»⁴⁷. De fet, una nota de premsa apareguda a *La Vanguardia española* en el mes de maig del 1968 destacava: «en una primera etapa se propone [el Secretariat] profundizar sobre sus propias líneas de pensamiento y acción, a fin de poder elaborar un programa de actuación compatible con sus medios para el

⁴¹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 45.

⁴² *Ibidem.* p. 51.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ Arxiu de Justícia i Pau *Fons Orígens de Justícia i Pau*.

⁴⁵ Entrevista amb Eduard Ibàñez. Barcelona, 18 de juliol de 2014.

⁴⁶ Algunes referències a la realitat dels moviments socials del franquisme, entre altres: Alicia Alted i Encarna Nicolás *Disidencias en el franquismo*. Diego Marín Librero-Editor, Múrcia, 1999. Rafael Quirosa-Cheyrouze y Muñoz (ed.) *La Sociedad española en la Transición: los movimientos sociales en el proceso democratizador*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2011. Ana Domínguez Rama (ed.) *Enrique Ruano. Memoria viva de la impunidad del franquismo*. Editorial Complutense, Madrid, 2011.

⁴⁷ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 53.

próximo curso 68-69»⁴⁸. En altres paraules, la principal tasca per a Justícia i Pau hauria de ser, en un primer moment, la implantació en el territori; això és, un procés de reflexió dels valors que donen sentit a l'existència de la mateixa i un impuls inicial d'aquests valors cap enfora, en una dinàmica de creixement que no seria fàcil.

Queda clar que el camí cap al canvi social que planteja l'entitat passa per la mobilització, si més no de consciències, amb un potencial seguidor que no necessàriament (tot i que també) s'ha d'identificar amb la radicalització de la lluita des de la clandestinitat, sinó amb uns canals estrictament legals que s'adeqüin al tarannà de l'entitat⁴⁹ i que minimitzi les conseqüències negatives del posicionament enfront del règim. Teresa María Ortega, en referència a aquesta part de la societat del període, pren el concepte de Víctor Pérez⁵⁰ de «cultura cívica»⁵¹ per a definir l'impuls social en favor de la democràcia des d'un «denso agregado de valores entre los ciudadanos corrientes, instalados sobre el pluralismo ideológico y la democracia, que asentó las bases del cambio político y aceleró la descomposición de las Instituciones autoritarias y antidemocráticas que sustentaron durante casi cuatro décadas al régimen franquista»⁵².

Justícia i Pau es nodrirà en gran mesura d'aquest *públic* potencial de què parla l'autora. Aquest objectiu acabarà resultant de vital importància per al procés global de la Transició des de la dictadura, ja que ajuda a explicar l'extensió dels valors democràtics entre la societat (no només entre els que ja estaven mobilitzats per la seva lluita des de l'antifranquisme)⁵³.

La posada en escena de l'entitat es va produir el 3 d'abril de 1968, amb la conferència de Vittorino Veronese⁵⁴ a l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, primera seu

⁴⁸ "Puesta en marcha del Secretariado «Justicia y paz»" *La Vanguardia española*. 30 de maig de 1968. p. 29.

⁴⁹ A diferència de moltes altres iniciatives socials, des del moviment obrer al veïnal, que van combinar la lluita clandestina amb accions dins dels marges de la llei vigent. Giuliana di Febo i Santos Juliá *El franquismo*. Paidós, Barcelona, 2005. p. 137.

⁵⁰ Víctor Pérez *La primacía de la...*

⁵¹ Teresa María Ortega López "Entre lo viejo y lo nuevo. La movilización social en España en la crisis del franquismo y la transición política a la democracia" a Ana Domínguez Rama (ed.) *Enrique Ruano...* p. 121.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Nicolás Sartorius i Javier Alfaya expliquen el procés de mobilització de les capes mitges de la societat a través dels col·legis professionals i l'Església a Javier Alfaya i Nicolás Sartorius *La memoria...* p. 186.

⁵⁴ Vittorino Veronese va ser un dels laics presents a la Comissió Pontifícia Justícia i Pau (1967), després d'haver ocupat el càrrec de director general de la Unesco entre 1958 i 1961. Raffaele Alessandrini "Un laico tra la Fuci di

de Justícia i Pau⁵⁵. En el seu discurs va fer balanç de l'any transcorregut des de *Populorum Progressio* i donà el testimoni al Secretariat de Barcelona perquè comencés a construir el seu propi camí en un context tan complex com el de la dictadura franquista.

L'estratègia per a donar visibilitat a Justícia i Pau es va basar en la publicació d'articles de premsa amb els quals definir públicament els seus objectius i començar a incidir en l'opinió pública. La tasca del director del Secretariat, de Nadal, va facilitar l'accés a les pàgines de *La Vanguardia española*⁵⁶. És en aquest diari que trobem un article titulat "Vacaciones y austeridad" en què es plantegen qüestions de moral en el sentit més social del terme i que ens mostra l'estratègia de Justícia i Pau en els primers dies:

«Es misión del secretariado «Justicia y Paz» estudiar la enseñanza de la Iglesia en materia social, relacionándola con la situación real y deduciendo unos criterios de actuación. Por esto, y ante la doctrina del uso de los bienes materiales (Gaudium et Spes, 69-71 y Populorum Progressio 22-24 y 49) y el hecho de las vacaciones de verano, dirigimos a todos los cristianos y personas de buena voluntad, esta comunicación que se querría fuese una ayuda a la serena reflexión»⁵⁷.

L'objectiu del text sembla posar de manifest els damnificats de la situació de dificultats econòmiques que passa el país⁵⁸:

«Si en 1959, la estabilización recayó sobre la clase obrera de forma indirecta –muchos perdieron la oportunidad de realizar horas extraordinarias, otros vieron cómo el nivel de remuneraciones no crecía al ritmo de las necesidades–, ahora ha recaído con todo el peso de la ley: Las remuneraciones salariales han sido congeladas al nivel de noviembre

Montini e il Vaticano II" *L'Osservatore Romano*, 15 desembre de 2010. http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/cultura/2010/288q05b1.html (Revisat a 3 d'octubre de 2015).

⁵⁵ L'entitat estretament relacionada amb Justícia i Pau. Si a la cessió del seu local com a seu de l'entitat hi sumem la col·laboració permanent en les campanyes de la primera i el fet que Joan Gomis assumí la presidència de Justícia i Pau el 1976 en un salt des de la de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, trobem un vincle que es remonta als principis més bàsics de l'activisme pels drets humans.

⁵⁶ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 53. El fet mateix de la canalització d'aquesta estratègia a través de l'esmentat diari ens parla, a més de vinculacions personals en la societat barcelonina, de la voluntat d'arribar al màxim de població possible des de la legalitat.

⁵⁷ "Vacaciones y austeridad" *La Vanguardia española*. 27 de juliol de 1968. p. 18.

⁵⁸ Per a una perspectiva del període llegeixi's Gabriel Tortella *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX*. Alianza, Madrid, 1997. També, Albert Carreras, Jordi Nadal i Carles Sudrià (comps.) *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Ariel, Barcelona, 1994. Jordi Maluquer, Jordi Nadal i Carles Sudrià (dirs.) *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988-1994.

de 1967, además existen evidentes dificultades de empleo y un paro forzoso que, en promedio, no había sido alcanzado nunca, después de la guerra»⁵⁹.

Així, es tracta d'un missatge amb un clar contingut de justícia social que respon, com bé s'explicita en el mateix, als principis que haurien constituït la base de l'Encíclica papal. Cal relacionar aquesta actitud amb els moviments cristians de base, entre els quals trobem la realitat dels capellans obrers⁶⁰ que viuen a peu de carrer els neguits dels seus fidels⁶¹ –entre altres coses perquè molts comparteixen fins i tot lloc de treball en fàbriques–⁶². Es fa referència també a les congelacions salarials i l'augment dels preus, denunciant que l'austeritat no arriba a totes les capes de la societat per igual:

«resulta paradójico constatar cómo los gastos suntuarios en el periodo estival no presentan ningún síntoma de estancamiento, antes bien todo lo contrario [...]. Una reflexión oportuna es preguntarse por qué causa la estabilización del crecimiento económico en nuestro país, repercute sobre las necesidades básicas de los sectores más pobres de la sociedad y, en cambio, no afecta a las necesidades más superfluas de otros sectores»⁶³.

Seguint en aquesta línia i de forma més explícita: «Estas reflexiones pretenden simplemente alertar a los cristianos que ocupan lugares de privilegio en la actual estructura social, de que si este año han podido plantear sus vacaciones y las de su

⁵⁹ "Vacaciones y austeridad" *La Vanguardia española*. 27 de juliol de 1968. p. 18.

⁶⁰ José Centeno, Luís Díez Maestro i Julio Pérez Pinillos (dir.) *Curas obreros*. Herder Editorial, Barcelona, 2009. Emili Ferrando *Cristians i rebels. Història de l'HOAC a Catalunya durant el franquisme (1946-1975)*. Mediterrània, Barcelona, 2000. També Javier Domínguez *Organizaciones obreras cristianas en la oposición al franquismo (1951-1975)*. Ediciones Mensajero, Bilbao, 1985.

⁶¹ Sobre això, Montse Oliva explica que es tractava de: «grup[s] de religiosos joves i emprenedors, més preocupats per denunciar les condicions infrahumanes dels obrers que per la seva tasca evangelitzadora». Montse Oliva *Ègara*. Adigsa, Barcelona, 1995. p. 50.

⁶² Entrevista amb Josep Ricart Ollé. Barcelona, 7 de gener de 2009. Ricart era un jesuïta destinat a la parròquia d'Ègara a Terrassa en el període i enllaç sindical (militant del PSUC) a la planta d'AEG del mateix barri, on hauria arribat amb l'objectiu de «servir a Cristo sirviendo al pueblo». Fernando Gutiérrez *Curas represaliados en el franquismo*. Akal, Madrid, 1977. p. 50. Josep Ricart *Egara: una parroquia obrera bajo el franquismo (1963-1977)*. Editora pedagògica del Vallès, Terrassa, 1979. Per a una anàlisi en profunditat dels vincles entre el moviment obrer i alguns sectors de l'Església resulta d'interès José Fernández Segura *La participación de los católicos en el movimiento obrero de Barcelona (1946-1978)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005. Santos Juliá es qüestionava la paradoxa de la unió entre obrers i sacerdots, enfrontats des dels anys trenta i que l'estada de capellans joves als suburbis de les grans ciutats els hauria portat a fer front comú: «¿Qué ha pasado en la clase obrera y en la Iglesia católica para que hayan abandonado ambos sus históricas trincheras y las nada metafóricas armas con las que se apuntaban una a la otra y se hayan encontrado en el común propósito de lo que en los años sesenta se llamó reconciliación nacional?». Santos Juliá "Obreros y sacerdotes: cultura democrática y movimientos sociales de oposición" a Alicia Altred, Abdón Mateos i Javier Tusell (coord.) *La oposición al régimen de Franco*. UNED, Madrid, 1990. p. 148.

⁶³ "Vacaciones y austeridad" *La Vanguardia española*. 27 de juliol de 1968. p. 18.

familia sin grandes limitaciones, esto se debe no a la normal evolución económica, sino a una situación muy específica, que hace recaer los perjuicios del estancamiento sobre unos y no sobre otros»⁶⁴. El contingut resulta un atac a la naturalesa d'un sistema socio-econòmic que genera disfuncions socials en un període de penúria econòmica, castigant els més febles de la societat. Aquest element d'injustícia que es denuncia des de l'entitat parteix de l'Evangelí, que hauria de moure la comunitat a: «adoptar actitudes colectivas propias del cristiano, para instaurar una sociedad más apta para facilitar el crecimiento integral de todos los hombres en cualquier circunstancia y sin discriminación; y darle toda la verdad, la libertad, la justicia, el amor y la paz a la que Cristo llama constantemente»⁶⁵.

En definitiva, el posicionament de Justícia i Pau al territori passa per la construcció d'un discurs contra les injustícies més flagrants d'allò que preocupa i afecta un gruix important de la població, sempre des de motivacions cristianes. Es tracta d'una invitació a la reflexió col·lectiva sobre esdeveniments d'actualitat sense les implicacions que això prendrà en el futur immediat dels darrers anys del franquisme, quan aquest discurs es radicalitzi i tingui unes finalitats molt més globals i un receptor ben clar: la dictadura.

De fet, les motivacions inicials dels fundadors, més generals (que partien de l'esperit i l'embranchada del Concili Vaticà II), van anar derivant cap a una denúncia de la manca de llibertats que oferia el règim com a conseqüència del context en què hagué de viure el país. Vist en perspectiva, aquests plantejaments encara no es troben en els primers dies de vida de Justícia i Pau, més que de forma latent.

Les dificultats dels inicis resulten evidents. Es tracta d'un període de certa improvisació a la recerca de la consolidació tant des del punt de vista orgànic com en la línia d'acció. Hi ha una clara manca de claredat d'idees i escassetat de recursos, cosa que portà l'entitat a un punt de cert bloqueig amb una capacitat per a l'acció força migrada⁶⁶. No serà fins ben entrat els anys setanta que Justícia i Pau s'estableixi amb un cert nivell

⁶⁴ *Íbidem.*

⁶⁵ *Íbidem.*

⁶⁶ Entrevista amb Eduard Ibáñez. Barcelona, 18 de juliol de 2014.

d'organització, amb l'estructura a partir de campanyes molt clarament marcades i amb vocació d'abastar com més públic millor.

Això no desmereix les primeres passes de l'entitat; ans al contrari, ve a mostrar l'empenta inicial que mogué els fundadors i la necessitat d'un espai social complementari a cobrir en aquests anys de difícil existència per a plataformes com aquesta (malgrat el segell que podia oferir la visió d'una organització eclesiàstica) ja que, si bé és cert que la societat del període canalitzà bona part de les seves reivindicacions de drets (de forma prou eficaç, tot sigui dit de pas) a través de diverses plataformes ciutadanes⁶⁷, no fou sense els inconvenients i les dificultats que plantejava l'acció en el context d'una dictadura en forma de pressions, escassetat de recursos, persecucions i sancions.

Paral·lelament, es va constituir la Comissió Nacional de Justícia i Pau a Espanya a finals de 1968. Síntoma de consolidació del territori, no suposà a curt termini grans canvis en el funcionament intern ni extern. Ja entrats els setanta aflorarà la importància de les campanyes orquestrades des d'aquest organisme, sobretot de la mà d'un personatge de la magnitud de Ruiz-Giménez.

2.2 El Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans

La consolidació arribarà des dels canvis en l'estructura interna, a partir dels relleus en la direcció i molt especialment amb la incorporació a Justícia i Pau del Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, organisme nascut el 1969 «davant la necessitat de crear un aglutinador de cristians que no arribaven a participar en aquest tipus de lluita si no era a través d'un organisme eclesial»⁶⁸ i amb un clar protagonisme d'Agustí de Semir i Mn. Joan Carrera i Planas. Així, l'entrada d'aquest grup (que es mantindrà amb les seves especificitats dins de l'entitat) orientarà les atencions de l'entitat en una

⁶⁷ Pere Ysàs planteja un recorregut interessant quan explica que la lluita de la societat civil per la democràcia es va establir des d'un combatiu moviment obrer, passant per la lluita estudiantil i veïnal, cap a altres col·lectius –fa referència a la *Intelligentsia*, col·legis professionals o certs sectors de l'Església– entre els quals trobem entitats com Justícia i Pau. Pere Ysàs "Ni modèlica ni immodèlica. La transició des de la historiografia" *Franquisme i Transició*. Núm. 1, 2013. pp. 273-287.

⁶⁸ Xavier Garí citant Joan Casañas. Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 55. Joan Casañas *El progressisme catòlic a Catalunya*. La llar del llibre, Barcelona, 1989.

línia molt més frontal amb la dictadura, fixant un rumb que fins aquell moment havia transitat a la deriva. Això s'explica pel tarannà del Grup que «va néixer davant la necessitat d'actuar, més enllà de la sola reflexió, enfront les violacions que en general el règim franquista perpetrava contra la dignitat humana a Catalunya»⁶⁹. Aquesta unió va suposar una identificació d'objectius molt més ambiciosos per a Justícia i Pau i, alhora, un procés d'inexorable radicalització dels plantejaments de l'entitat que passava de la teorització a la denúncia de l'actuació del règim, que s'haurien de traduir en accions concretes. Al Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans s'hi van incorporar gran nombre de joves⁷⁰ que arribaven des del moviment estudiantil i obrer, amb una realitat molt més viva del que suposava la lluita a peu de carrer. Per a aquest col·lectiu, també amb presència en el Col·legi d'Advocats de Barcelona, Justícia i Pau representava l'aixopluc del Secretariat però sobretot l'Arquebisbat davant unes perspectives difícils davant les autoritats⁷¹. I és que: «la pertinença o relació amb l'Església representava un paraigua que permetia una certa llibertat limitada de moviments»⁷².

D'aquesta unió en sortiria una entitat més forta, més gran, amb més presència i amb un arrelament al territori que li va permetre seguir el camí de la lluita per la justícia social amb energies renovades. Per tant, no es pot entendre l'esdevenir de Justícia i Pau sense aquest pas decisiu, que convertí (juntament amb la pròpia evolució de la dictadura i el context de conflictivitat social dels setanta) aquells posicionaments latents en la realitat de lluita pels drets humans i, en última instància, per la democràcia.

Agustí de Semir ens aporta una reflexió interessant sobre la trajectòria de l'entitat en el pròleg a Josep Dalmau, en afirmar: «una part de l'Església catalana [...] havia seguit un procés d'adaptació a la nova situació social»⁷³. Els orígens, aquest nou pas i el paper destacat de Justícia i Pau en la lluita pels valors democràtics no són més que

⁶⁹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 55.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ Jaume Botey estudià amb rigor el paraigües que va suposar l'Església per a moltes entitats que, d'altra manera, haurien caigut en una clandestinitat molt més difícil de sostenir. Jaume Botey "El naixement d'altres..." p. 186.

⁷² Joan Gomis *Memòries cíviqes...* p. 183.

⁷³ Josep Dalmau *Catalunya i l'Església en el banquet dels acusats (el T.O.P. a porta tancada)*. Ed. Pòrtic, Barcelona, 1980. p. 8.

l'adaptació a un context canviant de gran conflictivitat social i manca de drets dels ciutadans com més va més flagrants. Tant és així que la implicació de Justícia i Pau en la lluita per la democràcia i la radicalització del seu discurs va en paral·lel a la creixent tensió que generen els darrers anys del franquisme⁷⁴, essent-ne el punt àlgid la campanya contra la pena de mort i concretament les del setembre de 1975, moment en què la dictadura mostra per darrera vegada el seu grau més gran de brutalitat.

És en aquest punt que Justícia i Pau comença a entroncar amb el món i les dinàmiques de l'antifranquisme⁷⁵, però sense perdre de vista d'on ve, les seves estratègies de funcionament i quins acompanyants porten com a seguidors de l'entitat. Així, trobem un matís que dóna rellevància a l'entitat i que la diferencia d'altres organitzacions impulsores dels valors democràtics: la pertinença a l'Església, amb el que això suposa de majors seguretats, però engegant iniciatives des de la distància de l'alta jerarquia que encara es mostrava globalment fidel a la dictadura⁷⁶. Per això Joan Gomis explica: «Pibernat [Joaquim Pibernat i Lleixà fou director de Justícia i Pau entre juliol de 1974 i gener de 1976] em va confiar que mai no havia demanat autorització al cardenal Jubany per a les accions del Secretariat»⁷⁷.

Els dos grups mantindran el seu espai propi però és evident que el camí és compartit. Probablement l'impacte del Grup serà més fort en el si de Justícia i Pau que a l'inrevés, ja que el tarannà de partida dels primers imbuirà l'entitat (des d'aquest moment) que els aglutina –o això és el que ens demostra la seva trajectòria posterior–, dirigint les seves passes cap a aquelles accions que ja desenvolupaven els primers, basades en una militant acció de protesta contra la dictadura.

⁷⁴ Pelai Pagès ha insistit en aquesta qüestió, evidenciant la duresa repressiva del darrer franquisme, lluny del que sovint s'ha volgut mostrar com una *dictablanda*. Pelai Pagès "El franquisme, un règim repressiu" a Pelai Pagès (ed.) *Franquisme i repressió. La repressió franquista als països catalans (1939-1975)*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2004. També Pere Ysàs "Ni modèlica... Julià i di Febo parlen de l'activitat enormement intensa del TOP entre els anys 1973 i 1975. Giuliana di Febo i Santos Julià *El franquismo...* p. 135. Bona mostra d'aquesta activitat la trobem a Juan José Del Águila *El TOP. La represión de la libertad (1963-1977)*. Planeta, Barcelona, 2001.

⁷⁵ Amb la destacable diferència que l'entitat no ho viu des de la clandestinitat.

⁷⁶ Alberto Sabio ha identificat molt clarament aquesta diferència a Alberto Sabio *Peligrosos demócratas. Antifranquistas vistos por la policía política*. Cátedra, Madrid, 2011. pp. 171-177. També parla d'aquesta divisió Joan Gomis, en referència a la identificació de Justícia i Pau amb una Església «renovadora» a Joan Gomis *Solidaritats viscudes...* p. 22.

⁷⁷ *Ibidem*. p. 19.

Bona mostra d'aquesta deriva la trobem en la vigilància que la policia exercia sobre l'entitat, segons explica Josep Boix: «la policia passava de tant en tant per l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona però no amb gaire regularitat, i més aviat ho feia per veure qui eren els membres de Justícia i Pau i què estaven fent, però no pas tant per escorcollar. Si en alguna ocasió van exercir més pressió, Boix recorda que era més aviat per demostrar que estaven a l'aguait i els vigilaven, però des de la distància»⁷⁸.

En aquest procés Justícia i Pau experimenta transformacions importants a nivell organitzatiu, amb canvis de Junta i, sobretot, amb l'estructuració a partir de grups de treball sobre àmbits concrets com els drets humans o la justícia a Espanya, que tan eficaç es mostraria en la tasca de denúncia i pressió a les autoritats en els anys posteriors.

L'arrelament de Justícia i Pau al territori creix fruit de la política inicial de visibilitat que va augmentant a mesura que l'entitat guanya força interna i consolida l'organització cap a l'exterior. Després de l'aprovació de l'estructura de grups de treball en l'Assemblea del Secretariat d'1 d'abril de 1971 la capacitat d'engegar iniciatives reals a nivell social va augmentar clarament⁷⁹. Així, qualsevol mostra d'injustícia social era un bon motiu per plantejar una reivindicació. A la manera del moviment veïnal que lluitava per millorar aspectes concrets de la vida dels col·lectius d'habitants de determinats barris empobrits⁸⁰, Justícia i Pau s'implicarà tant en accions globals pel territori espanyol (sovint identificades amb el segell de la Comissió Nacional) com en campanyes locals, a peu de carrer.

⁷⁸ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* pp. 67-68.

⁷⁹ Concretament, la divisió és aquesta: 1) Desenvolupament, 2) Drets humans, 3) Pau i desarmament i 4) La justícia en el país. Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*. A partir d'aquesta estructura s'anirà vertebrant un discurs i unes accions apropiades a les necessitats de diversos col·lectius socials.

⁸⁰ Sobre el moviment veïnal i la seva aportació a l'antifranquisme *vid* Carme Molinero i Pere Ysàs (eds.) *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*. Icària, Barcelona, 2010. Altres aportacions interessants a Vicente Pérez i Pablo Sánchez (ed.) *Memoria ciudadana y movimiento vecinal. Madrid, 1968-2008*. Los Libros de la Catarata, Madrid, 2008. També, Constantino Gonzalo *Democracia y barrio. El movimiento vecinal en Valladolid*. Universidad de Valladolid, Valladolid, 2013. Ivan Bordetas Jiménez *Nosotros somos los que hemos hecho esta ciudad. Autoorganización i movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político*. Tesi doctoral. UAB, Bellaterra, 2012. Ricard Martínez "El moviment veïnal en el tardofranquisme i la transició: conflicte, identitat obrera i valors alternatius" a Enric Prat (coord.) *Els moviments socials a la Catalunya contemporània*. Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004.

És en aquest sentit que trobem una acció de la comissió local de Sant Coloma de Gramanet que amb data de 16 de gener de 1971 presenta la seva protesta a les autoritats pel tancament d'un ambulatori:

«Hasta aquí los hechos. Ellos hablan por sí solos. Debajo de estos hechos se esconde un problema grave, que aplasta las personas y las hace sufrir. Los cristianos no podemos quedarnos indiferentes frente a esta opresión y sufrimiento. La solidaridad cristiana, fruto del amor, nos llama a salir en defensa del hombre y de su dignidad. Callar sería pecado.

Nuestra reflexión nos conduce también a proponer una visión de la Seguridad Social, más respetuosa con la libertad de las personas, que les dé la posibilidad de elegir su propio médico y los Servicios asistenciales que consideren más favorables. El hombre debe sentirse agente responsable de su desarrollo. La Seguridad Social de nuestro país, tal como está montada, convierte al hombre en un ser resignado y pasivo que lo despersonaliza.

Estamos de parte de los más pobres porque es a ellos a quienes preferentemente Jesús ha elegido para constituir su reino. Vivimos sumergidos en unas Instituciones político-sociales que marginan a los pobres, quedando siempre estos desatendidos. Un ejemplo de esto lo tenemos en los Servicios del S.O.E. Por eso nos oponemos a toda injusticia; atenta contra el plan de Dios.

No se puede hablar de paz y convivencia, viviendo en la injusticia, económica, social o humana. Hemos de fomentar una Sociedad nueva para que en ella pueda vivir y desarrollarse un hombre nuevo. Es urgente una transformación profundamente innovadora de nuestra Sociedad. En esta tarea los cristianos debemos comprometernos»⁸¹.

El segell propi de l'entitat és el cristianisme, atès que tot raonament, denúncia o reclamació passa sempre pel filtre dels valors que arriben de la paraula de Déu: «Los cristianos no podemos quedarnos indiferentes frente a esta opresión y sufrimiento»⁸². L'esperit de Justícia i Pau (i també fins i tot del mateix Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans) parteix de l'Evangeli⁸³, assumint un «compromís cívic»⁸⁴

⁸¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230. Això, més enllà de les iniciatives inicials de publicar articles, fer investigacions i teoritzar, sí que és arribar a la societat, formar-ne part i treballar des de dins per a transformar-la, amb l'objectiu d'arribar a una vida més justa.

⁸² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

⁸³ Si anem a buscar els orígens de l'entitat aquest cristianisme arriba a través de les Encíclics papals que es desprenen del Concili Vaticà II. Cal no perdre de vista aquest punt, ja que és absolutament definitiu en la justificació moral que de la seva lluita transmet l'entitat en tot moment.

⁸⁴ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 69.

indefugible, i de l'autoritat que això els confereix davant els estaments de poder; a més, el pretext cristià atorga el marge de maniobra que potser altres entitats no tenen. Igualment, en aquesta acció de denúncia hi trobem la voluntat de Justícia i Pau d'identificar-se amb els col·lectius de cristians de base⁸⁵ que entronca amb la lluita pels drets socials dels més desfavorits: «Estamos de parte de los más pobres porque es a ellos a quienes preferentemente Jesús ha elegido para constituir su reino»⁸⁶.

No sense problemes ni complicacions amb les autoritats, observem com l'entitat segueix el seu camí que cada vegada s'orienta més a la «suplència»⁸⁷ d'unes institucions que canalitzin les demandes de millores socials.

El Secretariat comença a mostrar obertament la seva preocupació per l'esdevenir (també –i principalment– polític.) del país en aquest 1971. Tant és així que en l'acta de l'Assemblea d'1 d'abril del mateix any consta la voluntat de publicar una declaració sobre el projecte de Reforma de la Llei d'Ordre Públic⁸⁸, que assumirà la Comissió Nacional⁸⁹. Aquest document plantejà un estat de la qüestió de circumstàncies en què la reforma deixa el control de l'ordre públic, cosa que apareixerà de forma recurrent en els comunicats (tant interns com externs) de l'entitat en els mesos següents.

Aquests episodis il·lustren la dinàmica que prendrà decididament l'entitat i que s'intensificarà amb el clima de tensió i conflictivitat recíproca entre les autoritats i l'antifranquisme que es produeixi en els darrers dies de la dictadura: d'una banda, el suport a grups socials en dificultats (que, a la pràctica, acaba portant intrínseca una crítica al règim); de l'altra la intervenció directa en un debat polític substitutori al d'una democràcia; això és, l'opinió sobre el discórrer de les Corts franquistes i, per tant, una oposició com més va més marcada a l'actuació de les autoritats del país.

⁸⁵ José Fernández va posar de manifest la vinculació entre el moviment obrer i l'Església a través principalment dels «militantes obreros cristianos» a José Fernández *La Participación de los...* p. 971. També Francisco Martínez *La JOC a Catalunya. Els senyals d'una Església del demà (1947-1975)*. Mediterrània, Barcelona, 2000.

⁸⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

⁸⁷ Vicente Cárcel utilitza aquest concepte per a explicar el paper que de forma global van jugar certs col·lectius de l'Església en el darrer franquisme en la lluita pels drets fonamentals. Vicente Cárcel *Breve historia...* pp. 433-434.

⁸⁸ *BOE*. Núm. 175. 23 de juliol de 1971. pp. 12.092-12.094.

⁸⁹ Frederic Roda explica que s'ha endarrerit la seva aparició a la premsa per problemes d'última hora. Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*.

2.3 Les primeres topades amb les autoritats

La dècada dels setanta va constituir un període d'enorme tensió social com a conseqüència de la lenta agonia en què entrava el règim de la mà de la decrepitud física del seu principal dirigent. Les tensions internes entre els responsables polítics del franquisme⁹⁰, sumat a l'important nivell de conflictivitat al carrer⁹¹ van impedir-ne la supervivència més enllà de la mort del dictador però, alhora, van convertir els darrers anys de la dictadura en una successió d'Estats d'excepció, Decrets-Llei que limitaven els drets dels ciutadans, persecució als moviments socials que anaven prenent força de forma incontrolable per les autoritats, i fins i tot execucions.

Justícia i Pau viu aquest context des de la preocupació per la manca de respecte als drets humans per part de la dictadura i amb la necessitat d'intervenir en l'esdevenir de la societat. És en aquest context que l'entitat prepara un text titulat "Si vols la pau treballa per la Justícia", en motiu del Dia Mundial de la Pau, l'1 de gener de 1972, cominant a l'acció més enllà de la reflexió teòrica. Es tracta d'una proposta de la Comissió Nacional amb l'objectiu de fer una valoració no estèril de la situació al país en què es qüestionin les principals problemàtiques que observa l'entitat en matèria de justícia i manca de drets fonamentals.

En relació al país s'expressa com segueix: «Ens han dit tantes vegades i amb tants de tons que la pau de la societat espanyola va ser un assoliment aconseguit fa trenta anys per la victòria de les armes, que potser molts no arriben a veure la llarga i dolorosa distància que hi ha entre la pau oficialment existent des d'aleshores i la concòrdia real entre tots els espanyols»⁹². I segueix amb una crítica general a la utilització de les masses més o menys subtilment plantejada:

⁹⁰ Per a una bona anàlisi de la dinàmica interna del règim en els seus darrers dies vegeu Carme Molinero i Pere Ysàs *La anatomia del franquismo*. Crítica, Barcelona, 2008. També Enrique Moradiellos *La España de Franco (1939-1975). Política y Sociedad*. Síntesis, Madrid, 2000. Igualment, Ferran Gallego *El mito de la Transición*. Crítica, Barcelona, 2009. Carlos Barrera *Historia del proceso democrático en España. Transición y democracia*. Fragua, Madrid, 2002. Álvaro Soto *Transición y cambio en España*. Alianza, Madrid, 2005. Cristina Palomares *Sobrevivir después de Franco*. Alianza, Madrid, 2007.

⁹¹ Carme Molinero i Pere Ysàs situen el màxim nivell de conflictivitat social en els setanta. Per exemple: Carme Molinero i Pere Ysàs "Movimientos sociales y actitudes políticas en la crisis del franquismo" *Historia contemporánea*. Núm. 8, 1992. pp. 269-279. Borja de Riquer explica que la conflictivitat entre 1971 i 1975 es va multiplicar per 5 a Borja de Riquer *La dictadura...* p. 716.

⁹² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

«Aquesta mentalitat de garantir la pau amb mesures de força no ha nascut espontàniament. És cosa prou sabuda com en els nostres dies hom ha desenvolupat depuradament les tècniques per a la manipulació de la opinió pública i com els qui tenen a les mans aquests ressorts se senten temptats d'abusar-ne. Per aquest camí, paradoxalment, la idea de pau ha pogut convertir-se en arma de guerra i ser emprada com a eslògan de propagandes. L'amor dels ciutadans per la pau és utilitzat per a defensar interessos de grup; per a ocasionar convocatòries massives; per a llançar els uns contra els altres, unes nacions contra les altres, per a desacreditar els qui, davant de justes reivindicacions, es veuen en la necessitat de recolzar tensions normals; i àdhuc, per a presentar davant l'opinió pública, sense rèplica possible, com enemics de la pau els qui lluiten per la justícia»⁹³.

En les línies que continuen amb l'argumentació fa referència a un concepte de pau equiparable al de democràcia com a camí per a la justícia social:

«En fi, la pau imposada des de dalt, sense la participació responsable i lliure dels ciutadans i sense comptar, en la seva realització de cada dia, amb l'opinió pública és una pau completament estranya a les exigències de la justícia. I encara ho és més quan –com acostuma a passar gairebé sempre en aquestes condicions– els camins de la justícia i de la pau són considerats públicament patrimoni d'una determinada ideologia que, a més a més, és declarada indiscutible. Perquè aleshores ens trobem abocats a allò que Pau VI ha qualificat de «dictadura del pensament» en la carta *Octagesima adveniens*»⁹⁴.

En aquesta mateixa línia segueix, endurint encara més el discurs referent al funcionament polític del país:

«voluntat de servei eficaç a l'opinió pública espanyola, amb referència al dret de llibertat d'expressió de tota idea que no atempti contra l'autèntic bé comú; al dret de lliure associació i de reunió sindical i política en el marc d'un sa i legítim pluralisme; al dret de participació responsable de tots els ciutadans en la gestió i en el control de la cosa pública; al dret de respecte i de promoció de les minories ètniques i de les peculiaritats culturals dels diversos pobles d'Espanya; al dret de l'objecció de consciència per motius ètnics o religiosos; al dret a la integritat física que protegeixi l'home de les tortures corporals o mentals, fins i tot dels interessos de coacció espiritual»⁹⁵.

⁹³ *Íbidem.*

⁹⁴ *Íbidem.*

⁹⁵ *Íbidem.*

Després de la referència a la problemàtica de l'atur i les desigualtats socials que això comporta acaba amb una reflexió més teòrica sobre la necessitat de pau, de forma global però en clara al·lusió a la situació del país:

«Hom atempta contra la pau si són introduïdes entre els ciutadans discriminacions injustes, per raons polítiques, socials, ètniques o lingüístiques. El risc hi esdevé evident si el desenvolupament econòmic, tot i elevar el nivell absolut, en lloc de disminuir les desigualtats, les augmenta. El fet d'acudir sovint a restriccions legals, a mesures d'excepció, a jurisdiccions especials, que només serien justificables en condicions d'anormalitat, obliga a pensar que la nostra pau està malalta si exigeix tantes sol·licituds i tan excepcionals»⁹⁶.

En un repàs ràpid a la línia argumental d'aquest opuscle ens apareix el nivell de profunditat de la crítica a les autoritats: es parla d'una pau imposada per la força, de manipulació als ciutadans (ambdós conceptes van aquí estretament lligats i es relacionen amb la voluntat del règim de mantenir l'esquema de vencedors i vençuts) en les campanyes propagandístiques i de mobilització popular, o de manca de llibertat de reunió i associació. Igualment, es denuncia la discriminació a minories i molt especialment la repressió més violenta, tant des de la legislació com en les tortures físiques a les comissaries.

La conclusió final és que Espanya es manté en un estat d'excepció o anormalitat passats trenta-tres anys de la fi de la Guerra Civil⁹⁷. Dit d'altra manera, existeix en la mateixa naturalesa del règim una injustícia de base difícil de resoldre si no és amb el canvi de les estructures que fonamenten l'Estat, a més de constituir un important anacronisme amb els veïns europeus.

Mirant més enllà observem com Justícia i Pau aprofita dates assenyalades en el seu calendari per a enviar un missatge bàsicament en dues direccions: d'una banda les autoritats; de l'altra, l'opinió pública. L'objectiu sembla clar: generar un impacte que permetés influir en el canvi; en el sentit de les autoritats era un més dels molts inputs

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Pau Casanellas sobre aquesta qüestió: «la política de orden público del franquismo se articuló desde sus orígenes a partir de una prácticamente permanente excepción». Pau Casanellas *Morir matando...* p. 14.

que aquestes rebien per aquells dies⁹⁸; amb la població, l'entitat segueix la línia inicial de despertar consciències i mobilitzar en favor de la justícia i també el canvi democràtic.

Tot el text està imbuït d'un to moral que s'apuntala, en última instància, en els plantejaments doctrinals que arriben des del Pontífex Màxim. Aquesta referència s'entén des dels orígens ideològics de Justícia i Pau i, alhora, representa un argument *per se* que no necessita més justificació que l'autoria mateixa d'una carta amb el segell papal davant les autoritats.

La campanya del Dia Mundial de la Pau de 1972 esdevé de gran importància en dos sentits: 1. Representa el primer discurs obert de Justícia i Pau contra la naturalesa del règim, entrant en qüestions d'estructura política (sempre des de la vessant cristiana) i denunciant la manca de llibertats i el poc respecte als drets humans. 2. Conté pràcticament tot l'ideari que marcarà l'entitat en els darrers anys de dictadura. Certament, el dia a dia marcat per la dictadura i l'enduriment de la repressió quan es vegi que no es pot encaminar correctament la situació de conflictivitat al carrer portarà l'entitat a les gestions properes a les autoritats governamentals –normalment a través de l'estament eclesiàstic però també des de la mateixa direcció– i a la denúncia davant l'opinió pública per accions que no poden menys que considerar-se abusives contra els ciutadans. La violència institucionalitzada actuà com a accelerador de l'acció i el creixement de Justícia i Pau en els dies finals del franquisme.

No es coneix cap acció de les autoritats envers la direcció de Justícia i Pau davant la publicació de l'opuscle "Si vols la pau treballa per la Justícia", per bé que influí en futures actuacions de l'administració vers l'entitat. De ben segur que la pertinença de l'entitat a l'Arquebisbat va ser determinant en aquest primer judici de valor de la situació de l'Estat espanyol.

⁹⁸ Cal valorar l'acció de Justícia i Pau envers les autoritats com una més de les iniciatives que empenyen cap a la democràcia i que per sí soles no són suficients per a explicar el procés d'erosió extern (deixant de banda l'intern, que seguia el seu camí) del règim, però que sumades van tenir una incidència cabdal (sense ser la única) en la no continuïtat del franquisme sense Franco. Molinero i Ysàs expliquen amb tot detall com l'antifranquisme no acabà amb el règim, però incidí de forma molt clara en el seu procés de deteriorament final que n'impedí la supervivència. Carme Molinero i Pere Ysàs "Movimientos sociales... pp. 269-279.

Igual de revelador resulta el que es desprèn d'un document imprès sense data ni signatura present a l'Arxiu Nacional de Catalunya que dóna el to en què es percep la realitat del règim des de força sectors de l'entitat i la seva implicació en la lluita pels valors democràtics:

«“Con este lema de la Jornada Mundial de la paz, la Comisión Nacional de Justicia y Paz, presidida por el Obispo González Moralejo, ha hecho público un importante documento que constituye una seria y valiosa aportación a la denuncia de dictadura franco-opuesdeista y viene a sumarse a la exigencia popular de libertades democráticas. Con firmeza y acierto pone al descubierto el odioso fraude de la “paz” franquista”. “No es extraño que el gobierno haya acusado inmediatamente el golpe y que, según denuncia la Prensa extranjera, se busque procesar a los autores del documento, se exija la dimisión del Obispo González Moralejo, y se haya ordenado su recogida. El propio Franco, en su discurso de fin de año, amenaza, iracundo, cuando dice: “Pero lo que no puede hacer un Estado es cruzarse de brazos ante determinadas actitudes de carácter temporal asumidas por algunos eclesiásticos”. ¡Mal se le ponen las cosas al Caudillo y a su pretendido sucesor Juan Carlos! La Iglesia catalana ha expresado su apoyo al documento desde los púlpitos y ha difundido ampliamente una edición catalana. Cada día es mayor la distancia entre la dictadura, caduca, aislada en su espíritu de guerra civil, y la Iglesia, que un día fue su principal sostén” »⁹⁹.

De portes endins es mostra la cara més contrària al règim quan es parla de denúncia a la dictadura, lluita per la democràcia i es qüestiona l'«odioso fraude de la “paz” franquista”»¹⁰⁰. Esmert a part mereixen les paraules sobre Franco, que venen a expressar la pèrdua que per al règim va suposar aquest dissentiment dins de l'Església que havia estat un puntal des dels seus orígens¹⁰¹, com es recalca en el mateix document, emfatitzant la divisió de la institució al país: «Cada día es mayor la distancia entre la dictadura, caduca, aislada en su espíritu de guerra civil, y la Iglesia, que un día fue su principal sostén” »¹⁰².

⁹⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

¹⁰⁰ *Íbidem*.

¹⁰¹ Feliciano Montero explica la preocupació que aquest fet suposa per al règim i com això es va traduir en un major control de les autoritats. Feliciano Montero *La Iglesia: de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Encuentro, Madrid, 2009. p. 300. També es fa referència a aquest procés a Alberto Sabio i Nicolás Sartorius *El final de...* pp. 419-426.

¹⁰² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 388.

El més sorprenent és que aquest plantejament intern no està gaire allunyat d'allò que resta per escrit i aprovat per l'Assemblea del Secretariat (assumit per la Comissió Permanent) de Justícia i Pau el 14 de juny del mateix any¹⁰³, cosa que indica fins a quin punt estava arribant el compromís de l'entitat:

«El secretariat *Iustitia et Pax* de l'arxidiòcesi de Barcelona, davant els signes alarmants de l'augment de la tensió i la violència en els darrers temps, se sent mogut a fer pública la seva reflexió sobre alguns fets que concorren a aquesta situació en les actuals circumstàncies. La nostra preocupació no neix de l'anàlisi abstracta, sinó que es concreta en esdeveniments i fets:

En el transcurs de dos anys i mig, i com a resposta a manifestacions reivindicatives, exercides quan ja s'havien esgotat els mitjans anomenats legals, s'han produït deu morts i nombrosos ferits, víctimes de l'actuació de la força pública, que ha fet "ús de les armes contra multituds desarmades": Erandio, Granada, Eibar, Madrid, Barcelona, Ferrol. Davant de fets de tal gravetat l'opinió pública no ha conegut cap explicació sobre les investigacions que es puguin haver realitzat. D'altra banda, al costat d'aquesta actuació de la força pública al carrer, es produeixen fets, possiblement menys coneguts per la opinió pública, que vulneren directament la dignitat inviolable de la persona: la violència exercida en els interrogatoris policials, sota les formes de coacció física, que en molts casos arriba a l'ús d'autèntiques tortures ("quirófano", "cigüeña", llargs interrogatoris a peu dret, etc.); de tota mena de coaccions psicològiques (insinuacions de suïcidi, amenaces contra familiars, etc.); de detencions prolongades durant els estats d'excepció (hi ha hagut persones detingudes durant 15, 20 i fins més de 40 dies) i avui emparades per la Reforma de la Llei d'Ordre Públic, que permet, per complir la "responsabilitat personal subsidiària", l'empresonament sense sentència judicial»¹⁰⁴.

L'Assemblea de Justícia i Pau insisteix, així, en la inviolabilitat dels drets humans que el règim vulnera sistemàticament. La denúncia pública despulla l'autoritat de tota legitimitat moral davant dels ciutadans i, sobretot, l'opinió pública internacional, posant al descobert tota la seva naturalesa repressiva. A això s'hi suma la situació especialment preocupant del moviment obrer i la universitat, així com el migrat reconeixement dels drets dels pobles d'Espanya i la manca de llibertat d'expressió:

¹⁰³ En la mateixa línia, l'Assemblea es féu ressò del context del país el 16 de febrer de 1972, «d'acord amb la doctrina social de l'Església i l'encíclica "Populorum Progressio" en concret, els cristians han de col·laborar en la construcció d'una societat cada vegada més justa i pacífica». Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*. D'aquí en sortí el text de denúncia aprovat el 14 de juny del mateix any.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

«Paral·lelament a aquestes situacions extremes, el món obrer pateix quotidianament una situació de repressió sistemàtica de totes les seves formes d'associació lliure, que s'expressa en els acomiadaments, sancions, desposseïció de càrrecs sindicals, etc., que posen de relleu el rígid control institucional que ha estelat per fer callar qualsevol intent reivindicatiu, per elemental que sigui, que procedeixi de les classes treballadores.

No resulta menys preocupant la crisi universitària, que s'aguditza constantment i comporta una paralització d'aquest sector tan important per al desenvolupament integral del país. Malgrat tot, els camins pels quals s'ha abordat la problemàtica de la Universitat s'han fonamentat més en la repressió (expedients, expulsions, presència de la força pública), que en l'acceptació oberta del diàleg.

La pluralitat de pobles que constitueixen la pròpia essència de la societat espanyola es veu afectada per la discriminació i limitacions continuades a què resulten sotmeses les diverses comunitats ètniques i que afecten tant als seus Drets Cívics, com els culturals (ensenyament de la llengua i en la pròpia llengua, etc.) i els mitjans de difusió de la informació i opinió (suspensió de *Presència*, *Goig*, segrest i multes a *Serra d'Or* i *Orifloma*, dificultats per crear nous mitjans d'opinió).

D'altra banda, quan els òrgans d'opinió aporten elements crítics diferents al pensament oficial, corren el risc de ser suspesos definitivament (*Aún*, *Signo*, *Juventud Obrera*, *Voz del Trabajo*, *Diario Madrid*, *Sanjosé*, *España Económica*, etc.), temporalment (*Destino*, *Sábado gráfico*, *Triunfo*, etc.) o bé castigats amb freqüents segrests i multes (*Mundo Social*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Vida Nueva*, etc.)¹⁰⁵.

L'Assemblea arrisca molt en fer el retrat d'un Estat que apareix com una dictadura a tots els efectes. Després d'apel·lar als principals textos de referència internacional es proposen accions concretes, que passarien per la transformació del règim des dels seus fonaments per a convertir-lo *de facto* en una democràcia:

«Tanmateix, resulta notòriament inquietant la perduració de les jurisdiccions especials, malgrat les innombrables peticions en el sentit de reclamar la lògica unitat del poder judicial (Congrés Nacional de l'Advocacia, Col·legi d'Advocats de Madrid, Barcelona, València, etc.).

Per tant, considerant la Declaració Universal de Drets de l'Home i els Pactes de Drets Civils, Polítics, Culturals, Econòmics i Socials de les Nacions Unides, que tenen l'adhesió de l'Estat espanyol, i a la llum de la declaració de *Iustitia et Pax*, "Si vols la Pau, treballa per la Justícia", apareguda amb motiu de l'1 de gener –Dia de la Pau– d'enguany, i de la Constitució *Gaudium et Spes* del Concili Vaticà II, els principis de la qual han estat

¹⁰⁵ *Íbidem*.

recollits en la Primera Ponència de l'Assemblea conjunta de Bisbes i Sacerdots, demanem el compliment de les conclusions de l'esmentada ponència:

-Llibertat veritable d'expressió de tota idea que no atempti contra l'autèntic bé comú.

-Dret de lliure associació i reunió sindical i política en un sa i legítim pluralisme.

-Participació responsable de tots els ciutadans en la gestió i en el control de la cosa pública.

-Garantia suficient del treball que eviti –fins allà on sigui possible– l'atur real o encobert, i el gravíssim problema de l'emigració.

-Desenvolupament econòmic de les diverses regions espanyoles, com també de les ciutats i del món rural.

-Respecte i promoció dels drets legítims de les minories ètniques i de les peculiaritats culturals dels diversos pobles d'Espanya.

-Igualtat d'oportunitats en l'accés a la cultura i reconeixement efectiu dels drets dels pares i assessors a escollir l'escola dels seus fills.

-Igualtat jurídica real de tots els espanyols davant les lleis i supressió de les jurisdiccions especials.

-Dret a l'objecció de consciència per motius ètics o religiosos.

-Dret a la integritat física que tuteli l'home de les "tortures corporals o mentals, i també dels intents de coacció espiritual".

Entenem que l'aplicació pràctica d'aquest drets en totes les circumstàncies concretes del nostre país és l'únic mitjà que la convivència ciutadana tingui uns fonaments que permetin, sota un signe creixent de Justícia, que la nostra societat avanci cap a formes més perfectes de pau»¹⁰⁶.

Els plantejaments que apareixen al text reclamen un canvi de *l'status quo* de l'Estat i, per tant, es poden considerar contraris a la dictadura, atès que es qüestionen tots i cadascun dels punts de l'estructura estatal que impedeixen el lliure desenvolupament de la democràcia a Espanya. Són els fonaments mateixos del règim els que es reclama canviar per a construir alguna cosa nova basada en la democràcia, la justícia i els drets humans. Justícia i Pau ha anat un pas més enllà que en el text aparegut en el Dia Mundial de la Pau només uns mesos abans ja que, si bé en aquell opuscle es feia una referència implícita a la situació del país, el que surt de la Comissió Permanent parla de

¹⁰⁶ Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*.

fets concrets, qüestiona l'actuació de les autoritats en una clara voluntat de denúncia i reclama canvis immediats.

Un dels punts especialment durs amb el règim i que motivarà una reacció amb força de l'aparell legal franquista és el que fa referència a l'ús de la violència, tant en la dispersió de manifestacions (aquesta idea transmet, al seu torn, la crítica a la prohibició de les mateixes) com a les tortures exercides habitualment amb tota impunitat, així com al sistema jurídic que empara accions que atempten contra els drets fonamentals (en relació a la Llei d'Ordre Públic). És aquí que cobren sentit les paraules de Guy Hermet: «En general, los movimientos laicos representan, amplían y superan las orientaciones definidas por el episcopado en el campo social»¹⁰⁷. Queda clar que l'entitat va portar la idea de justícia social i drets humans fins les últimes conseqüències. És fa difícil pensar que es pogués arribar més lluny des de la legalitat.

Aquest manifest ens mostra una dinàmica interessant de Justícia i Pau que s'anirà ampliant en aquest anys: des de l'entitat es fa una acció de suport a altres moviments socials, ja que reclamen la millora de les condicions de vida dels obrers¹⁰⁸, denuncien les condicions de vida dels barris (entroncant amb la lluita dels moviments veïnals), demanen llibertat d'expressió i participació dels ciutadans en el govern de l'Estat (acció portada a terme pels partits polítics clandestins o plataformes unitàries com l'Assemblea de Catalunya o el que més endavant es coneixeria com a *Platajunta*)¹⁰⁹,

¹⁰⁷ Guy Hermet *Los católicos en la...* p. 409.

¹⁰⁸ Els principals autors que han estudiat a fons les dinàmiques internes i la implicació del moviment obrer en el canvi democràtic són els següents: Sebastian Balfour *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. Ed. Alfons el Magnànim, València, 1994. El ja citat, Carme Molinero i Pere Ysàs *Productores disciplinados...* Pere Ysàs "El movimiento obrero durante el franquismo. De la resistencia a la movilización" *Cuadernos de Historia contemporània*. Núm. 30, 2008. pp. 165-184. Xavier Domènech *Quan el carrer va deixar de ser seu: moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell 1966-1976*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002; del mateix autor, "El cambio político (1962-76). Materiales para una perspectiva desde abajo" *Historia del Presente*. Núm. 1, 2002. pp. 46-67; "El problema de la conflictividad bajo el franquismo: saliendo del paradigma" *Historia social*. Núm. 42, 2002. pp. 123-144; *Clase obrera, antifranquismo y cambio político: pequeños grandes cambios, 1956-1969*. Los Libros de la catarata, Madrid, 2008; *Cambio político y movimiento obrero bajo el franquismo. Lucha de clases, dictadura y democracia (1939-1977)*. Icaria, Madrid, 2012.

¹⁰⁹ Ferran Gallego dedica pàgines a parlar del PCE i la *Platajunta* com a referents de la oposició al règim. Ferran Gallego *El mito de la...* pp. 267-295. Carme Molinero i Pere Ysàs han elaborat un interessant estudi sobre el paper del PSUC en el període a Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC...* Igualment interessant resulta la investigació de Giaime Pala: Giaime Pala *El PSUC. L'antifranquisme i la política d'aliances a Catalunya (1956-1977)*. Editorial Base, Barcelona, 2011. També la més antiga referència a Carme Cebrian *Estimat PSUC*. Empúries, Barcelona, 1997. Sobre l'Assemblea de Catalunya *vid* Josep Maria Colomer *Assemblea de...* Antoni Batista i Josep Playà *La gran conspiració*. Empúries, Barcelona, 1991, o el ja citat Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* També

reclamen la protecció dels drets dels pobles d'Espanya (la vinculació amb una entitat com Òmnium Cultural apareix aquí de forma clara), fan referència a la situació de la universitat¹¹⁰ i pràcticament exigeixen la llibertat d'expressió representada per la premsa¹¹¹.

Per tant, Justícia i Pau es posiciona en línia amb l'antifranquisme. Sembla clara la voluntat d'assistència a entitats i moviments que, o bé patien una persecució, o bé havien estat perseguides (com en el cas d'Òmnium Cultural, entitat legal el 1972 però que havia hagut de funcionar en la clandestinitat des de la seva clausura el 1963 i fins el 1967) o definitivament eren il·legals. Això ens explica el tarannà de l'entitat que, en la lluita pel respecte als drets fonamentals i la justícia apel·la a la llibertat, arribant a un punt d'unió amb la resta de moviments que més incidència van tenir en el procés d'erosió a les institucions franquistes i el canvi democràtic. A més, reforça la idea de les relacions entre les diverses iniciatives que malgrat discrepàncies i procedències polítiques, socials i culturals diferents van actuar amb objectius compartits.

Encara més, cal valorar en la seva justa mesura la valentia del que es demana, emparant-se en el Concili Vaticà II, la Declaració Universal de Drets de l'Home, els Pactes de Drets Civils, Polítics, Culturals, Econòmics i Socials de les Nacions Unides i, en

Giaime Pala "La Asamblea de Catalunya ante la represión franquista, 1970-1976" a Javier Tébar (coord.) «Resistencia ordinaria». *La militancia antifranquista y la represión política*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.

¹¹⁰ En els darrers anys han proliferat els estudis del paper del moviment estudiantil i la situació de la universitat a Espanya durant el franquisme. Se'n fa aquí un resum: Sergio Rodríguez *Zonas de libertad. Dictadura franquista y movimiento estudiantil en la Universidad de Valencia*. 2 vols. Publicacions de la Universitat de València, València, 2009. Eduardo González *Rebelión en las aulas: movilización y protesta estudiantil en la España contemporánea, 1865-2008*. Alianza, Madrid, 2009. Juan José Carreras Ares i Miguel Ángel Ruiz Carnicer (eds.) *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1991. Gregorio Valdelvira *La oposición estudiantil al franquismo*. Síntesis, Madrid, 2006. Marc Baldó, Elena Hernández i Miguel Ángel Ruiz *Estudiantes contra Franco (1939-75). Oposición política y movilización juvenil*. La esfera de los libros, Madrid, 2007. José Álvarez Cobelas *Envenenados de cuerpo y alma. La oposición universitaria al franquismo en Madrid (1939-1970)*. Siglo XXI, Madrid, 2004.

¹¹¹ Martí Marín ens ofereix una interessant visió del paper de la premsa en el període: «El to mateix de la premsa havia canviat, i ara sortien a les pàgines dels diaris temes i assumptes que en un altre moment haurien estat silenciats». Martí Marín *Els ajuntaments franquistes...* p. 427. Per a una bona monografia: Jesús Vila *Els mitjans de comunicació a Catalunya. De la reforma a la ruptura*. Treball d'iniciació a la recerca, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2005. En el marc espanyol cal esmentar a Rafael Quirosa-Cheyrouze y Muñoz (ed.) *Prensa y democracia: los medios de comunicación en la Transición*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2009. Igualment, Elisa Chuliá *El poder y la palabra. Prensa y poder político en las dictaduras: el régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2001. Jaume Guillamet *Prensa, franquisme i autonomia: crònica catalana de mig segle llarg (1939-1995)*. Flor del vent, Barcelona, 1996. També s'hi fa referència a José María Marín, Carme Molinero i Pere Ysàs *Historia política 1939-2000*. Istmo, Madrid, 2001. Borja de Riquer explica com la oposició política ocupà l'espai deixat per la menor pressió del ministre Pío Cabanillas sobre la premsa. Borja de Riquer *La dictadura...* pp. 707-708.

última instància, a l'opuscle del Dia Mundial de la Pau anteriorment citat: la democràcia mateixa. En altres paraules, Justícia i Pau reclama un canvi en les estructures de l'Estat per a fer el pas d'una dictadura a un sistema parlamentari, sentenciant per acabar que no hi ha una altra sortida per al país: «Entenem que l'aplicació pràctica d'aquests drets en totes les circumstàncies concretes del nostre país és l'únic mitjà perquè la convivència ciutadana tingui uns fonaments que permetin, sota un signe creixent de Justícia, que la nostra societat avanci cap a formes més perfectes de pau»¹¹². En definitiva, Justícia i Pau està reclamant la fi del franquisme tal i com s'ha entès des de la institucionalització del règim en la seva gènesi.

El text, finalment no aparegut a la premsa per la prohibició del règim¹¹³, constituí el gran conflicte legal de Justícia i Pau amb les autoritats franquistes¹¹⁴. Tant és així que els membres del Secretariat, Josep Mogas, Anton Cañellas, Rosa Griso, Frederic Roda i Pere Sureda van ser processats per propaganda il·legal¹¹⁵. La dura crítica plantejada des d'aquestes línies va suposar el més gran dels problemes de l'entitat en el període, a més d'una enorme preocupació per als encausats ja que les Conclusions provisionals del fiscal del Tribunal d'Ordre Públic, amb data de 12 de febrer de 1973, se sol·licitaven dos anys de presó i una multa de 10.000 pessetes per a cadascun d'ells¹¹⁶:

«como integrantes de la Comisión Permanente del Secretariado de Justicia y Paz del Arzobispado de Barcelona acordaron y llevaron a efecto la redacción de un documento, fechado en Barcelona en Junio de 1.972, en el que entre otros conceptos que se dan aquí por reproducidos y que figuran traducidos en el Folio 18 de sumario, se aludía a la actuación de la Fuerza Pública disparando contra multitudes desarmadas como única

¹¹² Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*.

¹¹³ El Secretariat va enviar el document a l'Arquebisbat de Barcelona i als Bisbes de la Tarraconense, a més de a la premsa per a una publicació que arribés al ciutadà que mai no es va produir, per l'acció de la censura. Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* Arxiu de Justícia i Pau *Arxiu Rosa Griso*. Trobem un interessant estudi de la censura a Román Gubern *La censura. Función política y ordenamiento jurídico bajo el franquismo*. Península, Barcelona, 1981. També Eduardo Ruiz Bautista (coord.) *Tiempos de censura*. Ediciones Trea, Gijón, 2008. Georgina Cisquella, José Luís Ertvi i José Antonio Sorolla *La represión cultural en el franquismo. Diez años de censura de libros durante la Ley de Prensa (1966-76)*. Anagrama, Barcelona, 2002. Josep Maria Huertas Claveria *El Plat de lleties: periodisme i transició a Catalunya (1975-1985)*. Col·legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, Barcelona, 2005.

¹¹⁴ Entrevista amb Eduard Ibáñez. Barcelona, 18 de juliol de 2014.

¹¹⁵ El 10 de juliol de 1972 s'estableixen les diligències prèvies, el 17 d'octubre el jutge Jaime Mariscal de Gante y Moreno acusa formalment els membres de la Comissió Permanent i el 2 de novembre s'elabora l'acte de processament. Arxiu de Justícia i Pau *Arxiu Rosa Griso*. Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 74.

¹¹⁶ Arxiu de Justícia i Pau *Arxiu Rosa Griso*.

respuesta a las reivindicaciones laborales, al empleo de tortura física y moral en los interrogatorios policiales, la represión sistemática del mundo obrero y las discriminaciones y limitaciones continuadas a que se ven sometidas comunidades étnicas en sus derechos cívicos y sus manifestaciones culturales, documento del que se mandaron fotocopias a los señores Obispos miembros de la Conferencia Episcopal Tarraconense, a las Agencias EFE, Europa Press, Logos y Agencia Asociada, a diversas revistas de matiz religioso no concretadas y a los periódicos de Barcelona, sin que se haya acreditado su publicación en dichos medios de comunicación»¹¹⁷.

La contundència del comunicat de l'Assemblea va ser directament proporcional a la duresa d'un règim que mantingué la repressió com a recurs habitual fins al final dels seus dies. D'aquesta manera, Justícia i Pau ha arribat a un punt d'enfrontament tan directe amb les autoritats que ha portat a membres del Secretariat davant del banc dels acusats, «sent víctima del mateix contingut de la denúncia que havia efectuat»¹¹⁸. No és infreqüent la repressió de les autoritats cap a tota mena d'instàncies de l'Església en el període –si bé és cert que acostumava a afectar majoritàriament a capellans que s'haurien excedit en les seves homilies–¹¹⁹. Que el règim es mostrava preocupat i alhora indignat amb el posicionament d'una entitat vinculada a l'Arquebisbat ens ho mostren les paraules que Pedro Cortina, ministre d'afers exteriors, va transmetre als delegats de la Santa Seu en una reunió de Madrid de 27 de març de 1974: «Y no perdió ocasión de mencionar un problema concreto: la Comisión de *Justicia y Paz*, que hacía afirmaciones como que el Estado español no era un régimen de Derecho y que, por tanto, no había que respetarlo, con lo que atacarle poseía carta de legitimidad»¹²⁰.

Si a això s'hi suma el precedent que suposà l'aparició del text "Si vols la pau treballa per la justícia" només uns mesos abans i el context d'enorme conflictivitat social de 1972 posem en situació la postura de les autoritats. S'ha d'entendre aquesta reacció

¹¹⁷ *Íbidem*.

¹¹⁸ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 80.

¹¹⁹ Per posar un exemple podem citar aquí el cas de Josep Ricart Ollé. Ricart ingressà a la presó de Carabanchel (seixanta dies) el 21 de gener de 1975, després d'haver acumulat una multa per valor de 250.000 pessetes (per diverses sancions) i negar-se reiteradament a pagar-la. Segons la documentació oficial «por venir desarrollando una intensa actividad de agitación entre los vecinos de la parroquia [i mostrar una] abierta hostilidad al régimen español y a las instituciones, constituyendo su conducta una clara provocación a la subversión». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 261.

¹²⁰ Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que...* p. 370.

des del que explica Borja de Riquer –en un sentit més ampli per a l'Església, sobretot de base–: «Hubo un auténtico acoso policial a los sacerdotes y religiosos que participaban o protegían los actos considerados subversivos»¹²¹. I això és clarament *subversiu* des de l'òptica de les autoritats franquistes.

És interessant veure en aquest punt l'evolució de l'entitat, havent passat de l'estudi i la divulgació a l'enfrontament que significa la demanda d'una obertura política concreta del país i la denúncia de la violència utilitzada pels cossos repressius de l'Estat. Hom pot afirmar que Justícia i Pau entra amb gestos com aquest en la lluita política per la democràcia. Rodolfo Martín Villa¹²², governador civil de Barcelona entre maig de 1974 i desembre de 1975 traslladaria al ministre de la governació la seva preocupació pel paper de l'Església (a propòsit de la celebració de diferents conferències): «sigo preocupado por las actuaciones dependientes de la Iglesia, en las que es muy difícil señalar la frontera entre la actuación religiosa y la puramente política»¹²³. Amb aquestes paraules el governador civil ve a reflectir la realitat de bona part de l'Església a Catalunya i Espanya i aplicable a Justícia i Pau ja a partir d'aquest 1972¹²⁴.

La reacció de l'entitat va ser enèrgica, mobilitzant totes les institucions i personatges de pes que poguessin influir en una resolució favorable de la situació. Es pretén posar de manifest l'atac a l'entitat, no a les persones:

«Per manifestar-la [la solidaritat de l'Assemblea amb la Comissió Permanent] cal buscar formes, unes formes que senyalin clarament que no són judicades unes persones concretes sinó una Institució i una Institució eclesial en exercici de la seva pròpia i específica missió. Hom diu que en aquest sentit cal recórrer al "motu proprio" de fundació de "Iustitia et Pax", per tal com la comesa encomanada pel Papa és la de

¹²¹ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 697.

¹²² A la seva autobiografia hi trobem una defensa aferrissada de la tasca duta a terme a Barcelona: Rodolfo Martín Villa *Al servicio del Estado*. Planeta, Barcelona, 1985. Un bon nombre d'autors n'han destacat la intel·ligència i maniobrabilitat que va demostrar (forçat pel context, està clar) envers l'oposició: Manel Risques *El palau de la duana. De Govern Civil a Delegació del govern*. Diputació de Barcelona, Barcelona, 2008. Del mateix autor, *L'Estat a Barcelona...* Joan B. Culla i Borja de Riquer "El franquisme i la Transició democràtica" dins Pierre Vilar (dir.) *Història de Catalunya*. Vol VIII. Edicions 62, Barcelona, 2000. Rafael Aracil i Antoni Segura (ed.) *Memòria de la Transició a Espanya i Catalunya*. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000. Antoni Batista *La Carta. Historia de un comisario franquista*. Debate, Barcelona, 2010.

¹²³ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 152.

¹²⁴ Trobem un bon estudi de l'atenció que les autoritats presten a l'acció *subversiva* de l'Església a Anabella Barroso *Sacerdotes bajo la atenta mirada del Régimen franquista*. Desclée de Brouwer, Bilbao, 1995.

defensar i promoure el desenvolupament integral, en la justícia i pacíficament, de l'home»¹²⁵.

Per tal de donar ressò a aquesta defensa i buscar la solidaritat d'altres entitats i de la societat civil, l'Arquebisbat fa pública la situació a través d'una nota de premsa que diversos diaris¹²⁶ publiquen el 21 de novembre de 1972:

«1.-El Papa Paulo VI creó, el día 6 de enero de 1967, entre los organismos centrales de la Iglesia, la comisión pontificia «Justicia y Paz», uno de cuyos fines consiste en «contribuir a la profundización, especialmente desde el punto de vista doctrinal, pastoral y apostólico en los problemas del desarrollo y de la paz». Actualmente es presidente de esta comisión el cardenal Roy, arzobispo de Quebec, y vicepresidente monseñor Torrella, antiguo obispo auxiliar de este Arzobispado.

2.-Correspondiendo a las repetidas invitaciones de la Santa Sede y a la solicitud de un grupo de sacerdotes y seglares, monseñor Marcelo González, entonces Arzobispo de Barcelona, constituyó el Secretariado de «Justicia y Paz» como servicio autónomo del Arzobispado, por decreto de 29 de febrero de 1968.

3.-El documento incriminado por el Tribunal de Orden Público consiste en una comunicación que fue entregada primordialmente a los obispos de la provincia eclesiástica tarraconense y fue facilitada también a la prensa local y agencias de información, las cuales no la publicaron.

4.-El referido documento contiene la relación de unos hechos y el juicio cristiano sobre los mismos, fundamentado éste en las encíclicas pontificias y en las conclusiones aprobadas por la asamblea conjunta de obispos y sacerdotes de España, que tuvo lugar en septiembre de 1971. Tanto el juicio como las conclusiones del documento responden plenamente a los postulados de la doctrina y están dentro de los fines asignados al secretariado, según el decreto episcopal de su constitución»¹²⁷.

La nota de premsa posa sobre la taula el problema de Justícia i Pau, amb l'objectiu d'arribar a l'opinió pública i generar l'efecte denúncia. És a dir, el text exerceix el paper de defensa pública dels acusats però, molt especialment, mobilitza consciències. Això ens explica una dinàmica imparabile en els darrers anys de la dictadura: davant de qualsevol atac més o menys directe al franquisme aquest actua amb tota la duresa

¹²⁵ Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*.

¹²⁶ *Tele/Express, La Vanguardia española o Noticiero Universal*.

¹²⁷ "Nota del Arzobispado de Barcelona sobre el Secretariado diocesano de «Justicia y paz»" *La Vanguardia española*. 21 de novembre de 1972. p. 25.

repressiva que el sistema legislatiu li permet¹²⁸ però la repressió esdevé inútil per a la resolució d'un problema de base que està deslegitimant el règim i el porta a un carreró sense sortida en la futura perspectiva d'una societat sense Franco. És així com Borja de Riquer ha defensat que «el franquismo podía seguir reprimiendo las libertades, pero su capacidad de supervivencia era cada vez más reducida»¹²⁹. Aquesta repressió mobilitzava encara més amplis sectors de la població i, per tant, perpetuava el problema per a les autoritats. Aquí Justícia i Pau està jugant la carta de fer intervenir un tercer actor en el conflicte: la societat civil. Veiem que una simple nota a la premsa pot arribar a tenir un efecte important en el conflicte a peu de carrer. A això se li ha d'afegir el contingut mateix del document, que segueix l'esquema ja habitual de l'entitat de situar-se a l'empara del Vaticà i identificar el seu posicionament sobre la situació al país com una valoració cristiana.

En aquest ordre de coses, Joaquín Ruiz-Giménez, president de la Comissió Nacional, s'adreçà per carta a Vicente Enrique y Tarancón el 8 de març de 1973 per a informar de les Conclusions provisionals en els següents termes: «Dada la trascendencia que esta causa de suyo tiene, y las repercusiones que puede acarrear hacia el futuro para órganos de actividad apostólica y de testimonio cristiano como las Comisiones de Justicia y Paz, hemos estimado indispensable informar directamente a V.E.R. del estado actual de la cuestión y pedirle que, si lo estima pertinente, lo notifique a la Conferencia Episcopal»¹³⁰.

Encara més punyent resulta l'informe que elaborà Josep Bigordà, professor en dret canònic de la Facultat de Teologia de Barcelona (i que l'advocat de la defensa adjuntà a les al·legacions de 21 de gener de 1974), per a les autoritats:

- «El estudio que contiene el expresado documento, así como su redacción
- a) constituye con toda evidencia actividades propias del secretariado "Justicia y paz" del arzobispado de Barcelona; y
 - b) corresponden de manera al cometido, señalado por el reglamento, al que debe ajustarse dicho organismo en la realización de sus objetivos», o «El aserto anterior

¹²⁸ Un bon estudi sobre el marc legislatiu franquista amb intenció repressiva: Marc Carrillo *La violència de la legalitat repressiva franquista*. Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona, 2008. També Pelai Pagès *Les lleis repressives del franquisme (1936-1975)*. Tres i Quatre, València, 2009.

¹²⁹ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 752.

¹³⁰ Arxiu de Justícia i Pau *Arxiu Rosa Griso*.

queda todavía reforzado, si se tiene en cuenta la doctrina de la Conferencia episcopal española, manifestada en la declaración colectiva sobre “La Iglesia y la Comunidad política”, hecha pública el día 23 de enero de 1973:

“La denuncia de los pecados sociales, hecha con espíritu evangélico, con sana independencia y con verdad, contribuye a liberar a la sociedad de todas aquellas lacras que la envilecen y corroen en sus más sólidos fundamentos. (...)”

“Hemos de recordar, además, a todos los cristianos, para evitar confusiones que pueden entorpecer las relaciones prácticas de la Iglesia con la comunidad civil, que es competencia de la jerarquía eclesiástica juzgar si una determinada denuncia profética es conforme con la doctrina y con la misión de la Iglesia” [...]. Si, al margen de lo razonable, se llegara a considerar como delictivo el documento en cuestión, no tan sólo se daría un contrasentido, sino que, además, nos encontraríamos con una incongruencia con relación a los acuerdos concordatarios»¹³¹.

Bigordà enfoca la defensa des d'un plantejament més teòric que sintetitza els arguments de la nota de premsa de 21 de novembre de 1972, però emfatitzant una idea especialment preocupant per a les autoritats quan afirma que, de seguir endavant el procés contra Justícia i Pau, Espanya estaria faltant al Concordat amb el Vaticà¹³².

Un plantejament semblant (però des d'una autoritat superior) mostra el titular de la Càtedra d'“Els Drets de la persona” a la *Pontificia Università Lateranense* Monsenyor Franco Biffi¹³³ en el dictamen que envia a Justícia i Pau 5 d'abril de 1973, després de la petició de Josep Mogas (director de l'entitat i acusat en el procés):

«Nella mia veste di insegnante di Dottrina sociale della Chiesa e di titolare della Cattedra sui diritti della persona in questa Pontificia Università, dichiaro che i dieci punti enunciati nella parte finale del documento del Segretariato “Justitia et Pax” di Barcellona sono eco fedele dei celebri Radiomessaggi per il Natale 1942 e 1944 di Papa

¹³¹ *Íbidem*.

¹³² El gran enfrontament de les autoritats franquistes amb el Vaticà hauria d'arribar el 1974 amb el cas Añoveros. Justícia i Pau mostrà la seva solidaritat amb el Bisbe de Bilbao quan aquest va fer una estada a Barcelona, mitjançant la visita de diversos representants del Secretariat. Per a una història de les relacions entre la Santa Seu i les autoritats franquistes en aquests anys, així com els canvis de l'Església espanyola del període *vid* Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que...* Aquesta referència és igualment valuosa per a una anàlisi del cas Añoveros. També Vicente Cárcel *Breve historia...*, i Feliciano Montero “El taranconismo. La transición de la Iglesia antes de la Transición” a Rafael Quirosa-Cheyrouze y Muñoz (coord.) *Historia de la Transición en España. Los inicios del proceso democratizador*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2007. També a Sergio Vilar *Historia del antifranquismo*. Plaza y Janés, Esplugues de Llobregat, 1984. Vicente Cárcel “La cárcel “concordatoria” de Zamora y el “caso Añoveros”” *Revista española de derecho canónico*. Vol. 54. Núm. 142, 1997. pp. 37-93. Trobem una visió de primera mà del cas a Vicente Enrique y Tarancón *Confesiones*. PPC, Madrid, 1996.

¹³³ Talment com si les paraules de Bigordà s'anessin acomplint, és ara un representat de la Universitat Pontifícia qui alerta el règim de l'error en què estan caient i que sol·licita la fi del procés.

Pio XII, delle Encicliche sociali “Mater et Magistra” e “Pacem in Terris” di Papa Giovanni XXIII, della Costituzione “Gaudium et Spes” del Concilio Vaticano II, nonché dei Patti delle Nazioni Unite sui diritti economico, sociali e culturali, nonché civili e politici del 16.XII.1966.

Richiamarsi a tali fonti significa appellarsi alle più alte autorità morali del mondo»¹³⁴.

La pressió des de l'exterior per a gestionar problemes interns (en el context espanyol) serà una estratègia habitual en les plataformes civils del període que de forma més o menys clara actuen en favor de la democràcia¹³⁵. Es tracta d'una denúncia des de fora de les fronteres estatals que d'alguna manera pretén condicionar l'actuar del govern (o en aquest cas el tribunal). En trobem una altra mostra quan es trasllada la situació al Comitè Executiu de la *Union mondiale des organisations féminines catholiques* per mitjà de Ma Pilar Bellosillo (presidenta general), que n'informa a Rosa Griso en carta de 17 d'abril de 1973¹³⁶. Encara de forma més clara en les línies que J. Ménager, arquebisbe de Reims i president de la Comissió francesa de “Justice et Paix”, envia en direcció a Madrid:

«Nous savons que en cette affaire, il s'agit de défendre certains droits de l'homme qui, selon Pacem in Terris, sont “universels, inviolables et inaliénables”. D'après les informations que nous avons recueillies, c'est le droit de réunion et d'association qui est refusé ou étroitement limité. Il est juste que des citoyens –et, parmi eux, des chrétiens– prennent position contre cet état de fait. Nous savons que les Cardinal JUBANY a exprimé une courageuse protestation à ce sujet»¹³⁷.

El procurador Enrique Raso Corujo va trametre les seves al·legacions al TOP en data de 21 de gener de 1974, negant la major:

«la Comisión Permanente del Secretariado de “JUSTITIA ET PAX”, del Arzobispado de Barcelona, entidad canónicamente aprobada el 29 de febrero de 1968, y de conformidad con el contenido que le corresponde de acuerdo con sus estatutos, realizaron un informe que les había sido encomendado por la Asamblea de dicho Secretariado “Justitia et Pax”, presentaron tal informe a la Asamblea, en Junta celebrada por la misma quien aprobó e hizo suyo el repetido informe. Por acuerdo, asimismo, de la

¹³⁴ Arxiu de Justícia i Pau *Arxiu Rosa Griso*.

¹³⁵ Es trasllada la situació de conflicte normalment a una organització internacional que en fa difusió a l'exterior (contribuint a la imatge negativa del règim) i s'acostuma a adreçar a les autoritats espanyoles perquè modifiquin la seva postura.

¹³⁶ Arxiu de Justícia i Pau *Arxiu Rosa Griso*.

¹³⁷ *Íbidem*.

Asamblea, tal informe, en escasos ejemplares mecanografiados, fue remitido a los Sres. Obispos de la Tarraconense y a los órganos informativos para así, con arreglo a la legislación vigente, y según su criterio, consideraban oportuno publicarlo. Se trató, pues, en definitiva, de un acuerdo de la Asamblea del Secretariado de "Justicia y Paz", organismo eclesial legalmente constituido, acuerdo que versó sobre cuestiones de la competencia que la jerarquía eclesiástica tiene encomendada a tales Secretariados. El acuerdo contenía un juicio cristiano sobre hechos y situaciones, que, por otra parte, eran del dominio público, y de las que se tenía noticia básicamente, a través de los medios de información general, revistas, especializadas, etc. Los procesados, como componentes del órgano ejecutivo del Secretariado, se limitaron a dar cumplimiento a cuanto había acordado la Asamblea»¹³⁸.

En el mateix document es demana que se citi a declarar a Narcís Jubany¹³⁹, Josep Pont (arquebisbe de Tarragona), Joan Martí (bisbe d'Urgell), Cassià Maria Just (abad de Montserrat), Joan Carrera (vicari episcopal de l'Arxidiòcesi de Barcelona) i Josep Bigordà (professor en dret canònic de la Facultat de Teologia de Barcelona).

La defensa basa el seu argumentari en tres idees: 1. El component cristià. Es tracta d'una valoració des de l'òptica estrictament cristiana de quelcom que succeeix al país. Des del punt de vista de l'entitat, és obligació dels cristians denunciar la manca de respecte als drets bàsics, encara més si es té en compte el que es desprèn del Concili Vaticà II. 2. La redacció del text és decisió d'una assemblea legalment constituïda i aprovada per l'Arquesbisbat de Barcelona –que al seu torn actua com a representant de la Santa Seu i la comissió *Iustitia et Pax* sorgida de l'esmentat Concili–¹⁴⁰. 3. Es tracta d'informacions de domini públic. Segons això, l'entitat només ha fet constar una realitat coneguda per tothom i que el principi més bàsic de llibertat d'expressió que reclamen els fonaments de la institució des dels seus orígens hauria de permetre mostrar.

¹³⁸ *Íbidem*.

¹³⁹ Òbviament, Jubany s'havia mostrat a favor dels encausats, tal i com queda palès des d'un inici a les actes de l'Assemblea del secretariat: «l'actitud del Sr. Arquebisbe Jubany és a favor de la C.P. Que el Sr. Arquebisbe està disposat a certificar documentalment que el Secretariat compleix la missió encarregada i que el document està d'acord amb la doctrina de l'Església i que aquestes precisions siguin fetes als mitjans de comunicació social». Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*.

¹⁴⁰ En aquest sentit la defensa havia enviat els Estatuts fundacionals de l'entitat per tal d'evidenciar quina era la missió de Justícia i Pau.

En definitiva, es planteja aquest text de disputa com una obligació que entra dins de la competència de Justícia i Pau i de la qual no pot defugir-ne la responsabilitat moral.

La Comissió Permanent hagué de conviure fins la mort del dictador amb l'espasa de Dàmocles que suposava enfrontar-se a aquestes acusacions. Sense paraitzar les iniciatives de Justícia i Pau, l'entitat redoblà els esforços per a continuar amb la lluita per la justícia social, convertint-se els dos darrers anys de la dictadura en els més actius sota el règim de Franco. Xavier Garí ens explica el final del procés judicial:

«El procés del Tribunal d'Ordre Públic va anar apaivagant-se a mesura que el franquisme entrava en crisi i el règim es paraitzava internament, sobretot a causa de l'empitjorament de la salut del dictador. L'equip d'advocats defensors, i especialment el mateix Ruiz-Giménez, desenvoluparen tota mena d'estratègies per tal d'ajornar totes les vistes orals, possibles sentències o detencions, amb la intenció de guanyar temps i esperar que el règim, en si mateix, acabés col·lapsat per la previsible i ja propera mort de Franco. Tot i així, tal i com recorda Rosa Griso, la Comissió Permanent acusada davant del Tribunal d'Ordre Públic al cap de poc anà deixant les responsabilitats al capdavant del Secretariat per tal de no perjudicar l'acció de l'entitat en els mesos subsegüents i els anys que restaven de dictadura. En morir Franco, s'arxivà el procés, i finalment el president del Govern Adolfo Suárez signà l'amnistia, que afectà també la Comissió Permanent de Justícia i Pau»¹⁴¹.

2.4 1973 o l'impàs cap a les grans campanyes de Justícia i Pau en el darrer franquisme

Com s'indica en el títol de l'apartat, aquest any 1973 esdevindria, després de l'impuls de l'arribada del Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans i dels problemes generats pel procediment judicial als membres de la Comissió Permanent, un any de trànsit cap a les dues grans iniciatives de l'entitat en dictadura: la lluita per l'amnistia i contra la pena de mort. Justícia i Pau seguí amb la seva tasca de promoció dels valors democràtics però la seva presència pública disminuí, elaborant-se principalment informes de portes endins amb l'excepció de l'1 de gener.

¹⁴¹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 80.

L'entitat encetà el 1973 amb la celebració del Dia Mundial de la Pau, el primer dia de l'any. Aquest esdeveniment marcat en el calendari de l'entitat serví un cop més per a pronunciar amb veu alta i clara una valoració de la situació al país. Per tant, la diada s'anava consolidant com l'escenari des del qual Justícia i Pau emetia el seu missatge favorable a la pau i els valors democràtics de forma anual.

El text de la Comissió Nacional, aquest cop sota el títol "La pau és possible", s'iniciava amb el context internacional, per passar immediatament a posar de manifest la manca de pau en el marc de l'Estat espanyol, de què n'assenyalava clarament un culpable: «és urgent afirmar que aquesta propaganda –en tant que distorsiona l'opinió pública– està impeding la creació de les autèntiques condicions de pau»¹⁴². En aquest punt és on es fa una enumeració dels problemes que afecten el país des de l'òptica de l'entitat, que ha de ser també la dels cristians del país. Sense arribar a fer una crítica explícita, sí que es repassen tots aquells elements que constitueixen la dictadura com a tal –a més de reclamar una major justícia social per minimitzar els efectes d'una crisi ja molt palpable– i es demana un canvi en aquest sentit:

«-La nostra comunitat nacional reclama un reconeixement legal i pràctic més eficient de no pocs drets humans i de llibertats cíviques fonamentals.

-Cal estimular el desenrotllament de l'opinió pública dels ciutadans i reconèixer els seus drets a un règim d'associacions sindicals i polítiques, lliures i democràtiques.

-És urgent el reconeixement legal del dret de reunió.

-Cal estimular el desenrotllament de l'opinió pública dels ciutadans i reconèixer el dret a la seva lliure expressió, dret que avui és reprimat per la severitat de determinats mitjans legals que, des del poder, són utilitzats contra el seu exercici, a través del monopoli d'alguns mitjans de comunicació de masses, i per una propaganda sistemàtica i unilateral»¹⁴³.

L'inici del text va en la direcció ja constant de la reclamació d'unes estructures estatals democràtiques, amb el reconeixement dels drets fonamentals dels individus. És un discurs que es mantindrà en l'entitat fins als trànsit al nou sistema i que apareixerà en la immensa majoria dels seus pronunciaments públics, entenent que es tracta del fonament a partir del qual començar a construir una societat en pau que oblidi els

¹⁴² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

¹⁴³ *Íbidem*.

seculars enfrontaments de l'Espanya contemporània. Per a assolir aquest objectiu, i molt relacionat amb els valors de l'Església de base amb què s'identifica Justícia i Pau, planteja el seu neguit per la situació social del país, amb una crisi econòmica com més va més devastadora:

«Són nombrosos els problemes que ens afligeixen respecte de l'especulació del sòl i de l'allotjament. La causa de la justícia hi troba un obstacle seriós per a la construcció de la pau.

Les mesures legals que s'estan preparant –ens informen– han de ser realistes i enèrgiques. Hi ha en joc, efectivament, un dret fonamental dels ciutadans. Davant d'aquest dret han de cedir els abusos i les explotacions dels interessos particulars.

-És imprescindible, igualment, de fer front a certs fenòmens col·lectius que són una de les fonts d'injustícia de què avui patim: l'afany desenfrenat de consum; l'esperit creixent de lucre; la conducta egoista i antisocial, de qui sistemàticament intenta escamotejar els deures de justícia social referents al pagament dels impostos legals justos, etc. Tot això imposa un canvi d'actituds i de conductes personals, reclama una orientació menys lucrativa i consumista i més educativa i humana de les activitats econòmiques i dels mitjans de comunicació de masses; a més, pel que es refereix al darrer punt, una política fiscal inspirada en el bé comú i dotada de controls eficaços de les riqueses dels ciutadans subjectes a les obligacions de la Hisenda pública.

-La puja galopant dels preus, fins dels productes més necessaris, requereix mesures eficaces, urgents i que tallin els abusos a les seves bases mateixes.

Les classes menys afavorides de la nostra comunitat nacional són les primeres víctimes d'aquest desbordament dels preus.

-El fet que tres milions de compatriotes nostres es vegin forçats per la seva pobresa i per la falta de llocs de treball a emprendre en camí de l'emigració a altres països, exigeix dels governants i de la iniciativa privada una estructuració més justa de les inversions de la riquesa pública i privada i de la creació de llocs de treball»¹⁴⁴.

El document segueix amb l'ordenament jurídic de l'Estat i la manca de llibertat i assegurament dels drets fonamentals bàsics que això suposa. Aquesta qüestió, objecte de preocupació i treball també del Col·legi d'Advocats de Barcelona, impedeix segons l'entitat l'esperit de reconciliació entre els vencedors i els vençuts de la Guerra Civil, més de tres dècades després de la fi del conflicte:

¹⁴⁴ *Íbidem*.

«-També cal garantir en tots els casos, plenament i en públic, el respecte degut a la persona dels detinguts, tant en la seva integritat física com en la seva integritat psicològica i moral. Per aconseguir aquest objectiu caldria donar satisfacció als qui sol·liciten –en va des de fa temps– noves garanties legals per a l'assistència jurídica al detingut des del primer moment de la seva privació de llibertat.

-Així mateix cal atendre d'una manera satisfactòria tots els qui reclamen la integració de les anomenades "jurisdiccions especials" en la jurisdicció judicial ordinària. [...] -La situació actual d'algunes minories ètniques en el si de la comunitat nacional està exigint que, d'una manera serena, justa i ràpida, s'estableixin les instàncies necessàries per a la satisfacció de les seves legítimes aspiracions.

Mirant sobretot al futur immediat de la nostra convivència, és urgent de liquidar tota resta de política discriminatòria entre vençuts i vencedors de la darrera lluita civil, resta que encara perdura amb nombroses manifestacions, malgrat els molts anys transcorreguts des del final de les hostilitats.

Sense un esperit ample i sincer de reconciliació nacional, que tendeixi a superar l'enfrontament fratricida, no són possibles les condicions reclamades per la pau»¹⁴⁵.

L'anàlisi del text posa de manifest la permanència dels temes que afronta Justícia i Pau com a reclamació a les autoritats. Dos dels habituals són la situació del moviment obrer i la universitat, dels quals s'ocupa el text que prepararà per al Dia Mundial de la Pau, amb l'esperit de buscar solucions que no passin per la repressió, sinó per atacar les causes profundes del problema:

«-Altres dos problemes, finalment, estan deteriorant aquests últims anys les nostres possibilitats de pau: per una banda, els conflictes laborals, cada dia més greus; i per l'altra, la inquietud, també creixent cada any, a la universitat espanyola.

Pel que toca al primer d'aquests problemes, és urgent de reconèixer i regular legalment el dret a la vaga, tal com passa a altres nacions i ho exigeix la defensa legítima dels treballadors.

Voler resoldre aquests problemes amb mesures repressives o bé mitjançant propagandes demagògiques i calumnioses no faria sinó agreujar la situació.

La nostra societat d'avui reclama, al contrari, que s'estableixin instàncies realment eficaces, lliures i representatives a tots els nivells per satisfer les justes reivindicacions i aspiracions de la classe treballadora.

Els problemes de la universitat, per la seva part, exigeixen una renovació ràpida i eficaç de les seves velles estructures, un clima més gran de llibertat intel·lectual, unes

¹⁴⁵ *Íbidem.*

instàncies veritablement representatives dels estudiants i dels professors, una flexibilitat, un realisme més grans en els programes d'estudi, una informació més neta i lleial per part dels responsables de l'educació nacional. La nova Llei d'Educació, que representa un pas endavant en alguns aspectes, ha donat lloc a un conjunt de problemes.

El clima de confusió que avui regna en l'àmbit universitari perjudica molt notablement tota la societat i compromet una part important del seu esdevenidor.

Pretendre resoldre les coses mitjançant decrets que entranyen l'aplicació de mesures discrecionals que fan possible l'exclusió de professors i d'alumnes, amb les seves importants derivacions d'inseguretat per a ells o mitjançant altres recursos de repressió o de violència, no aconseguirà altra cosa que empitjorar-los tant a la curta com a la llarga»¹⁴⁶.

Per últim, i no menys important, es fa referència al paper de l'Església en aquest moment crucial de la història d'Espanya, imbuïts de la influència del Concili Vaticà II. La direcció a prendre, s'afirma, és la d'un posicionament crític sobre les institucions estatals, sobretot en la defensa dels drets fonamentals:

«Als nostres dies, l'Església, guiada per l'Esperit, es troba en la necessitat de procedir a la renovació de la seva consciència i de les seves estructures, i això entranya un difícil equilibri entre novetat i tradició, canvi i fidelitat, creativitat i permanència. En aquesta situació, nombroses tensions i alguns extremismes han fet la seva aparició en l'àmbit de la comunitat eclesial. Per això, tots els creients tenen la obligació de demostrar una lúcida consciència de reconciliació intereclesial, fruit, no pas d'una neutralitat inoperant, sinó d'una obertura lleial a la realitat dels problemes i a les exigències dels temps.

[...] En les seves relacions amb la comunitat política, la comunitat eclesial ha de recobrar ben aviat, i el màxim que es pugui, la seva llibertat de denúncia profètica de les injustícies i violències de l'orde establert, recuperació tant més obligada com més gran és el marge d'estatut social privilegiat i de prestigi de què frueix l'Església. Si una sana cooperació entre l'Església i el poder civil és sempre desitjable, la dependència mútua excessiva obstaculitza el compliment ple de les seves responsabilitats i, pel que fa a l'Església, disminueix la seva capacitat d'acció a favor de la justícia, de la llibertat i de la pau, al mateix temps que redueix a pur verbalisme la necessària pluralitat d'opcions polítiques dels creients en el Crist»¹⁴⁷.

¹⁴⁶ *Íbidem*.

¹⁴⁷ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

El text manté un discurs basat en reclamar mecanismes de participació ciutadana en la vida política del país, garantir els drets bàsics de les persones en una societat democràtica (dret de reunió, dret de vaga o llibertat d'expressió) i denunciar l'ús de la violència repressiva de les autoritats com a mitjà per a imposar una visió unívoca de la societat (amb el suport de la premsa oficial –també criticada en aquestes línies–). Tant és així que l'argumentari no s'allunya gaire del text redactat per l'Assemblea del Secretariat i pel qual van ser processats els membres de la Comissió Permanent. Tenint present la diferència de la reacció de les autoritats en el primer cas (inici d'un procés judicial) i en aquest que ens ocupa, cal entendre que el canvi s'ha produït en les autoritats mateixes. Aquí s'observa una dinàmica habitual en l'obrar d'aquests últims i que s'explica per la preocupant situació de conflictivitat al carrer que, en ser reprimida, augmenta de dimensions¹⁴⁸. Davant d'això i de la gran quantitat de focus de conflicte, sovint centraran les seves energies en els sectors més combatius envers la dictadura, sobretot el moviment estudiantil, l'obrerisme –també en el moviment veïnal, molt vinculat a aquest darrer– i la coneguda *subversió*¹⁴⁹, que rebran amb insistència la duresa de la repressió franquista en forma de sancions administratives, detencions, tortures i empresonaments, deixant un camí obert a entitats civils com Justícia i Pau (sempre sota la mirada de les autoritats)¹⁵⁰. En aquest punt apareix una disjuntiva que ajuda a entendre la naturalesa del règim: si la força repressiva cau a sobre d'aquells que obertament posen en dubte i fins i tot denuncien l'estructura de l'aparell

¹⁴⁸ Diversos autors han assenyalat amb insistència el procés pel qual la repressió de les autoritats actuava com a generador de mobilització popular i nous conflictes socials, en una dinàmica creixent difícil d'aturar: Manuel Pérez Ledesma ““Nuevos” y “viejos” movimientos sociales en la Transición” a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta...* José María Marín, Carme Molinero i Pere Ysàs *Historia política...* Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* Martí Marín *Els ajuntaments franquistes...* Antonieta Jarné “Cultura, història i antifranquisme” a DD.AA. *De l'esperança al desencís. La Transició als països catalans*. Edicions el Jonc, Lleida, 2006.

¹⁴⁹ Prenent la referència de Pere Ysàs (Pere Ysàs *Disidencia y subversión...*) utilitzem aquest concepte per a parlar de la lluita més purament frontal de l'antifranquisme contra el règim: accions de protesta contra la naturalesa de la dictadura, actes en contra de símbols estatals o la més directa lluita de l'oposició política per a fer caure el franquisme. Es tracta del que des de les fonts oficials es defineix com a *Activitats contra el règim* i que queda desvinculat de qualsevol altre moviment a l'empara del qual s'actua, en última instància per a desgastar o enderrocar el règim vigent. Són el que Javier Tébar ha anomenat «enemigos evidentes». Javier Tébar i Nadia Varo “Los “enemigos evidentes” del régimen ante el tribunal de orden público” a Javier Tébar (coord.) «*Resistencia ordinaria*»...

¹⁵⁰ La documentació del Govern Civil de Barcelona, per exemple, reflecteix que la policia sovint disposa de més informació que control en aquest període en què se succeeixen els actes contra el règim a peu de carrer i en què moltes vegades les autoritats van a remolc de les iniciatives populars, sense poder evitar-les (es poden reprimir i dissoldre, però difícilment aturar). Sobre aquesta qüestió tracta el meu Treball d'iniciació a la recerca (Marc Zanon *El moment final...*).

franquista, i Justícia i Pau fa aquest pas en documents com “La pau és possible”, perquè no s’actua contra aquests darrers –més que en una ocasió–? Per a respondre aquesta qüestió cal anar a buscar els orígens de l’entitat, arrelada en l’Arquebisbat¹⁵¹ i gaudint de la seva protecció que, sense esdevenir una garantia absoluta (vegi’s el procés contra la Comissió Permanent), sí que permetia un marge de maniobra molt més gran davant el règim, convertint-se en una organització prou eficaç per a seguir amb la lluita per la democràcia des d’una certa protecció¹⁵². Com explica Joan Gomis: «El seu caràcter d’entitat vinculada amb l’arquebisbat li donava un marge de llibertat evidentment petit i amenaçat però superior al de les entitats cíviques i no cal dir al dels partits polítics clandestins»¹⁵³. Vist això i amb el procés a la Comissió Permanent seguint el seu curs, no hi haurà una acció administrativa contra l’entitat i la proclamació de tan assenyalada data.

D’altra banda, centrant la nostra mirada en l’interior de Justícia i Pau, aquest text ens mostra la línia que ha pres l’entitat en el període¹⁵⁴. La insistència en un argumentari ja assentat entorn de qüestions fonamentals de drets humans, denúncia de les asfixiants condicions de vida del règim i reclam de llibertats democràtiques¹⁵⁵ ens situa l’entitat com una plataforma que, potser sense el dinamisme, la força i la importància numèrica d’altres moviments com l’obrer, estudiantil i veïnal (a més de l’oposició política), però amb una posició privilegiada respecte el règim, optarà clarament per la via democràtica i esdevindrà un dels nous fronts que se li obren a la dictadura i que aprofundeix en el procés d’erosió del franquisme que finalment n’impedeixi la seva supervivència.

¹⁵¹ El Dia Mundial de la Pau es convertí en un espai de trobada anual entre l’entitat i l’arquebisbe.

¹⁵² Entrevista amb Eduard Ibáñez. Barcelona, 18 de juliol de 2014.

¹⁵³ Joan Gomis *Memòries cíviques...* p. 281.

¹⁵⁴ Per oposició, aquest fet també ens explica quina és la situació a l’interior del règim, que mantindrà la seva rígida estructura de dictadura basada en el control social i la repressió sistemàtica de les llibertats fins a la fi dels seus dies.

¹⁵⁵ Cal parar esment en aquest punt al fet que Justícia i Pau engegà, paral·lelament a la lluita per la democràcia, altres línies de treball en favor del dret d’objecció de consciència (sobre aquesta qüestió la Comissió Nacional de Justícia i Pau va sol·licitar a les Corts la modificació de la Llei de servei militar per tal d’evitar sancions contra els objectors, el mes de novembre de 1973) o la lluita contra les desigualtats socials generades per la societat de consum i la situació de crisi econòmica que patí el país en aquest anys –també presents en el text “La pau és possible” però obviats aquí–. Aquest temes, als que se n’hi anirien afegint d’altres, com els drets de les dones, centraran els esforços de l’entitat un cop s’hagi arribat a la democràcia.

Tenint present tot això observem com Justícia i Pau apareix com una entitat que es preocupa per la dura realitat de certs sectors socials del país, que entronquen amb moviments socials que en defensen els seus interessos i fins i tot pretén assistir-los. Un dels focus d'atenció de l'entitat en aquest 1973 va ser la situació de la universitat com a microcosmos que es fa ressò dels grans esdeveniments del període (molt especialment els que fan referència a la repressió i la manca de llibertats de la societat), mostrant-se en permanent connexió amb el món real. Sobre la universitat, Ysàs afirmava que «El mantenimiento del orden en las universidades acabó convirtiéndose en un problema casi irresoluble para la dictadura. Si adoptaba actitudes de cierta permisividad, se afirmaba y se extendía la transgresión de la legalidad franquista, lo que acababa siendo inaceptable para el régimen. Si se optaba por una política de constante presión represiva, se generaban protestas y desórdenes que podían contaminar a otros ámbitos, se incrementaban las críticas y se agudizaban las disidencias»¹⁵⁶.

Aquesta preocupació es veu alimentada per la greu situació per la que passa la universitat en aquest 1973, amb la imposició del *calendari julià*¹⁵⁷, així com l'enorme clima d'agitació¹⁵⁸, el control constant de les autoritats¹⁵⁹ i la dura repressió policial¹⁶⁰ en el període (i especialment intensa en el curs 1974-75). Tot això portà a l'edició per part de l'entitat d'un "Informe sobre la universitat i el moviment estudiantil en el curs 1972-73".

¹⁵⁶ Pere Ysàs "La crisis de la... p. 41.

¹⁵⁷ Mesura imposada pel ministre d'educació Julio Rodríguez (que ho va ser entre juny de 1973 i gener de 1974, essent substituït en el càrrec per Cruz Martínez Esteruelas) que establia el curs el calendari per al curs 1973-74 segons l'any natural (de gener a desembre de 1974), amb la qual cosa les classes es mantenien aturades per espai de 6 mesos (fins el gener de 1974). Sergio Rodríguez *Zonas de...* p. 383.

¹⁵⁸ Gregorio Valdelvira explica la nova estratègia de mobilització estudiantil a partir de 1973, molt més oberta a tots els estudiants i no només centrada en aquells enquadrats en els partits polítics, amb l'objectiu de constituir un moviment de masses. Gregorio Valdelvira *La oposición...* pp. 169-170.

¹⁵⁹ Bona mostra de la preocupació i el control que exigeixen les autoritats franquistes sobre la universitat el trobem en el telex que el director general de Política Interior José Luís Taboada enviava a Martín Villa, governador civil de Barcelona, demanant que «se envíe diariamente un telex entre las 4 y las 6 de la tarde en caso de producirse cualquier incidente que pueda afectar a medios universitarios o estudiantiles». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 44.

¹⁶⁰ Borja de Riquer ho sintetitza afirmant que: «la institución vivía en una constante anormalidad, que implicaba la frecuente entrada policial en el recinto y el cierre de centros y universidades». Borja de Riquer *La dictadura...* p. 721.

En el mateix ordre de coses, Justícia i Pau es mostrà atenta a la situació generada per la destrucció del locals d'Enciclopèdia Catalana i envià un telegrama als ministres de governació, informació i turisme i d'educació i ciència¹⁶¹ a principis d'agost de 1973, conjuntament amb altres entitats com Òmnium Cultural i Amics de les Nacions Unides, en què mostraven la seva indignació pels fets però molt especialment per la manca de certesa que les autoritats competents estiguessin intervenint en la solució del problema.

La societat catalana apareix com un escenari cada vegada més agitat i s'entra en una espiral d'accions populars en favor de les llibertats-repressió policial-increment de la mobilització ciutadana en els diversos àmbits (obrerisme, moviment estudiantil, veïnal, oposició política, que sovint acaben confluint) que incrementa exponencialment el nivell de conflictivitat. Un dels grans exemples d'aquesta dinàmica –per les dimensions i la significació que va prendre– el trobem en la detenció de 113 membres de l'Assemblea de Catalunya¹⁶² reunits a l'Església de Santa Maria Mitjancera¹⁶³ (a la sala Lluís Marquès), el 28 d'octubre de 1973 i que tenia la preparació de la II Sessió plenària com a punt central de l'ordre del dia.

Les autoritats observaren amb preocupació la creixent unitat contra el règim i s'engegà l'operació per a detenir els principals dirigents polítics en la clandestinitat que seran empresonats, després d'anys de treball. Per tant, l'objectiu de l'acció de la policia¹⁶⁴, més enllà de l'evidència de fer complir la legalitat franquista, es troba en una decisió política ferma d'escapçar el més perillós dels enemics del règim: la unitat estructurada dels principals elements que actuen contra el sistema vigent. Una nota del Govern Civil de Barcelona explica els propòsits del règim: «Este Gobierno Civil, al dejar constancia de estos lamentables hechos administrativos de la falta de licitud de estas reuniones,

¹⁶¹ En el mateix sentit també s'adreçaren a l'alcalde de Barcelona, Enric Masó.

¹⁶² Cal buscar els orígens de l'Assemblea de Catalunya en la constitució de la Comissió Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya i en la Tancada de Montserrat de 1970, com a acte de protesta pel Consell de Guerra de Burgos, i de la qual en sorgí l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals Catalans (plataforma política i cultural que reunia els intel·lectuals catalans identificats amb l'oposició antifranquista).

¹⁶³ Veure Josep Maria Colomer *Assemblea de...* Antoni Batista i Josep Playà *La gran conspiració...*, Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* Giaime Pala "La Assemblea de Catalunya..." a Javier Tébar (coord.) «*Resistencia ordinaria*»... Sobre el cop policial resulta interessant: Julián Delgado *Los grises. Víctimas y verdugos del franquismo*. Temas de Hoy, Madrid, 2005. pp. 269-273.

¹⁶⁴ Antoni Batista explica encertadament el procés pel qual les autoritats són coneixedoress de la celebració de la reunió i poden donar el cop a l'Assemblea: Antoni Batista *La Brigada Social*. Empúries, Barcelona, 1995. p. 106.

quiere dejar constancia expresa que se impedirán cualquiera que sea el lugar de su reunión, por no estar amparadas por la legislación vigente»¹⁶⁵.

Aquesta acció, que «acabarà convertint-se en un boomerang per al règim»¹⁶⁶, mobilitzà bona part de la societat catalana en forma d'actes de protesta per les detencions d'una Assemblea que havia arrelat en el territori amb força suficient com per a donar visibilitat pública a la lluita per la llibertat dels empresonats. Conseqüència d'això és l'intent de manifestació de centenars de persones a la ciutat de Vic de l'onze de novembre de 1973¹⁶⁷, pocs dies després de les detencions, que només la ràpida actuació de la policia va impedir. Es tractava dels actes commemoratius de la 1ª Assemblea de Catalunya que, davant el context de tensió, se centraria en la lluita per la llibertat dels 113¹⁶⁸.

2.5 La campanya pro amnistia

En l'Assemblea del 22 d'octubre de 1973 s'acordà «la conveniència de que el Secretariat s'ocupi de dos temes de gran importància i actualitat, que són el dels mutilats de guerra de l'exèrcit republicà i el de l'amnistia»¹⁶⁹. La cita coincideix en el temps amb la detenció dels 113, ja que es produí pocs dies abans que se celebrés l'Assemblea. L'amnistia i la lluita contra la pena de mort van ocupar l'atenció de Justícia i Pau en els dos darrers anys del franquisme¹⁷⁰, arribant amb més o menys intensitat fins a la promulgació de la llei d'amnistia política de 15 d'octubre de 1977.

¹⁶⁵ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 90.

¹⁶⁶ Antoni Batista i Josep Playà *La gran conspiració...* p. 48.

¹⁶⁷ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya: la lluita antifranquista a Osona*. Eumo, Vic, 1999.

¹⁶⁸ Resulta interessant observar l'atenció prestada per les autoritats governamentals a aquests actes de protesta com a evidència del perill que suposaven per a la supervivència del règim. Així, La relació entre els dos esdeveniments no passà per alt al Govern Civil: «Los hechos que dieron lugar a la detención tienen una demostrada continuidad en los acaecidos el pasado domingo en las localidades de Vich, Granollers y la Ametlla del Vallés, donde acudieron tras citación de tipo clandestino un gran número de personas que amparándose en la celebración de bailes y cantos regionales encubrían la realidad de una ilícita reunión masiva que debía desembocar en manifestación político subversiva». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 90.

¹⁶⁹ Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*. Davant d'aquesta qüestió Xavier Garí s'ha pronunciat, encertadament: «Novament, el Secretariat demostrava coratge alhora d'afrontar aquestes dues temàtiques exigents i polèmiques, que podien comportar-li conseqüències davant del règim; però en cap cas defugí la responsabilitat, com tampoc succeí en l'antecedent del processament del Tribunal d'Ordre Públic». Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 84.

¹⁷⁰ Entrevista amb Arcadi Oliveres. Barcelona, 2 d'agost de 2012.

Aquesta campanya es va desplegar amb l'entrada al càrrec de director de Joaquim Pibernat, el juliol de 1974, cosa que marcà la implicació de l'entitat en ambdues campanyes si ens atenem al que defensa Xavier Garí: «Pibernat, a diferència de Sureda, per exemple, fou un home de clar perfil polític, que en finalitzar la dictadura franquista deixà el Secretariat per entrar en política de partit i implicar-se en el procés de canvi que s'albirava amb la mort de Franco»¹⁷¹.

Centrant-nos ara en la campanya a favor de l'amnistia, coordinada des de la Comissió Nacional a Madrid, cal tenir present que el concepte resulta inherent als principis que propugna Justícia i Pau i a la línia d'actuació que havia pres l'entitat en els darrers temps. Els grans actes en què el Secretariat havia intervingut mostraven un posicionament clar en favor de la llibertat de reunió i d'expressió, essent aquests dos els motius principals pels que existien a les presons de tot el país (fins i tot a la presó concordatària de Zamora) detinguts polítics. En aquest sentit, l'entitat engegava una iniciativa necessària per la lluita en favor de la democràcia i del tot inexcusable amb les seves obligacions programàtiques. La demanda d'amnistia havia estat recurrent en els darrers anys de l'organització i ho continuaria essent més enllà d'aquesta campanya, ja que en pràcticament tots els comunicats de l'any 1975 (centrat en la lluita contra la pena de mort) apareixen referències a la necessitat d'una àmplia amnistia que ajudi a una pau vertadera a l'Estat, en la línia de tot l'antifranquisme. De fet, Montero explica que aquesta lluita constituïa el principal objectiu de l'entitat, sobretot des de l'arribada a la direcció de la Comissió Nacional de Joaquín Ruiz-Giménez, l'any 1973¹⁷². La iniciativa recull els principis de de l'Assemblea de Catalunya, com a motor de l'antifranquisme, i els vehicula per una via legal:

«Fins a l'octubre de 1974 no es va impulsar de forma específica una campanya per l'amnistia: fins llavors formava part dels actes i mobilitzacions endegats per l'Assemblea i que, des de la tardor del 1973, havien experimentat un recés. Mentrestant, va ser Justícia i Pau qui agafà la iniciativa de procedir a una recollida massiva de firmes en sol·licitud d'amnistia: se n'aplegaren un mínim de 160.000»¹⁷³.

¹⁷¹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 87.

¹⁷² Feliciano Montero *La Iglesia: de la...* p. 301.

¹⁷³ En aquestes mateixes pàgines s'explica l'adhesió a la campanya de Justícia i Pau de Lluís M. Xirinachs, reclòs a Carabanchel, en una carta a l'Assemblea de Catalunya de l'1 d'octubre de 1974. David Ballester i Manel Risques *Temps d'amnistia...* p. 31.

Les actes del Secretariat ens mostren com la campanya ja estava en marxa el 24 de maig de 1974: «el Director informa sobre la campanya d'amnistia que s'ha plantejat a nivell de tot l'Estat espanyol, concretada en demanar signatures per una carta adreçada al President de la Conferència Episcopal de l'Estat espanyol perquè intervingui a prop del cap de l'Estat per la concessió d'una amnistia per tots els presos per causa política així com pel reconeixement jurídic efectiu dels drets humans de reunió, associació i d'expressió i dels drets de les minories ètniques existents en el nostre país»¹⁷⁴, nomenant una comissió responsable de la campanya formada pel mateix Pibernat, Jacint Humet, Agustí de Semir, Lleonard Ramírez, Tomàs Giró, Joan Majó, Mossèn Vidal Aunós i Gaspar Espuña.

La iniciativa arrela plenament en la societat, basant-se en la recerca de signatures que mostrin un ampli suport popular a l'amnistia per als presos polítics a les autoritats, fins arribar a les 160.000 a tot l'Estat¹⁷⁵ –54.000 a Catalunya–. S'explica en el *Boletín de uso interno* que la Comissió Nacional publica el maig de 1974:

«Con motivo del Año Santo de la Reconciliación, "Justicia y Paz" ha puesto en marcha una campaña PRO-AMNISTÍA.

La campaña consiste en una recogida masiva de firmas en todo el país, con un escrito dirigido al Sr. Presidente de la Conferencia Episcopal, Cardenal Tarancón, para que lo traslade al Jefe del estado.

El escrito es el siguiente.

Respetado Sr. Cardenal:

Los que suscribimos esta carta, somos conscientes de que la auténtica reconciliación humana, que la Iglesia propugna como uno de los aspectos esenciales de este Año Santo, exige una superación de las causas de división y enfrentamiento entre los hombres, sean cuales sean sus opiniones y creencias. Por ello, anhelamos vivamente que, por mediación de V.Excia como Presidente de la Conferencia Episcopal, se obtenga del Jefe del Estado una amnistía general para los exiliados y los presos o sancionados por hechos de intencionalidad política o de objeción de conciencia. Añadiéndose a ello la necesidad de conseguir un "efectivo reconocimiento jurídico de los derechos humanos de reunión, asociación y expresión, así como de las minorías étnicas existentes

¹⁷⁴ Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*.

¹⁷⁵ La intenció inicial d'arribar a les 500.000 signatures, no s'aconseguí per l'imperatiu d'adjuntar el Document Nacional d'Identitat a la signatura segons defensava Ruiz-Giménez. "Montserrat: segundas jornadas nacionales de «Justicia y Paz»" *La Vanguardia española*. 15 de setembre de 1974. p. 37.

en nuestro país”, según las orientaciones del pensamiento cristiano y de los textos jurídicos internacionales suscritos por el Gobierno español.

Anticipadamente le agradecemos, Sr. Cardenal, la generosa acogida que sabemos tendrá este escrito y el apoyo que prestará a esta petición.

El texto ha sido redactado también en los idiomas de los distintos pueblos de España, tales como euskera, catalán, gallego y valenciano.

Se ha difundido simultáneamente un dossier, en el que se explica qué es la CN. JP., cuál es el significado de la amnistía a la luz del Año Santo, un informe jurídico sobre la amnistía y normas para la recogida de firmas»¹⁷⁶.

Aquest dossier informatiu mostra la base teòrica que s'amaga darrera de la campanya i, de fet, tot el plantejament de Justícia i Pau al període. Com és habitual, el punt de partida és *La Bíblia*, que porta intrínseca els valors de llibertat i igualtat que hauria de defensar l'Estat:

«AMNISTÍA Y AÑO SANTO

[...] el Año Santo es la ocasión propicia para que todo cristiano, alto o bajo, poderoso o sin poder, proclame y realice ese año de “liberación para todos los habitantes del país” (Levítico, 25, 10), entre otros medios a través de una acción particular dirigida a conseguir una amnistía general para los exiliados y los presos o sancionados por hechos de intencionalidad política o de objeción de conciencia, ya que hoy en nuestras sociedades modernas, son las estructuras y las relaciones políticas las que dan forma a la convivencia social, del mismo modo que en los tiempos de la Biblia eran las estructuras o relaciones de carácter patriarcal o de pequeño grupo»¹⁷⁷.

Amb tot, l'apel·lació de l'entitat es construeix a partir de plantejaments de base jurídica, amb un estil divulgatiu per arribar al màxim de ciutadans possible i que aclareix conceptes com el d'*indult* o *amnistia*:

«INFORME JURÍDICO

Amnistía es la concesión graciosa que hace el poder constituido, y por la que se extinguen totalmente las responsabilidades penales pendientes. En la historia del mundo se ha usado con generosidad, y como medida previa para conseguir nuevas bases políticas de convivencia en los distintos países, al perdonarse con ella los actos de los que en otro tiempo fueron considerados enemigos.

¹⁷⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

¹⁷⁷ *Íbidem*.

El art. 112 del Código Penal Español dice que la responsabilidad penal se extingue entre otras causas por la amnistía, afirmando textualmente: “la cual extingue por completo la pena y todos sus efectos”.

Se diferencia del indulto en que éste es solo un perdón parcial que limita en parte la pena, pero no sus efectos; generalmente el indulto se dirige a personas concretas, y no en forma general a delitos determinados, como hace la amnistía.

En España, esa facultad de gracia sólo puede ser concedida por el Jefe del Estado sin que desde el final de la guerra civil se haya concedido vez alguna. Los que si se han concedido han sido indultos parciales (en número de once, el primero en 1.945, el último en 1.971).

A lo largo del último año se han concedido amnistías políticas en diversos países: Grecia, República Democrática Alemana, Chipre, Egipto, Sudán, Pakistán, Argentina, Portugal, etc.»¹⁷⁸.

Un cop vist això, el text entra en l'anàlisi de la realitat a Espanya en el període, amb unes xifres i una situació que s'observa anormal en el context de l'Europa occidental:

«La población que padece detención en prisión por motivos de índole política, parece oscilar últimamente entre unas 500 y 1.000 personas, si bien no quiere decir que sea solo ése el número de los presos políticos durante el año, ya que esa cifra se refiere únicamente al número de detenidos o presos coincidentes en un momento determinado.

Los órganos encargados de juzgar los llamados delitos de opinión son los Juzgados y el Tribunal de Orden Público, que sólo en 1.973 incoaron más de dos mil sumarios; pudiéndose calcular que se procesa a un término medio de cuatro personas en cada uno de ellos, haría un total de más de ocho mil personas procesadas por actividades políticas en el T.O.P. durante ese año (téngase en cuenta que solo en el sumario conocido por el de la iglesia de María Medianera de Barcelona, de noviembre último, se procesaron a ciento once personas).

Si a los anteriores añadimos el número de procesados por la Jurisdicción Militar, a los menores de 16 años que pasan por el Tribunal Tutelar de Menores y a los centenares de personas que sufren arresto por impago de multas gubernativas en aplicación de la Ley de Orden Público, podremos comprender que, sin exageración alguna, probablemente unas 10.000 personas se vieron sancionadas en el año pasado por actividades de tipo político. De seguir el ritmo actual, los Juzgados de Orden Público incoarán probablemente este año tres mil sumarios.

¹⁷⁸ *Íbidem*.

Si a todo esto añadimos el problema de los despidos, sanciones laborales, pérdidas de matrícula o expulsiones de Universidad, denegaciones de certificados de buena conducta o de pasaporte, tendremos una visión estimativa de la represión, legal hoy por hoy, de las actividades de opinión de nuestro país»¹⁷⁹.

La lectura que se n'extreu és la d'un panorama insostenible. És per això que l'entitat estima imprescindible el canvi de la legislació que afecta als anomenats delictes *d'índole política*, al voltant del qual gira tota la campanya:

«Una amnistía sería insuficiente, sin un cambio de la legislación penal de las actividades de intencionalidad política y hechos de objeción de conciencia; pero no cabe duda que la concesión de la amnistía sería un primer paso para crear un mayor clima de convivencia.

LA AMNISTÍA Y LA COMISIÓN "JUSTICIA Y PAZ"

A fines del año pasado, al presidente de la Comisión Nacional "Justicia y Paz" informó personalmente al Ejecutivo de la Comisión Pontificia "Justitia et Pax" del proyecto de recogida de firmas pro-amnistía. Dicho Ejecutivo vio con agrado esta iniciativa y estimuló a su realización, por hallarse dentro de los fines de "Justicia y Paz" y del espíritu del Año Santo. Igualmente, han sido informados previamente el Presidente de la Conferencia Episcopal, los miembros de la Comisión Episcopal de Apostolado Social, y el Comité del Año Santo en España que preside el Cardenal Jubany»¹⁸⁰.

Aquest dossier va aparèixer amb una clara voluntat de Justícia i Pau d'explicar-se a la societat, donar-se a conèixer per a sectors als quals potser encara no s'havia pogut arribar, d'aquí la necessitat d'editar un document d'aquest estil (i no una simple demanda a les autoritats o una nota de premsa com havien fet habitualment). Es fa una pedagogia de l'amnistia, però els arguments superen la mateixa campanya, ja que s'aprofita aquesta per fer una valoració de la situació al país i fer demandes concretes. Aquesta sí que havia estat una estratègia habitual en Justícia i Pau: aprofitar qualsevol aparició davant els focus per a donar la seva visió i reclamar canvis en el govern.

Així, la campanya es basa en la recollida de signatures a favor de l'amnistia i accions concretes –poques–¹⁸¹; pel camí mostren el seu posicionament davant del país i

¹⁷⁹ *Ibidem.*

¹⁸⁰ *Ibidem.*

¹⁸¹ Un bon exemple seria la la conferència en favor de l'amnistia que tingué lloc a la Universitat Autònoma de Barcelona el 24 d'octubre de 1974, amb la participació de Santiago Mir (professor de dret); Enric Leira (un dels advocats més actius del Col·legi d'Advocats de Barcelona en el període); Carme Damians (mare de Lluís Maria

incideixen en el procés de mobilització social en posar sobre la taula les injustícies en què incorre la dictadura. El ciutadà que signa ho fa per l'amnistia però també se situa al costat dels plantejaments que demanen un canvi democràtic al país. Sense anar més lluny, el dossier es fa ressò de la situació de Portugal: «Inmediatamente después de los últimos acontecimientos que provocaron la caída del gobierno de Caetano, miembros de la Comisión Nacional han visitado en Lisboa a diversos grupos de cristianos promotores de Grupos JP. en Portugal»¹⁸². Igualment, es fa una declaració pública contra les penes de mort recentment executades –Salvador Puig Antich i Heitz Chez–, amb data de 7 de març de 1974:

«Reunido el Pleno de la Comisión Nacional de “Justicia y Paz” ha decidido por unanimidad y de acuerdo con el espíritu de reconciliación propio del Año Santo que celebra la Iglesia, expresar con la mayor celeridad: 1. Su más profundo dolor y disconformidad cristiana por haber sido ejecutadas las recientes condenas de muerte. 2. Para evitar en el futuro casos análogos, pide que se suprima la pena de muerte de nuestra legislación, por ser inadecuada sanción de acuerdo con el sentir humano y cristiano actuales. 3. Solicitar con el mayor encarecimiento la amnistía por los delitos de carácter ideológico y político. 4. Que se produzca una satisfactoria estructuración de todos los derechos humanos, que posibilite su eficaz ejercicio; así como la participación efectiva de todos los españoles en la marcha y decisión de la sociedad»¹⁸³.

Això és probablement la major contribució de Justícia i Pau al procés de la Transició espanyola: la seva lluita, insistim, no tan directe ni activa com els moviments més perseguits pel règim, transmet els valors de la democràcia en cadascuna de les accions i ajuda a construir la cultura democràtica que faci empènyer bona part de la societat

Xirinachs); Antonio Milian (estudiant), i Joaquim Pibernat, tots ells curiosament escrutats per la policia, que en una nota del dia següent detalla la relació dels qui hi intervingueren, amb els antecedents facilitats per a trametre a la Direcció General de Seguridad (servei d'informació de Barcelona). Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 297. Aquest exemple serveix per a entendre les majors facilitats de l'entitat per a l'organització d'actes en favor de temes tan delicats com l'amnistia però, al seu torn, mostra la dinàmica de control, o més ben dit d'informació, de les autoritats sobre el que està passant al carrer.

¹⁸² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

¹⁸³ *Íbidem*. Paral·lelament, el document exposa la situació de manca de drets humans de diversos punts del món: Xile, Cuba, Bolívia o Egipte, i es manifesta en els següents termes: «[...] 1. La imposibilidad de muchos pueblos de llegar a la autodeterminación. 2. La discriminación racial persistente en la vida política, económica y social. 3. La explotación en el plano económico-social de niños y adolescentes. 4. La prioridad abusiva del Estado sobre los padres en la determinación del tipo de educación, especialmente moral y religiosa, que se ha de dar a los niños. 5. La violación de la libertad religiosa en varios Estados. 6. La discriminación de la mujer en materia política, jurídica y económica. 7. La negación de asilo a los refugiados políticos. 8. La exclusión de un gran número de hombres de los beneficios del progreso universal (en el plano técnico, económico y cultural). 9. La aplicación sistemática de la tortura. 10. La opresión de numerosas minorías culturales en varios Estados». *Íbidem*.

en direcció a un sistema de llibertats individuals i, en darrer terme, impedeixi la continuïtat del règim més enllà de la mort del dictador.

L'argumentari està tan ben construït com de costum, a partir d'idees de referència: la iniciativa porta el segell del Vaticà, en el sentit que la Comissió Pontifícia n'ha estat informada i ha donat el seu beneplàcit, (atès que s'emmarca en el projecte de l'organització –és un dels objectius de la Comissió–). A més, s'explica, cal superar les velles estructures que divideixen la societat entre vencedors i vençuts per arribar a una pau vertadera. La repressió per motius polítics¹⁸⁴ és una forma de perpetuació d'aquest esquema, amb la qual cosa l'amnistia acostaria Espanya a una pau que deixés enrere velles disputes i enfrontaments.

Dit això, es posa de manifest que el nivell de repressió resulta numèricament escandalós (ho demostren amb xifres) i del tot inassumible per a un Estat que viu en el context europeu dels anys setanta, sobretot tenint en compte les amnisties decretades –afirmen– en altres països com Grècia, Portugal o la República Democràtica Alemanya.

Així, l'amnistia és un camí per demanar les llibertats democràtiques dels ciutadans –de reunió, associació i expressió–, atès que els cossos repressius de l'Estat intervenen sobre individus i col·lectius que sovint entren a presó per aquests mateixos motius. És per això que el plantejament encara va més enllà, en demanar un canvi legislatiu: «Una amnistía sería insuficiente, sin un cambio de la legislación penal de las actividades de intencionalidad política y hechos de objeción de conciencia; pero no cabe duda que la concesión de la amnistía sería un primer paso para crear un mayor clima de convivencia»¹⁸⁵. Després de tot aquest recorregut teòric, doncs, Justícia i Pau arriba al posicionament favorable al trànsit d'una dictadura repressiva a una democràcia que garanteixi els drets i llibertats bàsics de les persones.

L'entitat agafa com a seu un dels principals objectius de les organitzacions antifranquistes en el sentit polític de la paraula –a Catalunya amb l'Assemblea com a referència–, situant el seu punt de mira en els mateixos objectius, però des del marge

¹⁸⁴ En aquest mateix grup s'hi inclou també la lluita obrera i estudiantil, que es consideren represaliats per motivacions polítiques (a través de sancions diverses, sense passar necessàriament pel TOP).

¹⁸⁵ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

que la seva estructura li permet per a l'existència en una legalitat vigilada. Com afirma Montero: «“Justicia y Paz, o en otro sentido Cáritas, se convirtieron en plataformas legales, al amparo del Concordato, de promoción de valores sociales y democráticos, propiciadores de la Transición democrática en clave reconciliadora»¹⁸⁶.

Manuel Pérez Ledesma ha traçat aquest camí que porta Justícia i Pau a valorar la situació del país: «Tanto las huelgas de obreros como las manifestaciones de consumidores y vecinos tenían, junto a sus otros objetivos, una clara carga política. Reclamaban, para empezar, las libertades básicas de reunión, asociación, expresión, manifestación o huelga, así como el fin de las detenciones, despidos y otras medidas represivas y la plena legalización de las organizaciones sindicales o vecinales»¹⁸⁷. Justícia i Pau trepitja l'espai de frontissa entre el seu objectiu inicial de reclamar justícia social i demanar canvis polítics que, sigui dit de pas, són imprescindibles per a assolir aquesta finalitat. Per tant, en cap cas podem obviar el paper que l'entitat va tenir en la recuperació de la democràcia, mobilitzant socis i no socis a través de campanyes com la que ens ocupa i constituint un dels molts problemes que per al règim representaven les entitats que aglutinaven ciutadans a la recerca de nous horitzons polític-socials.

Per a entendre la importància de la campanya de recollida de signatures cal no oblidar en cap moment el context d'enorme restricció que imposen les autoritats i l'àmbit en què treballa l'entitat, sempre organitzant accions des de la legalitat. Javier Domínguez incideix en aquest aspecte: «Justicia y Paz es una entidad reconocida y así la acción entra en la legalidad, lo que hace que la recogida sea más fácil que si se hace desde la clandestinidad»¹⁸⁸. En aquestes condicions Justícia i Pau aprofita els recursos dels que disposa i transmet un clar missatge democratitzador a tota la societat però també al govern: la no coincidència entre les opinions de molts ciutadans i el govern en una qüestió com aquesta i, en conseqüència, la voluntat de canvi democràtic que les

¹⁸⁶ Feliciano Montero *La Iglesia: de la...* pp. 299-300.

¹⁸⁷ Manuel Pérez Ledesma ““Nuevos” y “viejos” ... p. 135.

¹⁸⁸ Javier Domínguez *Organizaciones obreras...* p. 466.

autoritats pretenen ignorar¹⁸⁹. Les 160.000 signatures, obtingudes en un context de por com el que es vivia a nivell social el 1974, expliquen fins a quin punt existeix una mobilització popular i un important gruix de la societat partidària del canvi democràtic.

D'alguna manera, la iniciativa de l'entitat –ben habitual en el període–, com en totes les campanyes assimilables a aquestes per altres organitzacions, dóna veu als sense veu, establint uns canals per trametre l'opinió dels ciutadans (uns canals inexistent des de l'Estat) a les autoritats. A manca d'unes urnes que serveixin per calibrar quina és la consideració popular sobre les decisions del govern, els descontents amb aquest s'expressen a través de les manifestacions –de forma il·legal– o des de les seves signatures en aquestes campanyes –en la legalitat–, opció per la que sempre va apostar Justícia i Pau.

Que la campanya estava tenint un èxit notable per a l'entitat ens ho demostra una carta del Secretariat signada per Gaspar Espuña, de 2 de juliol de 1974:

«Amic,

S'han canviat les previsions que, inicialment, feien concloure la campanya d'amnistia, el 30 de juny.

L'extensió que ha pres la iniciativa tan a Catalunya, com a la resta de l'Estat espanyol, ha fet reconsiderar les previsions inicials. Sembla clar que seria contraproductiu i que es malversarien molts esforços realitzats si la campanya hagués d'ésser tallada quan el procés entraria en una fase d'expansió gran.

La campanya, per tant, continuarà durant tot l'estiu i finalitzarà a primers d'octubre.

Noves entitats i estaments s'estan adherint a la campanya. Cal, però, que no afluïem els esforços i que considerem uns quants punts com a fonamentals:

a) Es recolliran signatures on hi hagin promotors o caps de grup. Cal, doncs, constituir-ne o buscar-ne d'altres. Cadascú s'ha de considerar promotor insubstituïble i n'ha de parlar arreu.

b) És molt important que hi hagin llocs on la gent sàpiga que pot anar-hi a signar.

c) Seria important que a les llars hi hagi una fulla oberta per tal que els amics que hi vagin puguin signar. Això només deixaria de tenir sentit quan les fulles arribessin a totes les llars del país, perquè, aleshores, només podrien signar-la els de la família.

¹⁸⁹ El cas paradigmàtic són les paraules de Francisco Franco a la plaça d'Orient el 1 d'octubre de 1975 al·ludint a la conxorxa internacional –i nacional d'aquesta massa amorfa i imprecisa que és la subversió– en l'últim gran escenari megalòman del règim.

No deixeu, doncs, de treballar, d'expandir aquesta acció. Cal, també, que penseu noves formes de treball... Potser estem davant d'una important ocasió per al futur del país.

Voldríem acabar aquesta carta, manifestant-vos el més profund agraïment del Secretariat de Justícia i Pau per l'esforç i dedicació que heu posat en la campanya»¹⁹⁰.

Les pàgines de *Treball* constitueixen una bona font per comprendre la repercussió social i política que havia pres la campanya:

«La campanya suscitada per Justícia i Pau a tot el territori espanyol a favor de l'AMNISTIA i dels DRETS HUMANS és avui un dels punts crucials de la situació política i social del nostre període [...] ha tret a debat públic la urgent necessitat de l'AMNISTIA, trencant el silenci que sobre aquesta qüestió transcendental han vingut imposant els enemics de la reconciliació nacional, els qui, com en Blas Piñar, i "Jerjes" alcen encara la bandera de la guerra civil i proclamen que "la guerra no s'ha acabat".

El document de Justícia i Pau constitueix una crida greu a la responsabilitat individual i col·lectiva, un toc d'atenció a tots els qui desitgem una solució pacífica i democràtica als problemes aguts engendrats per la dictadura franquista, a tots els qui tenim un sentit de dignitat humana»¹⁹¹.

I posiciona el PSUC a favor de la campanya, com a mostra que aquesta recull i amplifica legalment un plantejament estès en l'antifranquisme:

«Els comunistes hem d'estar, a tot arreu, al cap del combat per la recollida de signatures, com a organitzadors i animadors de la campanya, fent que centenars de milers de catalans comprenguin l'abast d'aquesta iniciativa. A les fàbriques i tallers, a la Universitat i altres centres d'estudi, a les barriades, als organismes i col·legis professionals, als centres socials, culturals i esportius, a les esglésies, als mercats, pels carrers, casa per casa, persona per persona, OBERTAMENT, PÚBLICAMENT, AMB AUDÀCIA, AMB DECISIÓ I INICIATIVA, hem de demanar a tot arreu les signatures de tots els qui ens volten. QUE NO HI HAGI NINGÚ SENSE SIGNAR PER L'AMNISTIA!»¹⁹².

Més enllà de la campanya pròpiament, desenvolupada durant el 1974, la lluita per la fi de les condemnes per motivacions polítiques va ser un leitmotiv constant de l'entitat fins que no es va assolir aquest objectiu amb la llei d'amnistia de 1977. Així, l'agost de 1975 Justícia i Pau va presentar una sol·licitud al Govern Civil de Barcelona per a

¹⁹⁰ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 388.

¹⁹¹ "Aconseguir centenars de milers de signatures per l'amnistia" *Treball*. Núm. 398. 1 d'octubre de 1974. p. 5.

¹⁹² *Íbidem*.

constituir una associació per l'amnistia conjuntament amb el Col·legi d'Advocats de Barcelona, amb els següents arguments:

«adoptar acuerdo respecto a la conveniencia de constituir una asociación que tendría como fin, promover las manifestaciones culturales y científicas sobre el concepto de Amnistía, y con el fin de sentar las bases de convivencia de cara al futuro, conseguir que desaparezcán las consecuencias de enfrentamiento entre ciudadanos del mismo estado; divulgándolas entre el público en general y fomentando el nacimiento de tomas de decisión a favor de la amnistía. Para llevar a cabo sus fines, podrá la Asociación organizar conferencias, sesiones de trabajo, cursillos de divulgación, proyecciones, concursos, y actos de carácter análogo, sometiéndose en cada caso a lo que disponga la legislación vigente»¹⁹³.

La carta recull exactament la tasca que venia portant a terme Justícia i Pau en relació a aquesta qüestió: accions a ulls públics per a transmetre la necessitat de lluitar per l'amnistia davant les autoritats emparant-se en els permisos governatius del Govern Civil. Aquest, dóna mostra de l'acció mesurada de Martín Villa envers l'oposició –en aquest cas, considerem accions d'oposició una associació que porta el segell de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona i de Justícia i Pau– en autoritzar-ne la creació; la negació hauria estat, de ben segur, una nova font de conflicte en el punt àlgid de la conflictivitat al carrer que es troba un Govern Civil incapaç de controlar la situació. El raonament del governador s'hauria basat en el càlcul costos/beneficis davant dues organitzacions acceptades pel règim.

L'entitat se'n fa ressò en una carta enviada als socis, posant de relleu la necessitat de seguir el camí obert per la campanya de recollida de signatures:

«Molts dels que d'una manera o altra participaren en la campanya de recollida de signatures per demanar l'amnistia han insistit en la conveniència de continuar la tasca. No dubtem que la campanya d'amnistia es féu ressò de moltes persones i de moltes manifestacions privades o públiques [que] ja es venien produint en el nostre país a favor de l'amnistia. Per aquest motiu ens ha semblat bo recolzar la iniciativa de constituir una associació civil sotmesa al règim legal de la llei d'associacions. Justícia i Pau desitja que en el nostre

¹⁹³ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

país existieixin eines que segons el marge de les possibilitats legals puguin ajudar a construir una societat més justa»¹⁹⁴.

En aquesta línia s'ha d'entendre el primer pas de la Comissió Nacional després del 20 de novembre de 1975, amb una carta que Joaquín Ruiz-Giménez envià al rei demanant l'amnistia:

«Comisión Nacional Justicia y Paz eleva a V.M. en víspera su proclamación como Rey, nueva petición otorgamiento amplia amnistía presos y exiliados políticos superadora del restrictivo indulto ya concedido STOP Será noble testimonio voluntad reconciliación y concordia todos españoles en final Año Santo y primer paso eficaz pleno reconocimiento y garantía ejercicio derechos humanos y libertades fundamentales consagradas en Fuero españoles y Pactos Internacionales derogando medidas represivas carácter excepcional»¹⁹⁵.

En aquest context, el Secretariat –en l'Assemblea del 24 de febrer de 1976– es va adherir a la campanya de Lluís Maria Xirinachs¹⁹⁶ en favor de l'amnistia per als presos polítics com a únic camí per a tancar les ferides de la Guerra Civil.

Encara més significatives resulten les “Conclusiones generales de las IV Jornadas de la Comisión Nacional de “Justicia y Paz” celebradas en Miraflores de la Sierra, 28, 29 y 30 de mayo de 1976” en què es torna a posar de manifest que la mort de Franco no ha comportat encara una amnistia política, objectiu irrenunciable per a Justícia i Pau i que insisteix en reclamar: «Frente a esas manifestaciones de violencia es insoslayable reiterar la exigencia de una amplia amnistía de todos los delitos de intencionalidad política y de objeción de conciencia, que permitan la plena reintegración a la vida civil de todos los españoles detenidos, condenados o exiliados por hechos de la índole especificada»¹⁹⁷.

Seguint aquesta línia, Justícia i Pau s'adhereix a la convocatòria de manifestació de 19 de desembre de 1976 a Barcelona (juntament amb entitats com l'Associació d'Amics

¹⁹⁴ *Íbidem*.

¹⁹⁵ *Íbidem*.

¹⁹⁶ Lluís Maria Xirinachs *Vaga de fam per Catalunya. Diari de 21 dies*. Editorial Nova terra, Barcelona, 1977. Del mateix Xirinachs, *La traïció dels líders*. Llibres del segle, Girona, 1993. Per donar una mostra de fins on arribava el seu compromís en la lluita antifranquista resulta d'interès la lectura de la carta que envià al mateix Franco, en què s'expressava en els següents termes: «Ja veus, Francisco, on t'has ficat i on ens has ficat a tots: 1 milió de morts, 40 anys d'opressió i un altre holocaust popular en perspectiva si no hi ha reconciliació. [...] Et suggereixo que utilitzis aquest poder, quasi diví, per autodestruir-te». Lluís Maria Xirinachs *Vaga de fam...* p. 210.

¹⁹⁷ Arxiu de Justícia i Pau *Fons Orígens de Justícia i Pau*.

de les NN.UU. o personalitats com Agustí de Semir o Josep Benet) favorable a l'amnistia per a tots els presos polítics, amb la publicació d'un nou document:

«Que la amnistía ha constituido a lo largo de los últimos años uno de los anhelos populares más ampliamente expresados con recogida masiva de firmas, pronunciamiento de personalidades y entidades, manifestaciones públicas y tomas de decisión de diverso tipo a través de las que se han pronunciado millones de ciudadanos. Para la gran mayoría de la población está claro que la plena consecución de la amnistía es una premisa imprescindible para el logro de una auténtica convivencia democrática, un elemento absolutamente necesario para sentar las bases de una auténtica solución de los problemas que colectivamente tenemos planteados.

Todo ello, a la vez que la promulgación del decreto de 30 de julio de 1976, nos lleva en estos momentos a las siguientes consideraciones y decisiones:

Primero: El decreto de amnistía, que para muchos presos no ha sido ni siquiera un indulto, se ha aplicado con muchas limitaciones. Prueba evidente es la existencia de centenares de presos por hechos de intencionalidad política.

Segundo: La liquidación del estado de excepción política que ha constituido la esencia de estos 40 años de dictadura, sólo comenzará a conseguirse mediante la amnistía sin exclusiones de todos estos presos y el retorno de todos los exiliados.

Tercero: Que la consecución de la amnistía sin exclusiones será el inicio de un amplio periodo en el que se pongan en cuestión todas las leyes típicamente franquistas y se constituyan las bases para una sociedad democrática.

Cuarto: Convencidos de que la consecución de todo ello exige de nuevo la expresión clara de la voluntad popular, hemos decidido convocar una amplia manifestación pacífica»¹⁹⁸.

La limitada amnistia executada fins al moment pel govern va mantenir el focus de Justícia i Pau sobre la qüestió durant el 1977. Així, la Comissió Nacional emetia un comunicat el 19 de maig d'aquell mateix any en què s'afirmava:

«La Comisión General "Justicia y Paz", que durante estos últimos años ha insistido en repetidas ocasiones sobre la necesidad de gestos eficaces de reconciliación y pacificación entre todos los ciudadanos y pueblos del Estado español y, en particular, sobre la necesidad de amnistía para todos los llamados delitos de intencionalidad política, cree que en las circunstancias presentes es sus deber reiterar su petición y hacerlo con el máximo encarecimiento y urgencia.

¹⁹⁸ Arxiu de Justícia i Pau Notes Barcelona 1975-1982.

Aún cuando considera que las medidas adoptadas por el Gobierno hasta ahora han constituido un paso adelante en el camino de la reconciliación, juzga que la amnistía concedida no es satisfactoria ni suficiente por razón de su parcialidad y el lento ritmo con que se está aplicando. “Justicia y Paz” reclama una amnistía total porque sólo así se puede alcanzar una reconciliación total. La amnistía, sin entrar en consideraciones de justicia o de otro orden, viene impuesta por exigencias de paz y de reconciliación en un momento en que nuestra sociedad quiere cerrar un pasado de guerra y enfrentamientos y abrirse a un futuro de convivencia y concordia. Esta razón es válida para todos y está por encima de cualquier otra interpretación particular sobre el problema»¹⁹⁹.

Justícia i Pau es va establir com una entitat sempre atenta als esdeveniments polítics i socials del conjunt del país, amb una presència especialment viva a Catalunya, que féu de la reclamació dels drets humans la seva raó de ser. Pel que fa a l'amnistia, el Decret definitiu del govern de 15 d'octubre de 1977 implicà l'orientació cap a noves problemàtiques socials, en haver-se assolit l'objectiu principal.

2.6 La lluita contra la pena de mort

La manca de llibertats polítiques a Espanya havia portat Justícia i Pau a iniciar una campanya de recollida de signatures per sol·licitar l'amnistia política; una lluita que sobrepassà la iniciativa mateixa i es convertí en senya d'identitat fins a l'assoliment d'aquest objectiu el 1977. De la mateixa manera, la duresa repressiva del règim tingué el seu màxim exponent en les penes de mort que aquest utilitzà sovint com a instrument punitiu màxim del dret penal espanyol i com a element dissuasori de l'antifranquisme. Aquesta pràctica portà l'entitat a iniciar una gran campanya contra la pena de mort²⁰⁰, transmetent un missatge cristià contrari a aquesta pràctica²⁰¹. La campanya:

«es realitza conjuntament amb Pax Christi i el Grup cristià per promoció i defensa dels drets humans. Aquestes tres institucions han recabat la col·laboració d'altres entitats religioses i cíviques de Barcelona per lograr un ampli recolzament popular de la

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ Equiparable a la campanya a favor de l'amnistia i molt relacionada amb ella, atès que en la iniciativa contra la pena de mort també existeix un fort component contrari a la repressió per motius polítics.

²⁰¹ Entrevista amb Josep Ricart Ollé. Barcelona, 7 de gener de 2009.

campanya. S'edita un cartell que en Tàpies ha dibuixat al·lusiu a l'abolició de la pena de mort. Un dossier complet sobre la situació jurídica i objectiva de la pena de mort al nostre país i arreu del món, sortirà a la llum pública. El projecte és editar-ne uns 10.000 exemplars per escampar arreu de Catalunya. El Secretari dóna a conèixer les dues parts de la campanya. La de sensibilització fins a primers d'abril i la de mobilització, amb accions concretes que estan en estudi, d'abril a l'estiu»²⁰².

La filosofia de la campanya es pot observar en la comunicació que el Secretariat de Barcelona va fer sobre la pena de mort arrel de les execucions de Salvador Puig Antich i Heinz Chez el 2 de març de 1974, tots dos acusats d'haver matat agents de l'ordre públic. Es tracta d'un document en què es planteja la naturalesa mateixa de la pena de mort, la seva evolució en la història d'Espanya –posant de manifest l'excepcionalitat de la pràctica espanyola en el context de l'Europa posterior a la II Guerra Mundial–, per acabar amb el posicionament dels cristians (i, *de facto*, la mateixa Justícia i Pau) sobre la qüestió:

«El pensament cristià arrenca de l'Evangeli. L'oposició de Jesús a la mort de l'home per l'home –continguda ja a l'Antic Testament– i el seu anunci d'un missatge de perdó, d'amor als enemics i d'eliminació de tota tendència a la venjança, són ben clars. Ara bé, Jesucrist no al·ludia als sistemes socials i jurídics immediats. [...] En aquesta perspectiva, la direcció de l'Evangeli és evident, al marge de qualsevol casuística. Hem d'aspirar al fet que ell pugui afaïçonar la nostra vida personal i la nostra vida social, eliminant de mica en mica el ròssec de la immaduresa humana.

Per això avui nosaltres, davant el fet concret de la pena de mort, fem una crida als nostres germans en la fe, no pas a un pronunciament doctrinal sinó a ocupar el lloc que ens escau en la marxa progressiva de la consciència humana»²⁰³.

1975 significà aterrar tots aquests plantejaments en una campanya basada en una planificació, uns objectius i unes accions concretes vehiculades de forma compartida amb altres entitats²⁰⁴ i que situà el règim novament en una posició de delicat equilibri

²⁰² Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*. Una acció concreta la trobem en la sol·licitud per celebrar una conferència sobre la pena de mort a càrrec de Mossèn Joan Carrera el 19 d'abril a Berga. La resposta de les autoritats es manifestà en els habituals termes: «según guión presentado en este centro, le comunico que con esta fecha y de conformidad con la normativa vigente he resuelto denegar la autorización solicitada». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Ordre Públic*. Caixa 361.

²⁰³ "La pena de mort". Dossier sobre el "No a la Pena de Mort" *Pax. Butlletí interior de Pax Christi*. Núm. 1. Març de 1975. p. 28.

²⁰⁴ Tant és així que l'acta del Col·legi d'Advocats de Barcelona d'11 de març de 1975 reflecteix: «El Sr. Lagarriga es reuní amb «una comissió de "Justitia et Pax" amb referència a uns col·loquis que tenen en projecte sobre l'abolició de la Pena de Mort. Diu el Sr. Lagarriga, que com és política dels Col·legis d'Advocats la petició constant sobre

entre els seus fermes principis cristians, el control del carrer i l'enfrontament d'una bona part de l'Església. Així, el context del darrer any de vida del dictador, amb un ambient repressiu extrem, i molt especialment els efectes de l'execució de Salvador Puig Antich pocs mesos abans, portà l'entitat a posicions encara més radicalitzades enfront el règim que el que havia suposat la campanya a favor de l'amnistia. De fet, el posicionament de Justícia i Pau contra el règim és una evidència en aquest darrer període del franquisme: la duríssima intervenció de les autoritats per a reprimir les accions de l'oposició tindrà la seva resposta en unes manifestacions de l'entitat obertament partidàries de la fi del franquisme.

Vegem quina era la percepció interna del desenvolupament de la campanya a 14 de maig de 1975, a través d'una carta conjunta de Justícia i Pau i Pax Christi²⁰⁵ signada per Àngel Colom:

«La primera part de la campanya ha tingut, com tots haureu pogut comprovar, un ample ressò arreu de Catalunya. Malgrat certes dificultats i prohibicions d'actes, s'han realitzat més de 100 conferències, taules rodones o reflexions cristianes, gràcies a la col·laboració d'associacions, parròquies, o grups de tota mena.

La pena de mort, però, està molt lluny d'ésser abolida en el nostre país. La sensibilització ha d'anar acompanyada, tal com us anunciàvem fa tres mesos, d'una etapa de mobilització i presa de posició popular que impulsi les instàncies de poder a modificar la legislació.

Un dels suggeriments per aquesta segona etapa, que nosaltres hem assumit, consisteix en una massiva presa de posició de les institucions, comunitats, grups o particulars contra la pena de mort»²⁰⁶.

El document acaba reclamant la presa d'acords en aquest sentit per a la seva posterior difusió a través dels mitjans de comunicació.

l'abolició de la Pena de Mort, va comunicar al Secretariat de Justícia et Pax que no creia que hi hagués cap inconvenient per part del nostre Col·legi». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-3-1975. Amb la mateixa finalitat s'adreçà l'entitat al Col·legi només uns mesos després a través d'una carta, «en relació a diversos problemes, especialment abolició de la Pena de Mort i recabant la col·laboració del Col·legi en actes en relació a aquest tema». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 12-5-1975.

²⁰⁵ Pax Christi va aparèixer com a moviment catòlic i internacional per la pau el 1945, amb el necessari esperit de reconciliació posterior a la II Guerra Mundial. Serà una de les entitats d'Església integrades a l'Assemblea de Catalunya on, el després president de Justícia i Pau, Arcadi Oliveres, va exercir de destacat militant en un període en què la relació entre ambdues entitats fou constant. Entrevista amb Arcadi Oliveres. Barcelona, 2 d'agost de 2012. Les pàgines de les seves publicacions *Trobada* i *Pax* són un bon observatori de la realitat del país i l'antifranquisme en els darrers dies de la dictadura.

²⁰⁶ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

En aquests mesos conflueixen dos esdeveniments fonamentals que marcaran la dinàmica final dels darrers mesos de vida de Franco: d'una banda, la promulgació del Decret-Llei de 26 d'agost de 1975 de *Prevención y enjuiciamiento de los delitos de terrorismo y subversión contra la paz social y la seguridad personal*²⁰⁷. Cal entendre aquesta decisió com una resposta a la crítica situació al carrer, així com els darrers cops d'una dictadura en una situació cada cop més compromesa. Això «significaba, de hecho, el retorno a la primacía de la jurisdicción militar sobre la civil en la inmensa mayoría de delitos políticos»²⁰⁸. Segons Pablo Gil el «principal objetivo era limitar discrecionalmente los derechos de quienes fueran detenidos y procesados, atribuyendo a la jurisdicción militar el conocimiento de esas acciones»²⁰⁹. Aquesta legislació s'aplicà a l'altre gran fet dels darrers mesos de dictadura: el procés contra cinc acusats de terrorisme (Juan Paredes –Txiki– i Ángel Otaegui d'ETA, i José Humberto Baena, José Luís Sánchez Bravo i Ramón García Sanz, del FRAP)²¹⁰.

Aquests dos elements, tan estretament lligats, seran els que ataquí Justícia i Pau en el context de la campanya contra la pena de mort: la crítica a la darrera mesura repressiva de la legislació franquista servirà de fonament per a una acció mobilitzadora més global contra les sentències dictades. El discurs de Justícia i Pau s'havia construït entorn d'una posició combativa a la violència repressiva i els abusos institucionalitzats que aquest Decret establia i que les sentències portaven a la realitat. Tant bon punt els fets es van precipitar, l'entitat va iniciar una forta acció per a intentar aturar aquest atac als drets humans.

Així, la Comissió Nacional de Justícia i Pau va fer públic un document-manifest en què ofería una crítica oberta a la base jurídica del règim. Això és un mitjà per construir un discurs que entronca amb la gran campanya de 1975 i mostrar sense marge de dubte quin és el model d'Estat pel que aposta Justícia i Pau: un Estat de dret que garanteixi els principis bàsics i fonamentals de la persona recollits a la Declaració Universal dels

²⁰⁷ BOE. Núm. 207. 27 d'agost de 1975. pp. 18117-18120.

²⁰⁸ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 729.

²⁰⁹ Pablo Gil *La noche de los generales. Militares y represión en el régimen de Franco*. Ediciones B, Barcelona, 2014. p. 277.

²¹⁰ La sentència dels dos Consells de Guerra era de pena de mort per a 11 persones, commutant-se finalment per a 6 dels encausats.

Drets Humans. El document pren una orientació jurídica per tal d'elaborar un discurs contrari al Decret-Llei, posant-ne de manifest les irregularitats i mostrant l'oposició al règim:

«LAS MEDIDAS EXCEPCIONALES, PREVENTIVAS Y SANCIONADORAS EN ESPAÑA

1. Por razones de extremada escasez de tiempo, no se incluye en este informe el análisis de las diversas normas legales –o preventivas y penales– que podrían calificarse, relativamente al menos, de ordinarias en el ordenamiento jurídico español vigente con anterioridad al Decreto-Ley 10/1975 de 26 de agosto.

1.1 Es suficiente señalar: que tanto en el Código Penal común (artículo 260 y sgs.) cuanto en el Código de Justicia Militar (artículo 294 bis), se define el delito de terrorismo (muy ampliamente) y se le castiga con penas del nivel superior de la escala (reclusión mayor o muerte, aunque nunca la pena capital como pena única, pues eso coarta la necesaria flexibilidad de los Tribunales de Justicia y los principios reconocidos en los artículos 58 y sgs. del Código Penal común)»²¹¹.

En aquest primer punt es pot observar una clara intencionalitat de lluita per la fi de les penes de mort que el règim havia utilitzat com a instrument polític, atès el marge que oferia la llei: «aunque nunca la pena capital como pena única»²¹². Així, apareix un missatge que acusa al règim d'utilitzar-la com a eina repressiva, de coacció contra l'oposició, més que com a garant de la seguretat i el bé comú de la societat espanyola. La hipotètica tebior del missatge, amagat entre la discussió jurídica, té la seva base en el principi cristià del dret a la vida i la defensa que se'n feia en l'Encíclica *Pacem in terris*. El document segueix sota l'argument del defecte de forma i l'arbitrarietat de la promulgació del Decret-Llei. Es justifica afirmant que la legislació present abans d'agost de 1975 ja garantia la seguretat dels ciutadans i, per tant, aquest nou cos legislatiu no tenia raó de ser més enllà de l'estrictament política (en el benentès que la seguretat no s'aconsegueix a cop de Decret ni molt menys quan aquest defensa el poder de l'Estat per a decidir sobre la vida o la mort dels seus ciutadans):

«1.2 Precisamente por existir esos textos previos, el Consejo de Guerra de Burgos ha podido tipificar como “terrorismo” el hecho atribuido a Garmendia y a Otaegui y les ha impuesto la pena de muerte, sin que estuviera en vigor el Decreto-Ley de 26 de agosto,

²¹¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²¹² *Íbidem*.

lo que revela la no necesidad jurídica de éste para sancionar, incluso con pena capital, dichos delitos.

1.3 A mayor abundamiento, está la muy severa Ley de Orden Público, que en varios de sus preceptos (principalmente los artículos 10 y sigui.) pone en manos de la autoridad gubernativa –y de los Agentes de policía– medios más que suficientes para prevenir acciones perturbadoras y detener a sus presuntos autores, incluso sin previo mandamiento judicial (artículo 11) cuando se trate de actos “in fraganti”. (Se adjuntan fotocopias de esas normas, como anexo nº 10).

1.4 Finalmente, quedaba siempre abierta la posibilidad de declarar el “estado de excepción” en todo el territorio nacional o en parte de él –cómo ya se hizo más de una vez– cumpliendo los requisitos determinados en el Fuero de los españoles (artículo 35) por un periodo razonable de tiempo –meses, no años– y siempre con interpretación restrictiva (Se adjuntan fotocopias de esos preceptos, como anexo nº 11)»²¹³.

Existeix una relació directa en les disputes internes del govern i les decisions que acaben condicionant aquest procés; i és que la voluntat del gabinet Arias de mostrar símptomes de fermesa davant dels grups ultres es va traduir en l'estat d'excepció de 25 d'abril de 1975 a Guipúscoa i Biscaia i, finalment, amb la promulgació del Decret-Llei que centra l'atenció d'aquest document²¹⁴. Com s'ha vist, es planteja aquesta opció com a últim recurs i, sobretot «por un periodo razonable de tiempo –meses, no años–»²¹⁵, entenent que l'alternativa és un cos legislatiu que perpetua aquestes condicions excepcionals, idea que desenvolupa en el següent punt:

«1.5 Por todas estas razones, se ve claramente que el tantas veces aludido Decreto-Ley 10/1975, de 26 de agosto, no obedece a una fundamentación jurídica, sino meramente política, y que no es tanto un Decreto “para la prevención del terrorismo” –como dice su rótulo– sino mucho más un “estado de excepción global” y un medio de obstaculizar el ejercicio de libertades y de derechos humanos fundamentales (Se adjunta fotocopia de la página del B.O.E. con el texto completo del Decreto-Ley, como anexo nº 12)»²¹⁶.

Segons els postulats de Justícia i Pau, el Decret-Llei s'utilitza com a instrument ideològic al servei del règim amb la única finalitat d'endurir les condicions de repressió en un moment en què els fronts als que aquest ha d'abastar són cada vegada més

²¹³ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²¹⁴ Borja de Riquer *La dictadura...* pp. 728-729.

²¹⁵ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²¹⁶ *Íbidem*.

nombrosos. És per això que es fa referència a «“estado de excepción global”»²¹⁷ per tal de sintetitzar una situació que s’entén com a resposta de les autoritats a la manca de control del carrer que feia temps que havia deixat de tenir.

En aquest sentit, observem la denúncia de Justícia i Pau a una reacció que es considera totalment desmesurada i que limita encara més «el ejercicio de libertades y de derechos humanos fundamentales»²¹⁸ i representa (com es detallarà en el següent apartat del text) una «restricción de diversos derechos fundamentales de todos los ciudadanos, incluso de quienes repelen cualquier crimen, aunque adopten actitudes de oposición pacífica contra el sistema político o socio-económico vigente»²¹⁹.

Així, i segons aquest Decret, les mesures excepcionals sempre haurien de comportar una restricció temporal i evitar «perturbar la marcha de una Sociedad hacia su continuo perfeccionamiento político»²²⁰, però el resultat final, segons Justícia i Pau, és tot el contrari. En aquest punt, el document emès per l’entitat arriba a la denúncia, en posar de relleu una actitud de cinisme i/o de manipulació quan fa referència al fet que:

«Más aún, el preámbulo se cierra con la afirmación de que “ningún ciudadano honrado y patriota va a sentirse afectado por la circunstancial disminución de sus garantías constitucionales que los preceptos que el presente Decreto-Ley implican”, y “en cualquier caso, ese pequeño sacrificio está suficientemente compensado por la tranquilidad y Seguridad que ha de proporcionar a toda la comunidad nacional el propósito sereno, firme y jurídicamente controlado de no consentir en nuestra Patria la invasión del azote terrorista que hoy amenaza la paz social en una gran mayoría de los países del mundo”»²²¹.

La lectura és clara: el Decret-Llei recalca que no hi haurà una rebaixa en els drets constitucionals quan el que intenta portar a la llum pública Justícia i Pau és precisament el fet que per mitjà de la nova legislació els espanyols passaran a viure en un Estat encara més repressiu que limita els drets dels ciutadans a la mínima expressió. Seguidament, passa a enumerar els greuges que implica el Decret:

²¹⁷ *Íbidem.*

²¹⁸ *Íbidem.*

²¹⁹ *Íbidem.*

²²⁰ *Íbidem.*

²²¹ *Íbidem.*

«Pero la estricta verdad es –repetimos– que luego, en el articulado, no se tiene en cuenta esos criterios de “restricción mínima” de las garantías de amortización con el proceso de una sociedad en evolución política.

Basta con tener en cuenta los siguientes extremos:

a) Se incluyen como grupos u organizaciones que fomentan o coadyuvan al terrorismo y caen bajo la aplicación de las penas del Decreto-Ley (artículo 4º), numerosos sectores políticos o asociaciones que en modo alguno propugnan la utilización de la violencia como instrumento de acción política o social, sino que simplemente aspiran a una evolución, cambio o transformación de las estructuras políticas, no democráticas, cual es el caso de la mayoría de las organizaciones o grupos declarados “fuera de la Ley” en las disposiciones de los años 36, 30 y 61 que se mencionan en el preámbulo, y todas aquellas otras que, no incluidas en esas antiguas normas, sean estimadas por la autoridad gubernativa o por la autoridad judicial como análogas a ellas, por el hecho de preconizar cambios constitucionales en profundidad, pues la ambigüedad de las fórmulas empleadas permite esa interpretación extensiva»²²².

Arriba aquí la denúncia²²³ al fet que amb la legislació vigent a partir d'agost de 1975 no només s'està incidint sobre el terrorisme sinó que s'estén a l'àmbit dels partits clandestins i les associacions. A més de la reclamació implícita a la legitimitat de partits polítics i, en conseqüència, d'un sistema democràtic, aquí Justícia i Pau acompleix la funció d'altaveu públic i legal dels valors democràtics que els partits il·legals només poden fer per una via clandestina. L'organització ocupa, com altres entitats de seglars i plataformes civils, l'espai inexistent en els partits polítics que li permet incidir en la vida pública de forma directa.

Els principis de la llibertat humana són la referència de l'entitat. És per això que el mateix Gomis defensa: «la situació política espanyola explicava que Justícia i Pau es dediqués més aviat a treballar pels drets civils i polítics, conculcats per la dictadura, que no pas a altres temàtiques pròpies de l'entitat»²²⁴. La lluita pels drets humans imbueix tot el document, criticant-se la nova legislació perquè: «b) Se restringe

²²² Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²²³ Bona mostra de la dinàmica de denúncia de l'entitat i reacció oficial –que si més no a nivell local segueix reprimint actituds considerades inacceptables– ens la dona el cas del jesuïta Josep Ricart i Ollé, multat amb cent mil pessetes pels comentaris fets sobre aquest document. Josep Lluís Lacueva, Manel Màrquez i Lourdes Plans *Combat per la llibertat. Memòria de la lluita antifranquista a Terrassa (1939-1979)*. Fundació Torre del Palau, Terrassa, 2007. p. 539.

²²⁴ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 91.

gravemente el derecho a la libre información y a la libre expresión del pensamiento, sobre todo en la prensa y otros medios de comunicación social»²²⁵. Aquest atac a la llibertat d'expressió resulta especialment greu: «al tipificarse y pensarse severamente (artículos 10 y 19) no sólo la difusión o defensa de las ideologías indicadas en el artículo 4º del Decreto-Ley, sino incluso la crítica –“directa o solapada”– de las sanciones legales que en el Decreto-Ley se establecen y las manifestaciones de solidaridad con las personas encausadas o condenadas»²²⁶.

L'estratègia de Justícia i Pau passa per mostrar la situació d'indefensió en què aquesta nova legislació deixa els ciutadans però, sobretot, posar de manifest el defecte de forma de la mateixa en relació al *Fuero de los españoles* i, per tant, la contradicció interna del règim:

«c) En otro plano, no sólo “suspenden” (artículos 13 y 14) las garantías de intervención judicial en la detención de los presuntos culpables (contenidos en los artículos 15 y 18 del Fuero de los españoles), sino que se modifican, incluso los plazos establecidos en el Fuero sin que ello sea jurídicamente posible, dado el rango de ley Fundamental que dicho Fuero tiene, como luego se insistirá.

d) Se coartan también los derechos de los detenidos o presos a la comunicación verbal con sus familiares (artículo 16) y, sobre todo, los derechos de la defensa durante el sumario y el juicio (artículo 18)»²²⁷.

Es tracta, aquesta darrera, d'una lluita compartida amb els Col·legis d'Advocats, que sovint es trobaven amb els impediments de les autoritats competents per a poder desenvolupar la defensa.

Justícia i Pau denuncia amb aquestes paraules i de forma prou nítida la idea que amb aquesta legislació s'arriba a un estat d'excepció permanent, mostrant la desmesura en referència als precedents del mateix règim: «como se ha practicado otras veces por el Gobierno de nuestra Patria –dos, tres, seis meses, como máximo...–»²²⁸. A partir d'aquí, a mode de síntesi conceptual, es desenvolupa un recull de l'argumentari jurídic

²²⁵ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²²⁶ *Íbidem*.

²²⁷ *Íbidem*.

²²⁸ *Íbidem*.

que invalidaria legalment el Decret-Llei d'agost de 1975, fins al punt de plantejar el «pertinente recurso de contrafuero»²²⁹. I sentència amb tota claredat:

«El examen objetivo del Decreto-Ley pone de manifiesto por lo ya dicho, que esa “norma excepcional” viola diversos derechos fundamentales reconocidos y garantizados en el propio Fuero que es de rango o jerarquía superior por su carácter de “Ley Fundamental”, y crea una situación de plena incertidumbre e inseguridad, sustantiva y procesal.

c) Infracción del principio constitucional de independencia de la Administración de Justicia respecto al Gobierno, garantizado en el Punto IX de la Ley de Principios del Movimiento Nacional, de 17 mayo de 1958 (que tiene rango de “Fundamental” por su propia índole y por lo dispuesto en la Ley Orgánica del Estado y en el citado Decreto 779, de 20 de abril de 1967) y refrendado en la Ley Orgánica de la Justicia.

En efecto, esa infracción se comete en cuanto que el Decreto-Ley no permite que el Juez Instructor de un sumario por los diversos delitos en aquél tipificados, (incluso por los que no son estrictamente de “terrorismo”) pueda conceder la libertad provisional a un procesado, si no es previo el dictamen favorable del Ministerio Fiscal, con lo que el Poder judicial queda sometido o vinculado a una decisión del Poder ejecutivo, a quien el fiscal representa, contra lo establecido, además, en la Ley de Enjuiciamiento criminal (artículos 528 y 529) que garantiza la plena independencia del Juez en esta materia, quien solo vendrá obligado a notificar al Fiscal lo que resuelva, pero no a solicitar su venia o aprobación. (Se adjunta fotocopia de dichos dos artículos, cómo anexo nº 13)»²³⁰.

Aquest és potser un dels punts fonamentals de la declaració. En el moment en què es denuncia, amb arguments no ideològics ni polítics, la «independencia de la Administración de Justicia respecto al Gobierno»²³¹ s'està qüestionant la legitimitat de la dictadura apareixent, de fons i imperativament, la idea d'una democràcia de partits. Tant és així, que, en una reunió entre el ministre d'afers exteriors Pedro Cortina i representants de la Santa Seu, aquest alertà:

«Si lo que se trataba era de seglares reunidos en asociaciones que realizaban una labor de apostolado, entonces no había problema. Pero si se encubría con ello otro tipo de acciones, entonces surgía el conflicto. Y no perdió la ocasión para mencionar un problema concreto: la Comisión de *Justicia y paz*, que hacía afirmaciones como que el

²²⁹ *Íbidem.*

²³⁰ *Íbidem.*

²³¹ *Íbidem.*

Estado español no era un régimen de Derecho y, por tanto, no había que respetarlo, con lo que atacarle poseía una carta de legitimidad»²³².

El testimoni ve a reforçar la idea que les autoritats franquistes van a remolc de les iniciatives ciutadanes, si entenem Justícia i Pau com una organització que, malgrat dependre de l'Arquebisbat, té les seves arrels en la societat, amb un funcionament bidireccional²³³. Igualment, mostra el complicat equilibri (que reclamen les circumstàncies político-socials del període) en què s'ha de moure l'organització; malgrat el major marge que li confereix el seu estatus d'entitat cristiana que s'originà per la crida del Papa Pau VI, les autoritats es mantenen alerta davant qualsevol sortida de to inadequada. D'aquí se'n desprèn la idea que els representants del règim tenen més informació que no pas control del carrer.

El text segueix, insistint en la manca de garanties per la defensa dels presos –una font de preocupació habitual del Col·legi d'Advocats–:

«d) Infracción del principio, también fundamental del derecho a la defensa, a elección del procesado, que se garantiza en el Fuero de los españoles (artículo 19), y que resulta gravemente alterado (sin poder serlo, ni siquiera suspendido, a tenor del artículo 35 del Fuero, que no incluye dicho artículo 19 entre los “suspendibles” temporalmente). Infracción ésta que se desprende de lo preceptuado en el artículo 18 del Decreto-Ley al imponer la actuación de un “2º defensor suplente”, no designado por el reo, sino por el tribunal, y al privar de recurso a los defensores contra las resoluciones que dicten los Jueces o los Presidentes de los Tribunales, en uso de las facultades limitativas y disciplinarias que en dicho artículo 18 se establecen»²³⁴.

Finalment, el text es tanca amb una reflexió global en el sentit que, a l'empara del Decret-Llei es limiten drets bàsics, més enllà del terrorisme per al que suposadament s'hauria promulgat:

«2. A todas estas medidas excepcionales del Decreto-Ley que se comenta, hay que añadir las extensiones analógicas puestas en práctica –a su sombra– por los órganos de la Administración Pública, especialmente en lo que concierne al ejercicio del derecho de información y de expresión en la prensa, con secuestros por alusiones o referencias al Decreto-Ley, incluso levemente críticas y hechas con repulsa explícita y categórica de los

²³² Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que...* p. 370.

²³³ Des de l'entitat es plantegen campanyes que prenen força únicament a partir de la participació ciutadana que s'intenta fomentar, sacsejant consciències en favor dels drets humans, la llibertat i la justícia.

²³⁴ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

actos de violencia terrorista, lo cual sofoca extremadamente cualquier disidencia razonable y legítima, protegida por el artículo 12 del Fuero de los españoles (que el Decreto-Ley no ha suspendido) y por la vigente Ley de Prensa de 1966.

Septiembre de 1975»²³⁵.

En definitiva, el manifest elaborat per Justícia i Pau el setembre de 1975 s'ha d'entendre com un acte de protesta de l'entitat davant les autoritats amb els mitjans de què podia disposar en el context de la dictadura. La pressió sobre l'aparell legislatiu franquista, i per extensió, al mateix règim, és frontal. Sempre des de les garanties que atorga la relació amb l'Arquebisbat de Barcelona (malgrat que Gomis afirma «Pibernat em va confiar que mai no havia demanat autorització a Jubany per a les accions del Secretariat»²³⁶) i sota el paraigües de la Santa Seu, es van utilitzar tots els mitjans legals per a incidir en l'esdevenir polític i social del país. En aquest cas, l'objectiu és rebatre el Decret-Llei antiterrorista, considerat absolutament abusiu i que permetia l'establiment d'un estat d'excepció pràcticament permanent, quan el camí traçat per les mobilitzacions popular i associatives del país (entre les quals les de Justícia i Pau) mostraven que el carrer estava molt allunyat de les aspiracions immobilistes dels sectors més ultres del règim a qui suposadament s'hauria de voler calmar amb la promulgació d'aquest Decret.

Més enllà de la crítica a aquest nou intent de les autoritats d'encotillar les migrades llibertats dels ciutadans, el manifest posa en dubte la mateixa existència d'un règim dictatorial, atès que cadascun dels punts reclamats responen a valors democràtics que marcaven la vida de Justícia i Pau, incompatibles amb el règim de Franco. Així, es fa referència al perjudici fet als partits polítics «declarados “fuera de la ley”»²³⁷, la manca de llibertat d'expressió i informació, la reducció al mínim dels drets del detinguts i, fins i tot, la no separació entre el poder executiu i el judicial.

El posicionament de l'entitat en favor d'una democràcia de partits sembla clar, fins i tot per a les mateixes autoritats. No podia ser d'una altra manera per una organització que havia nascut de la renovació eclesial del Vaticà II i marcada profundament per la

²³⁵ *Íbidem*.

²³⁶ Joan Gomis *Solidaritats viscudes...* p. 19.

²³⁷ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

defensa dels drets humans. Certament, el Decret-Llei vulnerava bona part d'aquests drets. La resposta de l'entitat era la denúncia.

La crítica a la iniciativa legislativa té la mirada de fons posada en les condemnes a mort als cinc detinguts acusats de terrorisme en el marc de l'esmentada llei. És per això que aquesta campanya de Justícia i Pau s'intensificà el 1975 (fruit d'això és la publicació d'aquest manifest²³⁸) i té continuïtat en el «Recurso de contrafuero contra el decreto 10/1975»²³⁹, ja anunciat al document («La consideración precedente nos sitúa en un punto clave, que es el de las infracciones jurídicas de rango fundamental o constitucional en que incurre el Decreto-Ley objeto de este análisis; infracciones que dan fundamento bastante para la interposición, por la vía adecuada, del pertinente recurso de contrafuero »²⁴⁰) presentat davant de les Corts amb les pertinents precaucions inicials: «Después de reiterar su repulsa del terrorismo y también el dolor ante cualquier acto de violencia individualizada que atente contra la vida o la integridad de la persona, se señala que la presentación del recurso responde al deber moral de cumplir el acuerdo adoptado el pasado día 4 del mes de septiembre por el pleno de la Comisión Nacional de “Justicia y Paz”»²⁴¹.

A això s'hi suma un nou manifest publicat amb data de 6 de setembre pel Secretariat General d'Espanya en què es demana clemència pels condemnats a mort des dels valors del respecte a la vida humana, la convivència social, la llibertat i la igualtat:

«Conscients, doncs, del seu deure moral indeclinable de contribuir, en la mesura de les seves possibilitats, a la supressió dels enfrontaments fraticides, mitjançant la creació d'unes estructures socials justes i el foment d'una autèntica reconciliació entre els homes, “Justícia i Pau” fa una crida, altra vegada, a la consciència pública, no solament de les autoritats eclesiàstiques i civils sinó –i principalment– de tot el poble, amb inquietud profunda, però, també, amb una gran esperança que un renovellat esforç comú ens farà superar, ben aviat, les circumstàncies generals de violència en què vivim,

²³⁸ La Comissió Permanent es reuní gairebé diàriament en aquest mes de setembre de 1975. Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà “Iustitia et Pax”*.

²³⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²⁴⁰ *Íbidem*.

²⁴¹ *Íbidem*.

i ens permetrà de crear unes condicions –necessàries i urgents– de llibertat, d'igualtat i de solidaritat humana, en la vida de tots els pobles d'Espanya»²⁴².

S'insisteix en l'eliminació del recentment aprovat instrument jurídic, demanant la «derogació del Decret-Llei 10/1975 del 26 d'agost, sense excloure normes sancionadores més d'acord amb els principis abans esmentats»²⁴³. El dia abans, el Bisbe de Girona, Jaume Camprodon, havia elaborat una homilia per a les parròquies, que no s'acabaria llegint «per les pressions directes de la Nunciatura i del Govern espanyol. A algunes parròquies és la guàrdia civil qui ho comunica al rector!!»²⁴⁴. La vigilància de les autoritats arribà al punt de desplegar agents policials a l'exterior del Seminari i retenir el director del Secretariat de Justícia i Pau a Girona, en Pere Thió, davant la celebració d'un acte sobre la situació política del país²⁴⁵. Aquests fets són una bona mostra de l'esquizofrènia que patia el règim: un dia controlava i reprimia, i l'altre es mostrava permissiu. En aquest cas, va tocar la repressió (amb la mort dels condemnats i l'acció contra els que se'n mostraven contraris), malgrat que la posició de Justícia i Pau els permetés mostrar públicament la seva disconformitat amb l'ordenament jurídic existent i fins i tot la seva repulsa pels fets ocorreguts. Ja de matinada, els més destacats protagonistes de la campanya van intentar la gestió al Vaticà des de l'edifici del carrer de Rivadeneyra –seu de Justícia i Pau–, amb una trucada al seu secretari personal que, com és sabut rebé la negativa del Pardo en el seu intent de commutació de les penes a Franco.

La pressió exercida des de Justícia i Pau no trobà una resposta positiva en el si del govern. El Decret-Llei es mantingué vigent i, en virtut d'aquest, el 27 de setembre es va procedir a l'execució dels cinc condemnats. El manifest de l'entitat va ser un més dels molts inputs que les autoritats van rebre amb l'objectiu de la «commutació de les penes de mort ja imposades i l'abolició d'aquesta sanció en les lleis espanyoles»²⁴⁶ i que van des de plataformes civils del país, a la Comissió Permanent de la Conferència

²⁴² *Íbidem*.

²⁴³ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²⁴⁴ Salomó Marquès *10 anys: Justícia i Pau a Girona*. Secretariat de Justícia i Pau. Girona, 1985. p. 23.

²⁴⁵ *Íbidem*.

²⁴⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

Episcopal²⁴⁷ o el mateix Papa: «en aquellos días se produjo el enfrentamiento público que Pablo VI i Franco habían estado evitando desde hacía años. El caudillo había firmado la ejecución de un grupo de terroristas pertenecientes a *ETA* y *FRAP*: Pablo VI, en lugar de guardar silencio, como lo había hecho su predecesor Pío XII durante la represión, pidió al Caudillo clemencia»²⁴⁸.

Els Secretariats de Girona, Tarragona i Barcelona de Justícia i Pau, publicaren un comunicat en resposta als fets, en què expressaven la seva repulsa a les morts:

«En plena campanya a favor de l'abolició de la pena de mort i recents encara declaracions nostres sobre el clima actual de violència (Secretariat General d'Espanya, 6 de setembre; Secretariat de Barcelona, 15 de setembre) ens arriba la notícia de l'execució de: Juan Paredes (Txiki) i Angel Otaegui Echevarría; José Humberto Baena Alonso, José Luís Sánchez Bravo Sollas i Ramón García Sans.

No és hora de repetir arguments o principis generals. Però tampoc és hora de refugiar-nos en un silenci que seria inhibició.

1. Fem públics, des de la nostra impotència, el dolor i la consternació que ens aclaparen. Tothom coneix el nostre respecte a la vida de l'home –a imatge de Déu– i ningú podrà dir, honestament, que quan rebutgem una forma de mort de l'home per l'home, pretenguem justificar-ne una altra.

2. No creiem, de cap manera, que l'aplicació de la pena de mort resolgui els problemes de convivència de la nostra societat, ni elimini les arrels de l'odi, ni de l'esperit de violència i de venjança que patim.

3. Ens refermem, una vegada més, en la nostra voluntat d'aconseguir, per tots els mitjans legítims, la superació d'aquesta figura jurídica. Voldríem –utilitzant unes paraules recents de José M. Pemán– veure substituït el vell talió d'ull per ull i dent per dent, per un nou talió que proposi perdó per perdó i gràcia per gràcia»²⁴⁹.

Igualment, es va convocar un acte a Santa Maria del Mar, «sobre el dret a la vida i les llibertats fonamentals»²⁵⁰, que finalment no es va celebrar per evitar confrontacions perilloses i possibles detencions (emparades pel Decret d'agost) en un ambient ja prou crispat.

²⁴⁷ Els arguments dels bisbes anaven en la mateixa direcció del document de Justícia i Pau: crítica al Decret-Llei i apel·lació a *Pacem in terris*, com a garantia de defensa dels drets humans. Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* pp. 202-203.

²⁴⁸ Pablo Martín de Santa Olalla *La Iglesia que...* p. 470.

²⁴⁹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

²⁵⁰ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 90.

Malgrat les execucions, Pibernat valorava positivament el desenvolupament de la campanya²⁵¹ –i això és dir molt si es té en compte que no s’havia pogut impedir l’acció de la pena de mort, entorn del que girava tota la iniciativa– des de l’òptica de l’impuls i conscienciació social en la direcció de la fi de la pena de mort i els postulats a favor de l’arribada de la democràcia²⁵² en destacar la «sensibilització i la presa de consciència en amplis sectors de Catalunya entorn de la problemàtica de la pena de mort»²⁵³. Les gratuïtes morts dels condemnats en aplicació de la llei de prevenció contra el terrorisme no s’havien pogut aturar, però havien encès encara més els ànims d’una bona part de la societat que clamava per la fi del règim davant la imminent mort del dictador. I Justícia i Pau havia contribuït a aquest estat d’ànim col·lectiu. Havia estat l’últim gran acte de l’entitat en la dictadura abans que el 20 de novembre donés lloc, si més no, a unes noves perspectives.

2.7 Justícia i Pau en el camí cap a la democràcia

Les dues grans campanyes de Justícia i Pau havien marcat el dia a dia de l’entitat i no s’entenen sense tenir present el context de la dictadura. El camí seguí obert i amb lluita encara per fer, atès que la mort de Franco no suposà el trànsit instantani cap a un sistema de partits; ambdós objectius seguien vius i foren reclamats pocs dies després de la mort de Franco a través d’un comunicat publicat a la premsa sota el títol “Amnistia e indulto”. Les tímides mesures del primer executiu post-Franco van ser valorades com a positives però insuficients. Aquest és el cas del primer indult decretat el 25 de novembre de 1975²⁵⁴ pel monarca que curiosament havia declarat davant de les Corts en la seva proclamació com a successor de 23 de juny de 1969 amb uns

²⁵¹ Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d’actes de l’Assemblea del Secretariat diocesà “Iustitia et Pax”*. Assemblea del Secretariat de Justícia i Pau de 21 d’octubre de 1975.

²⁵² Del treball de Justícia i Pau en aquesta direcció en dona bona mostra Garí quan afirma: «Gomis afirma que la situació política espanyola explicava que Justícia i Pau es dedicés més aviat a treballar pels drets civils i polítics, conculcats per la dictadura franquista, que no pas a altres temàtiques pròpies de l’entitat». Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 91.

²⁵³ Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d’actes de l’Assemblea del Secretariat diocesà “Iustitia et Pax”*.

²⁵⁴ Commutació de les penes de mort dictades abans de 22 de novembre de 1975, empresonament màxim de vint anys, amb l’indult per a aquells que ja els hagin superat; per contra, queden exclosos de l’indult aquells que han estat processats per terrorisme, o pertinença a grups inclosos en la llei antiterrorista. Això, amb el que havia suposat la promulgació del Decret-Llei de només tres mesos abans, representava un important límit a una amnistia política generalitzada. *BOE*. Núm. 284. 26 de novembre de 1975. p. 24666.

termes coneguts per l'entitat: «He de ser el primer servidor de la patria en la tarea de que nuestra España sea un reino de Justicia y Paz»²⁵⁵. El primer gest adreçat a l'oposició tingué la resposta de Justícia i Pau en forma de comunicat de premsa:

«El Secretariado de “Justicia y Paz” de Barcelona, ante el decreto de indulto promulgado con motivo de la proclamación como Rey de Don Juan Carlos de Borbón, al tiempo que lo valora como un síntoma positivo en el momento político actual, lo considera insuficiente y por lo tanto reitera la petición de una amplia amnistía para los exiliados y los presos políticos realizada por la Comisión Nacional, y que fue respaldada por más de ciento cincuenta mil firmas, como medida necesaria para la reconciliación y concordia y primer paso eficaz para el pleno reconocimiento y garantías del ejercicio de los derechos humanos y libertades fundamentales. El Secretariado de “Justicia y Paz” valora la conmutación de las penas de muerte contenida en el decreto de indulto, pero reitera la necesidad de la abolición de dicha pena en la legislación española y la derogación del Decreto-Ley sobre la prevención del terrorismo. Asimismo, reafirma su voluntad de seguir trabajando para que sean alcanzados todos estos objetivos»²⁵⁶.

La defensa dels drets humans que desenvolupa l'entitat arrenca juntament amb el seu mateix naixement però es va intensificar a partir del 20 de novembre de 1975. En trobem un bon exemple en la denúncia sobre el tracte dispensat per les autoritats envers l'obrer Francisco Téllez²⁵⁷ i que mostra que, si bé el dictador havia mort, la seva herència era profunda. Una carta enviada per Pibernat el 17 de desembre de 1975 al ministre de la governació, per aquells dies Manuel Fraga, explica els fets:

«El día 11 de los corrientes fue detenido Don Francisco Téllez, en Santa Coloma, localidad de la que es vecino. La detención fue realizada por la Guardia Civil, como presunto responsable de difusión de propaganda de la organización ilegal PSUC. Retenido hasta el día 14, este día fue puesto a disposición del Juzgado de Guardia de Barcelona. El juez procedió a que fuera trasladado el detenido al Hospital Clínico, debido a su estado físico. El mismo Juzgado de Guardia remitió la documentación correspondiente al Juzgado Militar. Ingresado en Urgencias del Hospital Clínico de Barcelona, el parte médico del día 14, a las 21 horas, concretaba sobre el estado del

²⁵⁵ “Don Juan Carlos, a través de sus discursos” *La Vanguardia española*. 20 de noviembre de 1975. p. 78.

²⁵⁶ “«Justicia y Paz» reitera la necesidad de una amplia amnistía” *La Vanguardia española*. 28 de noviembre de 1975. p. 12. És en aquest mateix sentit que Justícia i Pau s'adhereix a la campanya de Lluís Ma Xirinachs per l'amnistia, en Assemblea de 24 de febrer de 1976. Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà “Iustitia et Pax”*.

²⁵⁷ Veure Juan José Gallardo *El caso Téllez: el primer caso de torturas, en Cataluña, bajo la monarquía de Juan Carlos I*. DL, Santa Coloma de Gramanet, 1996. També, Juan José Gallardo *Tortura y transición democrática. El caso Téllez*. Ediciones Carena, Sevilla, 2004.

detenido "Hematomas de cintura hasta los pies. Gran inflamación de testículos y pene y de media rodilla hasta los pies. Vesículas hemorrágicas en los tobillos. Uña del segundo dedo del pie derecho arrancada traumáticamente. Anemia aguda. Insuficiencia renal. Malestar general. Tratamiento con suero.

Tenemos también informaciones acerca de tres casos de jóvenes delincuentes, detenidos a últimos días de noviembre unos y a primeros de diciembre otro, a los que les fueron apreciadas huellas evidentes de haber sido golpeados.

El deseo de los afectados de guardar el anonimato, nos impide comunicar más extensos pormenores, pero si aludimos a estos hechos es porque nos ha sido dada información responsable que, repetimos, juzgamos digna de crédito.

Al exponerle cuanto antecede, nuestra motivación es:

-Repudiar todo atentado a la integridad física.

-Dar a conocer al poder público unos hechos como los presentes, respondiendo a la invitación contenida en la declaración programática del nuevo Gobierno, publicada el 15 de los corrientes, en la que se afirma que "la crítica responsable es un modo relevante de participación".

Confiar en que se abrirá una investigación para exigir a quien proceda las responsabilidades derivadas de los malos tratos expuestos.

Este Secretariado se ha visto obligado en conciencia, en ocasiones pasadas, a intentar exponer a la opinión pública hechos similares a los que nos ocupan, arrastrando las consecuencias que para sus miembros que se han derivado en ello en algún caso. En la nueva etapa que significa la designación de V.E., tan ampliamente conocido por sus programas y propósitos reformadores, al alto cargo que ocupa, es nuestro más firme deseo que esta comunicación directa a V.E. ayudará a la desaparición definitiva de procedimientos tan lamentables.

En esta confianza, saludamos a V.E. muy atentamente»²⁵⁸.

Els fets explicats, complementats amb una declaració jurada del mateix Téllez, donant testimoni de les agressions policials i l'informe clínic de Lluís Revert Torrellas, el metge que el va atendre a l'Hospital Clínic de Barcelona (tots dos documents presents a l'arxiu de Justícia i Pau²⁵⁹) donen el pols de la situació del país: Franco no hi és però, tot i les esperances d'un futur democràtic, la realitat segueix colpejant amb tota la força d'una dictadura de gairebé quaranta anys.

²⁵⁸ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

²⁵⁹ *Íbidem*.

Quan aquesta iniciï el camí definitiu cap a la seva transformació en democràcia, les passes de Justícia i Pau prendran progressivament noves direccions, no tan costerudes, però igualment llargues i intenses. El nou context portà una nova realitat de l'entitat: destacats membres com Joaquim Pibernat s'anaven situant políticament, escenificant una lluita que havia estat latent en el si de l'entitat, però en què mai es volgué entrar²⁶⁰.

Com dèiem, la lluita global a favor dels drets humans va esdevenir la raó de ser de l'entitat. Un document de desembre de 1975 signat pels Secretariats de Justícia i Pau de Girona, Tarragona i Barcelona i de Catalunya mostra aquest cert trànsit:

«El pasado curso, la reflexión cristiana sobre los acontecimientos nos llevó a centrar el esfuerzo de los Secretariados diocesanos de "Justicia i Pau" en dos campañas: una en favor de la amnistía y otra de abolición de la pena de muerte. Aunque ninguna de las dos alcanzó las metas que todos deseábamos, parece que, especialmente la primera, consiguió una notable concienciación popular en orden a un valor muy necesario en nuestro país, el de la reconciliación. Pero nuestra tarea debe continuar. Por eso, como primera campaña para este curso se ha escogido la promoción de los DERECHOS HUMANOS. Estamos seguros de que una tutela adecuada de los Derechos del Hombre haría ya en gran parte –si no totalmente innecesarias– aquellas campañas anteriores. Luchando por un reconocimiento auténtico, respeto, tutela y promoción de los DERECHOS HUMANOS, se lucha también por la amnistía y por la abolición de la pena de muerte.

Los Secretariados diocesanos de "Justicia i Pau" de Tarragona, Girona y Barcelona, son muy conscientes de ello, pero hay algunos aspectos concretos de la nueva campaña que quieren subrayar de modo especial como fruto de su reflexión.

I-MOTIVACIONES DE URGENTE OPORTUNIDAD DE LA CAMPAÑA

A) Diversos aspectos de la actualidad del país. Aunque sea innegable el reconocimiento de cierto cambio en nuestra vida colectiva, experimentado en los últimos meses, también lo es que perduran unas circunstancias que nos urgen a emprender en todos los niveles una lucha para la promoción integral de los DERECHOS HUMANOS. Subrayaríamos los siguientes:

a) La persistencia de las causas estructurales de la violencia, que hacen inviable una convivencia pacífica. Los Derechos Humanos han de llegar a ser las reglas del juego

²⁶⁰ Justícia i Pau s'havia llaurat un notable prestigi entre l'oposició democràtica que hauria volgut pressionar l'entitat per a iniciar accions concretes –des de diverses tendències, però amb el lideratge de Jordi Solé-Tura–. Un cop apareixia en l'horitzó un futur en democràcia les peces es van començar a situar en el tauler amb més claredat.

objetivas, a las que se sometan tanto el Poder como los ciudadanos; de otro modo se falsea y se perpetúa el esquema nefasto de vencedores y vencidos: la arbitrariedad desemboca inexorablemente en la violencia.

b) La crisis económica que sufre el país (paro en aumento, inflación tumultuosa, subida exorbitante de los precios) sin que los sectores débiles puedan protegerse eficazmente para no incurrir en la ilegalidad. Una aplicación eficaz de los DERECHOS HUMANOS pueden garantizar esta justicia social, de lo contrario los costes sociales de la crisis caen inevitablemente sobre las espaldas de las clases más indefensas en una estructura capitalista que niega las exigencias de la justicia»²⁶¹.

La Jornada Mundial de la Pau, tradicional moment d'exposició pública de Justícia i Pau, va reprendre aquest paper el primer de gener de 1976 sota el títol "Las verdaderas armas de la paz", amb una declaració que posava les esperances en una canvi polític i social basat en un moviment popular d'ampli espectre:

«La sucesión en la jefatura del Estado ha abierto ciertamente una nueva etapa histórica en el país y se han despertado muchas esperanzas en amplios sectores. No es posible hacer predicciones para el futuro. Las estructuras del régimen político no han cambiado y, por desgracia, hay fuerzas políticas que pugnan por conservarlas. Únicamente los hechos podrán otorgar credibilidad al nuevo Gobierno y evidenciar la realidad de un proceso de transformación democrática. Apremia, pues, la necesidad de cambios profundos en el campo social, económico, cultural y político para lograr una verdadera paz y una auténtica concordia en el país. Es una ocasión histórica adecuada, pero que requiere la participación activa y responsable del pueblo por su derecho Inalienable a ejercer un protagonismo histórico, para el que está debidamente preparado. Urgen, por tanto, una serie de medidas que hagan posible este camino:

a) Todos los ciudadanos hemos de realizar un esfuerzo personal y colectivo para cambiar nuestras actitudes, superando egoísmos personales y de grupo, dogmatismos y afanes de dominio, renunciando a los métodos violentos y represivos y desarrollando el espíritu de cooperación solidaria, de convivencia plural y fraterna y de respeto mutuo.

b) En lo económico es necesario implantarse una política de Igualdad, sin la cual no es posible ni la justicia, ni la cultura, ni la libertad democrática. Lo que implica:

-La necesidad de arbitrar soluciones satisfactoria a los problemas más urgentes, como el paro, los salarios insuficientes, las pensiones de los ancianos y jubilados etc., mediante una política adecuada de creación de puestos de trabajo y de implantación de subsidios que cubran las necesidades de todos los parados, así como le elevación de los

²⁶¹ Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

salarios y de las referidas pensiones al nivel de las necesidades de los trabajadores, ancianos, jubilados, etcétera.

[...] c) En lo cultural urge:

-El reconocimiento de las diferentes culturas del Estado español en todos sus aspectos.

-La promoción de un plan de alfabetización en el que se concede una intervención y una responsabilidad directa a los jóvenes, en especial a aquellos que –por razones de conciencia– se muestran partidarios de un servicio social a la Patria, equivalente el servicio militar.

-La implantación de un sistema de igualdad de oportunidades culturales y profesionales para los hijos de las clases pobres o menos dotadas económicamente.

-La participación de las asociaciones de los trabajadores y, en general, de todos los ciudadanos en la política cultural del Estado y del país»²⁶².

El contingut democràtic és d'una gran potència, per això s'incideix especialment en els principis clau que haurien de regir el nou Estat després de la mort de Franco:

«-La derogación de las medidas represivas excepcionales, particularmente el decreto-ley 10/1975 de 28 de agosto denominado de prevención del terrorismo y las disposiciones vigentes sobre los jóvenes que, por las expresadas razones de conciencia, rehúsan el servicio militar, pero se obligan a un servicio civil de promoción humana en la línea del proyecto presentado por la comisión nacional Justicia y Paz al presidente del Gobierno.

-La supresión de las Jurisdicciones especiales y la realización efectiva del principio de unidad y de Independencia de la administración de Justicia respecto al poder ejecutivo.

-La equiparación económica, social y política de los mutilados de guerra que sirvieron en el Ejército de la República, respecto a los del Ejército nacional.

-El pleno reconocimiento de los derechos y libertades fundamentales, sobre todo de expresión, reunión, asociación y manifestación y el establecimiento de las debidas garantías Jurídicas de protección y defensa de los mismos.

Y no sólo de los derechos individuales, sino también de los que corresponden a las distintas comunidades y pueblos del Estado español [...]»²⁶³.

L'article utilitza els canals i discurs habituals per a esdevenir un compendi d'idees que podria haver assumit pràcticament la totalitat de l'oposició antifranquista. Es tracta del

²⁶² *Íbidem*.

²⁶³ Comisión Nacional de Justicia y Paz "Ante la Jornada Mundial de la Paz. Compromisos ineludibles en la actual hora de España" *La Vanguardia española*. 27 de diciembre de 1975. p. 25.

punt àlgid del posicionament de l'entitat a favor de la democràcia: és el pas definitiu dels aspectes concrets²⁶⁴ a la demanda de la superació de les estructures franquistes per un Estat de dret, en un moment de total incertesa. Sembla clar quan estableix: «Apremia, pues, la necesidad de cambios profundos en el campo social, económico, cultural y político para lograr una verdadera paz y una auténtica concordia en el país»²⁶⁵, per a implantar legalment el protagonisme dels ciutadans en l'esdevenir del país.

Des de la igualtat davant de la llei, a la fi de les jurisdiccions especials, la garantia del drets bàsics de reunió i associació, i la consideració de tots els pobles de l'Estat com a tals²⁶⁶, al reconeixement dels drets dels treballadors, l'establiment d'un sistema de repartiment de la riquesa més just i un treball ferm i decidit per a la superació de xacres socials com l'atur²⁶⁷. Aquests acabaran esdevenint els nous objectius de l'entitat un cop se superi l'etapa de Transició a la democràcia. La nota apareguda a *La Vanguardia* de 14 de novembre de 1976 en què denuncia la manca de drets humans, amb un article titulat "La Comisión de Justicia y Paz denuncia las violaciones de los derechos humanos más elementales", reflecteix el nivell de compromís de l'entitat.

Les Jornades de la Comissió Nacional de Justícia i Pau, celebrades a Miraflores de la Sierra els dies 28, 29 i 30 de maig de 1976 van convertir-se en un espai per analitzar la

²⁶⁴ Podem considerar les campanyes a favor de l'amnistia i contra la pena de mort com a accions concretes, que porten implícit –a voltes prou obertament– un missatge partidari de la democràcia.

²⁶⁵ Comisión Nacional de Justicia y Paz "Ante la Jornada Mundial de la Paz. Compromisos ineludibles en la actual hora de España" *La Vanguardia española*. 27 de desembre de 1975. p. 25.

²⁶⁶ tot això era ben present en l'ideari de Justícia i Pau, especialment des de l'inici de la dècada dels setanta; *vid* "Vacaciones y austeridad" *La Vanguardia española*. 27 de juliol de 1968. p. 18.

²⁶⁷ Justícia i Pau ja havia mostrat preocupació per la situació del món obrer o la violència al carrer. En aquest context s'entén l'aparició d'un compte a nom de Justícia i Pau per a recaptar diners amb l'objectiu d'ajudar les famílies d'obriers en vaga. Aquesta preocupació aparegué en una sessió de treball de Justícia i Pau amb l'arquebisbe, el 20 de juny de 1975: «En el camp obrer ens preocupa: l'atur, els problemes sindicals, certes formes de repressió que no són atribuïbles només al govern sinó també als empresaris, alguns d'ells cristians; l'immigració; les associacions de veïns; la impregnació comunista del medi obrer. En el camp econòmic hi ha l'especulació del sòl amb totes les seves implicacions urbanístiques; la incapacitat dels organismes públics de donar solucions als grans desnivells socials i econòmics, dins de la mateixa ciutat i dins del mateix país; el problema de les multinacionals». Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*. Igualment, trobem un acord de la Comissió Nacional per a enviar un comunicat a la Conferència Episcopal es què es denuncia: «El estancamiento, y aún el retroceso experimentado durante el año 1974 y lo que va de 1975, en el desarrollo económico, por causas muy diversas (exógenas muchas de ellas, pero internas otras), con las penosas y serias consecuencias en el plano laboral (expedientes de crisis, crecimiento del paro, inseguridad y preocupación de los trabajadores, crecientes conflictos, huelgas, despidos definitivos sin indemnización, etc.)». Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

situació del país i traslladar un missatge a ciutadania i governants en relació a la necessitat de canvis pendants:

«1. Hay una conciencia generalizada de que la sociedad española vive un momento decisivo. El análisis objetivo de los acontecimientos sobrevenidos desde finales de 1975, pone de relieve en sus aspectos positivos y en sus aspectos negativos la agudización de las contradicciones que ya venían manifestándose en la vida pública de nuestro Estado. El Régimen político autocrático nacido de la guerra civil se mantiene en vigor, por la vigencia de sus instituciones jurídicas y de sus soportes sociales, pero crece la presión popular en todos los sectores y niveles, lo que origina nuevas formas de conflictividad. La crisis económica y la crisis política se conjugan y cada vez es más apremiante la instauración de unas estructuras democráticas de convivencia; lograrlo o no durante estos próximos meses gravitará fuertemente sobre el futuro de todos los españoles.

2. “Justicia y Paz” se esforzó durante estos últimos años en propugnar la reconciliación ciudadana a través de una amplia amnistía y del efectivo reconocimiento de todos los derechos humanos; ahora insiste otra vez en estos objetivos básicos no cumplidos, pero estima sobretudo como medida clave que se restituya con urgencia a todos los pueblos del Estado español, en su conjunto, el derecho básico de participar activamente en todas las decisiones que afectan a la organización del futuro. Sin ese ejercicio global de la soberanía popular, no se constituirá un auténtico Estado democrático, no se desarraigarán las injusticias subsistentes ni se logrará una paz verdadera.

[...] 4. Frente a esas manifestaciones de violencia es insoslayable reiterar la exigencia de una amplia amnistía de todos los delitos de intencionalidad política y de objeción de conciencia, que permitan la plena reintegración a la vida civil de todos los españoles detenidos, condenados o exiliados por hechos de la índole especificada. Consecuentemente, es esencial también que se lleve a cabo la derogación de las normas que todavía restringen abusivamente el ejercicio de los derechos humanos de expresión, reunión, manifestación y asociación, así como de las comunidades nacionales o pueblos de las distintas regiones del Estado, sin que los proyectos elaborados por el Gobierno y que están en trámite de discusión en las Cortes cumplan las exigencias de amplitud de ejercicio y de las garantías jurisdiccionales que prevén los Convenios Internacionales.

5. “Justicia y Paz” reitera su petición de que el Gobierno ratifique los Pactos de las Naciones Unidas de 16 de Diciembre de 1966, cuyo décimo aniversario se cumple en el

presente año, y modifique la legislación interior de conformidad con esos textos internacionales»²⁶⁸.

Les consideracions finals fan referència a la necessitat de tancar el cercle amb la celebració d'unes eleccions que consolidin el canvi de règim:

«Finalmente, para hacer real la plena participación popular sin discriminación alguna, se considera inadecuada la reforma fragmentaria de las Leyes Fundamentales, ahora en curso, y se propugna como válida y legítima solución una consulta directa a todos los ciudadanos, mayores de 18 años, mediante unas elecciones generales basadas en el sufragio universal, a fin de que unas nuevas Cortes Constituyentes promulguen las leyes básicas del nuevo Estado de Derecho Social y democrático, que el país necesita»²⁶⁹.

L'entitat es va implicar en iniciatives ben diverses que tenien com a punt de trobada la garantia dels drets de la persona. És així com participà en l'organització d'una conferència el 26 de gener de 1977 al Col·legi d'Advocats de Barcelona sota el títol "Els pactes dels Drets Humans i les llibertats polítiques en el context de l'Estat espanyol", organitzada pel mateix Col·legi, l'Associació d'Amics de les Nacions Unides, els Amics de la Unesco, el Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, Amnistia Internacional, el Congrés de Cultura Catalana, Pax Christi i l'Orfeó de Sants. Aquests actes posen de manifest la xarxa creada per moltes entitats civils com a vehicles de transmissió de la necessitat del canvi democràtic *des de baix*. I és que Justícia i Pau va exercir un paper, compartit amb moltes altres organitzacions i col·lectius més o menys estructurats, d'exercir totes les pressions possibles –amb el beneplàcit de l'Església– per què el trànsit cap a la democràcia que s'albirava arribés a bon port, sense retorns. I ho féu des de la defensa dels valors democràtics de participació en la vida política del país²⁷⁰, però sempre des de la recerca de la reconciliació nacional que hauria de començar per la llargament sol·licitada amnistia.

²⁶⁸ Arxiu de Justícia i Pau *Fons Orígens de Justícia i Pau*.

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ Cal parar esment aquí al fet que el respecte als drets dels diversos pobles d'Espanya és present en tots els documents de Justícia i Pau que valoren la situació del país des de la mort de Franco. De fet, en l'Assemblea General Ordinària de 22 de febrer de 1977, s'especifica la «qüestió catalana» com un dels eixos de l'entitat en el darrer any. Arxiu de Justícia i Pau *Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax"*. Igualment, el 28 de gener de 1977 Joan Gomis s'adreçava als membres del Secretariat de Barcelona per a explicar que des de la Comissió Nacional s'havia plantejat la creació d'una comissió sobre les nacionalitats per tal de donar a conèixer la situació. En aquest mateix ordre de coses, s'ha de destacar la càlida rebuda dels Secretariats de Barcelona, Girona i Tarragona (a través dels seus directors Joan Gomis, Pere Thió i Santiago Camós, respectivament) a Josep Tarradellas en una carta oficial de 20 d'octubre de 1977, felicitant-lo pel seu retorn: «volem fer-vos arribar la nostra viva

S'entén que en el marc d'un Estat de dret no es pot més que reclamar la garantia dels drets humans, una antiga lluita de l'entitat que s'aguditzarà en aquest període. Això es va materialitzar molt especialment en la qüestió dels drets dels presos, convertint-se en el centre al voltant del qual pivotaven els grans esforços de Justícia i Pau en aquest període, i en el seu futur²⁷¹, com ens ho mostren les paraules de Joan Gomis a Salvador Sánchez Terán, governador civil de Barcelona des de 1976, en una carta de 24 de febrer de 1977:

«He tenido conocimiento de un testimonio, que reputo fidedigno, sobre malos tratos y torturas de las que han sido víctimas personas recientemente detenidas en Barcelona, concretamente militantes o adheridos a la CNT y al GRAPO.

Sabe Vd. bien, como miembro que fué [sic] de la Comisión Nacional por sus merecimientos personales, que "Justicia y Paz" trata, sin voluntad alguna de discriminación, de defender los derechos humanos ultrajados, y ello por fidelidad a los imperativos de la conciencia cristiana. Por eso he de significarle nuestra protesta y nuestro dolor por los graves hechos indicados.

No tengo ninguna duda de que ha investigado Vd. aquellos malos tratos que desconocía y que ha tomado las medidas oportunas para que no se repitan, conforme con su recta conciencia de gobernante. Pero también estoy seguro de que comprende que estimamos nuestro deber escribirle esta carta»²⁷².

L'amnistia política només s'assolí amb la ja citada llei de 1977; fins a aquell moment Justícia i Pau hi insistirà en tant que principi indefugible d'un Estat democràtic i fonament per a la construcció de la pau, cosa que s'expressa en el comunicat de 19 de maig de 1977 de la Comissió Nacional citat anteriorment. A finals de 1977 es comença a observar clarament un desplaçament dels objectius de l'entitat, estenent-se més aviat cap al moviment de les naixents Organitzacions No Governamentals, amb un

satisfacció. Satisfacció perquè Catalunya comença així la recuperació de les institucions autonòmiques que representen la seva personalitat. Satisfacció perquè aquesta nova etapa augura un futur col·lectiu millor. Satisfacció també viva pel vostre retorn, amb tot allò que representa de reconeixement i d'homenatge per la vostra tasca tan llarga i difícil a favor de Catalunya». Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*. Per a una visió de la figura de Josep Tarradellas *vid* Pep Martí i Vallverdú *Josep Tarradellas, 1899-1988*. Fundació Josep Irla, Barcelona, 2010. També, Francesc Bonamusa [et al.] *L'obra de govern de Josep Tarradellas (1936-1977): I Simposi d'Història sobre Josep Tarradellas*. Pagès, Lleida, 2008. Jordi Casassas [Comissariat] *Josep Tarradellas, o La reivindicació de la memòria (1899-1988)*. Pagès, Lleida; Diputació de Barcelona, Barcelona, 2003 [Publicat amb motiu de l'exposició *1899-1988 Tarradellas o la reivindicació de la memòria*, al CCCB del 10 d'abril al 25 de maig de 2003].

²⁷¹ Especialment quan Justícia i Pau s'inscriví com a membre de Amnistia Internacional, tal i com anuncià Joan Gomis als membres del Secretariat el 7 d'octubre de 1977. Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

²⁷² Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*. De la mateixa manera que s'havien manifestat en contra de la violència, en aquest cas contra membres de les forces d'ordre públic, en una nota de premsa dels tres Secretariats (Barcelona, Girona i Tarragona), amb data de 28 de gener de 1977.

vinclle com més va més fort amb aquestes entitats menys polititzades del que ho havia estat Justícia i Pau durant la dictadura pel paper de suplència dels partits polítics²⁷³. És així com passà a integrar la Coordinadora d'Organitzacions No Governamentals, de forma conjunta amb les següents entitats: Amnistia Internacional, l'Associació d'Amics de les Nacions Unides, l'Associació Catalana de la Dona, l'Associació d'Ex-presos polítics, l'Associació de Veïns del Poble Sec, l'Associació de la Premsa, l'Associació de familiars i amics de presos polítics CANVI, el Club d'Amics de la Unesco, el Col·legi de Farmacèutics, el Col·legi de Metges, les Comissions de Solidaritat de Catalunya, la Federació d'Associacions de veïns, el Grup cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, i la Lliga dels Drets dels Pobles, «per tal de promocionar els drets humans sense significar, per això, cap interferència en la tasca dels partits polítics»²⁷⁴. D'aquest moviment en nasqueren accions compartides com l'organització del Congrés de Drets Humans²⁷⁵, que presentava els següents objectius:

- a) Establir quin és l'estat actual dels Drets Humans i Pactes Internacionals en els diversos llocs de la nostra geografia i del estranger, tant en lo [sic] que correspon al seu reconeixement com a la seva aplicació pràctica.
- b) Promoure el coneixement dels Drets Humans a tots els nivells, per tal de que els ciutadans, en conèixer-los, puguin exigir que els hi siguin respectats aquells que estan reconeguts i reivindicar aquells que no ho estigui.
- c) Transmetre les conclusions dels Grups de Treball del Congrés a la Administració en general, Organismes Estatals, Partits Polítics, Organismes Internacionals i opinió pública, a fi de que coneguin i respectin els Drets Humans en la seva actuació executiva i legislativa»²⁷⁶.

El 15 de juny de 1977 se celebraven a Espanya les primeres eleccions democràtiques des de la II República i això era rebut a Justícia i Pau des de la consciència que el canvi en la societat i la política del país demanava una redefinició del seu posicionament,

²⁷³ El novembre de 1976 se celebraven les Jornades de Justícia i Pau a Catalunya amb el títol *El canvi a la societat i a l'Església, i el paper de Justícia i Pau davant les noves circumstàncies*, i amb l'enfortiment de les relacions amb altres entitats com a principal objectiu. Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 100.

²⁷⁴ Francesc Noguero, d'Amics de les NN.UU., en una reunió de la Coordinadora el 2 de setembre de 1977. Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

²⁷⁵ Aquest congrés se celebrà entre els dies 4 i 10 de desembre quan s'elaboraren les conclusions, servint tot el 1977 i fins l'octubre de 1978 per a la seva preparació.

²⁷⁶ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

que s'hauria de centrar en l'ensenyament, les presons, el sindicalisme o la situació econòmica:

«L'evolució democràtica no canvia els nostres objectius darrers; canvien, això sí, algunes de les qüestions prioritàries del passat, en haver-se assolit diversos objectius. Pel què fa a certes tasques de suplència indispensable ahir, l'etapa de transició ens ha permès que aquesta adaptació a les noves circumstàncies hagi pogut realitzar-se progressivament. Per altra banda, la persistència de molts problemes, altres que la nova situació anirà plantejant, i les noves circumstàncies de llibertat fan que "Justícia i Pau" no s'hagi quedat sense feina i que la pugui realitzar sense les dificultats exteriors del passat»²⁷⁷.

L'any 1977 era revisat pels tres Secretariats catalans en un document propi titulat "Justícia i Pau en l'any del canvi", publicat el mes de desembre: «Els Secretariats catalans de Justícia i Pau han tractat d'estar presents en les noves circumstàncies, sigui en aquelles en les quals han cregut que hi havien de donar el seu recolzament, sigui en les que demanaven una orientació, sigui en les que calia denunciar. Sempre procurant ser fidels al servei dels drets humans, a la seva pròpia identitat cristiana i al seu caràcter no-partidista»²⁷⁸.

L'entitat donava per tancada una etapa d'una gran intensitat que havia marcat a foc el seu tarannà; es considerava que els objectius de les dues grans campanyes en dictadura (amnistia i pena de mort), s'havien assolit: «sortosament, l'atenció i la defensa dels detinguts polítics no sigui ja aquí un dels problemes que continuï demanant una atenció prioritària»²⁷⁹. En paraules de Salomó Marquès, «Fins l'arribada de la democràcia, Justícia i Pau ha anat fent una tasca de denúncia i de conscienciació tant en el camp civil com en l'eclesial. Després de gairebé quaranta anys sense unes veritables eleccions democràtiques, el mes de juny de 1977 els ciutadans poden manifestar lliurement la seva voluntat i escollir els seus governants»²⁸⁰, cosa que ve a exemplificar perfectament la dinàmica de funcionament de l'entitat en aquest període.

²⁷⁷ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*. Gomis s'adreçava als membres del Secretariat de Barcelona en aquests termes el 5 de juliol de 1977.

²⁷⁸ Justícia i Pau *Justícia i Pau 1977*. DL, Barcelona, Girona i Tarragona, 1977. p. 1.

²⁷⁹ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*. Joan Gomis als membres del Secretariat de Barcelona el 7 d'octubre de 1977 per a informar que el Secretariat s'ha inscrit com a membre d'Amnistia Internacional, redirigint la seva lluita contra la pena de mort a una escala internacional.

²⁸⁰ Salomó Marquès *10 anys...* p. 39.

Com explica Garí: «Justícia i Pau també trobava que part dels objectius amb què havia treballat fins aquells moments s'havien acomplert, ja que la Constitució abolia la pena de mort, prohibia la tortura i garantia els drets i les llibertats polítiques fonamentals d'un estat de dret, sensible fins i tot a les nacionalitats, amb l'estructura autonòmica del nou sistema. Aquests àmbits havien estat, fins aleshores, tasca de primer ordre per a Justícia i Pau, en un entorn polític que no garantia aquests drets»²⁸¹.

2.8 Balanç final

L'anàlisi del paper desenvolupat per Justícia i Pau en els darrers anys del franquisme, des de la seva creació fins l'arribada de la democràcia, ens mostra una entitat ben viva i arrelada al territori (a tot Espanya a través de la Comissió Nacional, però amb especial força a Catalunya i Barcelona, ciutat que en va veure el seu naixement a tot l'Estat), amb un important «prestigi entre la societat civil»²⁸² i una postura ferma a favor de la democràcia.

Els difícils primers anys van estar marcats per les incerteses; aquest repàs ens transporta als orígens programàtics de l'entitat, nascuda de la iniciativa d'un col·lectiu de persones que van fixar la seva mirada en les possibilitats que ofería els resultats del Concili Vaticà II per lluitar a favor de la justícia social. Es pot establir una clara línia de continuïtat entre aquells inicis i la realitat de Justícia i Pau en 1977, amb una idea de transformació social que mai no abandonaria i que les particulars característiques de la situació político-social espanyola van fer que prenguéss unes característiques molt determinades. Això és, l'aposta decidida per un model de societat democràtic i, en conseqüència, contra la dictadura, sota la qual podia tenir cabuda una entitat que naixia en l'aixopluc de l'Església. Aquesta traïció de la que tan ressò s'ha fet una part de la historiografia²⁸³ va esdevenir la raó de ser de l'entitat, especialment a partir del tombant dels anys setanta, en què va prendre un impuls imparable que la va convertir en un important referent a Catalunya en el posicionament del món cristià davant

²⁸¹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 104.

²⁸² *Ibidem.* p. 93.

²⁸³ Feliciano Blázquez *La Traición de los clérigos en la España de Franco: crónica de una intolerancia: 1936-1975*. Trotta, Madrid, 1991.

situacions d'especial transcendència en el país, com demostra el procés judicial engegat contra els membres de la Permanent com a conseqüència de les dures paraules cap a les autoritats. Així, les accions de Justícia i Pau esdevenen un excel·lent mirall del context polític, social i econòmic del país, atès que responen a necessitats socials clares (el clam contra la desigualtat social) i a una estructura política que s'allunya de l'ideal democràtic de l'entitat, així com un sistema econòmic que, a través de les seves endèmiques crisis, castiga els més vulnerables de la societat.

Aquest discurs, ja cristal·litzat en l'entitat en els primers setanta, unit a la radicalització del mateix període, ens ajuda a entendre el creixement de Justícia i Pau i la seva presència com més va més important en la vida pública del país (insistim, amb especial importància a Barcelona i Catalunya). Tots els grans esdeveniments del període poden ser observats des del prisma de Justícia i Pau: de la crisi econòmica a les condemnes a mort del règim passant per la situació de la universitat, els estats d'excepció o la tensió al País Basc²⁸⁴, a més de la lluita de l'antifranquisme per les llibertats democràtiques.

L'estudi de la seva evolució és l'anàlisi de la història del darrer franquisme i aporta

²⁸⁴ Serveixi com a exemple el comunicat de premsa sobre la situació al País Basc que es fa ressò de la nota feta pública per la Comissió Permanent de l'Episcopat i la Comissió Nacional:

«2. Sol·licitar del Govern espanyol l'adopció urgent de les següents mesures:

a) revocació immediata de la decisió que ha pres de declarar matèria reservada qualsevol informació o comentari sobre la situació actual del País Basc, perquè considerem que atempta directament el dret fonamental d'informació i anul·la, pràcticament, l'exercici del control social que correspon a l'opinió pública.

b) suspensió, mentre duri l'estat d'excepció, dels Judicis i Consells de Guerra en els quals siguin sol·licitades condemnes greus, a fi que no en resultin anul·lades o restringides les garanties indispensables de llibertat i d'independència dels Òrgans d'Administració de la Justícia ni les dels advocats defensors de les persones detingudes o processades.

c) No tolerar que grups incontrolats, sota pretext vindicatiu, duguin a terme qualsevol mena d'agressió, amb perjudici de l'autoritat de l'Estat i dels Òrgans als quals correspon de tutelar la Llei.

d) Posar fi a la intervenció indiscriminades de les Forces de l'Ordre en els carrers i llocs públics, per tal d'evitar que s'accentui la situació de temor i la inseguretat dels ciutadans, s'originin reaccions d'agressivitat i s'agreugin, encara més, les dificultats de la convivència ciutadana.

3. Amb independència d'aquestes mesures, la Comissió de "Justícia i Pau", conscient de la necessitat, cada cop més apressant, d'eliminar les causes d'aquestes situacions de violència, a tot arreu i, especialment, al País Basc, assenyalava, com a causes principals, les següents:

a) La restricció sistemàtica de l'exercici de drets humans fonamentals com ho són el d'agressió, el de reunió i el d'associació, entre altres, sense els quals no hi ha autèntica justícia i, per tant, no hi pot haver veritable pau en cap comunitat humana.

b) Més en concret, la negació dels drets de les comunitats regionals i de les minories ètniques i culturals.

c) L'actitud dels sectors més forts i més poderosos que mantenen situacions de desigualtat social, accentuen la repressió i frenen, doncs, l'encaminament indispensable cap a una autèntica reconciliació humana.

4. Finalment, la Comissió de "Justícia i Pau" d'Espanya fa una crida urgent a tots els ciutadans i a les autoritats públiques perquè evitin, en endavant, actes cruentos en perjudici de les persones, tan privades com públiques; es garanteixi el respecte que les lleis de procediment penal exigeixen per als detinguts i processats a causa de qualsevol delictes; siguin punits els actes il·legals de coacció comesos per qui està mancat d'una legítima funció pública; s'emprengui un esforç col·lectiu cap a formes democràtiques de convivència social». Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

elements imprescindibles per a la comprensió del magma d'entitats civils que operaven en el teixit social del període. Per tant, apareix una visió en dos nivells: el de l'alta política que actua en direcció descendent i que marca les grans decisions que han de condicionar l'esdevenir del país, i la d'una societat cada vegada més mobilitzada que incideix en la direcció contrària i fins i tot arriba a matisar les accions del govern.

En aquest darrer àmbit, Justícia i Pau ens mostra el funcionament de les entitats civils com a transmissores de valors democràtics i que canalitzen anhels col·lectius. Les 160.000 signatures recollides a favor de l'amnistia són un clar exemple de la capacitat mobilitzadora de Justícia i Pau, a més de la fonamental tasca de reflexió col·lectiva que posava en qüestió els principis del règim, estenent així, una idea d'Estat de dret, amb llibertats per als ciutadans. Com ha defensat Enrique Laraña: «Su importancia [dels moviments socials en el franquisme] no sólo consistió en enfrentarse abiertamente a las estructuras de poder, sino en actuar como agencias de significación colectiva y generar procesos de reflexividad que socavaron las legitimaciones de aquélla»²⁸⁵. Justícia i Pau adquiria una doble pertinença al que tradicionalment hem conegut com a antifranquisme, si prenem les paraules de Javier Tébar: «sustantivo que no sólo designaría a las propias organizaciones políticas contrarias a la Dictadura, sino que también podría referirse, según cómo, a las actitudes sociales que pudieran cuestionar de diferentes maneras aquél régimen político»²⁸⁶.

Tot, emperò, amb un matís de vital importància: els seus orígens venen marcats pel Vaticà, cosa que li confereix una posició especial en l'entorn de les entitats civils del territori, donades les característiques del règim franquista i el seu assentament sobre la institució eclesiàstica. És ben sabut que aquesta pertinença va ser clau en l'arrelament de Justícia i Pau al país, com a mínim des de dos punts de vista: les seguretats que oferia l'Església resultava definitiva per a construir iniciatives i discursos durs contra el règim però tolerats fins a cert punt (cal no perdre de vista el procés

²⁸⁵ Enrique Laraña *La construcción de los movimientos sociales*. Alianza Editorial, Madrid, 1999. p. 300.

²⁸⁶ Javier Tébar "La «resistencia ordinaria» durante el tardofranquismo" a Javier Tébar (coord.) «*Resistencia ordinaria*»... p. 32.

contra els membres de la Permanent)²⁸⁷ i va ser utilitzada per bona part de l'antifranquisme que es posicionaria políticament (en partits) en el període; això mateix va permetre una certa transversalitat entre els seus membres, potser no tots ells clarament significats en grups polítics però sí units pels valors cristians de justícia social. És així com Justícia i Pau arribaria a un espectre social prou ampli, capaç d'aglutinar tendències diverses dins d'una certa centralitat liberal²⁸⁸, cosa que permeté que anés trobant l'espai després d'uns inicis amb certes dificultats en aquest sentit.

Des de l'òptica eclesial, l'estudi de Justícia i Pau és també el de l'impacte real del Concili Vaticà II a peu de carrer, amb l'efecte de renovació que va tenir en destacats sectors de l'Església²⁸⁹. Sembla difícil d'entendre l'aparició d'aquesta entitat sense els principis de justícia i llibertat enfront les dictadures que es desprenen del Concili. A part de la creació mateixa de l'organització, Justícia i Pau neix amb aquests principis ben marcats. Entronca amb els sectors més progressistes de l'Església que reclamen la obertura del país a una democràcia participativa; aquest és el motiu pel qual es fa present una preocupació real pel conflicte entre el govern i el Bisbe de Bilbao, Monseñor Añoveros²⁹⁰. Pere Ysàs va descriure aquest posicionament global en els següents termes: «Las protesas y reivindicaciones de obreros y estudiantes, y en especial su represión, fueron a su vez estímulo para el público posicionamiento crítico

²⁸⁷ Tébar ho ha expressat, de forma general, amb aquestes paraules: «“área gris” que ofrecía la propia legalidad franquista». *Ibidem*. p. 37.

²⁸⁸ Santos Juliá "Obreros y sacerdotes... p. 148.

²⁸⁹ Joan Planellas explica que va representar «un retorn a les pàgines de l'Evangelí: un retorn a aquell Humanisme cristià que traspua el missatge de Jesús». Joan Planellas «*L'Església dels pobres*» en *el Concili Vaticà II*. Edicions de la Facultat de Teologia, Barcelona, 2013. p. 132.

²⁹⁰ El *Boletín de uso interno* de la Comissió Nacional de maig de 1974 feia palesa la seva preocupació pel Bisbe en declarar juntament amb altres institucions cristianes –*Comunidades cristianas de base de Madrid, Congregaciones E. María Inmaculada, HOAC*–, entre d'altres: «Su plena e inequívoca adhesión a la persona y a la actitud de Mons. Añoveros, Obispo de Bilbao, y de su Vicario Don José Ángel Ubieta, así como a la forma y al fondo de dicha homilía.

Su dolorida y firme disconformidad respecto a las medidas adoptadas por las autoridades civiles, con grave daño para la independencia pastoral y la legítima autonomía de la Iglesia.

Su enérgica protesta frente a la parcialidad y a las inexactitudes con que diversos periódicos y medios de comunicación social, han divulgado algunos aspectos concretos del texto a la homilía, omitiendo otros y desmintiendo así la verdadera significación de la conducta del Sr. Obispo y de sus colaboradores.

La grave necesidad de que la Iglesia, en todos sus niveles, ejercite cada vez más con espíritu evangélico pero sin ambigüedad alguna ni temor a cualquier interferencia, su indeclinable misión, profundamente religiosa y humana, de emitir juicios morales y de promover por medios convenientes el cambio de todas aquellas situaciones sociales en que sufran quebranto los derechos y las libertades fundamentales (principalmente de reunión, expresión, asociación, tutela frente a represiones injustas y otras semejantes) de todos los hombres, creyentes o no, y de todas las comunidades humanas, para que sea posible una auténtica paz en justicia». Arxiu Nacional de Catalunya *Justícia i Pau*. Fons 230.

de intelectuales, artistas y profesionales, así como sectores crecientes de la Iglesia Católica, en especial de aquellos que acogieron de forma radical el nuevo discurso católico sobre los derechos humanos»²⁹¹. Justícia i Pau apareix com una mostra de l'enorme pèrdua que per al règim va significar l'Església de base compromesa amb la democràcia i els efectes devastadors que això tindria en l'interior del règim i com a altaveu social.

La història d'aquesta organització és també la de la visió d'aquells que van entendre el rèdit que es podia treure del segell de l'Arquebisbat: des dels mateixos fundadors a Barcelona, que van encaminar –aconsellats per Ruiz-Giménez– les seves esperances de transformació política del país en una via que passava per l'Església, a totes les iniciatives i personatges implicats en les campanyes ja fermament contràries al règim, que van aprofitar les seguretats de l'Arquebisbat i Jubany per a seguir amb una lluita menys exposada, que no per això mancada de risc. La mateixa estructura de Justícia i Pau va servir per a encabir-hi uns objectius compartits amb la gran majoria dels moviments socials del període sota aquest esquema: «Tanto las huelgas de obreros y profesionales como las manifestaciones de consumidores y vecinos tenían, junto a sus otros objetivos, una clara carga política. Reclamaban, para empezar, las libertades básicas de reunión, asociación, expresión, manifestación o huelga, así como el fin de las detenciones, despidos y otras medidas represivas y la plena legalización de las organizaciones sindicales o vecinales»²⁹². Es tracta, per tant, de la construcció de discursos contraris a la naturalesa dictatorial i repressiva del règim, fets des de la legalitat de l'ordenament jurídic existent i a través dels mecanismes que oferia una organització religiosa en el període, cosa que li confereix una major eficàcia per al desenvolupament de les iniciatives engegades. El resultat és el d'una entitat que posa la recuperació de les llibertats democràtiques al centre de la seva realitat. La quantitat d'accions públiques reclamant democràcia i la fi de la praxi opressiva del règim la situen com una plataforma des de la qual s'impulsa cap a nous horitzons post-dictatorials, capaç de mobilitzar, d'alçar la veu contra els abusos del règim repressiu franquista.

²⁹¹ Pere Ysàs "La crisis de la... p. 31.

²⁹² Manuel Pérez Ledesma ""Nuevos" y "viejos" ... p. 135.

3. AMICS DE LES NACIONS UNIDES

3.1 Fundació i difusió dels valors de la ONU

«Nosotros los pueblos de las Naciones Unidas resueltos a preservar a las generaciones venideras de la guerra que durante nuestra vida ha inflingido a la Humanidad sufrimientos indecibles, a reafirmar la fe en los derechos fundamentales del hombre, en la dignidad y el valor de la persona humana, en la igualdad de derechos de hombres y mujeres y de las naciones grandes y pequeñas, a crear condiciones bajo las cuales puedan mantenerse la justicia y el respeto a las obligaciones emanadas de los tratados y de otras fuentes del derecho internacional, a promover el progreso social y a elevar el nivel de vida dentro de un concepto más amplio de la libertad»¹.

Aquestes línies resumeixen els principis bàsics de l'Organització de les Nacions Unides, a partir dels conceptes de llibertat, justícia o dignitat de la persona. Immediatament després de la creació d'aquest organisme a Sant Francisco es va fundar la Federació Mundial d'Associacions de Nacions Unides, el 2 d'agost de 1946 a Luxemburg, com a entitat mare de les Associacions de Nacions Unides estatals i que, segons Eleanor Roosevelt, «havia de ser la veu dels pobles»². Aquestes «serveixen com a nexa vital entre les Nacions Unides i els ciutadans dels Estats membres de les Nacions Unides»³, portant aquests plantejaments a peu de carrer, en la societat civil dels diversos Estats, amb l'objectiu de promocionar els seus valors entre els ciutadans i pressionar els governs per a la inclusió de disposicions legals que els solidifiquin en les respectives Constitucions. Els seus objectius són:

«Ser un moviment de la societat civil de les Nacions Unides.

Coordinar i promoure les activitats dels seus membres i donar suport a l'establiment de les noves Associacions de Nacions Unides.

Cooperar, quan això sigui apropiat, amb altres organitzacions els objectius de les quals incloguin el suport de les Nacions Unides i el seu desenvolupament.

Promoure la tolerància, comprensió, solidaritat i cooperació entre homes, dones i nens arreu del món sense distinció de raça, sexe, idioma, religió o orientació política.

¹ *Carta de las Naciones Unidas y Estatuto de la Corte Internacional de Justicia*. Departamento de Información Pública de las Naciones Unidas, Nova York, 2007. p. 3.

² Entrevista amb Àngels Mataró. Barcelona, 26 de juliol de 2012.

³ Enrique Vicién *Associació per a les Nacions Unides a Espanya. Una trajectòria amb futur. 40 anys d'història de l'Associació per a les Nacions Unides*. Associació per a les Nacions Unides a Espanya, Barcelona, 2001. p. 9.

Contribuir a eliminar els obstacles a la pau; treballar per la justícia, la seguretat i el desarmament; promoure el desenvolupament d'una coexistència pacífica i la col·laboració entre nacions.

Lluitar per al reconeixement i respecte als drets humans i les llibertats fonamentals arreu del món i pel reconeixement de les responsabilitats i deures que aquests drets impliquen per a individus, grups i Estats.

Promoure el desenvolupament econòmic, la intensificació del progrés social i d'un millor nivell de vida.

Promoure la recerca, informació i educació sobre els objectius de la Carta de les Nacions Unides i el sistema de Nacions Unides»⁴.

Si traslладem aquests plantejaments a l'Espanya de 1963 convindrem que xoquen amb la realitat del país i constitueixen un enfrontament amb les autoritats, que s'oposen als valors que d'aquí es desprenen; serà la tasca diària i les accions concretes les que posaran l'entitat ben aviat en el banc dels acusats davant del règim, atès que la lluita per la justícia o la llibertat topen frontalment amb l'estructura orgànica del franquisme, sobretot si tenim en compte les paraules de Francesc Noguero en un article recollit entre la documentació d'Òmnium Cultural: «La finalidad de las “Asociaciones de Amigos de las Naciones Unidas”, de las cuales hay delegaciones en todo el mundo, es presionar sobre los Gobiernos de sus países respectivos para que cumplan los compromisos adquiridos en los pactos ratificados en el seno de la ONU»⁵.

Els principis que emanen de la *Carta de les Nacions Unides* van moure diverses persones a la creació de l'Associació d'Amics de les Nacions Unides l'any 1963, amb la figura central del doctor Antoni Puigvert, que es va constituir com a tal el mes de maig d'aquell any⁶. El punt de partida, en contrast amb la situació del país, sembla prendre una direcció clarament contrària a la dictadura: «confiaven que les activitats que pogués desenvolupar la nova entitat contribuirien al restabliment de les llibertats democràtiques del país»⁷. Puigvert explicava: «Consideramos que como base para el

⁴ *Íbidem*. p. 10.

⁵ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 31, Arxivador 119.

⁶ El mateix Puigvert explicava que «Un grupo de personas de buena voluntad, con el derecho que nos obliga nuestra propia historia, se propuso fuera incluida España en la confederación de Asociaciones Amigas de las Naciones Unidas». Ángel Guallar “Libertad, justicia y paz. Con este fin se ha creado en Barcelona la Asociación de Amigos de la O.N.U.” *Diario de Barcelona*. 4 de juny de 1963. p. 39.

⁷ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 14.

reconocimiento de la dignidad humana, es necesaria la existencia de la paz y de la justicia; elementos básicos para la libertad que representa el amor [...] cristiano»⁸. De fet, parlar de drets humans a l'Espanya del període condueix indefectiblement a la denúncia de la manca de respecte de la dictadura als drets fonamentals de la persona establerts per les Nacions Unides. Per tant, es pot afirmar que Amics de les NN.UU. es va fundar amb l'horitzó de la democràcia clarament marcat en les seves bases; l'objectiu de l'entitat és donar a conèixer la tasca de l'organització supranacional per tal de poder iniciar una lluita per a la implantació d'aquests principis a l'interior del país. S'aprofita l'espai legal conferit per les autoritats per a transmetre aquest missatge, primer de forma moderada però de forma més oberta quan els esdeveniments dels darrers anys de vida del dictador precipitin la mobilització popular de protesta i a favor del canvi. Així, i com hem observat en totes les entitats civils aquí estudiades, els seus principis fundacionals porten implícits components que aboquen a la lluita contra la dictadura, ocupant l'espai de l'antifranquisme des de la legalitat. I és que l'entitat es veurà implicada en iniciatives ben diverses, des del moviment obrer al món de la cultura, passant per la política en el sentit estricte del terme. Per entendre això cal anar a buscar els plantejaments inicials, cosa que permet comprendre el paper de frontissa desenvolupat entre la lluita contra la dictadura des de la clandestinitat i en l'espai públic. És per això que sovint els Amics de les NN.UU. vehicularan iniciatives inviades per a altres organitzacions perseguides de totes passades per les autoritats.

La primera seu es va situar al carrer Roger de Llúria, en el pis que el Club d'Amics de la Unesco tenia com a domicili, una entitat amb qui els lligaria una evident relació al llarg dels anys⁹, celebrant les reunions de la Junta Directiva¹⁰ a casa del Dr. Puigvert¹¹.

Començava la llarga tasca de promoció de l'entitat, que hauria de donar-los a conèixer davant la societat catalana. Per a fer-ho, el primer acte de posada en escena va ser una

⁸ Ángel Guallar "Libertad, justicia y paz. Con este fin se ha creado en Barcelona la Asociación de Amigos de la O.N.U." *Diario de Barcelona*. 4 de juny de 1963. p. 39.

⁹ La correspondència entre Amics de les NN.UU. i el Club d'Amics de la Unesco va ser habitual, especialment pel què fa a la difusió d'activitats d'aquesta entitat. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

¹⁰ La primera Junta estava formada pel Dr. Puigvert en qualitat de president i per Antoni Muntañola, Xavier Portabella, Rosa Menasanch, Angelina Escasany, Pilar Sala de Ricard, Albert Mas Oliver, Josep Maria Trias de Bes, Santiago Nadal, Josep A. Tiffon, Júlia Corominas, Andreu Ribera, Joan Alsamora, Santiago Serra i Claudi Ametlla.

¹¹ Enrique Vicién *Asociación per a les...* p. 14.

presentació celebrada el Dia de les Nacions Unides, el 24 d'octubre d'aquell 1963, al Palau de les Nacions Unides de la Fira de Mostres, amb la presència dels cònsols de Xile, Estats Units, Perú, Marroc, Uruguai, Costa Rica i Filipines, així com membres d'altres associacions internacionals. El discurs d'Antoni Puigvert –acompanyat de l'alcalde accidental José Ribas Seva; Ronald D. Levin, representant de la Federació d'Associacions d'Amics de les NN.UU.; M. H. Samper, delegat de la ONU, i Gabriela Cruz Santos, com a representant de la UNESCO—¹² va servir per:

«fer una crida a alguns dels segments més dèbils de la societat d'aquell temps: les dones, sotmeses a un bon nombre de prejudicis sexistes, i els joves, “esperança en totes les èpoques i llocs”. El president d'Amics de les Nacions Unides no es va oblidar tampoc de les persones de bona voluntat, a qui va demanar un esforç per a la “recerca d'un món en què imperés la pau, la llibertat i la justícia social” i va acabar subratllant que “els problemes internacionals no es resoldran amb les armes, sinó amb arguments del cor”»¹³.

Com és evident, la primera aparició pública va estar marcada per la prudència d'un discurs amable amb tots els possibles implicats en la gestió interna i externa –de control de l'aparell repressiu franquista– de l'associació, amb uns plantejaments neutres i assumibles per tothom, destacant la necessitat de treballar des de la concòrdia i per a evitar els conflictes, tot protegint aquells col·lectius més vulnerables. Com veurem en pàgines successives, cal analitzar sempre els posicionaments públics de l'entitat tenint molt present el context polític i social; així, aquesta posada escena és el moment per mostrar idees mare que hauran de guiar l'organització sense entrar en un enfrontament a totes llums evident amb les autoritats si es tenen en compte els principis en què aquesta es basa.

Prèviament a la presentació pública, l'entitat havia atès el tràmit de l'entrada a la Federació Mundial d'Associacions de Nacions Unides (FMANU), aprovada a Nova York el setembre d'aquell mateix any amb els vots en contra de Bulgària, La URSS, Polònia i

¹² Per a concloure els actes de celebració del Dia de les Nacions Unides, els convidats es van traslladar a l'hotel *Avenida Palace* on, entre altres parlaments, el director de *La Vanguardia española* va mostrar la seva predisposició a col·laborar: «nuestro director, en cuanto que ofrecía la colaboración de LA VANGUARDIA para la difusión de los ideales propugnados por la asociación “Amigos de las Naciones Unidas”». “Brillante celebración del «Día de la O.N.U.»” *La Vanguardia española*. 25 d'octubre de 1963. p. 27.

¹³ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 14.

Cuba, que mostraven així la seva disconformitat amb el règim franquista¹⁴. D'aquesta manera, Amics de NN.UU. passava a formar part d'un club de 61 membres i, contràriament a l'Estat d'on provenia, ho feia identificant-se amb els valors d'igualtat, llibertat i justícia de la ONU. És a dir, s'hi inscrivía com a delegació espanyola però els seus plantejaments es trobaven als antípodes dels oficials del règim i lluitava per a implantar-los, cosa que voldria dir la fi de la dictadura. Dit d'una altra manera, la única representació espanyola a la FMANU, venia guiada pels ideals democràtics contraris a la dictadura.

Les primeres passes públiques de l'entitat anaven encaminades a donar-se a conèixer públicament alhora que iniciaven accions concretes per a materialitzar els objectius plantejats inicialment. La primera cita es va produir a partir del 5 d'abril de 1964: aprofitant el Dia Mundial de la Salut es va celebrar una Setmana informativa sobre l'Organització Mundial de la Salut (OMS), donant a conèixer la tasca d'aquest ens en la lluita per la salut i contra malalties com el paludisme, la tuberculosi o el còlera. Això s'inscriu en el marc de la tasca de promoció social dels valors de la ONU i les entitats que a ella estan adscrites.

A la celebració de la campanya contra la fam de la FAO, de maig de 1964, la va seguir una Setmana divulgativa dels principis de la ONU i, finalment, la commemoració de l'aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans, amb una Setmana de conferències –intervencions del catedràtic de dret internacional Manuel Díaz de Velasco, Manuel Jiménez de Parga entre d'altres– a partir del dia 7 de desembre a la seu de l'entitat, ja instal·lats al carrer Fontanella, 14, i la inauguració d'una exposició de cartells i fotos de la ONU per la defensa dels drets humans. La conferència inaugural va anar a càrrec de la secretària general de l'entitat, Rosa Menasanch, que va aprofitar aquest fòrum per a explicar els objectius de la federació mundial i defensar «una

¹⁴ *Íbidem*. Segons John Ennals, redactor de la Declaració Universal dels Drets Humans i vice-president de la FMANU el 1973, la citada Federació té la funció de «Señalar a la Naciones Unidas cuáles son las aspiraciones que, acerca de su papel, siente la opinión pública, y divulgar paralelamente los esfuerzos de las Naciones Unidas para que sean conocidos por el público. También tenemos derecho a participar en los trabajos de la O.N.U.: derecho que hemos ejercido en multitud de ocasiones, como la misma redacción de la Declaración Universal de Derechos Humanos. Por otra parte, instamos a la O.N.U. para que realice las funciones que, a nuestro entender, debe cumplir, aunque no estén previstas». Rafael Espinós "John Ennals, redactor de la Declaración de Derechos Humanos" *La Vanguardia española*. 11 de desembre de 1973. p. 34.

opinió pública ben informada, así como a la difusión de los principios de paz que inspiran a la O.N.U»¹⁵. De forma implícita, no escapa del lector atent la crítica a la situació del país, amb una llibertat de premsa –i per tant, d’una *opinió pública ben informada*– inexistent, que va en contra dels principis de la ONU.

També va ser destacada la conferència del dia 10 de desembre d’Héctor Cuadra, membre de la Comissió Internacional de Juristes que, sota el títol “El hombre, sus derechos y el mundo de hoy”, va defensar que «debe analizarse el contenido de la Declaración Universal de Derechos Humanos en lo referente tanto a los derechos civiles como políticos, así como los derechos económicos y sociales, la última conquista del hombre, derechos que deben estar al alcance de todos los individuos»¹⁶. Els plantejaments del jurista adquireixen una especial rellevància en el context de l’Espanya de 1964, atès que ve a defensar la idea que la Declaració Universal dels Drets Humans estableix el marc general per a la protecció dels drets civils, polítics, econòmics i socials; pel cap baix, dins d’aquest calaix de sastre hi apareixen els conceptes de llibertat d’expressió, reunió, associació, així com l’establiment d’un sistema polític que garanteixi la representativitat dels ciutadans. Amb una manca de concreció en realitats estatals particulars intencionada, Càmera posa sobre la taula l’incompliment de tots i cadascun d’aquests principis a l’Estat espanyol i obre la porta a un discurs per tots conegut però no sempre expressat públicament: el règim de Franco vulnera els drets humans que es desprenen de la Declaració Universal dels Drets Humans.

L’autor d’aquesta defensa aferrissada dels principis de la ONU és un element extern a l’Estat, cosa que li permet un marge de llibertat difícil d’assolir per als espanyols¹⁷, però el missatge es transmet des d’un acte organitzat per Amics de les NN.UU., cosa que no serà en va¹⁸. És a dir, les primeres accions desenvolupades per l’entitat ja la

¹⁵ “Comenzó la «Semana de información de Derechos Humanos»” *La Vanguardia española*. 8 de desembre de 1964. p. 24.

¹⁶ “Semana de información de Derechos Humanos” *La Vanguardia española*. 10 de desembre de 1964. p. 22.

¹⁷ Segons Vicién, «L’estatus legal de què gaudia l’associació permetia que els seus convidats poguessin parlar sense embuts per por a les represàlies». Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 18.

¹⁸ Cal posar la celebració de conferències públiques –instrument escollit en la majoria dels casos per Amics de les NN.UU. per a desenvolupar la seva activitat– en el context del control asfixiant a què sotmet el règim de Franco les associacions legals. Per a fer-ho ens remetem a les paraules de Borja de Riquer: «Evidentemente, las conferencias

situen en el punt de mira de les autoritats¹⁹, que no estan disposades a acceptar aquests missatges de clar contingut contrari al règim. En sentit estricte, els Amics estan desenvolupant les polítiques que es desprenen de les organitzacions internacionals de referència que, òbviament, xoquen ja des d'un inici amb la situació d'Espanya, convertint els actes en plataformes des de la qual es va construir un discurs contrari a les instàncies governamentals i s'empeny per l'establiment d'uns drets que, en última instància, condueixen indefectiblement a la demanda d'un canvi de règim.

El 1964 va ser un any de divulgació dels principis de l'entitat que ja en prefigura la seva trajectòria futura i l'espai a ocupar en la societat catalana. Amics de les Nacions Unides creixia a partir de l'organització d'actes públics que la premsa s'encarregava de posar a l'abast de l'opinió pública –encara de forma tímida–. L'any següent es va procedir a l'adaptació dels estatuts a la llei d'associacions de 24 de desembre de 1964²⁰ que, a banda del tràmit formal, servia també per a posar de manifest quina era la situació de control en què vivia tota associació a finals d'aquell any²¹, i fins a la fi de la dictadura.

debían obtener previamente el permiso gubernativo, e incluso remitir el texto al gobierno civil. Todas las actividades públicas debían gozar de la pertinente autorización y aceptar la presencia de un delegado gubernativo que controlaba que los actos se ajustasen a lo permitido y que tenía el poder de suspenderlos en cualquier momento». Borja de Riquer *La dictadura...* p. 346.

¹⁹ Seguint amb l'anterior cita de Riquer, cada activitat pública organitzada per Amics de NN.UU. (xerrades, setmanes culturals...) o activitats internes (Assemblea ordinària) va precedida d'una sol·licitud formal de permís del president al cap superior de policia. Si s'autoritza, sota signatura de «El Jefe de la Sección», es declara «INFORME FAVORABLE/PUEDE AUTORIZARSE». En alguns casos, com en la sol·licitud de 27 d'octubre de 1966 per a la celebració d'una conferència de Pablo Sancho Riera sobre "Antecedentes y necesidad de las Naciones Unidas", es demana que «en este último puedan ser utilizados los idiomas oficiales y vernáculos». Sempre després del «Donativo con destino al Montepío General de Policía: TRES PESETAS». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*. Fins i tot el cap superior de policia de Barcelona recorda a l'organització que és necessària la sol·licitud de permís per a la celebració d'actes públics –més enllà de les assemblees de l'entitat– en una carta de 24 d'abril de 1967, adduint la falta en aquest punt en les darreres ocasions: «En relación con diversas conferencias programadas por la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas en España, de la cual es Vd. Presidente, y de las que no se tiene conocimiento oficial en esta Jefatura Superior, tengo la distinción de participarle que, a tenor de lo dispuesto en la Orden Circular del Ministerio de la Gobernación de 20 de julio de 1939, es necesaria la autorización gubernativa para la celebración de esta clase de actos, toda vez que la exención prevista en el apartado a) de la prevención 2ª de la citada Orden Circular afecta exclusivamente a las reuniones estatutarias de las asociaciones legítimamente establecidas, es decir, a las que con carácter ordinario celebren los socios o directivos para tratar de asuntos orgánicos relacionados con la entidad». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

²⁰ Els objectius establerts en els nous estatuts ja prefiguren la reclamació al govern com una condició indispensable de l'obrar de l'entitat: «divulgación y promoción de los principios de las Naciones Unidas, la Carta de los Derechos del Hombre y las resoluciones de la Asamblea General entre la opinión pública y, al mismo tiempo, presionar sobre los Gobiernos respectivos para que adecuen su conducta a éstas normas». Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 31, Arxivador 119.

²¹ La carta de la Direcció General de Política Interior (dependent del Ministeri de la Governació) de 23 de febrer de 1967 dóna fe d'aquesta pressió: en ella, les autoritats sol·liciten a Amics de les NN.UU. que enviïn dos nous exemplars dels estatuts adaptats a la nova llei (després que se n'enviés una còpia a la citada Direcció en data de 2 de gener) perquè els tinguin al Govern Civil de Barcelona. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya

Paral·lelament a aquesta tasca va existir en aquest període una altra prioritat lligada també a l'expansió de l'entitat: la captació de socis²² o col·laboradors que contribuïssin a la viabilitat econòmica de la mateixa. Reproduïm aquí un model de carta que Antoni Puigvert enviava a destacats empresaris de la ciutat (la present correspon a 17 de març de 1965 però representa un format estàndar) demanant la seva aportació econòmica:

«He pensado que la importante empresa, que Vd. tan acertadamente dirige, podría figurar entre nuestros Miembros Protectores, y con esta petición, me permito dirigirla la presente, esperando encontrará una entusiasta acogida.

Usted conoce perfectamente que nuestra Asociación procura difundir en España la labor humanitaria y pacifista de la ONU y sus Organismos especializados»²³.

A això s'hi ha de sumar l'expansió pel territori, amb la fundació de delegacions locals com un intent de penetrar amb més força en la societat; el temps acabarà demostrant que aquestes van esdevenir una peça clau per a l'extensió dels valors de les Nacions Unides i els principis democràtics, assumint un discurs partidari del canvi polític amb especial força a partir dels anys setanta²⁴. Igualment, el mecanisme de creació pel qual només era necessari que deu socis demanessin la constitució d'una delegació (quedant en mans del Consell Directiu l'autorització, si s'escau, per a traslladar la demanda al Govern Civil)²⁵, demostra la força que va prendre el moviment, atès que l'impuls de creixement ve de les bases, amb les iniciatives de persones que de forma desinteressada sol·licitaven crear una delegació, un exemple més de l'impuls de la societat civil del període a favor dels principis democràtics. L'associació havia nascut a Barcelona gràcies a un grup de persones especialment actiu i, això, sense un patró definit que expliqués la creació de delegacions, hauria de resultar clau per l'expansió a nivell català (amb l'excepció de Madrid). Amb tota probabilitat, la xarxa, els contactes personals que tanta importància van tenir en l'aparició i expansió de moviments

Documents Govern Civil fins 1978. Tot i l'habitual seguiment, s'aprofiten les esclatxes legals que ofereix la nova llei per a procedir a la creació de noves delegacions sense la necessitat de sol·licitar permisos, com s'explica en una carta de 20 de novembre de 1965. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

²² La xifra de socis era de 681 en tancar el 1965. Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 19.

²³ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

²⁴ Amb la nova dècada es van crear delegacions dels Amics de les Nacions Unides a Granollers, La Garriga, Balaguer, Madrid, Terrassa, Maó, Mollet, Manresa, Cerdanyola, Torelló o Rubí. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Delegacions*.

²⁵ *Íbidem*.

socials expliquen l'establiment de les diverses seus al territori català i també a Madrid, dues de les zones amb un nivell de mobilització més elevat de l'Estat.

Aquest any 1965 suposa també l'adopció de les diverses llengües parlades al territori espanyol (esdevenint una via per l'ús del català) com a llengua de comunicació per als actes i documents de l'entitat, segons s'aprova el 10 de gener, per suggeriment d'Heribert Barrera. Això entronca directament amb la defensa dels drets lingüístics de tots els pobles, també defensada des de l'Encíclica *Pacem in terris* –ben present en el període– i vulnerada repetidament per l'Estat espanyol. Malgrat la fase inicial de vida de l'entitat no es caracteritzi per una denúncia oberta a les polítiques del govern ràpidament apareixen les lògiques topades si tenim en compte el què es traspua de la seva activitat habitual. Així, l'escriptor Rafael Tasis, membre de la Junta Directiva, va ser multat amb 10.000 pessetes per la intervenció en l'Assemblea Extraordinària, segons indica la còpia del *Negociado multas* de la Secretaria General del Govern Civil de Barcelona de 5 d'agost de 1965:

«Vista la denuncia formulada ante este Gobierno Civil por la "Asociación de Amigos de las Naciones Unidas".

Resultan de ella los siguientes hechos: adoptar una irregular conducta al intervenir y usar de la palabra, durante la Asamblea General extraordinaria, celebrada por dicha Asociación el día 20 de junio último, con protestas improcedentes, encaminadas a alterar el orden público en dicha reunión»²⁶.

Aquest primer incident va generar un fort malestar en l'interior de la Junta, fins al punt que Claudi Ametlla, amic personal de Tasis, presentà la dimissió com a vice-president segon en una carta de 18 d'agost de 1965. El motiu: La suposada denúncia que motiva la multa prové de la mateixa entitat, segons s'especifica en la mateixa. Davant d'això, Ermengol Passola, va redactar una carta l'endemà en què defensava l'honor de l'entitat:

«Em penso que molts de nosaltres ni tan sols podem recordar quina intervenció va tenir el Sr. Tasis. En tot cas, qui la recordi sabrà precisament fins a quin punt devia ser justa o senzillament justificable. En tot cas, el que és evident és que no es pot considerar que fos encaminada a alterar l'ordre públic.

²⁶ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

Ara bé, hi ha un punt en aquesta denúncia, per al qual, com a membre de la Junta, crec que no hi puc passar, i l'invito a vostè a reflexionar-hi també: És el punt en el qual es diu que la denúncia ha estat formulada per l'Associació d'Amics de les Nacions Unides, per tant, per nosaltres mateixos. Com que això és una calúmia, no puc admetre que se m'imputi i estic disposat a presentar l'escrit que calgui signant tot el Consell General, per arribar allà on sigui menester per aclarir fins a quin punt hi ha hagut un malentès o un mal intencionat que ha volgut involucrar-nos en una irregularitat com és aquesta»²⁷.

La situació demostra fins a quin punt el règim manté la ferma convicció de la necessitat de control d'aquells àmbits potencialment perillosos. El seguiment governatiu de les intervencions i decisions preses a les assemblees i altres reunions de treball és habitual, però la intervenció del Govern Civil i la posterior multa permet calibrar quina és la qualificació que atribueixen als Amics de les NN.UU.: una organització a tenir en compte perquè tant els seus plantejaments com alguns dels seus membres s'oposen frontalment al que la dictadura estableix com a acceptable. En conseqüència, no podem sinó atribuir el paper que aquesta entitat havia de desenvolupar en els llargs anys de lluita durant el franquisme. En els inicis els conflictes es van resoldre de forma interna però això no tardarà a transcendir a l'esfera pública.

L'entitat seguia immersa en un procés de creixement que passava pel seu posicionament en la societat catalana. En aquest context se celebraren els actes de commemoració del vintè aniversari de la fundació de la ONU, engegats el dia 8 de novembre amb una conferència inaugural del professor Manuel Jiménez de Parga que va destinar el temps concedit a explicar els orígens, els objectius principals i l'estructura organitzativa de les Nacions Unides. El dia 24 d'octubre Antoni Puigvert havia publicat una columna a *La Vanguardia española* en què feia una revisió al que havien significat aquells vint anys, i destacava la necessitat de recolzar els principis de la ONU des de totes les vessants:

«Siempre es incomparablemente mejor para el hombre, unidad fundamental de los pueblos, que los esfuerzos comunes sean dirigidos, incluso con sacrificios propios, a eliminar la guerra y sustituirla por el esfuerzo en la lucha contra el analfabetismo, y el Hambre para con ello alcanzar la mejor salud espiritual que la educación comporta y la física, que la alimentación razonada conserva y mejora.

²⁷ *Ibidem*.

Esta gran misión de las Naciones Unidas se resume, para los hombres de buena voluntad, en el mandamiento “Amaos los unos a los otros”, uno de cuyos caminos es luchar contra la ignorancia y sustituir el proverbio del Imperio romano de “Si quieres la paz prepárate para la guerra” en proseguir la lucha contra la ignorancia y el analfabetismo para que la mente humana solo evoque el “Amaos los unos a los otros”, frente a los impulsos que las ambiciones desmesuradas provocan.

Para ayudar a esta gran misión universal, uno de cuyos pastores ha sido el Papa con su presencia en las Naciones Unidas, es necesario difundir estos propósitos; para ello todos debemos contribuir, según nuestras posibilidades, a divulgar los conceptos de gran misión de paz universal de las Naciones Unidas. Esto es el propósito que anima a los Amigos de las Naciones Unidas, en España, con sede en Barcelona, perteneciente a la Federación Mundial de Sociedades de Amigos de las Naciones Unidas. Para que la entidad internacional que tiene su sede en Nueva York pueda tener, día a día, mayor eficacia, es necesario que no solamente los Gobiernos sino los pueblos de todo el mundo conozcan bien sus propósitos y los apoyen sinceramente. Tal es nuestro propósito en España, dar a conocer mejor al público, en la medida de las posibilidades nuestras la gran misión de las Naciones Unidas. En el vigésimo aniversario de la Carta de San Francisco, meditar sobre esos puntos es la mejor conmemoración que cada uno, en particular, puede hacer: y actuar en consecuencia»²⁸.

El doctor Puigvert utilitza la premsa com a altaveu per a la transmissió del missatge oficial de l'entitat en una data tan assenyalada. En ell hi reflecteix els conceptes de *pau universal*, lluita contra l'analfabetisme²⁹ i la fam a escala mundial, allunyant el problema de l'àmbit espanyol. Amics de les Nacions Unides, defensa, es va constituir per a treballar amb aquests objectius amb què tots els estaments es poden identificar. I hi afegeix al Papa com a element que legitima la lluita de l'organització a favor d'aquests drets. Per tant, observem els primers gestos de l'entitat des de la voluntat de donar-se a conèixer com a transmissors dels ideals de la ONU però sense entrar encara en la situació dels drets humans a l'Estat espanyol.

El treball de base per a la difusió dels principis de la ONU i els Amics es va estendre fins el 1967, amb accions com la que es desprèn de la carta de Lluís Torras (secretari

²⁸ Antoni Puigvert “Necesidad de difundir unos altos ideales” *La Vanguardia española*. 24 d'octubre de 1965. p. 48.

²⁹ Les taxes d'analfabetisme a Espanya se situaven en el 12,1 % el 1960 (amb un 16,7 % per a dones i un 8 % en els homes), arribant al 8,8 % (distribuït en un 12,3 % en el cas de les dones i un 5,1 % entre els homes). Miguel Artola *Enciclopedia de historia de España*. Vol. 6. Alianza, Madrid, 1988-1993. p. 795.

accidental de l'entitat) al secretari general d'Amics de la Unesco en què s'explica que «La COOPERATIVA PAU I JUSTICIA [...] ha organitzat, per al dia 21 del corrent [1965], a les deu de la nit, un acte consistent en projecció de films de Nacions Unides, i en una conferència a càrrec d'un associat nostre, sobre el tema “LA COOPERATIVA EN EL DESENVOLUPAMENT ECONOMIC I SOCIAL DEL PAÍS”»³⁰ i els demanen un aparell per a projectar imatges³¹. En la mateixa línia van la conferència d'Oswaldo-López Noguero de 9 de desembre de 1966 amb el títol “Las Naciones Unidas y su papel como espejo y motor de la vida internacional” o la celebrada a l'*Hogar asturiano* de Barcelona el 21 de gener de 1967 sobre “La declaración Universal de los Derechos Humanos”³². En aquest període destaca la Setmana d'informació sobre el Vietnam, a partir del 6 de juny de 1966³³, amb la intervenció dels còsols Manuel Estévez i John W. Ford, de Cuba³⁴ i Estats Units respectivament. Les conferències van representar una interessant

³⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

³¹ Aquesta acció ens porta a aturar-nos un moment en la relació constant entre Amics de la Unesco i Amics de les NN.UU. Existeix un clar parentiu entre ambdues entitats, en el sentit que l'Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura va néixer amb la constitució de la ONU. Així, els objectius de l'educació universal i la promoció de la cultura es desprenen dels valors de pau impulsats des de les Nacions Unides. És per això que ja en el moment de la creació dels Amics de les NN.UU. a Barcelona la primera seu social es va situar al local d'Amics de la Unesco. La col·laboració va ser estreta, tal i com demostra el fet que en totes les setmanes informatives, a més de l'acte de presentació de l'entitat a Barcelona el 24 d'octubre de 1963, la presidència de l'acte anava a càrrec de representants d'Amics de les NN.UU. –normalment el doctor Puigvert– però també de membres dels Amics de la Unesco. Els actes de l'any internacional de l'educació, el 1970, o la commemoració del XXVè aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans, el 1973, també van ser compartits per ambdues entitats, entre d'altres. La correspondència entre les entitats dona fe de l'estreta col·laboració que permet arribar a un major nombre de ciutadans i millora la capacitat organitzativa d'accions. Sobre la història del Club d'Amics de la Unesco cal buscar la referència d'Anne Willings-Grinda: «Le Club des amis de l'UNESCO de Barcelone ou de Catalogne, le nom change selon les époques, est soutenu par d'éminentes personnalités du monde culturel et éducatif catalan. Ses travaux, essentiellement culturels, artistiques, éducatifs et d'information, lui ont pourtant valu des mesures de rétorsion dans le passé: fermetures, suspensions d'activités, on été prononcées à plusieurs reprises par les autorités. Mais, tal le Phénix, le club a toujours su renaître de ses cendres et reprendre le fil de ses idées, témoignant ainsi d'une ténacité qui explique sa longévité» Anne Willings-Grinda *Les clubs UNESCO, des chemins de lumière*. Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura, París, 1999. p. 42.

³² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

³³ Ja en l'Assemblea de la FMANU celebrada l'octubre de 1965 a Niça, en què Amics de les Nacions Unides va ser representada per Francesc Arbolí, Albert Mas Oliver, Anton Cañellas i Francesc Noguero, s'havia posat de manifest la preocupació pel conflicte del Vietnam, esdevenint un dels temes centrals de la trobada. Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 18.

³⁴ El cònsol de Cuba va realitzar dues conferències l'11 i el 14 d'abril –autoritzades pel cap de policia el 10 d'abril de 1967– en què es van pronunciar paraules com «La problemática de América Latina no se puede estudiar sin tener en cuenta la intervención que el imperialismo de los Estados Unidos ejerce en esa zona del mundo [...] Lado a lado, se encuentran aquí, el imperialismo en su más cruda, brutal y agresiva expresión, aspirante a dominar el mundo y ejemplo de dominador colonialista. Encontramos también un pequeño país que sufrió las rapaces embestidas del imperialismo y que logró emanciparse política y económicamente del yugo yanqui, para constituir en su territorio, el primer país Socialista de América». En la segona part s'explica el cas cubà; partint de la crítica als Estats Units, es fa un repàs a la història recent de l'illa, aturant-se a explicar el model aplicat pel socialisme castrista. Tot és enviat a Amics de NN.UU. en una transcripció de 31 de maig de 1967. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*. Es tracta d'un acte cultural però, en essència, el contingut és

confrontació d'idees en què es qualificava la guerra de «“de agresión” por parte de los Estados Unidos»³⁵ o «un acto más de la agresión comunista»³⁶, segons el conferenciant.

La Setmana, a més d'un acte més de promoció, suposa un espai per al debat, ben escàs en l'àmbit oficial del règim; d'aquí la importància de l'organització d'aquests actes en tant que fòrums de reflexió que contribuïen al creixement d'una cultura política –en el benentès que la qüestió de fons del tema és ideològica– que el franquisme pretenia monopolitzar. Per tant, la iniciativa d'una entitat civil acaba representant, altra volta, una alternativa al discurs oficial, brindant la oportunitat de l'exposició de plantejaments diversos com un petit oasi en el context de la dictadura.

Ja en aquests primers temps de vida, l'entitat va exercir el seu paper de denúncia contra accions que vulneraven els drets humans a gran o a petita escala. Aquest és el cas de la Junta de 17 de novembre de 1966, en què s'acorda:

«Lamentar y repudiar las agresiones que de palabra y obra fueron objeto con ocasión y a posteriori de pronunciar unas conferencias el vicepresidente primero de esta entidad, don Santiago Nadal Gaya y el vocal primero de la misma, don Manuel Jiménez de Parga y Cabrera. Este acuerdo, se comunicará de manera especial y por escrito a los dos directivos citados.

Poner de relieve ante la opinión pública española que, tanto el señor Nadal como el señor Jiménez de Parga, colaboran desinteresada, asidua y espontáneamente en las tareas de nuestra Asociación, dirigidas a difundir las ideas de paz y convivencia pacífica entre todos los pueblos y hombres del mundo.

Nuestra Asociación, se cree en el deber de manifestar que conforme a la Declaración de Derechos Humanos de las Naciones Unidas, Organización de la que España es miembro, todo individuo tiene derecho “a la seguridad de su persona” (art. 3) y a “la libertad de opinión y de expresión”, incluyéndose en este último derecho “el de no ser molestado a causa de sus opiniones” (art. 19).

Finalmente, dada la penosa impresión que fuera de nuestras fronteras han causado los hechos reseñados, el Consejo directivo se cree también en el deber de comunicar a la Federación Mundial de Asociaciones pro Naciones Unidas, Organización no

eminentment polític. L'enviament d'aquest document a l'entitat és significatiu de la imatge que des de fora se'n té i la deriva que anava prenent.

³⁵ «Semana de información sobre el Vietnam», en Barcelona” *La Vanguardia española*. 12 de juny de 1966. p. 44.

³⁶ *Ibidem*.

gubernamental que goza de Estatuto Consultivo ante la Organización de Naciones Unidas, que la Asociación en España, ha constatado la repulsa que dichas agresiones han tenido en la Prensa española y en una buena parte de la opinión pública de nuestro país. Se acordó asimismo, rogar a la Federación que transmita esta constatación a las Asociaciones hermanas de los distintos países que, junto con la española, se agrupan en la citada Federación Mundial»³⁷.

El comunicat de premsa de la Junta Directiva de l'associació sintetitza els principals elements que van conformar la vida de l'entitat en el context de la dictadura: en primer lloc, alerta de la vulneració de drets humans (en aquest cas a partir d'una agressió) per part d'un grup de ciutadans que utilitzen la violència com a forma de dissuasió de la llibertat de pensament i expressió; d'aquesta manera, defensa aquests drets que emanen dels principis de les Nacions Unides. Tot i que en aquest cas no s'esmenta, la lectura a un altre nivell ens porta automàticament a identificar la no garantia d'aquests drets amb l'Estat espanyol; a ningú se li escapa que aquesta denúncia és també la denúncia a la manca de llibertats de la dictadura que en alguns casos fins i tot empara grups d'*incontrolats* com els agressors de Nadal i Jiménez de Parga³⁸. Igualment, l'article mostra la utilització de la premsa com un vehicle de protesta que serveix, al seu torn, per difondre la missió de l'entitat i construir un teixit social favorable al canvi. Podríem dir que cadascun d'aquests articles ajuda a transmetre entre la ciutadania un missatge contrari al govern. Endemés, es pot percebre de forma nítida la utilització de l'exterior per a donar una nova dimensió a l'afer i exercir pressió des d'instàncies internacionals, és a dir, es trasllada el problema a l'estranger per a mostrar la situació de manca total de drets humans que es viu a Espanya.

L'activitat dels Amics de les Nacions Unides començarà a prendre un camí més enllà de la simple promoció pròpia, a partir de 1967 i 1968, amb un posicionament com més va més identificat amb l'antifranquisme, cosa que generarà l'habitual reacció del govern

³⁷ "Acuerdos de la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas de España" *La Vanguardia española*. 25 de noviembre de 1966. p. 25.

³⁸ Per a un estudi amb les xifres d'atacs a establiments culturals, veure Georgina Cisquella, José Luís Erviti i José Antonio Sorolla *La represión cultural...* Ferran Gallego dibuixa el paper de l'extrema dreta al darrer franquisme a Ferran Gallego "Nostalgia y modernización. La extrema derecha española entre la crisis del franquismo y la consolidación de la democracia" *Ayer*. Núm. 71, 2008. pp. 175-209.

en forma de repressió. Bona mostra d'això és el concert celebrat a la plaça de les Arenas, a Barcelona, el dia 19 de novembre de 1967 en el context de la campanya contra la fam de la FAO³⁹. El festival va reunir algunes de les figures més representatives de *La Nova Cançó*⁴⁰ com Raimon, Núria Espert, Rafael Subirachs, Joan Manuel Serrat, Quico Pi de la Serra, Jacinta, Miquelina Lladó, Guillermina Motta, Guillem d'Efak, Pere Oriol, Enric Barbat, Marian Alberó, Xavier o l'*EuroGrup*⁴¹.

Si analitzem el fenomen de la *Nova cançó* i els seus membres com a «icones de contestació al règim»⁴², «estandard de la lluita antifranquista»⁴³ i «portaveus d'una consciència cívica»⁴⁴, amb la capacitat de convertir els seus recitals en autèntics actes populars de protesta contra les autoritats governamentals, podem calibrar el sentit que a nivell simbòlic prenia aquest festival. La trajectòria d'alguns dels cantautors implicats entronca plenament amb la lluita contra la dictadura i la identificació amb els ideals de llibertat democràtica assumits per l'oposició al règim; *ergo*, el concert situa l'entitat en aquest mateix escenari, partint d'una campanya contra la fam que esdevé, si més no simbòlicament, quelcom que transcendeix aquests límits. L'organització per part d'Amics de les NN.UU. es justifica en els següents termes:

«Si algo caracteriza precisamente la corriente humana que se expresa en la nueva canción es la sensibilidad por las aspiraciones de un mundo que en todas partes busca

³⁹ Enrique Vicién *Asociació per a les...* p. 20.

⁴⁰ Històricament s'han situat els orígens de la *Nova Cançó* en la publicació de l'article de Lluís Serrahima i Miquel Porter Boix "Ens calen cançons d'ara", publicat l'any 1959. Llorenç Soldevila "Nova Cançó" a DD.AA. *Catalunya durant...* pp. 285-286. Es tracta d'un moviment de renovació cultural de la cançó en català impulsat per la creació d'*Els setze jutges* el 1961 amb una especial incidència a nivell cívic i polític, fins al punt que el mateix autor defensa que «ha estat l'únic fenomen de masses de la cultura d'aquest país que ha arribat a congregar milers de persones en els seus actes». Llorenç Soldevila *La nova cançó (1958-87). Balanç d'una acció cultural*. L'aixernador, Argentona, 1993. p. 287. El llibre parteix de la seva tesi doctoral: Llorenç Soldevila *La nova cançó, 1958-1987: Un fenomen cultural modern*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991. Més exagerada sembla l'afirmació de Casas i Batista quan defensen que la Nova Cançó es convertí en la «plataforma exterior de masses més important de la contestació a la dictadura». Antoni Batista i Àngel Casas "Les cançons de la Transició" a Rafael Aracil, Andreu Mayayo i Antoni Segura (eds.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*. Vol. IV. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003. p. 272. El que està clar, emperò, és que el moviment apareix com un clar impulsor de la lluita contra el franquisme, recolzat pel factor d'unió màgica que aporta el món de la música en viu, amb centenars de persones cantant peces que esdevindrien himnes d'oposició al règim per les lletres amb missatges implícits. Fou així com els recitals es convertiren amb més freqüència del què hagués volgut el governador civil en actes col·lectius de protesta, amb el conseqüent perill de desestabilització de l'ordre establert a causa fonamentalment de la interacció entre el públic i l'autor.

⁴¹ Alguns d'ells, com Quico Pi de la Serra o Raimon van rebre la negativa a les seves actuacions en més d'una ocasió –per exemple amb la prohibició de la intervenció de Raimon a la celebració de la Festa de Maig de les Lletres Catalanes de 1972 estudiada anteriorment–.

⁴² Martí Marín *Història del franquisme...* p. 294.

⁴³ Joan B. Culla i Borja de Riquer "El franquisme i la Transició..." p. 407.

⁴⁴ *Ibidem*. p. 408.

una más profunda y verdadera fraternidad. No hay contraste entre el impulso que ha dado vida y resonancia a la nueva canción y esa presencia difusa en la arena de los más sombríos problemas con los que el hombre de hoy tropieza; porque es un impulso de justicia y de verdad el que ha levantado estas voces»⁴⁵.

Aquesta tendència va influir en la visió de l'entitat per part de les autoritats, tal i com va quedar demostrat en els actes de celebració dels vint anys de la Declaració del Drets de Humans, el 25 de novembre de 1968. L'acte central de la commemoració es va desenvolupar al Col·legi d'Advocats de Barcelona, presidit pel doctor Puigvert i amb la intervenció de Jiménez de Parga, Maria Aurèlia Campmany o Miquel Roca Junyent entre altres i la presència de representants de la FMANU i el Secretariat de la Comissió Internacional d'Organitzacions No Governamentals. Tanmateix, les autoritats van prohibir l'acte a celebrar el 10 de desembre al Col·legi de Metges, com a mostra de la manca de llibertat que precisament reclamava Amics de les NN.UU. en base a la Declaració de la que se n'estava celebrant l'aniversari. L'entitat emetia un comunicat de premsa que va aparèixer amb data de 13 de desembre de 1968:

«Por no haber obtenido la debida autorización se ve obligada a suspender los actos organizados para los días 12, conferencia a cargo del abogado don Francisco Casares, y cuyo tema era "La O.I.T. y los Derechos Humanos", y 14, en el que debía rendirse un homenaje al señor René Cassin, destacado jurista francés y destacado colaborador en la Declaración Universal de los Derechos Humanos, con motivo de haberle sido concedido el Premio Nobel de la Paz»⁴⁶.

El règim enduria els seus posicionaments envers l'entitat a mesura que aquesta prenia també una línia més oberta a favor del canvi democràtic i intensificava la seva activitat en aquesta direcció.

3.2 La dimensió internacional

L'associació d'Amics de les Nacions Unides a Espanya va utilitzar la seva pertinença a una organització internacional com la Federació Mundial d'Associacions de Nacions

⁴⁵ "El domingo, canciones" *La Vanguardia española*. 18 de novembre de 1967. p. 25.

⁴⁶ "Suspensión de un acto organizado por la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas" *La Vanguardia española*. 13 de desembre de 1968. p. 27.

Unides per a transmetre un missatge a l'exterior sobre la situació dels drets humans a Espanya, fins al punt que aquesta es va convertir aviat en una plataforma de canalització de missatges cap a l'opinió pública internacional; per tant, la presència de representants com Anton Cañellas o Albert Mas Oliver va ser clau perquè es plantegés la qüestió espanyola en les sessions plenàries⁴⁷. Es dona la paradoxa que Espanya forma part de la ONU⁴⁸ però la representació del país a la FMANU és monopolitzada per una entitat que aprofita aquella palestra per llançar missatges contraris a la mateixa existència del règim dictatorial. Aquesta organització és absolutament clau per a entendre el posicionament dels Amics en el tardofranquisme, insistint en una via altament explorada per l'oposició a la dictadura: la recerca d'una difusió de la realitat del país a l'estranger, adés utilitzada per mitjà de la premsa, adés a través d'organitzacions internacionals –com la que ens ocupa o els partits polítics germans, per a citar-ne dos exemples–.

Aquesta tasca no va ser en va, amb un retorn d'aquest missatge en forma de pressions exercides des d'autoritats⁴⁹ internacionals a governants espanyols, evidència de la situació en què havia quedat l'Espanya dels anys setanta en el context de l'Europa occidental. Es tracta de la mateixa estratègia seguida per l'entitat a nivell intern però amb totes les llibertats que ofereixen les organitzacions internacionals. L'evolució temporal també va córrer en paral·lel a aquest posicionament, iniciant-se la intervenció rellevant d'Amics de NN.UU. a la FMANU a partir de finals dels seixanta amb discursos més o menys generals, per a entrar en problemàtiques concretes de la manca de garantia dels drets humans a Espanya amb la nova dècada. És així com trobem un document aprovat a la XXI Assemblea plenària celebrada a Ginebra el 1968 i titulat "COMITE DE LA FMANU POUR LA PROTECTION DES DROITS DE L'HOMME", en

⁴⁷ En aquest apartat s'obviarà la documentació que fa referència a alguns dels aspectes estudiats en successius apartats; aquests tipus de documents –per exemple els referents a la lluita obrera, entre d'altres– seran inclosos per a explicar la lluita d'Amics de Nacions Unides en els diversos àmbits treballats aquí.

⁴⁸ No hi va ingressar fins el 14 de desembre de 1955, quan l'Assemblea General va aprovar la seva entrada, convertint-se en l'Estat membre número seixanta-cinc. Sobre el posicionament de l'ONU respecte els països on no es garanteixen els Drets Humans, Ennals explica: «Todos los Gobiernos que no respetan esos derechos son criticado [Sic] en el seno de la O.N.U. y resulta lógico que les es sumamente molesta esta crítica, pública y permanente». "John Ennals, redactor de la Declaración de Derechos Humanos" *La Vanguardia española*. 11 de desembre de 1973. p. 34.

⁴⁹ Aquí el concepte es pot prendre des de la forma del càrrec desenvolupat –el secretari general de l'FMANU, per exemple–, però molt especialment atansant-nos a la definició llatina d'*auctoritas*, com a legitimitació moral que posa en disposició d'emetre opinions valorades a qui se li reconeix.

què es presenta un projecte per la creació d'un comitè per a la preservació dels drets humans a proposta dels Amics:

«Ce projet faisait allusion au préambule de la Charte des Nations Unies, dont sa seconde phrase proclame la foi dans les droits fondamentaux de l'homme. Il reconnaissait le caractère universel de ces droits et la responsabilité de nos Associations dans ce domaine. Manifestant son inquiétude pour l'existence de gouvernements incompatibles avec les buts formulés par la Déclaration universelle des droits de l'homme ainsi que pour la renaissance de groupes se réclamant des idéologies nazi-fascistes et de l'intolérance raciale, l'Association espagnole estimait nécessaire la prise de mesures destinées à éviter la propagation de telles idéologies et à dénoncer les violations commises contre toute collectivité ou minorité nationale. Toute violation des droits de l'homme ferait l'objet d'une plainte que les Associations membres pourraient porter devant le Comité mentionné ci-dessus.

L'Assemblée plénière adopta à l'unanimité une déclaration, par laquelle elle remercie l'Association espagnole de sa suggestion et apprécie "à sa juste valeur le principe en jeu". Elle recommanda au Comité Exécutif de créer un sous-comité chargé d'étudier le projet et de donner son avis sur la façon pratique de le mettre en oeuvre»⁵⁰.

Es tracta d'una proposta que Amics de les Nacions Unides fa a través d'aquest organisme per a la seva aplicació a escala mundial; a ningú se li escapa, però, que el punt de partida és la realitat espanyola. De fet, són problemes reals del país que es poden sintetitzar bàsicament en dos: la manca de respecte als drets humans establerts per la Declaració de 1948, que alguns Estats vulneren de forma sistemàtica –tot i la seva pertinença a la ONU, com en el cas espanyol–⁵¹; i d'altra banda, l'aparició i creixement de grups d'extrema dreta que identifiquen amb l'etiqueta d'«idéologies nazi-fascistes»⁵², i que suposen un clar perill a la garantia dels drets defensats per aquesta organització.

A això la FMANU respon per mitjà d'un document de 7 de juny de 1968 en què es commina l'associació espanyola a proporcionar més documentació: «[...] a invité l'Association espagnole à donner de plus amples informations de base qui pourront être utilisés par le Rapporteur de ce Comité ad hoc dont la première tâche sera de

⁵⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *FMANU*.

⁵¹ «Manifestant son inquiétude pour l'existence de gouvernements incompatibles avec les buts formulés par la Déclaration universelle des droits de l'homme». *Íbidem*.

⁵² *Íbidem*.

préparer un document à soumettre aux autres membres du Comité ad hoc»⁵³. A partir d'aquí, es redacta un document amb el títol “Projet de resolution presenté par l'association espagnole sur les droits humains” en què, després de reafirmar les preocupacions mostrades, declara:

«DECIDE la création au sein de la Fédération Mondiale des Associations pour les Nations Unies d'un Comité pour la sauvegarde des Droits Humains, élu a chaque Assemblée plénière parmi des représentants des divers Régions, où les Associations membres pourraient porter plainte contre toute Violation des Droits Humains. Ce Comité après avoir vérifié et constaté l'authenticité des violations dénoncées rédigerá un rapport au Comité Exécutif de la Fédération, qui décidera les mesures à prendre pour coordiner à travers de toutes les Associations membres une Campagne Mondiale, ayant pour but promouvoir l'opinion publique internationale pressionner prés des autorités responsables des violations commises,

PRIE le Secrétaire Général de la F.M.A.N.U. de faire remettre cette Résolution au Secrétaire Général des Nations Unies»⁵⁴.

Aquest document va suposar l'establiment regular d'un canal per a vehicular denúncies per part de les associacions dels Estats en què es violaven els drets humans. Això és especialment important per a Espanya, tota vegada que és l'estratègia seguida des de la seu de Barcelona, ciutat d'on parteix la demanda, i marca les directrius que seguiran Amics de les Nacions Unides envers el règim dictatorial: elevar les seves preocupacions a instàncies internacionals, amb una base documental sòlida perquè des d'allà es procedeixi a les accions pertinents, en la majoria de casos «promouvoir l'opinion publique internationale pressionner prés des autorités responsables des violations commises»⁵⁵.

És una evidència que l'entitat volia internacionalitzar la situació espanyola, buscant l'ajuda externa per a sumar forces amb aquest objectiu. És en aquest sentit que el secretari general Anton Cañellas enviava una carta a diverses personalitats europees⁵⁶, l'abril de 1970:

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ El mateix document detalla els receptors de la comunicació: «Sean Mc. Bride (Comisión Internacional de Juristas), Roman Jasica (secretary general ONZ a Varsòvia), Cristina C.M. de Aparicio (secretaria general Asociación Argentina pro Naciones Unidas), Andrew J. Guldvik (secretary general United Nations of Norway), Justice Michael A.

«De acuerdo con la Resolución 18-IV de la XXII Asamblea de la FMANU celebrada en Nicosia, referente a la participación de las Asociaciones para las Naciones Unidas en un amplio movimiento de solidaridad para la amnistía, con ocasión del 25 Aniversario de las Naciones Unidas, debo manifestarle que nuestra Asociación se siente muy afectada por el procesamiento de los Sres. Dtr. Juan Carreras Vicario Episcopal de la Diócesis de Barcelona y D. José Solé Barberá abogado defensor de los derechos sindicales de los obreros ante el Tribunal de Orden Público y Presidente del Departamento de Derechos Humanos de nuestra Asociación (este último se halla actualmente en la Prisión Provincial), por haber participado como oradores en un acto pro amnistía para los presos políticos y sindicales, celebrado en una parroquia de nuestra ciudad el pasado día cinco.

Nuestra Asociación se siente vivamente preocupada por estos hechos y desearía que, de acuerdo con la mencionada Resolución, se manifestara de la manera que usted crea más efectiva y oportuna la solidaridad expresada en el párrafo 7 de la susodicha Resolución.

Cordialmente le saluda,

Anton Cañellas»⁵⁷.

Un fet com l'empresonament de Carreras i Solé Barberà, conseqüència de la seva participació en un acte pro-amnistia, suposa la constatació de la manca de tota llibertat a l'Estat espanyol, que es pretén posar de manifest a ulls de l'exterior. Amb aquest document, Cañellas mostra la situació real del país, sense els subterfugis habituals de la dictadura, demanant ajuda per a la resolució del problema en qüestió i, alhora, superar les cotilles del règim en el camí a una democràcia que garanteixi els drets humans.

Triantafyllides (president of the WFUNA, Supreme Court, a Nicosia), Eva Bumenau (London N.W.B.), Porter Mc.Keever (executive vice-president United Nations Association of the United States of America), Hugh Walker (acting director General United Nations Association of Gt. Britain & Northern Ireland), Nicos Vassiliou (secretary general United Association of Cyprus), Robert Vautherin (B.I.T. Petit Saconnex, Geneve), Richard Harmston (secretary general ISMUN Centre International, Geneve), John Ennels (United Nations Association of Gt. Britain & Northern Ireland), Lars Ericksson (secretary general Svenska FN-Forbundet, Stockholm), Robert Dhur (secrétaire général Association Luxembourgeoise), Seiichi Yamagata (executive director United Nations Association of Japan), Professor Benjamin Akzin (president Israel Association for the United Nations), Brian O'Connor (honorary secretary Irish United Nations Association), Irén Komjat (secretary general, Magyar Ensa Tarsasag, Budapest), Dr. Peter-Alfons Steiniger (president Deutsche Liga für die Vereinten Nationem, Berlin, German Democratic Republic), Vasile Florea (secretary general Asociatia Romina Pentru Natiunile Unite, Bucharest), Hilka Pietilä (secretary general Suomen YK-liitto, Helsinki), Franco A.Casadio (direttore Società Italiana per la Organizzazione Internazionale), Antonin Foukner (secretary general Ceskoslovenska Spolecnost pro Mezinarodni, Prague I Hradcany), Anette Angelinus (secretary general den danske FN-Forening, Copenhagen), Klaus Schoenthal (secretary general Deutsche Gesellschaft für die Vereinten Nationem, Bonn, Federal Republic of Germany)». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

⁵⁷ *Ibidem*.

En aquest mateix ordre de coses, Anton Cañellas enviava una carta a Horace Perera, secretari general de la Federació Mundial d'Associacions de Nacions Unides, amb data de 29 d'octubre de 1971, en què es queixava de la suspensió de dos actes al Col·legi d'Arquitectes de Barcelona i a Ràdio Terrassa –en l'acte d'inauguració de la delegació de l'entitat en aquesta ciutat–, així com l'autorització d'assistència exclusiva dels membre de l'associació a un acte a celebrar a la seu del carrer Fontanella. Exposa les dificultats que viu l'entitat per a desenvolupar la seva tasca i demana ajuda:

«Estos hechos confirman que las dificultades para nuestra Asociación no han menguado en absoluto sino que siguen la misma pauta de antes de nuestra clausura. La temática de las conferencias, como podrá usted comprobar, era puramente de un contenido de Naciones Unidas [celebració del dia de les Nacions Unides] y no rozaba de ningún modo la política interior del Gobierno español en el aspecto de los derechos humanos, lo que hubiese podido justificar la suspensión de los actos.

Esta situación que imposibilita a nuestra Asociación el difundir los principios de las Naciones Unidas, limita nuestras posibilidades y nos causa grandes dificultades, tanto económicas como de tipo organizativo.

Este Consejo Directivo es del criterio de que sólo y exclusivamente la intervención de la Federación puede aclarar nuestra situación ante las autoridades respectivas, por lo que en nombre de este Consejo Directivo, le ruego encarecidamente haga todos los esfuerzos posibles para estudiar “en situ” la mejor solución a los problemas que tenemos planteados, que de no superarlos podrían acarrear el fin o desaparición de nuestra Asociación»⁵⁸.

La resposta de Perera data de 16 de novembre i mostra el posicionament de la Federació Mundial davant aquests problemes, així com la legitimitat de l'organització davant dels governs mundials, atès que s'adreçarà al ministre d'afers exteriors: «I am in receipt of your recent letter. I am planning to write directly to the Spanish Foreign Minister about the disabilities placed on your Association. I also intend asking him to receive me so that I can place our views before him»⁵⁹. Aquesta és la pressió exercida des de fora. El paper especialment estratègic dels Amics de les Nacions Unides permet una visió de la dictadura més enllà de les fronteres i que això és tradueixi en accions concretes a prop del govern, cosa que ens porta a ampliar els fronts oberts contra el

⁵⁸ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

⁵⁹ *Íbidem*.

règim, que ha de donar resposta no només a les iniciatives interiors, sinó també a les que venen de l'estranger i concretament d'una organització transnacional com la FMANU, en representació de la ONU.

Perera envia a l'entitat una còpia de la carta que, amb data de 23 de novembre de 1971, fa arribar al ministre d'afers exteriors, Gregorio López-Bravo:

«I have received a letter from the United Nations Association of Spain outlining certain difficulties with which it is faced. According to my source of information, I am told that a meeting which was scheduled for 24th October could not take place as the Civil Authorities refused to grant the necessary permission.

I am happy to note that the Association is now allowed to carry out certain programmes but I am distressed to learn that it is compelled to restrict these activities only to its members. This means of course that the Association is not in a position to promote among the general public in Spain a greater understanding and deeper appreciation of the programmes and activities of the United Nations and its Agencies.

I am sure, Your Excellency, that there is some misunderstanding here; Spain is a member of the United Nations and Spanish delegations have voted for various Resolutions at the UN General Assembly and at the Unesco General Conference calling for greater public understanding and support for the United Nations and its Agencies. The principal function of a United Nations Association is to promote this understanding and support. One of the ways in which it can do this is through meetings and ceremonies of the kind which the Spanish Association was not permitted to hold on 23rd and 24th October; the letter being United Nations Day. Moreover, if a United Nations Association is allowed to conduct activities only for its members it would practically mean "preaching to the converted" because it can be assumed that those who join an Association are people really interested in the United Nations and its Agencies and their task is to promote a similar interest among others.

I wrote to you on this subject in June of this year but I received no reply because the Permanent Delegation of Spain in Geneva inadvertently sent the letter to you rather late. My Federation's Executive Committee feels that it would be useful if Your Excellency will receive me in Madrid so that I can explain personally to you our position and also learn from you directly what the Association may have done to incur these restrictions. It will be very convenient if I can call on Your Excellency towards the end of February, 1972.

With my highest regards and awaiting an answer,

Yours faithfully»⁶⁰.

La comunicació fa extensiu al ministre el seu malestar per la prohibició rebuda pels Amics de les NN.UU. De forma directa, es lamenta per les implicacions que això comporta; a saber: l'actitud de les autoritats espanyoles impedeix la tasca de promoció dels valors de la ONU, atès que, defensa Perera, la principal via per a assolir aquest objectiu és la celebració de conferències i actes com els dels dies 23 i 24 d'octubre. Això representa un contrasentit amb el fet que «Spain is a member of the United Nations and Spanish delegations have voted for various Resolutions at the UN General Assembly and at the Unesco General Conference»⁶¹. De fet, el fons del missatge apunta a una de les moltes incongruències amb què conviu el règim: malgrat la seva pertinença a la ONU, cosa que implica l'acceptació dels seus principis bàsics i l'establert en la *Carta de les Nacions Unides*, Espanya actua de forma discordant amb aquests i no només vulnera sistemàticament els drets humans, sinó que impedeix a l'organització que representa la ONU a l'Estat desenvolupar les seves funcions de promoció. Si això no es pot fer més enllà dels propis socis dels Amics –estratègia utilitzada habitualment pel Govern Civil per a limitar la repercussió dels actes⁶²– aquests plantejaments que es volen universalment acceptats no arribaran més enllà de qui ja està especialment sensibilitzat amb la qüestió.

No hi ha evidència d'una resposta per part del ministre d'afers exteriors en la documentació sobre l'entitat. Probablement per això Perera explica a Anton Cañellas en una carta de 5 de gener de 1972 que s'intentarà desplaçar a Madrid, via Barcelona, però que prèviament, en la seva estada a Nova York del dia 17 al 21, intentarà entrevistar-se amb el delegat permanent d'Espanya a l'ONU⁶³.

Un nou exemple de la utilització d'aquest canal d'actuació el trobem en el "Rapport et decisions de la vint-cinquieme assemblee plenièr" de la FMANU, celebrada a

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Això és el què es va produir amb una conferència pronunciada per John Ennals, redactor de la Declaració Universal dels Drets Humans i vice-president de la FMANU. Ho explica Vicién: «L'autoritat governativa [...] va considerar potencialment perillosa la presència d'un personatge tan destacat, per la qual cosa en va intentar minimitzar tot el possible la presència. L'inicialment previst escenari del Col·legi d'Advocats va haver de ser substituït per la sala d'actes del local de l'associació al carrer Fontanella. Es reduïa així l'aforament i s'intentava, de pas, minvar la ressonància mediàtica de l'aforament». Enrique Vicién *Associació per a les...* pp. 22-23.

⁶³ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

Moscú entre l'1 i el 6 d'octubre de 1975. En el punt número 12 de les *Decisions* del capítol VII, es fa referència a la situació d'Espanya. La proximitat temporal amb les darreres execucions del franquisme marquen profundament la resolució per l'evidència clara de la «Violation des droits de l'homme en Espagne»⁶⁴. Com és habitual en l'organització, però també en altres estudiades aquí, el marc de referència des d'on s'inscriu la crítica és un text establert i amb validesa internacional –sigui la Declaració Universal dels Drets Humans, sigui *Pacem in terris*–. Això confereix la legitimitat necessària a la declaració per construir un discurs fonamentat⁶⁵, que avança en l'exigència de canvis urgents en l'estructura de l'Estat espanyol per tal de garantir els drets fonamentals a l'Estat que la situació ha posat novament de manifest davant de tot el món en la llarga nit del 26 de setembre:

«EXPRIME son opprobre envers ces actes inhumains,
DEMANDE que cesse le régime de persécution et que soient rétablis immédiatement les droits et libertés fondamentales du peuple espagnol, et
DECLARANT son absolue solidarité avec les forces démocratiques, patriotiques et antifascistes dans la lutte ininterrompue pour l'accomplissement des idéaux et des aspirations légitimes du peuple espagnol,
PRIE le Secrétaire général de la FMANU de communiquer la présente résolution au Chef de l'Etat Espagnol»⁶⁶.

La resolució va més enllà, demanant propostes concretes que parteixen del suport a les forces democràtiques il·legals –i el més absolut rebuig a les autoritats– per a arribar a l'establiment d'un Estat de dret que acabi amb la llosa que suposa la dictadura. La comminació al secretari general de la Federació a traslladar el text a la màxima autoritat espanyola exemplifica perfectament el procediment habitual de pressió exterior al que se sotmet el règim. Es tracta d'una acció que difícilment es podria haver realitzat legalment des de l'interior del país⁶⁷, impulsada des d'una organització de pes

⁶⁴ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *FMANU*. El document es reprendrà en el capítol dedicat a la lluita de l'associació contra les execucions de setembre de 1975. Aquest informe es troba al costat d'un altre que parla de les violacions dels drets humans a Xile.

⁶⁵ «RAPPELANT la charte des Nations Unies, la Déclaration universelle des droits de l'homme et le pacte des Nations Unies relatif aux droits civils et politiques». *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ Justícia i Pau constituí una interessant excepció en aquest sentit, comprensible només des de l'especial posició que li conferia la seva naturalesa d'entitat cristiana i la suma de fronts oberts a la dictadura. En aquest sentit, la presència dels Amics de les Nacions Unides a la celebració de Moscóu és clau –que no definitiva, atesa la pròpia dinàmica de l'organització– per a un posicionament públic d'aquest estil.

internacional i que mostra l'aïllament de portes enfora de la dictadura, efecte que es va intentar pal·liar amb la famosa manifestació de la plaza de Oriente de l'1 d'octubre –mentre s'estava desenvolupant l'acte d'autoafirmació del franquisme amb la darrera aparició pública de Franco s'iniciava la sessió plenària de la FMANU que confirmava aquest arraconament de la dictadura espanyola– i la conxorxa internacional contra Espanya defensada pel dictador. Amb tot, la resolució genera no poques controvèrsies entre els representants dels diversos Estats presents a la sessió. Malgrat el desacord general amb l'actuació de les autoritats espanyoles alguns dels membres allà presents, com el francès o el nord-americà, consideren que la ingerència en un afer intern pot esdevenir perillosa; per contra, qualsevol canvi pot esdevenir un acte d'injustícia envers la societat espanyola i la recerca del reconeixement dels drets humans, segons el posicionament dels representants suecs o sudanesos, menys condicionats estratègicament per les relacions amb Espanya⁶⁸.

Aquest document il·lustra a la perfecció l'ús que Amics de Nacions Unides va fer de les institucions internacionals a les que estava adherida. Mostra que l'Estat espanyol no només és atacat des de l'interior, sinó que també rep missatges sol·licitant un canvi immediat de les accions però també l'estructura, des de fora –i des d'organitzacions el missatge de les quals té importància–. Aquesta repercussió exterior és un problema greu per a ell⁶⁹ i la seva imatge exterior queda greument malmesa amb les execucions de setembre de 1975, provocant la reacció d'autodefensa que assenyala el *contubernio* habitual. Bona mostra que aquesta no és una qüestió banal ens la dona la discussió sobre la llei de premsa de 1966: «Desde el Ministerio de Información se intentaron

⁶⁸ «M. Leo. Nevas (Etats-Unis d'Amérique) s'étonne que l'Assemblée ne puisse pas reconnaître les violations des droits de l'homme partout où elles se produisent. Selon "Amnesty International", la torture a été pratiquée dans plus de trente pays. Son Association condamne le fascisme en Espagne comme partout ailleurs. A son avis, il serait plus constructif que les ANU se penchent sur les violations des droits de l'homme dans leur propre pays. Il suggère enfin qu'un petit groupe de travail rédige une résolution plus équilibrée que toutes les délégations pourraient accepter. M. Makkawi El Makkawi (Soudan) et M. Jerzy Glüksman (Suède) s'opposent à tout changement. Le deuxième de ces deux orateurs met l'Assemblée en garde contre ce qui pourrait édulcorer une résolution qui condamne le dernier Etat fasciste de l'Europe. M. Claude de Kemoularia (France) appuie la proposition visant à établir un petit comité pour préparer une "résolution efficace". Cette proposition ne recueille pas la majorité des deux-tiers requise. M. Marek Hagmajer (Pologne) propose de "poser maintenant la question". Cette proposition est appuyée et adoptée par l'Assemblée par 37 voix pour, 3 contre et 4 abstentions. La résolution est alors mise aux voix adoptée de la manière indiquée au Chapitre VIII-A. M. de Kemoularia (France) explique son vote en précisant que tout en condamnant les exécutions en Espagne son Association considère que toute ingérence dans les affaires intérieures d'un pays est dangereuse». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *FMANU*.

⁶⁹ Pau Casanellas *Morir matando...* p. 212.

contrarrestar las críticas internas, destacando los favorables efectos de la ley en el plano internacional»⁷⁰. Sabem que això no va ser suficient per a enderrocar el règim, però podem constatar que sí que va contribuir de forma decisiva a que la seva agonia fos això, sense renaixement possible més enllà de la mort del dictador. Per tant, cal estimar com a important la tasca desenvolupada per Amics de les NN.UU. en el procés de deslegitimació i erosió del règim en el darrer franquisme.

3.3 El procés de Burgos i les seves conseqüències

El procés de Burgos⁷¹ es va convertir en uns dels esdeveniments centrals del final del franquisme per la repercussió tant interior com exterior⁷² i pel fet que conté alguns dels principals elements que marquen la dinàmica del règim i la dialèctica entre l'oposició i aquest. Es tracta d'un dels moments de major tensió al carrer, amb una intensa repressió que té importants efectes socials. L'etern problema de les autoritats en relació al control social⁷³ es posa de manifest en aquests esdeveniments: repressió *versus* relaxament. Així, quan «el Gobierno formado en octubre de 1969 pretendió mostrar de forma contundente su determinación de combatir el desafío etarra, la “subversión” en general, las huelgas obreras, los “desórdenes” universitarios y, en síntesis, todas las expresiones de disenso activo que estaban extendiéndose en

⁷⁰ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 63.

⁷¹ Per a un estudi monogràfic del procés veure: Federico de Artega “ETA” y el proceso de Burgos: la quimera separatista. Madrid, Editorial Aguado, 1971; Juan Carlos Laviana (ed.) 1970: el Proceso de Burgos, el gran juicio contra ETA. Unidad editorial, Madrid, 2006.

⁷² Prova del ressò del procés fora de les fronteres espanyoles són les publicacions: Gisèle Halimi *Le procès de Burgos*. Gallimard, París, 1971. D'aquesta obra en destaca el prefaci de Sartre, publicat posteriorment com a Jean-Paul Sartre *El Procés de Burgos*. Edicions E.C.T., Perpinyà, 1973; Pierre Celhay *Consejos de guerra en España: fascismo contra Euskadi*. Ruedo Ibérico, París, 1976; Kepa Salaberi *El proceso de Euskadi en Burgos: Sumarísimo 31-69*. Ruedo Ibérico, París, 1971. Igualment, “Espagne: le procès” *L'Express*. Núm. 1014. 14-20 de desembre de 1970. pp. 62-65. Andrés Vázquez de Sola *La franquíssima gràcia: procés de Burgos*. Edicions catalanes de Paris, París, 1970. Aquest últim llibre il·lustra a la perfecció la difusió que es fa del conflicte a França, atès que es tracta d'un recull de premsa amb documents –articles i/o acudits satírics– de *Le Monde*, *L'Humanité*, *Charlie Hebdo* o *Le Figaro*, entre d'altres.

⁷³ «El margen de maniobra del franquismo era muy reducido: el mantenimiento de los instrumentos punitivos de los que se había dotado a finales de la década anterior era claramente contraproducente, pero, dada la capacidad movilizadora adquirida por la oposición, una relajación de la opresión habría beneficiado igualmente la articulación de la protesta». Pau Casanellas *Morir matando...* p. 114.

la sociedad española»⁷⁴ es va generar un efecte mobilitzador amb unes conseqüències difícils de predir per les autoritats.

La protesta és generalitzada en l'antifranquisme⁷⁵, amb una lluita pels condemnats –en forma de manifestacions i assemblees– que deslegitima la dictadura i es converteix en un clam per la democràcia. L'associació d'Amics de les Nacions Unides se situa clarament en aquest espai, com no podia ser d'una altra manera donada la seva determinació en la lluita per la defensa dels drets humans i contra la dictadura. Endemés, els fets es produeixen en un context de seguiment per part de les autoritats, ja que amb data de 14 de juliol de 1970 la Direcció General de Política Interior havia acceptat el registre de l'associació⁷⁶. Els informes del Govern Civil –la resolució del Govern Civil data de 10 de febrer de 1971– expliquen les accions de protesta endegades per l'entitat: la seu del carrer Fontanella va acollir una reunió, de la que en va sortir una tancada de 16 intel·lectuals que es van declarar en vaga de fam, demanant la fi del procés i, com no, de la dictadura:

«Vistas las actuaciones obrant [sic] en este Gobierno Civil, relacionadas con la ASOCIACIÓN DE LAS NACIONES UNIDAS EN ESPAÑA, y

RESULTANDO: Que el día 2 del mes de diciembre pasado, a las ocho de la noche aproximadamente, se reunieron en el domicilio de la Asociación de las Naciones Unidas en España (calle Fontanella, nº 14) unas 30 personas y, después de dialogar abiertamente en tono de censura contra el Gobierno de la Nación por la forma de llevar a cabo la exigencia de responsabilidades penales a los miembros de la E.T.A., en el Consejo de Guerra que se estaba celebrando en Burgos en tales fechas, decidieron recluirse parte de los asistentes en dicho local, al objeto de poner de manifiesto su protesta, declarando la llamada “huelga de hambre”.

RESULTANDO: Que el número de personas voluntariamente recluidas fue de 16, todas las cuales manifestaron posteriormente no ser socios de la citada entidad; y que, durante su permanencia en el aludido domicilio social, fueron visitadas por numerosos

⁷⁴ Pere Ysàs “La crisis de la... p. 33.

⁷⁵ I la repressió que segueix a la declaració de l'Estat d'excepció porta a 1.221 ciutadans, 219 dels quals a la província de Barcelona. Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 135.

⁷⁶ El “Registro de Asociaciones” s’havia donat per vàlid; allà s’hi explicitaven els objectius de l'entitat: «Divulgar los principios y propósitos de las Naciones Unidas, así como la labor desarrollada por la Organización de las Naciones Unidas y sus organismos especializados. -Apoyar dicha labor, estimulando las colaboraciones de la misma. -Alentar los sentimientos de paz, solidaridad y cooperación entre los hombres mujeres y niños del mundo, sin hacer distinción por motivos de raza, nacionalidad o religión». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

amigos y familiares, a quienes hicieron pública manifestación de sus propósitos y de su ostensible deseo de censurar la actuación oficial en el referido Consejo de Guerra, lo que fué [sic] objeto de reiterada información periodística»⁷⁷.

A la tancada, que es va allargar fins el dia 6 de desembre, s'hi suma la manca de col·laboració de la Junta de l'entitat que, segons denuncia l'informe, no emprèn cap acció per acabar amb l'acte de protesta; argumenten que, en cas que siguin socis és la seva responsabilitat de persuadir-los perquè desallotgin el local, mentre que si s'accepta que no ho són, s'estaria incorrent en un delictes que l'associació hauria de tenir interès en gestionar:

«RESULTANDO: Que en el intervalo de tiempo que medió entre la fecha de reclusión (noche del día 2) y la del desalojo (madrugada del día 6), la autoridad gubernativa realizó diversas gestiones cerca de la Junta Directiva de la mencionada Asociación, interesando la colaboración de la misma al objeto de instaran al desalojo de sus locales, por cuánto, si como parecía la aludida reclusión se había efectuado sin el consentimiento de dicha Directiva y por personas extrañas era evidente que existía un "allanamiento de morada" que podía ser impedido, primeramente mediante una gestión persuasoria y, en último extremo, poniendo los hechos en conocimiento de la Autoridad Judicial.

RESULTANDO: Que pese a las gestiones de la autoridad gubernativa con los directivos de la Asociación a que antes se ha aludido, lo cierto es que no hicieron uso de medio alguno para desalojar a los intrusos, lo que hizo inevitable la entrada de la Policía para realizarlo en la madrugada del día 6, tras la obtención del oportuno mandamiento judicial»⁷⁸.

L'evident conclusió que s'extreu dels fets és la identificació d'Amics de les NN.UU. amb l'acte de la seva seu. Sigui per acció o per omissió, la Junta s'ha situat al costat de les persones tancades al local i, per tant, contra les autoritats governatives. Aquesta és la mobilització de l'entitat contra el procés de Burgos:

«CONSIDERANDO: Que la actitud de la Junta Directiva de la expresada Asociación ha implicado un consentimiento tácito de los hechos que se perpetraron en su domicilio y una adhesión implícita a los mismos, si se tienen en cuenta que la autoridad gubernativa solicitó su colaboración para desalojar el citado domicilio, que de haberse prestado hubiera impedido la citada concentración de personas no socios de la entidad; por lo

⁷⁷ *Íbidem.*

⁷⁸ *Íbidem.*

que la inhibición de los directivos hizo posible persistiera tan anómala situación, desde el día 2 hasta el 6 de diciembre próximo pasado, con la consiguiente publicidad»⁷⁹.

D'aquest fragment en destaca el problema que suposa la difusió de l'incident a nivell social, elevant encara més un nivell de tensió que desborda la capacitat de control del Govern Civil. De fet, el dia 4 la premsa ja es feia ressò de la tancada: «Un grupo de dieciséis personas se encerró en la sede de la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas, con la decisión de no tomar alimentos. Al parecer no disponen de calefacción ni de luz. Entre los encerrados figuran abogados, escritores, médicos y miembros de otras profesiones»⁸⁰. Malgrat no s'expliqui el motiu de les accions desenvolupades a la seu de l'entitat, sembla lògic pensar que el missatge és clar per a l'opinió pública barcelonina⁸¹. Al problema d'ordre públic que suposa la protesta d'un grup d'intel·lectuals i el posicionament d'una associació amb vincles importants a l'exterior s'hi ha de sumar l'efecte mobilitzador que poden tenir tals informacions –cosa que se sumaria a les protestes generalitzades a què ha de fer front el govern en aquests dies– en una de les províncies amb més alts índex de conflictivitat social⁸².

Des del Govern Civil també es fa la lectura de la identificació de l'entitat amb els plantejaments de protesta que s'estan expressant a Fontanella, 14. És per això, i per la *publicitat* a què ens acabem de referir, que l'ordenament jurídic existent justifica una intervenció per part de les autoritats, des de la lògica de la repressió:

«CONSIDERANDO: que el artículo 16 de la vigente Ley de Orden Público faculta a la autoridad gubernativa para “suspender las asociaciones que fomenten o desarrollen cualquier actividad perturbadora u organicen reuniones o manifestaciones ilegales”; y que la actitud observada por los directivos de la ASOCIACIÓN DE LAS NACIONES UNIDAS EN ESPAÑA antes referida, ha contribuido a fomentar la actitud desarrollada por quienes, al amparo de la permisión tácita que se les dio, pudieron realizar actos evidentemente contrarios a la unidad nacional y política de España, a que alude el art.º 2º apartado a) de la propia Ley.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ “Encierro en la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas” *La Vanguardia española*. 4 de diciembre de 1970. p. 33.

⁸¹ Amb un seguiment sistemàtic de l'evolució dels fets en els següents dies per part de la premsa que es limita a informar que es manté la tancada a la seu d'Amics de les NN.UU.

⁸² L'estudi de la documentació del TOP demostra que el 9'02 % dels detinguts provenen de Barcelona, només superats pel 10'23 % de Madrid en el període 1964-1976. Juan José Del Águila *El TOP. La represión.....* p. 269.

CONSIDERANDO: Que la propia actitud de los referidos directivos hizo posible también la publicidad de tales actos y que, al aludirse en ella a la citada Asociación podía colegirse, como evidentemente se hizo, por la opinión pública, la tácita adhesión de dicha Sociedad a los actos que en manifiesta posición perturbadora para el orden público se llevaban a cabo en su seno social»⁸³.

Atenent-se a això, s'afirma a la resolució, Amics de les Nacions Unides ha traspassat els límits dels seus estatuts i, per tant, ha anat més enllà de l'autorització governativa, cosa que resulta especialment greu quan això suposa un problema d'ordre públic per a les autoritats⁸⁴, atès que es tracta d'un discurs contrari al govern de l'Estat:

«CONSIDERANDO: Que los Estatutos de la citada Asociación señalan los fines lícitos, concretos y determinados de la misma, y que entre ellos no puede estimarse implícita la realización de actos u omisiones que puedan contribuir a fomentar actitudes de colaboración con quienes, como los procesados por el Consejo de Guerra de Burgos, desarrollaron actividades, que, sin perjuicio de su calificación por la Autoridad judicial competente, es incuestionable su matiz perturbador del orden público y de la unidad nacional y política de España.

CONSIDERANDO: Que, por lo expuesto anteriormente, la Asociación de las Naciones Unidas en España ha llevado a efecto una evidente desviación de sus fines y objetivo social y que, por ello, no ha atemperado su funcionamiento a lo dispuesto en el régimen orgánico regulado por la expresada Ley de Asociaciones; de todo lo cual se infiere la posibilidad de que la autoridad gubernativa pueda decretar la suspensión de sus actividades, a tenor de lo dispuesto en el artº 10 apartado 2º de la propia Ley, sin perjuicio de dar cuenta de tal acuerdo a la Autoridad judicial competente dentro del término de tres días»⁸⁵.

El mateix Anton Cañellas explicava anys més tard la duresa de la situació:

«La veritat és que va ser una iniciativa que va aconseguir l'objectiu d'atreure l'interès de la opinió pública, no només del país sinó també de l'exterior, amb televisions estrangeres que s'acostaven fins a la seu per entrevistar els tancats... però la qüestió no era només propagandística, ja que hi havia una sèrie de persones en vaga de fam, hi havia la pressió policial, hi havia gent dels que es van tancar que creien que la nostra associació era una missió diplomàtica de Nacions Unides i que, per tant, gaudia de dret d'extraterritorialitat, i no: la nostra era una associació que es regia per les lleis

⁸³ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

⁸⁴ La llei d'ordre públic de 1959 blindava la qüestió: «tota actuació pública podia convertir-se en problema d'ordre, ja que la discrepància política violava la unitat política». Manel Risques *L'Estat a Barcelona...* p. 239.

⁸⁵ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

franquistes d'associacions... en fi, va ser un moment molt dur, que va culminar amb l'entrada de la policia un dissabte a la nit, i es van endur els vaguistes detinguts, excepte Lúdia Falcón, que va haver de ser ingressada a l'Hospital de Sant Pau per la gravetat del seu estat físic. Pocs dies després tots van ser deixats en llibertat i, afortunadament, Lúdia Falcón es va recuperar de manera satisfactòria»⁸⁶.

Finalment, el Govern Civil va optar per la repressió en forma de suspensió de les activitats d'Amics de les Nacions Unides:

«Este Gobierno Civil, por los precedentes expuestos y en uso de las atribuciones que les están conferidas por la legislación invocada y preferentemente por el artº 10 de la vigente Ley de Asociaciones ha resuelto decretar la suspensión de actividades durante el término de tres meses de la tan repetida Asociación de las Naciones Unidas en España notificándolo así a la eludida y también al Ilmo. Sr. Presidente de la Sala de lo Contencioso-Administrativo de la Audiencia Territorial, a los efectos previstos en el apartado 5º del propio artº 10.

Lo que comunico a Vd. para su conocimiento y efectos, advirtiéndole que contra esta resolución podrá interponer recurso de alzada ante el Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación en el plazo de quince días, a contar del día de la notificación»⁸⁷.

Començava un cessament de les activitats públiques de l'organització que s'allargaria per un període de tres mesos des del mes de febrer d'aquell 1971. El procés de Burgos, malgrat la gran significació que va tenir en el sentit que «per primera vegada, el règim cedeix a les pressions internacionals i a les mobilitzacions interiors i commuta les penes de mort que havia imposat en un judici»⁸⁸ deixa un rastre de repressió que afecta els qui han intercedit a favor dels processats i en contra de la dictadura, mostra de la deriva que prenia el règim i que no abandonaria fins a la fi dels seus dies⁸⁹. Resulta igualment significatiu del funcionament de les autoritats, que van a remolc de la dinàmica social en el sentit que pràcticament sempre actuen amb posterioritat als esdeveniments. Aquesta política de fets consumats mostra la força dels moviments socials, així com la impossibilitat del règim de controlar aquestes dinàmiques contestatàries. Així, les autoritats procuren aturar els cops, tapar les fuites i pal·liar la

⁸⁶ Enrique Vicién *Asociación per a les...* p. 109.

⁸⁷ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

⁸⁸ Pelai Pagès "El franquisme, un règim... p. 31. I afegeix: «serà la última vegada que ho farà». *Ibidem*.

⁸⁹ «El governador s'havia d'enfrontar a aquestes noves realitats amb els instruments fixats per l'autoritarisme immobilitista que caracteritzà la dictadura fins a la mort de Franco i que s'imposà a les febles pretensions liberalitzadores». Manel Risques *L'Estat a Barcelona...* p. 245.

situació. Incapaç les més de les vegades d'avançar-se als esdeveniments, el Govern Civil ha de treballar els conflictes un cop aquests ja s'han desencadenat. En el cas que ens ocupa això es va traduir una dura sanció a l'entitat que en condicionaria la seva trajectòria.

En el mateix ordre de coses, l'incident ens dibuixa una entitat que exhibeix la seva significació en contra de la dictadura. Aquest suposa el pas definitiu d'Amics de les Nacions Unides cap a l'antifranquisme, amb un discurs obertament contrari al règim i iniciant accions públiques a nivell intern i extern, i fins i tot a prop de ministres de pes per tal de superar les estructures dictatorials.

Immediatament després de la resolució del Govern Civil –comunicada pel governador civil el dia 15 de febrer de 1971– l'associació inicia la lluita legal i de denúncia per la seva suspensió. És així com el dia 17 de febrer de 1971 s'emet un comunicat de premsa en què es queixen de la suspensió de les activitats per «no haber hecho uso de medio legal alguno para desalojar a las personas que, a partir del día 2 de diciembre del pasado año, se recluyeron en el local de la Asociación para llevar a cabo una huelga de hambre en pro de la abolición de la pena de muerte»⁹⁰, i s'explica que l'entitat ha interposat un recurs al ministre de la governació que seria desestimat. La resposta al recurs és taxativa:

«CONSIDERANDO: Que los hechos alegados por el recurrente no desvirtúan los tenidos en cuenta por el Gobierno Civil de Barcelona para decretar la suspensión de actividades de la ASOCIACIÓN DE AMIGOS DE LAS NACIONES UNIDAS EN ESPAÑA, y comoquiera que dichos hechos implicaban un peligro para la unidad política y social de España, es obvio que la resolución impugnada fue ajustada a derecho»⁹¹.

En aquesta línia de defensa de l'organització, s'apel·la al factor extern i la força de la FMANU per a intentar superar la suspensió governativa. Aquest missatge persegueix tal finalitat però, alhora, s'emmarca en la dinàmica de llançar protestes cap enfora contra les condicions de vida a l'Estat espanyol cap enfora, que serveixen per apuntalar encara més la visió que es pugui tenir del sistema dictatorial i amb un alt potencial

⁹⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

⁹¹ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

d'efecte retorn en forma de pressions al govern. Això es vehicula a través del "Rapport des faits qui ont aboutit a la cloture de l'association espagnole pour les Nations Unies par ordre du prefet de Barcelone" que Anton Cañellas envia a Horace Perera el 28 de febrer de 1971, en què es queixa de la manca de respecte als drets humans del govern espanyol i que esdevé d'una gran utilitat per a entendre la visió dels fets que es té des de l'entitat:

«1.-Le 2 Décembre 1970 a 20 h., 16 intellectuels de Barcelone (advocats, médeciens, poetes, écrivains) non membres, se sont présentés à l'Association dans son domicile social et ont manifesté leur volonté aux membres du Secrétariat de rester dans notre domicile en "grève de la faim" pour l'abolition de la peine de mort, et que seulement par la force ils abandonneraient notre local. Le Secrétaire Général qui est présent avec d'autres membres du Comité Exécutif, leurs indique que notre Association n'a aucun force juridiques pour amparer leur séjour dans notre domicile, et qu'étant donné qu'ils n'étaient pas membres de l'Association, ils ne pouvaient pas rester dans notre local, mais qu'en tout cas la décision leurs appartenait à eux et que nous n'emploierons pas la force pour les obliger á abandonner notre domicile (ce qui serait en contre des principes des NN.UU.).

2.- Les 16 intellectuels, à 22h. entrent dans la salle d'actes et déclarent la "grève de la faim". Ils envoient a la Vice-Présidence du gouvernement un télégramme en lui communicant la décision de poursuivre celle grève jusqu'à obtenir l'abolition de la peine de mort.

3.- Le Comité Exécutif se reunit avec toute urgence et prend l'accord par unanimité de non ingérence dans cette grève. L'entrée à la salle d'actes est interdite à tous les membres de l'Association à fin d'éviter des complications ultérieures»⁹².

Fins aquí el *rapport* es limita a explicar com l'associació es troba en aquesta situació per 16 intel·lectuals no socis, actuant des de la discreció per tal d'evitar complicacions posteriors que s'esdevenen a partir del moment en què la situació es fa pública per mitjà de la premsa⁹³:

«4.- Le 3 Décembre tous les journaux et les agences de presse diffusent cette "grève de faim" a l'Association. Les 16 "grévistes" se comportent correctement sans faire aucun scandale. La visite des familiers est autorisée per le Comité Exécutif.

⁹² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

⁹³ A manca d'altra font d'informació donem per bona la idea que les autoritats s'assabenten de la reunió dels setze per la premsa, cosa que deixaria els cossos repressius de l'Estat en una posició ben galdosa.

5.- Le 4 Décembre les journaux annoncent le continuation de la grève. A 19h deux agents de Police se présentent à l'Association et demandent des explications des faits aux membres du Secrétariat, qui leurs expliquent comme se sent déroulés les événements en soulignant que les grévistes ne sont pas des membres. Aucune indication, ni verbale ni par écrit est remis par les agents de Police aux membres du Secrétariat. A 22h. Le Président de l'Association Dr. Puigvert prié par la Préfecture Par téléphone, de médier dans cette affaire et de convaincre aux grévistes d'abandonner notre domicile, parle avec eux pendant plus d'une heure et leur demande de partir. Les grévistes se nient à cela et manifestent leurs désires de rester et que seulement la Police, et par la force, leur fera abandonner leur attitude. Le Dr. Puigvert parle par téléphone avec la Préfecture et communique aux autorités son échec dans sa gestion. Il est prié de nouveau de les convaincre; ce que le Président fait de nouveau par téléphone le lendemain sans aucun résultat»⁹⁴.

La gestió de Puigvert no va més enllà d'intentar convèncer els tancats de la necessitat d'abandonar les instal·lacions d'Amics de les Nacions Unides amb vistes a evitar una dura intervenció policial. Sense més èxit, la Junta no emprèn cap mesura addicional (però sí que fan anar un metge per a valorar la situació de les persones que ja feia tres dies que s'havien declarat en vaga de fam), mentre les informacions es van succeir:

«6.- Le 5 Décembre les journaux publient des informations sur la grève, à l'Association les grévistes se comportent correctement. Le Secrétaire appelle un docteur qui visitant tous les grévistes, qui sont dans un état parfait de santé, sauf les conséquences normales de la manque de nourriture pendant trois jours.

7.- Le 6 Décembre vers 1,30h. La police "sous mandat judiciaire" entre dans l'Association ou seulement s'y trouvent les grévistes, qui sont détenus, interrogés, et remis en liberté par le juge

8.- Le Comité Executif apprend par les journaux que les grévistes sont frappés par ordre du Préfet d'amendes allant de 10.000 à 37.000 pesetas»⁹⁵.

Així, detinguts, alliberats i multats els vaguistes, l'entitat segueix amb la seva normal activitat, que passa per la commemoració de la Declaració Universal dels Drets Humans i l'Assemblea ordinària⁹⁶. La clausura, explica Cañellas, s'inicia amb la

⁹⁴ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ «9.- L'Association reprends ses activités normales et programme un acte public le 10 Décembre en commémoration de la Déclaration Universelle des Droits Humains à la salle du Collège d'Architectes, qui n'est pas autorisé par le Préfet. Les sections de travail continuent leurs activités, le 10 janvier nous célébrons notre Assemblée ordinaire qu'est autorisé et nous procédons à la rénovation d'un tiers du Comité Executif». *Ibidem*.

intervenció policial de 10 de febrer, quan membres dels cossos de policia es presenten a la seu de l'entitat per fer-la efectiva. El president Puigvert pot aturar-la momentàniament per mitjà d'una conversa amb altes instàncies policials:

«10.- Le 10 Février le Secretariat est convoqué par la préfecture à se rendre au domicile social où la police va à proceder à la clôture [?] de notre Association vers 17 h. A cette heure el sont présents tous les membres du Comité Exécutif qui ont pu être avertis. Deux agents de Police rédigent le “rapport” de la clôture, qu’est signe par Mr. Diez de Velasco, Dr. Mas Oliver, Vicepresidents, et Mr. Cañellas, Secrétaire Général, qui font les allégations pertinentes. Notre Président Dr. Puigvert parle par téléphone avec le Chef de Police, en absence du Préfet qui est á Madrid, et peut obtenir l’applaçament de la suspension. A 19,30h. la Police abandonne l’Association sans procedirà sa clôture»⁹⁷.

Tanmateix, ni les gestions ni les al·legacions poden evitar la clausura, que es fa efectiva el dia 15 de febrer⁹⁸:

«11.- Le 12 Février notre Président a un entretien avec le Préfet, qui manifeste, malgré les allegations de notre Président d’avoir fait les démarches racontés au paragraphe 5, sa résolution de procéder a la clôture.

12.- Le 15 Février à 17 h. l’association est close definitivement par la Police. Le Comité Executif se reunit à toute urgence et prend l’accord de faire “appel” au Ministre de l’Interieur»⁹⁹.

Així, l’actitud del règim vers l’entitat provoca una reacció en cadena que fa internacional un conflicte que ja havia tingut prou incidència a l'estranger –el procés de Burgos i les seves conseqüències–. Altra volta, la repressió té efectes indesitjats per a les autoritats que, si bé per si sols no són capaços ni de fer-lo trontollar, sí que acaben contribuint a generar un desgast en les autoritats, inflammat per l’acció interna i per la imatge negativa que arriba des de l’exterior. És el que Ysàs sintetitzà en aquests termes: «La conflictivitat social i l’acció opositora van ser profundament

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Una nota de premsa de 16 de febrer informava del cessament de les activitats de l'associació: “Clausura de la Asociación de Amigos de la Naciones Unidas” *La Vanguardia española*. 16 de febrer de 1971. p. 34. La nota de premsa apareguda dos dies després explica el perquè de la clausura: «Las razones invocadas por la autoridad gubernativa son que la entidad no hizo uso de medio legal alguno para desalojar a las personas que a partir del dos de diciembre del pasado año se habían recludo en el local de la entidad para realizar una huelga de hambre en pro de la abolición de la pena de muerte», contra el que l’associació interposarà un recurs. “La clausura del local de la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas. Nota de la entidad” *La Vanguardia española*. 18 de febrer de 1971. p. 30.

⁹⁹ Arxiu de l’Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

desestabilitzadores per a la dictadura franquista: van erosionar-la externament i van contribuir a fracturar-la internament»¹⁰⁰.

La carta que el secretari general de la Comissió Internacional de Juristes, Niall MacDermot, envia una carta a Anton Cañellas ens dóna el pols de la situació a escala internacional:

«Horace Perera m'a indiqué qu'il avait accompli toutes les démarches qu'il jugeait possible pour faire rouvrir les locaux de l'Association. Je crois avec vous que la cause fondamentale de la clôture est bien l'activité admirable et incessante que, depuis des années, vous n'avez cessé de prodiguer à la cause des Droits de l'Homme.

Je souhaite que la mesure arbitraire qui frappe ainsi l'Association sera rapidement reportée et je vous donne à nouveau l'assurance du soutien moral de la Commission internationale de Juristes à l'égard de l'Association des Amis des Nations Unies.

J'interviendrai dans le sens que la WAFUNA et la CIJ croient le plus approprié»¹⁰¹.

La tornada a l'activitat d'Amics de les Nacions Unides es produeix amb la restricció dels seus actes per a socis, com a mesura de control amb vistes a impedir esdeveniments com els ocorreguts el desembre de 1970. Per tant, després de la repressió fulminant vers l'entitat arriba la malfiança –cosa que comporta una major atenció als seus actes– que implicà una limitació de la seva capacitat de difusió vers l'entorn.

La correspondència a tres bandes entre Horace Perera, Anton Cañellas i el subsecretari d'affers exteriors del govern espanyol, Gabriel F. De Valderrama Moreno, resulta especialment il·lustrativa dels plantejaments de cadascun d'ells. Així, aquest darrer explicava el perquè de la clausura en una carta de 12 de gener de 1972 enviada a Perera –en resposta a una comunicació d'aquest de 23 de novembre–: «En lo que respecta a las anteriores dificultades con que haya podido tropezar la Asociación, obedecen posiblemente, en mi opinión, a actividades por ella desarrolladas cuyos fines son extraños a los específicos de una asociación que tiene como único y exclusivo

¹⁰⁰ Pere Ysàs "Conflictivitat social, oposició política i crisi de la dictadura" a Jordi Font (dir.) *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països catalans*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2007. p. 260.

¹⁰¹ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

objetivo el promover el conocimiento de las Naciones Unidas por la opinión pública»¹⁰².

Anton Cañellas mostra la seva indignació per la resposta del subsecretari d'afers exteriors i la situació en què els deixa la nova restricció governativa, fent una dura crítica al règim en carta enviada a Perera el dia 3 de març de 1972:

«Si estos tipos de actividades [difondre el missatge de respecte als drets humans] –que son los objetivos exclusivos y específicos de nuestra Asociación– tropiezan con la consideración oficial de “actividad ilegal” o, en todo caso, de “actividad no grata al gobierno español”, habrá que deducir que es la legalidad imperante en España o la política del gobierno las que no coinciden con los ideales y declaraciones de las NN.UU., pese a figurar el Estado español entre estas últimas. No sería por lo tanto nuestra Asociación la que tendría que abandonar sus objetivos y en consecuencia disolverse como Asociación, sino por el contrario, la legislación española y el comportamiento del gobierno los que deberían modificarse, o bien, en caso de no ser esto posible, debiera ser el Estado español quien abandonara su puesto en las NN.UU.»¹⁰³.

Es tracta d'un text d'especial duresa cap al règim i que posa en evidència el motiu central del xoc entre els Amics i les autoritats: si les seves accions de difusió dels valors de la ONU no caben en la legislació espanyola, essent aquest Estat membre de la citada organització, la conclusió és ràpida: la sortida d'Espanya de les Nacions Unides o el canvi democràtic. Atès que sabem del cert que l'entitat treballa perquè l'Estat s'acomodi a les directrius marcades per l'organització transnacional, el missatge d'Anton Cañellas apunta frontalment a la necessitat de posar fi a la dictadura.

El 17 d'abril de 1972 el mateix Perera respon a Gabriel F. De Valderrama Moreno, explicant que a l'Associació estan satisfets de la seva legalització, però es queixa de la restricció de les activitats únicament als seus membres: «I must tell you frankly that we are thankful to your Government for permitting the Association for the United Nations in Spain to resume its activities but we feel that insistentg [sic] that the Association

¹⁰² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

¹⁰³ *Íbidem*. En aquest document Cañellas mostra el posicionament en bloc del Consell Directiu, atès que parla en nom seu.

restrict its activities to its members defeats the principal purpose for which an Association is established»¹⁰⁴.

En definitiva, el procés de Burgos va esdevenir un punt d'inflexió en la vida dels Amics de les Nacions Unides en el sentit que va destapar les veritats dels dos agents implicats (la mateixa entitat i el govern espanyol): els primers es van posicionar clarament en contra de les autoritats i a favor del canvi democràtic; les autoritats, que havien conviscut amb la presència de l'organització fins al moment, van mostrar la seva cara més repressiva, clausurant-la per un període de tres mesos i limitant-ne la seva vida posterior, transmetent amb això un missatge clar d'intolerància cap a qualsevol atac, per molt que tingués el suport del germà gran. Els estatuts de l'entitat traçaven el camí, però aquest s'havia fet especialment clar arrel de l'actitud del règim.

3.4 Els Amics en defensa dels drets laborals

La naturalesa de l'associació d'Amics de les Nacions Unides la situava al centre de tota lluita que s'emmarqués en la defensa dels drets humans, cosa que la va fer intervenir en els diferents àmbits que afectaven la societat del període i, en conseqüència, entrar en contacte amb la major part dels nous i vells moviments socials que havien pres força en el tombant de la dècada dels setanta.

Aquest és el cas de la lluita obrera. La major part de la bibliografia que l'ha estudiat com a fenomen social de l'Espanya del franquisme li atribueix el paper de motor de la lluita contra la dictadura¹⁰⁵ a partir de la defensa dels drets laborals. Serà en aquest punt en què l'entitat entrarà en joc en més d'una ocasió. Aquí s'estudiaran les principals intervencions en el sector.

La primera acció coneguda a favor dels drets laborals se situa el 23 de desembre de 1966, en una proposta –per carta– al ministre de justícia, a través del secretari general

¹⁰⁴ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

¹⁰⁵ Per a citar-ne un exemple, entre l'àmplia varietat ja esmentada: «el moviment obrer, el més articulat i massiu de tots els moviments socials en aquell moment, va esdevenir camp d'experimentació i model per a altres moviments». Carme Molinero "Present i futur de la historiografia sobre el règim franquista. Balanç sobre algunes línies d'investigació i els seus resultats" a Jordi Font i Agulló (dir.) *Història i memòria...* p. 300.

tècnic, Marcelino Cabanas¹⁰⁶: «En cuanto a la apertura hacia la independencia de los sindicatos con respecto a grupos extraños al auténticamente laboral, y del Estado, que sólo puede ser árbitro, no parte, sólo la nueva ley sindical en proyecto dará la medida de dicha independencia. (art.20.Der.Hum.). Ello facilita la ratificación de los acuerdos Internacionales del Trabajo de la O.I.T.»¹⁰⁷. La demanda és clara i profunda: davant el projecte de llei sindical es planteja la necessitat d'establir uns sindicats lliures i formalment desvinculats del règim; això suposa desmuntar l'entramat sindical del franquisme i substituir-lo per un sistema de representació lliure, segons s'estableix en l'organització Internacional del Treball. El discurs va en la línia del moviment obrer desvinculat del corporativisme governamental –amb uns esforços capitalitzats per les recentment creades Comissions Obreres–: «los trabajadores más activos se inclinaban por un sindicalismo ajeno y hostil al régimen»¹⁰⁸. Aquest va ser l'any d'unes eleccions sindicals en què «se pretendía encauzar y, a ser posible, controlar la contestación de los trabajadores con un deseo, bastante iluso, de moderar la conflictividad social»¹⁰⁹. El projecte de llei pretenia, així, una neteja d'imatge, amb una reestructuració de «la OSE a fin de funcionar de manera totalmente autónoma de gobierno»¹¹⁰. Com explica Ysàs, «los dirigentes de la OSE, que tuvieron que aplicar una política de clara contención de contestación obrera, instalada en su propio seno, y hacer frente a la extensión de las CC.OO. y al crecimiento de la conflictividad laboral»¹¹¹. La comunicació al Ministeri de Justícia s'ha d'analitzar com una mesura de pressió en un moment clau de l'evolució del règim culminat per la victòria d'aquest sindicat a les esmentades eleccions. Es pretén influir, empènyer en direcció a una major participació dels treballadors i en contra de les encarcarades estructures sindicals espanyoles. Es tracta d'un posicionament a favor dels drets dels obrers, en una lluita que es lliura des de la legalitat dels seus estatuts i el marc legislatiu internacional. Amb tot, la llei sindical de 1971 dista d'aquests principis aperturistes i «no satisfizo a casi nadie: ni a

¹⁰⁶ Es mostra aquí un fragment de la carta que serà utilitzada més endavant per a posar de manifest la lluita dels Amics pel respecte als drets humans.

¹⁰⁷ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹⁰⁸ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 495.

¹⁰⁹ *Íbidem*.

¹¹⁰ *Íbidem*. p. 496.

¹¹¹ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 93.

los falangistas, ni a los empresarios, ni menos aún a los trabajadores más combativos»¹¹².

Per a Amics de les Nacions Unides, el 1966 suposa un moment en què aquesta va prenent el seu espai social i polític i amb unes relacions fluides amb les autoritats. Diem això perquè tal demanda –que es fonamenta en els principis internacionals establerts per la ONU– no va comportar cap daltabaix en aquesta relació, sense tenir més incidència en el debat de fons. Malgrat no influir en les autoritats és molt significativa d'un posicionament que prendria força amb el pas dels anys.

En aquest ordre de coses trobem la participació de diversos membres dels Amics en la trobada anual de la JOC de 1968, amb l'organització d'una exposició sobre els drets humans i la ONU. En aquests actes l'arquebisbe de Barcelona Marcelo González va pronunciar –en la homilia– paraules com: «llevar al mundo del trabajo y a la sociedad, toda la verdad, la paz, la libertad, el amor y la justicia a que Cristo nos invita constantemente»¹¹³. L'episodi ens mostra la dinàmica de funcionament de l'entitat, present a tot arreu on se la requereix per a difondre els principis de les Nacions Unides, en aquest cas per als drets laborals. Alhora, observem la capacitat de l'associació per a situar un peu a cada àmbit¹¹⁴, ja que aquí la trobem a cavall del món obrer i l'Església¹¹⁵.

Ja el 1970 Amics de les Nacions Unides va mostrar públicament la seva repulsa a la mort de tres manifestants obrers a Granada a mans de la policia¹¹⁶. Això ens situa a 1971, amb una entitat plenament significada i situada frontalment davant del govern;

¹¹² Borja de Riquer *La dictadura...* p. 497.

¹¹³ "La juventud obrera católica celebró su «encuentro 68»" *La Vanguardia española*. 2 de juliol de 1968. p. 14.

¹¹⁴ Sense anar més lluny, l'entitat va adreçar-se al ministre d'habitatge i al d'obres públiques el mes d'octubre de 1970 per recollir la protesta dels veïns de Can Tunis «a qui s'havia expropiat sense facilitar-los cap tipus d'allotjament». Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 24.

¹¹⁵ Aquesta intervenció seria similar a la desenvolupada per l'entitat que camina en paral·lel a Amics de les NN.UU, els Amics de la Unesco; una nota del Govern Civil de 9 d'abril de 1970 detalla: «Amparados en el "Club Amigos de la UNESCO" a efectos de solicitar la autorización gubernativa, un nutrido grupo de lo más furibundo del catalanismo extremo: Juan Colominas Puig, Salvador Esprú [Sic], Sala Cornadó, Jaime Casanova, e incluso tomando parte activa en la organización y gestión del local, el marxista JOSE SOLE BARBERA, están gestionando con gran entusiasmo UNA MAGNA CONCENTRACIÓN a celebrar en el edificio PRICE el día 25 de abril actual, a la que piensan dar gran solemnidad, y RECAUDAR FONDOS para fines no confesables, que ellos dicen "a beneficio del Movimiento Obrero; y en Solidaridad con éste"». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

¹¹⁶ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 24.

els ànims estaven més que crispats després del procés de Burgos i la prohibició de l'entitat per tres mesos. En aquest context, es va posar en marxa la maquinària que començà a establir com a protocol habitual l'apel·lació a instàncies internacionals per a la gestió d'un conflicte que des de dins semblava de difícil resolució. El secretari general Anton Cañellas envià a Wilfred Jenks, director general de la OIT a Ginebra, una carta el 20 de juliol de 1971 en els següents termes:

«Señor:

La Asociación de Amigos de las Naciones Unidas en España, miembro de la Federación Mundial de Asociaciones para las Naciones Unidas (FMANU) cuyos fines como usted conoce, son, la difusión y la promoción de los principios e ideales de las NN.UU. y de sus Organismos Especializados, ha manifestado en diversas ocasiones su preocupación en documentos dirigidos al Gobierno español, por el desarrollo de las relaciones laborales en nuestro país, insistiendo en la conveniencia, para un regulamiento de las mismas, de la ratificación de los Convenios nº 87 y 98 referentes a la libertad sindical y negociación colectiva, ofrecidos por ese Organismo Internacional para su ratificación a todos los gobiernos. Dichas ratificaciones regularían de una manera más eficaz, respetando los más elementales derechos humanos, las relaciones laborales entre obreros y patronos y contribuirían a la solución de conflictos, normales en las relaciones de producción y que ya han mostrado su eficacia en la mayoría de países europeos.

Los continuos conflictos laborales que se suceden en todo el territorio del Estado español, se ven agravados y adquieren una desmesurada importancia por la imposibilidad de realizar un verdadero diálogo entre las partes en conflicto, por carecer de unas normas jurídicas que canalicen las discrepancias normales del mundo laboral»¹¹⁷.

La queixa respon a una legislació que no permet la negociació col·lectiva¹¹⁸ ni la llibertat sindical¹¹⁹ establerta pels tractats internacionals –d'aquí la comunicació amb l'exterior–. La llei espanyola, arrel del problema, així ho estableix¹²⁰:

¹¹⁷ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

¹¹⁸ Suspensa el 1968 «per evitar que els vencedors de les eleccions [les candidatures de CC.OO.] poguessin complir la seva missió». Martí Marín *Història del franquisme...* p. 301.

¹¹⁹ Segons Ysàs, «la nueva Ley Sindical propugnada por Solís y los dirigentes de la OSE fue rechazada por CC.OO. y por los grupos opositores en cuanto significaba el mantenimiento de la falta de libertades y derechos sindicales básicos». Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 99.

¹²⁰ Sobre aquesta manca de drets laborals en la llei de 1971 Pere Ysàs explica: «La habitual desigualdad entre trabajadores y empresarios en el ordenamiento laboral y sindical se confirmaba una vez más: los empresarios podían decidir el cierre patronal, los trabajadores continuaban con el derecho de huelga prohibido y, por tanto, con su ejercicio penalizado». *Íbidem*. p. 110.

«Queremos recordarle que, con ocasión de la presentación en las Cortes españolas del proyecto de Ley Sindical, aprobado en su día, nuestra Asociación dirigió un escrito a la Presidencia de las Cortes, manifestando nuestra más completa discrepancia con la referida Ley, que a nuestro criterio conculcaba los principios de la O.I.T., y solicitábamos que dicha Ley se ajustase a las condiciones contenidas en el Informe elaborado por la Comisión designada por ese Organismo, durante su visita a España.

Los acontecimientos posteriores, así como el incremento de los conflictos laborales, no hacen más que confirmar nuestra opinión y aumentar nuestra preocupación por la carencia de un verdadero y democrático diálogo en la solución de dichos conflictos»¹²¹.

Això resulta de vital importància en un moment com aquell, marcat per l'alta conflictivitat laboral¹²² i amb una incidència real més que important de Comissions Obreres, com s'observa del fet que «En tan sólo dos años, 1971 y 1972, la OSE cesó a 17.643 enlaces sindicales bajo la acusación de “actuación subversiva”»¹²³. Des de l'entitat es veu amb preocupació una situació que la repressió governativa no fa més que encendre. I ho concreta en el conflicte que es venia desenvolupant a la planta de SEAT a la Zona Franca, «punta de llança del moviment obrer de Catalunya»¹²⁴, on es va iniciar una vaga com a conseqüència de la modificació d'horaris per part de l'empresa, a la qual cosa aquesta va reaccionar amb l'acomiadament de vint-i-cinc treballadors¹²⁵. Els enfrontaments amb la policia foren especialment durs, amb la conseqüència última de la mort d'un treballador, Antonio Ruiz Villalba, a mans de la policia. «La injustícia sagnant que arribava a segar la vida d'un company va encendre els ànims i aquella tardor va ser calenta a Barcelona per l'acció dels treballadors de SEAT»¹²⁶. Aquest estat de crispació i la brutal reacció repressiva de les autoritats són denunciades des d'Amics de les Nacions Unides en el mateix document:

«Esta preocupación se ve aumentada por el reciente conflicto laboral de la fábrica de automóviles “SEAT”, que ocupa a 22.000 obreros y empleados, donde por parte de la Empresa se ha adoptado unas medidas disciplinarias que vulneran los más elementales

¹²¹ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

¹²² Martí Marín situa en uns 125.000 els treballadors en conflicte a la província de Barcelona, en un gràfic de Carme Molinero i Pere Ysàs (Carme Molinero i Pere Ysàs *Productores disciplinados...*). Martí Marín *Història del franquisme...* p. 302.

¹²³ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 692.

¹²⁴ Antoni Batista *La Brigada...* p. 178.

¹²⁵ Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC...* p. 88.

¹²⁶ Antoni Batista *La Brigada...* p. 178.

derechos de los trabajadores, que si bien han puesto fin al conflicto existente, no han eliminado las tensiones y causas que lo provocaron.

Esta Asociación, sin prejuzgar las causas o motivos de dicho conflicto, sí quiere manifestarle su preocupación por el desarrollo del mismo, que a nuestro entender, vulneran los principios proclamados por la O.I.T., Organismo al que el Estado español pertenece con todos los derechos y obligaciones»¹²⁷.

Amics de les Nacions Unides va seguir atenta a qualsevol iniciativa que demanés la seva implicació en la lluita pels drets humans, intervenint quan considerava que les circumstàncies ho reclamaven: és així com el 16 de maig de 1974 se celebra la presentació del llibre¹²⁸ de Francesc Candel *Carta abierta a un empresario*¹²⁹, bona mostra dels vincles reals amb el moviment obrer i les seves reclamacions. Més significativa resulta encara la carta que envia Anton Cañellas al president del govern en un estil directe i dur el 15 de novembre de 1974:

«1º.- Que el tratamiento de una situación de crisis económica –en la que indudablemente nos hallamos– no debería efectuarse haciendo soportar a los trabajadores los más graves perjuicios.

2º.- Que una política que acepte y aún estimule las reducciones de jornada laboral, de plantillas o los despidos masivos y cierres de empresas –aún hallándose ante dificultades económicas e incluso contando con la mitigación que puede suponer un subsidio de desempleo siempre insuficiente– está en contradicción con los objetivos que se señaló la propia Administración al establecer el vigente III Plan de Desarrollo, entre los cuales figuraba el de practicar una política de pleno empleo.

3º.- La política de pleno empleo –que ningún mérito tiene en etapas de expansión– es la única que se corresponde con el reconocimiento de uno de los más fundamentales derechos de la persona: el derecho al trabajo (art.23,1 de la Declaración Universal de los Derechos Humanos, proclamada en 1948 por la Asamblea General de las Naciones Unidas [i demana] Que se sirva acomodar los actos de gobierno, en cuanto al

¹²⁷ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*. En aquest context cal entendre la comunicació de R.Usakligil, *Chief of Non-Governmental Organisation Branch Relations and Conference Department*, el 18 d'agost de 1971: «In this connection, I should like to inform you that the Director-General of the ILO [International Labour Office/Oficina Internacional del Treball] has stated before the Governing Body at its session in November 1970 his intention to include in the programme of the International Labour Review a series of articles by outstanding Spanish and other authorities, representing different points of view and assessing the effect of the new trade union law, in the same manner in which the ILO analysed systematically major legislative developments in all parts of the world». *Ibidem*.

¹²⁸ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Delegacions*.

¹²⁹ Francesc Candel *Carta abierta a un empresario*. Editorial Laia, Barcelona, 1974. En aquesta obra Candel centra la seva mirada en el món obrer i la seva relació amb l'empresariat.

tratamiento de la crisis económica y social por la que estamos atravesando, de forma tal que se cumplan los objetivos de pleno empleo que la propia Administración tiene formulados y en consonancia siempre, con el conocimiento y práctica de los derechos fundamentales de la persona y de una manera especial, de aquellos que aseguran a la clase trabajadora la posibilidad de verse promovidos a la condición de hombres libres: derecho al Trabajo, derechos de libre expresión, reunión, huelga y libertad sindical»¹³⁰.

El mateix fet d'enviar aquesta carta al president Carlos Arias Navarro mesos després de la suposada proposta d'obertura des d'aquell moment coneguda com *Espíritu de febrero* és significatiu de l'obrar de l'entitat en el darrer període de la dictadura: es reclama obertament la intervenció del govern per a la solució d'un dels greus problemes que afecta la societat espanyola en la dècada dels setanta, la crisi econòmica i l'atur que se'n deriva. La situació s'ha d'entendre com un fenomen global: «Este ascenso de los precios del petróleo coincidió con el comienzo de la crisis final del franquismo, a partir del asesinato de Carrero Blanco, que abrió un período de profunda inestabilidad e incertidumbre que condicionó extraordinariamente las políticas económicas de los sucesivos gobiernos hasta las elecciones de 1977»¹³¹. Paral·lelament a això se situa el moment d'eclosió de la conflictivitat laboral¹³².

Si tornem al text, observem com l'argumentari parteix dels drets fonamentals de la persona, reclamant la intervenció de les autoritats en base a un criteri de justícia que posi per davant les persones, i concretament les que es troben en una situació de més precarietat. Aquest és un argument molt estès i compartit entre d'altres per Justícia i Pau en l'article publicat a *La Vanguardia española* el 27 de juliol de 1968: «Si en 1959, la estabilización recayó sobre la clase obrera de forma indirecta [...], ahora ha recaído con todo el peso de la ley»¹³³. El context de reduccions de jornada i acomiadaments, segueix el text de Cañellas, és una política que, més enllà de les implicacions econòmiques que pugui tenir, vulnera el dret al treball –i els principis del mateix executiu, segons s'estableix al *III Plan de desarrollo*¹³⁴–, amb uns efectes devastadors

¹³⁰ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 706.

¹³¹ José María Marín Arce "Condicionantes económicos y sociales" a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta...* p. 85.

¹³² Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 117.

¹³³ "Vacaciones y austeridad" *La Vanguardia española*. 27 de juliol de 1968. p. 18.

¹³⁴ *BOE*. Núm. 113. 11 de maig de 1972. pp. 8239-8276.

per a milers de ciutadans. És per això que Cañellas demana que el govern enfoqui a aquesta finalitat les mesures necessàries per complir amb tals principis. No content amb això, el representant d'Amics de les NN.UU. reclama, per acabar, els «derechos de libre expresión, reunión, huelga y libertad sindical»¹³⁵. Estrictament parlant, la referència s'adreça als migrats drets dels treballadors espanyols i la necessitat d'establir els canals de representativitat i protecció d'aquests, però a ningú se li escapa que parlar de llibertat d'expressió i reunió és parlar de democràcia. Aquest argumentari resulta assumible per a qualsevol organització obrera en la dinàmica habitual de defensa dels drets laborals però també en la lluita per la democràcia. D'aquesta manera, els Amics se situen altra volta de costat amb els principals moviments socials que van tenir incidència en el darrer franquisme, fent un pas endavant definitiu enfront de les autoritats. Novament, el seu discurs, la seva pressió és insuficient per a condicionar un posicionament governamental, però esdevingué una peça més en el procés d'erosió del franquisme.

La incomoditat generada en les autoritats resulta clara amb la denegació del permís (per part del Govern Civil) per a la celebració d'una conferència sota el títol "El derecho de huelga en la legislación actual", a càrrec de Francesc Casares, a celebrar el 20 de novembre al local de l'entitat «por tratarse de un acto que escapa a los fines de la Asociación»¹³⁶.

En definitiva, la visió de l'associació d'Amics de les Nacions Unides des de la perspectiva de la lluita pels drets dels treballadors ens permet copsar plenament el sentit de l'organització, que defensa la garantia als drets humans sigui quin sigui l'àmbit d'acció i davant les autoritats governamentals. Es tracta d'una entitat absolutament transversal que intervé en l'escenari públic i a prop del govern per a demanar el respecte als drets fonamentals de la persona; en el cas que ens ocupa, aquesta lluita és compartida amb el moviment obrer, autèntic motor d'aquest i a qui els Amics brinden una tasca de suport, des de la legalitat i amb la presència que li permet la seva situació jurídica.

¹³⁵ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 705.

¹³⁶ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

3.5 Els drets humans i la denúncia a la seva vulneració

Que l'associació d'Amics de les Nacions Unides va focalitzar tots els esforços en la defensa dels drets humans és una evidència a la llum del què s'ha vist fins al moment. Aquesta és la idea motor de l'entitat fins al punt que totes les iniciatives són conseqüència d'aquest plantejament programàtic. A la tasca de difusió s'hi ha de sumar la denúncia davant actuacions que els vulneraven. Des d'aquesta perspectiva, l'associació sortirà en defensa d'entitats i persones que ja des de finals de la dècada dels seixanta venien patint agressions pel seu posicionament a favor del treball per la democràcia¹³⁷. És així com Anton Cañellas enviava una carta al governador civil en representació del Consell Directiu amb data de 10 de juny de 1968:

«Esta asociación, por razón de su misma existencia, se siente obligada a acudir respetuosamente a V.E. para expresar su más firme repulsa por la reiteración alarmante de cobardes agresiones contra ciudadanos de la más diversa condición, –intelectuales, abogados, clérigos, etc.– y los allanamientos de locales que cobijan actividades legalmente autorizadas y cuya existencia honra a una Sociedad civilizada. Nuestra repulsa es tanto más viva y dolorosa, por cuenta [sic] el ciudadano experimenta la sensación de hallarse indefenso al constatar la repetición de tan salvajes desmanes y la consiguiente impunidad en la práctica de los autores de tan reprobables hechos»¹³⁸.

Els atacs tenen un marcat tarannà ideològic¹³⁹ i són inacceptables pel què hauria de ser un Estat de dret; vulneren els principis de les Nacions Unides i les autoritats tenen la obligació d'intervenir contra qui els perpetri:

«Los acontecimientos son claramente contrarios a la letra y al espíritu del artículo 3º de la Declaración Universal de los Derechos Humanos y al artículo 9 del nº 1, del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos aprobado por la Asamblea General de las Naciones Unidas con el voto afirmativo del representante del Gobierno Español.

¹³⁷ En aquest sentit resulta interessant el text de denúncia que fiscals, jutges, magistrats i secretaris feien sobre la problemàtica existent en el món judicial. Per al 1971, es protesta per «la continua agresión a los derechos individuales, que cualquier Estado de nuestra área cultural reconoce». Justicia democrática *Los jueces contra la dictadura (justicia y política en el franquismo)*. Tucur Ediciones. Madrid, 1978. p. 69.

¹³⁸ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹³⁹ Per a veure'n un exemple aplicable a aquest cas ens remetem a Borja de Riquer quan es refereix a l'àmbit de l'Església: «El compromiso político antifranquista de muchos sacerdotes provocó una reacción ultra en forma de constitución de grupos violentos de activistas, como los Guerrilleros de Cristo Rey, que aparecieron en 1970 y se especializaron en el asalto a librerías católicas, desalojo de centros parroquiales en los que habían reuniones, y agresiones a conocidos cristianos progresistas, tanto laicos como eclesiásticos». Borja de Riquer *La dictadura...* p. 698.

[...] Por todo ello, Excelentísimo señor, la reciente publicación en la prensa local de la advertencia de su alta autoridad sobre este mismo tema, constituye una esperanza que a partir de ahora será duramente reprimida tan salvaje y delictiva actividad, con eficaz protección de los ciudadanos en su persona y bienes, y con el ejemplar castigo de quienes intentan atropellarlos»¹⁴⁰.

En el mateix ordre de coses trobem l'adhesió de l'entitat, juntament amb Justícia i Pau, Òmnium Cultural i altres entitats civils a un telegrama enviat als ministres de la governació, informació i turisme i d'educació i ciència, a principis d'agost de 1973¹⁴¹:

«Ante el ataque y destrucción de que acaban de ser objeto los locales e instalaciones de la Gran Enciclopedia Catalana, culminación de una serie ininterrumpida de tristes atentados y amenazas a Instituciones culturales de Barcelona y de otras ciudades, los abajo firmantes nos vemos en la necesidad de expresar a V.E. nuestra más viva inquietud.

A la repulsa lógica que la opinión ciudadana siente por tales hechos se añade un difuso malestar y una desconfianza creciente motivada por la falta de datos públicos que atestigüen una acción eficaz de la autoridad competente contra tales desmanes. Se trata, además, en el caso presente, de una actividad cultural al servicio de todo el pueblo de Cataluña, sin distinción alguna. Ello explica el clima de malestar que esta injustificable agresión está produciendo. Esperamos, Señor Ministro, en este momento de confusión, una clara toma de posición de V.E. en favor del derecho a la Seguridad debido a todos los ciudadanos»¹⁴².

Es tracta d'un motiu de preocupació per a una entitat que veia com aquestes accions es repetien en la societat catalana, com demostren els fets ocorreguts el 4 de juliol de 1975 en una conferència del dirigent socialista Pablo Castellanos al Col·legi d'Arquitectes, en què «un grup d'ultradreta de CEDADE va fer la seva aportació al debat llançant bombes fèrides i va culminar la seva actuació proferint “muera” al comunisme i crits d'encoratjament al dictador xilè Pinochet»¹⁴³. Amics de les Nacions Unides viuria en la seva pròpia pell atacs d'aquest estil en «aparèixer el local del carrer

¹⁴⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹⁴¹ Una breu nota de premsa informava dels fets: “Asalto a los locales de la “Gran Enciclopedia Catalana”” *El Correo Catalán*. 5 d'agost de 1973. p. 21.

¹⁴² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹⁴³ Enrique Vicién *Associació per a les... p. 24*.

Fontanella amb pintades nazis, un fet habitual en aquells mesos, tant en locals d'associacions veïnals com llibreries»¹⁴⁴.

L'assalt a les instal·lacions d'Enciclopèdia Catalana és suficientment greu com per adreçar-se en uns termes semblants a l'alcalde de Barcelona i demanar solucions a un problema tristament generalitzat. Aquesta preocupació, afirmen, és compartida per la societat barcelonina:

«Creiem que som intèrprets d'un ampli sentiment ciutadà en fer-vos arribar la creixent inquietud que, a Barcelona, estan produint els atemptats contra institucions i empreses culturals i que, últimament, han culminat en l'assalt, la destrucció i el robatori del local social de la GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA.

Recordem que, en prendre possessió del vostre càrrec, afirmàreu que volíeu que Barcelona fos una ciutat on hom hi pogués viure. Per a viure-hi dignament, i com a persones, no n'hi ha prou de tenir una casa i uns serveis públics, sinó que, fonamentalment, i de manera especial a aquells qui treballen en favor de la indispensable cultura del nostre poble, han de tenir ben arrelada la convicció que la integritat i l'obra que porten a cap, sempre ja amb prou dificultats de tota mena, estan suficientment protegits dels atacs i les violències d'unes persones i d'uns grups fanàtics que no creuen en altra cosa que en la destrucció d'aquells qui no comparteixen els seus migrats punts de vista i que, per tant, pretenen d'eliminar-los amb els mitjans més incivilitzats»¹⁴⁵.

En un to que posa especial èmfasi en la defensa de la cultura en general i la cultura catalana en concret, demanen protecció per a aquesta cultura i tota la ciutadania en contra de la intolerància i la manca de llibertats. El bé comú hauria de ser la màxima preocupació dels encarregats d'administrar la cosa pública:

«Conscients que les persones i la cultura del nostre poble mereixen ser protegits i defensats en tot moment contra aquestes accions violentes, us fem arribar la nostra urgent petició perquè empreu tots els mitjans al vostre abast per fer palesa, d'una banda, aquesta inquietud que cada vegada augmenta per la facilitat i aparent impunitat amb què aquests actes de destrucció es produeixen a casa nostra i, d'altra banda, la necessitat que la protecció a les persones, entitats i empreses culturals sigui una realitat, com també el càstig exemplar i sense contemplacions per als autors d'aquestes

¹⁴⁴ *Íbidem.* p. 25.

¹⁴⁵ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

malifetes. Tenim la convicció que, si ho aconseguim, tota la ciutat a la qual haureu fet un dels millors serveis, us ho agrairà sincerament»¹⁴⁶.

Resulta especialment interessant observar aquest episodi com un moviment d'ampli espectre que exemplifica el funcionament de les entitats civils, amb un treball en xarxa que potencia la força de l'acció en qüestió. Això s'inscriu en l'habitual comunicació amb les autoritats per demanar mesures concretes que encaminin l'Estat cap a un reconeixement de les llibertats fonamentals.

Així les coses, Amics de les Nacions Unides va exercir amb fermesa el seu paper de defensa dels drets de la persona davant les autoritats per a acabar amb la xacra dels massa habituals atacs a entitats i persones implicades amb els valors democràtics; aquesta és la lluita de l'associació: a la democràcia pels drets humans.

3.6 La lluita per l'extensió de la democràcia

L'associació d'Amics de les Nacions Unides va situar els ideals democràtics al centre de les seves prioritats en tant que organització que lluitava per la garantia dels drets humans. D'aquest concepte se'n desprenia una clara identificació amb els esmentats principis que la impulsaven a treballar adés de forma implícita, adés de forma oberta, pel canvi democràtic. Malgrat la seva presència pública legalment constituïda, aquest objectiu sempre hi era present. En aquest apartat procurarem demostrar amb documentació oficial que el treball per l'establiment d'una democràcia era un principi innegociable per a l'entitat del qual no s'amagava; ans al contrari, les seves accions anaven encaminades a assolir-lo, vinculant-se així, amb amplis sectors socials que compartien la mateixa lluita.

Ja el 23 de desembre de 1966 Puigvert enviava una més que agosarada proposta al ministre de justícia a través del secretari general tècnic, Marcelino Cabanas¹⁴⁷, que il·lustra a la perfecció aquesta línia de continuïtat entre drets humans i democràcia:

¹⁴⁶ *Íbidem*.

¹⁴⁷ Aquest, en resposta de 10 de gener de 1967, s'espolsava responsabilitats: «Debo señalarles, en todo caso, que la resolución o adopción de la propuesta por Vds. formulada no es de la competencia de este Ministerio ya que por

«Constituye uno de nuestros mandatos fundacionales, además de la propaganda y la difusión de los altos ideales de paz, y difusión de la cultura en todas sus manifestaciones, de las N.U., el proclamar, difundir, propagar y observar la Declaración Universal de los Derechos Humanos, proclamada el 10 de diciembre de 1958, y cuyas efemérides celebramos en la actualidad. –Tal mandato se ha visto reiterado últimamente con más énfasis, a raíz de la última Conferencia Internacional de FMANU, celebrada en Niza el pasado mes de Octubre, y que en su resolución sobre Derechos Humanos, establece en considerando I.: Que uno de los Trabajos de la Federación Mundial de Amigos de las Naciones Unidas, es el de obrar enérgicamente para que los derechos del hombre y las libertades fundamentales sean reconocidos y respetados en todo el mundo etc. según se desprende de la lectura de dichas resoluciones que adjuntamos en el anexo n.I.-El documento n.OPI/65-04776, en sus páginas 17 y 18 también con anterioridad al Congreso, da las normas de actuación a nuestras asociaciones»¹⁴⁸.

Com és habitual en els documents de l'organització, el fonament de qualsevol de les accions o demandes és la protecció dels drets humans internacionalment establerts com a principis bàsics de relació entre persones i Estats. La llei de premsa¹⁴⁹ i l'indult de responsabilitats polítiques semblaven tancar una etapa i obrir-ne una de nova marcada per una major obertura per a situar-se més a prop de l'Europa occidental i democràtica:

«La liberación, aunque condicionada, de la censura de prensa, y el INDULTO TOTAL DE RESPONSABILIDADES POLÍTICAS, (cuyo posible alcance real en cuanto a los funcionarios separados del servicio es objeto de estudio en la recomendación del Anexo III), hicieron concebir a ésta Asociación y a grandes sectores de la opinión pública, que se entraba por fin en un proceso de adaptación de nuestro derecho público, a las normas que perfilan el derecho constitucional moderno, sobretodo, al de los países europeos ligados a nosotros por vínculos culturales, geográficos y económico desde el albor de la historia, y a cuyo proceso de integración política y económica pretendemos adherirnos»¹⁵⁰.

afectar a cuestiones de personal de la Administración Pública, la competencia radica en la Presidencia del Gobierno». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹⁴⁸ *Íbidem*.

¹⁴⁹ Sobre aquest nou marc legal, Riquer explica: «Sin duda, el más ambicioso de los proyectos del nuevo gobierno fue la propuesta de Fraga Iribarne de flexibilizar la censura sobre las publicaciones periódicas y los libros y aumentar la tolerancia con los espectáculos, el teatro y el cine. Estos objetivos se concretaron en la ley de Prensa e Imprenta, una obra personal de Fraga, que constituyó la máxima propuesta de apertura llevada a cabo durante la dictadura franquista. Había una evidente necesidad de sustituir la rígida legislación vigente, elaborada en plena guerra civil». Borja de Riquer *La dictadura...* p. 500.

¹⁵⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

S'observa la promulgació de la llei orgànica de l'Estat, aprovada el 22 de novembre del mateix any de la carta després d'un llarg procés intern, com un pas enrere en les expectatives creades anteriorment. Aquest és el motiu de la proposta que Amics de les Nacions Unides fa al ministre de justícia, amb una lectura absolutament negativa d'una llei que prepara el terreny a l'establiment d'un franquisme sense Franco i que és compartida –el posicionament contrari a la llei– amb l'oposició al règim¹⁵¹. És per això que el text segueix amb aquests arguments:

«Lamentamos consignar, que la nueva ley Orgánica, cuya aprobación se sometió a REFERÉNDUM infringe en primer lugar casi toda la doctrina que inspira el derecho constitucional europeo, y por añadidura la que inspira el Código Fundamental de los Derechos Humanos, cuyo texto, ampliado, será puesto en breve a la aprobación de los países de las N.U. –Quedamos, por consiguiente muy alejados de la meta acariciada por la mayoría de los españoles y sobretodo por las nuevas generaciones, de acercarnos e incorporarnos la vieja y culta Europa, que en estos regímenes representativos con sus partidos, sus huelgas, sus controversias, han llegado al máximo de su desarrollo cultural, económico, social y político, hasta el punto que se ha iniciado su independización de los grandes bloques en que quedó dividido el mundo después de la última guerra, en que además aquellos mismos pueblos vencidos, desaparecidas sus estructuras totalitarias, han llegado a un grado jamás presentado en su desarrollo económico y de bienestar social»¹⁵².

La nova llei és la constatació del caràcter dictatorial de l'Estat espanyol, cosa que l'allunya dels seus veïns; i ho és en virtut de l'incompliment dels principals tractats internacionals sobre drets humans. Això es relaciona, a més, amb la manca de transparència que va envoltar la celebració del referèndum: «Hubo constancia, y denuncias, de pucherazos semejantes a los de la época de la Restauración, ya que en muchas mesas electorales el escrutinio no consistió en contar votos sino en escribir directamente el resultado deseado»¹⁵³. És així com explica les virtuts de la democràcia consolidada en aquests Estats fins al punt de pràcticament qualificar el règim espanyol de poc menys que sistema arcaic, endarrerit i resclosit, establint una clara relació entre

¹⁵¹ «Ante esta situación [amb les autoritats que engeguen tota la maquinària del Ministeri de Fraga per al sí al referèndum per la llei], la oposició antifranquista optó por denunciar el referèndum y la sesgada campaña de propaganda del gobierno, insistiendo en la total ausencia de libre debate y de garantías sobre su escrutinio, para finalmente recomendar la abstención». Borja de Riquer *La dictadura...* p. 509.

¹⁵² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹⁵³ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 509.

democratització i «desarrollo económico y de bienestar social»¹⁵⁴. De l'anàlisi que han fet els assessors legals de l'entitat se'n despèn una declaració d'intencions inicialment valorada positivament en relació amb la llibertat religiosa i sindical¹⁵⁵:

«En lo que respecta las infracciones de los Derechos Humanos observados en la Ley Orgánica, nuestros jurisperitos han elaborado el adjunto estudio analítico, que acompañamos en el anexo IV. La ley Orgánica contiene dos doctrinas positivas: la libertad religiosa, y la incipiente libertad, o mayor, liberación sindical. –Con respecto a la primera (art.18.Der.Hum.) si bien la meta sea la separación de la Iglesia y el Estado, como la mayoría de los católicos propugnan, en la actualidad, a raíz del último Concilio, no deja de ser un paso importante hacia la separación de los dos poderes, como es práctica aceptada en casi todos los estados modernos.

En cuanto a la apertura hacia la independencia de los sindicatos con respecto a grupos extraños al auténticamente laboral, y del Estado, que sólo puede ser árbitro, no parte, sólo la nueva ley sindical en proyecto dará la medida de dicha independencia. (art.20.Der.Hum.). Ello facilita la ratificación de los acuerdos Internacionales del Trabajo de la O.I.T.»¹⁵⁶.

En aquest ordre de coses, el text segueix explicant els problemes que planteja la nova llei de referència a l'Estat espanyol; el principal, la qüestió successòria i les implicacions que això tindria de perpetuació de les estructures dictatorials, cosa que ens situaria en un escenari de manca de llibertats i representació política dels ciutadans –amb un discurs compartit per influents personatges de l'exterior de l'Estat però també de l'interior i fins i tot antics governants franquistes, així com un cert estat d'opinió contrari–, que segueix sense garantir els drets humans:

«La ley Orgánica, sólo puede servir de cauce a otra ley constitucional, de valoraciones modernas. Sus contradicciones, obscuridad, escasa representatividad popular, y la incertidumbre en que deja el problema sucesorio, ya discutidos por innumerables y distinguidas personalidades del foro y la política en la prensa y revistas especializadas, la harán brevemente inoperante, por lo que el estudio ponderado de las soluciones que se han ofrecido por políticos de todo orden, desde un ex ministro de la República, de significación conservadora, hasta ex-Ministros del actual régimen, han de ser tenidas en

¹⁵⁴ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

¹⁵⁵ Com hem vist amb anterioritat, l'entitat resta a l'espera de la concreció final de la llei sindical, encara en debat el 1966 i finalment aprovada el 1971, que en última instància va esdevenir font de crítiques per part d'Amics de les Nacions Unides.

¹⁵⁶ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*. Aquest darrer paràgraf ja ha estat citat a l'apartat 3.4 "Els Amics en defensa dels drets laborals".

cuenta en breve, para la adaptación de nuestro derecho público a las normas de convivencia humana que emana del Código de Derechos Humanos, y las normas del derecho constitucional Europeo»¹⁵⁷.

Proposen un model que s'acosta als existents a la vella Europa, basat en un sistema de partits que es conformi en el si d'una monarquia o fins i tot una república, que només determinaran els ciutadans amb els seus vots i al qual s'arribaria, defensen, amb un trànsit pausat i sense excessives gesticulacions com a camí per la fi de l'aïllament internacional:

«La social-democracia y el cristianismo social, han creado esta Europa próspera y extendido el bienestar a la clase laboral, y si bien no se puede pedir una perfección ideal al sistema de partidos políticos mayoritarios y de orden, no hay duda que la elección por sufragio universal, secreto y directo de una cámara popular (art.20.ap3.del Código de Der.Hum.) es el más adecuado al control de la finanza pública, al desarrollo de la cultura, a la fiscalización de la conducta de los gobernantes, y el restablecimiento del derecho hollados y el control de la injusticia, la corrupción o el atropello.

Esta cámara popular sería compatible con un Senado cooperativo-democrático, que como en Francia, Inglaterra, o Italia, sirviera de contrapeso o de medida en caso de extralimitaciones del legislativo, sin perjuicio de un ejecutivo independiente de la contingencia parlamentaria continua, similar al Estado francés. Estos no son más que recomendaciones sin ninguna pretensión de definitivas, que los expertos de nuestra asociación, ofrecen a la consideración y estudio del Gobierno, y al que ofrece su leal colaboración.

Estas Instituciones son compatibles con Monarquías o Repúblicas; la libertad no es monopolio de una u otra. Sólo el pueblo puede con su instinto político elegir en su día por un sistema u otro, y como los sistemas son los Hombres que los representan, de su valía, altura y moralidad dependerá su éxito o su fracaso. –No se nos escapa por otro lado que debido al alejamiento de las nuevas generaciones por efectos del aislamiento de España del resto de Europa después de la pasada guerra, [la] apertura ha de ser lenta y mesurada.

Una serie de medidas preliminares, acompañadas de la adaptación de la ley Orgánica, a los principios que informan el Código de Derechos Humanos, y al derecho moderno, POR TODO LO CUAL, nos permitimos elevar respetuosamente a la alta consideración de la Vice-Presidencia del Consejo de Ministros, las siguientes recomendaciones»¹⁵⁸.

¹⁵⁷ *Íbidem.*

¹⁵⁸ *Íbidem.*

Perquè aquest nou Estat s'adaptés als principis bàsics de respecte als drets humans, l'associació planteja una sèrie de principis bàsics a acomplir que implicarien transformacions legals, el primer dels quals passa per la legalització dels partits polítics, exceptuant aquells que defensin la violència:

«I. Que en ocasión de la próxima reforma del Código Penal, se deroguen los apartados III, y IV. del art.173, que califica de asociaciones ilícitas toda clase de partidos u asociaciones, por considerar que esa imposición, que pudo tener su justificación en época ya lejana, además de infringir el derecho de Asociación consignado, no sólo en el C.U. de D.H., sino en todas las Constituciones de la Europa Occidental, cierra definitivamente el paso a las reformas cuya urgencia es evidente.

II. Que dicha prohibición alcance exclusivamente a los partidos que prediquen la violencia y la fuerza para alcanzar el poder, y una vez en él, prohíban la existencia de los demás.

III: Que respetando el carácter VITALICIO DE ALTA MAGISTRATURA DEL ESTADO, y una vez aprobadas las disposiciones citadas en el n.I, se autoricen en un espacio de tiempo prudencial la inscripción legal y pública de partidos similares a los de la Europa Occidental, además naturalmente de los que apoyan el Movimiento, el Tradicionalista, y el Nacional-Sindicalista»¹⁵⁹.

El quart punt de la proposta d'Amics de les Nacions Unides prefigura amb molts matisos el que hauria de ser la Transició democràtica posterior a la mort de Franco, amb unes eleccions lliures i Corts constituents:

«IV. Que cuando quedare vacante la Jefatura del Estado, se abra un periodo constituyente de libre propaganda y controversia pública, para que los partidos legales, ofrezcan al pueblo español sus programas y proyectos constitucionales y de gobierno, y a su debido tiempo convocar un plebiscito en el que el país pueda elegir entre las grandes disyuntivas históricas que se han manifestado estos últimos tiempos»¹⁶⁰.

El paper de l'exèrcit hauria de ser aquell al que queda reservat en una democràcia parlamentària, garant de la nació en sentit ampli –en aquesta *nació* hi cabrien els conceptes de llibertat i partits polítics–, trencant amb més d'un segle d'intervencionisme públic en forma de cops d'Estat i *pronunciamientos*¹⁶¹. Demana,

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ «V. Que misión honrosa del Ejército es la defensa del honor y la integridad nacional, y llegado el caso servir de árbitro justo y enérgico, junto con las fuerzas del orden público, cuando se llegue a una confrontación pública, secreta y ordenada de la voluntad popular». *Ibidem*.

endemés, una amnistia política que contribueixi al tancament de les velles ferides obertes al país¹⁶², síntesi del seu plantejament (en el benentès que es tracta d'una proposta per a l'enaltiment de la convivència i la pau).

El to de la carta és positiu, evitant qualsevol crítica al règim¹⁶³ i proposant un nou model com a alternativa a l'Estat franquista amb la vista especialment posada en el període que s'obri després de la mort del dictador. En qualsevol cas, es tracta d'un missatge d'una enorme potència que només s'entén des de la posició de legalitat que ocupa Amics de les Nacions Unides i la figura del doctor Puigvert. Els conceptes plantejats en la carta els situen al centre de les propostes de l'antifranquisme¹⁶⁴, amb un discurs que, si més no en la seva base, seria assumible per a aquesta complexa massa de població i moviments enfrontada de forma més o menys oberta a la dictadura. Tant és així que la Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya, creada el desembre de 1969 propugnava la gran majoria de les demandes que Puigvert adreçava al ministre; això és: llibertats democràtiques, amnistia general, llibertat sindical, dret de vaga, adopció de mesures socials i econòmiques per resoldre els problemes més urgents del país, restabliment de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1932 i convocatòria d'unes Corts Constituents elegides per sufragi universal¹⁶⁵. Amb aquest document comença una tendència de l'entitat a comunicar les pròpies opinions sobre el discórrer polític del país i reclamar canvis legislatius que l'acostin a la democràcia.

¹⁶² «VI. Que aprobado el REFERENDUM, el actual decreto de Indulto se transforme en una AMNISTÍA total, que cierre definitivamente el pasado de división y discordia entre los españoles». *Ibidem*.

¹⁶³ De fet, es fa explícit al final de la comunicació: «VII. Que esta Asociación no ha manifestado estas discrepancias públicamente y solo a través del cauce ordenado de la jerarquía administrativa, ni tampoco se ha dado traslado de esta propuesta a los organismos internacionales [més endavant sí que es farà], de los que dependemos estatutàriamente, pero rogamos sean estudiados y considerados como una contribución leal y ordenada a la apertura de nuevos horizontes de prosperidad y grandeza para nuestro país, como se lo merece por su glorioso pasado». *Ibidem*.

¹⁶⁴ Amb tots els matisos que es vulguin trobar, els plantejaments d'Amics de les Nacions Unides que es desprenen d'aquest document coincideixen àmpliament amb els proposats per la Platajunta en un moment, això sí, més tardà, el 1975: «També abans d'acabar el mes de setembre, el dia 30, la Junta Democrática de España i la Plataforma de Convergencia Democrática van aprovar una declaració on, després de denunciar el decret-llei antiterrorista i les penes de mort, rebutjaven la continuïtat del règim i manifestaven la seva voluntat d'emprendre accions polítiques entorn dels quatre objectius prioritaris: alliberament dels presos polítics i sindicals i retorn dels exiliats; exercici dels drets humans i de les llibertats polítiques i sindicals, sense exclusió; exercici immediat dels drets i llibertats de les nacions i regions de l'Estat espanyol; obertura d'un període constituent per anar a la consulta popular sobre la forma d'Estat i de govern». Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC...* p. 179.

¹⁶⁵ Josep Maria Colomer *Asamblea de...* pp. 35-36.

Els valors democràtics tenen una evident presència en el si d'Amics de les NN.UU., com demostra la conferència celebrada el 21 de juny de 1969 sota el títol "Estado de Derecho". En la sol·licitud de 16 de juny de 1969 presentada al Govern Civil –que serà autoritzada– es fa constar un resum dels temes de la conferència que, després de fer un repàs pels Estats medievals i moderns, passa a:

«Sociedades de masas. Diferencia entre TOTALITARISMO y ABSOLUTISMO.

Parlamentarismo no es democracia.

La violencia no forma parte de la esencia de la Democracia.

No existe Estado de Derecho puro ni Democracia modelo.

EL PODER. Opiniones de Stº Tomás, Mariana, etc.»¹⁶⁶.

L'organització de la conferència resulta important perquè és un bon exemple de com l'associació intenta difondre aquests valors democràtics entre la societat d'un règim repressiu i autoritari, contribuint així a l'establiment d'una «cultura cívica [en tant que] denso agregado de valores entre los ciudadanos corrientes, instalados sobre el pluralismo ideológico y la democracia, que asentó las bases del cambio político y aceleró la descomposición de las instituciones autoritarias y antidemocráticas que sustentaron durante casi cuatro décadas al régimen franquista»¹⁶⁷. Es fa des d'una perspectiva acceptable –en aquest cas es tracta d'un repàs històric d'un concepte plenament democràtic– per al règim, però a ningú se li escapa que la línia traçada per l'organització passa per un desvetllament social del camí que inexorablement hauria de prendre el país en un futur més o menys immediat. Malgrat el seguiment governamental, aquests actes es van convertir en plataformes de generació d'idees, amb un efecte permeabilitzador entre molts ciutadans no necessàriament mobilitzats contra el règim i, en definitiva, petits espais de llibertats.

Amics de les Nacions Unides arribarà a 1970 amb aquesta dinàmica plenament consolidada i una Junta Directiva que havia guanyat força, on destacava Anton Cañellas com a impulsor d'iniciatives a prop del govern per a sol·licitar canvis. En aquest context el mateix, Cañellas s'adreçà per carta a Presidència del Govern el Dia de les Nacions Unides –24 d'octubre– de 1970. En ella apel·lava a les resolucions de la FMANU, com a

¹⁶⁶ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

¹⁶⁷ Teresa María Ortega López "Entre lo viejo... p. 121.

instància internacional de pes que marca directrius a seguir pels Estats en matèria de drets humans. En l'Assemblea celebrada a Nicosia s'havia plantejat «la participación de las Asociaciones para las Naciones Unidas en un amplio movimiento de solidaridad para la amnistía, con ocasión del 25 Aniversario de las Naciones Unidas»¹⁶⁸; endemés, es fa des del reconeixement del drets de petició que recull la llei 92/1960 i que se sintetitza amb aquesta disposició del capítol preliminar: «El derecho de petición es facultad que corresponde a los españoles para dirigirse a los Poderes Públicos en solicitud de actos o decisiones sobre materia de su competencia. De su ejercicio no podrá derivarse perjuicio alguno al peticionario, salvo que incurra en delito o falta»¹⁶⁹.

Tot plegat amb la vista posada en l'assoliment de la pau:

«EXPONE: que en la última Asamblea Plenaria de la Federación Mundial de Asociaciones para las Naciones Unidas, celebrada en Nicosia (Chipre) fueron aprobadas varias Resoluciones, remitidas para conocimiento de V.E. el pasado día 18 de Mayo, y entre las cuales figura la Resolución adjunta referente al “Papel de las Naciones Unidas para el mantenimiento de la Paz”. Esta Asociación, dando cumplimiento a lo acordado por su Consejo Directivo y haciendo uso del legítimo derecho de petición reconocido en la Ley 92/1960 de 22 de Diciembre»¹⁷⁰.

Un cop escrutats tots els actes de legitimitat necessaris per a l'establiment de la demanda, Cañellas passa a desenvolupar la mateixa:

«SOLICITA de V.E., que con ocasión de conmemorarse el XXV aniversario de las Naciones Unidas, se proceda a la promulgación de una amplia amnistía para todos los presos políticos y sindicales, que a juicio de este Consejo Directivo contribuiría a favorecer en gran manera la evolución de nuestro país hacia unas normas de convivencia democrática basadas en los principios proclamados por la Carta de las Naciones Unidas y contenidas en los Pactos Internacionales de derechos civiles y políticos, derechos económicos sociales y culturales aprobados por la Asamblea General de las Naciones Unidas, el 16 de Diciembre de 1966 con el asentimiento de la representación española»¹⁷¹.

Donant resposta a l'acord pres a Nicosia, Amics de les Nacions Unides demana al president del govern una amnistia general per qüestions polítiques com a primer pas

¹⁶⁸ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

¹⁶⁹ *BOE*. Núm. 307. 23 de desembre de 1960. p. 17.601.

¹⁷⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

¹⁷¹ *Íbidem*.

per a l'evolució de les estructures estatals cap a una democràcia. Això, s'afirma, permetria una millor convivència social tal i com dictaven les darreres disposicions de la ONU. Una vegada més, s'utilitza l'empara internacional per demanar un important canvi en l'Estat espanyol que el situï al nivell de les democràcies veïnes. Des de la necessitat de garantia dels drets humans, l'entitat llança una nova proposta que passa per l'amnistia, una demanda llargament explorada per l'antifranquisme –incloent aquí la resta d'entitats civils estudiades– i que seria una de les primeres condicions per a la construcció de la futura democràcia a partir de la mort de Franco.

Aquest acte de coherència respecte els principis fundacionals mostra –també per als governants– la implicació de l'associació amb la lluita per la democràcia i el seu indefugible compromís amb aquest punt –l'amnistia– fins a la consecució del mateix. Resulta fàcil establir una línia de continuïtat entre aquesta comunicació i la prohibició governativa decretada a principis del mes següent per a Amics de les NN.UU. com a conseqüència d'uns esdeveniments que es produïrien pocs dies després de l'enviament de la carta al president del govern. De ben segur que el ferm posicionament mostrat per l'entitat va ser una llosa pesada que va influir en el Govern Civil quan l'organització va tornar a centrar els focus en el context del procés de Burgos.

En aquest ordre de coses, els Amics es van adherir a l'Assemblea de Catalunya ja el mateix 1971, en una mostra de lluita compartida per la democràcia¹⁷², el mateix any de la seva prohibició per part de les autoritats. Aquesta empenta cap al canvi de les estructures estatals s'entén des del què es plantejava a *Justicia democrática*: «La apertura no está inserta en la lógica interna del Régimen, sino que es una respuesta coyuntural –ya veremos que es una de las posibles respuestas– al acoso de las fuerzas populares»¹⁷³. Bernad traça el procés paral·lel de trànsit de persones i organitzacions des de la cultura a l'antifranquisme: «Sovint, una convergència de persones amb

¹⁷² També és compartida de forma lateral la lluita pels drets laborals atès que, si Amics de les Nacions Unides es va implicar amb les iniciatives ja explicades, l'Assemblea de Catalunya va seguir una política similar amb diverses accions: des de la «Solidaritat amb els obrers de la Tèrmica del Besós» (Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* pp. 178-184) a la celebració del Primer de maig de 1973 a Sant Cugat, i la declaració aprovada pel Secretariat de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya el 14 d'abril, que portava per títol "L'Assemblea de Catalunya amb la classe obrera, cap a un Primer de maig de lluita per les llibertats polítiques i nacionals". *Ibidem.* p. 185.

¹⁷³ *Justicia democrática Los jueces contra...* p. 276.

interessos culturals comuns transformaven aquest esperit en el despertar d'una consciència política antifranquista»¹⁷⁴. És el cas d'Amics de les Nacions Unides, que amb aquest pas aprofundia en la política de reclamació a les autoritats del canvi democràtic. Bona mostra de la confluència d'objectius és el fet que el 5 de novembre de 1974 es fes pública l'adhesió de l'Assemblea de Catalunya a la campanya per l'amnistia de Justícia i Pau.

Qualsevol esdeveniment era vàlid per a demanar l'establiment d'una democràcia al país. El Dia de les Nacions Unides s'havia convertit en una data assenyalada per l'entitat i el moment per a reclamar els canvis necessaris. El 1974 el plantejament resultava clar: «la urgent necessitat d'adequar l'ordenament jurídicopolític a l'Estat espanyol, incorporant els drets de reunió, associació i expressió, així com els drets de vaga i de llibertat sindical de conformitat amb la Declaració Universal dels Drets Humans proclamada per l'Assemblea General de Nacions Unides, a la qual l'Estat espanyol pertanyia com a membre de ple dret»¹⁷⁵.

El cicle de conferències titulat "Els Pactes Internacionals de Drets Humans i la democràcia" organitzat per l'associació el febrer de 1975 va servir a aquesta finalitat. De la mateixa manera com ho seria uns mesos després el cicle de conferències *Les terceres vies a Europa*¹⁷⁶, les diverses trobades van suposar la posada en escena indirecta dels partits polítics que van aprofitar per a transmetre la necessitat de l'arribada del canvi democràtic¹⁷⁷. De fet, els conferenciants representen en la majoria dels casos alguns dels partits polítics que conformaven la clandestinitat catalana¹⁷⁸. Els referits Pactes daten de 16 de desembre de 1966 –es desprenen de la resolució 2.200

¹⁷⁴ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 62.

¹⁷⁵ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 24.

¹⁷⁶ De fet, Anton Cañellas també va participar com un dels conferenciants a *Les terceres vies*.

¹⁷⁷ Un canvi que es començava a albirar a 1975, com mostra una carta que el secretari de propaganda envia l'11 de febrer de 1975 a les Publicacions O.I.T., de l'Oficina Internacional del Treball: «Acontecimientos recientes ocurridos en este país nos permiten pensar que pronto las posibilidades de ampliar nuestras actividades, tanto a nivel local como nacional serán óptimas». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

¹⁷⁸ Josep Andreu Abelló en representació d'Esquerra Republicana de Catalunya, Macià Alavedra per Esquerra Democràtica de Catalunya, Anton Cañellas com a membre d'Unió Democràtica de Catalunya, Magda Oranich en tant que independent, Miquel Roca i Junyent, per part de Convergència Democràtica de Catalunya, Joan Reventós de Convergència Socialista de Catalunya, Rodolf Guerra per part del Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya, Pere Ardiaca del PSUC i Josep Maria Triginer de la Federació Catalana del PSOE, eren els conferenciants per al cicle.

(XXI) de l'Assemblea General de les Nacions Unides– i tenen caràcter vinculant per als Estats que els han signat, entre els quals no es trobava Espanya en aquest 1975.

«Según nos indica la secretaría de la AA.NN.UU., los actos se inscriben en el deseo de la entidad de contribuir a la democratización de nuestras instituciones, que “indudablemente debe reflejarse en la reforma de las leyes vigentes para que aseguren a todos los ciudadanos los derechos de reunión, asociación, manifestación, huelga y a fundar sindicatos, así como a la libre determinación de las minorías”. Dichos actos serían, por otra parte, el inicio de una campaña de la asociación, coincidiendo con el X aniversario de la aprobación de los pactos, que tienda a lograr la firma y ratificación de los mismos por parte del Gobierno español, con objeto de vincular al Estado jurídicamente a nivel internacional y alcanzar las consecuentes reformas de nuestro ordenamiento jurídico.

Esto podría facilitar un acercamiento a la Comunidad europea a la que el actual gabinete ha expresado públicamente su intención de que España se integre»¹⁷⁹.

És la mateixa organització qui es postula obertament sobre el fet que el seu objectiu és assolir la democràcia; la signatura dels esmentats Pactes per part de l'Estat espanyol seria la via per arribar a aquesta fita que situés Espanya al nivell del seu entorn més proper.

Els actes públics amb aquesta finalitat es multiplicaven per aquells dies. És així com trobem el curs a celebrar a l'EPIC casino de Terrassa entre els dies 5 de novembre i 3 de desembre de 1975 sobre “Perspectives socio-econòmiques d'occident” i que constava de les següents sessions: “Democràcia econòmica i participació política” a càrrec de Jacint Cuyàs; “L'ampliació de la democràcia” per Joan Busquet Duran; “L'home lliure dins el canvi social” pronunciada per Jordi Labòria Martorell; “Pluralisme i gestió popular” de Magí Cadevall, i “El poble català davant el context de l'Europa futura” a càrrec de Joaquim Badia¹⁸⁰. La documentació del Govern Civil de Barcelona ens dóna la oportunitat d'observar quina és la reacció que aquestes intervencions van generar en les autoritats a conseqüència del que allí s'hi desenvolupa. Així, la nota informativa de la comissaria de policia de Terrassa enviada a la Jefatura Superior de

¹⁷⁹ L'article és publicat per Toni Rodríguez però se'n desconeix l'origen. Citem, així, la font arxivística. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

¹⁸⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Delegacions*.

Policía de Barcelona el 13 de novembre de 1975 explica la celebració de la conferència del periodista Joan Busquet:

«La ampliación de la democracia, las sociedades occidentales ante una crisis profunda de tipo económico, social, política y moral. –contexto general de la crisis. –el capitalismo monopolista y las nuevas formaciones sociales. Y la ampliación de la democracia como alternativa»¹⁸¹.

I segueix: «Se analizó como única salida posible de esta crisis, la apertura de unos caminos hacia una democracia, no de tipo monopolista o neocapitalista, sino de carácter eminentemente socialista»¹⁸². El ponent hauria proposat la futura configuració d'aquesta:

«Pleno ejercicio de las libertades fundamentales de la persona humana; Distribución social y equitativa de la riqueza; Permisi6n de los partidos políticos; Capacidad de estos partidos y del pueblo en general para aceptar la forma de gobierno deseado por la mayoría de los españoles, ya fuera de Izquierdas, de Derechas, Monárquico o Republicano, siempre que garantizara la pervivencia de esa democracia a todos los niveles; Aceptaci6n de la autonomía y autodeterminaci6n de las diferentes regiones de España, aclarando que esa autodeterminaci6n no significaba, de ningún modo, la separaci6n o la independencia, sino la unidad nacional de España dentro de un pluralismo regional nacional [...] Amnistía para los presos políticos, no para los terroristas cuyos actos de vandalismo eran repudiables desde todo punto de vista; Condenaci6n del terrorismo, pero condena también de la falta de libertad; Garantía de las profesiones en la libertad, evitándose así las continuas sanciones a la forma de expresi6n del pensamiento y las detenciones de personas por defender pacíficamente unos ideales políticos. etc.»¹⁸³.

La conferència es va celebrar el 12 de novembre de 1975, en uns dies en què els governadors civils eren informats diàriament de l'estat de salut del *Caudillo* i concretament Martín Villa vivia moments de tensió incessant a la província, sobretot després del que havien suposat les execucions del setembre passat. El discurs es fa des de la palestra organitzada per Amics de les Nacions Unides a Terrassa i conté els principals elements d'una democràcia parlamentària, un punt de trobada de les forces antifranquistes que amb no pocs temors veuen com els dies del dictador toquen a la

¹⁸¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 706.

¹⁸² *Íbidem*.

¹⁸³ *Íbidem*.

seva fi, amb els interrogants que això obre. Busquet demana, tot i la presència de representants de les forces de seguretat de l'Estat, el respecte als drets humans i l'establiment d'un sistema de partits amb eleccions obertes i lliures per a tots els ciutadans –inclosa la llibertat d'expressió–, així com una idea de descentralització de l'Estat que permeti el reconeixement del dret d'autodeterminació de les regions i l'aplicació de l'amnistia per motius polítics, fora de la qual queda tot el que ell considera terrorisme.

Malgrat que Martín Villa es pugui veure superat per les circumstàncies i opti per una major permissivitat envers les conferències¹⁸⁴, la repercussió d'aquest tipus d'actes públics és important, en el sentit que arriben a molta gent tota vegada que el públic els acostuma a omplir. Com ja hem dit, es converteixen en espais amplificadors d'ideals democràtics contraris a la dictadura. Igualment, malgrat ser l'obrar habitual de les autoritats, el seguiment policial d'una conferència de temàtica susceptible de prendre un caire contrari al règim denota la preocupació que generava i la diferència ja evident per aquells dies entre informació i control de la situació.

Amics de les Nacions Unides ocupa, d'aquesta manera, un espai destacat en la lluita pel canvi de les velles estructures estatals des dels moviments socials actius en el període que, segons Luís Enrique Alonso, «actúan de manera más difusa [que els partits polítics], planteando la cuestión de la legitimidad del sistema político existente (en parte o en su totalidad), creando un clima de oposición diferente, proponiendo alternativas y llevando a cabo acciones de cara a conseguir reivindicaciones concretas»¹⁸⁵. Les iniciatives endegades i el posicionament global de l'entitat són l'expressió més clara que la defensa dels drets humans anava estretament lligada a la

¹⁸⁴ L'ambivalència de Martín Villa en aquesta mateixa qüestió es pot observar també a través de la sol·licitud de 16 de maig de 1975 (per part d'Anton Cañellas) per a la celebració el 21 de maig de la taula rodona "Seguridad europea y bases militares", a càrrec d'Antonio Figueruelo, Manuel Vázquez Montalbán, Victoria Abellán, José Acosta i José A. González Casanoves. Martín Villa en denegà el permís; davant de la insistència de l'entitat, aquest envia una nota (23 de juliol) al subsecretari d'assumptes exteriors, sr. Juan José Rovira Sánchez-Herrero: «le ruego me indique su parecer para proceder en consecuencia». La resposta aclareix la postura del Govern Civil i el temor als missatges que es puguin llençar des d'aquestes conferències: «A mi juicio, aunque el tema "Seguridad Europea y Bases Militares" es de política internacional, se presta sin duda a ser utilizado a efectos de propaganda política interior. Esto dependería de la posición actual, que desconozco, de los "Amigos de las Naciones Unidas en España"». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 706.

¹⁸⁵ Luís Enrique Alonso "Los Nuevos movimientos sociales y el hecho diferencial español: una interpretación" a José Vidal-Beneyto (Ed.) *España a debate*. Vol. II *La sociedad*. Tecnos, Madrid, 1992. p. 73.

demanda d'una democràcia a Espanya. Per tant, Amics de les Nacions Unides i democràcia són dos conceptes del tot indissolubles, cosa que permet observar aquesta associació com un focus d'oposició al règim.

3.7 Setembre de 1975 i les darreres execucions del franquisme

Les condemnes a mort i execució dels cinc acusats de terrorisme d'ETA i el FRAP el setembre de 1975 van causar un enorme impacte en la societat espanyola, convertint-se en l'últim gran esdeveniment mobilitzador de l'antifranquisme en vida del dictador. Es tracta d'un moviment que mostra amb nitidesa quins són els plantejaments defensats per les entitats en relació a la dictadura, amb un rebuig col·lectiu cap a aquesta més que important, que dóna fe de l'aïllament –si més no pel què fa a la manca de legitimitat–¹⁸⁶ en què es trobaven les autoritats. La reacció a aquest procés és l'habitual en el règim, esdevenint «la máxima demostración de que el franquismo mantenía intacta su capacidad coercitiva y su determinación para utilizarla»¹⁸⁷. Es podria considerar el darrer acte de la tragèdia que havia suposat el franquisme per a la història d'Espanya, culminant el camí de mort i divisió que havia deixat la dictadura.

La defensa dels drets humans vulnerats en aquestes execucions eren la raó de ser d'Amics de les Nacions Unides; per tant, no és d'estranyar el posicionament contrari de l'entitat i l'acció de protesta empresa, primer per a evitar-les i després per a condemnar-les. A més, les darreres accions de l'associació ja havien mostrat la seva aposta per una democràcia que defensés els drets i les llibertats dels ciutadans. L'estratègia de l'organització va ser l'habitual: gestió a prop de les autoritats per mitjà de comunicats i denúncia exterior. El primer pas es va escenificar amb l'enviament d'un telegrama d'Anton Cañellas en nom del Consell Directiu de l'entitat al «Jefe de la casa civil de S.E. el Jefe del Estado»¹⁸⁸. En ell es demanava la commutació de les penes de mort en base als drets humans:

¹⁸⁶ «En 1975, la dictadura franquista estaba inmersa en una crisis irreversible fruto del incontenible crecimiento del disenso y de su descomposición interna». Pere Ysàs "La crisis de la... p. 57.

¹⁸⁷ *Íbidem.* p. 48.

¹⁸⁸ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic.*

«La asociación de Amigos de las Naciones Unidas en España, en observancia de los principios que inspiran sus normas estatutarias y a impulsos de motivaciones humanitarias, respetuosamente ruega a V.E., que ejerciendo la gracia de indulto proceda a la conmutación de las penas de muerte últimamente dictadas por los tribunales competentes»¹⁸⁹.

Aquest gest se suma a l'allau de demandes rebudes per les autoritats des de dins del país i des de fora, des de la legalitat i des de la clandestinitat, incloses les gestions del Papa per la gràcia a favor dels condemnats. La denúncia exterior vindrà a posteriori, un cop les execucions ja s'hagin produït i aquestes demandes s'hagin convertit en proclames –multiplicades exponencialment– contra un règim franquista que mostrava la seva cara més violenta a poc més d'un mes de la mort del dictador.

Gràcies a la intervenció d'Amics de les Nacions Unides com a representant d'Espanya, la qüestió es va convertir en punt de l'ordre del dia de l'Assemblea de la FMANU celebrada a Moscou entre l'1 i el 6 d'octubre de 1975. El "Rapport et decisions de la vingt-cinquieme assemblee pleniere" explica la perspectiva del representant de l'entitat fins allà desplaçat, Francesc Noguero:

«Reconâit qu'il est impossible de séparer les qüestions politiques des questions éducatives en les plaçant dans des compartiments étanches. Son association a travaillé avec 80 autres ONG pour promouvoir l'évolution démocratique de l'Espagne malgré divers obstacles. Il apprécie la solidarité des ANU et les appels qui ont été lancés de toutes les parties du globe pour demander la clémence en faveur des prisonniers condamnés»¹⁹⁰.

El text reconeix el valor d'Amics de les Nacions Unides a Espanya en la promoció de la democràcia i associa aquest concepte al de clemència per als condemnats a mort. Dit d'una altra manera, una democràcia vertadera no pot més que refusar la condemna a mort dels joves presoners per molt acusats de terrorisme que siguin. Insisteix en el fet que la tasca de denúncia de l'entitat cap a l'exterior és fonamental per a assolir aquest objectiu concret i la mateixa democràcia.

Cal recordar que aquest episodi coincideix amb la campanya duta a terme per Justícia i Pau en favor de l'amnistia i contra l'ordenament jurídic que estableix el Decret-Llei

¹⁸⁹ *Íbidem*.

¹⁹⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *FMANU*.

d'agost de 1975 aplicable als cinc condemnats¹⁹¹. L'associació segueix amb aquesta acció la línia ja empresa anys enrere i ho fa en un terreny preparat a nivell social per a absorbir aquest missatge. El text segueix des de la denúncia de la manca total de garanties en un procés judicial que qüestionava la vida de cinc persones; res, ni tan sols el terrorisme, justifica aquests fets, s'afirma:

«RAPPELANT qu'en vertu de ces instruments toute personne accusée d'un acte délictueux est présumée innocente jusqu'à ce que sa culpabilité a été légalement établie au cours d'un procès public où toutes les garanties nécessaires à sa défense lui sont assurées, et condamnant toutes les violations de ces garanties où qu'elles se produisent, DESAPPROUVE le terrorisme; estime néanmoins qu'il ne peut en aucun cas être une cause de justification de la violation des droits de l'homme»¹⁹².

És per això que el posicionament global de la FMANU ha de ser la condemna enèrgica a les execucions, atès que s'havia produït una vulneració clara dels drets humans establerts per la ONU:

«CONDAMNE les récentes exécutions de citoyens espagnols condamnés à mort par des tribunaux d'exception au mépris des droits fondamentaux de la personne humaine et notamment du droit de la défense»¹⁹³.

La declaració de l'Assemblea no fa més que posar de manifest l'aïllament en què es trobava la dictadura en aquests darrers dies d'agonia paral·lela a la del mateix Franco i que provocà la ferma reacció del *búnker* contra l'enemic extern.

En definitiva, aquest episodi és una mostra més que la pressió exercida sobre les autoritats per Amics de les Nacions Unides, com per la resta d'iniciatives amb camins més o menys confluents en la lluita contra la dictadura, no va ser capaç de fer caure el règim però és absolutament imprescindible per a entendre el procés d'erosió del

¹⁹¹ Sobre aquest Decret-Llei ja analitzat resulta interessant la justificació que es fa des de la Dirección General de Seguridad: «Era una medida por la que clamaba la opinión pública, pues la criminalidad terrorista había llegado a nuestra Patria a unos extremos que no sólo repugnaban a cualquier conciencia honrada, sino que en el ciudadano medio había creado una psicosis de temor, al intuir que la envidiable paz española, disfrutada tras el triunfo del Movimiento Nacional, estaba a punto de perderse y, en consecuencia, se hacía imprescindible atajar el mal de una manera enérgica y eficaz. Por eso puede afirmarse que las medidas tomadas en el plano legal no han estrañado a la generalidad de los españoles y han sido aceptadas como lógicas y naturales en un Estado de Derecho que aspira a conducirse como tal». Alberto Sabio *Peligrosos demócratas...* p. 282.

¹⁹² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya FMANU.

¹⁹³ *Ibidem*.

mateix que explica la impossibilitat de supervivència de les estructures dictatorials i la Transició a la democràcia que hauria d'esdevenir.

3.8 Els Amics de les Nacions Unides i la configuració de la democràcia

El compromís dels Amics de les Nacions Unides en la lluita per la democràcia havia estat una constant en els darrers anys de dictadura. La mort de Franco i l'entronització de Juan Carlos I com a rei no va fer més que refermar aquest principi; la tasca restava encara inacabada, per bé que més a prop. És per això que les accions en què es veié implicada l'entitat en aquest període que podríem situar entre el 20-N i la consolidació progressiva de la democràcia amb les eleccions de juny de 1977 es van intensificar, sovintejant les conferències i col·loquis compartits amb altres organitzacions en què es començava a dilucidar la forma de les noves estructures organitzatives de l'Estat, així com les gestions a prop de les autoritats per a insistir en la necessitat del canvi i la defensa dels drets humans de la naixent democràcia.

En aquesta línia, Anton Cañellas va adreçar una carta al rei amb data de 13 de desembre de 1975 en què demanava una amnistia política immediata que acompanyés l'establiment d'una democràcia parlamentària¹⁹⁴:

«[L'associació d'Amics de les Nacions Unides] EXPONE, que consciente de la importancia histórica y política que el actual momento representa para el país, claramente significada en el mensaje de la Corona del pasado día 22 de Noviembre.

DESEANDO que se establezcan, de acuerdo con los principios de la Carta de las Naciones Unidas y la Declaración Universal de los Derechos Humanos, las bases para una convivencia democrática de todos los hombres y mujeres del Estado español.

RECORDANDO el escrito dirigido a la Presidencia del Gobierno por esta Asociación con fecha 24 de octubre de 1970, en el que de acuerdo con la Resolución de la XXII

¹⁹⁴ Quelcom semblant trobem en la delegació de l'entitat a Sant Sadurní D'Anoia. El president Salvador Bertran va enviar una carta a Barcelona que informava dels fets: «El passat dia 10 vàrem celebrar l'aniversari de la proclamació dels drets humans convocant una reunió amb caràcter extraordinari, en la qual hi vàrem assistir tots els socis. A més de discutir el que representava la data, vàrem decidir enviar un telegrama a S.A.R. Don Juan Carlos I demanant-li l'amnistia política i la revisió de tota una sèrie de lleis que impedeixen l'establiment d'una convivència democràtica. El text va ésser publicat en diverses revistes i setmanaris de caràcter local, del que n'acompanyem fotocòpia. El que vam fer d'una manera particular –com a delegació– ens complau el fet d'estar ratificada per la central dies després, adherint-se a les nombroses peticions existents de tota classe d'entitats». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Delegacions*. Malgrat es tracta de la iniciativa d'una petita delegació, l'episodi és molt representatiu del que estava succeint a peu de carrer: aquest empenyia pel canvi.

Asamblea Plenaria de nuestra Federación Mundial (F.M.A.N.U.) celebrada en Nicosia (Chipre) el 18 de Mayo de 1970, en el que se solicitaba la promulgación de una Amnistía para todos los presos y exiliados políticos y sindicales en ocasión del XXV Aniversario de las Naciones Unidas.

SOLICITA, de Su M. que dé urgente promulgación a la citada Amnistía que, a juicio de esta Asociación contribuiría a favorecer la reconciliación para un futuro democrático de todos los pueblos de España»¹⁹⁵.

En el mateix ordre de coses, l'entitat va enviar un comunicat al president del govern demanant l'abolició del Decret-Llei d'antiterrorisme, així com el reconeixement dels Pactes internacionals de drets humans:

«[L'entitat sol·licita] La firma y ratificación de los Pactos Internacionales de Derechos Civiles y Políticos y de su Protocolo Facultativo, así como de los Pactos de Derechos Económicos, Sociales y Culturales, aprobados por la Asamblea General de las NN.UU. de 1966, con el voto favorable del Gobierno español.

La derogación del Decreto Ley sobre prevención del Terrorismo de 27 de agosto último, y la de todos aquellos preceptos penales y leyes especiales que restringen y gravemente lesionan el libre ejercicio y disfrute de los derechos sancionados en los referidos Pactos.

La supresión de las Jurisdicciones Especiales.

La promulgación de las Leyes, Decretos, Reglamentos y Disposiciones legales que garanticen el libre ejercicio de todos los derechos y libertades fundamentales como son los de reunión, asociación y expresión, derecho de huelga y de fundar sindicatos»¹⁹⁶.

A favor del dret d'autodeterminació, l'organització:

«desea expresar su opinión de que, tanto dicho Acuerdo [la Declaració de Madrid signada per Espanya, Marroc i Mauritània] como las medidas adoptadas en su cumplimiento, constituyen una clara violación del principio de autodeterminación de los pueblos y por lo tanto:

Son contrarias a los principios de derecho internacional relativos a las relaciones pacíficas entre los Estados y a la Carta de las NN.UU.

Constituyen una denegación de los derechos humanos fundamentales.

Comprometen la causa de la paz y de la cooperación mundiales.

Incumplen los compromisos adquiridos por el propio Gobierno español a través de las declaraciones oficiales de sus representantes»¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

¹⁹⁶ "La Asociación de las Naciones Unidas solicita amnistía para los presos y exiliados políticos y sindicales" *La Vanguardia española*. 16 de desembre de 1975. p. 32.

La democràcia que defensa l'entitat té el seu fonament en la garantia dels drets humans. És per això que en aquest període es van intensificar les accions perquè l'Estat espanyol signés els Pactes dels drets humans, dels quals s'acompliria el desè aniversari de la seva redacció el 1976. Amb aquesta finalitat es va tornar a celebrar una conferència el 10 de desembre de 1975 al Col·legi d'Arquitectes titulada "Los pactos de DD.HH. de las NN.UU., en el proceso de democratización de nuestra Sociedad"¹⁹⁸. En els punts tercer i quart de la sol·licitud presentada al Govern Civil el dia 28 de novembre hi constaven dos plantejaments clars:

«c) Necesidad para nuestro desarrollo político de hacer realidad el articulado de los Pactos para el desarrollo democrático de nuestra sociedad. d) Análisis del futuro político de acuerdo con la problemática actual i futura de nuestro país, haciendo hincapié en los referidos Pactos»¹⁹⁹.

El guió no deixa marge de dubtes al governador civil –qui el va autoritzar el dia 1 de desembre– que es tracta d'un acte per a debatre el futur democràtic del país a partir de la signatura dels Pactes de drets humans.

En el mateix sentit trobem la celebració d'un cicle de conferències a la Casa de Cultura Sant Francesc de Granollers sobre els següents temes: "¿Qué es la democracia?", el 31 de gener i a càrrec de Mª Lluïsa Panelas; "El futuro del Sindicato de los trabajadores", el 7 de febrer, i "¿Que es el socialismo?", amb data de 14 de febrer, autoritzats pel Govern Civil el 30 de gener de 1976²⁰⁰. Això es produeix en paral·lel a l'aparició pública cada vegada més evident dels partits clandestins. Ho explica Sánchez-Terán: «las organizaciones políticas y los sindicatos en la clandestinidad fueron saliendo a la luz pública, haciendo declaraciones y explicando sus programas. Se encontraban ya –salvo comunistas y extrema izquierda– en una situación de *ilegalidad consentida* o de *legalidad anticipada*»²⁰¹.

¹⁹⁷ *Íbidem*. L'entitat va mostrar la seva preocupació sobre la qüestió al Sàhara, organitzant una conferència que portava per títol "El Sàhara, zona conflictiva" a càrrec d'Immaculada Gracia per al dia 10 d'abril de 1976 a Terrassa, que el governador civil va tenir a bé no autoritzar en el dia anterior a la celebració. Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

¹⁹⁸ *Íbidem*.

¹⁹⁹ *Íbidem*.

²⁰⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Delegacions*.

²⁰¹ Salvador Sánchez-Terán *La Transición...* p. 94.

No obstant, al mateix temps que es produïa aquesta flexibilització amb molts més límits dels exposats per l'aleshores governador civil de Barcelona seguia la repressió més dura envers els sospitosos d'oposició a l'establiment. Així, l'associació d'Amics de les Nacions Unides va mostrar la seva preocupació pels lamentables fets que van envoltar la detenció de Francisco Téllez l'11 de desembre de 1975, en tant que evidència de la brutalitat policial que seguia existint al país. Malgrat es desconeixen les gestions efectuades per l'entitat, cal entendre que aquestes hi van ser, atès que l'arxiu de l'organització disposa de la declaració jurada del mateix detingut, en què explica amb tot luxe de detalls els fets ocorreguts a les dependències de la Guàrdia Civil del carrer Eduard Maristany de Badalona. Serveixi d'exemple de les tortures patides el següent fragment:

«me tendieron encima de una mesa y durante una media hora me estuvieron pegando siete u ocho guardias civiles (continuaba con las manos esposadas en la espalda): me daban puñetazos en el estómago y me golpeaban con gomas de butano y de manguera en los pies, en las manos, en los dedos y en las piernas. Me desnudaron de medio cuerpo abajo, me amarraron a un "cátre" sin colchón que había en una pieza contigua y me colocaron, durante un cuarto de hora aproximadamente, una vela encendida debajo de los huevos»²⁰².

Téllez no va sortir fins al dia 14 en què, després de passar a disposició judicial, va ingressar a l'Hospital Clínic com a conseqüència de les nombroses lesions i d'on no seria donat d'alta fins el dia 30 de desembre. Un dia abans s'havia decretat la seva llibertat sota fiança. La declaració posa especial èmfasi, violència a banda, en la manca de garanties judicials de l'acusat:

«Entonces, les dije que iba a declarar y declaré que yo había pasado la propaganda –siguiendo la confesión que me habían enseñado de los otros, sacada a fuerza de palos–, y también que nos habíamos reunido en mi casa –contesté a estas preguntas siempre teniendo presente las declaraciones de los demás sacadas a fuerza de palos–; todas estas declaraciones eran contestaciones a sus preguntas pero no respondía a ninguna declaración oficial que yo tuviese que firmar (serían las nueve de la noche,

²⁰² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic.*

aproximadamente, del día doce); a partir de este momento me ofrecieron leche y sopa y me comunicaron que mi mujer me había traído bocadillos»²⁰³.

Francisco Téllez es va convertir aviat en un símbol de les tortures perpetrades pels cossos repressius i es va engegar una important campanya de denúncia que culminà amb la presentació del *Dossier Téllez* per part de Pax Christi el maig de 1976²⁰⁴. Així, Amics de les Nacions Unides es manté en el centre de la lluita per la democratització del país –incloent aquí els cossos de seguretat– i la defensa dels drets humans en un Estat que seguia sense respectar-los. El moment històric era crític i convivia en el temps episodis que mostraven a totes llums l’indefugible camí vers la democràcia de l’Estat amb la reproducció de patrons tristament habituals en la dictadura. El cas Téllez n’és un exemple, contemporani a la mort de 5 treballadors a Vitòria el 3 de març de 1976 en una topada amb la policia²⁰⁵. És per això que la lluita de l’associació no acaba el 20 de novembre de 1975. El trajecte per davant segueix sent llarg i la seva feina resulta poc menys que imprescindible.

En aquest procés, Amics de les Nacions Unides segueix amb l’exigència de reconeixement de drets vinculats a la democràcia. És així com es reafirmarà en els principis de l’Assemblea de Catalunya «que demanaven el manteniment de la pau, el respecte dels drets humans, el dret a la participació democràtica en l’exercici del poder públic i el reconeixement de les llibertats d’expressió i associació»²⁰⁶. Fins i tot l’entitat sol·licita permís al Govern Civil de Barcelona per a la celebració d’una conferència que porta per títol “Partit Socialista de Catalunya” el 23 de novembre a la Biblioteca Víctor Balaguer, amb la participació de Josep Pallach i Josep Oriol Pi de Cabanyes²⁰⁷. També els drets nacionals de Catalunya van tenir presència en el discurs de l’entitat en aquest període, amb l’organització de l’acte “Catalunya i el dret a l’autodeterminació” –en el context de la Setmana “Catalunya per la ratificació dels pactes de drets humans”–, fòrum de debat sobre la qüestió a càrrec de Jordi Carbonell, Agustí de Semir, Josep Pi i Sunyer, Miquel Roca i Junyent i Jaume Casanoves, el 19 de gener de 1977 a l’Orfeó de

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ “Barcelona: «Pax Christi» presentó el «dossier Téllez»” *La Vanguardia española*. 16 de maig de 1976. p. 44.

²⁰⁵ Per a una anàlisi de l’actuació dels cossos repressius de l’Estat i les conseqüències d’aquests fets, *vid* Alberto Sabio i Nicolás Sartorius *El final de...* pp. 95-97.

²⁰⁶ Enrique Vicién *Asociación per a les...* p. 31.

²⁰⁷ Arxiu de l’Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

Sants²⁰⁸ i en el context de la Setmana dels drets humans d'Amics de les Nacions Unides. En aquesta línia s'emmarca la participació en la campanya de l'Assemblea de Catalunya "Volem l'Estatut"²⁰⁹.

L'ambivalència del Govern Civil respecte l'entitat i els plantejaments democràtics resulta més que manifesta, com mostra el fet que el governador civil prohibeixi, en data de 18 de desembre de 1976, la celebració d'una conferència sota el títol "Comentarios sobre la resolución de la federación mundial de asociaciones para las naciones unidas, aprobada en Chipre en 1968, referente a la amnistía", amb l'argument que la petició no aconsegueix amb els requisits del quart article de la Llei 17/1976 de 29 de maig que regeix el dret de reunió²¹⁰. Sobre aquest punt Anton Cañellas ja s'havia adreçat a Presidència del govern el 24 d'octubre de 1970 exposant les resolucions de la FMANU a Xipre amb una llarga carta que demanava l'amnistia, poc abans dels fets ocorreguts el desembre del mateix any amb motiu del procés de Burgos i la posterior clausura de l'entitat.

Igualment, Amics de les Nacions Unides es va adherir, juntament amb Justícia i Pau i personalitats com Agustí de Semir o Josep Benet, a l'organització d'una manifestació a favor de l'amnistia per al dia 19 de desembre de 1976 a l'Arc de Triomf de Barcelona. La sol·licitud exposa quines són les motivacions dels organitzadors:

«Que la amnistía ha constituido a lo largo de los últimos años uno de los anhelos populares más ampliamente expresados con recogida masiva de firmas, pronunciamiento de personalidades y entidades, manifestaciones públicas y tomas de posición de diverso tipo a través de las que se han pronunciado millones de ciudadanos. Para la gran mayoría de la población está claro que la plena consecución de la amnistía es una premisa imprescindible para el logro de una auténtica convivencia democrática, un elemento absolutamente necesario para sentar las bases de una auténtica solución a los problemas que colectivamente tenemos planteados»²¹¹.

²⁰⁸ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

²⁰⁹ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 30. La campanya es gestà en la XXV Permanent i tingué un especial ressò amb la celebració de mitings i altres actes públics durant l'abril de 1977. Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 446.

²¹⁰ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

²¹¹ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

Després de la introducció, el document detalla tots i cadascun dels punts que envolten l'organització de la manifestació i realitza demandes concretes perquè es doni pas a una democràcia real. Per què això sigui així, l'amnistia constitueix un element indefugible amb vistes a la reconciliació nacional:

«*Primero*: El decreto de amnistía, que para muchos presos no ha sido ni siquiera un indulto, se ha aplicado con muchas limitaciones. Prueba evidente es la existencia de centenares de presos por hechos de intencionalidad política.

Segundo: La liquidación del estado de excepción política que ha constituido la esencia de estos 40 años de dictadura, sólo comenzará a conseguirse mediante la amnistía sin exclusiones de todos estos presos y el retorno de todos los exiliados.

Tercero: Que la consecución de la amnistía sin exclusiones será el inicio de un amplio periodo en el que se pongan en cuestión todas las leyes típicamente franquistas y se constituyan las bases para una sociedad democrática.

Cuarto: Convencidos de que la consecución de todo ello exige de nuevo la expresión clara de la voluntad popular, hemos decidido convocar una amplia manifestación pacífica»²¹².

Amb aquesta iniciativa, Amics de les Nacions Unides segueix el camí compartit de lluita²¹³, implicant-se en una manifestació on ja abans que es produeixi s'explica el contingut de les pancartes que acompanyaran els manifestants: «"AMNISTÍA", "AMNISTÍA SIN EXCLUSIONES", "LIBERTAD", "PER NADAL TOTS A CASA". Estos serán también los gritos de los manifestantes»²¹⁴.

Paral·lelament a això i de forma estretament relacionada, els drets humans segueixen exercint de fil conductor de la història de l'entitat. A la insistència per l'adopció dels Pactes pels drets humans per part del govern espanyol –signats el 28 de setembre de 1976– la substituirà la demanda de ratificació dels mateixos, que a inicis de 1977 encara no s'havia aconseguit: «El Gobierno español firmó en año pasado los pactos internacionales de Derechos Humanos. Firmó, pero todavía no se han ratificado, por lo

²¹² *Íbidem*.

²¹³ Ferran Gallego situa el context a escala estatal: «Los dos primeros meses del año 1976 –y podemos considerar los hechos de Vitoria o la formación de la Platajunta como elementos de transición a una nueva fase– podían presentarse, por tanto, como los de un impase entre las declaraciones inmediatas a favor de la ruptura por parte de una oposición optimista [...] Sin embargo, esta situación coincidió con un nuevo impulso de la movilización obrera enlazado con los debates sobre la renovación de los convenios colectivos, y las luchas ciudadanas de vanguardias amplias por la amnistía y las libertades políticas, que se incorporaban de forma natural a las plataformas de lucha sindical». Ferran Gallego *El mito de la...* p. 295.

²¹⁴ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

que no tiene ninguna validez, aunque sí signifique una voluntad que desemboca en un triunfo político»²¹⁵. És per això que l'associació engegarà iniciatives conjuntes amb altres organitzacions amb qui els unia una llarga tradició de cooperació pressionant al govern espanyol per l'entrada en vigor *de facto* dels esmentats drets, pas que il·lustra el progressiu procés d'obertura política del país.

Amb aquesta finalitat els Amics van organitzar una Setmana commemorativa i reivindicativa amb el títol "Catalunya per la ratificació dels pactes de drets humans", iniciada el 16 de gener de 1977. L'entitat recull aquesta dinàmica que tanta presència social li havia donat en els anys del franquisme per posar sobre la taula una problemàtica no resolta pel govern i imprescindible per a l'Estat de dret al que aspira. Es demana la seva ratificació però, alhora, la inclusió d'aquest punt en els programes electorals dels partits polítics. Francesc Noguero, en tant que secretari de l'organització, va presentar la campanya a la premsa en aquests termes:

«El Gobierno español debe hacer efectivo su compromiso de ratificar los pactos internacionales de los Derechos Humanos, que ya fueron firmados por el ministro Oreja Aguirre, en presencia de nuestro presidente, Antón Cañellas. Tal gesto hay que interpretarlo dentro de un marco de buena voluntad, pero no gozamos aún en nuestro país, con las suficientes garantías jurídicas, de los derechos humanos básicos»²¹⁶.

L'article esgrimeix els motius que porten Amics de les Nacions Unides a engegar la iniciativa:

«La cuestión que se planteó en la Asociación es que debe hacerse en nuestro país una adaptación jurídica profunda al articulado de los Pactos, tarea que difícilmente pueden llevar a cabo las Cortes actuales. La constitución de un poder legislativo nuevo, el que salga de las futuras elecciones, será probablemente el que podrá efectuar esta actualización de los textos jurídicos pertinentes para que el espíritu de los Derechos Humanos quede plenamente garantizado. En este sentido, la Asociación ha hecho un llamamiento a los partidos políticos, al que ya han respondido positivamente la Unió Democràtica de Catalunya y el PSUC, para que incluyan en sus programas esta ratificación de los Pactos»²¹⁷.

²¹⁵ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

²¹⁶ "Catalunya, per la ratificació dels pactes dels drets humans" *La Vanguardia española*. 14 de gener de 1977. p. 27.

²¹⁷ *Íbidem*.

La campanya és compartida per Justícia i Pau, el Congrés de Cultura Catalana, Pax Christi, el Col·legi d'Advocats de Barcelona, el Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, l'Orfeó de Sants, la Unió de Colles Sardanistes i l'Associació Catalana de la Dona²¹⁸, amb l'adhesió de l'Assemblea de Catalunya. La Setmana va constar de diversos actes, començant per l'audició de sardanes a la plaça de la Catedral de Barcelona el dia 16, i amb la celebració del col·loqui "Els Pactes de Drets Humans, el drets de vaga i la llibertat sindical en el context de l'Estat espanyol"²¹⁹, la ja citada conferència sobre el dret d'autodeterminació i l'acte sobre drets i discriminació de la dona, al Col·legi d'Advocats, i amb la participació de Magda Oranich, Teresa Pàmies, Anna Balletbò, Rosa Griso i Anna Vela, així com la distribució d'adhesius amb l'eslògan "Catalunya pels pactes de drets humans. A. NN.UU."²²⁰. Paral·lelament a això, es va editar el llibre *Els pactes internacionals dels drets humans*, a càrrec de Pere Ardiaca, Victòria Abellan, Anton Cañellas, Francesc Casares i Francesc Noguero²²¹.

L'acte central de la Setmana va ser el concert de Lluís Llach al Palau Blaugrana el dia 24 de gener, un any després –el 15 de gener de 1976– del famós recital del cantautor al Palau d'Esports de Barcelona. La significació del personatge era més que notable. Llach s'havia erigit en un dels símbols de la cançó d'autor reivindicativa i els seus concerts en espais de llibertat i protesta en el darrer franquisme. Aquest concert no podia ser menys, iniciant-se ja amb un ambient de defensa dels drets humans i càrrega política amb el minut de silenci pels advocats laboralistes assassinats al seu despatx del carrer Atocha de Madrid a mans de dos pistolers ultradretans –més un tercer que els acompanyava per vigilar la sortida– aquell mateix dia 24 de gener, al que va seguir el

²¹⁸ Malgrat no en sigui un dels organitzadors, l'Assemblea de Catalunya es va adherir als actes per la ratificació dels Pactes pels drets humans en la XXV Permanent. Aquest gest ve a confirmar una vegada més l'entrecruament d'objectius entre l'organisme unitari i l'associació d'Amics de les Nacions Unides.

²¹⁹ Els ponents representaven els diversos sindicats: Josep Lluís López Bulla (Comissions Obreres), Xavier Casassas (Solidaritat d'Obrers de Catalunya), Paco Jiménez (Unió Sindical Obrera) i Juan Valentí (Unió General de Treballadors). Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

²²⁰ *Íbidem*. Unes setmanes més endavant, concretament el 22 de febrer, coincidint amb l'aniversari de la mort del poeta Antonio Machado, l'associació va engegar la "trobada amb els poetes de la llibertat", com a acte d'homenatge a poetes espanyols que van mantenir vius els valors de la política popular durant la dictadura. "«La trobada amb els poetes de la llibertat» se celebrarà en febrero" *La Vanguardia española*. 20 de gener de 1977. p. 31.

²²¹ DD.AA. *Els pactes internacionals dels drets humans*. Associació d'Amics de les Nacions Unides d'Espanya, Barcelona, 1976.

clam «Vosaltres feixistes sou els terroristes»²²². Les primeres files eren plenes de representants polítics –Macià Alavedra, Raimon Obiols, Pere Ardiaca, Llibert Cuatrecasas o Jaume Casanovas, entre altres– i les senyeres onejaven arreu. Es tracta d'un acte d'afirmació dels partits polítics: «Las centrales sindicales, los diversos partidos políticos y asociaciones de vanguardia montaron sus tenderetes de democracia al alcance de la mano. Camisetas, pegatinas, calendarios, amuletos, enseñas, pósters... todo era allí comprable para vivir unas horas de libertad codiciada»²²³. Per tant, el que es presentava com una jornada per la ratificació dels Pactes pels drets humans per part del govern espanyol va esdevenir, també, un missatge massiu a favor de la democràcia i contra la violència i el totalitarisme, cosa que mostra una vegada més la relació entre drets humans i democràcia i constata que la lluita dels Amics de les Nacions Unides és una empenta més a favor d'un Estat de dret amb la participació dels ciutadans en la vida política.

La ja citada conferència celebrada al Col·legi d'Advocats de Barcelona el 26 de gener amb el títol "Els pactes dels Drets Humans i les llibertats polítiques en el context de l'Estat espanyol"²²⁴, a càrrec de Rafael Ribó, Joan Gomis, Felip Lagarriga i Lluís Casals va servir com a clausura d'una setmana que va adquirir notable repercussió.

El període posterior a Franco està marcat per l'impuls de les entitats civils i polítiques que exerceixen les seves demandes al govern, amb la força dels actes que mouen quantitats importants de persones. Es tracta de conceptes que neixen en la lluita de l'antifranquisme i que la pròpia evolució del panorama polític i social de la Transició, així com la insistència d'aquestes organitzacions, porta a donar resposta per part del govern. Això és el que passa amb aquesta qüestió; poques setmanes després de la iniciativa d'Amics de les NN.UU. –i quatre dies després de la legalització del Partit Comunista Espanyol– el govern ratificava definitivament els Pactes, amb el text introductori del rei Juan Carlos I:

²²² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic*.

²²³ "Catalunya pels drets humans" *Catalunya Express*. 25 de gener de 1977. p. 8.

²²⁴ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

«Por cuanto el día 28 de septiembre de 1976, el Plenipotenciario de España, nombrado en buena y debida forma al efecto, firmó en Nueva York el Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos,

Vistos y examinados los 53 artículos que integran dicho Pacto Internacional,

Oída la Comisión de Asuntos Exteriores de las Cortes Españolas, en cumplimiento de lo prevenido en el artículo 14 de su Ley Constitutiva,

Vengo en aprobar y ratificar cuanto en él se dispone, como en virtud del presente lo apruebo y ratifico, prometiendo cumplirlo, observarlo y hacer que se cumpla y observe puntualmente en todas sus partes, a cuyo fin, para su mayor validación y firmeza, mando expedir este Instrumento de Ratificación firmado por Mí, debidamente sellado y refrendado por el infrascrito Ministro de Asuntos Exteriores»²²⁵.

La qüestió dels drets humans esdevindria totalment central en la vida de l'entitat, especialment amb la normalització de la vida política del país de la mà de les eleccions de juny de 1977 i la continuïtat del procés de Transició endegat²²⁶. És per això que en aquest mateix any es va començar a planificar l'organització d'un Congrés de drets humans que es desenvoluparia el 1978. La iniciativa va agrupar altres entitats com Justícia i Pau, Pax Christi, Amnistia Internacional o Amics de la Unesco en una dinàmica de treball cooperatiu entre les diverses organitzacions que mostra la força i l'arrelament que havien aconseguit aquests moviments. Els objectius del Congrés eren els següents:

a) Establir quin és l'estat actual dels Drets Humans i Pactes Internacionals en els diversos llocs de la nostra geografia i de l'estranger, tant en lo [sic] que correspon al seu reconeixement com a la seva aplicació pràctica.

b) Promoure en [sic] coneixement dels Drets Humans a tots els nivells, per tal de que els ciutadans, en conèixer-los, puguin exigir que els hi siguin respectats aquells que estan reconeguts i reivindicar aquells que no ho estigui.

c) Transmetre les conclusions dels Grups de Treball del Congrés a la Administració en general, Organismes Estatals, Partits Polítics, Organismes Internacionals i opinió pública,

²²⁵ BOE. Núm. 103. 30 d'abril de 1977. pp. 9337-9343.

²²⁶ Trobem un bon exemple d'aquesta normalització, també en la relació amb les institucions, en una carta del governador civil Sánchez-Terán el 18 de gener de 1977, en què «Saluda atentamente a D. Antonio Cañellas, Presidente de la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas en España, y le agradece la atención que ha tenido al remitirle el programa de los actos conmemorativos del X Aniversario de los Pactos Internacionales de Derechos Humanos, que tendrán lugar en esta ciudad». Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

a fi de que coneguin i respectin els Drets Humans en la seva actuació executiva i legislativa»²²⁷.

En aquesta mateixa línia es va manifestar la Coordinadora d'Organitzacions No Governamentals per la Promoció i Defensa dels Drets Humans²²⁸ en enviar una carta al governador civil l'1 de juliol de 1977 –i l'enviaren al nou governador civil, José María Belloch, el 28 de juliol de 1977–, en protesta per la detenció d'Oriol Martí i els maltractaments rebuts (pels quals aquest va presentar una denúncia):

«1r) La nostra repulsa davant la forma d'actuació de la força pública, que segons diu la denúncia dels testimonis, va ser colpejat a les Rambles en la manifestació del dia 26 de juny, fins i tot una vegada emmanillat i en estat d'inconsciència.

2n) Aquest comportament vulnera els drets de la persona humana i els de manifestació i d'expressió, drets que tota societat que es vol democràtica ha de respectar i protegir.

Esperant que pràctiques com les denunciades siguin abolides, demanem la seva actuació perquè prengui les mesures corresponents i informi a l'opinió pública, i gestioni la llibertat immediata de l'Oriol Martí i Casas». Signat per Joaquim Boix, Isabel Roura i Mª Teresa Domènech»²²⁹.

La nova situació política del país va fer redirigir els esforços dels Amics de les Nacions Unides cap a la denúncia de manca de respecte als drets humans que la democràcia havia assumit, com es pot observar en aquest darrer cas; paral·lelament, es va mostrar interès en la qüestió catalana –l'1 de març de 1977 se sol·licità permís al Govern Civil per a la celebració d'una conferència en el marc del Congrés de Cultura Catalana sobre "El fet nacional"– o qüestions més generals, com les centrals nuclears, tema recurrent al llarg de tot el 1977.

En definitiva, després de resseguir la vida de l'associació d'Amics de les Nacions Unides des dels seus orígens fins a 1977, arribem a la conclusió que la incidència d'aquesta en la vida associativa de Catalunya va ser més que notable. Sempre des dels principis de la ONU, l'entitat va exercir una pressió incessant envers les autoritats franquistes per a

²²⁷ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

²²⁸ Amics de les Nacions Unides hi està integrada, juntament amb el Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, club d'amics de la UNESCO, Associació Catalana de la Dona, Col·legi de Metges de Barcelona, el d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics, el de Doctors i Llicenciats, Comissions de Solidaritat de Catalunya, Associació de Familiars i Amics dels Presos Polítics de Catalunya, Associació d'Ex-Presos Polítics de Catalunya i Amical d'Ex-Deportats de Matthesen.

²²⁹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 706.

assolir el respecte als drets humans. La seva lluita, però, va un pas més enllà: d'aquesta demanda es passa a la denúncia d'un règim que no els garanteix i d'aquí a la lluita oberta per un canvi democràtic que superi les estructures dictatorials i fomenti el respecte als drets més bàsics. En aquest context veiem una entitat que, des del treball compartit amb altres organitzacions, polítiques o socials, s'inscriu en el front ampli que és l'antifranquisme, donant el seu suport moral i executiu a col·lectius que exerceixen la mateixa lluita des de posicions diverses. Com afirma Ysàs:

«la sociedad española durante los años del franquismo tardío no era esa sociedad pasiva y apática que con frecuencia se ha presentado. Es cierto que existía pasividad y apatía, como lo es que el aparato represivo franquista continuaba siendo capaz de paralizar a través del miedo a sectores extensos de la sociedad. Y, evidentemente, no es menos cierto que el régimen continuaba disfrutando de notables apoyos sociales. Pero, al mismo tiempo, también es incuestionable que en la sociedad española fue desarrollándose una importante conflictividad social que tenía un carácter inequívocamente antifranquista por la propia naturaleza del régimen, en especial por su negación de los derechos civiles básicos»²³⁰.

Si a això hi sumem la important labor de difusió dels valors democràtics entre la societat, no hi ha cap dubte que l'hem d'inscriure en l'espectre polític frontalment oposat a la dictadura. Com explica Anton Cañellas: «és evident que la nostra associació va ser, alhora que un centre divulgador dels valors de la democràcia i els drets humans i de formació, un fòrum de trobada i de participació democràtica que va afavorir el clima d'entesa, en la perfecte convivència i pluralitat que tant ens ha caracteritzat»²³¹.

²³⁰ Pere Ysàs "¿Una Sociedad pasiva? Actitudes, activismo y conflictividad social" *Ayer*. Núm. 68, 2007. p. 57.

²³¹ Enrique Vicién *Asociación per a les...* p. 111.

4. COL·LEGI D'ADVOCATS DE BARCELONA

L'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona es fundà el 17 de gener de 1833 com a corporació professional d'assistència als advocats. La fi de la Guerra Civil en condicionà el seu desenvolupament, atesa la depuració que va patir: «La depuració fou un llarg procés que s'inicià la primavera de l'Año de la Victoria quan, al marge de qualsevol disposició ministerial, la Junta de Govern incità que es presentessin denúncies per actuacions «inmorales» en l'exercici de la professió»¹.

Malgrat que la història de l'entitat es remunta al segle XIX, el tomb que va fer en la segona meitat del període franquista ens condueix directament als anys de constitució de les altres tres entitats aquí estudiades, si prenem la idea de Maria Jesús Espuny (que la documentació fonamenta sòlidament) sobre el: «desplegament d'activitats encaminades a augmentar la presència de l'entitat en la vida de la societat civil catalana, [que] es van intensificar amb l'elecció com a degà de Frederic Roda Ventura l'any 1963»². Com es desprèn de les paraules d'Espuny, la visibilitat social del Col·legi va anar *in crescendo* en aquests anys, passant del sovint endogàmic món del dret, a intervenir –sempre des de la vessant jurídica– en els principals esdeveniments socials de la província, que ràpidament prenen un to polític. Per això, malgrat tenir unes característiques orgàniques diferents a la resta d'entitats analitzades, se l'ha situat en aquest context.

Les fonts han condicionat l'estudi de la institució, centrant-nos en la informació que transmeten les actes de la Junta de Govern en tant que òrgan de direcció del Col·legi. Com és evident, aquesta documentació limita les possibilitats de l'investigador, si bé la nostra mirada procura anar més enllà en la interpretació dels fets. Estretament relacionat amb això cal fer un segon advertiment de rellevància: hom ha de distingir entre els plantejaments de la Junta, l'actuació de la mateixa institució i el paper desenvolupat per advocats més o menys organitzats que se situen en la defensa dels drets dels processats polítics i aposten decididament pel canvi democràtic en el marc

¹ Aram Monfort "La depuració franquista dels advocats de Barcelona (1939–1945). Una aproximació a l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona de la postguerra" *Franquisme i Transició*. Núm. 1, 2013. p. 127.

² Maria Jesús Espuny "Col·legi d'Advocats de Barcelona" a DD.AA. *Catalunya durant...* p. 95.

de la corporació. Enric Leira fa referència al «protagonisme que tenien, dins del Col·legi, molts del reduït grup d'advocats significats per constituir, en aquell moment, l'oposició activa a la dictadura»³. Aquests capteniments poden ser o no ser coincidents en funció del cas, i sovint mostren una institució que és empesa a l'arena pública per iniciativa dels darrers. El paper motor de l'esmentat col·lectiu serà claríssim en tot el període, especialment a partir de «La creació d'associacions de defensa i estudi dels drets humans i la introducció d'elements reivindicatius en algunes de les seves manifestacions públiques, [que] van fer que el Col·legi d'Advocats se situés clarament en una posició crítica respecte el que estava succeint sota el règim franquista»⁴. La incidència va ser tal que des de la Junta del Col·legi van existir queixes per l'acció d'alguns advocats en aquest sentit⁵.

Així, els apartats d'aquest capítol s'han organitzat de forma temàtica, en base als diversos àmbits que va atendre el Col·legi amb una certa rellevància pel què fa a les problemàtiques socials. Amb tot, la distribució d'aquests conté en sí mateix una certa temporització, essent el primer el reservat a la protecció als advocats, com a principal element de vinculació amb la realitat social del país en els primers seixanta, i l'últim, aquell que comprèn el període situat entre la mort del dictador i la consolidació de la democràcia.

La depuració del Col·legi d'Advocats de Barcelona posterior a la Guerra Civil va marcar profundament el tarannà de l'organització durant molts anys, de tal manera que l'obertura a posicions menys ancorades en el corporativisme franquista va ser necessàriament progressiva. De fet, Albert Fina, advocat des de 1959, explica a les seves memòries que «el Col·legi no era precisament progressista»⁶. Una data a destacar en aquest procés és el 17 de desembre de 1952, quan «el degà va ser

³ Enric Leira "El Col·legi d'Advocats" a DD.AA. *Albert Fina*. La factoria cultural, Barcelona, 2001. p. 250.

⁴ Francesc Vilanova "El paper cívic dels col·legis professionals" a DD.AA. *Història, política...* p. 222.

⁵ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 359.

⁶ Albert Fina *Des del nostre despatx*. Dopesa, Barcelona, 1978. p. 41. Serveixi per prendre en valor la idea de l'advocat, el que es desprèn de l'acta de la Junta de govern del Col·legi de 15 de maig de 1962: «Contestar a Don Desiderio Molto Garrido, que comunica que ha sido detenido su hijo en la Prisión Celular, está incomunicado y no puede hacerse cargo de su defensa ningún letrado por estar sujeto a la jurisdicción militar, que no es competencia del I. Colegio su intervención en este asunto, sino de un letrado particular a quien puede dirigirse a los efectos oportunos». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-5-1962.

designat de nou pel vot directe i secret dels col·legiats»⁷; per tant, ja en el darrer període de Josep Maria Pi-Suñer⁸ i especialment amb l'arribada al deganat de Frederic Roda el Col·legi va incrementar la seva implicació social, sobretot en tot allò que afectava a la relació amb les autoritats. Ho explica el mateix Fina: «el vam engrescar [a Roda Ventura] perquè es presentés a les eleccions de 1962 arran de la seva participació activa davant de la policia per alliberar els treballadors i intel·lectuals detinguts»⁹. De fet, «progressivament, s'anaven mostrant cada cop més receptius a les queixes i protestes contra un règim polític que no reconeixia els drets i llibertats polítiques dels ciutadans i els perseguia quan intentava exercir-les, que prohibia qualsevol manifestació de catalanisme, que reprimia els treballadors que realitzaven activitats sindicals, que mantenia la pena de mort com una arma de repressió política i tribunals especials, totalment addictes al règim, per a jutjar la dissidència»¹⁰. De tal manera que «Els nous directius van començar a prendre posició davant de qüestions cíviques, culturals i socials, entre d'altres, cada vegada més presents en la vida quotidiana»¹¹. Miquel Casals, escollit degà en les eleccions de finals de desembre de 1972 en substitució d'Ignasi de Gispert, encarna aquesta dinàmica. La seva trajectòria al capdavant de la corporació va coincidir amb l'etapa de més mobilització social a Barcelona; tot i que dins del Col·legi i la mateixa Junta van existir posicionaments més progressistes, el seu compromís envers l'establiment d'un Estat de dret sembla fora de tot dubte si ens atenem a les iniciatives engegades des de l'entitat en els darrers tres anys de vida de Franco –amb una gran influència en el Congrés de Cultura Catalana, en tant que president del seu Comitè Executiu–. Borja de Riquer emmarca aquest canvi en un procés més ampli:

«desde mediados de la década de 1960 se apreció la adopción de actitudes críticas con el régimen franquista por parte de algunos colegios profesionales. La elección de juntas

⁷ Maria Jesús Espuny "Col·legi d'Advocats... p. 95.

⁸ Francesc Casares parla de la introducció a la Junta d'advocats més radicalitzats amb la vista posada en la democratització de la direcció. Francesc Casares *Memòries d'un advocat laboralista*. La Campana, Barcelona, 2006. pp. 575-576.

⁹ Albert Fina *Des del nostre...* p. 42. El mateix Fina explica una anècdota que mostra el tarannà del nou degà i la situació que va generar en el Col·legi: «En Roda Ventura el primer que va fer, en arribar al Col·legi com a degà, va ser treure el retrat d'en Franco instal·lat en el despatx del deganat. Això va empenyar uns quants advocats franquistes que encara tenien un pes específic al Col·legi». Albert Fina *De la llei i la justícia*. Editorial Laia, Barcelona, 1987. p. 139.

¹⁰ Enric Leira "El Col·legi... p. 251.

¹¹ Francesc Vilanova "El paper cívic... p. 222.

directivas con la presencia de destacados demócratas posibilitó que de forma progresiva algunas corporaciones superasen la subordinación política que habían adoptado durante la postguerra y asumiesen un estatus de independencia profesional y de libertad para opinar y manifestarse en público. Este proceso fue notable en Barcelona a partir de los años 1964-1966, cuando en el colegio de abogados accedió al decanato el catalanista moderado Frederic Roda Ventura»¹².

De fet, ja des dels anys seixanta però de forma clara als setanta, els col·legis professionals van jugar un paper destacat en el qüestionament de la dictadura, atesa les especials circumstàncies orgàniques en què vivien: des de la legalitat que ostentaven, el règim no podia ignorar les seves reclamacions, especialment perquè això situaria les autoritats davant d'aquest col·lectiu, amb l'evident perill d'enfrontament, que feia aflorar a ulls públics el caràcter dictatorial de la dictadura. Quan el franquisme va afrontar la seva fase terminal i la pèrdua d'aquest sector es va fer notòria, en un context de contestació ampli, les autoritats van actuar amb molta més duresa, com posa de manifest la promulgació de la restrictiva llei col·legis professionals o la ignorància a certes demandes col·legials. Així, el Col·legi d'Advocats de Barcelona és un excel·lent reflex d'aquest procés. Tant és així que el Consell General de l'Advocacia de finals de de 1972 va posar sobre la taula una proposta per «suprimir el tràmit de l'aprovació prèvia de les candidatures per part del Ministre de Justícia, i aquest es limitava al dret d'ésser informat del resultat de les eleccions»¹³, que finalment es va permutar per un jurament de les lleis fonamentals del règim¹⁴. Aquesta decisió es va gestar arrel del vet que el ministre de justícia havia exercit sobre Tierno Galván en les eleccions del Col·legi de Madrid, que s'havien de celebrar en el mateix període i que posa de manifest la duresa del règim en els últims anys de vida del dictador, d'una banda, i la creixent importància del sectors més progressistes en els col·legis d'advocats¹⁵, de l'altra.

¹² Borja de Riquer *La dictadura...* p. 577.

¹³ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 320.

¹⁴ *Ibidem.* p. 322.

¹⁵ *Ibidem.* p. 320.

4.1 La protecció als advocats

El primer pas en aquest procés de trànsit del Col·legi va ser la defensa dels advocats implicats en diversos processos davant del règim. Aquest és el cas d'un dels personatges més actius i rellevants en el si del Col·legi i el món cívic de Catalunya, Agustí de Semir que, juntament amb l'advocat Rubio Fernández, van rebre amenaces del Govern Civil per la seva dedicació a la defensa de conflictes laborals¹⁶. A això la Junta mostrà un posicionament ferm per tal de resoldre el conflicte:

«Leídos los escritos presentados por Don Agustín de Semir Rovira y por Don Ignacio Rubio Fernández manifestando que habían sido llamados en las Oficinas de la Brigada Social de la Jefatura Superior de Policía donde se les indicó que de orden del Sr. Gobernador Civil de la Provincia debían cesar inmediatamente en su actuación profesional sobre asuntos de índole laboral o de lo contrario se atenderían a las consecuencias, la Junta de Gobierno acordó que el Sr. Decano Accidental visitara al Sr. Gobernador Civil para obtener la oportuna información y obrar en consecuencia»¹⁷.

La Junta del Col·legi va intervenir en defensa dels dos lletrats davant del Govern Civil. Els fets mostren com les iniciatives vinculades als moviments socials superen els límits de la institució; de la mateixa manera com la seva intervenció serveix de paraigües per a advocats que han anat massa enllà per als paràmetres de les autoritats. Aquesta mena de refugi és possible gràcies a la legitimitat guanyada amb el temps pel Col·legi, que mostra en tot moment una destacable proximitat i facilitat de tracte amb les autoritats. En la Junta de 22 de maig es donen les explicacions pertinents:

«El Sr. Decano informa de las gestiones realizadas con motivo de las detenciones de dos letrados bajo los supuestos de complicación en las actuales cuestiones laborales, y de que al parecer serán sometidos a Consejo de Guerra sumarísimo en virtud de la Ley de Orden Público. A tal efecto se acuerda dirigir instancia al Sr. Ministro de Justicia solicitando que en los juicios militares de carácter sumarísimo se autorice la

¹⁶ Sobre la implicació de Semir en causes polítiques i laborals ell mateix explica: «el meu despatx es va convertir en un dels despatxos de defensa dels processats polítics. Més endavant un grup d'advocats vam constituir la cúria de Barcelona. La gent ens considerava contra el règim perquè portàvem delictes polítics. Però per què era delicte fer una societat obrera? Perquè estava prohibit i com que no hi havia associacions autoritzades, tot podia ser delicte, la premsa tenia que passar per censura, esternudar podia ser delicte». Jaume Botey "Converses amb Agustí de Semir" *Cristianisme i Justícia*. Núm. Octubre de 2005. p. 7. Altres experiències d'advocats laboralistes a Francesc Casares *Memòries d'un advocat...*; el mateix Albert Fina *Des del nostre...*; DD.AA. *Albert Fina...*; Jason Garner *Advocats combatius i obrers rebels: el Col·lectiu Ronda i els conflictes laborals durant el franquisme i la transició*. ECOS, Barcelona, 2010.

¹⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-05-1962.

intervención de letrados civiles. La petición ha de fundarse en que convirtiéndose prácticamente en sumarísimos todos los juicios de carácter militar contra personas Civiles, por transgresiones de la legislación de Orden Público, resulta que el abogado, que es el llamado a defender el Derecho, aparece apartado casi siempre de la gestión de la defensa, cosa absolutamente incompatible con el Estatuto de la profesión y con los derechos, siempre respetados, de quienes la componen, de abogar por los que necesitan de su apoyo»¹⁸.

Ahora que es realitzen gestions pels dos advocats, l'incident posa sobre la taula un greu problema de l'ordenament jurídic franquista, que limita el dret de defensa dels acusats en impedir que sigui un advocat civil qui exerceixi aquesta potestat davant dels encausats. Per tant, deixant de banda que l'acusació a Semir i Rubio tingui fonament o no, existeix un problema de fons que va molt més enllà de l'incident de dues persones, i que afecta a la manca de garanties jurídiques del país, cosa que constitueix en última instància un atac als drets humans. I és que «el Régimen se irá dotando de todo un arsenal jurídico e institucional en el que los principios como la unidad jurisdiccional, las garantías procesales o la presunción de inocencia serían despojados de todo contenido»¹⁹.

Una situació semblant es va viure uns mesos després, amb l'empresonament dels advocats Rodolf Guerra, Joan Sardà Anton i José Ignacio Urenda. La demanda d'intervenció arriba a la Junta per mitjà de Francesc Casares –personatge que jugaria un paper destacat a Amics de les Nacions Unides–, que posa la direcció del Col·legi en situació d'haver d'intervenir en el procés contra els tres advocats:

«La Junta de Gobierno del I. Colegio de Abogados de Barcelona después de estudiar la instancia suscrita por los señores Casares Potau y otros Letrados de Barcelona, en el cual, y teniendo en cuenta que se encuentran sometidos a la jurisdicción militar tres abogados del I. Colegio de Barcelona, que son Don Rodolfo Guerra, Don Juan Sardá Antón y Don José Ignacio Urenda, solicitan, habiendo ya transcurrido cuatro meses desde la prisión, que se dirija escrito al Juzgado Militar especial Nacional de actividades extremistas en Madrid, pidiendo que se inhiba a favor de la jurisdicción ordinaria; que se dé la libertad provisional o la prisión atenuada a los encartados; y que se les permita

¹⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 22-05-1962.

¹⁹ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra el franquismo. Memoria de un compromiso político 1939-1977*. Crítica, Barcelona, 2013. p. 22.

la libre designación de Abogados, civil o militar, con las debidas garantías para su defensa»²⁰.

Novament, la qüestió de fons passa per l'encarcarat sistema jurídic que penalitza amb duresa les anomenades activitats contra el règim; en aquest cas el problema rau no només en l'empresonament dels advocats, sinó en la jurisdicció militar a què seran sotmesos, cosa que implica unes majors restriccions, que passen per l'impediment de designar un advocat civil que garanteixi una defensa no aplicada per la part demandant. Per això s'emplaça a la legitimitat del Consell General de l'Advocacia:

«Lo que afecta a la designación de un abogado civil, ha sido ya objeto de pedimiento general dirigido al Sr. Ministro de Justicia fundado en que aun cuando en los juicios sumarísimos el Abogado Militar es el único que puede actuar, resulta que el hecho de dar a los procedimientos carácter de sumarísimo en toda ocasión, impide la designación de aquella clase de abogado por parte de los interesados. En lo que hace a la competencia que habría de suscitarse al Juzgado Nacional y a la petición de libertad, estima la junta que aunque sean convincentes los razonamientos de la instancia, estaría más en su lugar una petición que pudiera formular el Consejo General de los Ilustres Colegios de Abogados de España, que tiene ámbito Nacional, en vez de hacerlo un Colegio con Jurisdicción Territorial concreta, por cuya circunstancia y a fin de que el Consejo General conozca en su pormenor los fundamentos de la instancia, se acuerda remitir al Excmo. Sr. Presidente del Consejo General de Ilustres Colegios de Abogados de España, la instancia de los Letrados de que se trata, a fines de lo en ella solicitado»²¹.

Tot i les demandes del Col·legi, el Consell de Guerra segueix endavant; en aquesta situació és el mateix Semir qui s'adreça a la Junta en els següents termes:

«Visto el contenido del escrito de fecha 1º del corriente que dirigen al Decano los letrados Don Agustín de Semir, y otros, siete, en la que dicen que siendo próxima la fecha en que se celebre el Consejo de Guerra para ver y fallar la causa que se sigue contra los colegiados Sres. Guerra, Sardá y Urenda, parece conveniente que la Junta de Gobierno designe algunos colegiados presididos por algún miembro de la propia Junta que asistan a las sesiones del Consejo de Guerra que debe celebrarse en Madrid, se acuerda dirigirse al Presidente del Consejo General para que procure recabar del Consejo de Guerra o del Auditor Militar de la Región se reserven tres lugares en el local

²⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 25-9-1962.

²¹ *Íbidem*.

en que dicho Consejo debe celebrarse, para que puedan ser ocupados por tres colegiados de Barcelona que desean asistir al mismo»²².

La primera reunió de govern presidida per Frederic Roda planteja les accions concretes acordades en la Junta General Ordinària del Col·legi d'Advocats de Barcelona en relació a l'esmentat Consell de Guerra:

«Remitir al Ministerio de Justicia la proposición acordada por la última Junta General Ordinaria respecto a la situación de los tres abogados Don Rodolfo Guerra Fontana, Don Juan Ignacio Sardá Antón, Don José Ignacio Urenda Barriego, detenidos y sometidos a juicio sumarísimo en Madrid, y abierta deliberación sobre si debe reproducirse textualmente dicha proposición con las firmas de los que la suscriben, se acordó, por mayoría, que dicha remisión se haga sin hacer constar el nombre de los firmantes»²³.

L'acta de la reunió resulta especialment aclaridora del posicionament de la direcció: existeix una voluntat d'obertura, especialment en la defensa a advocats, que es concep com una mesura comprensible per al franquisme des d'una visió corporativista i que per tant, no necessàriament implicaria un enfrontament obert amb les autoritats. Amb tot, és la iniciativa d'advocats implicats en la lluita antifranquista i la pressió exercida des d'una Junta ordinària la que engega les gestions, des de la prudència d'evitar la implicació nominal dels signants del document enviat a les autoritats. Per tant, la direcció es troba en un terreny incert, com demostra el fet que són els mateixos col·legiats que empenyen la Junta a assistir al judici: «El Sr. Decano informa a la Junta haber sido visitado por varios colegiados interesando la asistencia de un miembro de la Junta a la vista del Consejo de Guerra sumarísimo que ha de tener lugar en Madrid el viernes próximo»²⁴. Fina explica aquesta coexistència que es va anar encaixant amb el pas del temps: «La Junta i els companys del Col·legi no sempre van coincidir amb nosaltres en tot. Ni de bon tros. El nostre ritme, per dir-ho així, era molt més accelerat. Sovint ens semblava que el Col·legi, la Junta, no feia prou. Però sí que hi va haver, des de Roda Ventura, una comprensió i en ocasions, fins i tot, una estreta col·laboració,

²² II·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-10-1962.

²³ II·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 29-1-1963.

²⁴ II·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-2-1963.

amb la Junta del Col·legi en favor dels anhels democràtics que, de forma paulatina, reeixien en el Col·legi d'Advocats»²⁵.

Després de la celebració del judici, la Comissió Internacional de Juristes, amb seu a Ginebra, s'interessa via carta de 14 de març per la situació del procés. La resposta des de Barcelona estableix que: «este Colegio de Abogados en el indicado caso, como en cualquiera otro en que intervienen abogados, se ha ocupado del asunto, adoptando las medidas que ha estimado convenientes»²⁶.

L'espai guanyat durant anys pel Col·legi a la societat catalana i la seva capacitat d'influència –si més no, d'intercanvi i atencions– en les altes esferes del poder es pot observar amb l'entrevista entre el degà Roda i el ministre de justícia, en què van repassar totes i cadascuna de les intervencions de l'organització en els processos en què s'havien vist involucrats advocats en els últims temps i que havien demanat de la seva atenció:

«Escrito de 22 de junio de 1962, interesando la suspensión del Decreto de 21 de septiembre de 1960; escrito de 6 de julio de 1962, rogando se permita la visita de abogados civiles a presos sujetos a la Jurisdicción Militar, y para que en los juicios sumarísimos los procesados puedan ser defendidos por abogados civiles; escrito de 1º de febrero de 1963, trasladando el acuerdo de Junta General Ordinaria, en el que se expresa la inquietud y preocupación producida entre los colegiados, en los juicios sumarísimos, por la prolongación del periodo de instrucción de los mismos y especialmente en el caso de los colegiados procesados Sres. Guerra Fontana, Sardá Antón, y Urenda»²⁷.

Malgrat que la lògica de l'entramat legislatiu franquista passa per sobre d'aquestes intervencions, no deixa de ser de gran rellevància la capacitat de la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona d'interpel·lar directament les autoritats i defensar els propis posicionaments.

El Col·legi va mantenir aquesta actitud de defensa dels advocats, que suposa la protesta per la manca d'un sistema judicial que protegeixi el lliure exercici de l'advocacia i, en última instància, el dret a una instrucció judicial justa. És per això que

²⁵ Albert Fina *De la llei...* p. 141.

²⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-3-1963.

²⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-4-1963.

la Junta va decidir actuar davant la intervenció de la Brigada Político-Social mitjançant l'advocat Ferrer, antic col·laborador de Francesc Casares al seu despatx, i Agustí de Semir, «que havien estat detinguts, torturats i processats per les seves activitats en defensa de les llibertats»²⁸, presentant una querella que assumí el mateix degà:

«Atendiendo al contenido de la carta dirigida al Ilmo.Sr.Decano y la Junta de Gobierno por el letrado en ejercicio D. Joaquín Ferrer Mallol, fechada en 5 del actual, que contiene la relación de hechos relativos a su detención en la madrugada del día 13 de enero último por los Inspectores de Policía pertenecientes a la Brigada Político-Social, de los que se desprende la realización de actos, que de ser ciertos, constituirían la comisión de un delito por parte de funcionarios de la Policía, se acordó: Primero: Que por el Colegio se ejercite la acción penal pública prevista en el art.101 de la Ley de Enjuiciamiento Criminal, mediante la interposición de la oportuna querella contra los presuntos autores que se mencionan en la referida carta. Segundo: Encomendar la redacción de la querella a D. Federico Roda Ventura en su calidad de Decano del Colegio»²⁹.

El tràmit no anà més enllà del pagament de la fiança –quantitativament importantíssima– i l'admissió de la querella, però explica quin és el posicionament que començà a prendre la direcció del Col·legi en defensa d'una justícia garantista: «Informa el Sr.Decano sobre la situación en que se encuentra la instrucción de la querella presentada por el Colegio contra los funcionarios de la Brigada Político-Social, y que ha sido admitida, previa constitución de fianza por la suma de 100.000 pesetas»³⁰.

Una situació semblant es devia produir perquè la Junta es plantegés la gestió amb el governador civil –amb un retorn via carta, que l'acta de la Junta de 15 de juny no arriba a explicar, però que hem d'entendre des de la formalitat de les atencions de la màxima autoritat de la província– dos mesos després, en relació a les dificultats que trobà Semir: «Visto el escrito dirigido a esta Junta por el letrado D.Agustín de Semir, dando cuenta de unos hechos acaecidos con motivo de haber sido citado por la Jefatura Superior de Policía, se acuerda dirigirse al Excmo. Sr. Gobernador Civil y al Jefe

²⁸ Tomàs de Montagut (Dir.) i Elena Roselló (textos) *L'advocacia de Barcelona: diàleg amb la història*. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona, 2014. p. 247.

²⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 9-2-1965.

³⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-3-1965.

Superior de Policia, consignando la respetuosa protesta del Colegio e interesando se adopten las oportunas medidas para evitar que en lo sucesivo se puedan reproducir actuaciones parecidas»³¹. La queixa del Col·legi es traslladà a instàncies judicials el març de 1967 com a conseqüència del tracte dispensat per un jutge, que va intervenir arran de les detencions practicades a l'homenatge a Rubió i Ors, que havia estat prohibit pel Govern Civil:

«-I- Esta corporación formula queja contra el Magistrado Ilmo. Señor Don José Redondo Salinas, Juez de Instrucción del Juzgado nº 15 de los de Barcelona, fundada en los hechos siguientes:

El día seis del corriente mes de Marzo se hallaba en funciones de guardia el Juzgado nº 2, si bien sustituía al titular del mismo, el Juez de Instrucción D. José Redondo Salinas. En el indicado día fueron puestos a disposición de tal Juzgado, junto con las correspondientes diligencias policiales, diecisiete detenidos, que ingresaron seguidamente en los calabozos. Poco después se personaron en el Juzgado de Guardia los Abogados que, a petición de los detenidos, debían asumir su asesoramiento y ulterior defensa.

Dichos letrados, estimando que por el señor Juez de Guardia se dificultaba su actuación profesional, impidiéndole o dificultándole el cumplimiento de la misión de defensa, solicitaron amparo al Decano del Colegio de Abogados, Don Federico Roda Ventura, a quien informaron, desde su punto de vista, de lo que venía ocurriendo.

Don Federico Roda acudió al Juzgado de Guardia, atendiendo la petición de los referidos Abogados, sobre las diez y media horas aproximadamente, y solicitó, como Decano del Colegio de Abogados de esta Ciudad, ser recibido por el señor juez de Guardia [s'explica l'espera d'una hora, així com un tracte de gran descortesia cap al degà, que segueix narrant els fets en l'acta] “Me ha recibido despóticamente. Ni tan solo me ha incitado a tomar asiento. Me ha tenido en pie todo el rato, anunciándome, ya de entrada, que si me recibía era como un caso de excepción por ser el Decano, pero que debía advertir a “mis Abogados” que no le importaran pidiendo visitas. Le he replicado diciendo que no eran mis Abogados, sino mis compañeros”»³².

Però Roda no va poder obtenir res més de positiu, tot i la posterior conversa molt més afable –però també estèril– amb el fiscal Alejandro del Toro. La intervenció del degà

³¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-5-1965.

³² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-3-1967.

pretenia assegurar-se de l'assistència jurídica dels detinguts, en una situació que des del Col·legi es considerava alarmantment recurrent:

«La queja que formulamos se funda en el hecho de no haberse guardado las consideraciones –casi el respeto– debidas al Decano del Colegio de Abogados, Don Federico Roda Ventura, y no haber atendido a las peticiones de éste en orden a no dificultar la actuación profesional de los Abogados defensores de los detenidos.

[...] -II- No podemos ocultar a V.E. que el caso que dejamos denunciado, más que un hecho insólito, viene a constituir la culminación de una situación ambiental.

La indispensable colaboración entre Funcionarios de las Carreras Judicial y Fiscal y los Abogados en ejercicio, a los fines de la más recta y eficaz administración de justicia, hace ya demasiados años empezó a periclitarse [sic] –no, ciertamente, por deseo de los últimos– y ha continuado progresando en forma alarmante, hasta provocar la actual situación, a todas luces insostenible, que ha culminado con los deplorables hechos de que fue víctima nuestro Decano Federico Ventura el mismo día de su muerte, y que son objeto de la queja que dejamos formulada»³³.

S'eleva, així, una queixa formal per la reiteració d'uns fets que d'una manera o altra mostren de forma clara la manca de drets per al lliure exercici dels advocats i dels acusats. I és el mateix Col·legi d'Advocats de Barcelona qui es posa al davant d'aquesta denúncia:

«No se trata de una protesta singular, formulada en nombre de uno o unos Abogados, que se consideran vejados por razón de un hecho determinado. La queja es genérica y va contra un estado ambiental, que se ignora como se ha creado, pero que da por resultado que en ciertos Juzgados y Tribunales, los Abogados no reciban el trato a que son acreedores.

[...] No debe verse en estas palabras el menor propósito de zaherir a los dignísimos Funcionarios de las Carreras Judicial y Fiscal. Por el contrario, quieren patentizar la devoción de éste Colegio y de todos sus colegiados para aquellos; y persiguen la única finalidad de que se remedien –y el remedio es sumamente fácil– las contadas excepciones que existen a la regla general de señorío y corrección»³⁴.

³³ *Íbidem*.

³⁴ *Íbidem*. L'assistència a col·legiats empresonats va ser habitual, com demostra el cas de Lluís Salvadores, destacat dirigent del PSUC: «Constituir una fianza carcelaria de 75.000 pesetas en favor del letrado D.Luis Salvadores Verdasco, que se halla recluso en la Prisión Celular, atendidas las circunstancias de que la privación de libertad es debida a supuesto delito de convicción ideológica, y la inexistencia de medios económicos en el colegiado para depositar la cantidad fijada en el afianzamiento». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 22-4-1969. La detenció de l'advocat s'havia produït en un context de gran repressió sobre el PSUC; el Col·legi acomplia el paper de vetllar pels seus membres.

Aquest document ve a demostrar la correlació entre les demandes del Col·legi i els principis d'un Estat de dret, si més no en matèria judicial, establint uns canals habituals de protesta davant la manca de garanties democràtiques. Com plantegen Encarna Nicolás i Alicia Alted: «La ausencia de cauces democráticos para satisfacer las exigencias de profesionales en consonancia con el desarrollo económico y la demanda social fue lo que impulsó a enseñantes, médicos, abogados, periodistas, actores y técnicos en general a constituir movimientos representativos del sector o a fortalecer los colegios profesionales ya existentes. Las clases medias se vieron implicadas en estos movimientos, aunque sólo fuera porque lo estaban “sus hijos”»³⁵. Així, davant la impossibilitat de traslladar la problemàtica a instàncies democràtiques³⁶ més enllà de la pròpia professió, el Col·legi d'Advocats es va fer fort en la seva legitimitat per a protestar davant la situació de bloqueig permanent a què forçaven les autoritats amb les seves encarcarades estructures, cosa que el situava cara a cara amb aquestes institucions. Endemés, aquest fet s'ha d'entendre des de l'acció i pressió d'advocats com Agustí de Semir, Albert Fina, Montserrat Avilés, Francesc Casares o Josep Solé Barberà, habitual defensor d'acusats de delictes polítics i empresonat l'abril de 1970, per qui el degà féu gestions pertinents amb les autoritats, segons s'informa a l'acta de 14 d'abril del mateix any³⁷.

En aquest mateix ordre de coses s'inscriuen les protestes de diversos col·legiats pel tracte inadequat de la policia:

«Visto un escrito firmado por D. Marcos Palmés y otros colegiados, exponiendo unos hechos sucedidos en la Jefatura Superior de Policía, en la que se habían personado en sus funciones de Letrados defensores de varios detenidos, y formulando queja contra la actuación del Jefe de la Brigada Político Social, que por el Ilmo. Sr. Decano se dirija comunicación al Jefe Superior de Policía, trasladando parte del escrito presentado, y solicitando información sobre los hechos que en el mismo se reseñan, dando cuenta del acuerdo adoptado los firmantes del escrito»³⁸.

³⁵ Alicia Alted i Encarna Nicolás *Disidencias...* p. 67.

³⁶ En el seu defecte, s'envia una còpia del text al Consell General de la Advocacia.

³⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-4-1970.

³⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-3-1971.

La lluita per l'exercici de la seva professió esdevé la lluita per una societat més democràtica, exercint una pressió sobre les autoritats que, si bé no impedeix que el règim actuï amb tota la seva força repressora, intervé de forma important en el procés de deslegitimació i erosió del mateix, especialment quan els arguments provenen de principis de dret internacionalment acceptats pels sistemes democràtics. Com explica Fina: «Durant molts anys, mentre va durar la dictadura, els advocats militants antifranquistes, que també n'hi va haver, vam utilitzar el Col·legi per fer política contra el règim»³⁹. Serveixi com a mostra d'aquesta pressió el següent fragment de l'acta de 21 de desembre de 1972: «Visto un informe del Jefe Superior de Policía, contestando sobre los motivos que ocasionaron la detención de los letrados Sres. Espuny y Leira, dirigir nuevo escrito al Jefe Superior de Policía, poniéndole de manifiesto que a criterio de esta Junta de Gobierno las actuaciones pasadas de dichos Letrados no podían justificar su detención»⁴⁰.

La implicació dels advocats en la defensa de casos polítics era habitual i això portava el Col·legi a veure's involucrat directament o indirecta en litigis amb les autoritats. Aquest és el cas de l'acusació a Albert Fina, Ascensió Solé i Montserrat Avilés –a més d'un treballador, Francisco Puerto– davant del TOP, acusats d'editar una circular informativa. De tot plegat se'n va informar en Junta de 27 de març de 1973⁴¹. El judici es va celebrar el 31 de gener de 1974, essent condemnats, però va ser anul·lada posteriorment pel Tribunal Suprem «per considerar que la manca de compliment dels requisits administratius no constituïa, per ella mateixa, un fet inclòs en el codi penal»⁴². Francesc Casares ha explicat aquest procés: «la connexió entre la seva actuació professional com a laboralistes, el seu compromís polític i sindical en la clandestinitat i la identificació amb les persones defensades era tan estreta que els havia de portar, fatalment, a tots dos [Fina i Avilés], com a tants d'altres –cal dir-ho– a caure, per dues vegades, a les mans de la Policia, i a passar, després, una temporada a la presó Model, a haver de fer front a un processament i a respondre en un judici

³⁹ Albert Fina *De la llei...* p. 139.

⁴⁰ II·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 21-12-1972.

⁴¹ II·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-3-1973.

⁴² Enric Leira "El Col·legi..." p. 271.

davant del TOP»⁴³. La Junta de govern se situà al costat dels acusats, en defensa del dret d'informació dels advocats envers els clients⁴⁴. Casares explica l'estratègia de l'advocat defensor, Josep Benet, d'implicar el Col·legi: «Benet tenia molt clar que calia convertir aquell judici en un procés del règim contra el lliure exercici de la professió i no va parar fins a aconseguir que estiguessin presents a l'acte de la vista una bateria d'il·lustres juristes dels Col·legis de Madrid i Barcelona»⁴⁵.

De la mateixa manera, davant del judici a celebrar el 4 de març de l'any 1975 contra Fina i Avilés, els donà suport formalment el 18 de febrer de 1975⁴⁶. El degà Casals va assumir la defensa i el judici es va convertir ràpidament en una oportunitat de reivindicació: «Va ésser un encert polític convertir els nostres judicis en instruments de mobilització general a favor del dret de reunió, d'expressió i d'associació»⁴⁷. Aquesta dinàmica fou habitual, arribant a l'«inevitable carácter propagandístico que toma la defensa cuando el proceso se convierte en un juicio a una ideología o grupo concreto. En su exposición, el militante o su abogado realizaban una crítica a la sociedad y una “apología” más o menos directa de los fines que persigue el activismo “ilegal”»⁴⁸. En aquesta causa, els tres acusats «logran convertir su acusación en la acusación a la dictadura franquista»⁴⁹.

En conseqüència, podem establir que el Col·legi d'Advocats, en tant que assistent als advocats implicats en aquests judicis i/o queixes davant les autoritats, serà progressivament un instrument d'entrada progressiva de lluita a favor dels principis democràtics, que es desenvoluparà a partir de la segona meitat dels anys seixanta.

⁴³ Francesc Casares “Tan a prop i tan lluny” a DD.AA. *Albert Fina...* p. 65.

⁴⁴ Enric Leira “El Col·legi...” p. 271.

⁴⁵ Francesc Casares “La contribució de Josep Benet a la lluita democràtica, com a advocat de resistents” a DD.AA. *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991. pp. 21-22.

⁴⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-2-1975.

⁴⁷ Albert Fina *Des del nostre...* p. 121.

⁴⁸ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales para el estudio de la abogacía antifranquista*. Vol. 1. Ediciones GPS, Madrid, 2011. p. 338.

⁴⁹ Antonio Martín “La dimensión humana” a DD.AA. *Albert Fina...* p. 43.

4.2 Els drets dels detinguts o la lluita per un procediment judicial just

La defensa dels drets dels detinguts es va convertir ben aviat en una activitat fonamental del Col·legi d'Advocats en el franquisme, principalment perquè correspon al món de l'advocacia vetllar per l'establiment d'uns procediments jurídics que s'ajustin als principis dels dret humans establerts en la *Carta de les Nacions Unides*; tenint present que Espanya incomplia repetidament –de fet quedava establert en la seva legislació– aquests esquemes, era tasca de la corporació treballar per a assolir aquest objectiu. Aquesta situació és seguida amb preocupació des de les Nacions Unides, com en l'acta de la Junta de 16 d'octubre de 1962, en què es plantegen accions immediates:

«En vista de la comunicació formulada por la International Bar Association recogiendo el deseo del Comité de la Comisión sobre Derechos Humanos de las Naciones Unidas de disponer de la máxima información posible sobre las diferentes leyes y prácticas con respecto al derecho que asiste a los detenidos a comunicarse con el Asesor y otros, a tenor de un programa de estudio de la situación del preso, y habida cuenta del carácter marcadamente técnico en el campo del Derecho Penal del conjunto de preguntas que constituyen el temario, se acuerda remitir al Catedrático del Derecho Penal de la Universidad de Barcelona la indicada documentación, por si tiene a bien hacer un estudio del particular, remitiendo el mismo a la Junta de Gobierno del I.Colegio, que agradecerá muchísimo tan ilustrada cooperación, para poder, en su día, dar respuesta a lo interesado»⁵⁰.

La qüestió representava un problema estructural de l'ordenament jurídic franquista i es convertí en tema recurrent per al Col·legi, cosa que la convertí en «la institució professional pionera i, ben segur, més combativa a favor del reconeixement dels drets humans i, concretament, de les garanties jurídiques dels perseguits, detinguts i condemnats»⁵¹. Un dels elements que apareixen de forma subjacent a aquest problema és la defensa dels processats en Consells de Guerra. Així, «el primer escollo para su desempeño profesional se presentaba aún antes de que el tribunal se decantara por un procedimiento sumarísimo u ordinario y residía en las limitaciones

⁵⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 16-10-1962.

⁵¹ Andreu Mayayo *La veu del PSUC. Josep Solé Barberà, advocat*. L'Avenç, Barcelona, 2007. p. 204.

que encontraban para asistir a los detenidos por supuestos actos subversivos»⁵². En uns anys d'acumulació de judicis d'aquesta tipologia, el Col·legi fa un pas endavant per assolir tal objectiu, com ha quedat clar en els casos d'advocats que es trobaven davant d'un tribunal com a acusats:

«el Consejo acordó nombrar una Ponencia que estudie la rectificación de los textos legales vigentes en el sentido de que en los Consejos de Guerra sumarísimos puedan los procesados nombrar abogados civiles o militares de su elección. Así como será posible la asistencia de los letrados que vistan toga a los Consejos de Guerra que se celebren en Madrid, con derecho, en este supuesto, a sentarse en estrados. Si no la visten, podrán también entrar en la Sala de Justicia con preferencia al resto del público, con solo identificarse como letrados del I.Colegio al cual pertenezcan»⁵³.

Com s'observa en el document, es parla de canvis legislatius, cosa que implica adreçar-se a les autoritats, i fer-ho des d'una perspectiva democratitzadora amb un «planteamiento de denuncias contra el andamiaje jurídico del Régimen»⁵⁴. Aquestes demandes neixen en el si de la Junta però sovint són els col·legiats que pressionen perquè es prenguin mesures en aquesta direcció⁵⁵. De fet, en ocasions la institució es trobava amb accions d'aquests darrers que sobrepassaven la legalitat vigent per assistir a condemnats. Serveixi d'exemple l'acta de la Junta de 2 de març de 1965 en què s'acorda iniciar tràmits per sancionar un advocat⁵⁶ que segons sembla, utilitzà incorrectament un document per a visitar un pres: «Pasar asimismo a Ponencia del Sr.Valón las diligencias iniciadas en la Secretaría del Colegio al letrado D.Juan A.Martí Bagué, que había utilizado indebidamente un volante expedido por la Secretaría del Colegio para su visita a un recluso; y comunicar al Director de la Prisión Celular el acuerdo de instruir el oportuno expediente»⁵⁷. Malgrat que Martí Bagué va interposar

⁵² Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 35.

⁵³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 23-10-1962.

⁵⁴ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 81.

⁵⁵ Sergio Vilar explicava com les demandes i posicionaments antifranquistes provenien d'advocats i passaven amb posterioritat als col·legis, que tenien la capacitat d'amplificar el discurs. Sergio Vilar *Historia...* p. 415.

⁵⁶ Finalment se'l sancionà amb «apercibimiento por oficio» en la junta de 6 d'abril. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 6-4-1965.

⁵⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-3-1965. S'acorda la interposició de la sanció a l'advocat en la mateixa Junta en què s'explica l'admissió a tràmit de la querella que el Col·legi ha presentat contra membres de la Brigada Político-Social. Això és un fidel reflex de la situació de certa ambivalència en què viu la corporació a mitjans dels seixanta.

«recurso de súplica contra la sanción de apercibimiento de oficio»⁵⁸ el Consell General de la Advocacia «confirma la resolución adoptada por esta Junta de Gobierno»⁵⁹.

Una situació semblant es va produir amb la sanció a l'advocat Jansana, d'abril de 1965: «Imponer la sanción de apercibimiento por oficio al letrado D. Antonio Jansana Ribot en el expediente instruido de oficio por la Junta como consecuencia de la comunicación recibida del Director de la Prisión Provincial de Mujeres, dando cuenta de la infracción por parte de dicho letrado del Reglamento de los Servicios de Prisiones, en las visitas efectuadas a una reclusa en dicho establecimiento penitenciario»⁶⁰.

Aquests fets són la viva representació de la realitat del Col·legi a aquestes alçades: d'una banda està més que assumida la necessitat de treballar per construir un Estat jurídicament més just i que garanteixi els drets dels empresonats; de l'altra, no són acceptables accions que passin per sobre de la llei, encara que siguin per assistir detinguts; en menor mesura, les actes de la Junta traspuen una facilitat de relació amb les autoritats i una legitimitat que no es vol perdre. Com a mostra d'això, observem la Junta de 24 de maig de 1966, en què es desestima traslladar al ministre de la governació una queixa formal expressada per un membre del Col·legi contra la policia: «Visto un escrito del colegiado Don Vicente de la Fuente, por el que se ruega se exponga a la Autoridad Militar la infracción del art. 14 de la vigente Ley de Orden Público, así como se dirija al Ministro de la Gobernación sobre ciertos pormenores relativos a la Policía Armada, contestarle que no procedía atender a su petición por no ser competencia de la Junta de Gobierno su intervención en los asuntos que se exponen en dicho escrito»⁶¹.

La Junta de govern del Col·legi es va convertir en una caixa de ressonància de les problemàtiques dels advocats en els processos de defensa i, alhora, en mitjà per intentar gestions que resolguessin la qüestió:

⁵⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-5-1965.

⁵⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-10-1965.

⁶⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-4-1965.

⁶¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 24-5-1966.

«Visto un nuevo escrito dirigido a la Junta por el Letrado D.Francisco Casares Potau y otros compañeros, dando cuenta de que no han sido resueltas las dificultades habidas para la comunicación con unos clientes suyos, presos en la Cárcel Modelo, a disposición de la Autoridad Militar, que por el Decano Accidental se eleven fundados escritos al Director General de Prisiones y al Capitán General de la IV Región Militar poniendo los hechos en su conocimiento, plateando los fundamentos legales en que se basan los escritos, y solicitando que, con la finalidad de velar por el mantenimiento y cumplimiento de las normas legales citadas, y por el respeto y consideración que merecen tanto la libertad humana como el libre ejercicio profesional, se eviten la creación de situaciones como las expuestas, ordenando al efecto las medidas que crean procedentes y conducentes a tal fin»⁶².

Aquesta queixa es va traslladar al president del Consell General de la Advocacia, que es va adreçar al director general de presons i el capità general de la IV Regió Militar⁶³, els quals van sol·licitar dades concretes per a la investigació de la Inspecció de Presons, sense especificar-ne res més.

La creació de la comissió sobre l'«Estatut del Pres Polític» –Manuel Villar Mir havia plantejat la qüestió en el marc del Col·legi d'Advocats de Madrid i seria presidida per Miquel Roca Junyent⁶⁴– és una mostra més d'aquesta voluntat que s'anava consolidant amb el pas del temps a mesura que se succeïen els esdeveniments. La comissió planteja l'establiment d'un règim diferenciat per a presos polítics, que la Junta del Col·legi aprova el dia 21 de gener i que es va redirigir al Consell General de l'Advocacia per a la seva ratificació el dia 20 de juny del mateix any⁶⁵, malgrat aquest organisme va «estimar inconveniente e innecesario distinguir entre presos comunes y políticos»⁶⁶.

La situació preocupava especialment als membres del Col·legi en els casos de presos polítics, cosa que s'observa en l'acord perquè el degà «dirija oficio al Director de la Prisión Celular, a fin de que se habiliten dependencias especiales para los presos

⁶² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-11-1967.

⁶³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 5-12-1967.

⁶⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 21-1-1969.

⁶⁵ Sergio Vilar *Historia...* p. 416.

⁶⁶ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 538.

políticos reclusos en la misma»⁶⁷. En aquesta mateixa línia s'entén l'actuació de la Junta el març de 1971:

«Visto un escrito dirigido a la Junta de Gobierno por varios Letrados, exponiendo la situación en que se hallan diversos presos políticos detenidos en la prisión celular, dirigirse al Director de dicho establecimiento penitenciario en el siguiente sentido:

“Pongo en su conocimiento que por un grupo de colegiados en ejercicio se ha remitido un escrito dirigido a la Junta de Gobierno que el suscrito preside, en el que se expresa su honda preocupación por la situación actual de unos setenta presos políticos que se hallan reclusos en esta prisión.”

“Dicha situación, reflejada en el susodicho escrito, es en síntesis la siguiente:

a) La huelga de hambre que han declarado la mayoría de aquellos presos políticos.
b) El castigo a que han sido sometidos los reclusos dichos, en celdas individuales, con la prohibición no sólo de recibir comunicaciones orales o escritas, sino además, de leer, estudiar, escribir o fumar.”

“c) El estado de las celdas de castigo, en las que no se encuentra ni un taburete ni ningún elemento que permita sentarse, durante e día.”

“Que en mérito de todo ello, le agradecerá ante todo, y en nombre de la Junta de Gobierno que presido, que a efectos de poder adoptar la decisión que proceda, nos informe acerca la realidad de lo acaecido; y a la vez, se autorice y permita la entrada en la Prisión a los médicos de los reclusos, o en su caso, a los médicos de la Mutualidad de este Colegio de Abogados, a fin de ser sometidos a una revisión general»⁶⁸.

No gaire més enllà, la Junta es va tornar a refermar en els seus principis: «Aprobar el escrito a dirigir al Excmo. Sr. Ministro de Justicia sobre una nueva reglamentación de prisiones acerca de los Presos Políticos y trasladar su texto al Presidente del Consejo General de la Abogacía»⁶⁹.

De la mateixa manera, trobem la carta que els advocats Agustí de Semir, Josep Benet, Pere Garcés, Montserrat Castelló, August Gil Matamala, Salvador Casanovas i Josep Solé Barberà adrecen a la Junta del Col·legi el 27 de febrer de 1966 en relació a dos reclusos de la presó de Burgos i un del Dueso als que se'ls ha privat el dret a la llibertat condicional, cosa que incorre en «infracción de las normas penales y administrativas

⁶⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 17-3-1970.

⁶⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 30-3-1971.

⁶⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-5-1971.

expresamente citadas»⁷⁰. Después de posicionar-se –«Nuestra impresión es que nos enfrentamos a una nueva infracción de los derechos humanos y a una nueva traba a la conversión de nuestro país en un marco de pleno Estado de Derecho»⁷¹–, denuncia que es troben:

«d) Ante una clara contradicción con las reiteradas manifestaciones de la Dirección de la Prisión Central de Burgos, a varios de los firmantes, en el sentido de que la Junta de Régimen de la misma, no demoraría ni un día la instrucción de los expedientes de libertad condicional, ni retendría en prisión una hora más de lo necesario a ningún recluso por razones que, de una forma u otra afectaran a la Junta.

e) En que limpios los expedientes pertenecientes a los reclusos, por no haber cometido falta alguna o por condonación de las que pudieran haber cometido, el derecho de la libertad condicional de los penados, quedaría a merced del criterio personal de unos funcionarios, con clara infracción de unas normas legales claras y concretas.

f) Con clara infracción de una normativa jurídica, aplicada en todos los países donde rige el Estado de Derecho, como es la de que los preceptos penales deben interpretarse siempre en el sentido más favorable al reo, principio que generalmente ha inspirado la actuación de nuestros Tribunales y ha presidido la doctrina sentada por nuestros penalistas»⁷².

Un dels punts més preocupants en relació als presos era el temps d'estada a comissaria, en què sovintejaven les pràctiques de tortura; és per això que se sol·licita: «recabar de la Sección de Derecho Político de la Comisión de Cultura de este Colegio, la elaboración de un estudio sobre las posibles contradicciones entre el contenido del artículo 18 del Fuero de los Españoles y el artículo 486 de la Ley de Enjuiciamiento Criminal, en cuyo estudio se contemple especialmente la aplicabilidad del plazo de 24 horas como periodo máximo durante el que puedan alargarse las detenciones que practiquen los funcionarios de la Policía Judicial»⁷³.

I encara més, la Junta pressiona les autoritats per restablir no només la legalitat vigent a les democràcies en relació als drets dels detinguts, sinó també la dignitat per mitjà del dret de presumpció d'innocència: «Dirigirse al Excmo.Sr. Gobernador Civil, recabando la adopción de las medidas que estime oportunas, a fin de evitar la

⁷⁰ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 604.

⁷¹ *Íbidem*.

⁷² *Íbidem*.

⁷³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-6-1972.

publicación de notas por parte de la Prensa en las que se presente a los detenidos como autores de los hechos que se les imputan, aún antes de que la Autoridad judicial competente se pronuncie sobre la existencia de simples indicios de criminalidad»⁷⁴. Aquesta dinàmica denunciada a través de la Junta és, però, la que utilitzaran molt sovint els mateixos advocats –especialment els laboralistes– per tal de generar estats d’opinió favorables als encausats, gràcies al vincle existent entre els primers i grups de joves periodistes⁷⁵. I és que la visibilitat pública de les causes era impulsada per «movimientos ciudadanos y profesionales [que] contribuyeron a revitalizar una tradición democrática, una cultura política de los españoles que la guerra civil había colapsado violentamente»⁷⁶. El control de l’opinió pública era important pels dos col·lectius i constituïa un element a explotar en el propi benefici⁷⁷.

La comunicació entre la Junta del Col·legi d’Advocats i les autoritats és constant en relació a la qüestió de l’accés dels advocats a la presó per tal d’assistir els condemnats; la reunió de 16 de gener de 1973 és un exemple del compromís que la direcció va adquirir en la qüestió:

«El Diputat Sr. Gasch, fa referència a les friccions que algunes vegades es produeixen en les visites de col·legiats als presos de la Presó Model de Barcelona, i en els contactes amb les Autoritats de la mateixa. Es parla sobre aquest problema i es recorda que el Director de la Presó ja s’havia dirigit a la Junta de Govern en el sentit que suggeria que es nomenés una Comissió per la pròpia Junta, a fi i efecte de poder tenir una relació seguida, amb les Autoritats Penitenciàries i en especial per poder-se exposar els punts de vista de cada ú, tota vegada que per part d’alguns col·legiats també s’ha abusat de la possibilitat que dóna la comunicació amb detinguts, portant a terme actes que s’aparten del seu comès professional com és visitar i comunicar-se amb els detinguts. El Sr. Gasch recorda que el Sr. Verde ha ajudat també en aquest assumpte, i la Junta acorda reestructurar la Comissió que es posarà en relació directament amb les Autoritats Penitenciàries, per a tractar dels assumptes normals, i que es compondrà del Diputat Sr. Gasch, Bibliotecari Sr. Verde i Secretari Sr. Pi-Sunyer, acordant-se per unanimitat que

⁷⁴ Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona *Llibre d’actes*, acta 13-6-1972.

⁷⁵ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 309.

⁷⁶ Alicia Alted i Encarna Nicolás *Disidencias...* pp. 64-65.

⁷⁷ D’aquí el pes que es va donar a la *Ley de prensa e Información* des de les institucions franquistes. Martí Marín *Els ajuntaments franquistes...* p. 359.

per part del Secretari es dirigeixi comunicació al Director de la Presó de Barcelona donant-li compte del nomenament de la Comissió.

S'acorda així mateix que quan es presentin problemes que s'apartin del tracte normal amb les autoritats penitenciàries, i que afectin directament a l'interès dels col·legiats i que tinguin un caràcter especial i s'apartin de lo [sic] que s'estima rutina diària sigui el propi Degà el que es posi en comunicació amb el Director de la Presó, a fi de tractar els assumptes pertinents.

El Degà diu que així ho farà, i donat el cas en que darrerament el Director de la Presó havia visitat personalment a membres de la Junta de Govern, serà ell, el que retornarà la visita al Director de la Presó de Barcelona. Així mateix s'acorda dirigir atent ofici al Director de la Presó de Dones de Barcelona, donant-li comptes de la formació de l'esmentada Comissió, a fi de tractar dels problemes que es puguin presentar en relació amb la intervenció dels lletrats en les visites i comunicacions a l'esmentada Presó»⁷⁸.

Observem com les gestions del Col·legi tenen un efecte, si més no formal, en la direcció de garantir els drets dels condemnats. La creació de la comissió a proposta del director de la presó resulta difícil d'entendre sense ser conscients del pes de la corporació a la ciutat davant de les autoritats. És el degà mateix qui adquireix el compromís personal de tractar directament qualsevol situació extraordinària que es pugui desenvolupar en un moment de tanta conflictivitat social i repressió. Per tant, el capteniment del Col·legi queda establert a favor de la sol·licitud de mesures de canvi adreçades a la satisfacció dels drets humans. Perquè així sigui, la Junta de 13 de febrer acorda que els tres responsables nomenats a tal efecte visitin els directors de les dues presons per tal d'iniciar els contactes⁷⁹.

Es tractava d'un problema estructural establert de forma deliberada per unes autoritats que seguien restringint drets als ciutadans de forma habitual. Serveixi d'exemple la comunicació amb la Junta de Montserrat Avilés i Leopold Espuny el novembre de 1974 (8 anys de pervivència des de la protesta per la mateixa qüestió el novembre de 1967 evidencia amb escreix que no només és un problema enquistat, sinó que existeix una voluntat política de fons) queixant-se de la «impossibilitat de poder comunicar-se amb les seves clientes Isabel López i Isabel Lloro»⁸⁰, preses al

⁷⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 16-1-1973.

⁷⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 13-2-1973.

⁸⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-11-1974.

centre penitenciari de detenció de dones de Barcelona. El problema és que «estan a disposició de l'Autoritat Militar, i que el Director de l'expressat Centre Penitenciari al·lega aquesta circumstància per a denegar el permís corresponent als advocats sol·licitants»⁸¹. Es pacta realitzar gestions a l'entorn de l'Autoritat Jurídica Militar.

El problema persisteix; Fina, Oranich i Oliveras es queixen «de l'actitud del Director de la Presó d'aquella ciutat [Lleida], que va negar una comunicació amb els seus clients perquè deia que estaven fent vaga de la fam, i que per tant, no podien comunicar-s'hi»⁸², i demanen que el Col·legi elevi la mateixa a les autoritats competents.

La direcció del Col·legi es mostra especialment sensible a aquesta qüestió i a poc a poc es va obrint a la societat, acceptant fins i tot demandes externes al Col·legi. Això és el que es percep de l'acta de 20 de març de 1973, que posa de manifest la carta que fan arribar els pares d'uns soldats que resten detinguts al castell de Figueres per motius d'una objecció de consciència: «la Junta de Govern acorda que per part del Degà es faci una visita al Excm. Sr. Capità General de la IV Regió Militar a fi i efecte de sol·licitar per als presos del Castell de Figueres el mateix tracte que es dóna a altres presos sotmesos a la Jurisdicció Militar, tota vegada que el fet de donar tracte distint d'uns detinguts als altres vulnera l'esperit i la lletra de la Ordre-Circular de 19 de febrer de 1934 sobre la instrucció que regeix la visita i serveis dels Castells i Fortaleses»⁸³.

La preocupació per les condicions dels presos és real entre molts advocats, que la traslladen a la Junta. És així com va néixer la proposta de la comissió de defensa⁸⁴. Calia constituir una comissió per preparar un dictamen amb l'objectiu d'evitar la prohibició que els presos poguessin estudiar, cosa que havia estat habitual fins el moment i sobre la qual Josep Benet afirmava que «[la mesura] és inhumana i [...] cal fer el possible per millorar la situació dels presos»⁸⁵. La cosa va anar encara més enllà

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-10-1974.

⁸³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-3-1973.

⁸⁴ La creació de la comissió de defensa dels drets i garanties de la persona es va aprovar en junta l'abril de 1972, per iniciativa de diversos advocats. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-4-1972. Es constituí definitivament el mes de març de 1973, quan es va ratificar el seu reglament. La comissió naixia amb la voluntat de pressionar les instàncies oficials, però també la Junta del mateix Col·legi a favor del reconeixement dels drets humans.

⁸⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-10-1974.

quan es va tractar de la mort d'un reclus: «Andreu Oria Girona, en circumstàncies que els instants consideren lamentables per les negligències pal·lesa [sic] dels Serveis Mèdics de la Presó en relació amb dit reclus quan estava malalt»⁸⁶. S'afirmava que en podien donar fe els metges de l'Hospital Clínic, on fou traslladat en última instància; tant és així que el seu advocat, Rodolf Guerra Fontana, en una entrevista amb Pi-Suñer, «creia que els metges de l'Hospital Clínic podrien testificar en el procés en relació amb la falta d'assistència de l'esmentat malalt»⁸⁷. S'acordà enviar la documentació al degà del Col·legi de Metges, des d'on s'informà que s'estava procedint a una investigació. En el mateix sentit cal entendre la demanda del Grup Cristià per a la Promoció i Defensa dels Drets Humans sobre la mort del reclus en circumstàncies estranyes; el degà parla de la gran importància de la qüestió i planteja «que es faci un estudi sobre la reforma penitenciària, però no en forma de denúncia, sinó en forma seriosa i no coyuntural [sic], i a base d'un dictamen d'altura ben fonamentat, per poder-lo elevar a les autoritats o lo [sic] que procedeixi. Considera el Sr.Casals que la reforma penitenciària és en el nostre país quelcom imprescindible i cita com a exemple que en tots els països d'Europa, precisament en aquest moment s'estan fent uns estudis a fons sobre aquesta problemàtica»⁸⁸. Planteja l'elaboració d'un dictamen en què s'afirmi que «cal modificar el règim de Presons i es donguin [sic] solucions per a millorar la vida dels reclusos, i del règim a què estan sotmesos»⁸⁹.

També en el Consell de Guerra contra el periodista Josep Maria Huertas Claveria per la publicació de l'article "Vida eròtica subterrànea" a Tele/Express, «una mena de recorregut històric pels centres de lleure eròtic barcelonins, els *meublés*, etc.»⁹⁰ va intervenir la Junta del Col·legi després de la comunicació de diversos advocats –el defensor era Agustí de Semir– a la direcció corporativa, queixant-se de l'actitud de les autoritats, que no els havien permès l'entrada al judici, sota l'argument que «la Sala

⁸⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-11-1974.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 17-12-1974.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Josep Maria Huertas Claveria *Josep Maria Huertas Claveria, Jaume Fabre*. Editorial Laia, Barcelona, 1986. p. 32. Per a un bon estudi del cas, amb documentació de la causa, *vid* Jaume Busqué "El cas Huertas" *L'Avenç*. Núm. 362, 2010. pp. 36-45.

estava plena»⁹¹ i per la qual cosa «s'acorda trametre una carta de protesta al Capità General de la IV Regió Militar»⁹².

En conclusió, observem que el Col·legi d'Advocats de Barcelona va actuar en tot el període com a mecanisme de protecció i lluita dels drets dels empresonats, alertant sobre les denúncies que sovint arribaven d'advocats o fins i tot particulars. Aquesta denúncia feia un recorregut ascendent fins arribar al despatx d'alguna autoritat, fos el director de la presó, el capità general o el governador civil. No hi ha dubte que amb les esmentades gestions s'estava realitzant una demanda de respecte als drets humans a l'Estat que aquest rebia des de múltiples fronts, però que es generava des de la legitimitat d'una corporació de pes com el Col·legi d'Advocats.

4.3 La Caputxinada

La Caputxinada va representar un dels moments decisius en el desenvolupament de l'antifranquisme que prenia força als anys seixanta i posa en evidència alguns dels elements clau de la lluita cívica a favor de les llibertats democràtiques.

Així, la creació del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, sota l'impuls d'un nombrós grup de membres del PSUC, va ser possible per la cobertura que el convent dels Caputxins de Sarrià –previ consentiment del pare provincial Salvador de les Borges– va oferir als estudiants, professors i intel·lectuals⁹³ davant el setge de la policia al recinte entre els dies 9 i 11 de març de 1966. L'incident va causar un important ressò en la societat barcelonina. Com explica Crexell:

«La mobilització ciutadana començava a ser un fet. Així, per exemple, a les vuit [del dia 10] la Taula Rodona informava que un centenar d'artistes i escriptors catalans havien signat un missatge d'adhesió i d'encoratjament als tancats. I també que la Comissió Gestora del Districte Universitari havia tramès un missatge als pares caputxins de Pompeia i de Sarrià agraint l'acolliment als reunits. I també que quaranta-dos arquitectes –joves i de promocions més antigues– havien signat una petició a la

⁹¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 9-9-1975.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ «450 personas del Sindicato Democrático de Estudiantes de Barcelona, políticos de varias tendencias, y otros enemigos del Régimen», segons les paraules del comissari Vicente Juan Creix. Antoni Batista *La Carta...* p. 165.

secretaria del Col·legi per a la celebració d'una assemblea extraordinària amb caràcter urgent i amb un únic punt a l'ordre del dia: solidaritat amb Antoni de Moragas»⁹⁴.

La cobertura legal posterior a la repressió de les autoritats va anar a càrrec de diversos advocats que van utilitzar el Col·legi com a instrument d'influència per a exercir els drets de defensa. Més enllà de la qüestió purament legal, existeix un posicionament ferm de molts lletrats que treballen a favor de l'antifranquisme. Sergio Vilar situa el procés en aquests dies:

«Desde hacía años unos pocos abogados –que, a la vez eran, dirigentes políticos de la oposición a la dictadura– participaban en las tareas antifranquistas, fuese como militantes de los partidos, sea como simpatizantes y también como defensores de quienes eran procesados por actividades clandestinas. El número de profesionales del Derecho que pasaban a sostener públicamente posiciones contrarias al régimen, fue ampliándose durante los años 1968-1969»⁹⁵.

Així, el dia 10 se celebra una Junta extraordinària com a conseqüència dels fets que s'estaven produint al convent i les demandes dels advocats defensors al degà:

«El Sr. Decano accidental explica que ha convocado esta reunión de carácter extraordinario y urgente, por cuanto en la mañana de hoy ha recibido la visita de diversos colegiados, cada uno de los cuales, por separado, ha formulado queja por el hecho de que por Agentes de la Autoridad, o por lo menos, por agentes que así se titulaban, aún cuando se habían negado a justificar dicha calidad, se les había impedido el acceso al Convento de los Padres Capuchinos de Sarriá, que intentaban con el único fin de asesorar en derecho a clientes suyos que se encontraban en dicha Casa, y que habían requerido sus Servicios profesionales, añadiendo, además que habían sido tratados con grave incorrección por las citadas personas que se titulaban Agentes de la Autoridad, tanto personalmente, como en su condición de Abogado. Sigue diciendo el Sr. Decano acdtal. que el número de quejantes y el hecho de que las versiones de todos ellos coincidan en absoluto demuestra que los hechos denunciados son ciertos y revisten verdadera gravedad, por cuya razón es necesario que la Junta de Gobierno se pronuncie y adopte el acuerdo procedente»⁹⁶.

En aquest document trobem una tendència habitual dels advocats defensors de causes polítiques en el període: davant uns esdeveniments excepcionals com els que ens

⁹⁴ Joan Crexell *La caputxinada*. Edicions 62, Barcelona, 1987. p. 75.

⁹⁵ Sergio Vilar *Historia...* p. 415.

⁹⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-3-1966.

ocupen, procuren intervenir com a defensors legals i, d'aquesta manera, se situen al costat dels protagonistes que llencen un desafiament a les autoritats. La policia bloqueja el desenvolupament de la seva acció professional –únic element que dóna una certa legitimitat als advocats a ulls dels cossos de seguretat– i fins i tot són tractats amb desconsideració. Davant aquest impediment, els col·legiats busquen la protecció del Col·legi, que vetlla pel lliure exercici de l'advocacia dels seus membres, i des d'aquí s'inicien les accions davant les autoritats. El degà Roda Ventura es va desplaçar al Palau de Justícia, on va mantenir una conversa del tot infructífera amb el ja citat jutge José Redondo Salinas, després de la qual comentà als companys allí reunits: «Ens tracten com si fossim un país ocupat»⁹⁷. L'acta dóna de fe de les queixes de nombrosos advocats, alguns dels quals es personen a la seu del Col·legi per traslladar aquestes protestes:

«A continuación se da lectura a sendas cartas de los Colegiados D. Joaquín Ferrer Mayol, D. Miguel Roca Junyent y D. Francisco Casares Potau, en cada una de las cuales se formula la correspondiente queja por hechos análogos a los que quedan explicados.

Iniciada la discusión sobre el particular, la Junta es advertida de que en el Colegio se hallan reunidos algunos de los Colegiados quejantes y otros que, sin haber formulado todavía queja se proponen hacerlo en este acto, todos los cuales han manifestado que están a disposición de la Junta por si ésta considera necesario pedirles alguna aclaración y detalles.

Se acuerda oír a los citados Colegiados, los cuales seguidamente penetran en la Sala de Juntas, relatando de nuevo los incidentes producidos en el día de hoy al intentar comunicar con sus clientes que se hallaban en el Convento de los Padres Capuchinos, y contestan, además a diversas preguntas que les formulan algunos miembros de la Junta. Después de ello se retiran»⁹⁸.

Un cop la Junta constata que els fets es van desenvolupar tal i com ho han relatat els col·legiats, es disposa a intervenir davant del governador civil, amb una doble finalitat; d'una banda, traslladar i assumir com a pròpies les queixes davant d'uns actes que

⁹⁷ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 274. Aquests fets van tenir un desenllaç tràgic, ja que Frederic Roda moria minuts després de sortir del Palau, víctima d'un atac de cor mentre conduïa. *Ibidem.* p. 273.

⁹⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-3-1966.

limiten els drets dels acusats i que s'entén com una desconsideració, i de l'altra, evitar futures accions similars per part dels cossos policials⁹⁹:

«La Junta tras un amplio cambio de impresiones y de deliberar concienzudamente sobre el particular llega a la conclusión de que deben de estimarse ciertos los hechos denunciados, por lo que acuerda dirigir comunicación al Excmo. Sr. Gobernador Civil de la Provincia denunciando los abusos cometidos por los citados Agentes de la Autoridad y las faltas de consideración en que han incurrido, con los letrados quejantes, rogándose a la citada Autoridad que adopte las medidas oportunas para que en lo sucesivo tales funcionarios no impidan la libre comunicación de los letrados con sus respectivos clientes, y guarden a los primeros la consideración y atenciones de que son merecedores.

Igualmente se pronuncia la Junta en el sentido que ha podido captar una cierta inquietud ciudadana y que considera que este hecho debe ser puesto en conocimiento del Excmo. Sr. Gobernador Civil a los efectos oportunos»¹⁰⁰.

Endemés, el degà exposa els fets davant del governador civil com a part del sentir popular, cosa que el situa més enllà del que les seves obligacions determinen, i pren partit a favor de canvis que la societat reclama: «Pero el pulso ciudadano acusa el impacto, y la sinceridad obliga a preguntarse si la finalidad perseguida por quienes se reunieron en el convento citado fue, precisamente, la de provocar el impacto, y no los hechos que allí pueden haberse llevado a cabo»¹⁰¹. Les conseqüències de la Caputxinada així ho indiquen si tenim en compte el moviment de solidaritat que es va generar entorn dels processats, el més singular dels quals tingué com a efecte la repressió policial a una manifestació de capellans¹⁰². Els esdeveniments traspassen les fronteres i arriben a la premsa estrangera que posa de manifest la manca de llibertats a l'Estat espanyol¹⁰³. El Col·legi també va elevar una queixa pel tracte dispensat pel jutge Redondo Salinas que, més enllà d'una qüestió purament de cortesia, posava de

⁹⁹ La successió d'episodis repressius del franquisme a la ciutat mostren l'esterilitat de les demandes, en el sentit que no són suficients per a aturar aquesta dinàmica, però aquestes accions són absolutament clau per entendre el debilitament intern que anà patint el franquisme com a conseqüència dels ímputs que rebia dels moviments socials i que, en última instància, en van fer impossible la seva supervivència més enllà de la mort del dictador.

¹⁰⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-3-1966.

¹⁰¹ Joan Crexell *La caputxinada...* p. 76.

¹⁰² Per una anàlisi amb profunditat de la citada manifestació, resulta d'interès tornar a un dels dirigents de la resposta a la Caputxinada, mossèn Dalmau: Josep Dalmau *Catalunya i l'Església...* També Josep Dalmau "Franquisme i repressió dins l'Església: la manifestació de capellans de 1966" a Pelai Pagès (ed.) *Franquisme i repressió...*

¹⁰³ Joan Crexell *La caputxinada...* p. 149.

manifest una tendència d'impedir l'accés dels advocats als seus clients que s'estava estenent perillosament: «hasta el punto que, de no ponérsele remedio, haría imposible que continuara la colaboración de la abogacía con determinados juzgados y tribunales»¹⁰⁴.

Novament, la Junta es veu empesa pels col·legiats¹⁰⁵ que la porten a actuar davant les autoritats; tanmateix, hem pogut observar que aquesta havia fet seva la lluita per garantir els drets dels detinguts i establir un procediment judicial en la línia del que marca la *Carta de les Nacions Unides* que fos respectat pels cossos repressius de l'Estat. És així com entenem que, forçada o de bon grat, la Junta ha d'intervenir en una nova topada amb les autoritats de la província i més enllà de la formalitat observem una fotografia en què apareix al costat del moviment estudiantil, una part de l'Església significada amb l'antifranquisme i fins i tot partits clandestins. L'acció representa un posicionament contra el franquisme, sobretot si es té en compte que va ser Franco mateix qui va ordenar l'entrada de les forces de l'ordre al convent. Amb tot això no podem més que concloure que, des «del seu àmbit d'actuació»¹⁰⁶, el Col·legi d'Advocats de Barcelona va actuar contra la dictadura.

4.4 El món estudiantil

La intervenció del Col·legi d'Advocats a la Caputxinada ens condueix a analitzar amb detall quin va ser el paper desenvolupat per la corporació en el camp estudiantil, un moviment que prenia força a la Barcelona del període.

Com hem pogut observar, la Junta del Col·legi solia mostrar reticències a fer valoracions globals sobre la situació del país i entrava en acció davant casos concrets que demanessin algun gest per l'autoritat en matèria de dret. Així, la primera referència temporal a la qüestió que trobem en les actes data de 6 d'abril de 1965:

¹⁰⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 275.

¹⁰⁵ No només són els col·legiats que demanen fets al Col·legi, atès que Acció Catòlica també ho va fer: «Encargar al Ilmo.Sr.Decano acdta. la redacción de un escrito contestando a una comunicación dirigida a la Junta de Gobierno por la Unión de Graduados de Acción Católica, en la que se ruega se realicen gestiones para pronta liberación de unos detenidos con motivo de una reunión celebrada en el Convento de los Capuchinos de Sarriá». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-3-1966.

¹⁰⁶ Martí Marín *Història del franquisme...* p. 306.

«No haber lugar a la solicitud del letrado D.José Palomo Monegal para que el Colegio adopte una actitud concreta con respecto a la situación estudiantil actual»¹⁰⁷. La situació de conflictivitat a la universitat havia augmentat des de 1965¹⁰⁸, amb la celebració ja habitual d'assemblees d'estudiants a les facultats¹⁰⁹ i la posterior repressió com a conseqüència de l'estat d'alerta que això generava en les autoritats.

Una de les conseqüències que es desprenen de la Caputxinada és la sanció generalitzada als estudiants que hi van participar. En aquest clima d'enorme efervescència de la universitat i extrema repressió¹¹⁰, alguns advocats mostren la seva preocupació pel caire que estan prenent els esdeveniments a les facultats. És així com es trasllada aquesta inquietud a la Junta perquè el Col·legi –i els emplaça a fer el mateix amb el Consell General de l'Advocacia– es posicioni d'alguna manera:

«Visto un escrito firmado por varios colegiados, en el que se solicita que esta Junta de Gobierno se dirija al Excmo.Sr.Rector de la Universidad de Barcelona, mostrando su preocupación por la utilización por parte de la Junta de Gobierno de aquella, de procedimientos sancionadores de carácter excepcional, de manera reiterada, incluso en supuestos en que los hechos sancionados no se acogen a procedimiento de excepción, dejando además, y en todo caso, en la indefensión a los sancionados e impidiendo, mediante motivaciones generalizadas, cuando existen, el ejercicio de una eficaz defensa, hacer suya la propuesta contenida en dicho escrito y trasladarla al Excmo.Sr.Rector de la Universidad. Asimismo se acuerda remitir copia del escrito dirigido a dicha Autoridad académica al Presidente del Consejo General de la Abogacía para su conocimiento»¹¹¹.

Tant el gest dels advocats, que inicien el moviment, com el del Col·legi són especialment significatius, tota vegada que la universitat havia esdevingut un magma d'iniciatives contràries al règim¹¹², motiu pel qual les autoritats mantenien un ull fixat de forma permanent en les facultats de Barcelona, com mostra la carta de Martín Villa,

¹⁰⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 6-4-1965.

¹⁰⁸ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 9.

¹⁰⁹ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 563.

¹¹⁰ En el període de 1967-1968 la situació a Barcelona era la següent: «se llogó a sancionar con la pérdida de la matrícula a los estudiantes de seis facultades, unos 16.000 alumnos en total». *Ibidem.* p. 569.

¹¹¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 13-2-1968. En Junta de 27 de febrer s'informa de l'interès que aquest document de protesta ha despertat en el Col·legi d'Advocats de Sant Sebastià. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-2-1968.

¹¹² Sergio Rodríguez explica amb detall el trànsit de molts estudiants cap el moviment obrer i veïnal. Sergio Rodríguez *Zonas de...* p. 397.

en aquells dies de 1974 –el 12 d’agost– governador civil de Barcelona, al director general de seguretat Francisco Dueñas en què li planteja la necessitat de parar especial atenció a «la vida estudiantil»¹¹³. Amb la qüestió de fons dels drets de defensa i el manteniment de la legalitat –es fa referència a procediments que no acullen excepció– la corporació se situa al costat dels estudiants que han estat sancionats per la seva implicació en actes contra la dictadura, de la qual cosa es desprèn un missatge clarament favorable a aquests plantejaments. Tant és així que la resposta a aquest gest mostra la manca de sintonia entre les màximes autoritats de la Universitat de Barcelona i el Col·legi d’Advocats; s’entén que la intromissió d’aquests darrers en les sancions a estudiants aplicades des del rectorat no agrada i que suposen una forta topada: «En contestación al escrito de fecha de 1º del propio mes, acordándose darse por enterada de la misma, lamentando no poder compartir los conceptos en aquella contenidos»¹¹⁴.

El projecte del nou ministre d’educació i ciència, Villar Pallasí «proponía una política de orden público más moderada en las formas más visibles pero, sobre todo, más eficaz contra los estudiantes «subversivos»»¹¹⁵. Així, l’acció del Col·legi s’ha d’emmarcar en un ampli procés de pressió envers les autoritats perquè considera que la repressió extrema genera un agreujament de la situació de conflictivitat a les aules, que havia esdevingut un problema d’ordre públic; per tant, tot i les reformes diverses i els nous plantejaments, la repressió va seguir present, tota vegada que les autoritats anaven a remolc de les accions que allí es desenvolupaven i responien amb la força. Aquest fet inquietà la Junta, que acordà:

«Dirigir escrito al Rector de la Universidad de Barcelona, haciendo constar la alarma y preocupación ante las noticias aparecidas en la prensa diaria, relativas a los últimos incidentes universitarios, en las que se refiere que la Fuerza Pública, al penetrar dentro de los recintos académicos, hizo uso de armas de fuego, efectuando varios disparos, y rogándole que, haciendo uso de las facultades que a su competencia corresponden, y de confirmarse aquellos hechos en la información que se practique, se sirva adoptar las medidas necesarias a fin de que los mismos no se repitan, pues son realmente

¹¹³ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 44.

¹¹⁴ Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona *Llibre d’actes*, acta 12-3-1968.

¹¹⁵ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 27.

imprevisibles las consecuencias que ello podría acarrear, así como la perturbación que habría de seguirse para la ya tan delicada situación universitaria.

Al propio tiempo se acordó interesar en dicho escrito, la inmediata reapertura de la Facultad de Derecho, por haber desaparecido las circunstancias que se encontraban en el origen de su decisión de mantener cerrada dicha Facultad, con lo que vendría a normalizarse la función docente, hoy docente [sic], que la misma tiene encomendada»¹¹⁶.

En aquest cas, observem com el Col·legi vehicula les peticions del moviment estudiantil, en el sentit d'evitar l'habitual entrada de les forces d'ordre a la universitat; l'objectiu d'aquesta pressió asfixiant dels cossos repressius de l'Estat era: «impedir no solo las manifestaciones, sino todo tipo de asambleas y propaganda, lo que obligaba a las fuerzas de orden público a entrar diariamente en las facultades»¹¹⁷. La preocupació neix d'aquest fet i molt especialment de l'ús d'armes de foc; és per això que l'acta parla de la imprevisibilitat de les conseqüències que aquest fet podia tenir, d'una banda pel risc per a la seguretat que això comporta, però probablement també pels efectes de mobilització i més repressió que podia engegar, tenint present que «cualquier hecho grave de represión política servía de catalizador para relanzar el movimiento»¹¹⁸. A més es demana la reobertura de la facultat de dret, entenent que la situació d'anormalitat en què massa sovint viu la universitat dificulta el normal discórrer del curs acadèmic. Les mateixes autoritats fan referència a aquesta realitat en l'"Informe sobre perturbaciones del orden académico en la Universidad Autónoma de Barcelona": «El funcionamiento de las facultades integradas en dicha Universidad puede calificarse de gravemente anormal. La anormalidad afecta tanto a las perturbaciones del orden académico (fundamentalmente, paro de profesores) como al ejercicio de las funciones docentes (no impartición de clases, asambleas y reuniones, incumplimiento generalizado del régimen de dedicación del profesorado y aprobados en masa)»¹¹⁹. Les sancions que es desprenien d'aquests actes generaven aturades com a la que es refereix la Junta, cosa del tot perjudicial per una societat que es vol avançada.

¹¹⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 25-4-1972.

¹¹⁷ Gregorio Valdevira *La oposición...* p. 173.

¹¹⁸ Marc Baldó, Elena Hernández i Miguel Ángel Ruiz *Estudiantes contra...* p. 372.

¹¹⁹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 206.

En aquest mateix ordre de coses s'ha d'entendre el nou episodi en què s'implicà el Col·legi d'Advocats; en Junta de 20 de febrer de 1973 es planteja el problema de la clausura de la Universitat de Barcelona i el degà mostra la seva intenció d'intervenir:

«els nostres recursos són petits i que per tant és impossible que el Col·legi organitzi uns cursos per a suplir els que es donen a la facultat però en canvi sí que es creu que es podria ajudar a la situació dels estudiants de cinquè curs, organitzant uns cursos de Dret Civil, Capítol Successions, uns cursos de Dret Processal Civil i uns de Dret Mercantil o sigui les tres disciplines que formen la base del cinquè curs, i d'aquesta manera s'ajudaria als estudiants que vulguin estudiar i se'ls prepari per a poder examinar-se i assolir el títol a la fi del curs»¹²⁰.

Malgrat que alguns membres de la Junta creuen que això els pot comportar problemes amb els professors de la universitat o les autoritats, finalment s'acorda la creació d'una comissió que organitzi tres cursos per a aquests estudiants, amb el permís del rector de la universitat i del governador civil¹²¹. Cal emmarcar el problema en el context d'un conflictiu 1973 que portaria l'extravagant mesura del nou ministre Julio Rodríguez d'iniciar el curs acadèmic a principis de gener de 1974 –en tots els cursos per a la universitat de Barcelona–.

El Col·legi apareix aquí acomplint amb una tasca de suplència d'una activitat, la formació acadèmica, en suspens com a conseqüència de la repressió governamental. Aquest és el posicionament defensat pel degà davant les notícies que arriben des de Madrid en relació a la suspensió del curs fins el mes de gener:

«el que ha succeït a l'universitat és preocupant i que ell mateix, sobre tot el que el preocupa és la situació dels nois que per una cosa o altra es queden sense classes. Fins ara eren les vagues, però ara l'Administració ens ha sorprès amb el projecte de no començar les classes fins el mes de gener. Manifesta que el seu punt de vista és que el Col·legi deu donar uns cursos en el seu edifici social per a estudiants que vulguin assistir-hi a fi de que aquests durant aquests tres mesos fins a gener es preparin, i passades les festes, al començar les classes tinguin una base sòlida per a emprendre els estudi oficials»¹²².

¹²⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-2-1973.

¹²¹ *Ibidem*.

¹²² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 25-9-1973.

Endemés, existeix una voluntat clara d'utilitzar tots els mitjans possibles per pressionar les autoritats; això passa per fer pública la seva opinió sobre la qüestió i generar un ambient contrari a la mesura del govern. És per això que es va redactar una nota de premsa en els següents termes:

«El Colegio de Abogados de Barcelona, teniendo conciencia de sus obligaciones corporativas en orden al estudio del derecho, ha examinado una vez más la situación de las actividades docentes de la Facultad de Derecho de Barcelona, debiendo expresar públicamente su protesta, por no haber sido siquiera consultado, pese a su constante vocación a los estudios jurídicos, ni respecto de las modificaciones de los planes de estudios ni en relación al cambio de calendario escolar, que, establecido sigilosamente, se reputa inadmisibile.

En este sentido, la Junta de Gobierno ha acordado elevar su protesta a los Ministerios de Justicia y Educación»¹²³.

La protesta davant les autoritats no és res nou en la vida del Col·legi; ja hem pogut observar nombrosos exemples de comunicació amb el Ministeri pertinent o el governador civil per traslladar la seva inquietud i demanar una resolució alternativa a la plantejada; el que resulta interessant com a novetat però sobretot per la seva importància en aquest cas és que la protesta es fa pública. L'únic objectiu que pretén aquesta nova estratègia és la de generar un efecte social ampli que qüestionari la mesura i, com a conseqüència, la política mateixa del govern. A més, es fa des de la pròpia iniciativa de la Junta que, això sí, destaca en el comunicat de premsa que el seu paper de vetlla pels estudis de dret li exigeix la intervenció. Alhora, s'escuden en la poca consideració que se'ls ha mostrat en no consultar-los la modificació dels plans d'estudis i el calendari.

Tot plegat va suposar un acte de posicionament públic que aprofundia en el procés de mobilització de les capes mitjanes¹²⁴, i que permet comprendre la pèrdua de legitimitat de la dictadura. Riquer explica aquesta estratègia de l'oposició al franquisme: «Era preciso, por tanto, provocar su descomposición [del règim] y, mediante diferentes formas de presión y movilización popular, acentuar sus divisiones

¹²³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-10-1973.

¹²⁴ Javier Alfaya i Nicolás Sartorius *La memoria...* p. 186.

internas y forzar su caída final»¹²⁵. Per tant, l'acció del Col·legi és guiada pels principis de l'oposició a la dictadura.

Quelcom semblant es va produir amb l'altre gran conflicte en el món universitari abans de la mort del dictador, la clausura de la universitat de Valladolid, el febrer de 1975. Els fets es remunten a la detenció del jove José Luís Cancho, que va caure des d'una finestra de la comissaria de policia, amb ferides prou greus, i va ser condemnat a 4 anys de presó. La reacció lògica dels estudiants va ser la mobilització contra el que es considerava una brutal agressió en contra d'un dels seus¹²⁶ en una nova mostra del total incompliment dels drets humans del règim franquista; resultat: els estudiants van llançar ous al rector, a la qual cosa les autoritats reaccionaren amb el tancament (fins al curs següent) de la universitat.

Davant d'això la Junta del Col·legi reacciona amb l'acord d'adreçar-se al ministre d'educació i ciència amb la següent proposta:

«Primero.- Mostrar su honda preocupación por la reciente medida administrativa de cerrar las Facultades de una Universidad española, con la consiguiente pérdida de un curso académico por parte de numerosos estudiantes.

Segundo.- Dirigirse al Excmo.Sr. Ministro de Educación y Ciencia lamentando la adopción de medida tan grave que por su carácter indiscriminado, atenta al principio de responsabilidad personal, que debe estar en la base de todo supuesto que dé lugar a la actividad sancionadora.

Tercero.- Solicitar del Ministerio la reconsideración de sanción tan singular gravedad, dejándola sin efecto, sin perjuicio de las sanciones individuales que pudieran corresponder para los actos concretos que hayan supuesto infracciones del ordenamiento positivo.

Cuarto.- Hacer una sentida llamada al propio Ministerio para que en lo sucesivo procure evitar la imposición de sanciones que por su generalidad no se correspondan con las que deban informar un auténtico Estado de Derecho»¹²⁷.

La Junta del Col·legi es mostrà preocupada per la mesura, que per indiscriminada esdevenia injusta, demanà que es reobris la universitat de Valladolid i sobretot, que el

¹²⁵ Borja de Riquer "La crisis de la dictadura" a Julián Casanova (Ed.) *Cuarenta años con Franco*. Crítica, Barcelona, 2015. p. 138.

¹²⁶ Observem aquí l'habitual mecanisme de solidaritat entre iguals. Carme Molinero i Pere Ysàs "Movimientos sociales y actitudes políticas en la crisis del franquismo" *Historia contemporánea*. Núm. 8, 1992. pp. 269-279.

¹²⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-2-1975.

govern evités mesures tan expeditives que afectaven a milers de persones. Ho fa en un context de solidaritat dels estudiants de Barcelona envers els seus companys castellans que té com a conseqüència moments de «paro académico»¹²⁸ (des del 3 de març) i vaga indefinida a la pràctica (amb variacions segons la facultat i els professors) que alteraran l'*status quo* acadèmic, convertint-se en un motiu de profunda preocupació per al governador civil Martín Villa. Una nota informativa de la Jefatura Superior de Policía del 3 de març de 1975 explicava com s'estava embolicant la situació a la universitat: segons el document, un nombre important d'estudiants s'havien reunit a la facultat de dret de la universitat de Barcelona «acordándose alternar las clases con asambleas, actos culturales y paros intermitentes en señal de protesta por el cierre de las facultades de Valladolid»¹²⁹.

La reacció del Col·legi d'Advocats mostra un esquema habitual en el període: «Las protestas y reivindicaciones de obreros y estudiantes, y en especial su represión, fueron a su vez estímulo para el público posicionamiento crítico de intelectuales, artistas y profesionales»¹³⁰. El règim havia tornat a mostrar la seva cara més repressiva¹³¹ i el Col·legi feia palesa la seva disconformitat amb l'obrar de l'executiu, demanant uns canvis difícilment assumibles des de la perspectiva d'una dictadura; això és, la obertura al dissentiment i la renúncia a la repressió com a mecanisme de protecció del propi sistema.

Aquest esdeveniment ens condueix a la idea que la corporació va anar mostrant de forma com més va més clara el seu posicionament a favor d'un canvi de règim que conduís Espanya a l'establiment d'una democràcia en què fossin respectades les garanties jurídiques bàsiques, sobretot si tenim en compte que donà lloc a una declaració de principis, ja que Valladolid escapava de l'àmbit d'influència del Col·legi d'Advocats de Barcelona. La seva tasca de suport a la universitat va ser constant, atès que va ser present en tots els grans episodis que situen la institució davant de les

¹²⁸ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 299.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Pere Ysàs "La crisis de la... p. 31.

¹³¹ «A un año del "espíritu de febrero" el Gobierno continuaba hablando de apertura, pero no dejaba de practicar una política intolerante y extremista, algo nada sorprendente, teniendo en cuenta quienes estaban al timón». Sergio Rodríguez *Zonas de...* p. 411.

autoritats: enfront a la situació de repressió constant, a les mesures ministerials, passant pel tancament de la universitat de Valladolid i la defensa als sindicats d'estudiants.

En definitiva, la lluita del Col·legi surt de l'àmbit que li és propi per tal de col·locar-se al costat dels moviments socials que van iniciar el combat contra la dictadura.

4.5 El concepte d'amnistia en el marc del Col·legi d'Advocats

La demanda d'una amnistia per als delictes polítics va ser una constant en el món de les entitats civils i punt de trobada entre elles. El Col·legi d'Advocats va ser receptor i alhora impulsor d'iniciatives relacionades amb aquesta reivindicació, ja que la declaració d'una amnistia representaria un canvi en l'ordenament jurídic franquista, amb la qual cosa la corporació era l'espai de debat ideal per desenvolupar la qüestió.

Per tal de trobar aquests plantejaments cal situar-se en l'inici del període estudiat, als primers seixanta, amb una estructura ja coneguda –advocats que es posen en contacte amb la Junta i resolució– de la mà d'Agustí de Semir:

«Tomando en consideración la propuesta firmada por el letrado Don Agustín de Semir y varios colegiados, y atendiendo su encomiable contenido humano y social se acuerda: Comunicar al Consejo General de la Abogacía Española que el Colegio de Abogados de Barcelona vería con singular satisfacción que dicho Consejo realizara urgentemente gestiones cerca de los poderes públicos, para que, al cumplirse próximamente los veinticinco años del día 1º de abril de 1939, sea concedida una amnistía lo más amplia posible que alcance el mayor número de delitos políticos y militares, con excepción de los de carácter terrorista»¹³².

La significació del Col·legi en aquesta fase inicial passa per trametre la qüestió al Consell General de l'Advocacia, però conté els principals arguments que es mantindran en l'antifranquisme fins a la mort del dictador. De fet, passats uns anys serà el mateix Consell qui els assumeixi i faci passos en aquesta direcció. La gestió coincideix amb l'entrada a la Junta Directiva de Roda Ventura, que obrí les possibilitats d'acció més enllà del que era habitual. El Consell General de l'Advocacia es compromet a valorar-

¹³² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-2-1964.

ho: «en la próxima sesión que se celebre se dará cuenta de las proposiciones de este Colegio sobre modificación del art. 77 del Reglamento de Prisiones, sobre amnistía»¹³³.

Passaran uns anys fins que la qüestió no adquireixi rellevància suficient en la Junta com perquè aparegui en una acta; per a observar-ho ens hem de situar a 1969: «Dirigirse a S.E. el Jefe del Estado en solicitud de que sea concedida la más amplia amnistía, o, en su defecto, un indulto de trascendente relevancia especialmente para aquellos cuyo delito debiera ser juzgado al amparo del art. 2º del Decreto de Bandidaje y Terrorismo, o por el Tribunal de Orden Público»¹³⁴. Existeix un matís important que suposa un canvi respecte la proposta de Semir de 1964: és el Col·legi que directament trasllada una demanda a Franco. Aquest atreviment, malgrat el continu seguiment de les autoritats sobre els col·legis professionals¹³⁵, només es pot entendre des de la posició de legitimitat que havia adquirit el Col·legi i la proximitat habitual amb les autoritats per gestionar qüestions diverses. La iniciativa neix de setze col·legiats que demanen a la Junta un pas a favor de l'amnistia davant del règim. El degà va enviar una instància al dictador l'endemà mateix de l'acord, que «Malgrat que el text de la sol·licitud rebaixa el to i el contingut del document dels col·legiats»¹³⁶, va adquirir una notable rellevància social: «Tres dies després, es fa públic un document d'adhesió a la petició dels setze lletrats dirigit a la junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona i signat per la flor i nata dels sectors democràtics del país»¹³⁷. Amb aquesta visió observem un posicionament de la corporació que a partir d'aleshores ja serà ferm, intensificant els actes a favor de l'amnistia. A això hi va ajudar la coincidència amb els plantejaments del Consell General de l'Advocacia de 1970. En vistes a una propera reunió del mateix, la Junta es feia ressò de demandes d'advocats per insistir en la qüestió:

«Vista una comunicación del colegiado D. Andreu Abelló, adjuntando una Nota en la que se ruega que con motivo del próximo Congreso Nacional de la Abogacía se reiterare de los Organismos públicos una urgente solución sobre la petición de amnistía formulada a través de este Colegio, que por el Diputado Sr. Roca Junyent se prepare una

¹³³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 24-3-1964.

¹³⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 9-12-1969.

¹³⁵ Mayayo explica d'aquestes corporacions: els «col·legis professionals i altres entitats ciutadanes, [eren] sotmesos a un control ferri per part de les autoritats». Andreu Mayayo *La veu del...* p. 279.

¹³⁶ *Ibidem.* p. 205.

¹³⁷ *Ibidem.*

comunicación para ser presentada el referido Congreso, y a la vista de su resultado de estudio una eventual reiteración de la solicitud de amnistía»¹³⁸.

El Congrés Nacional de l'Advocacia celebrat a Lleó el mes de juny d'aquell 1970 va suposar un abans i un després en el món de l'advocacia a Espanya. I és que d'allí en va sortir un missatge clarament democràtic¹³⁹ en forma de demanda d'amnistia política¹⁴⁰ al govern, així com l'abolició del TOP i la pena de mort, cosa que mostra de forma prou representativa la tasca que venien exercint els advocats a favor del canvi i contra la dictadura¹⁴¹, però al qual es va arribar després de durs enfrontaments:

«entre los grupos jóvenes de abogados de toda España, de neta pluralidad ideológica, bajo una común rúbrica democrática, frente al grupo de abogados al servicio de la Administración y de la Organización Sindical, como era de espera [sic], este enfrentamiento salió claramente a relucir al tocar tres importantísimos temas: las incompatibilidades para el ejercicio profesional, con exclusión de los funcionarios públicos, por su presunta falta de independencia; el régimen penitenciario de los presos políticos, tema que incide fundamentalmente en el comportamiento con los discrepantes al margen de la oposición tolerada; y una solicitud general de amnistía o lo que es lo mismo, una expresa petición de cerrar de una vez con generosidad y respeto una de las sangrientas páginas de nuestra historia»¹⁴².

Per l'advocat Fina «va ésser una mena de Concili Vaticà II de l'advocacia»¹⁴³. El Col·legi d'Advocats de Barcelona s'havia mostrat partidari¹⁴⁴ de la demanda en una assemblea general amb més de 1000 persones presents. Això es produïa només uns mesos abans del procés de Burgos; tot plegat ajuda a entendre la situació de pressió a què es veia sotmès l'executiu des de múltiples fronts i que, com era habitual, va acabar desencadenant una reacció repressiva.

¹³⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-6-1970.

¹³⁹ Segons Albert Fina, la proporció dels advocats —molts d'ells joves— que allí hi havia era d'uns 600 partidaris de la democràcia per uns 100 favorables al règim. Albert Fina *Des del nostre...* p. 44.

¹⁴⁰ Després d'un intens debat en què els contraris al concepte d'amnistia volien canviar-lo pel d'indult. Amaro Gómez Pablos "Ayer finalizó el IV congreso nacional de la abogacía" *La Vanguardia española*. 21 de juny de de 1970. p. 5.

¹⁴¹ De fet, els plantejaments més progressistes allà representats «implicarían una modificación sustancial de las estructuras de poder fascista, avanzando hacia el Estado de Derecho y el cumplimiento y ejercicio de los derechos de la persona en su sentido más amplio». Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 86.

¹⁴² José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* pp. 538-539.

¹⁴³ Albert Fina *Des del nostre...* p. 44.

¹⁴⁴ El Col·legi va tenir una marcada participació, amb una important intervenció de Solé Barberà en defensa de la resolució a favor de l'amnistia. Amaro Gómez Pablos "Ayer finalizó el IV congreso nacional de la abogacía" *La Vanguardia española*. 21 de juny de de 1970. p. 5.

En aquest context es va convocar una Junta extraordinària per al 20 de novembre per ratificar els acords de Lleó. Per això, l'ordre del dia va ser el següent:

«Primero: Solicitar del Gobierno, a través del Ministro de Justicia, la amnistía de todos los presos políticos o sociales.

Segundo: Solicitar del Gobierno, a través del Ministro de Justicia, la supresión del Tribunal de Orden Público y la disposición de que todas las actuaciones pasen a la jurisdicción Ordinaria

Tercero: Solicitar del Gobierno a través del Ministro de Justicia, que conceda la libertad de todos los condenados por el Tribunal de Orden Público y la de todas aquellas personas que se encuentren procesadas por causas políticas o sociales.

Cuarto: Que el Colegio de Abogados de Barcelona, a través de su Junta de Gobierno recomiende a todos los colegiados la no intervención en el Tribunal de Orden Público a Madrid»¹⁴⁵.

Punt per punt, la Junta ratificà els acords i, per si hi hagués cap dubte del seu posicionament en la qüestió, assumí els principis d'amnistia política i la demanda de supressió del TOP. Un cop executada la formalitat, s'acordaren accions concretes a desenvolupar des de la comissió per a la execució dels acords del Congrés:

«1º.- Pedir a la Redacción de la Revista Jurídica de Cataluña, la preparación de un número monográfico dedicado a la amnistía, en el que podrían intervenir entre otros, algunos juristas que han sido amnistiados (por ejemplo Octavi Saltor, Andreu Abelló, Solé Barberá, etc.)”

“2º.- Solicitar de la Junta de Gobierno del Colegio, que se acuerde en cada reunión de junta, de modo continuado la remisión de un telegrama al órgano que se estime procedente (Jefe del Estado, Consejo de Ministros) a través del Ministerio de Justicia, en el sentido de que sea concedida una amnistía para todos los detenidos, procesados, o que cumplan condena por delitos políticos o sociales”.

“3º.- Que la Junta de Gobierno envíe un observador a la Comisión de Amnistía en representación del Colegio. El observador nombrado no tiene porque ser miembro de la Junta no obstante lo cual, le deberá tener al corriente de lo que se acuerde en las reuniones de la Comisión.”»¹⁴⁶.

Després que Miquel Roca Junyent llegís el comunicat, la Junta es va prendre un temps per deliberar, i finalment va acordar desestimar el segon punt:

¹⁴⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-10-1970.

¹⁴⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 16-2-1971.

«No estimar conveniente acordar en cada una de sus reuniones, de modo continuado, remitir un telegrama al órgano que se estime procedente, en el sentido de que sea concedida una amnistía para todos los detenidos, procesados o que cumplen condena por delitos políticos o sociales»¹⁴⁷.

La Junta manté una postura favorable a l'amnistia i es compromet a emprendre accions concretes per tal de difondre una campanya a favor d'aquest principi entre els juristes però rebutja el compromís d'enviar una instància setmanal a les autoritats. Cosa que no eliminava la possibilitat que es mantingués obert el canal de comunicació amb aquestes per tal de demanar l'amnistia, però feia prevaldre una forma de prudència habitual en la direcció corporativa. Aquest episodi posa de manifest la varietat de tendències existents en el Col·legi; observem, així, un consens ferm entorn del concepte d'amnistia però, si bé aquells col·lectius més mobilitzats en la lluita antifranquista –els anomenats *petardistes*, molts d'ells també pertanyents a partits clandestins– volien anar més enllà, amb una insistent demanda d'aquest principi a les autoritats, des de la Junta es considera que cal mantenir la compostura i suavitzar una relació amb les autoritats que consideren fonamental per aconseguir els seus objectius.

En qualsevol cas, el compromís del Col·legi d'Advocats de Barcelona envers l'amnistia política i la democràcia està fora de tot dubte. I no només com a fonament ideològic, sinó que ho fa amb iniciatives que mostren públicament aquest posicionament. És aquí on estimem valuosa l'aportació de Sergio Vilar en el sentit que «Los abogados, como grupo e individualmente, fueron (con los escritores) los más activos antifranquistas entre los representantes de los llamados “profesionales liberales”»¹⁴⁸.

Aquesta activitat era vista amb temor per les autoritats, tota vegada que les juntes de govern dels col·legis d'advocats, i Barcelona en això n'és un bon exemple, havien patit una depuració a partir de la fi de la Guerra Civil que havia assegurat el suport al règim en els primers anys. Els plantejaments democràtics suposaven la pèrdua d'un nou sector –en un procés amb algunes similituds en aquest aspecte al de la pèrdua de part de l'Església– per a la dictadura que veia el perill que l'acció del Col·legi representava;

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Sergio Vilar *Historia...* p. 433.

així ho deixa veure l'“Esquema sobre libertad y seguridad en la comunidad nacional ante la situación política actual”¹⁴⁹ de:

«Las actitudes aisladas de oposición al Régimen, que se concretaban y manifestaban en algunos Colegios de Abogados y en el Colegio de Arquitectos de Barcelona, adquirieron un fuerte impulso a partir del Decreto-Ley de bandidaje y terrorismo de Agosto de 1968. [...] Las reuniones del Colegio de Abogados de Madrid en Enero de 1969, tras la propuesta de Ruiz-Jiménez; la formación de grupos defensores homogéneos ante el Tribunal de Orden Público; el Congreso de la Abogacía de León y el ataque frontal a conceptos antes respetados (supresión del Decreto-Ley de bandidaje, supresión de la pena de muerte, amnistía total de presos políticos, etc.).

Este movimiento del Colegio de Abogados de Madrid fué [sic] inmediatamente secundado por el de Barcelona, San Sebastián y después sucesivamente por unos cuantos más. La actuación final fue la negativa a actuar como defensores ante el Tribunal de Orden Público, hecho profundamente subversivo y totalmente nuevo en toda nuestra historia forense»¹⁵⁰.

Per tant, és el règim mateix que situa les accions del Col·legi d'Advocats en l'àmbit de la subversió, amb unes accions que giren entorn dels conceptes d'amnistia, contra la pena de mort i a favor dels drets humans¹⁵¹, cosa que indefectiblement condueix a la defensa de la democràcia; com explica Risques: «sovint aquestes entitats esdevingueren espais des dels quals van desenvolupar-se pràctiques democràtiques que alarmaven el mateix règim»¹⁵².

El Col·legi seguia amb aquest principi com a bandera, tenint present que la situació de l'Estat no permetia abandonar la lluita. D'aquesta manera, trobem una proposta de Josep Benet a la Junta perquè traslladi «un escrit dirigit a S.E. el Cap de l'Estat, demanant una amnistia per presos polítics, i un indult per als presos comuns, amb motiu de l'any Sant, d'acord amb l'exhortació de S.S. Pau VI»¹⁵³. S'aprovà per unanimitat, així com que «el Degà es dirigeixi a S.E. el Cap de l'Estat demanant una

¹⁴⁹ El document va ser elaborat per Luís Valero Bermejo, Antonio Ibáñez Freire i José Planelles Guerrero. Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 136.

¹⁵⁰ *Ibidem.* pp. 273-274.

¹⁵¹ A grans trets podríem dir que aquesta és la zona de confluència amb la resta d'entitats que conformen aquesta tesi: Justícia i Pau i Amics de les Nacions Unides, principalment. Es tracta d'un imaginari col·lectiu compartit per les organitzacions i per les forces democràtiques.

¹⁵² Manel Risques *L'Estat a Barcelona...* p. 241.

¹⁵³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-12-1974.

amnistia General per a totes les persones exiliades, presos i sancionades per fets polítics i socials, i un ampli i generós indult per als presos comuns»¹⁵⁴. S'acorda transmetre la sol·licitud també al ministre de justícia, el Consell General de l'Advocacia, i altres col·legis d'advocats del país, a més de Tarancón i la premsa¹⁵⁵. En el comunicat de premsa la Junta s'expressava en aquests termes:

«La Junta del Colegio de Abogados de Barcelona, haciéndose eco de la exhortación de S.S. Paulo VI con motivo del Año Santo, para promover un clima de convivencia y paz entre los hombres y pueblos, ha dirigido al Jefe del Estado una comunicación en la que se solicita tenga a bien conceder una amnistía general para los exiliados, los presos o sancionados por hechos de intencionalidad política o social, así como un amplio y generoso indulto a favor de los condenados por delitos comunes.

La junta de Gobierno considera que la concesión de una amnistía contribuiría de manera decisiva al establecimiento de un clima de convivencia y de fraternidad entre todos los hombres de España»¹⁵⁶.

Una vegada més, van optar per fer públic un comunicat i contribuir així a la presència als mitjans de demandes d'amnistia per part de diverses entitats, força habitual en el període. De fet, la iniciativa de Josep Benet neix en el context d'un any 1974 en què s'havia engegat, amb notable èxit social, la campanya de Justícia i Pau, en la qual l'advocat també hi estava implicat. Igualment, posa de manifest el posicionament més estrictament polític del degà Miquel Casals.

El comunicat del Col·legi d'Advocats de Barcelona va ser un punt central de la reunió del Consell General de l'Advocacia, generant un profund debat que es va resoldre amb una solució intermitja sense la paraula amnistia¹⁵⁷:

«Dada cuenta de los escritos dirigidos al Consejo por diferentes Colegios de Abogados en solicitud de que se interese de los poderes públicos la concesión de una amplia amnistía de delitos políticos y de un generoso indulto de los de índole común, el Consejo, visto asimismo el acuerdo adoptado al respecto por al Congreso Nacional de la Abogacía, celebrado en León, del que, en su día, se dio cuenta, como de las demás

¹⁵⁴ *Íbidem*.

¹⁵⁵ *Íbidem*. En Junta de 31 de desembre s'informa que els col·legis de Santander, Coruña i Valladolid, s'han adherit a la proclamació de Barcelona. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 31-12-1974. El de Salamanca ho farà un mes més tard. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 28-1-1975.

¹⁵⁶ "El Colegio de Abogados pide amnistía para exiliados y presos políticos" *La Vanguardia española*. 14 de desembre de 1974. p. 33.

¹⁵⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-2-1975.

conclusiones, al Gobierno de la Nación; rehusando de antemano cualquier intento de atribuir carácter político a su decisión, que adopta desde el exclusivo punto de vista de los que entiende superiores intereses de la sociedad, del Estado de derecho y de la conveniente promoción de una reconciliación que debe ser presupuesto de la pacífica convivencia de los españoles, ha adoptado los siguientes acuerdos:

-Solicitar del Gobierno que proponga al jefe del Estado la adopción de las medidas pertinentes de reconciliación y de gracia que el Consejo estima deben de ser concedidas sin más límites, en cuanto a los delitos e infracciones de intención o de opinión, y, en cuanto de los comunes, sin otra mira que la del logro de los fines propios de la gracia,
-Interesar, asimismo, del Gobierno que adopte las medidas necesarias para la revisión y modificación de las disposiciones legales y reglamentarias prohibitivas o sancionadoras de actos o conductas que la actual condición del desarrollo político del país obliga a considerar superadas»¹⁵⁸.

El Consell es remet a les disposicions aprovades pel Congrés Nacional de l'Advocacia el 1970 i fa pública una posició més moderada que la de Barcelona, amb conceptes generals i que concreta específicament en els delictes d'opinió.

La lluita del Col·legi a favor de l'amnistia per delictes polítics va ser una constant fins a la consecució de la mateixa el 1977. En el darrer apartat del capítol es parlarà de la tasca desenvolupada a partir de la mort de Franco, però la sol·licitud enviada al Govern Civil per constituir una associació per l'amnistia conjuntament amb Justícia i Pau l'agost de 1975¹⁵⁹ mostra amb tota claredat la centralitat de la qüestió, que tornarà a focalitzar els esforços de l'entitat amb les execucions de setembre del mateix any.

En definitiva, el Col·legi d'Advocats de Barcelona va fer seu un discurs de reclamació de l'amnistia i en defensa dels drets humans bàsics. Aquest pas va suposar un posicionament de la corporació a favor dels principis democràtics, esdevenint un referent a tot l'Estat espanyol entre els col·legis d'advocats.

¹⁵⁸ "Consejo General de la Abogacía: se pide al gobierno conceda una amplia gracia para los delitos de opinión" *La Vanguardia española*. 16 de febrer de 1975. p. 8.

¹⁵⁹ Arxiu de Justícia i Pau *Notes Barcelona 1975-1982*.

4.6 El Col·legi d'Advocats i les reformes legislatives

El Col·legi d'Advocats de Barcelona va estar alerta davant de les nombroses reformes legislatives que va emprendre l'Estat. En aquest cas ens trobem amb un àmbit de treball que és propi de la corporació, però la contundència de les seves reclamacions tornarà a situar-la davant del règim, lluitant perquè la legislació vigent s'encamini cap a estructures democràtiques.

Així, ja el novembre de 1966 es planteja la preocupació davant la reforma de la llei d'enjuiciament criminal; aquest neguit arriba des del Col·legi d'Advocats de Toledo:

«Contestar la Carta-Circular del Colegio de Abogados de Toledo, en la que ruega la colaboración de todos los Colegios españoles para oponerse al proyecto de modificación de la Ley de Enjuiciamiento Criminal, tal como propuso en una moción presentada en la última asamblea de Decanos, manifestándole que la Ponencia nombrada por esta Junta de Gobierno para el estudio y sugerencias a remitir al Consejo sobre el proyecto de reforma de la Ley de Enjuiciamiento Criminal, ya ha tenido en cuenta la moción del Colegio de Toledo»¹⁶⁰.

El procés de reclamació es va allargar; el Col·legi havia transmès el seu propi criteri sobre la necessitat de retirada del projecte de llei al Consell General de l'Advocacia¹⁶¹. L'acta de la Junta extraordinària de 2 de març mostra el posicionament de la corporació barcelonina:

«1º.- Compartir íntegramente y hacer suya la repulsa más terminante tanto a los proyectos de reforma del Código Penal y de la Ley de Enjuiciamiento Criminal aprobados por las Cortes, como a la forma precipitada e inmadura con que se llevó a cabo la preparación, estudio y aprobación de aquellos proyectos.

2º.- No adherirse ni compartir el tercero de los acuerdos acordados por la Junta General Extraordinaria de esa Corporación, que se deja meritada, en orden a solicitar la dimisión del Consejo General de la Abogacía.

3º.- Instar al Consejo General de la Abogacía la imperiosa necesidad de adoptar y llevar a cumplimiento los acuerdos siguientes para respaldar su autoridad en la prosecución de las gestiones por el mismo llevadas hasta la fecha.

a) Convocar urgentemente Asamblea de Decanos de los Colegios de Abogados, para tratar en ella, discutir y adoptar resoluciones sobre los diversos problemas planteados

¹⁶⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-11-1966.

¹⁶¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 7-2-1967.

por varios Colegios de Abogados, y demás que, a petición de estos, se incluyen en la Orden del día.

b) Hacer constar ante el Excmo.Sr.Ministro de Justicia la total repulsa de la Abogacía española a los proyectos de reforma del Código Penal y de la Ley de Enjuiciamiento Criminal aprobados recientemente por las Cortes Españolas, repulsa que debe hacerse extensiva a la reforma precipitada e inmadura con que se llevó a cabo el estudio, discusión y aprobación de aquellos proyectos.

c) Interesar de los Procuradores en Cortes por los Il. Colegios de Abogados de España, Ilmos. Sres.D.Manuel Rives Guadilla y D.Raimundo Vidal Pazos, que informen con todo detalle y urgencia, respecto a su actuación en la Comisión de Justicia de las Cortes al ser aprobados los proyectos de reforma del Código Penal y de la Ley de Enjuiciamiento Criminal.

d) Continuar e intensificar la actividad, sin desmayo y con plena entereza, para conseguir un más meditado y maduro perfeccionamiento en el Ordenamiento jurídico, en la recta y ponderada administración de justicia, y en el respeto y consideración a que es acreedora la Abogacía Española.

e) Solicitar del Gobierno la suspensión y no puesta en práctica del proyecto de reforma del Código Penal y de la Ley de Enjuiciamiento Criminal, aprobadas por la Comisión de Justicia de las Cortes»¹⁶².

Després de mostrar el seu suport al Consell General de l'Advocacia, el Col·legi d'Advocats protestà per la manca de consens que el projecte de llei havia generat, sense que s'hagués tingut en consideració el punt de vista del Consell¹⁶³ i reclamà que la reforma del codi penal en tant que instrument de la repressió no s'acabés portant a la pràctica. Per donar encara més ressò a la iniciativa, es va publicar una nota de premsa que recollia les cinc demandes plantejades en el document anterior¹⁶⁴. Igualment, es va adherir a una queixa del Col·legi d'Advocats de Cadis que anava en la mateixa direcció, per: «la forma precipitada e inmadura que se llevó a cabo la preparación, estudio y aprobación de aquellos proyectos»¹⁶⁵. Les gestions no es van acabar aquí i en la Junta del 4 d'abril es va acordar enviar un telegrama al president de

¹⁶² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-3-1967.

¹⁶³ El Col·legi va voler deixar molt clar aquest punt en una nota de premsa: «el Consejo General de la Abogacía Española no colaboró en ningún momento a tal Proyecto, ni dio su conformidad al mismo, antes al contrario, solicitó su retirada de las Cortes». «Sobre la reforma del Código Penal» *La Vanguardia española*. 9 d'abril de 1967. p. 29.

¹⁶⁴ «La reforma del código penal y ley de enjuiciamiento criminal» *La Vanguardia española*. 4 d'abril de 1967. p. 31.

¹⁶⁵ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 275.

les Corts i al ministre de justícia demanant la suspensió del projecte. Davant el temor d'una probable aprovació, es va comprovar i confirmar telefònicament, per la qual cosa es desestimà l'acció acordada¹⁶⁶.

La reforma de la llei d'ordre públic va centrar l'atenció del Col·legi en la Junta de 20 d'abril de 1971, sobre la qual es va acordar demanar la retirada del projecte¹⁶⁷ al vice-primer ministre del govern i el ministre de justícia. Aquesta modificació suposava una pèrdua de llibertats individuals per als ciutadans i l'increment de les multes. En aquesta protesta coincideix la incorporació de Barcelona amb el col·lectiu *Justicia democrática*: «el Poder judicial aparece como una especie de “brazo secular” [...] La Reforma de la LOP supone un paso más en el hundimiento de los restos del Poder Judicial bajo el hipertrófico Poder Ejecutivo»¹⁶⁸.

El TOP, en tant que mecanisme creat per a la repressió, va ser un altre dels instruments judicials en què es va focalitzar el Col·legi. Ja des del Consell de l'Advocacia de Lleó havia existit una idea força clara sobre la necessitat de sol·licitar el desmantellament del tribunal i es van utilitzar les eines a la seva disposició per a assolir aquest objectiu. Això, que porta implícita la qüestió de les jurisdiccions especials¹⁶⁹, s'observa en l'acord de Junta de 22 de febrer de 1972, que recull l'esperit d'un acord del mateix Consell:

«Solicitar del Gobierno que en el indulto concedido con motivo del 35 aniversario de la exaltación del Caudillo a la Jefatura del Estado, se encuentren comprendidas, en interpretación lógica, las sanciones gubernativas, puesto que el Decreto se refiere a multas y correctivas que no sólo proceden del Código Penal, sino también de leyes especiales.

Reiterar del Gobierno el anhelo de la Abogacía por lo que afecta a la unificación jurisdiccional con supresión de las jurisdicciones especiales que existen, supresión del Tribunal de Orden Público e integración de su cometido en las salas o secciones correspondientes de la Audiencia Provincial»¹⁷⁰.

¹⁶⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-4-1967.

¹⁶⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-4-1971.

¹⁶⁸ *Justicia democrática Los jueces contra...* pp. 26-27.

¹⁶⁹ El Consell hauria actuat com a catalitzador d'un esperit col·lectiu de llibertat: «Durante los últimos años ha ido creciendo en todo el país un anhelo profundo en favor de la supresión de leyes y jurisdicciones penales especiales». *Íbidem.* p. 34.

¹⁷⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 22-2-1972.

Quelcom semblant trobem el juny del mateix any: «Elevar una moción al Consejo General de la Abogacía, a fin de que se dirija a la Superioridad, haciendo constar su protesta por la ampliación del Tribunal de Orden Público, por cuanto la misma va contra el sentir general de la Abogacía, expresado reiteradamente en diversas ocasiones»¹⁷¹.

En un altre ordre de coses, la Junta de 14 de novembre de 1972 va acordar traslladar una queixa a l'esmentat Consell –perquè aquest organisme la fes arribar al ministre de justícia i el de governació– per les dificultats que patien els advocats a l'hora de reunir-se amb els seus clients: «a fin de que se adopten las medidas pertinentes para la debida defensa del derecho profesional de los abogados, de celebrar en sus despachos sin necesidad de autorizaciones especiales o previas de ninguna clase, y bajo el amparo de la Corporación, reuniones con sus clientes o terceras personas, siempre que guarden relación con el asunto encomendado a aquellos»¹⁷². Les encotillades estructures del règim franquista generaven una pressió en molts advocats que impedia el correcte desenvolupament de la seva professió. I ho feien per evitar precisament el que habitualment succeïa: «Los despachos de abogados se convirtieron en auténticos espacios de libertad frecuentemente utilizados por sus clientes o por los propios letrados como lugares donde realizar reuniones en condiciones de seguridad»¹⁷³.

L'acta segueix en els següents termes:

«3º.-Que esta Junta de Gobierno –atendido el contenido de la resolución denegatoria del recurso de reforma, presentado por unos letrados de este Colegio que se encuentran procesados por el Juzgado de Orden Público– ratifica su firme decisión de actuar en defensa de este derecho profesional de reunión como atribución de la Abogacía, tan vinculada al secreto profesional, e indeclinable para el libre ejercicio de su función, por entender que así lo imponen sus fines Corporativos, de tal manera que, esta Junta de Gobierno, asume desde ahora, y para el momento procesal oportuno, la defensa de los letrados que sean acusados por razón de actos que tengan su origen en el ejercicio de aquel derecho profesional»¹⁷⁴.

¹⁷¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 6-6-1972.

¹⁷² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-11-1972.

¹⁷³ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 322.

¹⁷⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-11-1972. El Col·legi de Sant Sebastià es va sumar a la demanda del Col·legi de Barcelona per mitjà d'una carta. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 21-11-1972.

La Junta fa un pas endavant per protegir l'exercici de l'advocacia i posar en valor la professió, demanant que l'aplicació de les lleis considerés aquest punt com a fonament bàsic del dret a la defensa que tota persona té. Alhora, de forma més diluïda, el plantejament del Col·legi empara també la pràctica que expliquen Gómez Alén i Vega, que constitueix una realitat evident, prova de la implicació de molts advocats amb l'antifranquisme.

En aquest mateix sentit cal entendre la inquietud del Col·legi per la nova disposició legal que pretenia regular el temps i la manera de comunicar-se dels advocats amb els seus clients empresonats. I s'aprofita la comunicació de felicitació del degà al nou ministre de justícia, Ruiz-Jarabo, per plantejar aquest i altres problemes que encarava el món de l'advocacia: «1er.-Compliment dels acords del Congrés de Lleó. 2on.-La oposició al Projecte de Llei de Col·legis Professionals. 3er.-Oposició a les noves regulacions de les comunicacions entre advocats i presos. 4rt.-Vacances judicials dels Advocats»¹⁷⁵.

Per motius evidents, la reforma legislativa que més ressò va tenir en el Col·legi per aquests anys va ser el projecte de llei de col·legis professionals. La qüestió de fons, però, seguia sent la mateixa: un Estat que limitava autonomia i llibertats enfront una societat que caminava amb pas ferm en una direcció d'obertura. El projecte apareix com a «injerencias políticas por parte del Estado para, paradójicamente, contrarrestar la «politización» del estamento colegial»¹⁷⁶. En aquest sentit, el projecte exigia «juramento de fidelidad a los Principios del Movimiento y Leyes Fundamentales»¹⁷⁷. En ser coneixedors de les intencions de l'executiu, la Junta va reaccionar amb rapidesa per intentar evitar la promulgació de la nova llei:

«[el degà] Manifesta que creu cal reaccionar, i proposa que el Col·legi d'Advocats de Barcelona miri de reunir els altres Col·legis Professionals de Barcelona, a fi i efecte de començar una campanya periodística per a donar compte a l'opinió pública dels greus problemes que es poden derivar d'aquesta llei cas de ser aprovada, tota vegada que representa, en síntesi segons diu el Degà, el control per part de diversos Ministeris de la vida dels Col·legis Professionals, i per tant la pèrdua de la seva independència com a

¹⁷⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 12-6-1973.

¹⁷⁶ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 71.

¹⁷⁷ Ángel Zaragoza *Abogacía y política*. Cuadernos para el diálogo, Madrid, 1972. p. 172.

Corporacions. Afegeix seguidament que s'està treballant en un Dictamen-Memòria sobre els aspectes legals del problema, que seria entregat pel Col·legi d'Advocats de Barcelona al Consell General de l'Advocacia per a veure si es pot assolir que dit Organisme el faci seu [...] Aquesta campanya de premsa podria anar conjuminada amb la tramesa de telegrams al Cap de l'Estat en la condició de poder moderador, per a exposar-li la preocupació dels Col·legis Professionals davant les mesures que es podrien prendre contra la limitació de facultats de dits Col·legis»¹⁷⁸.

El Col·legi d'Advocats de Barcelona va capitalitzar les primeres iniciatives entre els col·legis professionals¹⁷⁹ –no en va s'havia mostrat com un dels col·legis més actius i amb un paper social més rellevant– per tal de generar iniciatives públiques que condicionessin el desenvolupament de la reforma o, si més no, el caire que aquesta prengué. El perill del projecte rau en el fet que: «retalla i minva d'una manera substancial les facultats dels Col·legis i porta a la possibilitat d'anul·lació dels seus acords per part del Ministre que regenta el Ministeri en el qual estaria enquadrat cada un dels Col·legis, així com del Jurament que han d'efectuar els que ocupin càrrecs de les Juntes de Govern»¹⁸⁰. Es tracta d'una reacció del règim per controlar els col·legis professionals i aturar-ne el seu creixement, cosa que només es pot concebre des de la significació que molts d'ells havien mostrat a favor de plantejaments democràtics, cas del Col·legi d'Advocats de Barcelona: «lo que pretendía era la desaparición de los colegios como instituciones autónomas y su transformación en órganos burocráticos controlados directamente por la administración»¹⁸¹. L'aparició en escena del Col·legi per tractar la qüestió ve motivada per una defensa dels propis drets però, en fer-ho, també estan parlant de llibertat i independència vers el govern.

L'acord de Junta de 24 d'abril de 1973 per enviar un telegrama a Franco es va traduir en el següent comunicat:

«Alarmados Colegios Profesionales de España por Proyecto de Ley remitido por el Gobierno a las Cortes, el Colegio de Abogados de Barcelona hace llegar a S.E. en su alta función moderadora derivada de la Jefatura del Estado el ruego de que se retire de las Cortes el Proyecto de Ley preparado, por suponer medida jamás tomada hasta ahora,

¹⁷⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 13-4-1973.

¹⁷⁹ Ángel Zaragoza *Abogacía y política...* p. 166.

¹⁸⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 24-4-1973.

¹⁸¹ Alberto Sabio *Peligrosos demócratas...* p. 186

contraria a la tradicional independència y autonomía de los Colegios y limitación de sus funciones esenciales a la vida social española»¹⁸².

En aquesta mateixa Junta també s'acordà elevar una comunicació al Consell General de l'Advocacia demanant fermesa, així com sol·licitar una reunió de degans i demanar als procuradors en corts que presentessin una esmena a la totalitat del projecte de llei, a més d'adreçar-se als altres col·legis d'advocats d'Espanya per a informar dels acords presos¹⁸³.

En la reunió de direcció de la setmana següent el degà informava de la reunió del Consell General de l'Advocacia, en què, segons ell, el Col·legi d'Advocats de Barcelona havia portat la iniciativa. Sobre la qüestió que els ocupava es va acordar demanar la retirada del projecte i es va comminar els procuradors en corts a impulsar esmenes parcials¹⁸⁴. Per tal d'encarar la qüestió, una mesa del Consell General de l'Advocacia es va reunir amb el ministre, que «en relació amb el Projecte de Llei de Col·legis Professionals no es va manifestar, tot i que de la seva opinió particular es va poder comprendre que era partidari de consultes prèvies amb els Col·legis Professionals»¹⁸⁵. L'activitat del Col·legi no s'aturava per poder arribar a una modificació del projecte de llei; i per això, la unió de forces constituïa un actiu fonamental a explotar davant les autoritats, de tal manera que el ja habitual treball en xarxa de les diverses corporacions a Barcelona va entrar en marxa: la Junta del Col·legi plantejava la celebració d'un acte entre col·legis per debatre el projecte, cosa que podria prendre gran notorietat a nivell de la ciutat, tant, que es temia una negativa del Govern Civil. És per això que el degà Casals es va comprometre a portar-la a la màxima autoritat de la província per a obtenir-ne una resposta favorable¹⁸⁶. Com ja s'havia plantejat en anteriors juntes, es va acordar la comunicació amb els procuradors en corts pel terç familiar, representant a les quatre províncies catalanes, en nom dels col·legis d'arquitectes, doctors i llicenciats, enginyers i el d'aparelladors, a més del d'advocats,

¹⁸² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 24-4-1973.

¹⁸³ *Íbidem*.

¹⁸⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-4-1973. El degà explica, igualment, la percepció d'un entusiasme menor que el d'altres ocasions en el si del Consell i s'acorda publicar una nota de premsa per la mort d'un Sub-Inspector de policia pel primer de maig «tota vegada que d'aquesta forma demostrariem que estem contra la violència vingui d'on vingui». *Íbidem*.

¹⁸⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-6-1973.

¹⁸⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-6-1973.

amb l'objectiu de celebrar una reunió a la seu del carrer Mallorca per tal de posar sobre la taula el projecte de Llei sobre col·legis professionals¹⁸⁷. Fins i tot altres entitats no directament implicades en aquest procés com Justícia i Pau van donar el seu suport a les demandes d'una modificació del projecte de Llei:

«es llegeix una carta rebuda de la Comissió Nacional de "Justitia et Pax", amb la qual s'adjunta una simple fotocòpia que fa relació a una presa de postura en la qüestió del Projecte de Llei de Col·legis Professionals tramès pel Govern a les Corts. En dita comunicació es fa una defensa aferrissada desde el punt de vista moral i espiritual de l'oposició al Projecte, i sobre tot dóna una sèrie de motivacions, en el sentit d'intentar demostrar que el jurament que es vol imposar és totalment inoperant desde el punt de vista espiritual, precisament per la seva imposició»¹⁸⁸.

Es tractava de posar en funcionament tota la capacitat d'influència de les entitats; és en aquest sentit que es va fer el contacte amb els procuradors en corts per Lleida Joaquim Viola i Blas Mola. Aquests van respondre que: «no es consideren representants de les quatre Províncies Catalanes, sinó de tot el poble espanyol en conjunt atesa la Llei Fundamental [sic] de les Corts, i que tampoc són representants del terç familiar, fent una sèrie de comentaris sobre el Projecte de Llei de Col·legis Professionals de qualitat ambigua i poc clara i en forma poc favorable al punt de vista del nostre Col·legi»¹⁸⁹.

Seguint aquesta premissa es van enviar a les autoritats unes "Sugerencias al anteproyecto de ley orgánica de la justicia" en què es plantejaven els punts de discordança i es proposaven alternatives al projecte:

«12.- Bis -A los Abogados como profesionales libres organizados en Colegios autónomos e independientes, les corresponde actuar ante los Tribunales en exclusiva defensa jurídica de los intereses públicos y privados que les sean confiados.

Gozarán de análoga categoría que el Ministerio Fiscal.

A los Procuradores, en el ejercicio de su profesión libre y colegiada, incumbe la representación de las partes en los procesos cuando legalmente así se establezca.

BASE OCTAVA – De las atribuciones a los Órganos Judiciales.-

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 31-7-1973.

¹⁸⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-7-1973.

34,- El Tribunal Central de lo Penal conocerá de los recursos que se formulen en relación con las resoluciones dictadas por las Audiencias, relativas a los tipos de delito que especifica la Ley.

Excepcionalmente conocerá de los delitos que por su propia naturaleza se extiendan al ámbito nacional, o excedan del territorio de la competencia del Juzgado de Instrucción.

En este caso sus resoluciones serán recurribles ante el Tribunal Supremo»¹⁹⁰.

El text serveix per defensar les atribucions de l'advocacia i establir el principi d'autonomia dels seus professionals:

«BASE VIGESIMO-PRIMERA -De los Abogados y Procuradores.

77 - 1º - Los Abogados son colaboradores de la justicia. La abogacía es una profesión independiente y libre, a la que incumbe la exclusiva dirección y defensa jurídica de los intereses públicos y privados, en toda clase de procesos, con las excepciones que señale la Ley.

El deber de defensa jurídica que a los abogados se confía es también un derecho para los mismos. En consecuencia, podrán reclamar tanto de las Autoridades como de los particulares todas las medidas que ayuden a su función, que les sean igualmente debidas.

El Abogado tiene el deber del secreto profesional que está amparado por la Ley y goza de protección de la Autoridad.

La profesión de Abogado, se regirá por lo dispuesto en esta Ley por el Estatuto General de la Abogacía y los particulares de cada Colegio.

Para el ejercicio de la Abogacía, se requiere el ingreso en el Colegio de Abogados respectivo y las condiciones establecidas por la Ley y Estatutos de dicho Colegio.

Los Abogados al ingresar en un Colegio, deberán prestar juramento de defensa de la Ley y cumplimiento de las normas jurídicas vigentes.

77 - 2º - Los Colegios de Abogados, son corporaciones libres autónomas e independientes, de carácter profesional que integran a los que reuniendo los requisitos legales y dedicándose habitualmente a la Abogacía, sean admitidos a formar parte de los mismos»¹⁹¹.

De fet, es pretén establir els principis que haurien de regir el desenvolupament de la professió, cosa que condueix a parlar dels principis organitzatius de l'ordenament jurídic espanyol, encara mancat, i amb aquest projecte de forma més intensa fins i tot, de la garantia dels drets fonamentals:

¹⁹⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 31-8-1973.

¹⁹¹ *Íbidem*.

«Regularán en sus Estatutos los requisitos para el ejercicio de la Abogacía, los deberes y derechos de los Abogados y sus relaciones con los Tribunales, los Órganos autónomos de su propio gobierno y sistema de su elección, mediante sufragio libre, secreto y directo, con voto igual para los colegiados, las incompatibilidades con el ejercicio de otras profesiones o cargos públicos, así como las responsabilidades de carácter penal, civil y disciplinario en que puedan incurrir los Abogados.

Corresponde exclusivamente a los Colegios de Abogados el ejercicio de la jurisdicción disciplinaria contra los colegiados y la regulación de los honorarios profesionales.

El Consejo General de la Abogacía es el Órgano representativo superior de los Colegios de Abogados de España.

Los acuerdos de los órganos rectores de la Abogacía en el ámbito de su competencia legal estatutaria, se considerarán actos administrativos recurribles en la vía contencioso administrativa.

La defensa gratuita de los que carecen de medios económicos, es consecuencia de la función pública de la Abogacía en su participación de la Administración de la Justicia.

Los Abogados y Procuradores serán retribuidos con los medios que a tal fin se establezcan por su ejercicio profesional de oficio en defensa y representación de quienes por carácter de bienes de fortuna, sean declarados exentos del pago de sus honorarios y derechos.

Los Colegios de Abogados y Procuradores realizarán la distribución y remuneración del turno de oficio, con arreglo a las normas de sus Estatutos»¹⁹².

Per tant, amb el missatge sobre un projecte de llei que limitava l'autonomia dels col·legis professionals, el Col·legi d'Advocats de Barcelona va aprofitar per redactar un estat de la qüestió del món jurídic a 1973, així com establir i blindar quins eren els principis irrenunciables.

Amb tot, la llei va ser aprovada el febrer de 1974¹⁹³. El Col·legi d'Advocats de Barcelona va seguir insistint en la qüestió, especialment en el marc del Consell General de l'Advocacia, que es considerava que s'havia mostrat inoperant i on els representants barcelonins demanaven que «tornés a manifestar la seva repulsa i disconformitat amb la mateixa [la llei de col·legis professionals], doncs limita en bona part les atribucions dels Col·legis d'Advocats, implanta el jurament en dues fases, als membres que ocupen càrrecs de la Junta de Govern, i estableix la nul·litat de

¹⁹² *Íbidem*.

¹⁹³ BOE. Núm. 40. 15 de febrer de 1974. pp. 3046-3049.

determinats acords, que mermen per tant, la independència dels Col·legis Professionals»¹⁹⁴. La llei entrava en funcionament i és per això que molts dels allí presents es mostraven contraris a seguir amb la lluita: «una cosa era protestar abans, però no ara que la Llei estava aprovada»¹⁹⁵. De res no havien servit les gestions a prop del governador civil i les autoritats; des de la Junta s'acorda mostrar «la preocupació de la Junta de Govern per el fet de que moltes comunicacions no han sigut ni tan sols contestades»¹⁹⁶ al president del Consell de Ministres, que s'havia de reunir el dia 17 amb el degà i els representants d'altres col·legis professionals.

D'aquesta manera quedava tancada una important pàgina de les accions del Col·legi d'Advocats de Barcelona per la defensa de l'autonomia d'aquestes corporacions professionals, entre les quals havia mostrat un destacat lideratge. El règim imposava la seva habitual contundència per mitjà d'un corpus legislatiu que estava al servei de la seva autoprotecció davant d'una societat que aspirava a superar aquestes estructures com més va més rovellades.

L'agost de 1975 va ser aprovat el Decret-Llei de terrorisme com a instrument punitiu, amb un esperit claríssim de combat polític per part del règim, que es protegia darrere de la repressió més dura¹⁹⁷ i «a cuyo amparo podían celebrarse consejos de guerra contra civiles, registrar cualquier cosa sospechosa sin autorización judicial y retener a los detenidos en celdas especiales hasta diez días y en la incomunicación absoluta»¹⁹⁸, cosa que suposava la implantació efectiva d'un estat d'excepció permanent¹⁹⁹.

La nova llei va ser motiu d'una important discussió per part de la Junta, el 16 de setembre de 1975. Els plantejaments més conservadors –Josep O. Maluquer– defensaven que el Col·legi no s'havia de manifestar sobre la qüestió, atès que «l'assumpte és plenament polític»²⁰⁰; Felip Lagarriga, Salvador Savall, Josep M. Pi-Suñer, Josep Pintó i Joan J. Artigas veien la necessitat de posicionar-se, però no

¹⁹⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-2-1974.

¹⁹⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-2-1974.

¹⁹⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-6-1974.

¹⁹⁷ Sobre aquest punt *Justicia democrática* defensava que «este régimen sin la brutal violencia ultraconservadora que diabólicamente dosifica no podría subsistir». *Justicia democrática Los jueces contra...* p. 70.

¹⁹⁸ Alberto Sabio *Peligrosos demócratas...* p. 281.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 16-9-1975.

d'expressar-ho públicament i, si més no, estudiar el document amb detall. Per la seva banda, Josep Benet (representant el sector més compromès políticament, que majoritàriament participava de la comissió de defensa) i Felip Portabella feien constar el deure de pronunciar-se en qualsevol direcció, «perquè el no fer-ho ja mostra que pren partit i que el Col·legi per la seva tradició no pot abstenir-se, i deu dir quelcom»²⁰¹. Després d'una votació interna es va acordar no fer cap declaració pública²⁰², però tramitar una carta al ministre de justícia –com havien proposat Manuel Abós i Josep M. Gasch–, que se li entregaria en mà i en què es mostraria el posicionament del Col·legi en contra del Decret-Llei, solucionant la qüestió en privat. El testimoni del degà serveix per explicar l'acord: «no és convenient prendre cap mesura a través d'una Nota, que tampoc es publicaria però li semblaria bé que la Junta de Govern visités al Ministre de Justícia per a parlar-li d'aquest assumpte»²⁰³.

Malgrat que la comissió de defensa i el grup d'advocats joves havien demanat la convocatòria d'una Junta General Extraordinària la direcció ho va desestimar després d'una nova votació que es va resoldre per 7 vots en contra de la convocatòria i 5 a favor. El seguit de votacions i les discussions entre els membres de la Junta mostren amb tota claredat la divisió interna que generava un tema amb unes implicacions polítiques tant clares com era aquest i posa sobre la taula el sentir d'un grup d'advocats que defensaven sempre i en qualsevol cas la necessitat de posar en coneixement de la societat l'opinió del Col·legi a favor de la democràcia. Aquest col·lectiu, identificat habitualment amb la comissió de defensa, pressionava per arribar més enllà davant de les autoritats en la lluita per la democràcia; es tracta dels advocats més significats i que normalment integraven també l'oposició clandestina. Aquí els trobem representats per Josep Benet, que a més de membre de la Junta, també era el president de la comissió de defensa del Col·legi.

Aquest episodi ens situa davant dels matisos de la corporació, especialment quan del que es parla és de terrorisme, un tema que com veurem en el cas de Puig Antich,

²⁰¹ *Ibidem*.

²⁰² La opció contrària a la comunicació pública va vèncer per un marge de 7 vots a 5. *Ibidem*.

²⁰³ *Ibidem*. Aquest darrer punt també es va haver de portar a votació, acordant-se la comunicació *in situ* amb el ministre per 7 vots a favor i 6 en contra.

generava una especial incomoditat entre molts advocats²⁰⁴. Paral·lelament, es va constituir una comissió per a l'estudi del terrorisme a petició dels advocats Frederic de Valenciano i Antoni Cuenca²⁰⁵. L'esmentada llei tornaria a aparèixer en escena en els dies que seguiren a aquesta Junta com a conseqüència de les execucions de 27 de setembre, en què alguns col·legiats tingueren un paper rellevant en la defensa dels condemnats.

En definitiva, hi ha prou evidències del dinamisme del Col·legi d'Advocats de Barcelona en la seva interacció amb la societat i el govern. Essent aquest un àmbit d'acció propi del que els seus estatuts marquen, la corporació va desenvolupar una tasca de control incansable als projectes legislatius de l'executiu, amb la finalitat d'aconseguir unes lleis que garantissin els drets humans a tots els ciutadans. Això va contribuir a l'extensió dels valors democràtics i, alhora, es va veure alimentat per una clara voluntat popular pel canvi:

«Los cambios económicos y sociales experimentados desde la década de los sesenta influyeron de manera gradual en la opinión y en el sistema de valores de buena parte de los españoles. Las encuestas realizadas por el propio Instituto de Opinión Pública, pese a sus limitaciones, reflejan una clara politización de la sociedad y una progresiva aceptación de los valores democráticos como los más lógicos y deseables. Ahora bien, este fenómeno no solo era el fruto de la modernización social, sino que también influyó notablemente la existencia de una conflictividad y de unos movimientos sociales reivindicativos cada vez más conocidos por la opinión ciudadana»²⁰⁶.

La trajectòria d'aquest corpus legislatiu contra el que va lluitar el Col·legi demostra que aquesta oposició exercida des de la corporació va ser insuficient per a la seva derogació, però no és menys cert que el posicionament públic de l'entitat va mostrar la creixent manca de suports del règim i la impossibilitat d'un futur que no fos la democràcia²⁰⁷.

²⁰⁴ En aquest mateix sentit s'acordava manifestar la repulsa del Col·legi contra l'atemptat perpetrat sobre el policia armat Juan Ruiz Muñoz (*Íbidem*), gest que Martín Villa agrai. II-lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 30-9-1975.

²⁰⁵ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 365.

²⁰⁶ Borja de Riquer "La crisis de..." p. 134.

²⁰⁷ El mateix Riquer ha aplicat aquesta estructura interpretativa al conjunt de moviments contraris al règim: «el antifranquismo en su conjunto ya no era un movimiento minoritario y puntual como en la década anterior. Si bien es cierto que la oposición no había logrado acabar con la dictadura, sí había conseguido debilitarla hasta el punto de hacer imposible su continuidad tras la muerte de Franco». *Íbidem*. p. 145.

4.7 Dels 113 als 67: el Col·legi i l'Assemblea de Catalunya

Dos dels episodis de més transcendència relacionats amb l'Assemblea de Catalunya com són els cops policials de 1973 i 1974, reflecteixen clarament el posicionament del Col·legi d'Advocats de Barcelona al final de la dictadura. D'una banda perquè diversos detinguts en tant que membres de l'Assemblea eren col·legiats –fins i tot diríem destacats col·legiats pel seu activisme contra la dictadura–, i de l'altra perquè la corporació va engegar un procés de solidaritat i lluita a favor de tots els empresonats, no només dels “seus”, cosa que la situa en la línia de l'antifranquisme.

El 1973, la reacció de la Junta a les notícies que arribaven des de l'església de Santa Maria Mitjancera i la comissaria de Via Laietana va ser immediata; reunida la Junta el 29 d'octubre, l'endemà dels fets, el degà va procedir a exposar-ne el seu desenvolupament:

«el diumenge a la tarda es va assabentar de que en un anexe [sic] d'una església de Barcelona havien estat detingudes 113 persones, entre elles vuit advocats, i que va intentar fer una gestió a la Jefatura Superior de Policia, però el Cap Superior en aquells moments no hi era, ni tampoc el Cap de Serveis. Diu que es va personar també en el Jutjat de Guàrdia, per a demanar si en tenien notícies, i veure si havien ingressat als detinguts. El Jutge de Guàrdia no estava enterat de res, tota vegada que encara no havia sortit ningú de la Jefatura de Policia. Afegeix el Sr. Degà que aquest matí ha fet una nova gestió a dita Jefatura Superior, i que havia tingut una entrevista amb el Cap que li havia promès que el tracte als detinguts seria correcte i que s'estava procedint a prendre declaració a tothom [Solé Barberà exposava la brutalitat de les tortures a comissaria], i que abans de 72 hores els detinguts passarien al Jutjat de Guàrdia. Afegeix el Degà que havia demanat que les declaracions dels Advocats es fessin tot seguit, tota vegada que tenien els despatxos paralitzats, i que era imprescindible que es pogués parlar amb ells, però que no se li va concedir poguer [sic] parlar amb ells. Afegeix el Sr. Casals que ha estat pensant què és el que es podria fer en favor dels advocats detinguts i manifesta que potser seria una solució parlar amb el Sub-secretari de Governació Sr. de Miguel, que és persona que ha viscut molt temps a Catalunya i potser s'hi podria arribar a través d'algun amic. El Sr. Vilaseca fa notar que el Sub –Secretari de Governació– més aviat porta assumptes burocràtics i no els de policia, però el Sr. Casals diu que es pot deixar com una possibilitat per a portar a cap si fos necessari»²⁰⁸.

²⁰⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 29-10-1973.

Així, malgrat que la primera gestió del degà fou l'interès pels vuit advocats detinguts²⁰⁹, ràpidament es passa a una situació d'interès més general, en gran mesura per la pressió que rep la Junta, tant de persones no vinculades al Col·legi, com des de la mateixa comissió de defensa²¹⁰, que l'insta a emprendre accions amb tota celeritat:

«Acte seguit informa el Sr. Casals de que aquest matí a la una ha rebut nombroses persones que s'interessaven pels detinguts, i que moltes d'aquestes persones no eren advocats. Estima que l'arribada massiva de tanta gent al Col·legi, a part de no ser tolerable pot ser un perjudici, i lamenta força de que algú hagi convocat tantes persones, i sobretot que entre la gent es va poder constatar que hi havia periodistes. Afegeix que a ell li agrada treballar per impuls propi però no empès, i que casos així no es poden tornar a repetir.

Diu que ha estat en contacte amb els Degans de varis Col·legis Professionals que també tenen col·legiats detinguts i els quals també han fet gestions per la seva part en prò [sic] dels seus col·legues; especialment el col·legi d'Enginyers té tres detinguts que per cert són membres de la seva Junta de Govern, a part d'un llicenciat en Medicina i altres que són membres del Col·legi d'Aparelladors. Demana el Degà si s'ha rebut alguna comunicació de la Comissió de Defensa, tota vegada que es té coneixement de que probablement presentarà un escrit a la Junta sobre els fets d'ahir. El Sr. Pi-Suñer diu que, efectivament ha rebut una comunicació de la Comissió de Defensa, que no va firmada, però que suposa que ha estat degut a la premsa amb què s'ha redactat. El Degà demana al Sr. Pi-Suñer que la llegeixi, i així ho fa tot seguit, com sigui que en la comunicació es diu que és de la Comissió de Defensa i d'altres advocats, fa notar el Degà que no és legal la comunicació en el senti que si altres advocats volien fer constar el seu punt de vista, tenien que haver presentat una comunicació independent i no juntament amb la Comissió de Defensa, ja que els advocats que formen part de dita Comissió han seguit el camí reglamentari i els seus noms han estat registrats a la Secretaria, i la Junta de Govern ha aprovat la seva incorporació. Diu no obstant, que es passarà a tractar d'aquesta comunicació»²¹¹.

²⁰⁹ Els advocats detinguts eren Agustí de Semir, Consol Maqueda, Magda Oranich, Josep Solé Barberà, Asunción Sallés, Enric Leira, Montserrat Avilés i Albert Fina, cosa que feia témer per la seva defensa a Solé Barberà, quan cridava des de la seva cel·la a la presó Model: «Aquest cas anirà malament. Els millors advocats estem detinguts». Albert Fina *Des del nostre...* p. 130.

²¹⁰ La comissió de defensa del Col·legi d'Advocats de Barcelona participava de l'Assemblea de Catalunya en qualitat d'observadora.

²¹¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 29-10-1973.

Aquestes accions passen per establir contacte amb el Jutjat de Guàrdia i el president de l'Audiència Territorial de Barcelona per tal de poder preparar la defensa dels detinguts:

«Seguidament es passa a discutir el primer punt de dita comunicació, que consisteix en que es presenti un escrit al Jutjat de Guàrdia, invocant l'article 286, en relació amb el 395 d'Enjuiciamiento Criminal, i demanant que el Jutjat reclami de la Policia Judicial les diligències practicades i que posi immediatament a la seva disposició els detinguts. Previ un petit debat sobre aquest punt, la Junta acorda per unanimitat fer un escrit i encomanar al Diputat 3er. Sr. Artigas per a que faci la seva redacció, per presentar-lo aquesta nit mateixa al Jutjat de Guàrdia.

Es passa a discussió el 2on punt de l'escrit de la Comissió de Defensa, en el que es demana que es presenti un escrit al President de l'Audiència Territorial de Barcelona, en el que es dongui [sic] coneixement de l'escrit presentat per la Junta al Jutjat de Guàrdia, demanant la seva intervenció per a que els vuit advocats detinguts puguin comunicar tot seguit amb altres companys, si és precís en presència del Degà, per a que algun col·legiat es faci càrrec dels seus assumptes. La Junta accepta també aquest 2on punt, però acorda que la comunicació sigui de tipus verbal per part del Degà al president de l'Audiència Territorial, sense comunicació escrita»²¹².

La comissió de defensa demanava anar més enllà i, prèvia protesta al director general de seguretat per la inflexibilitat del cap de policia davant la voluntat de comunicar-se amb els advocats detinguts, iniciar una campanya pública de mobilització a favor dels detinguts²¹³ i contra la dictadura, que passés per l'acció compartida amb altres col·legis professionals:

«3er.- Dirigir un telegrama al Director General de Seguretat protestant pels impediments que han estat posats al degà pel Cap Superior de Policia, a la seva gestió –denegada– de comunicar amb vuit advocats detinguts.

4rt.- Que el Col·legi, sol o juntament amb altres Col·legis Professionals eleui un escrit als Ministres de Justícia i Governació fent constar el coneixement que s'ha tingut dels fets ocorreguts ahir a l'església de Maria Mitjancera en la qual la Força Pública va penetrar sense el corresponent permís i que pot representar una infracció de les normes concordatàries»²¹⁴.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ La campanya ja havia començat per molt diverses vies i fins i tot des de les VI Jornades de joves advocats celebrades a Palma de Mallorca van arribar mostres de solidaritat amb els advocats detinguts. "VI jornadas de abogados jóvenes de Cataluña y Baleares" *La Vanguardia española*. 8 de desembre de 1973. p. 44.

²¹⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 29-10-1973.

Un cop acordades les mesures inicials vindria una llarga lluita per la defensa i alliberament dels 113 empresonats. Les primeres gestions de la Junta tingueren un efecte immediat: mentre alguns advocats es queixaven a la mateixa pel tracte dispensat pel Jutjat de Guàrdia el dia 31²¹⁵, el degà havia pogut parlar amb els detinguts sota el pretext d'aclarir com voldrien que es tractessin els assumptes pendents dels seus despatxos en el futur. Posteriorment, ell mateix es va desplaçar a Madrid per a entrevistar-se amb el president del TOP –que li va generar una bona impressió: «Va tenir inclús paraules amables en relació a algun dels advocats detinguts»²¹⁶– i dos jutges, en què «va intentar també d'imbuir als Jutges del TOP de la gravetat de la situació en el sentit de fer-los veure que aquest assumpte s'havia desorbitat, i és greu el seu ressò en la vida de Barcelona. Almenys mentre duren les detencions»²¹⁷. Igualment, es va acordar preparar una queixa formal contra les multes imposades i es va plantejar la possibilitat de fer una reunió entre els familiars dels detinguts i el Col·legi, cosa que es va considerar més responsable de fer per una via indirecta en què no impliqués públicament l'entitat, atès que «la presència de centenars de persones dins del Col·legi podria ser mal interpretada i donar lloc a una situació violenta. En forma semblant s'expressa el Degà, i diu que la reunió es podria celebrar sota els auspicis del Bisbat tal com ja se n'havia parlat»²¹⁸. Aquesta reunió es va fixar per al dimecres dia 8 de novembre. Per últim, es va aprovar la redacció d'un escrit adreçat al ministre de la governació: «en relació al qual s'estima la possible responsabilitat dels funcionaris governatius, a conseqüència de les detencions de persones, especialment vuit advocats, infringint l'article 295 de la Llei d'Enjuiciament [sic] Criminal i demanant a l'Autoritat Governativa que prengui mesures pertinents, en el cas de que s'hagués produït dit incompliment, o sigui de no haver-se donat

²¹⁵ Per la qual cosa aquests advocats acusaven «al Jutge d'Instrucció número 12 pel seu absolut menyspreu als advocats que s'interessaven pels seus clients detinguts, denunciant aquesta actitud a la Junta de Govern i pregant posí en coneixement del President de l'Audiència i a l'Inspecció de Tribunals i demanant a la Junta prengui les mesures necessàries en la defensa de dits col·legiats». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 6-11-1973.

²¹⁶ *Íbidem*.

²¹⁷ *Íbidem*.

²¹⁸ *Íbidem*.

coneixement a l'Autoritat Judicial de les detencions i diligències dins el terme de 24 hores»²¹⁹.

A la Junta de 13 de novembre de 1973 els sectors més compromesos de l'òrgan directiu van plantejar la possibilitat –ja sobre la taula a la darrera reunió– que el Col·legi es fes càrrec de l'abonament de les fiances per la llibertat provisional dels col·legiats detinguts, atès que els col·legis d'arquitectes i enginyers així ho havien fet. Fins i tot es va parlar d'ajudar a altres detinguts en cas que no calgués d'intercedir pels advocats empresonats. Tanmateix, la mesura es va desestimar –segons el degà– per manca de recursos en el pressupost²²⁰. Les gestions del degà no van ser efectives davant l'enduriment repressiu del règim. La reacció popular a les detencions es va manifestar en l'intent de concentració a Vic l'onze de novembre de 1973, que va derivar en una manifestació a Granollers a conseqüència del bloqueig policial de la capital d'Osona, on hi havia convocada una concentració. Les autoritats no dubtaven del vincle amb els fets dels 113: «Los hechos que dieron lugar a la detención tienen una demostrada continuidad en los acaecidos el pasado domingo en las localidades de Vich, Granollers y la Ametlla del Vallés, donde acudieron tras citación de tipo clandestino un gran número de personas que amparándose en la celebración de bailes y cantos regionales encubrían la realidad de una ilícita reunión masiva que debía desembocar en manifestación político subversiva»²²¹. La reacció davant la nova mobilització és l'habitual: una radicalització en els plantejaments. El degà ens aporta la seva visió de la situació generada:

«Explica el Sr. Casals que va visitar farà 4 o 5 dies al Jutge d'Ordre Públic número 2 de Madrid, intercedint prop dels detinguts, i en va treure la conclusió de que estava disposat a atorgar la llibertat dels detinguts dins de breus dies. Afegeix que malauradament el que li va prometre no s'ha complert, i que contràriament a lo [sic] dit, l'Auto del Jutjat d'Ordre Públic núm. 2 decreta la presó incondicional sense fiança, en base, en que segons el Jutge, els actes subversius no es limitaven als fets del dia 28, sinó que continuaven i posteriorment s'havien repetit a Vic i Granollers. També diu el Sr. Degà que de seguida que va tenir coneixement d'aquest auto, va demanar al secretari

²¹⁹ *Íbidem.*

²²⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 13-11-1973.

²²¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 90.

Sr. Pi-Suñer que es personés a la presó per a comunicar-ho als detinguts, com així es va fer i per tant vol expressar a la Junta de Govern, en relació a aquest assumpte, que en aquests moments estan completament frustrades les seves esperances. Diu que es proposa tornar a Madrid per parlar de nou amb el Jutge d'Ordre Públic número 2 amb tot i que creu que s'ha endurit molt l'assumpte i és poc optimista, malgrat que també creu possible es dicti dintre de pocs dies una altra resolució donant la llibertat als detinguts»²²².

La direcció plantejava quin camí calia seguir vistes les dificultats que estan trobant; per això es convocà una Junta General Extraordinària per al dia 29 de novembre amb el següent ordre del dia: «Informe del Sr. Degà sobre les gestions efectuades per la Junta de Govern amb referència a la detenció de vuit advocats d'aquest Col·legi junt amb altres 105 persones, el dia 28 d'octubre de 1973»²²³. A més, s'acordà que «el Col·legi d'Advocats, junt amb els altres Col·legis es manifesti en defensa del dret de reunió, i si és precís col·laborar en una campanya de premsa en favor de dit dret, dins el marc intercol·legial»²²⁴. Igualment, s'aprovà «que la Junta de Govern faci arribar la seva adhesió al Cardenal Arquebisbe Dr. Narcís Jubany en relació a la seva homilia apareguda a la premsa sobre els fets del dia 28 d'octubre, mitjançant carta que prepararà la Secretaria del Col·legi»²²⁵. La homilia, de profund contingut democràtic, assenta els arguments en l'Encíclica *Pacem in terris*, consigna dels reunits a Santa Maria Mitjancera en cas de detenció, i en la voluntat del poble espanyol de veure reconeguts els drets humans:

«Ante lo ocurrido, hay que recordar que, entre los derechos naturales del hombre que la encíclica "Pacem in Terris" califica de «universales, inviolables e inalienables» (Nros. 23 y 145) figura el de la libertad de reunión y de asociación. Las enseñanzas pontificias sobre este punto han sido recogidas y aplicadas en nuestro país por los obispos españoles en su más alto organismo colegial. La asamblea plenaria del episcopado, en 1970, después de constatar y lamentar «la deficiente participación en los órganos decisorios de la vida colectiva» no puede menos que «reiterar a unos para que lo conozcan y ejerciten, a otros para que lo respeten y le den cauce, el derecho que todo

²²² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-11-1973.

²²³ *Íbidem*.

²²⁴ *Íbidem*.

²²⁵ *Íbidem*. S'acusa rebut de l'agraïment del cardenal en Junta d'11 de desembre. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-12-1973.

hombre tiene a asociarse y reunirse libremente para fines lícitos... y a la intervención en la cosa pública a través de cauces eficaces de participación».

Recientemente, en el año actual, la propia Conferencia afirmó: «Dado que ningún sistema social o político puede agotar toda la riqueza del espíritu evangélico es necesario que exista en la comunidad política suficiente espacio para que sus miembros puedan asumir de manera eficaz esta pluralidad de compromisos individuales y colectivos». Una efectiva pluralidad de opciones es parte integrante del bien común.

Voces autorizadas del Gobierno conocen la realidad del problema y apuntan hacia esta misma dirección. Muy recientemente se ha afirmado que «el pueblo... siente la necesidad de integrarse ilusionadamente en una tarea colectiva y que si tal tarea no se le propone o no conecta con sus problemas reales, se siente defraudado en una parte de su dimensión humana». Esa participación política, se sigue diciendo, «ha de ordenarse en forma que procure más unidades dialogantes y síntesis integradoras que radicalismos y enfrentamientos intransigentes. Y ha de permitir a los hombres, desde su libertad y responsabilidad... procurar el ideal de la vida comunitaria que aliente en su alma».

Así, pues [...] para nuestro país una ordenación jurídica que responda a estos deseos y necesidades, tan amplia y hondamente sentidos en nuestro pueblo. De esta manera, por una parte, no se darían hechos como el que tenemos que lamentar, con toda su secuela de dolor y resentimientos y por otra, se evitarían ciertas actuaciones de la fuerza pública que, al tener lugar en sitios sagrados y dependencias eclesiales –que tienen un fin propio y determinado– pueden resultar lesivos del vigente concordato»²²⁶.

Les accions del Col·legi anaven encaminades a aconseguir l'alliberament dels detinguts mitjançant els instruments legals que el context els oferia; això no era suficient per a alguns col·legiats i fins i tot els membres més compromesos de la Junta. És per això que Josep Maria Gasch va presentar la seva dimissió, que no fou acceptada, «com a representant o enllaç de la Junta amb la Comissió de Defensa del Col·legi –tal vegada en discrepància amb la prudent actitud mantinguda en aquells desagradables successos per la major part dels seus companys–»²²⁷. Aquestes diferències aparegueren altra volta en la següent Junta; en aquest cas, la discussió girava entorn de la implicació econòmica que havia d'assumir el Col·legi. El degà s'hi mostrà contrari:

²²⁶ "Inauguración de curso en la Asociación Cristiana de Dirigentes" *La Vanguardia española*. 13 de novembre de 1973. p. 35.

²²⁷ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 336.

«Primera, que estem d'acord en que el Col·legi d'Advocats de Barcelona no ha de bestreure ni un cèntim ni exposar cap quantitat en relació al dipòsit de les caucions a que es refereix el punt en debat. Segon.- Potser tots estem també d'acord en que el problema que estem tractant és un problema eminentment polític. Recorda que hi ha hagut temps suficient i possibilitat sobrada per a que les fiances s'hagin fet, ja individualment, ja per mitjà d'alguna subscripció i no és partidari que sigui el Col·legi el que faci pel seu compte les caucions que es demanen. Diu que vol saber d'una vegada i per totes, el que es pretén del Col·legi. No es tracta d'un problema de llibertat, que tots compartim, es tracta d'una activitat eminentment política, molt digna i respectable, però no deu involucrar-s'hi el Col·legi com a Corporació, per dos motius. Primer: Perquè això ens obligaria a que cada detenció d'Advocat efectuada per motius polítics determinats, el Col·legi tingués [sic] de depositar fiança o caució, ja que no ho podríem negar-ho a uns i concedir-ho a uns altres, i segon.- que entenc que no està legitimada la Junta, per a prendre aquest acord sense l'apoi [sic] de la Junta General Extraordinària, tota vegada que representaria hipotecar les finances del Col·legi. Diu que per altra part que el que interessa a la Junta és que es demostrï d'una manera palesa l'afecte per els companys detinguts, però creu que aquesta estima i la nostra repulsa per la manera que s'interpreta el Dret de Reunió i pot tenir expressió en altres camps que no siguin el fer les caucions sol·licitades. Diu que si no podem afiançar, el que si podem fer és expressar el punt de vista de la Junta de Govern una vegada més, en relació a tota la problemàtica que estem discutint, i creu que a través de la Secretaria de Premsa podem donar una Nota a l'opinió pública expressant el nostre apoi [sic] moral als advocats detinguts en la forma que més endavant podem concretar»²²⁸.

La intervenció de Miquel Casals davant de la Junta és il·lustrativa de la situació en què aquesta es trobava: d'una banda rebia les pressions de molts col·legiats implicats en la lluita política clandestina perquè el Col·legi actués en aquesta direcció fins a les últimes conseqüències. Aquest procés d'influència als col·legis és relatat per Josep Fontana quan parla del: «surgimiento de un grupo de laboristas, de unos «abogados de obreros» que a la vez que asumían las labores de defensa en los tribunales, protagonizaron una acción democratizadora dentro de los colegios profesionales, creando espacios de libertad que no hubieran sido posibles en otra parte»²²⁹; cosa que

²²⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-11-1973.

²²⁹ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* pp. 3-4.

es fa extensiva no només als advocats obrers sinó també a l'oposició democràtica en sentit ampli.

D'altra banda, la Junta tem actuar en una qüestió de tanta rellevància política com aquesta, amb un suport econòmic als col·legiats. El resultat final és el d'una organització que realitza gestions amb les autoritats per l'alliberament dels detinguts, per mitjà del seu degà, i que emet comunicats de premsa definint-se a favor d'aquest alliberament, emparant-se en la reivindicació del dret de reunió. L'episodi posa de manifest les tensions existents a la Junta i a la corporació entre un sector, encapçalat pel degà Casals, que, tot i uns plantejaments clarament democràtics, mostra una certa contenció, especialment si la comparem amb el citat grup d'advocats que afrontaven la lluita contra la dictadura des de dos nivells: un de legal i un de clandestí, amb la participació en partits polítics il·legals –Benet, Solé-Barberà o Casares, per a citar tres advocats de gran rellevància en el si del Col·legi, serveixen com a exemples d'aquest sector–. Així, la gestió davant de circumstàncies excepcionals com les relatades posa de manifest una altra vegada aquesta complexitat i mostra que sovint no va ser fàcil el posicionament públic de les entitats civils (entenent l'evident risc en què s'incorria amb determinats plantejaments), donant valor a l'acció perseverant dels personatges més significats, que exercien un paper de motor en el procés de lluita contra la dictadura des de les citades organitzacions.

En qualsevol cas, la conclusió sembla clara: tot i no assumir actituds maximalistes, el Col·legi, gràcies a la confluència de diverses tendències en el seu interior, se situa al costat dels detinguts i això, si tenim en compte les fitxes policials obertes a alguns dels vuit advocats empresonats²³⁰, suposava estar al costat de l'antifranquisme, lluitant pel reconeixement dels drets fonamentals.

La sortida de la majoria dels empresonats es va demorar fins el 22 de novembre, després que així ho dictés el TOP, cosa que «fue presentada como una victoria de las

²³⁰ Se citen aquí les fitxes policials de dos dels advocats detinguts que, tot i declarar que no pertanyen a cap partit polític sí que es posicionen ideològicament amb l'antifranquisme. Sobre Montserrat Avilés es deixa constància que: «políticamente se define como demócrata, sin hallarse encuadrada en ninguna organización política». Antoni Batista *La Brigada...* pp. 116-117. D'Albert Fina, que fa referència al Col·legi, es diu: «Que políticamente se define como socialista de extrema izquierda y que no está encuadrado en ningún partido ni organización política. Que se enteró en el Colegio de Abogados que se iba a dar la encíclica». *Ibidem.* p. 131.

fuerzas democráticas, y no era difícil llegar a esa conclusión considerando que el fiscal del Tribunal Supremo –a instancias del gobernador civil y otras altas autoridades– había interpuesto recurso para evitar la libertad provisional»²³¹. Hem de concloure, per tant, que l'acció del Col·legi d'Advocats de Barcelona, amb tots els matisos possibles i diferències ideològiques existents en el seu interior, participa d'aquest clima de «movilización de la sociedad civil»²³² favorable als principis democràtics.

Amb l'alliberament dels empresonats es tancava un capítol que tindria continuïtat el setembre de 1974; concretament el 8 de setembre, s'havia reunit al convent de les Mares Escolàpies de Sabadell la XI Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya per tal de tractar l'adhesió a la Junta Democrática de Espanya, en un intent d'unió en la lluita antifranquista arreu del territori espanyol. En aquesta reunió les forces d'ordre públic procediren a la detenció de 67 membres de l'organisme unitari.

Les autoritats estaven al corrent de la celebració de la citada reunió des de feia dies²³³, amb la qual cosa el temps i, sobretot, l'experiència de situacions anteriors permeteren el governador civil Martín Villa afrontar el problema amb una altra perspectiva i mesurant els passos a seguir per minimitzar l'efecte erosiu de les detencions. De fet, ja el dia 5 arribava una nota informativa de la Jefatura Superior de Policía al Govern Civil demanant permís per tal d'intervenir²³⁴. El seguiment d'Agustí de Semir el mateix dia de l'assemblea per part d'efectius de la policia confirmà la celebració de la mateixa²³⁵ i conduí les forces d'ordre públic a les portes de l'edifici religiós.

El Col·legi d'Advocats de Barcelona va tornar a esdevenir caixa de ressonància del procediment judicial però també polític que acompanyava aquests fets, de tal manera que es van posar de relleu les gestions efectuades pel degà a la Junta de 17 de setembre de 1974:

«va visitar al Governador Civil, i a fi i efecte de demanar a les Autoritats Governatives la major benevolència en relació amb els esmentats detinguts. Remarca que el Governador Civil va dir que l'assumpte estava en mans del Poder Judicial i per tant no

²³¹ Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 34.

²³² *Ibidem*.

²³³ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 297.

²³⁴ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 90.

²³⁵ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* pp. 297-298.

l'afectava a ell, fent notar el Sr. Casals al Governador que la seva petició, en concret era que si s'havien d'imposar multes governatives, fossin de la menor quantia possible, i sobretot que no es fes jugar l'article 23 de la Llei d'Ordre Públic que preveu arrest subsidiari en cas d'impagament de les multes. Diu que el Governador Civil li prometé fer el possible dins de la Llei. Afegeix el Sr. Casals que en la premsa han aparegut unes notes que no han estat redactades per la Junta, sinó per periodistes que han assistit a unes reunions celebrades en el Col·legi per advocats defensors dels detinguts i familiars d'aquests, i donant una versió totalment diferent de lo [sic] succeït, tota vegada que ja es donava per fet que el Governador Civil havia promès lo [sic] que havia estat una simple promesa de consideració de la petició del Col·legi»²³⁶.

En aquesta ocasió el procés va en direcció inversa al cas dels 113: assumint que es tracta d'un problema global, el degà del Col·legi va de la demanda de certes mesures de gràcia per a tots el detinguts a l'acció favorable als advocats que allí es trobaven: «S'extén el Sr. Casals explicant que, a part de les gestions de caràcter general a favor dels 67 detinguts es va interessar particularment pels companys detinguts Srs. Arumí Delgar, Cabré Pericas, i Vallvé Ensensa, els ha visitat a la Presó diverses vegades, però lamenta tenir que comunicar que per part del Jutge d'Orde Públic número 2 s'ha confirmat la presó de 17 detinguts, entre ells els dos advocats»²³⁷. Paral·lelament a això, es va reunir amb els seus homòlegs dels col·legis d'arquitectes, aparelladors, enginyers, químics i llicenciats i doctors amb l'objectiu de redactar una nota conjunta a la premsa, que no acaba signant perquè no ho havia pogut consultar amb la Junta i perquè «va estimar que la Nota s'extenia en consideracions de tipus polític, fent esment d'una Junta Democràtica, aspecte que creu que s'escapa del que deu ser una nota de protesta per la detenció d'unes persones, afegint que aquest punt té molta importància, doncs implica una publicitat política de determinades postures, en la que el Col·legi no té que [sic] entrar-hi»²³⁸.

Si bé el Col·legi d'Advocats no va signar el comunicat conjunt, sí que es va acordar la redacció d'una nota del secretariat de premsa «en defensa dels drets de reunió i associació conculcats per les detencions del Convent de les M.M. Escolàpies de

²³⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 17-9-1974.

²³⁷ *Íbidem*.

²³⁸ *Íbidem*.

Sabadell»²³⁹ que mostrés el seu posicionament sobre els fets. Malgrat les comissions de cultura, defensa i del grup d'advocats joves proposaven redactats alternatius, aquests es van desestimar en favor del redactat de la Junta²⁴⁰. A més, el degà Casals es va reunir amb Martín Villa, que li va etzibar que «no comprenia el motiu de la visita, atès que a Espanya es respectava la independència del poder judicial»²⁴¹. El seu objectiu era aconseguir que les multes «no fossin de pagament immediat»²⁴².

Posats a disposició del Jutjat d'Instrucció número 2 de Sabadell, cinquanta dels seixanta-set sortiren ràpidament i la resta van haver d'afrontar més tràmits administratius finalitzats amb la imposició de multes²⁴³. En l'impàs de temps fins l'alliberament de tots ells, Martín Villa rebé pressions des de diversos fronts per a solucionar la situació. Bona mostra d'això és la reacció internacional d'indignació i petició d'alliberament que es manifestà en forma de nombrosos telegrams arribats des de l'estranger, especialment des de França: «“Vous demandons liberation des 67 democrates arretes Sabadell 8 septiembre dernier et respect en general des libertes democratiques en Espagne”. Parti Socialiste Arles»²⁴⁴; l'associació “France-Espagne” envià signatures amb el mateix propòsit. Igualment, ja el dia després dels fets, el secretari de la Comissió Permanent de l'Assemblea de Catalunya li envià una carta demanant-ne l'alliberament²⁴⁵. Altres col·legis professionals com el d'Economistes, per mitjà del seu degà, José María Berini Giménez, es va comunicar amb al Govern Civil el 2 d'octubre de 1974 «rogando que hagas por nuestro compañero [el detingut Josep Maria Vidal] cuánto esté en tu mano»²⁴⁶. Així doncs, el Col·legi d'Advocats de Barcelona constituí un més dels molts fronts que havien d'atendre les autoritats, cosa que manté la corporació en l'espai democratitzador i mostra la difícil posició en què es troben les autoritats enfront una societat mobilitzada²⁴⁷. L'envergadura que va

²³⁹ *Íbidem*.

²⁴⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-9-1974.

²⁴¹ Antoni Batista i Josep Playà *La gran conspiració...* p. 191.

²⁴² *Íbidem*.

²⁴³ Josep Maria Colomer *Assemblea de...* p. 69.

²⁴⁴ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 90.

²⁴⁵ *Íbidem*.

²⁴⁶ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 144.

²⁴⁷ En aquest punt resulta absolutament pertinent la interpretació que fa Ismael Saz sobre la mobilització real de la societat en el període final de l'antifranquisme: «la Sociedad podía estar más o menos movilizada –ahora vamos a ello– pero lo que estaba claro es que *lo que se movía*, lo hacia fuera del régimen y contra él». Ismael Saz “La lucha

prendre l'Assemblea de Catalunya ve a mostrar amb claredat aquest punt: «la existencia y la influencia de la Asamblea expresaba la profundidad de la crisis de la dictadura en Cataluña y la extrema dificultad del continuismo franquista»²⁴⁸. Per això, la implicació del Col·legi d'Advocats de Barcelona, per mitjà de la participació de la comissió de defensa en l'Assemblea, i amb els advocats presents en les grans detencions de 1973 i 1974, que arrossegà la Junta de govern a prendre partit en la qüestió, expressa la complexitat de l'entitat però també la seva aposta per superar les estructures dictatorials, atès que l'Assemblea de Catalunya, i així ho expressen les actes de la Junta del Col·legi, era sinònim dels conceptes d'amnistia, dret de reunió i associació com a fonaments per una futura democràcia.

4.8 La qüestió successòria

Precisament en la planificació d'una futura democràcia cal situar la qüestió successòria, aspecte que afecta de ple a l'estructura de l'Estat espanyol i, en conseqüència, va ser motiu d'interès i presa de posició des del Col·legi d'Advocats de Barcelona. A 1966 la Junta de govern de la corporació va aprovar remetre al Consell General de l'Advocacia un text que posava de manifest la inquietud per la successió de Franco després de la seva mort: «La Junta de Gobierno del Il. Colegio de Abogados de Barcelona, consciente de la trascendencia del momento histórico por el que atraviesa España en orden a su futura estructuración institucional, considera un deber ineludible dirigirse a ese Consejo General de la Abogacía Española, como órgano representativo superior de los Colegios de Abogados de España y que goza a todos los efectos, de la condición de Corporación de Derecho Público, para formular la siguiente súplica»²⁴⁹. Des de les responsabilitats que se li atribueixen a aquest organisme²⁵⁰ es planteja una inquietud d'interès nacional sobre l'incert futur de l'Estat: «Por ello, si

por la libertad en España desde una perspectiva comparada (1962-1977)” a Ana Domínguez Rama (ed.) *Enrique Ruano...* p. 93.

²⁴⁸ Carme Molinero i Pere Ysàs *La cuestión catalana...* p. 36.

²⁴⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-4-1966.

²⁵⁰ «Son funciones propias de ese organismo enaltecer y estimular las iniciativas que honren a los altos fines de justicia, representar y ser portavoz del conjunto de los Il. Colegios de Abogados de España y que puede proponer de propia iniciativa o a sugerencia de los Colegios, reformas legales y ejercer en nombre de la Abogacía el derecho de petición, según el Decreto regulador de su existencia». *Ibidem*.

tarea patriótica es alcanzar aquella seguridad afirmando el presente y preparando el mañana, no podemos soslayar el hecho indiscutible de que nuestro país registra una fundada y pública inquietud configurativa de un sentido de conciencia nacional, preocupada ante el hecho de que el futuro como no improvisable, no está aún estructurado. Y si esta inquietud alcanza a todos los españoles, la Abogacía no puede sentirse ajena a ella en razón de su propia misión de organizadora y defensora del orden jurídico»²⁵¹.

El text segueix en aquest punt amb la retòrica de la legitimitat que li confereix a l'entitat el sentir-se responsable de les qüestions legals i, per tant, de la cosa pública. I, alhora, ser una veu autoritzada en la representació d'un estat d'opinió preocupat per la indefinició en el futur orgànic de l'Estat:

«Recordemos aquí las palabras de Su Santidad Paulo VI en el discurso dirigido a la Unión Internacional de Abogados de 14 de mayo de 1965. Dijo que los Abogados buscan la verdad de los hechos, la verdad de las leyes, la verdad de las almas y que aparte del sacerdote es quien mayor conoce la vida humana en todos sus aspectos. Por ello –añade el Pontífice– y desde la antigüedad, el Abogado ha sido un especial candidato para las funciones políticas, realizando una función social de primer orden, cuya práctica tiende a perfeccionar sin cesar a quien la ejerce, haciéndose cada día más heraldo de la palabra y el servidor de la verdad. Por lo expuesto es lógica y muy honda la preocupación de la Abogacía española por el porvenir de nuestro país. Estimamos cumplir un deber de conciencia el hacer patente aquella actitud vital, seguros de que es compartida por la inmensa mayoría de nuestros conciudadanos, que no aciertan a encontrar medios de expresión para concretarla, ni Organismos ante los cuales pueda hacerse presente con garantías de justa solución»²⁵².

La inquietud del Col·legi neix de les declaracions del cap d'Estat a un periodista nord-americà en què es plantejava que «el problema de la sucesión en España lo determinarán las nuevas leyes ahora en preparación»²⁵³, cosa que manté la incògnita sobre la qüestió i «Es de temer que dichas leyes no se elaboren con el debido conocimiento de la opinión pública, que no puede ni debe desentenderse de un futuro más o menos lejano, que afectará a todos los más sagrados ideales del pensamiento y

²⁵¹ *Íbidem.*

²⁵² *Íbidem.*

²⁵³ *Íbidem.*

del propio sentir de los ciudadanos españoles»²⁵⁴. Per això es demana al Consell que «se dirija a los Poderes del Estado para que por vía de información pública se le dé conocimiento de las leyes en preparación y se recabe su dictamen para cuantas disposiciones legales se proyecten con respecto al problema de la sucesión en España, al igual que se hace con otros proyectos legislativos de mucho menor rango o trascendencia»²⁵⁵.

Sembla destacable el contingut democràtic que es desprèn de la carta del Col·legi, tota vegada que la preocupació es basa en la incertesa però també en l'alta probabilitat que el futur del país es decideixi des del poder polític franquista i sense tenir en consideració la voluntat popular. La reunió del Consell General de l'Advocacia de 22 i 23 d'abril va servir per portar a votació la demanda de Barcelona:

«Sometido a votación de los miembros del Consejo, votaron a favor del mismo los Sres. Condominas, Juliá de Queralt, Decano de Mataró y Attard Alonso, Decano de Valencia y en contra todos los demás asistentes, a pesar de haber justificado su voto diciendo que estaban totalmente de acuerdo con nuestro escrito, pero oponiéndose alegando que no consideraban hallarse autorizados por sus Juntas de Gobierno y que el Consejo no tenía facultades-. Entre los consejeros que estuvieron en la reunión votaron en contra los Sres. Vidal Pazos y Rivas Guardilla, Procuradores en Cortes, Y los Sres. Rever, de Murcia y Decanos de los Colegios de Valladolid, Sevilla, Badajoz, Salamanca, Santander, Gijón, Almería, Burgos, Bilbao, Coruña, Granada, Pamplona y Madrid. El Consejero Sr.Reyes, al darse cuenta de la propuesta del Colegio de Barcelona, presentó por su parte otra propuesta que contiene en esencia la misma petición que la del Colegio de Barcelona, que estaba redactada en la siguiente forma:

“Formulamos este escrito, creyendo interpretar el sentir de un equipo de españoles – 17.000– que algo significan en la vida pública del país. Con el ruego de que este Consejo General, conozca de esas leyes y aporte a ellas las sugerencias e ideas que en el ámbito de su competencia y el igual que lo hace en otras leyes de menor importancia, le aconseje su honrada inquietud por asegurar el porvenir de España, su continuidad en una convivencia estable, normal y digna entre los españoles y su solidaridad en el común destino de la patria”»²⁵⁶.

²⁵⁴ *Íbidem.*

²⁵⁵ *Íbidem.*

²⁵⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 28-4-1966.

Aquesta proposta no es va votar perquè Reyes no era present en el precís moment en què s'havia de portar a terme. En aquest mateix ordre de coses cal entendre la circular enviada pel degà del Col·legi d'Advocats d'Oviedo al Consell General, en què demana que el govern tingui present el capteniment dels col·legis d'advocats «dentro del periodo de preparación de las Leyes para la reorganización del Estado»²⁵⁷. Això ens remet al text sorgit del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que apareix com una declaració de principis, modesta, però que prefigura la tendència de la Junta com a conseqüència de l'entrada en joc d'equips de govern de tendència aperturista. La resposta és el perfecte retrat d'un organisme a mig camí entre la dictadura i la democràcia, ja que si bé moralment el Consell està al costat de Barcelona, no existeix un interès real de fer efectiva la proposta de forma pública. L'organisme evolucionarà de la mà del canvi de molts col·legis d'advocats de tot Espanya fins al punt que només quatre anys després, el Congrés de Lleó votés a favor d'una resolució sobre l'amnistia per qüestions polítiques. La majoria, tot i que sòlida, no era encara prou àmplia, cosa que ajuda a entendre el trànsit que va experimentar aquest organisme i el perquè de la votació contrària a elevar a les institucions una consulta sobre la successió a Franco.

Tot plegat es produeix en el context del projecte de llei orgànica de l'Estat que havia de travar precisament aquesta qüestió i que finalment es va aprovar en Corts el 22 de novembre del mateix 1966, cosa que confirma els temors del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Com ha explicat Riquer: «Lo más significativo de esta ley orgánica era la confirmación de la futura institucionalización monárquica del régimen de Franco. Se trataría de una monarquía instaurada, no restaurada, y basada en los principios del Movimiento Nacional»²⁵⁸. La comissió de cultura del Col·legi d'Advocats n'havia elaborat un estudi després que el Consell General de l'Advocacia fes arribar el projecte el 17 de gener de 1967²⁵⁹.

A aquesta llei la completaria l'anunci a les Corts de Juan Carlos com a successor de Franco, el 22 de juliol de 1969, tancant el cercle del futur institucional de l'Estat. En assumir el primer les funcions de monarca després de la mort del dictador, el Col·legi

²⁵⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 22-11-1966.

²⁵⁸ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 505.

²⁵⁹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 273.

va redactar un telegrama –en una reunió de Junta on oficialment no es fa referència a la mort del dictador– en què li desitjava molts èxits i l’instava a avançar cap a una democràcia que tingués en consideració els drets de les nacions del conjunt d’Espanya i que posés les bases per l’establiment d’un clima de pau a partir de la declaració d’una amnistia: «La Junta de Gobierno del Colegio de Abogados de Barcelona, expresa a su Majestad el Rey sus votos por un feliz reinado y su confianza en los principios anunciados de auténtica democracia, justicia social y reconocimiento de la personalidad de los pueblos de España. Y fiel a su trayectoria solicita a S.M. amnistía para los delitos políticos»²⁶⁰.

Així, la qüestió successòria que havia preocupat la Junta de govern, com a representant del sentir del Col·legi d’Advocats de Barcelona i el conjunt de la societat, ens dona el pols d’un posicionament clar de la corporació a favor de l’arribada d’una democràcia.

4.9 El món obrer

La tasca d’assistència al món obrer en el Col·legi d’Advocats va venir marcada per la presència d’un creixent grup d’advocats laboralistes que, des del seu despatx però també recorrent a la corporació com a refugi²⁶¹, van vincular la seva activitat professional a la defensa de treballadors. Amb els referents d’Antoni Cuenca²⁶², Francesc Casares²⁶³ o Josep Solé Barberà, arribarien Albert Fina, Montserrat Avilés – ambdós militants del PSUC des de gener de 1967²⁶⁴ –, August Gil Matamala, Lluís Salvadores, Josep Egea, Jordi Oliveres, Josep Maria Manté, Joan Gay, Antoni Martín, Francesc Gallissà o Ascensió Solé, entre altres, per ocupar aquest espai de lluita pels drets dels treballadors des de l’àmbit de la llei, alguns dels quals van ser anomenats

²⁶⁰ Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona *Llibre d’actes*, acta 25-11-1975.

²⁶¹ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 70.

²⁶² Sobre el seu destacat paper en el camp de l’advocacia laboralista Albert Fina explicava: «Antoni Cuenca té el mèrit d’haver estat el primer advocat de la postguerra en defensar els treballadors en circumstàncies veritablement difícils. Al principi estava sol i aïllat». Albert Fina *Des del nostre...* p. 30. També Lluís Úbeda “Aproximación a una biografía: Antoni Cuenca Puigdellívol (1924-2004)” a José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales para el estudio de la abogacía antifranquista*. Vol. 2. Ediciones GPS, Madrid, 2011.

²⁶³ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* pp. 47-50.

²⁶⁴ Javier Tébar “Los despachos de Fina-Avilés: compromiso profesional y lucha ideológica” a José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 98.

petardistes des de certs sectors del Col·legi. La Junta de govern intervindria en comptades ocasions atès que els esmentats despatxos eren els que vehiculaven l'acció de defensa i, quan ho feia, sovint venia precedit de la pressió dels mateixos advocats.

En qualsevol cas, la Junta de 22 d'abril de 1969 constata amb preocupació que «s'intensificà l'activitat de la jurisdicció militar»²⁶⁵ en l'oposició clandestina i el món obrer. Una implicació més directa van tenir en permetre, en Junta de 2 de març de 1971, que un grup de treballadors de *La Maquinista Terrestre i Marítima* es reunissin amb els seus advocats a la seu del Col·legi, prèvia «obtenció governativa»²⁶⁶. Aquest gest està estretament relacionat amb la multa de 50.000 pessetes a Fina i Avilés, imposada per «haver assistit a una reunió no autoritzada d'obrers de l'empresa «La Maquinista Terrestre y Marítima, S.A.», en llur qualitat d'assessors d'un grup d'aquells productors»²⁶⁷, però alhora també va permetre «el reingreso de 903 obreros despedidos e indemnización correspondiente por “despido improcedente”»²⁶⁸. La Junta, en tant que representant del Col·legi, acordava comparèixer en l'expedient, «considerant que la imposició de les multes podria suposar una voluntat d'obstaculització de l'exercici de l'advocacia»²⁶⁹.

Observem que si els advocats assisteixen els treballadors, la direcció del Col·legi fa el mateix amb els lletrats, després que aquests hagin posat els fets en coneixement de la direcció, buscant l'assistència davant les autoritats judicials. I encara més enllà, la Junta de 19 de setembre va pactar una comunicació amb el Jutjat d'Ordre Públic per defensar «que el Col·legi *reivindica y reivindicará, en todo momento, el derecho profesional de los abogados de celebrar en sus despachos y sin necesidad de autorizaciones especiales previas de ninguna clase, reuniones con compañeros, clientes, o terceras personas*»²⁷⁰. Per tant, des del defecte de forma, la Junta presta el seu suport a uns advocats de reconegut prestigi dins de la corporació, per demanar garanties en el dret de defensa. Malgrat això, el recurs presentat al citat Jutjat fou

²⁶⁵ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 291.

²⁶⁶ *Ibidem.* p. 306.

²⁶⁷ *Ibidem.* p. 308.

²⁶⁸ Carme Molinero i Pere Ysàs *Productores disciplinados...* p. 203.

²⁶⁹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 308.

²⁷⁰ *Ibidem.* p. 318.

desestimat, per la qual cosa la Junta va traslladar la qüestió a instàncies del Consell General de l'Advocacia per sol·licitar:

«se ratifique en el contenido de aquella resolución, ampliándola, si así procediera, y consiguientemente se dirija al Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación, a fin de que se adopten las medidas pertinentes para la debida defensa del derecho profesional de los abogados, de celebrar en sus despachos, sin necesidad de autorizaciones especiales o previas de ninguna clase, y bajo el amparo de la Corporación, reuniones con sus clientes o terceras personas, con independencia del número de las mismas, siempre que guarden relación con el asunto encomendado a aquellos»²⁷¹.

El Col·legi pressionà les autoritats pel lliure desenvolupament de la seva professió, sense ingerències de l'Estat. No estava treballant a favor dels drets dels treballadors, però en plantejar aquesta qüestió, incideix de ple en el funcionament dels despatxos d'advocats laboralistes, que sí que aconsegueixen aquesta funció: «Aquells laboralistes venien a omplir el buit de la defensa dels interessos dels treballadors que un Sindicat integrat i dominat pels franquistes no complia»²⁷². En conseqüència, podem establir que el Col·legi d'Advocats, en tant que salvaguarda d'aquells advocats, es troba al centre de la lluita per la defensa dels drets laborals.

L'actitud de la Junta anirà variant amb el pas del temps i en funció del cas. Així, en la reunió ordinària de 8 de maig 1973 es rebutjava la mediació entre treballadors de SEAT, que venien de la mà dels advocats Consol Maqueda, Josep Solé Barberà i Jordi Parpal, i l'empresa²⁷³, en el conflicte col·lectiu «car la Corporació no tenia competència en la matèria i que els obrers ja estaven a bastament representats pels lletrats que els feien costat»²⁷⁴. Igualment, el degà Casals va demanar explicacions per la celebració d'una reunió de taxistes a l'edifici del Col·legi, per la qual la policia es va personar a la seu institucional. Solé Barberà havia sol·licitat el permís corresponent i se li va concedir perquè «no es discutia pròpiament un problema laboral sinó el relacionat amb la concessió de la llicència municipal pel servei de taxis»²⁷⁵. Amb tot, es va acordar que

²⁷¹ *Íbidem.* p. 319.

²⁷² Josep Maria Manté "Els laboralistes" a DD.AA. *Albert Fina...* p. 120.

²⁷³ Aquesta mediació sovint la desenvolupaven els advocats que, a més d'implicar-se en la defensa dels acusats, jugaven un paper important en la negociació entre empresa i treballadors, establint així ponts amb el moviment obrer.

²⁷⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 327.

²⁷⁵ *Íbidem.*

l'entrada de no col·legiats s'hauria d'aprovar a partir d'aquell moment pel secretariat de la corporació²⁷⁶.

En aquesta tendència pendular, la Junta va resoldre no intervenir en la demanda d'uns treballadors de FECSA amb vistes a intensificar les accions en la jurisdicció militar que afectava als fets de la central tèrmica de Sant Adrià de Besós i la mort d'un treballador, tot i haver publicat en el seu moment un comunicat de premsa²⁷⁷. En el mateix sentit va respondre la direcció en reunió de 19 de febrer davant uns treballadors de SEAT, que s'hi adreçaven demanant ajuda davant el fet que l'empresa no complia amb una sentència de readmissió de diversos treballadors acomiadats²⁷⁸. Tot i aquesta resposta inicial, el degà explicava en Junta de 19 de novembre de 1974 que havia acompanyat els treballadors i els seus advocats a una reunió amb el governador civil «a fi i efecte de veure pugués reunir-se amb els treballadors de la SEAT als quals defensen, en un expedient d'acomiadament»²⁷⁹, en algun espai de la ciutat amb prou capacitat²⁸⁰. El governador civil s'hi va negar, esgrimint que es podien reunir als despatxos dels advocats i que, en tot cas: «Si es feien cues en els despatxos d'advocats però no hi havia desordre hi hauria tolerància, donat el fet que es comprenien els motius de l'aglomeració [...] Va fer esment de les circumstàncies generals, i va dir que el que no es podia tolerar eren els aldarulls i el trencament de l'ordre públic»²⁸¹. Després de la discussió sobre fins a quin punt podia intervenir el Col·legi per tal d'evitar la indefensió dels treballadors afectats (es parla de cedir un espai per a recollir signatures o alguna sala per als advocats defensors) s'acordà traslladar-los «que està disposada a recolzar la seva missió en defensa dels seus clients si es creen problemes de coacció en la llibertat dels interessats, especialment si es produeixen incidents en el moment en què els treballadors afectats vagin a firmar en els seus despatxos professionals»²⁸².

²⁷⁶ *Ibidem*.

²⁷⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-4-1973.

²⁷⁸ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 342.

²⁷⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-11-1974.

²⁸⁰ En relació al paper predominant que havien assolit les CC.OO. entre la massa obrera de les grans empreses, Enric Leira explica: «Això plantejava greus problemes als advocats laboralistes que s'encarregaven de la defensa d'aquests grups de treballadors, ja que no estava garantit el dret de reunió, ni que fos amb motius estrictament professionals, i hi havia problemes d'infraestructura per l'escassa disponibilitat de locals aptes per a la realització de tals reunions». Enric Leira "El Col·legi..." p. 274.

²⁸¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-11-1974.

²⁸² *Ibidem*.

Finalment, es va resoldre que els advocats es reunissin amb els seus clients a la sala d'actes del Col·legi²⁸³.

Ens trobem a finals de 1974 i inicis de 1975, en plena negociació del conveni, amb assemblees, vagues, sancions a SEAT en una «dinámica reivindicación – represión – solidaridad – nuevas reivindicaciones»²⁸⁴ i activitat frenètica als despatxos d'advocats laboralistes²⁸⁵. Com explica Riquer: «Hay que considerar la alta conflictividad laboral de esos años en relación al extraordinario marco político en que tenían lugar, es decir, un sistema dictatorial que situaba cualquier huelga en la ilegalidad y que podía castigar a los huelguistas con la pérdida del empleo e incluso con la detención policial y el encarcelamiento»²⁸⁶. És per això que el degà es reuní amb els advocats dels treballadors d'aquesta empresa, així com els de CUMBRE²⁸⁷, i el governador civil²⁸⁸ entenent que era un problema que preocupava «un sector de l'advocacia barcelonina, fins i tot, a extenses capes de l'opinió ciutadana»²⁸⁹, tota vegada que «La provincia de Barcelona fue con mucho la de mayor conflictividad, considerando las tres variables cuantitativas [conflictos, trabajadores que hi estan implicats i hores de treball perdudes]»²⁹⁰. L'estratègia del Col·legi es basava en «intentar a través dels Advocats de les Empreses de buscar una avenença per a suavitzar i solucionar aquests problemes»²⁹¹. En aquest context el despatx de Fina i Avilés havia presentat «davant la Magistratura de Treball més de 13.000 demandes contra les suspensions de feina i sou imposades per SEAT als seus treballadors»²⁹².

En aquesta diferenciació permanentment necessària entre les accions de la Junta de govern del Col·legi i la feina dels advocats que s'hi refugien a dins trobem una tasca desenvolupada en la protecció dels drets dels treballadors. Si bé la primera es

²⁸³ Enric Jardí *Història del Col·legi...* pp. 352-353.

²⁸⁴ Carme Molinero i Pere Ysàs *Productores disciplinados...* p. 204.

²⁸⁵ Ascensió Solé "Tribunals d'Excepció i repressió política" a DD.AA. *Albert Fina...* pp. 239-241.

²⁸⁶ Borja de Riquer "La crisis de..." p. 130.

²⁸⁷ En ambdós casos es treballadors en lluita havien rebut càrregues policials. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-1-1975.

²⁸⁸ Paral·lelament a aquesta gestió també es va plantejar el problema a degans d'altres col·legis professionals. *Íbidem*.

²⁸⁹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 355.

²⁹⁰ Carme Molinero i Pere Ysàs *Productores disciplinados...* p. 222.

²⁹¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 14-1-1975.

²⁹² Isidor Boix "Professió, solidaritat i política" a DD.AA. *Albert Fina...* p. 71.

mostrarà sovint reticent a intervenir en conflictes laborals, aquest col·lectiu dedicarà la seva activitat professional a aquesta causa i sovint forçarà la corporació a posicionar-se, especialment en els conflictes col·lectius desenvolupats al final de la dictadura. És així com en el si del Col·legi d'Advocats de Barcelona també es va produir aquest procés de relació entre l'activisme obrer i l'oposició al règim percebuda pels cossos de seguretat a la ciutat comtal: «independientemente de los conflictos meramente laborales en apariencia –pero en muchos casos provocados por fútiles pretextos–, se han producido actos de marcado matiz político subversivo, dirigidos por una minoría a nivel de célula, pero que han sido secundados por la masa trabajadora»²⁹³. Això adquireix tot el seu sentit en les paraules d'Albert Fina: «Quan no es permet fer política pels camins normals –partits, sindicats, Parlament, etc.– cal fer-la on pots i et deixen. En aquells anys vam fer política a les esglésies, als col·legis professionals, associacions de tot i tipus i també [...] en els nostres mateixos despatxos»²⁹⁴.

En definitiva, tot i que la vinculació del Col·legi als diversos fronts d'oposició al franquisme variarà en intensitat, podem establir que la corporació va tenir incidència en el moviment obrer, principalment per mitjà de la tasca desenvolupada pels diversos despatxos d'advocats laboralistes.

4.10 El Col·legi d'Advocats i els drets humans

El reconeixement dels drets humans representa un dels eixos principals al voltant del qual gira l'acció dels advocats i el Col·legi en el seu camí cap a l'establiment d'una democràcia, amb una societat que demana prendre aquesta direcció. I és que «en aquel escenario político y judicial tuvieron que lidiar en una primera etapa los pioneros de la abogacía comprometida con un sentido democrático y ético de la Justicia y con la mirada puesta en la defensa de los Derechos Humanos»²⁹⁵. Aquest trajecte és compartit amb moltes entitats, entre les quals existí un vincle especial amb l'associació d'Amics de les Nacions Unides, a qui el Col·legi va realitzar sovint una tasca de suport,

²⁹³ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 104.

²⁹⁴ Albert Fina *De la llei...* p. 139.

²⁹⁵ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 9.

atès que defensava els mateixos principis de la *Carta de les Nacions Unides* i amb la presència de personatges que pertanyien a les dues entitats, com és el cas de Francesc Casares, Rodolf Guerra, Josep Benet o Agustí de Semir, entre altres. En aquest sentit sembla interessant la proposta –aprovada– que feia Semir a la Junta de 21 de gener de 1968:

- «1er.) Declarar l'adhesió de la Corporació dels advocats barcelonins a la resolució del Consell Econòmic i Social de l'O.N.U. de celebrar l'any internacional dels Drets Humans.
- 2n.) Que la Junta de Govern elaborés un programa per a la celebració d'aquell Any Internacional consistent en la publicació, en textos en castellà i català, de la Declaració Universal dels Drets Humans, en la divulgació ciutadana del contingut de la susdita [sic] Declaració, i en la constitució, en el si del Col·legi d'una Comissió que establís el catàleg dels Drets Humans que estaven reconeguts en l'ordenament jurídic de l'Estat espanyol i emetés un dictamen sobre llur aplicació i, en tot cas, sobre les modificacions o mesures que convindria adoptar perquè s'assolís el ple coneixement pràctic de la totalitat dels drets definits en la susdita [sic] Declaració, dictamen del qual caldria donar compte, posteriorment, a l'Assemblea General.
- 3r.) Invitar tots els Col·legis d'advocats d'Espanya a que s'adherissin als acords presos»²⁹⁶.

A aquest compromís li va seguir l'organització d'una conferència sobre la Declaració Universal dels Drets Humans a la sala d'actes del Col·legi el dia 8 de març a càrrec de Joaquín Ruiz-Giménez²⁹⁷, que finalment no se celebrà, per la prohibició del Govern Civil²⁹⁸. També en resposta a la proposta de Semir es va crear una comissió per la promoció dels drets humans²⁹⁹ i es van editar una sèrie de textos amb aquesta temàtica: «Declaración Universal de los Derechos Humanos; Pacto Internacional de los Derechos económicos, sociales y culturales, pacto Internacional de los Derechos civiles y políticos y protocolo facultativo de los Derechos Civiles y Políticos.- 3º. Publicar en catalán la Declaración Universal de los Derechos Humanos, conjuntamente con la primera parte de la Encíclica "Pacem in Terris"»³⁰⁰. En aquest mateix 1968 també es van celebrar les conferències de José María Gil Robles i Manuel Jiménez de Parga,

²⁹⁶ Enric Jardí *Història del Col·legi...* pp. 281-282.

²⁹⁷ *Ibidem.* p. 282.

²⁹⁸ *Ibidem.* p. 284.

²⁹⁹ *Ibidem.* p. 283.

³⁰⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-2-1968.

«clarament crítiques amb la dictadura de Franco»³⁰¹. Amics de les Nacions Unides demanava la designació d'un delegat de la Comissió Nacional d'Organitzacions No Governamentals per a la celebració de l'esmentat any internacional; a la qual cosa es va respondre des de la Junta: «en este Colegio de Abogados con motivo del Año Internacional de los Derechos Humanos ha nombrado y tiene ya en funcionamiento una Comisión muy posiblemente coincidente con las finalidades de la Asociación promovida por las Naciones Unidas; y que se delega la representación del Colegio en la Comisión expresada, en el Diputado de la Junta de Gobierno D.Miguel Roca Junyent para mantener la relación entre ambas Comisiones»³⁰². Tant estreta sembla la relació entre ambdues entitats que a la Junta de 26 de març de 1968 s'explica que Amics de les NN.UU. ha sol·licitat celebrar l'acte d'inauguració de la campanya a la sala d'actes del Col·legi, a la qual cosa es va accedir sense dubtar-ho³⁰³; aquesta relació tingué continuïtat amb l'acte de commemoració de la Declaració Universal dels Drets Humans el 24 de novembre de 1968³⁰⁴, o en la celebració del XXVè³⁰⁵ i XXVIè aniversari de la mateixa Declaració, el desembre de 1974 amb una sala d'actes del Col·legi d'Advocats plena a vessar, i en col·laboració amb els col·legis d'aparelladors, arquitectes, doctors i llicenciats i enginyers, Amics de les Nacions Unides, Amics de la UNESCO i Justícia i Pau³⁰⁶.

L'aposta del Col·legi pels drets humans estava fortament arrelada; per això es mostrà favorable a la «organització de Cursets i conferències per part del Col·legi en defensa i promoció dels Drets Humans en aquest any jubilar de la Declaració de dits Drets»³⁰⁷, en una tasca que ja es venia fent, o l'adhesió a la campanya en contra de la tortura³⁰⁸ davant l'Assemblea General de Nacions Unides a proposta d'Amnistia Internacional³⁰⁹.

³⁰¹ Enric Leira "El Col·legi... pp. 256-257.

³⁰² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-2-1968.

³⁰³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-3-1968.

³⁰⁴ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Permisos socials anys 1964-1977*.

³⁰⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 16-10-1973.

³⁰⁶ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

³⁰⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-4-1973.

³⁰⁸ Justícia democràtica denunciava l'ús de la tortura per part dels cossos policials a 1973: «la tortura se sigue empleando, aunque es difícil determinar su frecuencia y hay muchos interesados en que no se determine. En particular en la llamada lucha contra la subversión. La razón es clara: la tortura parece a algunos necesaria cuando se apunta a la conciencia de los hombres, a sus ideas y convicciones, a los esfuerzos por extenderlas y llevar a la práctica». Justícia democràtica *Los jueces contra...* p. 245.

³⁰⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 31-8-1973.

No només l'acció divulgativa va ocupar el Col·legi en matèria de drets humans; l'altre gran focus d'atenció va ser la denúncia davant certes vulneracions, cosa que s'observa en el text adreçat a la vice-presidència del govern en relació a la mort de tres obrers del sector de la construcció a Granada, el dia 21 de juliol de 1970, com a conseqüència dels enfrontaments amb la policia:

«La Corporación que me honro en presidir, examinó en la sesión de su Junta de Gobierno del pasado día 4, los graves sucesos recientemente ocurridos en Granada, y que han ocasionado la muerte de tres obreros de la construcción. Como hombres de Derecho, creemos que en el normal desarrollo de la vida social, incluso en la solución de sus tensiones y conflictos, un reconocimiento efectivo de los derechos de todos los ciudadanos, excluye la violencia, que no solo constituye un medio reprobable, sino claramente contrario a las bases de una armoniosa convivencia.

Por ello, al hacer llegar a V.E. la preocupación del Il. Colegiado de Abogados de Barcelona, por las graves consecuencias de los medios utilizados en Granada por parte de las fuerzas de Orden Público, eleva igualmente su confianza de que una exhaustiva investigación judicial, ponga de manifiesto las motivaciones de decisiones tan trascendentales, su exclusiva idoneidad, y en todo caso, se precisen las responsabilidades personales que se deriven de todo ello. Sin perjuicio, naturalmente, de que en el orden estrictamente administrativo, se adopten aquellas otras medidas que coadyuven con la eficaz intervención de la Administración de Justicia»³¹⁰.

El Col·legi assumeix la denúncia de l'habitual pràctica de la violència física dels cossos policials. Una cosa semblant trobem el 16 de febrer de 1971, en què s'acorda «gestionar que no fossin violats els Drets Humans i exigir, a través d'un escrit adreçat al cap de la Fiscalia de l'Audiència, que es complissin les prescripcions de l'art. 295 de la Llei d'Enjudiciament criminal sobre la comunicació, en el termini màxim de 24 hores, per part dels funcionaris de la policia, a les autoritats judicials del fet de la detenció»³¹¹, remetent aquests acords al Consell General de la Advocacia³¹².

Igualment, la mort de l'obrer de l'empresa COPISA Manuel Fernández Márquez a mans de la policia en els disturbis ocasionats a la central tèrmica de Sant Adrià de Besós va portar la Junta a emetre un comunicat de premsa contra la violència policial. La

³¹⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-8-1970.

³¹¹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 306.

³¹² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 16-2-1971.

resposta de les forces de l'ordre a un problema laboral que esdevé d'ordre públic tenia com a conseqüència uns fets inacceptables pel Col·legi, atès que vulnerava qualsevol dels drets bàsics de la persona. El Govern Civil de Barcelona es justificava emparant-se en qüestions de seguretat i acusant els manifestants en la nota de 3 d'abril: «Una vez más, al lamentar los hechos ocurridos repudiamos estos actos de agresión fomentados por quienes sólo buscan el enfrentamiento con las fuerzas de Orden Público, al margen de cualquier mejora o reclamación laboral»³¹³. Tot i les llargues discussions sobre quin havia de ser el posicionament de la Junta, després que fos interpellada per diversos advocats per a intervenir, finalment es redacta un text amb un contingut assumible per totes les parts implicades:

«1er. Manifestar la profunda preocupació per la gravetat dels aconteixements ocorreguts en el dia d'avui a Sant Adrià del Besós, en els que va resultar morta una persona i ferides d'altres.

2on. Constatar amb pesar la reiteració en que es venen produint fets d'identica gravetat a la assenyalada, i que han donat lloc, en altres ocasions a manifestacions de la pròpia Corporació.

3er. Subratllar la necessitat de que, dins de la major urgència, es procedeixi a una nova regulació dels supòsits de fet que estan a la base de les conseqüències denunciades, de forma que quedin suficientment garantitzats els drets i llibertats de la persona»³¹⁴.

En aquest mateix ordre de coses, el mes de setembre de 1973 el cop d'Estat d'Augusto Pinochet va enderrocar el govern de Salvador Allende a Xile i, després d'una llarga discussió que no es va resoldre abans de ser votada amb un resultat de 7 vots contra 6, la Junta de govern del Col·legi va rebutjar fer cap manifestació pública sobre la qüestió, atenant-se al fet que aquests lamentables esdeveniments no pertanyien a l'àmbit d'actuació del Col·legi³¹⁵.

El plantejament de la corporació es basava en un principi de rebuig a la violència «sigui quina sigui la seva motivació»³¹⁶, tant la que es gesta en les comissaries de policia, com els actes de terrorisme; per això davant la mort de Carrero Blanco la Junta va trametre un telegrama de repulsa a l'atemptat: «La Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de

³¹³ «Nota del Gobierno Civil» *La Vanguardia española*. 4 d'abril de 1973. p. 31.

³¹⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-4-1973.

³¹⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 25-11-1973.

³¹⁶ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 327.

Barcelona, condemna la criminal violència que ha causat la mort al Excm. Sr. President del Govern, expressant profund condol per l'atemptat de que ha estat objecte l'Excm. Sr. Lluís Carrero Blanco»³¹⁷. L'atemptat del carrer Correu de Madrid, amb l'explosió d'un artefacte a la cafeteria *Rolando*, en un edifici proper a la Direcció General de Seguretat, va dividir la Junta entre partidaris de mostrar públicament la seva repulsa a l'acte de terrorisme o no fer-ho. La falta d'acord va deixar en punt mort la qüestió³¹⁸ en una reunió que havia estat centrada en les detencions dels 67 membres de l'Assemblea de Catalunya a Sabadell. Amb tot, sí que es va decidir a intervenir, en defensa del dret a la presumpció d'innocència davant del ministre de la governació José García Hernández, a qui es va enviar una comunicació a proposta de Josep Benet, president de la comissió de defensa (i representant del grup d'advocats més progressistes), per unes declaracions posteriors a l'atemptat:

«en unes Notes que es van publicar a la premsa es prejutjava la culpabilitat de persones detingudes en relació amb determinats assumptes, això ha succeït altres vegades per lo [sic] que es tindria de [sic] crear una consciència ciutadana sobre la manera que es porten a cap les detencions, i s'hauria de dir quelcom sobre el particular, a fi i efecte de que quedés marcada la postura del Col·legi en relació a aquest assumpte, que es va reiterant en el temps [tenint present el] perjudici que pot causar als encartats que es prejutgi la seva culpabilitat quan encara no han sigut jutjats»³¹⁹.

El Col·legi actua amb diligència en tot allò que es pugui referir a la defensa dels drets humans; la qüestió terrorista, però, generarà sempre una especial inquietud entre membres de la Junta però també a tota la corporació. És per això que quan la comissió de defensa va demanar celebrar un acte el 27 de gener de 1975 amb la presència dels advocats defensors dels acusats de l'esmentat atemptat, Srs. Brandés i Carvajal, per a debatre sobre el delicte de terrorisme, la direcció no ho va aprovar ja que, segons el degà Casals «el tema és perillósissim tota vegada que podria ser molt desvirtuada la intenció dels organitzadors i com que la premsa és actualment molt sensacionalista ens exposem a que si la sessió es celebra, pogués aparèixer com una intervenció del Col·legi en una qüestió, molt trencadissa, i considera que la Junta no deu accedir a la

³¹⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-12-1973.

³¹⁸ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 351.

³¹⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 15-10-1974.

celebració de dit acte»³²⁰. Especialment interessant és la intervenció de Pi-Suñer, que recull un esperit majoritari de la Junta contra la celebració de l'acte: «és evident que el tema és enormement trencadís, i que si el Col·legi es gasta en casos que no són populars, quedarà debilitat per a peticions posteriors, justificades en molts sentits per a la societat en general. Diu que inclús sessions com les programades –si es fan– podrien perjudicar la línia que segueix el Col·legi en qüestions com l'amnistia i l'abolició de la pena de mort, defensa dels drets humans, i en general obertura en els aspectes polítics i socials»³²¹. Així, en un càlcul de costos i beneficis davant les autoritats i en un moment de tanta conflictivitat social, des del Col·legi es considera que cal centrar esforços en aquelles qüestions d'indubtable consens entre les entitats civils i una majoria força àmplia de la societat, amb el triomf d'una democràcia en el punt de mira.

Aquest recorregut de lluita per les garanties dels drets inalienables de la persona continua en pàgines successives amb la qüestió dels Consells de Guerra i la pena de mort. En tot cas, parlar de drets humans és sinònim de democràcia. Reclamar-los era, ineludiblement, defensar les bases d'un sistema democràtic i, en conseqüència, exercir una oposició al règim.

4.11 Els Consells de Guerra i la pena de mort

Els Consells de Guerra van representar un instrument jurídic habitual en la llarga nit del franquisme; un mecanisme que limitava llibertats i sobretot garanties processals, amb l'atemptat que això constituïa contra els drets humans per als encausats i els advocats que massa sovint no podien desenvolupar la seva activitat professional. Per això «la lucha contra la omnipresencia del aparato militar dentro del entramado jurídico y político del Régimen centrará buena parte de los esfuerzos de los letrados antifranquistas, tanto en estrados, cuando les sea permitido asistir legalmente a los procesados, como desde otras plataformas de denuncia como los Colegios de

³²⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 21-1-1975.

³²¹ *Ibidem*.

Abogados»³²². En aquest sentit, destaquen tres grans Consells de Guerra: el procés de Burgos, el judici a Salvador Puig Antich i les darreres cinc execucions del franquisme, el mes de setembre de 1975.

Les penes de mort que en moltes ocasions van seguir a aquests processos van ocupar molts advocats significats amb la defensa dels drets humans i contra la dictadura. El Col·legi d'Advocats de Barcelona es va convertir en la via per a vehicular aquesta lluita.

El posicionament contrari a la pena de mort en forma de principi programàtic va quedar establert al Col·legi a través de les disposicions de la Junta de govern de 3 de novembre de 1970, que recollia el sentir d'una majoria important d'advocats: «A la vista de la petición formulada por escrito firmado por varios colegiados, se acuerda A) Reiterar petición abolición de pena de muerte. B) Trasladar dicho acuerdo al Consejo General de la Abogacía Española, dando conocimiento de ello a los demás Colegios españoles. C) Mandar nota a la prensa, a fin de que sea publicado dicho acuerdo»³²³.

Aquests acords es produeixen en el context de les sis penes de mort que demanava el fiscal pels processats en el Consell de Guerra de Burgos, que començaria el 3 de desembre d'aquell 1970. Només dos dies abans que s'iniciés, el dia 1, la Junta aprovava – amb únicament tres abstencions – enviar un comunicat al capità general de la VI Regió Militar per expressar la seva preocupació pel desenvolupament del citat judici: «Primero.- Atendida la polémica suscitada en relación con dicho Consejo, y de la que se ha dado extensa información en la prensa nacional, dirigirse al Excmo. Sr. Capitán General de la VI Región Militar, interesando la suspensión del Consejo, en un momento en que pudiera la opinión pública preocuparse por la influencia de los estados de ánimo o de los ambientes de tensión en la trayectoria de una equitativa aplicación de las Leyes Penales, que ha sido siempre norma constante en la actuación

³²² Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 22.

³²³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-11-1970. El comunicat de premsa que s'havia acordat elaborar es va publicar en aquests termes: «La Junta de Gobierno del Ilustre Colegio de Abogados de Barcelona, en su sesión del pasado día 3 de noviembre, en acatamiento a la decisión unánime del Congreso de la Abogacía de León, peticiones anteriores de otros Colegios de Abogados de España, entre ellos el de Barcelona y obvias razones de urgencia, adoptó el acuerdo de reiterar respetuosamente a la Jefatura del Estado, la petición de que sea abolida en todos nuestros textos legales, la pena de muerte, y que tal acuerdo sea comunicado al Consejo General, así como a todos los Colegios de Abogados de España». «La abolición de la pena de muerte» *La Vanguardia española*. 8 de novembre de 1975. p. 32.

de los Tribunales Militares del país»³²⁴. L'enorme mobilització que havia generat el procés, que anava dels moviments socials habitualment actius contra la dictadura a peticions de governs europeus i fins i tot el Papa Pau VI, feia témer al Col·legi una actuació poc equitativa de les autoritats encarregades de dictar sentència, especialment tenint present el to que el govern li havia donat des d'un primer moment: «el Gobierno formado en octubre de 1969 pretendió mostrar de forma contundente su determinación de combatir el desafío etarra, la «subversión» en general, las huelgas obreras, los «desórdenes» universitarios y, en síntesis todas las expresiones de disenso activo que estaban extendiéndose en la sociedad española»³²⁵, entre les quals també es pot comptabilitzar el Col·legi d'Advocats de Barcelona, després d'aquest comunicat. El segon punt del text aprovat per la Junta demana que el judici es traspassi a la justícia ordinària:

«Segundo.- Recabar de la referida Autoridad Militar que, en méritos de la suspensión del Consejo, acuerde la inhibición del conocimiento de la causa 31/69, a favor de la Jurisdicción Ordinaria, atendido incluso que la actuación jurisdiccional mediante un procedimiento sumarísimo, que puede estar justificado por razones de urgencia, queda hoy desvirtuada por el tiempo –casi dos años– transcurrido desde los hechos que dieron lugar a la incoación de la causa, por lo que debería aminorarse el estímulo de las mayores garantías formales de un procedimiento ordinario»³²⁶.

Albert Fina explica els avantatges que oferia la defensa en el TOP envers la jurisdicció militar: «Almenys els qui composaven el Tribunal d'Ordre Públic eren persones de formació jurídica, amb els quals es podien fer raonaments de tipus legal, cosa que era pràcticament impossible amb la jurisdicció militar»³²⁷ i és des d'aquesta perspectiva que es planteja la demanda; el text acaba avançant-se a una sentència que ratifiqués les condemnes a mort: «Para el caso de que en dicho Consejo de Guerra se dicte sentencia condenando a muerte a cualquiera de los procesados solicitar de S.E. el Jefe del Estado la conmutación de la pena»³²⁸. Aquest mateix punt es va traslladar en un telegrama a «S.E. el Jefe del Estado en solicitud de la aplicación de indulto en el caso

³²⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 1-12-1970.

³²⁵ Pere Ysàs "La crisis de la... p. 32.

³²⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 1-12-1970.

³²⁷ Albert Fina *Des del nostre...* p. 74.

³²⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 1-12-1970.

de que resulte confirmada cualquiera de las condenas a pena de muerte dictadas por el Consejo de Guerra de Burgos»³²⁹. La Junta acordava fer públic el contingut del telegrama per mitjà de la premsa i mobilitzar-se, conjuntament amb altres col·legis, per intentar gestions amb el ministre de justícia, a qui traslladarien el seu malestar per la poca consideració que el govern estava mostrant cap a les resolucions del Congrés de Lleó celebrat només uns mesos abans:

«2º.- Darse por enterada, con satisfacción, de las peticiones cursadas también por el presidente del Consejo General de la Abogacía en igual solicitud de indulto; instar respetuosamente de dicha Presidencia, en este mismo acto, una gestión urgente cerca del Excmo. Ministro de Justicia para que se sirva apoyar, en su caso, la concesión del indulto de constante referencia; y recabar, por último, la convocatoria urgente del Consejo General de la Abogacía para deliberar sobre los acuerdos que resulten procedentes a la vista del desarrollo y resultado final del Consejo de Burgos y de la Sentencia dictada.

3º.- Mantener estrecho contacto con los restantes Colegios de Abogados de España, en especial los de Madrid, San Sebastián y Bilbao al objeto de coordinar las actuaciones que se estimen oportunas.

4º.- Dirigir escrito razonado al Excmo. Sr. Ministro de Justicia, poniendo de manifiesto la profunda pesadumbre y contrariedad de esta Junta de Gobierno ante la falta absoluta de atención que han tenido los acuerdos del Congreso Nacional de León y las peticiones concretas de este colegio y otros, y del Consejo General de la Abogacía, en orden a la supresión de las jurisdicciones especiales y de la abolición de la pena de muerte»³³⁰.

La concessió de l'indult a les penes de mort que es desprenia de la sentència va ser rebuda com una victòria pels opositors al règim³³¹. I així ho feia constar el Col·legi d'Advocats de Barcelona: «la satisfacción de la Junta de Gobierno por la concesión del indulto de los condenados por el Consejo de Guerra de Burgos, dando traslado de dicho acuerdo al Jefe de la Casa Civil de S.E.»³³². El risc de l'aplicació de noves penes de mort seguia present i preocupava molts advocats del Col·legi; per això ja en la següent

³²⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 29-12-1970.

³³⁰ *Ibidem*.

³³¹ En aquest punt resulta interessant observar com les estructures del règim franquista no posaven límits a la categoria *oposició*: «la Ley de Orden Público, decretada en 1959, perseguía todo aquello que atacara la «unidad espiritual, nacional, política y social de España». Esta peculiar redacción permitía que cualquier actividad pudiera ser considerada por las autoridades como contraria al orden público, una noción con la que la Dictadura trató de dar apariencia de «derechos» a la arbitrariedad del poder, siendo su significado real la represión política y social». Javier Tébar i Nadia Varo "Los "enemigos evidentes"... p. 63.

³³² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 12-1-1971.

Junta de govern la comissió de cultura va demanar i acordar «Elevar escrito al Ministro de Justicia sobre la supresión de la pena de muerte»³³³. També la comissió de defensa va insistir en la qüestió uns mesos després, amb la vista posada en potencials noves condemnes a mort:

«el Sr. Degà dona compte a la Junta d'una nota de la Comissió de Defensa del Col·legi d'Advocats de Barcelona, demanant a la Junta que faci públic el sentir dels advocats de Barcelona referent a l'aplicació de la pena de mort i que en relació amb el Consell de Guerra que s'està celebrant a Saragossa, es dirigeixi a l'Autoritat Militar de dita Capitania General exposant-li el seu punt de vista contra l'aplicació de la Pena de Mort, afegint que en cas que s'imposi una pena de mort, es dirigeixi a S.E. el Cap de l'Estat sol·licitant la gràcia de l'indult.

Es tracta seguidament del text i aplicacions de dita petició, intervenint la quasi totalitat dels membres de la Junta. S'acorda seguidament que "en cas de que per part de l'Autoritat Militar s'imposés alguna Pena de Mort als encausats en el Consell de Guerra que s'està celebrant a Saragossa es faci arribar a S.E. el Cap de l'Estat la petició de la gràcia d'indult als condemnats a la Pena Capital". Amb referència als altres punts de la Nota de la Comissió de Defensa, la Junta estima que la postura del Col·legi d'Advocats de Barcelona contra la Pena de Mort és ja suficientment coneguda i sobre la mateixa s'ha fet prou publicitat, i que per altre costat no creu que pugui afavorir la causa dels acusats dirigir-se a l'Autoritat Militar de Saragossa exposant que el Col·legi d'Advocats de Barcelona és contrari a la Pena de Mort»³³⁴.

Com s'ha dit, el procés de Burgos va constituir un dels moments de gran mobilització ciutadana i punt àlgid de l'antifranquisme, en el sentit que les protestes van tenir una incidència directa en la reorientació del problema per part de les autoritats. I el Col·legi d'Advocats de Barcelona va fer la seva contribució a aquest procés, en una lluita compartida amb tota l'oposició al franquisme.

El Consell de Guerra i la posterior condemna a mort i execució de Salvador Puig Antich, militant del minoritari Movimiento Ibérico de Liberación (MIL), de caire anarquista, va posar de manifest tots els matisos possibles existents al Col·legi d'Advocats. La seva detenció s'havia produït el 25 de setembre de 1973. En el decurs de la mateixa es va produir un tiroteig entre el mateix Puig Antich i la policia en un portal del carrer Girona

³³³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-1-1972.

³³⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 30-1-1973

de Barcelona, en què el primer va ser ferit de bala a l'espatlla i el maxil·lar, mentre que el policia de la Brigada Político-Social Francisco Anguas va resultar mort³³⁵. Prèvia estada a l'Hospital Clínic³³⁶, el jove anarquista va ingressar a la presó Model de Barcelona el 2 d'octubre en règim d'aïllament³³⁷ a l'espera d'un judici militar clarament influït pel context de violència al país en què es produí, pocs dies després de l'atemptat contra Carrero Blanco, en què se l'acusava de la mort del policia. Els seus advocats Oriol Arau i Francesc Caminal³³⁸ van intentar implicar la Junta del Col·legi d'Advocats per tal que aquesta exercís tota la pressió possible a favor del jove barceloní. Amb aquest objectiu l'advocat Arau enviava una carta a la Junta de govern en què exposava la demanda de dues penes de mort –una per la mort del policia Anguas i l'altra per la participació en un atracament anterior– en les Conclusions provisionals del Ministeri Fiscal. La resposta ja en primera instància fou d'una reveladora distància, demanant que se'ls mantingués informats³³⁹. Aquest posicionament de la direcció del Col·legi contrastava amb l'activisme d'alguns advocats que sí que es mobilitzaven en la causa contra Puig Antich. Paral·lelament, Arau va demanar ajuda al degà Casals per trobar un advocat més experimentat que pogués fer-se càrrec del cas –tot i que la primera opció era Ruiz-Giménez³⁴⁰, aquest càrrec va ser ocupat formalment per Francesc d'Assís Condomines, malgrat Arau va seguir estretament vinculat al cas–³⁴¹.

Una comissió formada per Semir, Boix i Maqueda van demanar al degà en una conversa que «en cas de ser condemnat a mort dit processat es trameti telegrama al cap de l'Estat demanant l'indult vist que el Col·legi d'Advocats de Barcelona, sempre s'ha manifestat d'una manera semblant en aquests casos»³⁴². Tot i que Miquel Casals s'hi va mostrar favorable, vista la trajectòria de l'entitat en aquestes situacions, puntualitzà que preferia esperar a les Conclusions provisionals de la defensa. En el

³³⁵ Antonio Téllez *El MIL i Puig Antich*. Virus editorial, Barcelona, 2006. pp. 97-99.

³³⁶ Allí va prestar declaració el dia 28 de setembre. Al l'hospital no se li permet rebre la visita de les seves germanes, que s'hi havien presentat en saber que restava ingressat. Francesc Escribano *Cuenta atrás. La historia de Salvador Puig Antich*. Península, Barcelona, 2001. pp. 119-120.

³³⁷ *Ibidem*. p. 121.

³³⁸ Caminal explica quina era l'opinió de part de l'advocacia barcelonina envers el cas: «Nos decían que no entendían cómo nosotros, tan jóvenes y con un currículum tan brillante, nos arriesgábamos a defender a un anarquista que había matado a un policía». *Ibidem*. p. 125.

³³⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-12-1973.

³⁴⁰ Jordi Panyella *Salvador Puig Antich, cas obert*. Angle editorial, Barcelona, 2013. p. 205.

³⁴¹ Francesc Escribano *Cuenta atrás...* p. 143.

³⁴² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-12-1973.

mateix sentit, la Junta acusava rebut d'una «carta del Grup Cristià per a la Promoció dels Drets Humans en que demanen que el Col·legi sol·liciti l'indult per a Puig Antich davant del Cap d'Estat i/o el President del Consell de Ministres. Resposta afirmativa (si s'escau)»³⁴³ el dia en què s'havia proclamat una nova Junta de govern del Col·legi³⁴⁴. De fet, ja s'havien mostrat partidaris de demanar l'indult per Heinz Chez, també condemnat a mort i que seria executat a Tarragona el mateix dia que Puig Antich³⁴⁵. Arau, després de la petició de la Junta, havia enviat una fotocòpia de les Conclusions provisionals³⁴⁶. La comissió de defensa, de la qual Ascensió Solé va dir que «va ser un referent ciutadà important [en] les reivindicacions per les llibertats en l'àmbit col·legial i judicial»³⁴⁷, seguia pressionant la direcció col·legial perquè actués en el procés contra Puig Antich³⁴⁸: els demanaven que sol·licitessin al capità general una tramitació de la causa a la jurisdicció ordinària –la Junta s'hi va negar, adduint que ja ho havia fet l'advocat defensor–, que es plantegés l'organització d'un acte al Col·legi sobre la pena de mort –a la qual cosa també van donar la seva negativa perquè «no es considera que aquest moment sigui apropiat»³⁴⁹–, que la comissió de cultura del Col·legi exposés la qüestió de la pena de mort a la pàgina jurídica d'*El Correo Catalán* –amb una altra negativa–, i que s'enviés informació als col·legiats, mesura que també fou rebutjada. Tampoc no es va arribar a cap acord perquè Josep Benet, en tant que president de la comissió de defensa rebés una credencial especial del Col·legi que li permetés assistir al judici de Puig Antich, com demanava la comissió³⁵⁰. La mesura que va sortir d'aquella Junta va ser l'adhesió a una campanya dels «Col·legis Professionals de Catalunya demanant l'abolició de la Pena de Mort en ocasió del XXV Aniversari de la

³⁴³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-12-1973.

³⁴⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 339.

³⁴⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-9-1973. L'acord també era per mostrar públicament aquesta oposició del Col·legi a la condemna a mort: «El Colegio de Abogados de Barcelona, continuando su inalterable postura respecto a la pena de muerte y ante la sentencia dictada imponiendo dicha pena al súbdito polaco Heiz Chez ha cursado a S. E. el Jefe del Estado, un telegrama solicitando la conmutación de dicha pena». «El Colegio de Abogados reitera su oposición a la pena de muerte» *La Vanguardia española*. 14 de setembre de 1973. p. 29.

³⁴⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-12-1973.

³⁴⁷ Ascensió Solé "Tribunals d'Excepció..." p. 211.

³⁴⁸ Caminal explica que ell mateix i Arau van demanar ajuda a la comissió de defensa perquè emprenguéssin accions en la campanya per Puig Antich. Francesc Escrivano *Cuenta atrás...* p. 144.

³⁴⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-12-1973.

³⁵⁰ *Ibidem*.

Proclamació Universal dels Drets de l'home, que deurà anar adreçada al President del Consell de Ministres»³⁵¹.

La sentència va ratificar la pena de mort a l'encausat per la mort d'Anguas –a més del pagament d'un milió de pessetes per als hereus del policia, mentre se'l condemnava a 30 anys de presó per l'atrancament–, tot i els raonables dubtes de l'autoria de la mort del policia³⁵²:

«A principios de enero de 1974, el mismo gobernador civil de Barcelona, Tomás Pelayo Ros, había transmitido por carta al vicepresidente primero y ministro de la Gobernación del gabinete Arias, José García Hernández, sus dudas sobre “si los disparos que recibió el cuerpo del policía Sr. Anguas procedían todos ellos del arma empuñada por Puig Antich, puesto que no sé si está suficientemente demostrado cuántas veces disparó”. Pelayo Ros recogía de esa manera los argumentos de la defensa, que en el juicio había afirmado “que en el tiroteo que se ocasionó en el lugar de autos no se podía asegurar de dónde provenían la totalidad de los disparos, incluso si alguno de los que ocasionó la muerte del policía provino de alguno de sus compañeros, nerviosos por los hechos»³⁵³.

Tot es gestionà amb una extremada prudència per part de la Junta del Col·legi. Així, malgrat que el degà va voler «conèixer l'opinió de la resta dels seus membres respecte de la conveniència d'adreçar un telegrama al Cap de l'Estat sol·licitant l'indult de Salvador Puig i Antich, però també hagué de confessar que, una vegada cursada la convocatòria, havia sabut pel propi defensor de Puig i Antich, l'ex-Degà Condomines Valls, que la qüestió no era tan urgent com semblava»³⁵⁴. Es va acordar adreçar-se al Consell General de l'Advocacia per tal de fer valdre l'acord de Lleó contra la pena de mort i gestionar una demanda d'indult de la comissió intercol·legial³⁵⁵.

³⁵¹ *Íbidem*.

³⁵² Del testimoni dels doctors Pere Munné, responsable del servei d'urgències de l'Hospital Clínic el 25 de setembre de 1973 a la tarda, i Ramon Barjau i Joaquim Latorre, que van atendre Anguas al mateix hospital, se'n desprèn aquesta idea: «Cinc trets i tres metges que ho certifiquen, desvirtuant així la sorprenent versió dels tres impactes que es llegeix a l'autòpsia oficial, signada per només dos metges. Cinc trets al cadàver vol dir que almenys dos dels impactes que va rebre Anguas no van sortir de la pistola d'en Salvador, ja que la versió policial i la sentència van determinar que va disparar quatre vegades, i que en tres ocasions va fer diana. Per tant, almenys dos trets que van impactar en el cos d'Anguas haurien sortit d'una altra pistola. Per aquest motiu era tan important que ningú pogués tirar per terra la versió oficialitzada de l'autòpsia». Jordi Panyella *Salvador Puig Antich...* p. 140.

³⁵³ Pau Casanellas *Morir matando...* p. 147.

³⁵⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 340.

³⁵⁵ *Íbidem*.

Malgrat la mobilització del Col·legi d'Advocats la nit i matinada de l'execució per mitjà de molts dels seus membres –especialment els integrants de la comissió de defensa–, Miquel Casals inclòs, amb trucades a tots els estaments possibles, a l'interior del país i a l'estranger³⁵⁶, que poguessin intervenir per a una commutació de la pena, Salvador Puig Antich va ser executat al garrot vil el dia 2 de març de 1974. Els fets van generar: «Una nova onada de protestes [que] va tirar per terra els esforços governamentals per tal de transmetre una imatge «reformista»»³⁵⁷. La repercussió internacional dels fets va ser més que destacable: El 14 de març, el Parlament europeu condemnava de forma rotunda, malgrat el rebuig dels Parlamentaris més conservadors, «les repetides violacions pel govern espanyol dels drets humans i civils bàsics [que impedièn] l'admissió d'Espanya en la Comunitat europea»³⁵⁸.

El degà explicava les gestions efectuades en aquella llarga nit de març:

«el divendres a la nit es va reunir en les nostres sales del Col·legi amb distints col·legiats, a fi i efecte d'esgotar totes les possibilitats per a assolir l'indult de Puig Antich, fent les pertinents gestions a Madrid, per a poder aconseguir en els darrers moments la commutació de la pena, lo [sic] que malauradament no va ser possible. Remarca que en el Col·legi es van produir moments veritablement emotius, i diu que com sigui que assistien a les reunions moltes persones, bastants de les quals no eren advocats, que era millor anessin a casa. Afegeix que el van ajudar molt en la seva tasca el membre de la Junta Sr. Benet i el company Sr. Cuenca. L'endemà al matí, després de dormir breus hores, va tornar al Col·legi per a intentar noves gestions en el darrer moment per a aconseguir que la pena se mort no s'executés, però no s'ha pogut aconseguir»³⁵⁹.

Havia estat un procés sense la més mínima garantia processal³⁶⁰ i amb una clara intencionalitat política: «El consejo de guerra contra Puig Antich, que fue descaradamente amañado con ocultación de pruebas y el rechazo de varios testigos,

³⁵⁶ Sobre això explicava l'advocat Marc Palmés: «Todos sacamos las agendas para repasar los teléfonos y las direcciones que teníamos [...] Hablamos con Joaquín Ruiz Giménez, que se comprometió a llamar al Vaticano, fuimos a ver al doctor Puigvert, que era médico personal de Franco. Éstas eran las gestiones en las que más confiábamos. Hicimos todo lo que pudimos. Llamamos a Willy Brandt, a Alemania, a Olof Palme, a Suecia, a Estados Unidos, a Australia... Realmente, era muy tarde. Demasiado tarde». Francesc Escribano *Cuenta atrás...* p. 182.

³⁵⁷ Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC...* p. 137.

³⁵⁸ *Íbidem*.

³⁵⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-3-1974.

³⁶⁰ «El 10 de novembre de 1973, el jutge contestava a Arau i decretava que la petició de la prova balística quedava desestimada per innecessària, i de la resta de proves i testimonis que havia sol·licitat l'advocat només acceptava reclamar el document certificat de l'autòpsia i identificar el nom dels metges que van intervenir a l'Hospital Clínic». Jordi Panyella *Salvador Puig Antich...* p. 203.

aún no ha sido revisado. Estas ejecuciones políticas, llevadas a cabo el 2 de marzo de 1974, eran las primeras en once años y, además, se habían realizado empleando el macabro procedimiento del garrote vil»³⁶¹.

Per iniciativa de la comissió de defensa s'acordà –amb quatre vots en contra– la publicació d'una nota de premsa: «“La Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona, en la seva constant posició contrària a la Pena de Mort, lamenta les recents aplicacions de la mateixa i reitera la seva proposta d'instar la seva abolició”»³⁶². La idea era que no es publicués immediatament, sinó que s'intentaria que aparegués signada per tots els Col·legis Professionals. Igualment, s'acordava reclamar a les autoritats pertinents les cartes enviades per Puig Antich des de la presó i que havien estat intervingudes pels funcionaris; no s'acceptava, però, la suspensió de les activitats del Col·legi durant una setmana com proposava la comissió de defensa³⁶³.

La comissió de defensa havia capitalitzat les iniciatives per demanar l'indult de Puig Antich i en les reunions que aquesta celebrava a l'edifici del carrer Mallorca era habitual l'assistència de persones que no pertanyien a la corporació, de tal manera que s'havia produït una «ocupació de l'estatge social»³⁶⁴, qüestió que es va portar a aquella Junta: «quan es produeixen fets polítics, el Col·legi s'omple de persones que res tenen a veure ni amb el Col·legi, ni amb la Comissió de Defensa»³⁶⁵. Aquesta pràctica és molt significativa del rellevant paper social de lluita política contra la dictadura que havia assolit la comissió, traspasant les parets del Col·legi en un constant contacte amb una societat que es movia en aquesta direcció i acomplint una «función de enlace entre la clandestinidad y la legalidad (algo que su estatuto profesional les permitía combinar)»³⁶⁶. Casals es lamentava de l'entrada al Col·legi de «molta gent que no hi té res a veure, va directament al tercer pis, i pren part en

³⁶¹ Borja de Riquer “La crisis de... p. 126.

³⁶² *Íbidem*. Malgrat el cas de Puig Antich era el que havia causat més ressò en el Col·legi, molt per sobre del de Heinz Chez, el comunicat fa referència a les dues execucions del dia 2 de març de 1974.

³⁶³ *Íbidem*.

³⁶⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 344. Aquesta pràctica no era una novetat per als col·legis d'advocats espanyols: el 1970 s'havia produït una tancada d'advocats al Col·legi d'Advocats de Madrid amb motiu del procés de Burgos. María Luisa Suárez Roldán “El Colegio de Abogados de Madrid. La oposición franquista. Los abogados del PCE. 1950-1977” a Manuel Bueno, Carmen García i José Hinojosa (coords.) *Historia del PCE: I Congreso 1920-1977*. Vol. II. Fundación de Investigaciones Marxistas, Oviedo, 2007. p. 642.

³⁶⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-3-1974.

³⁶⁶ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 304.

discussions de la Comissió sense cap dret. Diu que aquestes reunions no es poden admetre i que cal acabar-les»³⁶⁷, per la qual cosa es va prendre la mesura de tancar la sala amb una clau que guardaria el secretari de la Junta.

Sigui com sigui, les accions del Col·legi d'Advocats van ser insuficients per assolir la commutació de la pena a Salvador Puig Antich; certament, a la insistència de la comissió de defensa potser no la va seguir amb prou força una Junta de govern que amb el seu posicionament sempre prenia una aureola de legitimitat i prestigi davant de les autoritats. Les accions hi van ser, si bé és cert que «van mancar de la suficient convicció i, a la fi, van resultar totalment ineficaces»³⁶⁸, i no va ser fins a última hora que el Col·legi de forma força generalitzada no es va bolcar en la lluita per salvar la vida del jove. I és que, com hem vist en algun altre episodi, la Junta tendia a marcar distància amb fets que tinguessin alguna relació amb el terrorisme, que en aquest cas era reivindicat des de l'anarquisme. Malgrat les mostres de condol popular posteriors a la mort, va existir una certa malfiança del procés en importants grups de l'oposició al franquisme: «fou un judici molest en determinats àmbits de l'oposició política i espanyola»³⁶⁹, com per exemple l'Assemblea de Catalunya. Rafael Ribó argumenta sobre aquest punt que es tractava d'una «organització armada. L'Assemblea de Catalunya lluitava per la democràcia, no des de la violència i es volia separar la lluita per la democràcia de la violència»³⁷⁰.

La pena de mort va seguir sent un punt clau en els plantejaments del Col·legi d'Advocats fins a la seva abolició. Per això, i en el context d'un any 1975 marcat per la campanya amb el mateix objectiu que havia engegat Justícia i Pau, les accions es van succeir. Serveixi d'exemple l'acord de comunicació amb el president del govern i el ministre de justícia per reclamar aquest punt, i al Cap d'Estat per sol·licitar l'indult als presos comuns Miguel Ángel Marcos i Jacques Leport, condemnats a mort³⁷¹. El treball compartit amb l'esmentada entitat fou continu, com mostra la reunió del diputat primer de la Junta Felip Lagarriga amb «una comissió de "Justicia et Pax" amb

³⁶⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-3-1974.

³⁶⁸ Pelai Pagès "El franquisme, un règim... p. 31.

³⁶⁹ *Ibidem*.

³⁷⁰ Entrevista amb Rafael Ribó. Barcelona, 3 de juny de 2015.

³⁷¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 7-1-1975.

referència a uns col·loquis que tenen en projecte sobre l'abolició de la Pena de Mort. Diu el Sr. Lagarriga, que com és política dels Col·legis d'Advocats la petició constant sobre l'abolició de la Pena de Mort, va comunicar al Secretariat de Justícia et Pax que no creia que hi hagués cap inconvenient per part del nostre Col·legi»³⁷² o la carta rebuda per la Junta «en relació a diversos problemes, especialment abolició de la Pena de Mort i recavant la col·laboració del Col·legi en actes en relació a aquest tema»³⁷³.

La qüestió dels Consells de Guerra i la pena de mort va tornar a aparèixer en escena en aquest mateix 1975, com a conseqüència de la reacció repressiva d'un règim que acabaria com havia començat, amb l'ús de la violència. El govern va declarar l'estat d'excepció a Guipúscoa i Biscaia amb el pretext de «proteger la paz ciudadana contra intentos perturbadores de carácter subversivo y terrorista, aconsejan utilizar los medios que brinda la legislación para combatir estos brotes antisociales»³⁷⁴. Davant de la nova mesura el Col·legi se sumava a una proposta del Col·legi d'Advocats de Sant Sebastià que havia sol·licitat als caps de la VI Regió Militar «que suspenguin els Consells de Guerra durant el terme de vigència de l'estat d'excepció de les províncies de Vizcaya i Guipúzcoa, tota vegada que durant la seva existència de dit estat d'excepció no és possible donar publicitat, als tràmits que es portessin a terme, i afectaria a l'estat psicològic dels advocats defensors»³⁷⁵. Això ens condueix directament a la petició de la comissió de defensa a la Junta que «demana que per part del Col·legi es facin gestions prop del Capità General de la VI Regió de Burgos, en relació al Consell de Guerra que s'ha de celebrar contra Josep A. Garmendia, i Antoni Otaegui»³⁷⁶ davant la petició de pena de mort per als militants d'ETA. Pi i Suñer afirma que aquest pas ja s'havia fet, sense donar-ne més informació³⁷⁷.

La promulgació del Decret-Llei 10/1975 es va establir com a instrument jurídic per a controlar el terrorisme, però a la pràctica constituïa una «equiparación de las

³⁷² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-3-1975.

³⁷³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-5-1975.

³⁷⁴ *BOE*. Núm. 100. 26 d'abril de 1975. pp. 8870-8870.

³⁷⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-6-1975.

³⁷⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 1-7-1975.

³⁷⁷ *Íbidem*.

organizaciones ilegales y las terroristas»³⁷⁸. Això tingué una repercussió ben directe al mes de setembre de 1975, amb la imposició de les cinc penes de mort per delictes de terrorisme. La mobilització contra les execucions en el si del Col·legi d'Advocats de Barcelona va tornar a recaure en la comissió de defensa. De fet, la defensa d'un dels encausats, *Txiki*, anava a càrrec dels col·legiats Magda Oranich i Marc Palmés, que un cop tancada la causa serien suspesos «en l'exercici de la professió en la Jurisdicció castrense per llur capteniment»³⁷⁹. L'atestat oficial de la seva detenció n'explicava el perfil:

«Por lo que se refiere al otro detenido, Juan Paredes Manot, si bien su historial es más reducido, ya que milita en la organización terrorista desde hace tan sólo dos años, resulta así también sangriento, pues entre las acciones en las que ha confesado haber tomado parte figura su intervención en el asesinato del inspector señor Díaz Linares, los atracos a entidades bancarias en Barcelona mencionados anteriormente y otro más, al Banco de Santander de la calle Caspe, núm. 70, en el que resultó muerto el cabo primero de la Policía Armada, don Ovidio Díaz López»³⁸⁰.

L'estratègia dels seus advocats pretenia fer valer els dubtes raonables sobre la culpabilitat de l'acusat (ni el vigilant que testifica com a testimoni ni un dels policies implicats en el tiroteig previ a la detenció no reconeixen *Txiki*) que apareixen en el judici sumaríssim³⁸¹.

Com en el cas de Puig Antich, les accions de la Junta van ser a última hora. Així, en previsió del més que probable *enterado* del Consell de Ministres «queda permanentment constituïda la Junta a fi de realitzar les gestions darreres per salvar de l'execució als condemnats a mort»³⁸². Les demandes d'indult d'altres advocats també arribaven de l'exterior: l'associació *Nouveaux Advocats de France* va cursar una petició a l'ambaixador espanyol a França³⁸³. El patró es repetia, fins al punt que el dia 25 es va desplaçar a la seu del Col·legi un important grup de persones (en aquest cas col·legiats): «Un altra [sic] clima de tensió sorgí a l'estatge corporatiu el vespre del 25

³⁷⁸ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 153.

³⁷⁹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 367.

³⁸⁰ Antoni Batista *La Brigada...* p. 235.

³⁸¹ *Ibidem.* p. 237.

³⁸² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-9-1975.

³⁸³ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 30-9-1975.

de setembre de 1975, en ésser envaït o ocupat per un nombrós grup de col·legiats, que sabien que en l'imminent Consell de Ministres s'havia de donar l'«assabentat» a sis penes de mort imposades a membres de les agrupacions terroristes «E.T.A.» i «G.R.A.P.O.»³⁸⁴.

Les sentències de mort van ser executades en la data prevista, el 27 de setembre, enmig d'un clima general de repulsa cap al règim franquista des de diversos fronts que va tenir un «efecto de repliegue [...] hacia posiciones unitarias de la mayoría de fuerzas políticas antifranquistas»³⁸⁵ i que mostrava la manca de legitimitat del règim a aquestes alçades. Com en el cas de Puig Antich, «les mobilitzacions no van ser prou suficients per impedir-les»³⁸⁶. A més, el Col·legi es va lamentar de l'agressió a Marc Palmés, advocat defensor de *Txiqui*, quan entrava al seu despatx el dia 30 de setembre. Després de la suspensió de la Junta per traslladar-se a casa del lletrat i reprendre's dues hores més tard es va acordar la tramitació d'una nota de premsa: «La Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona, al denunciar l'agressió de què ha estat víctima en el seu despatx el lletrat Marc Palmés, advocat defensor de Juan Paredes Manot, en recent Consell de Guerra, vol expressar públicament la seva condemna a tan bàrbar atemptat, i fer constar que l'exercici professional de la defensa jurídica exigeix el respecte de la Societat com a condició essencial de la convivència ciutadana»³⁸⁷. En aquesta línia es va pactar prendre part en la causa que se'n derivaria i enviar una carta al governador civil en aquests termes:

«La Junta de Gobierno del Il·ltre. Colegio de Abogados de Barcelona, tiene el honor de hacer patente a V.E. su extrañeza y disgusto por la no intervención empeditiva [sic] de la agresión de que ha sido víctima el letrado D. Marcos Palmés de las numerosas fuerzas destacadas en las inmediaciones del lugar, así como expresarle su reconocimiento por la eficaz y correcta actuación del Sr. Comisario de Policía del Distrito que intervino después en la protección de la esposa del agredido. La Junta de Gobierno del Colegio de Abogados de Barcelona, confía en la pronta identificación de los agresores y su puesta a disposición de la autoridad judicial»³⁸⁸.

³⁸⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 365.

³⁸⁵ Pau Casanellas *Morir matando...* p. 208.

³⁸⁶ Albert Fina *Des del nostre...* p. 142.

³⁸⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 30-9-1975.

³⁸⁸ *Íbidem*.

En definitiva, la corporació va mantenir un ferm compromís en contra de la pena de mort, utilitzada com a mesura punitiva habitual, especialment en els Consells de Guerra. La seva posició contestatària enfocava un dels elements de l'entramat jurídic franquista, construint un discurs de respecte als drets humans que l'enfrontava a la realitat del règim. Tot i la mesura de la Junta de govern, aquest recorregut ens permet afirmar que el Col·legi d'Advocats de Barcelona com a institució va esdevenir «tribuna per la defensa d'interessos generals i de reivindicació de les llibertats democràtiques»³⁸⁹, estar al costat dels processats i contra la violència repressiva de la dictadura.

4.12 El Col·legi i la cultura catalana

El Col·legi d'Advocats de Barcelona va mostrar el seu compromís envers la llengua i la cultura catalanes en un període de greus dificultats en aquest àmbit, prestant un servei de suport a «accions cíviques [que] eren en bona part resultat de la profunda renovació cultural que s'estava produint a Catalunya»³⁹⁰. Les primeres iniciatives coincideixen amb els anys de posada en marxa a nivell social d'Òmnium Cultural. No va ser un camí senzill en el si de la Junta, especialment a principis dels anys seixanta, per l'existència de perfils molt diversos³⁹¹, motiu pel qual les primeres iniciatives vindran marcades per l'habitual prudència i moderació, amb accions a nivell intern. Així, la Junta de 24 gener de 1962 es feia ressò de l'«acuerdo de editar en versión catalana la Compilación de nuestro derecho civil»³⁹², històricament el gran valor del dret català, mostrant la seva alegria per l'empresa: «Los reunidos muestran su complacencia por lo informado y hacen votos para que prosiga la labor iniciada a la que la junta presta plena conformidad»³⁹³ després d'un procés que havia estat llarg.

³⁸⁹ Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC...* p. 126.

³⁹⁰ Josep Maria Ainaud, Josep Maria Colomer i Borja de Riquer *Conèixer Catalunya...* p. 48.

³⁹¹ Fina explica que «Encara a l'any 1967, en una altra junta, amb motiu de la mort del gran degà que va ser Roda Ventura, un company va tenir la barra, malgrat que portava molts anys a Catalunya, d'afirmar que no entenia el català i va exigir la traducció al castellà d'un parlament de l'advocat Cuenca». Albert Fina *De la llei...* p. 53.

³⁹² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 24-1-1962.

³⁹³ *Íbidem*.

En paral·lel a la tasca d'ensenyament del català desenvolupada per Òmnium, el 18 de gener de 1971, es parlava de l'inici de classes de català³⁹⁴, que tindrien continuïtat per al curs 1973-74, amb una formació adreçada a advocats i familiars³⁹⁵. Precisament amb l'organització de cursos, en aquest cas sobre l'Estatut de Catalunya de 1932, va arribar una forta topada del Col·legi amb les autoritats, ja que el Govern Civil en va denegar l'autorització:

«Atendido el contenido del acuerdo del Excmo.Sr. Gobernador Civil de la Provincia del día de ayer, exigiendo la autorización gubernativa previa para celebrar las sesiones de Estudio sobre el Estatuto de Cataluña programados por la Comisión de Cultura del Colegio, por entender que “desbordan los límites estrictamente profesionales en que debe desenvolverse la actividad del Colegio”, la Junta acuerda:

1º.-Suspender la celebración de dichas sesiones de Estudio; y

2º.-Recurrir en alzada ante el Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación contra dicho acuerdo, por estimarlo lesivo a los derechos de la Corporación»³⁹⁶.

La Junta de 20 de febrer de 1973 va debatre sobre les mesures a prendre després que el recurs interposat davant de les autoritats fos desestimat:

«Manifesta el Sr.Vilaseca [president de la comissió de cultura] que la resolució desestimatòria del recurs no significa obstacle suficient per a poder tornar a intentar l'organització, modificant la seva publicitat i donant una nova redacció al programa. Pren la paraula el Diputat Sr. Lagarriga a fi de fer notar que la resolució denegatòria de l'autorització per a celebrar les conferències sobre l'Estatut de Catalunya es fa en base al que se'n diu “la vivencia práctica” de l'Estatut de Catalunya però que no té sols aquest aspecte, tota vegada que l'Autoritat Governativa fa notar que a part d'aquest punt de vista té en general el dret de tutela i control sobre les activitats que porten a terme les corporacions professionals, almenys en el que fa referència a determinats tipus d'actes. El Secretari Sr. Pi-Suñer creu que el que és realment important a la seva manera de veure-ho, és que la Junta de Govern procuri organitzar en la forma que sigui les conferències sobre l'Estatut de Catalunya; i que no el preocupa gaire en aquest aspecte la qüestió de prestigi i que en aquest cas es tindria d'anar [sic] a lo [sic] pràctic, afegint que lo [sic] pràctic en el seu punt de vista és que la Junta faci lo [sic] possible per la realització del curset a base de modificar lo [sic] necessari de la seva publicitat i programa, i quedant en lo [sic] essencial; i que es sol·liciti a l'Autoritat Governativa el

³⁹⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-1-1971.

³⁹⁵ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 310.

³⁹⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 21-11-1972.

permís per a celebrar les conferències, i en cas de una nova negativa s'interposi recurs contenciós-administratiu sobre la desestimació del recurs d'alçada que s'està discutint. Intervé el Diputat Sr.Guardia i opina que no es pot demanar permís, que les conferències són importants, però el permís és partidari no es sol·liciti de nou. El Sr.Vilaseca manté la seva posició en el sentit de que creu poder tirar endavant sense permís. El Sr. Degà opina que després de fallar el d'alçada estem en pitjor situació, i abunda en la idea del Sr. Guardia de que és més important la qüestió de si hem de demanar o no permís. Creu que com a màxim es deu fer una simple comunicació al Govern Civil. Donada la importància del debat i que no s'acorda res ja que molts membres de la Junta desitgen intervenir-hi i no hi hauria temps per a tots els membres de la Junta copia de la comunicació del Govern Civil i resolució desestimant el recurs presentat pel Sr. Gispert a fi d'estudiar-lo i tractar sobre el mateix en la propera sessió de la Junta»³⁹⁷.

La llarga discussió amaga diversos punts a tenir en consideració en tant que claus explicatives del context en què es produeix i el posicionament de l'entitat. D'una banda, apareix el paper del Govern Civil, que havia d'autoritzar actes com el que aquí es plantegen. Això havia quedat establert per Decret de 10 d'octubre de 1958, a través del qual «augmentava les competències dels governadors i reforçava el càrrec»³⁹⁸. Malgrat tractar-se d'un curs d'estiu, la iniciativa podia ser considerada per les autoritats com una maniobra del *catalanismo-separatismo*; en tant que «els plantejaments catalanistes danyaven la unitat «nacional»»³⁹⁹ el governador civil va tenir a bé suspendre l'acte. D'altra banda, la insistència de la Junta en voler celebrar el curs mostra quin és el seu posicionament entorn de la cultura catalana, en una resposta insòlita en el si de la direcció corporativa d'adaptació al context, que passa fins i tot per una certa forma d'insubmissió a la prohibició –segons proposaven alguns membres–. La qüestió no havia quedat resolta i es va tornar a posar sobre la taula en la següent Junta:

«Pren la paraula el Sr. Degà, i diu que sobre el tema a discutir es deu anar amb molta cautela, tota vegada que cal tenir en compte que el Governador Civil no ha prohibit pas l'acte “per se” sinó que va declarar que les Corporacions professionals estaven sota la seva tutela, i per tant s'hauria de veure fins a quin punt aposen [sic] les Normes

³⁹⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-2-1973.

³⁹⁸ Manel Risques *L'Estat a Barcelona...* p. 229.

³⁹⁹ Manel Risques *El palau de la...* p. 224.

Jurídiques, el Governador i el Ministeri de la Governació al desestimar el recurs d'alçada i si tenen l'abast que l'Autoritat governativa els hi dóna. Diu que tenim d'estar molt ben preparats abans de prendre una decisió, tota vegada que una resolució dels Tribunal Suprem contrària als nostres desigs, no solament beneiria l'actitud del Governador Civil, sinó que seria un precedent gravíssim, tota vegada que seria cosa jutjada per el més alt tribunal del país, lo [sic] referent al punt concret de la tutela les Autoritats Governativa sobre les Corporacions professionals»⁴⁰⁰.

En aquella mateixa reunió es va plantejar traslladar el conflicte al Consell General de l'Advocacia, o seguir amb la proposta sense el permís, «modificant substancialment la manera de presentar el programa del Curset sobretot en el que fa referència a la “vigencia práctica” de l'Estatut de Catalunya, que és lo [sic] que ha servit de base principal al Governador Civil per a exigir que es demanés autorització per a portar a cap els esmentats actes»⁴⁰¹. La situació posava de manifest el creixent poder dels governadors civils, que era vist amb cert temor: «l'al·legació del Governador Civil al tractar de la “vigencia práctica” de l'Estatut és una excusa agafada pels cabells, però que la qüestió de fons és el fet de que el Governador Civil creu que té atribucions tutelars sobre les Corporacions i que dites atribucions tutelars són discrecionals i que per tant lo [sic] més probable és que si es recorre la desestimació del recurs d'alçada, el Tribunal Suprem confirmi la posició de l'Autoritat Governativa i aleshores la postura del Col·legi d'Advocats de Barcelona quedarà enormement empitjorada»⁴⁰². També es va plantejar la possibilitat que Miquel Casals realitzés gestions en l'entorn del governador civil per tal de convèncer-lo que no existien connotacions polítiques, però es va desestimar ja que «lo [sic] primer que diria, en el cas més favorable, és que tindrien de [sic] suprimir algunes conferències»⁴⁰³. Malgrat algun membre de la Junta veia factible una resolució positiva del governador civil en un tema com aquest, més que altres de perfil social més marcat –es posa com a exemple el dret a vaga—⁴⁰⁴ es va procedir a «interposar recurs de reposició»⁴⁰⁵, un recurs que la resolució del Ministeri

⁴⁰⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-2-1973.

⁴⁰¹ *Ibidem*.

⁴⁰² *Ibidem*.

⁴⁰³ *Ibidem*.

⁴⁰⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 6-3-1973.

⁴⁰⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 13-3-1973.

de la Governació desestimava i a partir del qual la Junta del Col·legi va tancar la qüestió⁴⁰⁶, almenys momentàniament.

La obstinació en la realització d'un curs sobre l'Estatut de Catalunya de 1932 dóna el pols de quin és el valor que s'atribueix des del Col·legi d'Advocats al reconeixement dels drets de Catalunya. Com ho mostra també l'adhesió al text adreçat a la Conferència Episcopal «en sol·licitud que totes les seves comunicacions es fessin *en les quatre llengües vives de l'Estat espanyol*»⁴⁰⁷. Aquest compromís va quedar demostrat quan el diputat de la Junta de govern Felip Lagarriga va demanar a Carlos Arias Navarro, en una reunió d'aquest amb directius dels col·legis professionals de Barcelona el 18 de juny de 1974, que: «*els governants fossin coneixedors de l'esperit i la manera de ser de la gent de Catalunya i que quant a les aspiracions estrictament catalanes seria aconsellable un aperturisme en favor de la llengua i cultura catalanes*»⁴⁰⁸.

Igualment, el col·legiat i dirigent d'Òmnium Cultural Agustí Ma. Bassols demanava a la Junta per mitjà d'una carta:

«que, dins de la Comissió de Cultura es crei una Secció de Dret Lingüístic a fi i efecte de treballar, en relació amb l'anterior, de la situació jurídica concreta de la llengua catalana, tant en el seu aspecte del dret positiu vigent, com dels problemes que comporta, i de cara a l'Estat espanyol en general, fer tots els possibles per a que el bilingüisme sigui un fet dins del mateix, i en relació amb l'extranger [sic], desde el punt de vista del Dret Internacional, i del Dret Comparat, i també de les Organitzacions Internacionals, com la O.N.U. i el Consell d'Europa, que han publicat textos referents a l'ús de les llengües»⁴⁰⁹.

L'incident dels divuit regidors del no va obligar la Junta del Col·legi a posicionar-se de nou sobre la qüestió. Així, en la reunió de l'1 d'abril de 1975 es va aprovar l'adhesió al text que feia arribar el degà del Col·legi de Doctors i Llicenciats, adreçat a l'alcalde Masó, en protesta per la negativa del consistori a atorgar la dotació econòmica per a l'ensenyament del català⁴¹⁰. En resposta a això, la Junta va encarregar la redacció del ja

⁴⁰⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 19-2-1973.

⁴⁰⁷ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 345.

⁴⁰⁸ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 348.

⁴⁰⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 3-12-1974.

⁴¹⁰ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 360. Fins i tot alguns dels membres de la Junta van votar en contra del text per la seva manca de contundència en no demanar la dimissió de l'alcalde.

citat dictamen sobre l'ús del català a la comissió de cultura, després de la petició d'Òmnium Cultural, la Federació d'Associacions de Veïns, Rosa Sensat i Amics de la Ciutat.

Amb aquest esperit a favor de la llengua i la cultura catalanes es va constituir la comissió de defensa de la cultura catalana el 7 d'octubre de 1975⁴¹¹, vinculada a la creació del Congrés de Cultura Catalana⁴¹² (que es tractarà a continuació) i amb una àmplia acceptació entre els col·legiats. Una defensa que es posà en marxa com a conseqüència del Decret sobre l'ús de llengües regionals⁴¹³ que en termes generals podia constituir un avenç en el reconeixement de la llengua catalana però contra el que es va interposar un recurs des de la Junta perquè es considerava «que aquest Decret, en lloc de representar un avanç és un retrocés, encara que tal vegada semblava una millora en el sentit de donar la categoria de llengües regionals, però en la part pràctica es veu que el Decret-Llei és desfasat, i poc clar i no representa cap millora sinó un retrocés en molts aspectes»⁴¹⁴.

Cal fer esment en aquest punt al fet que, tot i el posicionament a favor de la defensa de la llengua i cultura catalanes, el Col·legi d'Advocats de Barcelona no participava a l'Assemblea de Catalunya, organisme que portava per bandera la recuperació de l'Estatut de Catalunya. La relació amb l'organisme unitari era a través de la comissió de defensa, que hi era en qualitat d'observadora. Malgrat no assumir de forma explícita aquests plantejaments, la Junta va intercedir a favor d'alguns dels molts detinguts a les manifestacions de febrer de 1976⁴¹⁵ que portava la recuperació de l'Estatut de Catalunya com una de les seves reclamacions. Igualment, els fets demostren una coincidència en els plantejaments globals.

⁴¹¹ *Íbidem*. p. 366. La creació d'aquesta comissió s'havia acordat en Junta de 28 de gener del mateix any. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 28-1-1975.

⁴¹² Tomàs de Montagut (Dir.) i Elena Roselló (textos) *L'advocacia de Barcelona...* p. 258.

⁴¹³ *BOE*. Núm. 274. 15 de novembre de 1975. pp. 23877-23877.

⁴¹⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-11-1975. La Junta de 20 d'abril de 1976, però, informava que el govern no acceptava el «recurs de reposició contra el Decret de 31 d'octubre de 1975 que regula l'ús de les llengües natives espanyoles en els centres d'ensenyament», per la qual cosa es va acordar formular un recurs contenciós-administratiu. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 20-4-1976.

⁴¹⁵ Enric Leira "El Col·legi... p. 281.

El compromís del Col·legi d'Advocats amb la cultura catalana va tenir el seu punt àlgid en l'organització del Congrés de Cultura Catalana, impulsat des de la mateixa corporació i que mostra l'esperit de treball cooperatiu en l'àmbit social des de la perspectiva d'un fenomen col·lectiu i de participació ciutadana. Els seus orígens posen en relació la tasca d'ensenyament del català que venia desenvolupant Òmnium Cultural, que creixia exponencialment en els darrers dies del franquisme, amb l'organització de cursos de català que hem observat en el Col·legi. I és que quan els inspectors van denegar el permís per a l'establiment de classes de català en una escola de Cornellà, els pares van adreçar-se al Col·legi d'Advocats per gestionar la qüestió, en una dinàmica habitual de demanda d'ajuda de persones i entitats a la corporació per resoldre problemes pels quals la posició del Col·legi els atorgava un cert marge de maniobra. Per tant, la gènesi del procés mostra també la resposta a demandes ciutadanes i vincula la corporació, sense cap gènere de dubtes, als moviments cívics del període.

Situats al mes de gener de 1975⁴¹⁶, la Junta va aprovar sense reserves:

«1er.- Crear en el Col·legi d'Advocats de Barcelona una Comissió totalment independent que vetllarà per la defensa de la Cultura Catalana.

2on.- Organitzar un gran Congrés en Defensa de la Cultura Catalana, promogut pel propi Col·legi d'Advocats de Barcelona, i a ser possible a escala inter-col·legial en col·laboració amb els Col·legis Professionals de Barcelona que hi vulguin contribuir.

Tercer.- Dirigir-se al Ministre d'Educació i Ciència, demanant que es suprimeixin tots els obstacles que impedeixin l'ensenyança del català dintre de l'horari escolar en les escoles de Catalunya, i donant un sentit ampli i no restrictiu a l'interpretació de la Llei vigent sobre la matèria»⁴¹⁷.

La proposta del Col·legi d'Advocats, tot i que encara poc definida en alguns aspectes, planteja objectius d'ampli abast en el sentit que hi ha una clara voluntat d'organitzar un congrés que tingui el màxim ressò social possible, aglutinant col·legis professionals i altres entitats, en ordre a promocionar la cultura catalana des de diversos àmbits. La

⁴¹⁶ El Congrés es va allargar fins el 1977. Malgrat que aquesta data ja forma part del període posterior a la mort de Franco, al que es dedicarà un apartat específic, s'ha optat per incloure la història del Congrés de Cultura Catalana i el Col·legi d'Advocats en aquest apartat, atès que els seus orígens s'han de buscar en 1975, moment en què més directament s'implicarà la corporació amb aquell.

⁴¹⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 28-1-1975.

lluita per la integració del català en l'horari escolar serà intrínseca a tota aquesta campanya, i es farà des de la vessant legal, aprofundint en qüestions interpretatives de les lleis. Tot, des de la consciència que resulta necessària una actitud de defensa de la cultura catalana.

Sobre la rebuda del Congrés en el Govern Civil ens en parla Marcel·lí Moreta:

«Una nit, després de les nou del vespre, em cità [Martín Villa] al govern civil. Havia rebut una comunicació del Congrés esmentat, relacionada amb el permís d'actuació, i em mostrà l'esborrany de resposta que li havia presentat el secretari del mateix govern civil. Era correcta, però em semblà que el seu contingut no era massa encertat. Li advertí que aquest Congrés tenia un profund contingut polític i que el document que li havien preparat era una bona resposta administrativa, però no adequada a allò que els organitzadors es proposaven. Em digué que, precisament perquè el text no el convenia, m'havia citat. Em demanà que jo li redactés de nou, la qual cosa vaig fer aquella mateixa nit»⁴¹⁸.

La iniciativa va sorgir de la Junta de govern, però va ser ràpidament assumida pel Col·legi de forma bastant majoritària. Tant, que la comissió de defensa s'hi va adherir en Junta d'11 de febrer, alhora que hi començaven a donar suport altres organitzacions com l'ajuntament d'Olot⁴¹⁹. Bona mostra d'això és la carta que es va enviar des del Grup d'Entitats de Manlleu al Col·legi el 2 de maig de 1975: «Hem llegit amb satisfacció la notícia que aquest Il·lustre Col·legi es proposa promoure la celebració d'un Congrés en defensa de la Cultura Catalana, per la qual cosa ens adherim plenament a aquest motiu i ens oferim a col·laborar dintre el seu àmbit en tot allò que us pugui ser útil»⁴²⁰.

El creixement del Congrés (el degà parla d'«afalagadora acollida del projecte col·legial»⁴²¹) es produïa en paral·lel a la definició dels aspectes organitzatius, que passaven per la creació d'un secretariat conformat per Amics de la ciutat, Òmnium Cultural o l'Acadèmia de Ciències Mèdiques, malgrat que es considerava que el Col·legi «hauria de mantenir la iniciativa i el control del Congrés»⁴²², cosa que en certa manera

⁴¹⁸ Marcel·lí Moreta *Memòries d'un catalanista...* p. 204.

⁴¹⁹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 358.

⁴²⁰ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Correspondència.

⁴²¹ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 359.

⁴²² *Íbidem*.

assegurava el fet que el degà Casals i Pi-Suñer van esdevenir president i secretari, respectivament, del Comitè Executiu del Congrés⁴²³. Aquesta idea es repetia per boca de Casals: «el Col·legi no té mitjans ni possibilitats de portar a cap el Congrés, per si sol, però no obstant creu que tot i descentralitzant-se molt les tasques, el Col·legi, ho té que [sic] portar l'iniciativa principal i l'alt tutelatge»⁴²⁴. El lideratge de l'entitat s'observa clarament en la carta que Pi-Suñer enviava al president d'Òmnium a Vic el 23 d'octubre de 1975: «ens convindria molt de saber el nom de la persona que ÒMNIUM CULTURAL delegarà per formar-ne part [de la Comissió Permanent]»⁴²⁵. De fet, a banda de les paraules de Miquel Casals, la societat i les entitats adherides al Congrés, li atorgaven aquesta posició, com observem en la demanda d'ajuda que es fa des de Breda al Col·legi per les dificultats experimentades en l'organització d'actes del Congrés: «volem confiar que ben aviat la perícia de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats pugui aplanar els obstacles posats al camí del Congrés»⁴²⁶.

Les mostres de suport a la iniciativa se succeïen i s'iniciava la tasca de promoció. Des de la Junta es constata amb orgull que el ritme de 3 o 4 adhesions al dia mostrava la repercussió que estava prenent, cosa que col·locava la corporació davant de l'opinió pública en la defensa de la cultura catalana: «la crida podia produir dues situacions: 1ª.- Un èxit reduït i que el Congrés fos uns mostra pàl·lida de la nostra Cultura. 2on.- Un gran èxit que representés indiscutiblement una tasca feixuga i complexa [sic] a portar a cap. Remarca el Sr. Pi-Suñer que és un gran goig el que es pugui dir que s'ha produït el segon supost [sic]»⁴²⁷.

El 8 d'abril ja eren 200 les entitats adherides al Congrés i el degà posava de manifest que «els Col·legis Professionals tenen moltes avantatges, tota vegada que són Corporacions d'importància en la vida ciutadana i més en aquest moment»⁴²⁸, assumint que la seva especial posició els conferia un marge d'actuació davant les

⁴²³ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Actes i ordres del dia de l'Executiu.

⁴²⁴ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 1-4-1975.

⁴²⁵ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Correspondència.

⁴²⁶ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Actes i ordres del dia de l'Executiu.

⁴²⁷ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 11-3-1975.

⁴²⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 8-4-1975.

autoritats que seria aprofitat en benefici del Congrés i que, de fet, havia estat la clau perquè fos el Col·legi d'Advocats i no una altra entitat qui rebés les queixes dels pares de Cornellà. Aquesta posició va fer que el Govern Civil s'adreces a la corporació per demanar els objectius i reglament del Congrés de Cultura Catalana⁴²⁹, en el qual de seguida es van posar a treballar els advocats i membres de la Junta de govern del Col·legi Manuel Abós, Josep-Delfí Guàrdia i Rafael Espino, malgrat no formar part de la Comissió Permanent⁴³⁰. Davant una demanda com aquesta, Martín Villa exigia més informació «a fin de que se pueda contribuir a que las cuestiones que se examinen se desarrollen por los cauces normales que las disposiciones vigentes establecen»⁴³¹. Una de les grans preocupacions del Govern Civil era la utilització política del Congrés: «No escaparán a la fina percepción de los organizadores los intentos de deformación del Congreso aparecidos en alguna publicación de clara naturaleza subversiva»⁴³².

En resposta a Martín Villa, el Col·legi d'Advocats, com a representant dels organitzadors, defensava que el Congrés no tindria cap implicació política i que s'enfocaria des d'una vessant estrictament cultural⁴³³. L'informe que es va presentar en la mateixa Junta en què es feia constar la demanda del governador defensava que «el seu èxit semblava assegurat [...] tota vegada que, fins a la data, havien estat rebudes adhesions de vuit-centes entitats i de vuit mil persones a títol individual, encara que eren previsibles algunes dificultats de tipus polític, que ell [Josep M. Pi-Suñer] esperava que serien superades aviat, per estendre l'àmbit del Congrés a València, les Illes i la Catalunya-Nord»⁴³⁴. Com ja s'ha dit, la preparació del Congrés es va allargar durant tot el 1975, un any que es tancava amb la publicació d'un contundent article de Miquel Casals adreçat al rei, amb unes clares connotacions polítiques –que confirma els temors de Martín Villa–: «El comité ejecutivo del Congreso de Cultura Catalana, en reunión celebrada el 23 de diciembre, acuerda, por

⁴²⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-11-1975. El document dels objectius del Congrés de Cultura Catalana es troba a l'apartat 1.7 "El Congrés de Cultura Catalana, punt culminant de les activitats d'Òmnium" d'aquest estudi.

⁴³⁰ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Actes Permanent.

⁴³¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 152.

⁴³² *Íbidem*.

⁴³³ *Íbidem*.

⁴³⁴ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 367.

unanimidad, solicitar a Su Majestad la urgente promulgación de una amnistía general para todos los presos y exiliados políticos»⁴³⁵.

Malgrat que el Col·legi d'Advocats era present en la direcció del mateix, el seu creixement i promoció a través del territori –al llarg de 1976– feia que es convertís en quelcom més que la iniciativa d'una entitat, esdevenint d'una enorme pluralitat. Entre els principals objectius constava la reflexió sobre el paper que havia d'ocupar la cultura catalana en un nou espai democràtic que amb la mort de Franco ja s'albirava; en el fons de la qüestió, existia entre els organitzadors del Congrés un sentir favorable a la recuperació de l'autogovern de Catalunya, que es va manifestar amb l'elaboració de documents amb voluntat de lideratge polític en aquest sentit⁴³⁶, com demostra l'índex de la presentació per a l'acte final de l'àmbit "Institucions", celebrat l'octubre de 1977 a Castelló: «1. L'autogovern i els Països Catalans. 2. Assaig d'aproximació a la llei electoral. 3. Bases per a l'autonomia de Catalunya»⁴³⁷. En aquest mateix ordre de coses trobem les Resolucions de l'àmbit VIII "Ordenació del territori", de maig de 1977: «Volem formalitzar unes conclusions que puguin servir per a llur futura utilització des dels respectius poders autonòmics o sobirans perquè entenem el Congrés com una mena de gran Assemblea popular que fonamenta immediates opcions de govern, participadament i des de la base»⁴³⁸. Tant és així que «Probablement, també va ser la darrera gran ocasió en què es va intentar impulsar una iniciativa àmplia, acceptada majoritàriament, per tal d'articular una proposta d'actuació política única»⁴³⁹, incloent-se alguns dels plantejaments allí exposats en els programes electorals de diversos partits⁴⁴⁰.

Per tant, tot i la resposta oficial a les autoritats, semblen provades les connotacions polítiques que l'esdeveniment prenia, motiu pel qual el seguiment policial es feia palpable, com mostra una comunicació de la Jefatura Superior de Policia al Govern Civil que, amb data de 13 de juny de 1975, relatava amb tot detall la celebració d'una

⁴³⁵ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Actes i ordres del dia de l'Executiu.

⁴³⁶ Entrevista amb Rafael Ribó. Barcelona, 3 de juny de 2015.

⁴³⁷ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Congrés de Cultura Catalana-Documents.

⁴³⁸ Biblioteca de la Universitat de Vic *Fons Segimon Serrallonga*. Correspondència.

⁴³⁹ Francesc Vilanova "El Congrés de... p. 240.

⁴⁴⁰ *Ibidem*. p. 241.

reunió organitzativa del Congrés⁴⁴¹. Quelcom semblant trobem en el fet que el degà Casals hagués de demanar una autorització al Govern Civil per celebrar una «reunión de trabajo [...] para tratar de asuntos relacionados con la organización del Congreso de Cultura Catalana»⁴⁴², que és autoritzada el 3 de juny de 1975.

A partir de 1976, la nova situació política del país semblava refredar la intensitat que el Col·legi d'Advocats havia mostrat en els orígens del Congrés. Pi-Suñer destacava «el fet paradoxal que on es treballava amb menys intensitat era en l'àmbit de Dret. Per això s'acordà fer-ho avinent als col·legiats, i es remarcà la dèbil resposta que el Congrés havia tingut dins la Corporació professional de la qual, precisament, sorgí la iniciativa d'aquell, invitant als lletrats barcelonins, mitjançant un anunci destacat a la Circular, a que s'hi inscrivissin»⁴⁴³. Això mateix explica Jaume Fuster: «Tot i que el Congrés s'havia organitzat sota l'empara del Col·legi d'Advocats de Barcelona i que el seu degà era president del Comitè Executiu i el seu secretari feia les funcions de Secretari General del Congrés, l'àmbit de Dret no quallava de cap de les maneres»⁴⁴⁴. Tanmateix, el compromís del Col·legi amb el Congrés de Cultura Catalana seguia sent ferm, de tal manera que, per atendre les necessitats del Secretariat del Congrés, es van cedir diversos espais de l'edifici del carrer Mallorca de la *Residència Penyafort*⁴⁴⁵.

L'acte de cloenda de l'àmbit de dret del Congrés de Cultura Catalana, celebrat el 6 de novembre de 1977 a Manresa en commemoració de les famoses *Bases de Manresa*, a càrrec d'Agustí Ma. Bassols, va suposar el tancament *de facto* de la participació directa del Col·legi d'Advocats en el mateix, malgrat aquell es va allargar en el temps fins a les conclusions definitives. Fuster justifica la relativa incidència de l'àmbit: «Val a dir que el Congrés Jurídic Català, celebrat anys abans, restà interès als treballs d'aquest sector de la cultura»⁴⁴⁶. En qualsevol cas, «en l'àmbit del dret, es va analitzar la situació

⁴⁴¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 152.

⁴⁴² Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 358.

⁴⁴³ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 378. Aquesta actitud es va mantenir en la Junta de govern de 26 d'abril de 1977, en què es va acordar buscar una major implicació dels advocats que «continuava essent poc important, malgrat la simpatia inicial amb què inicialment havien acollit el projecte». *Ibidem*. p. 386.

⁴⁴⁴ Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana...* p. 120.

⁴⁴⁵ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 381.

⁴⁴⁶ Jaume Fuster *El Congrés de Cultura Catalana...* p. 121.

jurídica del moment, i això va fer que es poguessin establir les bases per poder realitzar una profunda reforma»⁴⁴⁷.

Amb això el Col·legi d'Advocats de Barcelona tancava un capítol en què, sobretot en una fase inicial, havia assumit una actitud de lideratge, apostant clarament per mantenir el principi de defensa de la cultura catalana amb la vista posada al futur democràtic. La pèrdua de força del Congrés en l'interior del Col·legi va ser un fenomen força comú en la major part d'entitats que s'hi havien adherit en un primer moment i, més que restar importància a la incidència del Congrés, mostra l'evolució política del país cap a un sistema de partits i una acció legislativa a partir de l'existència d'un parlament democràticament escollit.

4.13 Les terceres vies

L'activitat de l'antifranquisme semblava imparable el 1975. Malgrat la molta por que encara existia davant la contínua repressió de les forces d'ordre, l'oposició democràtica s'anava articulant entorn de figures rellevants. L'impuls social per la democràcia, sovint públic amb actes multitudinaris però sovint encara sord, es percebia arreu. És en aquest context que va sorgir la iniciativa de realitzar un cicle de conferències amb el títol *Les terceres vies a Europa*. La iniciativa havia nascut de les classes que Rafael Ribó impartia a l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona⁴⁴⁸, que «era un espai emparat per l'Església local que a principis dels setanta tenia un paper valuós d'elaboració i difusió d'ideologia socialment transformadora a través de l'organització de seminaris que se celebraven a porta tancada»⁴⁴⁹. El cicle volia posar de manifest les diverses propostes programàtiques que els partits encara clandestins portarien a unes futures eleccions després de la mort del dictador. És per això que el ministre de la governació, García Hernández, exposava en una carta al governador civil, Martín Villa: «sabiéndose que intervendrán sobre temas políticos y sociales [...], te encarezco que sigas este asunto de cerca y que convendría también que previamente

⁴⁴⁷ Tomàs de Montagut (Dir.) i Elena Roselló (textos) *L'advocacia de Barcelona...* p. 261.

⁴⁴⁸ Entrevista amb Rafael Ribó. Barcelona, 3 de juny de 2015.

⁴⁴⁹ Jordi Amat "Tercera via rupturista" *La Vanguardia*. 12 d'abril de 2015. p. 26.

tratases de hacerte con el temario»⁴⁵⁰. Les gestions per a la celebració del cicle es van dur a terme des de l'Institut; concretament, Maria Martinell, que n'era la subdirectora, es va reunir amb Martín Villa per demanar el permís governatiu; aquest va respondre amb un no rotund a la celebració a la seu de l'entitat, però va obrir la porta a fer-ho en algun altre espai⁴⁵¹: «Així es va fer i l'arbitrarietat del governador civil fou la causa de l'èxit del cicle»⁴⁵². Fet aquest pas i tancats els participants, «Martín Villa ens va convocar a tots els conferenciants i va posar diverses condicions, encara que algunes les va plantejar només com un suggeriment. Va demanar veure la conferència abans de ser llegida i ens va indicar que no podíem de cap manera atacar el règim polític vigent»⁴⁵³. Malgrat que, òbviament, Martín Villa no s'identificava amb el sentit democràtic del cicle, també entenia que en un moment de tanta tensió al carrer calien alternatives a la simple repressió⁴⁵⁴ i que «respondria també a la pretensió d'eixamplar el marc del dret de reunió»⁴⁵⁵. Els actes es van celebrar sota l'atenta mirada de les autoritats i bona part de la població; segons el mateix Cañellas, «aquest cicle de conferències va obrir una petita porta a un incipient debat polític i això va despertar immediatament un extraordinari interès entre els ciutadans»⁴⁵⁶.

Les tres primeres conferències es van celebrar al Col·legi d'Arquitectes de Barcelona. Anton Cañellas, en representació d'Unió Democràtica de Catalunya va ser el primer en aprofitar aquesta tribuna, el dia 8 d'abril de 1975, amb una conferència que portava per títol "Comunitat, democràcia i autogestió: una convergència del nostre temps". El 15 d'abril va ser el torn de Josep Solé Barberà, advocat omnipresent en el Col·legi que aportà els plantejaments del PSUC amb "El compromís històric", i el 22 del mateix mes Josep Pallach –de Reagrupament Democràtic i Socialista– es referia a "El socialisme

⁴⁵⁰ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 101.

⁴⁵¹ Joan Gomis *Memòries cíviques...* pp. 269-270.

⁴⁵² *Ibidem*.

⁴⁵³ Anton Cañellas "Les terceres vies a Europa" a Rafael Aracil, Andreu Mayayo i Antoni Segura (eds.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*. Vols. VI-VII. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2006. p. 19. En aquestes línies Cañellas aporta la seva experiència en els fets que descriu, com un dels conferenciants.

⁴⁵⁴ Per això Risques afirma de Martín Villa que: «Alternà una repressió selectiva –que ja havia demanat Garicano Goñi– amb uns contactes primerencs amb l'oposició antifranquista». Manel Risques *El palau de la...* p. 238.

⁴⁵⁵ *Ibidem*. p. 236.

⁴⁵⁶ Anton Cañellas "Les terceres vies..." p. 19.

democràtic a Europa”. El Col·legi d’Advocats va acollir la resta de conferències⁴⁵⁷, obrint les seves portes a un debat polític que sovint s’havia volgut defugir en el si de la Junta de govern. La sala d’actes de la corporació es va fer petita per la quantitat de persones que s’hi van aplegar i es van obrir altres espais de l’edifici col·legial on es va instal·lar megafonia per tal de poder seguir els parlaments⁴⁵⁸. Joan Reventós, per Convergència Socialista de Catalunya, va pronunciar la conferència “Socialisme i Socialisme democràtic” el 13 de maig. A aquesta la va seguir “Llibertat, intervenció laboral i justícia social a la Catalunya de demà” a càrrec de Ramon Trias Fargas –que acabaria fundant Esquerra Democràtica de Catalunya– el 20 de maig de 1975 i “La resposta democràtica”, amb què Jordi Pujol, representant a Convergència Democràtica de Catalunya, va tancar les intervencions individuals el 27 de maig de 1975. Des d’aquesta tribuna es van llançar demandes d’amnistia pels presos polítics, l’aixecament de l’Estat d’Excepció o llibertats democràtiques⁴⁵⁹. No en va, es pot considerar «la primera aparició a escena de la oposició democràtica encara en vida del general Franco»⁴⁶⁰.

El control oficial queda reflectit en un llarg informe adjunt a una carta de 30 de juliol de 1975 en què el delegat governatiu allí present exposa amb tot luxe de detalls el discórrer dels actes, amb especial atenció a la taula rodona que els clausurava⁴⁶¹. El dia 12 de juny de 1975 es va celebrar aquest acte final en què els conferenciants van respondre les preguntes que prèviament s’havien deixat per escrit en una bústia⁴⁶².

L’informe oficial explica les incidències del fòrum:

«Aún cuando en algunos puntos los oradores estuvieron incisivos, en especial J.S. Barberá, la intervención de Antonio Cañellas Balcells en representación de todos sus compañeros, se estima como una declaración de principios, en opuesta contradicción a nuestras Leyes Fundamentales y sin perjuicio de lo que disponga la Superioridad, se

⁴⁵⁷ La Junta ho havia aprovat el 15 d’abril de 1975, en el cas que s’atorgués el permís governatiu i s’efectués un pagament en concepte de lloguer del local. Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 361.

⁴⁵⁸ Jordi Amat “Tercera via rupturista” *La Vanguardia*. 12 d’abril de 2015. p. 26.

⁴⁵⁹ Robert Bernad *L’Assemblea de Catalunya...* pp. 289-290.

⁴⁶⁰ David Ballester “Terceres Vies a Europa” a DD.AA. *Catalunya durant...* pp. 388-389.

⁴⁶¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 101.

⁴⁶² Jordi Amat “Tercera via rupturista” *La Vanguardia*. 12 d’abril de 2015. p. 26.

propone se examine detenidamente su contenido por si mereciera ser objeto de una sanción, tanto el que leyó, como las personas a las cuales representaba»⁴⁶³.

I és que el cicle de conferències es va clausurar amb una declaració final que sintetitzava de forma contundent els principis democràtics al voltant del qual s'havia aconseguit articular un consens en l'antifranquisme català –de fet, recull els principals plantejaments de l'Assemblea de Catalunya i els fa públics–, entre els que també es compten els de les entitats civils aquí estudiades. El text s'havia «consensuat en una reunió dels partits democristians espanyols celebrada feia quatre dies a València»⁴⁶⁴, amb l'afegit de l'especificitat catalana. Anton Cañellas va llegir un document que aviat es va conèixer com “El pacte català” i que es reproduïx íntegrament a continuació en els punts d'acord pel seu enorme valor:

- «1. Considerem que cal superar definitivament i totalment la divisió entre vencedors i vençuts que ha estat present des de la guerra civil. I que, per tant, com a condició indispensable, cal una amnistia amb l'alliberament de tots els presos polítics i socials. També demanem que sigui aixecat l'estat d'excepció a Euskadi.
2. Demanem, amb urgència, el reconeixement dels drets i de les llibertats fonamentals – de reunió, d'associació, d'expressió, de vaga, etc.–, tal com són definits en la Declaració Universal des Drets Humans i als Pactes de Drets Humans de 1966, aprovats per les Nacions unides sota la garantia d'un poder judicial independent.
3. Propugnem una societat democràtica basada en la plena participació del poble. Aquesta participació només es pot fer a través dels partits polítics i dels sindicats. El dret a la lliure sindicació i a la formació de partits polítics ha de ser reconegut i regulat, sense discriminació per raó ideològica, com a primera mesura.
4. Creiem que la transformació pacífica del sistema legal s'ha de fer per mitjà d'unes corts constituents, elegides per tots els ciutadans majors de divuit anys, i mitjançant sufragi universal directe, secret i igual. Aquesta convocatòria s'hauria de fer de tal manera que el període de transició sigui el més breu possible.
5. El procés de canvi, en el període de transició, ha de ser confiat a òrgans representatius. En aquest sentit, demanem per a l'àmbit català un òrgan específic d'autogovern i de control del procés de democratització, integrat pels representants dels partits polítics catalans»⁴⁶⁵.

⁴⁶³ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 101.

⁴⁶⁴ Jordi Amat “Tercera via rupturista” *La Vanguardia*. 12 d'abril de 2015. p. 26.

⁴⁶⁵ Anton Cañellas, Josep Solé Barberà, Josep Pallach, Joan Reventós, Ramon Trias Fargas i Jordi Pujol *Les terceres vies a Europa*. Editorial Nova Terra, Barcelona, 1976. pp. 203-204.

Aquests fets, en una tribuna davant d'unes 900 persones⁴⁶⁶, van comportar la sanció del Govern Civil als conferenciants i organitzadors, tal i com informa Martín Villa al ministre de la governació José García Hernández, en una carta de 30 de juliol de 1975:

«se han impuesto multas de 100.000 pesetas a los oradores que intervinieron en el mismo, señores: Solé Barberá, Pallach Carola, Raventós Carner, Pujol Soley i Cañellas, así como a la vicerectora del citado Instituto Católico de Estudios Sociales, responsable del repetido ciclo, Da María Martinell Taxonera»⁴⁶⁷.

Malgrat les multes, les conferències s'havien celebrat, el missatge s'havia difós i la premsa se'n feia ressò esdevenint tot un èxit organitzatiu i generant grans expectatives des del punt de vista democràtic. Una vegada més, Martín Villa havia valorat el rèdit que podia treure de la disjuntiva entre autoritzar o prohibir i, sobretot tenint present el moment i el pes dels conferenciants, «decidió que era más prudente tolerarlas»⁴⁶⁸, sota control; bé, tot el control que es pot tenir d'algú que està pronunciant un discurs en un escenari preparat amb la finalitat de transmetre un missatge purament polític.

Per tot plegat, la celebració del cicle *Les terceres vies a Europa* a l'edifici del Col·legi d'Advocats de Barcelona s'ha de considerar un gest claríssim de la corporació a favor del procés de democratització, cosa que s'enquadra en les darreres accions que havia portat a terme el Col·legi en aquesta direcció. Endemés, el caràcter d'oposició democràtic de les organitzacions representades se situa dins els esquemes del que es considera que hauria de constituir la vida política d'un futur Estat de dret.

4.14 El Col·legi d'Advocats de Barcelona en el nou horitzó democràtic

El 20 de novembre de 1975 marcava un abans i un després de la vida del país. Des del Col·legi d'Advocats de Barcelona es rebia la nova etapa que s'iniciava amb l'esperit d'avançar cap a un Estat de dret basat en els principis de llibertat i protecció dels drets humans. La comunicació enviada al rei Juan Carlos I cinc dies després de la mort del

⁴⁶⁶ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 101.

⁴⁶⁷ *Ibidem*.

⁴⁶⁸ Borja de Riquer *La dictadura...* p. 744.

dictador⁴⁶⁹ així ho deixava clar, en fer referència a democràcia, justícia, reconeixement dels drets dels pobles i amnistia.

En aquest apartat es detallaran el conjunt d'iniciatives que en aquest sentit es van liderar des del Col·legi a partir de la mort de Franco per tal d'observar la quantitat i profunditat de fronts que des d'aquest s'obriran, considerant el nou període una oportunitat per a caminar cap a un futur democràtic. Així, la Junta de 8 de gener de 1976 donava suport a una proposta de sol·licitar al ministre de justícia major llibertat per a inscriure els noms dels nounats en català al registre civil⁴⁷⁰ seguint una tendència de gestos a favor de la cultura catalana, que va tenir continuïtat amb l'acord de realitzar el cicle de conferències sobre l'Estatut de 1932, programat i suspès anys enrere per les autoritats perquè «Creu que ara, havent variat les circumstàncies polítiques i havent-hi més llibertat, no hi haurien obstacles per a portar a terme les conferències»⁴⁷¹ o la gestió perquè tots els bancs acceptessin talons en català⁴⁷².

En el nou context, el Decret-Llei d'agost de 1975 es tornava a posar sobre la taula, amb «propostes de modificació de la Llei anti-Terrorisme, i [Casals] diu que és important el que s'està fent, ja que alguns articles seran derogats, però per altra banda és cert que no es suprimeixen els registres de la Policia, i la retenció per més de 72 hores a la Jefatura o Comissaries. Diu que el Col·legi s'ha de pronunciar sobre el particular, i demanar la supressió de tota la Llei. La Junta acorda fer arribar a l'Autoritat corresponent el punt de vista del Col·legi sobre aquest tema»⁴⁷³. Això era important, tota vegada que la llei «contemplaba la celebración de consejos de guerra sumarísimos y la imposición de penas de muerte, lo que en opinión de no pocos juristas liquidaba las últimas apariencias formales que subsistían sobre garantías y sobre la independencia del poder judicial, añadiendo innecesarios sufrimientos a los perseguidos, a los que se privaba de toda posibilidad de defensa real»⁴⁷⁴. Com s'ha vist en anteriors comunicacions de la mateixa Junta, era el moment de plantejar demandes

⁴⁶⁹ Aquest text ja ha estat reproduït en l'apartat 4.8 "La qüestió successòria".

⁴⁷⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 8-1-1976.

⁴⁷¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-2-1976.

⁴⁷² *Íbidem*.

⁴⁷³ *Íbidem*.

⁴⁷⁴ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 24.

que suposessin gestos favorables a l'arribada de la democràcia per part del nou monarca.

En aquest sentit s'ha d'entendre la demanda dels lletrats Fina, Avilés, Salvadores, Solé, Cabré i Solé Barberà, «defensors dels centenars de treballadors de l'empresa SEAT, que van ésser acomiadats, demanen al Col·legi vulgui expressar públicament el reconeixement del dret de vaga, la reforma de les institucions vigents, la concessió d'amnistia política i laboral, que permeti el reingrés dels treballadors acomiadats i una reforma de l'organització de la justícia, a fi de procurar una major celeritat als processos»⁴⁷⁵. La Junta acordava comunicar-se amb el Tribunal Suprem «demanant una major celeritat en procediments laborals que estan en tràmit en l'esmentat Tribunal, i no creu necessari pronunciar-se sobre els altres aspectes de la comunicació perquè la Junta ja s'ha pronunciat reiteradament sobre tots ells»⁴⁷⁶. El grup d'actius advocats laboralistes del Col·legi demanaven una vegada més la implicació de la Junta, que faria un gest positiu però mesurat; certament, s'havia manifestat en més d'una ocasió a favor dels drets de reunió⁴⁷⁷ i amnistia, però la negativa a fer altres accions en aquest sentit només es pot entendre des de l'heterogeneïtat ideològica de la mateixa direcció i el manifest recel davant certes propostes d'aquests advocats.

Precisament amb aquesta dinàmica ascendent de propostes cal relacionar el document que feia arribar la comissió de defensa de la cultura catalana a la Junta, el 18 de maig de 1976, demanant: «1-Que l'escola de Pràctica Jurídica del Col·legi d'Advocats de Barcelona instauri en el seu pla oficial d'estudis una càtedra de llengua catalana amb especial dedicació al Vocabulari Jurídic Català»⁴⁷⁸. Sobre aquest punt es va acordar que la mateixa comissió ho estudiés. Seguia amb la proposta: «2-Que l'Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Bellaterra instaurin i dotin una Càtedra de Dret Civil Català respectivament»⁴⁷⁹. Per fer-ho es va resoldre sol·licitar-ho al Ministeri d'Educació i Ciència, però en Junta de 7 de setembre de 1976 s'informava que el

⁴⁷⁵ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 4-5-1976.

⁴⁷⁶ *Ibidem*.

⁴⁷⁷ El degà Miquel Casals fins i tot ho havia fet davant del TOP en el judici contra Avilés i Fina. Enric Leira "El Col·legi..." p. 275.

⁴⁷⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-5-1976.

⁴⁷⁹ *Ibidem*.

director general d'universitats responia que era impossible⁴⁸⁰. Com a mesura global compartida amb Òmnium, però també amb bona part de la societat catalana si atenem al volum de peticions de classes que arribaven a aquella entitat, se sol·licitava «3-Que la llengua catalana tingui caràcter de cooficialitat en tots els graus de l'ensenyament, tan oficial com privat»⁴⁸¹. I es comprometia a «dirigir-se a l'Autoritat corresponent demanant per la llengua catalana, el caràcter de co-oficialitat en tots els graus d'ensenyament, tan oficial com el privat»⁴⁸². La comissió també demanava de la Junta «4-Que s'accelerïn els tràmits necessaris per tal que la inscripció dels noms de fonts en català en el Registre Civil sigui aplicable a la major rapidesa possible»⁴⁸³, a la qual cosa es mostraven favorables, en tant que ja s'havia fet un tràmit en el registre civil; igualment, «5-Que es normalitzin els noms dels Municipis en la seva forma catalana correcta, tal com ja existien abans del 18 de juliol del 1936»⁴⁸⁴, al que la Junta resol·lia «demanar als Ajuntaments del territori del Col·legi d'Advocats de Barcelona, que porten noms que no són d'origen català, que els donguin [sic] forma catalana que portaven abans del dia 18 de juliol de 1936»⁴⁸⁵. I acabaven demanant «6-Que es normalitzin, a la major brevetat possible l'ortografia i la lingüística de la nomenclatura dels carrers i places dels municipis catalans i, d'una manera especial, els de la ciutat de Barcelona»⁴⁸⁶. Per atendre a aquest punt la direcció va acordar posar-se en contacte amb l'alcalde de Barcelona perquè iniciés el procés.

També el grup d'advocats joves demanava de la Junta l'adhesió als principis de Assemblea de Catalunya. Tot i que el Col·legi en tant que corporació i fins i tot la Junta de govern ja havia demostrat en diverses ocasions la identificació amb els principis defensats per l'Assemblea, es declina la opció de fer aquest pas públicament, entenent que convé no pronunciar-se políticament, atesa la diversitat de tendències ideològiques existents en el Col·legi; amb tot, es recalca que: «La Junta de Govern comparteix profundament el desig general d'una sincera, prompta i eficaç democràcia

⁴⁸⁰ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 7-9-1976.

⁴⁸¹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-5-1976.

⁴⁸² *Íbidem*.

⁴⁸³ *Íbidem*.

⁴⁸⁴ *Íbidem*.

⁴⁸⁵ *Íbidem*.

⁴⁸⁶ *Íbidem*.

en el nostre país, recordant però que mai s'hagi donat cap classe d'adhesió, per part del Col·legi a Grups o Associacions polítiques determinades, que poden ser defensades individualment, però no corporativament per part del Col·legi»⁴⁸⁷.

De fet, el text que es discutí en la Junta de 13 de juliol de 1976 suposava un pas endavant en aquest sentit. El redactat provenia de la comissió inter-col·legial i, amb una clara vocació pública, demanava canvis efectius en les estructures polítiques del país, a nivell local: «1er.-La necessitat de que les properes eleccions municipals suposin la renovació de la totalitat dels Regidors del Consistori; l'elecció d'Alcalde, la liquidació del sistema electoral orgànic dels terços, l'elecció de tots els regidors per sufragi universal, la participació en les eleccions dels partits polítics.- 2on.-Demanar que l'Alcalde i tots els Regidors de l'actual consistori posin els seus càrrecs a disposició de la ciutat, i que una Comissió gestora es faci càrrec de l'Administració Municipal i prepari les eleccions. 3er.-Que la democratització de l'Ajuntament de Barcelona, com la de tota la vida del país, passi per l'assoliment de l'amnistia, de les llibertats polítiques i sindicals, i pel restabliment provisional dels principis i de les institucions configurats en l'Estatut d'Autonomia de 1932»⁴⁸⁸. La Junta afegia la seva visió formal en tant que corporació representant del dret i l'advocacia, acordant que, si finalment el text era publicat, el Col·legi emetria una nota «adherint-se als punts primer i tercer, i per el que es refereix al segon punt en lloc de demanar que l'Alcalde i els Regidors posin els seus càrrecs a disposició de la ciutat, demanar la supressió de les normes legals, de la carta municipal que impossibilitava convocar eleccions democràtiques en el nostre Ajuntament»⁴⁸⁹.

Així, si ja en els darrers temps de la dictadura el Col·legi no només s'havia mostrat favorable sinó que havia concretat accions públiques a favor de la dictadura, amb la mort de Franco i els primers passos que semblaven encaminar el país cap a unes reformes que permetessin l'establiment d'un Estat de dret, la corporació seguí demanant, cada cop de forma més oberta, la definició orgànica d'aquests estructures democràtiques. Aquest posicionament és molt significatiu de la situació del país, des

⁴⁸⁷ *Íbidem.*

⁴⁸⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 13-7-1976.

⁴⁸⁹ *Íbidem.*

del punt de vista que ens mostra una societat civil articulada per multitud de col·lectius que volen que es produeixi el canvi democràtic, aprofitant les esclatxes que es van obrint en l'entramat franquista i que persegueixen l'objectiu de fer impossible una dictadura sense el *Caudillo*.

La comissió de defensa del Col·legi d'Advocats de Barcelona anava un pas més enllà en criticar el limitat abast del Decret-Llei d'amnistia (10/1976)⁴⁹⁰, afirmant que «bajo una perspectiva política, no merece la calificación de amnistía por su carácter parcial, limitado y ajeno a la reivindicación popular»⁴⁹¹, essent un gest exclusivament destinat a millorar la imatge del govern. No només des d'una visió política, sinó també des de l'àmbit jurídic, la comissió de defensa expressa que la nova llei és incongruent, en el sentit que un dels supòsits per a l'aplicació de la mateixa és que:

«“No haya puesto en peligro la vida o integridad física de las personas”, el Derecho Penal se aplica sobre hechos, no sobre posibilidades. La amnistía debe pues aplicarse sobre hechos “declarados probados”, no sobre especulaciones posibilistas [...] la interpretación penal de las leyes debe ser siempre extensiva y en beneficio del reo, y esta interpretación es posible merced a la confusión y ambigüedad del redactado del Decreto sin dejar por ello de ser limitada. Pero la actual interpretación que se viene haciendo de la amnistía por los jueces y tribunales es absolutamente literal y restrictiva excluyendo de su beneficio incluso los casos dudosos»⁴⁹².

Amb aquest comunicat, la comissió de defensa demanava una aplicació àmplia i real de l'amnistia per als presos polítics, una demanda que l'oposició al franquisme havia vingut proclamant com a punt de trobada de les diverses ideologies des de temps enrere, i pressionava el govern per fer nous passos cap a la reconciliació. En fer-ho estava arrossegant tot el Col·legi d'Advocats cap a aquesta reivindicació. I insistia en la qüestió en l'acte celebrat per commemorar el primer aniversari de les darreres execucions del franquisme: «Tras referirse a las aludidas ejecuciones, el comunicado habla de la amnistía, que “si bien han permitido que unos cuantos se beneficien no es menos cierto que ha sido una amnistía condicionada y parcial...” El comunicado concluye solicitando, entre otras cosas, la amnistía total sin exclusiones, la solidaridad

⁴⁹⁰ BOE. Núm. 186. 4 d'agost de 1976. pp. 15097-15098.

⁴⁹¹ “En favor de una más amplia amnistía” *La Vanguardia española*. 7 d'agost de 1976. p. 23.

⁴⁹² *Íbidem*.

con el pueblo vasco y la abolición de la pena de muerte»⁴⁹³. Les diferències entre la comissió de defensa i la Junta van tornar a aparèixer en la reunió de 14 de desembre de 1976, en què, després d'una votació –8 en contra, 2 a favor i 2 abstencions–, es va acordar no signar un document crida de la campanya “Per nadal tots a casa” de la recentment constituïda Associació de Familiars i Amics dels Presos Polítics perquè, segons el degà, «el Col·legi ja ha demanat l’amnistia reiteradament en sentit general, i que no cal incidir més sobre el particular a una campanya d’aspecte molt radicalitzat»⁴⁹⁴. Com és habitual, l’esmentada comissió va més enllà en les seves demandes del que la Junta vol assumir. El posicionament de fons és compartit, ja que el concepte d’amnistia és central en la reclamació que aquesta realitza a les autoritats, però existeix una recança a aparèixer públicament al costat de formacions i/o iniciatives que es consideren excessivament radicals. En qualsevol cas, aquesta dinàmica no pot més que mostrar les diferències de tendència davant d’un front comú del Col·legi d’Advocats de Barcelona a favor de la democràcia.

Així, el Col·legi es mantenia atent a la situació del país, especialment a allò que afectava a la manca de garanties dels drets humans; el 9 de setembre de 1976 moria un jove de 22 anys a Hondarribia, País Basc, en el decurs d’una manifestació a favor de l’alliberament del membre d’ETA Eduardo Moreno Bergareche, “Pértu”. En el seu intent de dissoldre la manifestació, la Guàrdia Civil va obrir foc, matant al jove d’un tret al pit. Per això la Junta va acordar: «1er.-Adreçar-se al Ministeri de la Governació lamentant els fets ocorreguts a Fuenterrabía que van ocasionar la mort de Zabala. 2on.-Entregar una Nota de Premsa donant publicitat de la comunicació del Col·legi al Ministeri de la Governació solament en el que fa referència a la necessitat de que les Forces d’Ordre Públic, rebutgin les manifestacions sense utilitzar armes de foc, en evitació de les greus conseqüències que es puguin produir»⁴⁹⁵. La nota de premsa s’expressava en aquests termes: «La Junta de Gobierno del Colegio de Abogados de Barcelona, ha acordado dirigirse al ministro de la Gobernación solicitando que las Fuerzas de Orden Público destinadas al control, represión o disolución de las

⁴⁹³ “La comisión de defensa del Colegio de Abogados pide amnistía total” *La Vanguardia española*. 28 de setembre de 1976. p. 31.

⁴⁹⁴ Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona *Llibre d’actes*, acta 14-12-1976.

⁴⁹⁵ Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona *Llibre d’actes*, acta 14-9-1976.

manifestaciones públicas actúen sin utilizar armas de fuego en evitación de incidencias las cuales todos lamentamos»⁴⁹⁶.

En el mateix ordre de coses i davant l'agressió a l'advocat Marc Palmés, juntament amb dos encausats l'octubre de 1976, al Jutjat per membres de la Brigada Social, la Junta va acordar, prèvia demanda del grup de joves advocats i la comissió de defensa⁴⁹⁷:

«1er.-Adreçar un escrit al Ministre de Justícia, protestant pels fets ocorreguts, donant-hi forma de queixa.

2on.-Adreçar un escrit al Ministre de la Governació expressant la nostra repulsa i enèrgica protesta pels actes que van protagonitzar els membres de la Brigada Social en l'agressió al Sr. Marc Palmés.

3er.-Adreçar un escrit al President de l'Audiència Territorial de Barcelona, exposant-li el disgust de la Junta de Govern i la seva repulsa pels fets ocorreguts que ocasionaren lesions a l'Advocat Sr. Palmés, al ser agredit en el moment en que estava defensant uns clients seus.

4art.-Elevar escrit al Consell General de l'Advocacia explicitant lo [sic] succeït i demanant la seva ajuda prop de l'Autoritat corresponent a fi de que aquests actes no es repeteixin més.

5nt.-Mostrar-se part en causa en la querella o denúncia feta pel Sr. Marc Palmés en relació a l'afer de que fou objecte.

6è.-Donar una Nota de Premsa explicant el succeït i marcant la postura de repulsa i protesta del Col·legi d'Advocats»⁴⁹⁸.

Igualment, la Junta es posà en contacte amb el president de la Audiència Territorial en protesta pel succeït així com per entregar-li el text adreçat als ministres de justícia i de la governació. Dos dels quatre policies van ser condemnats posteriorment amb dues penes de 12 i 10 dies d'arrest, respectivament⁴⁹⁹. Novament, la Junta va sortir en defensa dels drets humans alhora que ho feia a favor d'un reconegut col·legiat

⁴⁹⁶ "El Colegio de Abogados pide que las fuerzas del orden no utilicen armas de fuego" *La Vanguardia española*. 18 de setembre de 1976. p. 25.

⁴⁹⁷ No és casual la confluència d'interessos entre ambdós col·lectius, si tenim en compte que «Desde las consentidas pero nunca reconocidas Agrupaciones de Abogados Jóvenes de los colegios, dinamizadas por los letrados más progresistas [...] se llevarán a cabo iniciativas orientadas a corregir unas prácticas profesionales viciadas en origen y acomodadas a las incidencias pasajeras de la coyuntura política». Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 70.

⁴⁹⁸ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 2-11-1976.

⁴⁹⁹ "Del juicio de faltas contra cuatro policías" *La Vanguardia española*. 3 de novembre de 1976. p. 29.

antifranquista, alertant les autoritats davant pràctiques del tot inacceptables per a l'Estat democràtic que es pretenia assolir i procedint a la imposició de diverses querelles.

El mes de gener de 1977 vindria fortament marcat per l'atemptat del despatx d'advocats laboralistes del carrer Atocha⁵⁰⁰, número 55, de Madrid, en un context d'extrema violència al país, protagonitzada especialment per grups d'extrema dreta i pels cossos de seguretat de l'Estat, però també des de l'extrema esquerra. L'assassinat tenia una òbvia repercussió al Col·legi d'Advocats⁵⁰¹, ja que a més de la violació flagrant dels drets humans per part d'un grup d'ultradreta que posava la intolerància per davant dels valors democràtics, calia afegir-hi la identificació corporativa amb els assassinats i ferits, comprenent que dins del mateix Col·legi hi havia un important grup d'advocats laboralistes, alguns dels quals havien estat perseguits per la dictadura i fins i tot havien patit agressions, amb Franco ja mort. És per això que la Junta va prendre les següents mesures:

«1er.-Adreçar-se al Governador Civil de la Província demanant protecció pels advocats que han estat amenaçats de mort per persones desconegudes.

2on.-Adreçar-se al Ministeri de Justícia sol·licitant a la Presidència del Govern, una petició en què es consideri la prohibició de les manifestacions pacífiques, emparades per la Força Pública, tal com es prescriu en la Llei.

3er.-Adreçar-se a la Presidència del Govern demanant la dimissió de les Autoritats del Ministeri de la Governació que s'han mostrat incapaces de posar fre a les Organitzacions Terroristes»⁵⁰².

Així, va demanar al govern accions contundents que possessin de manifest una voluntat de lluita ferma contra aquests grups terroristes que massa sovint havien actuat amb la connivència de les forces de seguretat de l'Estat. Tots els acords presos parteixen d'esquemes democràtics, en proclamar la llibertat de manifestació i demanar la dimissió del ministre de la governació, Rodolfo Martín Villa, amb qui tantes vegades

⁵⁰⁰ Un dels supervivents del crim ha relatat la seva experiència a Alejandro Ruiz-Huerta *La Memoria incómoda: los abogados de Atocha*. Editorial Dosssoles, Burgos, 2002.

⁵⁰¹ Des del Col·legi d'Advocats de Madrid es demana al ministre de la governació que s'instal·li la capella ardent dels cinc advocats assassinats a la seu de la corporació, però aquest denega la petició. Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 252.

⁵⁰² Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 27-1-1977.

s'havia contactat des del Col·legi per gestionar conflictes diversos. Igualment, es va redactar una nota de premsa, en els següents termes:

«El Col·legi d'Advocats de Barcelona, conscient de l'Advocacia, davant la greu investida de violència que sofreix el país amb morts i segrests que han culminat el passat dilluns amb l'assassinat d'uns advocats en el seu despatx professional, a l'expressar el seu dolor davant el crim i la seva repulsa, entén que té el deure d'adreçar-se a l'opinió pública per a assenyalar, que amb l'assassinat d'uns advocats dedicats a la suprema funció de tutelar els drets individuals s'ha atemptat de forma insòlita en una societat civilitzada contra el mateix dret de defensa, que és base fonamental de la convivència social. Jamai les metralletes podran fer callar la veu dels que demanen justícia.

A la vegada, el Col·legi d'Advocats de Barcelona, davant l'accelerat espiral de violència que sofreix la nostra societat, vol fer una crida a la consciència de tots els ciutadans. No és el camí del crim el que pot portar la convivència i la pau.

L'exercici dels drets de l'home en un estat democràtic exigeix que el sentir del dret i la llibertat sia desitjat en la consciència de tots els ciutadans de l'Estat Espanyol.

En aquestes hores crítiques, la Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona, en el seu dolor per la pèrdua de la vida d'aquests advocats sacrificats, es dirigeix a l'opinió pública per a condemnar aquests fets i apel·la a la serenitat de tots per a fer possible la coexistència social»⁵⁰³.

El comunicat del Col·legi està imbuït de l'esperit de defensa de l'activitat professional que va guiar les primeres passes fermes de la corporació amb accions a favor de la llibertat a inicis de la dècada dels seixanta. El text apel·la a la maduresa del poble espanyol per lluitar contra la violència i l'arbitrarietat del terrorisme, amb els drets humans com a valors fonamentals que guïïn l'organització de l'Estat després de la dictadura.

Finalment, les accions del Col·legi d'Advocats de Barcelona que s'havien emprès en anys anteriors aniran minvant a mesura que el govern faci passos en pro de l'establiment de la democràcia, especialment a partir de les eleccions de 1977, amb l'arribada d'una dinàmica de partits més o menys normalitzada. Per això, excepte quan els fets siguin d'extrema gravetat, com l'ús de la violència, l'actitud de la Junta serà

⁵⁰³ *Íbidem.*

d'evitar ingerències en la vida pública⁵⁰⁴, mentre que molts advocats combatius davant la dictadura trobaran altres vies per vehicular les seves demandes que no fos el Col·legi, fins i tot en diversos casos passant a l'acció política pública⁵⁰⁵.

⁵⁰⁴ Bona mostra d'això la trobem en la Junta de 10 de maig de 1977, en què, davant la sol·licitud d'alguns advocats que el Col·legi organitzi un «Examen de les lleis i de l'actuació del Govern de la reforma a la llum dels principis continguts en la Declaració Universal dels Drets Humans», fent referència a la legalització de tots els partits, la Junta s'hi nega, «doncs ens trobem pràcticament en el curs de la campanya pre-electoral». Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 10-5-1977.

⁵⁰⁵ Molts dels quals ja formaven part d'aquestes organitzacions durant el franquisme: «los abogados que, aunando compromiso profesional y militancia, se integrarán, de variadas formas, en las estructuras de los sindicatos y partidos clandestinos y servirán doblemente a la causa antifranquista actuando de oportunos correos y transmisores de consignas, pero también desempeñando una «molesta» labor de exigencia de una Justicia garantista». Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 36.

SEGONA PART: APUNTS BIOGRÀFICS I ENTITATS CIVILS

5. TRAJECTÒRIES VITALS CONFLUENTS

La visió de la lluita d'Òmnium Cultural, Justícia i Pau, els Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona en el context del franquisme des dels anys seixanta ha fet aflorar el nom de diversos personatges que van mantenir un destacat i actiu paper en favor dels objectius d'aquestes entitats; això és, la demanda de garantia dels drets humans, la defensa de la cultura catalana o la lluita per l'extensió dels valors democràtics. Aquestes figures han tingut una incidència absolutament clau en la implicació de les seves respectives entitats en les campanyes estudiades. Si tenim present que les institucions les mouen les persones i que aquestes ho fan en la direcció abans indicada, trobem la resposta al perquè del rumb traçat per les entitats en el període. Sense confondre el procés amb un moviment orquestrat per elits, les trajectòries que a continuació es traçaran són representatives del discórrer de les entitats en aquest període. Per tant, canviem ara el pla per comprendre que les quatre organitzacions aniran més enllà del seu àmbit d'actuació per la insistència de persones com aquestes, que són representatives del sentir de bona part de la societat i l'antifranquisme.

Sense una voluntat d'exhaustivitat que el període estudiat i el nombre de persones que van intervenir en les entitats faria impossible aquí, hem escollit un reduït nombre de personatges que per la seva trajectòria afegeixen un element encara més interessant al que s'ha anat exposant, en participar en més d'una entitat de les quatre estudiades, cosa que ve a mostrar la complexitat de l'espai ocupat per l'antifranquisme, l'activisme de moltes persones i, especialment, la transversalitat d'aquest concepte i de les mateixes organitzacions. De fet, es tracta d'un fet força habitual en el període i que Martí Marín observava en el moviment veïnal des de la confluència d'objectius que portava moltes persones a actuar en diversos àmbits de lluita contra la dictadura: «Els veïns mobilitzats no deixaven de ser els obrers, els pares i mares i els estudiants i

professors que ja estaven mobilitzats en d'altres àmbits: les diverses xarxes socials tendien a confluïr amb independència que els portaveus poguessin ser diferents»¹.

Guiats per aquest criteri, la selecció s'ha centrat en persones que, bé per tenir càrrecs de certa responsabilitat, bé per la incidència en la trajectòria de les entitats, resulten il·lustratius d'aquest procés, essent conscients de l'existència de molts socis –que, òbviament també conformen les entitats i les ajuden a créixer i prendre rellevància social– que van recórrer un camí similar de pertinença a més d'una entitat. Aquesta és també la seva història, que posteriors estudis podrien acabar de completar.

De cadascun d'aquests personatges es traçarà un perfil personal que enriqueix i eixampla la visió que tenim de l'antifranquisme, tot entenent que els punts de partida, influències, formació i/o relacions són ben diversos, com ho mostra el fet que molts d'ells van passar a les files de diferents partits polítics, sovint ja des de la clandestinitat però amb responsabilitats públiques en l'escenari democràtic posterior a la mort de Franco.

5.1 Francesc Casares

Francesc Casares va néixer el 22 de desembre de 1927. Després de cursar els estudis de dret, on coincidiria amb Joan Reventós –amb qui el futur el portaria a compartir objectius i fins i tot escó al Parlament de Catalunya–. Des de ben aviat va orientar la seva vocació d'advocat a la lluita a favor dels drets dels obrers, primer com a passant al despatx de Gabriel Avilés² i després amb la fundació d'un despatx a Sabadell i a Barcelona que esdevindrien referents dels advocats laboralistes a tot Catalunya, motiu pel qual seria un dels anomenats *petardistes* dins del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Els cinquanta eren anys difícils pels pioners del laboralisme: «Els advocats que actuaven només davant dels tribunals civils i penals menystenien generalment la jurisdicció laboral»³. Aquesta immensa obra de protecció dels més desvalguts es va convertir també en la lluita contra la dictadura. Ell mateix vinculava la seva opció pel

¹ Martí Marín *Història del franquisme...* p. 306.

² Francesc Casares *Memòries d'un advocat...* pp. 500-505.

³ *Íbidem.* p. 509.

dret al món de la política: «“Lo que me influyó más para optar por la carrera de Derecho fue el hecho de haber leído en libros de ciencia política que los políticos en general en este país, y yo suponía que en todas partes, más bien era gente de la rama de Derecho, abogados sobre todo”»⁴. De fet, podríem dir que la seva lluita des del món del dret era a la legalitat el que la seva militància al Moviment Socialista de Catalunya era a la clandestinitat. Com ell mateix explicava: «convirtiéndome mi despacho o guiando la dirección de mi despacho hacia la defensa de trabajadores y, evidentemente, como deriva natural de esto, la participación en defensas políticas cuando el Estado español actuaba represivamente sobre todos aquellos que reivindicaban posiciones que no eran compartidas por un Estado totalitario, o sea, tanto por las reclamaciones de tipo social y económico como las de tipo político»⁵. Aquest activisme polític el va portar a la presó per uns dies de 1958.

Des del Col·legi d'Advocats va treballar per l'arribada de juntes de govern progressistes, per impulsar aquesta lluita des de la corporació a partir de finals dels anys cinquanta: «El grup que ens vàrem començar a reunir per intervenir en aquelles eleccions del Col·legi d'Advocats estava format per gent diversa, sense gaires afinitats polítiques fora d'un sentiment compartit: que volíem que el Col·legi d'Advocats s'anés transformant en un instrument que no solament vetllés pels interessos corporatius dels seus membres sinó pels principis de justícia que la societat demanava, que el règim no obeïa i que els tribunals no aplicaven»⁶. Així mateix, va pressionar aquestes en la defensa d'advocats asseguts davant dels tribunals⁷, o per les traves posades des de les autoritats perquè els advocats es comunicessin amb els seus clients ingressats a presó, entre les quals destaca l'episodi de la *Caputxinada*. Va constituir tota una referència en l'interior de la corporació en el desenvolupament de la seva lluita pels drets dels obrers i contra la dictadura.

⁴ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 43.

⁵ *Ibidem.* p. 50.

⁶ Francesc Casares *Memòries d'un advocat...* p. 574.

⁷ En el ja citat cas de Guerra, Sardà i Urenda.

Així mateix, va participar a l'associació d'Amics de les Nacions Unides, on es va integrar i «quasi des del començament va ser un dels “amics” més actius de l'associació»⁸. I és que en més d'una ocasió va celebrar conferències i articles per a aquesta entitat en què exposava la seva visió de l'advocacia, els drets laborals i, en conseqüència, de l'Estat. Tant és així que el Govern Civil no autoritzà les conferències “La O.I.T. y los Derechos Humanos”, el desembre de 1968⁹, ni “El derecho de huelga en la legislación actual”, programada pel 20 de novembre de 1975¹⁰. També va participar en la campanya de l'entitat pel reconeixement del govern dels Pactes internacionals dels drets humans, amb l'edició del llibre que portava el mateix títol, amb Anton Cañellas, Pere Ardiaca, Victòria Abellan i Francesc Noguero. Ja en democràcia, Casares esdevindria president de l'esmentada associació entre els anys 1987 i 1996.

En definitiva, Francesc Casares va exercir de militant antifranquista des de ben aviat i la seva participació en el Col·legi d'Advocats de Barcelona i els Amics de les Nacions Unides va servir per donar una visibilitat pública a la lluita contra la dictadura des de l'empara legal que oferien aquestes entitats. La seva tasca de suport al moviment obrer i difusió dels drets humans bàsics (sobretot des de la perspectiva laboral) va ajudar a construir un discurs democràtic que anava calant en àmplies capes de la societat.

La seva era una lluita política; per això, de la seva participació en l'Assemblea de Catalunya, va passar a exercir el paper de diputat pel Partit Socialista de Catalunya amb la restaurada Generalitat.

5.2 Frederic Roda i Pérez

Frederic Roda i Pérez va néixer el 15 de gener de 1924 i va morir l'1 de març de 2006. Fill del qui fou degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona entre 1962 i 1967, Frederic Roda Ventura, també cursà estudis de dret, una ocupació que ben aviat va compartir amb l'activisme en l'àmbit cultural, especialment centrat en el teatre, fundant

⁸ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 115.

⁹ El document sobre aquesta conferència es troba a 3.1 “Fundació i difusió dels valors de la ONU”.

¹⁰ La negativa del Govern Civil ha estat reproduïda a 3.4 “Els Amics en defensa dels drets laborals”.

l'Agrupació Dramàtica de Barcelona i dirigint diverses obres. Va ser des d'aquest vessant que Òmnium Cultural el contractà com a director de serveis el 1967 «a causa de la seva experiència en el camp de les relacions públiques»¹¹, després de la legalització de l'entitat posterior a la prohibició governativa. Això implicava assumir la responsabilitat d'administració d'Òmnium, liderant projectes però també la recerca de finançament per tancar pressupostos que permetessin el desenvolupament d'aquestes iniciatives. Per tant, va contribuir a la reconstrucció d'activitats en la legalitat: «l'associació va continuar i ampliar activitats, mentre en creava de noves. Van augmentar i es van estendre les classes de català i van néixer, continuant i ampliant tasques anteriors, dues delegacions funcionals: la del Secretariat d'Orfeons de Catalunya (1968) i la de l'Ensenyament de Català (1969)»¹². Malgrat que va deixar el càrrec a finals de 1969 per «una falta evident de sintonia entre ell i la Junta Directiva»¹³, la seva implicació en l'àmbit cultural continuà ben viva des de la sots-direcció de l'Institut del Teatre de Barcelona.

A l'activisme cultural s'hi sumava la seva lluita a favor de la pau, que va desenvolupar des de la Comissió Permanent de Justícia i Pau, de la qual n'era membre. Així, l'Assemblea d'aquesta entitat va aprovar l'organització en grups de treball i Frederic Roda, va formar part del dedicat a *Pau i Desarmament*¹⁴. Des de la presidència del Moviment Internacional Catòlic per la Pau a Catalunya, afrontava aquesta tasca compartida, representant un clar exemple de transversalitat, ja que les iniciatives de Justícia i Pau constituïen un triangle amb el Moviment i Pax Christi (de la qual també en fou vice-president). Com a membre de la Comissió Permanent, Roda va haver de fer front al procés judicial davant del TOP, l'any 1972, a conseqüència d'un text que criticava durament la naturalesa del règim, en posar sobre la taula la violència utilitzada pels cossos de seguretat, i demanava una millora de les condicions de vida de molts barris, així com la garantia del dret de lliure expressió i participació dels ciutadans en el govern, i el reconeixement dels drets dels pobles de tota Espanya¹⁵.

¹¹ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 29.

¹² *Ibidem.* p. 30.

¹³ *Ibidem.* p. 59.

¹⁴ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 58.

¹⁵ Aquest text ja ha estat reproduït en l'apartat 2.3 "Les primeres topades amb les autoritats".

Com hem vist, la solidaritat amb els encausats fou intensa i el judici es va anar demorant fins a la mort de Franco, quedant tancat definitivament amb l'amnistia decretada per l'executiu de Suárez.

En qualsevol cas, es tracta d'una trajectòria vital que posa en relació, des de plataformes civils, la lluita pel reconeixement cultural de Catalunya, el foment de la pau i un treball incansable de denúncia de la manca de garantia dels drets humans existents en l'Espanya de Franco. La interrelació dels diversos objectius de les entitats que conflueixen en una persona ens ajuda a entendre els vincles més o menys definits però sempre presents entre unes organitzacions que, des de la seva transversalitat, van contribuir a la difusió dels valors democràtics. El seu és un perfil de catalanista moderat catòlic, que havia contribuït a la fundació de *Cristians Catalans*, el 1954, des d'on es van engegar iniciatives com la campanya contrària a Galinsoga pel famós "*Todos los catalanes son una mierda*". La seva vinculació a grups catalanistes com aquest darrer o Òmnium, sumada a l'acció en grups catòlics per la pau i els drets humans –Justícia i Pau, Pax Christi i el Moviment Internacional Catòlic per la Pau–¹⁶ sintetitza el procés pel qual àmplies capes socials de classe mitjana, no mobilitzades habitualment, van mostrar la seva disconformitat amb la dictadura i van posicionar-s'hi enfront, amb l'esperança de superar les velles estructures franquistes en favor d'una democràcia a l'estil de les veïnes europees. La tasca d'aquestes entitats que treballaven des de la legalitat va ser clau per a la difusió dels valors de canvi. És a dir, a l'empenta i lideratge que el moviment obrer, veïnal i estudiantil va donar a la lluita contra la dictadura, cal afegir-hi el posicionament, adés obert, adés subtil de grans sectors de la societat tradicionalment moderada; i Frederic Roda encarna precisament aquest trànsit.

5.3 Anton Cañellas

Anton Cañellas va néixer el 4 d'octubre de 1923 i va morir el 27 d'agost de 2006. Es va llicenciar en dret i ben aviat, el 1947, va participar en la fundació clandestina de la

¹⁶ El 1984 Frederic Roda i Pérez va fundar, juntament amb el premi Nobel de la Pau Adolfo Pérez Esquivel, la *Universitat Internacional per la Pau*.

Joventut Democràtica de Catalunya, vinculada a Unió Democràtica de Catalunya. Aquest primer pas ens el situa en l'àmbit de la política clandestina, des de la democràcia-cristiana. Així, cal entendre la seva vinculació a les entitats civils com a refugi des del qual poder treballar legalment per una idea d'Estat democràtic.

En relació als drets culturals de Catalunya, i concretament des de l'òrbita d'Òmnium Cultural, Cañellas va ser present a les *Jornades d'estudi sobre la situació de la llengua catalana* a casa de Fèlix Millet el gener de 1966, en un moment de grans dificultats per a aquest sector, ja que la prohibició governativa que pesava sobre Òmnium l'havia situat en una posició de clandestinitat que en limitava molt les possibilitats d'actuació. En aquest mateix ordre de coses, va ser impulsor de la revista *Oriflama* i l'editorial *Nova Terra*.

Anton Cañellas va estar implicat en aquests mateixos anys en el *Moviment de Solidaritat*, plataforma des de la qual es treballava a favor de presos polítics. Aquest nucli va donar lloc a l'aparició del Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, l'any 1969 «davant la necessitat de crear un aglutinador de cristians que no arribaven a participar en aquest tipus de lluita si no era a través d'un organisme eclesial»¹⁷. Aquesta havia de ser la porta d'entrada del polític clandestí a Justícia i Pau, entitat a què es va integrar el Grup. A 1971 ja formava part del grup de treball *Justícia al país* i la Comissió Permanent, juntament amb Frederic Roda. Precisament amb aquest es va veure involucrat en el procés davant del TOP anteriorment citat, en un període d'intensa activitat, en què combinaria la seva pertinença a Justícia i Pau amb el desenvolupament de funcions de responsabilitat a Amics de les Nacions Unides.

Cañellas va erigir-se com un dels protagonistes de la gran presentació pública de l'oposició política al franquisme, el cicle de conferències *Les terceres vies*, que el posa en relació amb el Col·legi d'Advocats (malgrat la seva conferència es va realitzar al Col·legi d'Arquitectes de Barcelona), amb qui ja havia existit una col·laboració en diversos actes dels Amics celebrats a les seves instal·lacions. La seva va ser la conferència inaugural en representació d'Unió Democràtica de Catalunya, i amb el títol

¹⁷ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 55.

“Comunitat, democràcia i autogestió: una convergència del nostre temps” va pronunciar paraules d’una contundència tals com: «Les dictadures fan quelcom més que eliminar la llibertat: prostitueixen el sentit d’aquesta paraula. I sense paraules clares, sense diàleg, la democràcia no pot existir...»¹⁸, essent l’encarregat de pronunciar el discurs final del cicle de conferències.

Fins aquell moment, la seva lluita política s’havia desenvolupat a través de la presència a la Comissió Permanent de Justícia i Pau i, especialment, des de la direcció de l’associació d’Amics de les Nacions Unides, organització en què sobresortí per la seva especial influència i a la que va impulsar amb força un esperit democratitzador en els darrers anys de vida de Franco. Resulta difícil de repassar tots i cadascun dels moments en què Cañellas va intervenir en la vida d’aquesta organització, però a continuació en resumim alguns dels més destacats, des de la seva posició primer com a secretari i finalment com a president. De fet, ell encarna bona part de les estratègies i els plantejament democratitzadors de l’organització. Aquest és el cas de la utilització de la dimensió internacional¹⁹ per denunciar la situació espanyola en relació a la manca de drets i llibertats, tant a la FMANU com a través dels nombrosos contactes amb personalitats internacionals vinculades a aquesta organització i que pressionaven el govern espanyol perquè complís amb l’establert a la *Carta de les Nacions Unides*. En trobem un bon exemple en la carta que envià l’abril de 1970 per protestar davant el processament de Joan Carreras i Josep Solé Barberà com a conseqüència de la seva participació en un acte pro-amnistia o davant la suspensió de dos actes al Col·legi d’Arquitectes de Barcelona i a RàdioTerrassa l’octubre de 1971, així com l’encara més contundent queixa per la manca de respecte als drets humans del govern espanyol davant Horace Perera el febrer de 1971 i el març de 1972, així com a Wilfred Jenks, Director General de la OIT a Ginebra, el juliol de 1971²⁰. Des d’aquestes comunicacions Cañellas va posicionar l’entitat clarament en línia amb l’antifranquisme i va difondre una imatge de la dictadura a l’exterior ben diferent de la que el mateix règim pretenia transmetre, la qual va tenir efecte en forma de pressió d’aquestes instàncies

¹⁸ Anton Cañellas, Josep Solé Barberà, Josep Pallach, Joan Reventós, Ramon Trias Fargas i Jordi Pujol *Les terceres vies...* p. 13.

¹⁹ No en va, Cañellas va esdevenir vice-president de la Federació Mundial d’Amics de les Nacions Unides.

²⁰ Tots aquest documents han estat reproduïts en l’apartat 3.2 “La dimensió internacional”.

internacionals al govern franquista. Com va passar amb la pressió exercida des de l'interior, aquesta no va ser suficient per fer caure el règim –ni fins i tot en alguns casos canviar una decisió de l'executiu, com en les execucions de setembre de 1975–, però són una mostra més de la manca de suports que cada vegada s'anava fent més acusada per al règim.

Encara més rellevància pren la carta que Anton Cañellas va enviar a Carlos Arias Navarro el 15 de novembre de 1974, especialment per la contundència i pel fet d'assenyalar la ineficàcia del govern, així com unes mesures que afectaven especialment els obrers davant la situació de crisi econòmica que vivia el país: «1º.- Que el tratamiento de una situación de crisis económica –en la que indudablemente nos hallamos– no debería efectuarse haciendo soportar a los trabajadores los más graves perjuicios»²¹. Aquest gest expressa obertament els plantejaments democràtics de l'organització davant de les autoritats, cosa que hauria de servir per posar en valor la tasca desenvolupada pel personatge, per arriscada i com a mostra de lideratge social. No dubtà tampoc en denunciar davant del governador civil, en representació del Consell Directiu de l'organització, els atacs rebuts per diversos col·lectius el juny de 1968²².

Igualment, Cañellas va mostrar la seva adhesió a la campanya per l'amnistia de Justícia i Pau en un comunicat publicat a les pàgines de *Treball* conjuntament amb Joan Colominas, Carles Feliu de Travy, Joan Reventós, Pere Ardiaca, Josep Andreu i Jordi Solé-Tura. Des d'aquelles línies es vinculava amnistia amb democràcia: «desitgem manifestar el nostre suport a la campanya de recollida de signatures a favor de l'amnistia general per als presos per motius polítics, la qual cosa es correspondria amb les manifestacions de la voluntat de democratització i, per consegüent de canvi, avui tan generalitzades en l'opinió pública.

²¹ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Correspondència dels governadors civils*. Caixa 706.

²² La cita es troba a l'apartat 3.5 "Els drets humans i la denúncia a la seva vulneració".

“Tots són objectius al nostre entendre d’estricta justícia i absolutament necessaris, pels quals ens hem interessat sempre col·lectivament segons les possibilitats de cada moment»²³.

Va ser ell mateix, qui va enviar un telegrama al cap d’Estat per demanar que commutés les penes de mort dels condemnats el setembre de 1975²⁴. La proclamació de Juan Carlos I com a cap d’Estat va ser el moment per adreçar-li una carta, el 13 de desembre de 1975²⁵, demanant l’amnistia política. El període posterior a la mort de Franco va pivotar entorn de dos grans eixos en els Amics de les Nacions Unides: l’exigència d’una àmplia amnistia política i l’assumpció de l’Estat dels Pactes internacionals dels drets humans; per això, Anton Cañellas, conjuntament amb Pere Ardiaca, Victòria Abellan, Francesc Casares i Francesc Noguero van editar el ja citat llibre amb el mateix títol.

Totes aquestes iniciatives van ser vehiculades a través de l’organització i en representació de la mateixa; amb tot, és el mateix Cañellas qui es posa davant i molt especialment, la impulsa amb pas ferm en aquesta direcció. Sense afany de personalismes, sembla evident la transcendència del personatge.

La seva trajectòria ve a confirmar l’existència d’un antifranquisme que actua des de la legalitat de les organitzacions en base a principis que són il·legals; és a dir, els plantejaments del protagonista són els que defensa l’oposició democràtica, tenint present que ell en representa els interessos d’una part important, i utilitzarà el paraigües que ofereixen les diverses entitats civils de què participa per a desplegar un discurs contrari a la dictadura. A més, aquesta multitud de fronts ofereix la visió d’un moviment d’ampli abast, impossible de reduir a un únic personatge i fins i tot sector. Igualment, el seu perfil democristià ajuda a comprendre la diversitat de corrents polítics que van convergir en la lluita contra el franquisme.

El seu és l’esquema del professional liberal moderat que treballa a favor de la dictadura aprofitant els recursos que li ofereixen les entitats civils i que, un cop superada l’etapa franquista, assumirà responsabilitats polítiques en el nou escenari

²³ “8 personalitats catalanes reclamen amnistia, llibertats” *Treball*. Núm. 398. 1 d’octubre de 1974. p. 7.

²⁴ El telegrama és reproduït a l’apartat 3.7 “Setembre de 1975 i les darreres execucions del franquisme”.

²⁵ Per observar el contingut de la carta, *vid* 3.8 “Els Amics de les Nacions Unides i la configuració de la democràcia”.

–que el van portar a dimitir del seu càrrec com a president de l’entitat per centrar les seves energies en la lluita des de la política–, des de les Corts espanyoles i el Parlament català, esdevenint Síndic de greuges de Catalunya durant onze anys (entre 1993 i 2004).

5.4 Joaquín Ruiz-Giménez

L’estudi de la figura de Ruiz-Giménez a l’entorn de les plataformes civils analitzades ha de començar amb un primer advertiment que no per obvi és menys important. I és que, tot i que l’estudi s’ha centrat en l’àmbit geogràfic català, i de forma molt especial a Barcelona, el personatge supera aquestes limitacions geogràfiques, ja que la seva pertinença a Justícia i Pau es fa des de la Comissió Nacional, a Madrid. El mateix passa amb el Col·legi d’Advocats, ja que tot i no pertànyer a la corporació de Barcelona, el seu destacadíssim paper a la mateixa organització de la capital de l’Estat ens porta a prendre la seva figura com a il·lustrativa del procés que analitzem. Així, entenent que es tracta d’un personatge cabdal per a aquestes organitzacions, impulsant iniciatives importants per a les mateixes i que les dinàmiques de funcionament són similars, hem inclòs en l’anàlisi la tasca desenvolupada per Ruiz-Giménez.

Nascut el 2 d’agost de 1913 i mort el 27 d’agost de 2009, al llarg de la seva vida es dedicà activament a la cosa pública. Així, el seu perfil de doctor en dret afegeix un nou component d’interès a aquestes trajectòries vitals confluents: el pas per les estructures del règim, ja que va ser ambaixador a la Santa Seu entre 1948 i 1951 i va ocupar el càrrec de ministre d’educació entre 1951 i 1956. Per tant els seus orígens estan al «bando vencedor»²⁶, amb una identificació total amb la dictadura. En aquest darrer any va ser cessat, la qual cosa engegaria un procés de replantejament de les seves conviccions franquistes que el va portar a un allunyament progressiu del règim, acostant-se a posicions més progressistes: «Al principio su apertura fue ciertamente tímida, un intento que hoy puede parecer demasiado modesto, pero sin duda arriesgado para su tiempo. De hecho su prudencia no le ahorró una constante e

²⁶ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 10.

intensa campaña de hostilidad de los distintos grupos integristas del franquismo»²⁷. L'assistència com a observador laic al Concili Vaticà II és la mostra d'aquesta evolució política des de posicions conservadores –en aquest cas des de les mateixes estructures del règim– a un cristianisme que optava per una obertura a nivell social i polític, que enllaça totalment amb la seva relació amb Justícia i Pau. A partir d'aquí, la seva aposta per la democràcia seria ferma, engegant iniciatives diverses per tal d'aprofundir en aquest objectiu. Parlem, així, d'un franquista que evolucionarà en els anys de la dictadura fins arribar a treballar intensament per l'arribada d'un Estat de dret.

Com a membre del Col·legi d'Advocats de Madrid, Ruiz-Giménez va integrar-se en la «oposición interna del Colegio de Madrid»²⁸, un heterogeni grup format per membres del PCE, la UGT i moderats democristians que «coincidirán en que el campo de lucha de los abogados debía centrarse básicamente en tratar de imponer algún tipo de límite, por medio del mismo entramado legal franquista, al aparato represivo y político de la dictadura»²⁹. Així, Ruiz-Giménez se situà en el centre de la lluita que des del Col·legi i el món de l'advocacia en general es desenvolupava perquè el règim reconegués i garantís els drets humans, cosa que el situa clarament en el combat contra la dictadura, en un esquema similar al que hem pogut observar des del Col·legi de Barcelona. És amb aquesta finalitat que, donat el seu reconegut prestigi i coneixement de les estructures estatals, va ser escollit per liderar la candidatura de l'oposició per a les eleccions de desembre de 1969 al deganat del Col·legi d'Advocats de Madrid, amb un projecte que parla de «libertades políticas, supresión de los Tribunales Militares y del TOP. Derogación de la "Ley de Bandidaje y Terrorismo", aprobación y puesta en marcha del Estatuto del preso político, asistencia del abogado a los detenidos políticos desde el momento de su detención, amnistía»³⁰. Aquesta candidatura recollia la proposta d'abolició de les jurisdiccions especials que el mateix

²⁷ María Paz Pando Ruiz-Giménez y «Cuadernos para el diálogo». Librería Cervantes, Salamanca, 2009. p. 29.

²⁸ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 74.

²⁹ *Íbidem*.

³⁰ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* p. 614. La qüestió de l'assistència als detinguts era una vella reivindicació de l'advocacia a Barcelona i Madrid, especialment entre els sectors més significats contra el franquisme. Bona mostra d'això la trobem en l'escrit de protesta col·lectiva de diversos advocats al degà del Col·legi de Madrid, el 8 de febrer de 1969: «Con ocasión de las detenciones recientes que funcionarios del Cuerpo General de Policía han llevado a cabo en Madrid –como consecuencia de la suspensión de determinadas garantías establecidas en el Fuero de los Españoles– se nos ha imposibilitado a algunos de nosotros el ejercicio de las funciones de asistencia profesional a los clientes detenidos». *Íbidem*. p. 607.

Ruiz-Giménez havia fet en la Junta extraordinària de 16 de gener del mateix any³¹ i que cal posar en relació amb el que poc després s'establiria al Congrés Nacional de l'Advocacia de Lleó. Tot i aconseguir el 44% dels vots, va ser el representant dels advocats amb vincles amb l'administració, José María del Valle Iturriaga, qui va sortir vencedor de les eleccions. El projecte liderat per Ruiz-Giménez anava en la direcció de la garantia dels drets fonamentals amb tot el que això comportava de sinònim de democratització del país. No és d'estranyar si es té en compte l'oposició que aquest mateix personatge ja havia mostrat a la creació del TOP, el novembre de 1963³². Les autoritats identificaven els plantejaments de l'advocat amb la subversió i es lamentaven, sense citar explícitament el seu nom, de la deriva presa per una figura que havia transitat del règim a l'oposició, com quedava recollit a l'«*Esquema sobre libertad y seguridad en la comunidad nacional ante la situación política actual*»³³ per al Consejo Nacional del Movimiento de febrer de 1971³⁴. També va formar part de la llista antifranquista que es va presentar a les eleccions de 1973, liderada per José María Gil-Robles, que mostra la situació d'enorme divisió de la corporació –entre sectors “oficialistes” i democràtics– i en què Antonio Pedrol Rius, que representava una «candidatura no avalada por los abogados «democráticos»»³⁵ arribaria al deganat. Com a advocat, va participar en la defensa d'obriers davant dels tribunals franquistes, fins i tot assistint importants militants de les CC.OO. com Julián Ariza, Marcelino Camacho o Víctor Martínez Conde³⁶, o a estudiants universitaris i fins i tot Coll i Alentorn d'Unió Democràtica de Catalunya. Tanmateix, acomplint amb el patró de distanciament ja esmentat, no va acceptar la defensa de Salvador Puig Antich quan se li va proposar davant el caire que prenia el procediment judicial, amb la sol·licitud de dues penes de mort. De la mateixa manera, va contribuir a la fundació de *Cuadernos para el diálogo*³⁷ «escorada professionalmentament hacia la abogacía y comprometida

³¹ En aquesta mateixa Junta Manuel Villar Mir havia proposat la demanda d'un règim diferenciat per als presos polítics. Borja de Riquer *La dictadura...* p. 578.

³² Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 142.

³³ José Gómez Alén i Rubén Vega (coords) *Materiales...* pp. 617-622.

³⁴ Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* p. 71.

³⁵ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 303.

³⁶ María Paz Pando *Ruiz-Giménez...* p. 35.

³⁷ Per a una monografia sobre la història de la publicació i el paper desenvolupat en el context franquista *vid* Javier Muñoz *Cuadernos para el diálogo (1963-1976). Una historia cultural del segundo franquismo*. Marcial Pons, Madrid,

nítidamente con la defensa de los Derechos Humanos y la lucha por un Estado de derecho»³⁸.

A aquesta gran notorietat com a lletrat, cal sumar la seva relació amb Justícia i Pau, ja des del seu naixement. Així, quan els fundadors comencen a plantejar la creació d'algun tipus d'organització truquen a la porta de Ruiz-Giménez, que els adverteix de la necessitat de buscar alternatives a la via política, totalment bloquejada per l'aparell del règim. La solució passaria pel món de les entitats civils, concretament per mitjà de l'Església, amb l'objectiu d'aconseguir unes possibilitats d'acció molt més grans, tot i perseguir els mateixos objectius de reconeixement dels drets humans a l'Estat. Xavier Garí explica els motius que els porten a contactar amb l'advocat:

«Per aquesta trajectòria inicial de vinculació a l'aparell institucional franquista i al Vaticà, Ruiz-Giménez no podia tenir massa problemes per moure's amb certa facilitat en el context del règim; d'altra banda, el distanciament posterior del règim i la identificació clara amb els nous postulats del Concili Vaticà II i, àdhuc, la seva amistat amb el pontífex romà, el feien valedor d'un prestigi i d'una influència notables en sectors socials, polítics i eclesials determinats»³⁹.

A més, la connexió sembla lògica, si tenim present la influència que el Concili Vaticà II havia exercit en els fundadors de l'entitat i en el mateix Ruiz-Giménez, present al Concili, així com el fet que els fundadors de l'entitat pertanyien a *Cuadernos para el diálogo*. La relació va ser constant, actuant com un dels advocats defensors dels membres de la Comissió Permanent de Justícia i Pau en el seu procediment davant del TOP, pel qual va mobilitzar tots els seus contactes, des de la Comissió Pontifícia *Iustitia et Pax* a Tarancón. Si entre 1971 i 1975 Ruiz-Giménez va ocupar la presidència de la Comissió Nacional de Justícia i Pau, el 1973 Barcelona va recolzar el seu nomenament com a president de l'entitat a escala estatal⁴⁰, des d'on continuaria amb la tasca de lluita pels drets humans i extensió dels valors democràtics, donant un nou impuls a aquesta entitat amb l'organització de la gran campanya per l'amnistia de 1974, que donà ressò a aquesta causa a tot l'Estat espanyol, amb 160.000 signatures recollides.

2006. L'autor vincula estretament la creació de la revista, autoritzada el 20 de setembre de 1962, a la figura de Ruiz-Giménez i especialment la seva trajectòria personal de distanciament amb el règim. *Íbidem*. p. 27.

³⁸ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 227.

³⁹ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 37.

⁴⁰ *Íbidem*. p. 81.

La Comissió Nacional va publicar els ja esmentats manifestos amb motiu de la promulgació del Decret-Llei antiterrorisme d'agost de 1975 i la demanda de clemència pels condemnats a mort el mes següent, respectivament. Ruiz-Giménez, en tant que màxim representant de l'organització, va aprofitar el mateix dia 20 de novembre de 1975 per enviar una carta al rei demanant l'amnistia⁴¹.

D'aquesta manera, la trajectòria de Joaquín Ruiz-Giménez respon a la imatge d'un personatge d'extracció catòlica que va utilitzar les estructures d'entitats civils per promoure canvis en l'ordenament jurídic de l'Estat, amb l'objectiu d'avançar cap a un Estat de dret, contribuint a l'extensió dels valors democràtics i, alhora, assistint opositors al règim davant dels tribunals franquistes. Ell mateix confessava situar-se en una oposició no violenta afirmant: «yo lucharé con toda mi alma para que se cambien las instituciones actuales, para que se modifiquen las estructuras socioeconómicas, para que haya un juego de pluralismo político; pero lo que no haré es, para conseguir eso, provocar o contribuir a que se provoque una ruptura sangrienta»⁴².

Proposava una democràcia que ell mateix definia en base a tres factors: «participación activa de todos los sectores sociales en la tarea del poder; respeto auténtico, no retórico, por los derechos humanos; superación del nacionalismo belicoso»⁴³. Així, com afirmava Salvador Pániker, «Joaquín Ruiz-Giménez acata la legalidad establecida, pero presiona desde fuera del sistema»⁴⁴. En tant que advocat, respon al patró dels lletrats que van desenvolupar aquesta tasca des del Col·legi, mentre que el seu paper va ser absolutament cabdal en el lideratge de Justícia i Pau a Espanya.

Com molts altres, va traslladar aquesta voluntat de canvi polític al sistema de partits democràtics instaurat amb la mort de Franco, esdevenint dirigent de Izquierda Democrática, partit d'inspiració democristiana integrat en la Plataforma de Convergencia Democrática. A partir de 1975 va abandonar la presidència de Justícia i Pau «para poder trabajar mucho más a fondo en los problemas que planteaba el

⁴¹ Tots aquests documents ha estat reproduïts en els apartats 2.5 "La campanya pro amnistia" i 2.6 "La lluita contra la pena de mort".

⁴² Sergio Vilar *Protagonistas de la España democrática. La oposición a la dictadura. 1939-1969*. Ediciones sociales, Barcelona, 1968. p. 459.

⁴³ Salvador Pániker *Conversaciones en Madrid*. Editorial Kairós, Barcelona, 1969. p. 336.

⁴⁴ *Ibidem*. p. 331.

cambio social y político de mi país»⁴⁵. El seu fracàs electoral de 1977 –el partit es va dissoldre definitivament el 1979– no el va apartar de l'esfera política i de servei als ciutadans, ja que el 1982 el govern socialista de Felipe González el va nomenar primer Defensor del poble de la jove democràcia espanyola, càrrec que ocupà fins el 1988. L'any 1982 l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya reconeixia la seva trajectòria en defensa dels drets humans amb la concessió del 3r Premi per la pau, «un home que sempre havia recolzat l'associació quan aquesta havia requerit els seus serveis»⁴⁶.

En definitiva, Joaquín Ruiz-Giménez va aprofitar la seva notorietat pública per a protagonitzar una tasca incansable a favor de l'arribada de la democràcia al país aprofitant amb habilitat els pocs espais que la dictadura deixava en una zona gris.

5.5 Agustí de Semir

Agustí de Semir va néixer el 1918 i va morir el 16 d'agost de 2006. Advocat de professió⁴⁷, com el seu pare, la guerra va portar la família a França i Mallorca. Ell mateix explica que «Havia viscut amb disgust alguns dels excessos de la República i acabada la guerra em va semblar que el falangisme m'ajudaria en els meus ideals de justícia social. Evidentment em vaig equivocar»⁴⁸. El 1939 va tornar a Barcelona i, després del seu pas per l'ajuntament de Barcelona com a regidor entre 1954 i 1958⁴⁹, va tornar a la tasca d'advocat des del seu despatx, que aviat va començar a acollir la defensa de causes polítiques, moltes d'elles relacionades amb el PSUC i CC.OO. La vinculació amb aquest sindicat va ser estreta, fins al punt que, juntament amb Francesc Casares, van redactar el document fundacional de les CC.OO. a l'Església de

⁴⁵ Álvaro Santamarina *Joaquín Ruiz Jiménez: perfil humano y político*. Cambio 16, Madrid, 1977. pp. 75-76.

⁴⁶ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 45.

⁴⁷ Els canvis de la Universitat Autònoma li van permetre llicenciar-se en dret abans d'arribar a l'edat de 18 anys, completant els estudis un cop acabada la guerra per tal d'homologar el seu títol. DD.AA. *Agustí de Semir en els seus 80 anys: homenatge*. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona, 1997. pp. 10-11.

⁴⁸ Jaume Botey "Converses amb..." p. 5.

⁴⁹ D'on va dimitir «perquè creia que allò no servia de res. L'Ajuntament tenia menys força que la companyia d'aigües, que les elèctriques, que algunes constructores, era esclau dels bancs... estava endeutat fins al cap de munt, veus que manen uns altres, que no hi ha manera. Vaig mirar de reforçar la beneficència, important en aquella època, que no atropellessin als que vivien als terrats fotent-los fora, que no es molestés a les prostitutes que s'havien de guanyar la vida, que els botiguers poguessin fer la seva feina...». *Ibidem*. p. 6.

Sant Medir de Barcelona el mes de novembre de 1964⁵⁰. I és que el mateix Semir es definia com a comunista i cristià: «Mai he tingut cap contradicció entre ser comunista i ser cristià. No és un problema de teories. Els que plantegen que no és possible ser les dues coses es perquè ho plantegen des de la raó i no com una vivència o que no volen plantejar a fons el tema de les exigències de la justícia que la Fe demana. Fou el gran repte d'en Comin, que era un fora de sèrie»⁵¹. Per tant, encarna un obrerisme catòlic exercit des d'un despatx professional. Compartí la lluita amb companys com Francesc Casares, Josep Solé Barberà o Josep Benet a favor dels drets laborals dels més desfavorits i, alhora, per la superació de la dictadura. Bona part dels primers despatxos laboralistes van establir aquest esquema de defensa a partir de plantejaments provinents del món catòlic:

«En los años cuarenta y cincuenta, el obrerismo militante y las críticas a la desigualdad social solo podían expresarse con cierta libertad mediante los dos lenguajes políticos tolerados por el Régimen: la retórica falangista de la revolución pendiente y la deriva socializante mediante dentro del nacionalcatolicismo. Teniendo en cuenta la abierta dependencia del falangismo respecto de los aparatos de Estado de la dictadura, solamente la Iglesia gozaba de autonomía para elaborar y difundir ideas de justicia social que no provocasen inmediatamente una dura represión»⁵².

La pertinença a dues plataformes totalment legals i legítimes com són el Col·legi d'Advocats de Barcelona –estava col·legiat des de 1942– i Justícia i Pau, que recullen aquests dos eixos vertebradors –comunisme i cristianisme– servirà d'instrument per a assolir aquests objectius de forma més eficient: «Vam veure que calia impulsar eines, coordinacions, plataformes unitàries i des de totes les vessants possibles»⁵³ i en paral·lel a la lluita clandestina orquestrada des del PSUC i l'Assemblea de Catalunya.

Aquesta utilització del Col·legi es pot observar en les amenaces del Govern Civil a la seva persona l'any 1962 –juntament amb el també advocat Rubio Fernández–, com a conseqüència de la implicació com a lletrat en judicis laborals que sovint prenen un marcat caràcter polític. Alertats, es van adreçar a la Junta Directiva del Col·legi que va

⁵⁰ Xavier Domènech *Clase obrera, antifranquismo...* pp. 108-109.

⁵¹ Jaume Botey "Converses amb..." pp. 34-35.

⁵² Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 46.

⁵³ Jaume Botey "Converses amb..." p. 8.

procedir a les gestions amb la màxima autoritat provincial. De fet, Semir, com molts altres advocats significats contra el franquisme «eran puntualmente seguidos y la información recopilada sobre ellos engrosaba los correspondientes dosieres»⁵⁴. En conseqüència, no és d'estranyar aquesta hostilitat davant el que el règim considera un perill potencial, cosa que acabaria amb la detenció de 1965.

La seva insistència davant la Junta la va forçar a actuar en més d'una ocasió, com en el Consell de Guerra⁵⁵ als advocats Rodolf Guerra, Joan Sardà Anton i José Ignacio Urenda. Una cosa semblant passava amb les dificultats que els advocats trobaven per assistir detinguts, posant de manifest una acció de denúncia a les restrictives pràctiques del règim. La comunicació amb la Junta servia per gestionar la qüestió davant les autoritats. En aquest mateix ordre de coses, va emplaçar l'òrgan directiu a demanar al govern una amnistia en una data tan propera com 1964, que va ser vehiculada finalment pel Consell General de l'Advocacia; igualment, per iniciativa seva es va crear una comissió per a la promoció dels drets humans l'any 1968. Davant el judici de Salvador Puig Antich, i en tant que membre de la comissió de defensa del Col·legi, va demanar al degà que sol·licités l'indult a les més altes autoritats del règim⁵⁶.

Aquesta lluita pública era combinada amb l'important paper desenvolupat en la clandestinitat en el si de l'Assemblea de Catalunya⁵⁷, on va formar part de la Comissió d'Enllaç, junt a Jordi Carbonell, Josep Benet, Miquel Sellarès, Francesc Aragay, Xavier Folch i Josep Solé Barberà, i des de la qual es mantenia una estreta relació amb les entitats legals⁵⁸. Ell mateix n'explica el significat:

«La meua tesi era que el ciutadà mig de Catalunya necessitava un instrument que no fos un partit ni un sindicat i que li permetés respirar cap al futur, vull dir els obrers de la seda, de la paperera o de la cooperativa del Prat, regidors, alcaldes, advocats, el capellà, un arquitecte de Lleida, camperols i pagesos... del Lluçanès, de Reus, de Ripoll, de Berga,

⁵⁴ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 15.

⁵⁵ Semir era un dels habituals defensors en Consells de Guerra. *Ibidem*. p. 89.

⁵⁶ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 337.

⁵⁷ Semir reconeixia el paper de l'Església en el període, a propòsit de l'acte de commemoració del XXVè aniversari de la fundació de l'Assemblea de Catalunya, perquè «van assumir la funció de suplència perquè els seus conciutadans poguessin en l'àmbit dels temples, de les residències [Sic], dels col·legis, exercir els drets de reunió, d'expressió, de comunicació». DD.AA. *Agustí de Semir...* p. 50.

⁵⁸ Entrevista amb Rafael Ribó. Barcelona, 3 de juny de 2015.

de Montblanc, de Manresa... estudiants d'advocat, o de metge, intel·lectuals, professionals, molta gent d'Església. El sistema deixava sense espai a la gent normal que ha de menjar i treballar cada dia i no es preocupa de política»⁵⁹.

Semir va ser un dels 113 empresonats a Santa Maria Mitjancera⁶⁰. De fet, el seguiment policial que se li va fer fins a les Mares Escolàpies de Sabadell va permetre la detenció de 1974. Així doncs, estava catalogat com un habitual antifrancista, que era detingut per activitats contra el règim, però que desenvolupava bona part de la seva lluita des de la legalitat del Col·legi d'Advocats i com a membre destacat de Justícia i Pau.

Hi va arribar a partir de l'entrada del Grup Cristià de Promoció i Defensa dels Drets Humans, del qual havia estat, juntament amb Mossèn Joan Carrera, un dels principals impulsors⁶¹. Un acord de l'Assemblea de Justícia i Pau el ratificava com a membre del Secretariat el 10 de novembre de 1972. L'entitat donava resposta a l'esperit d'un cristianisme progressista preocupat per la defensa dels drets humans en base a la influència del Concili Vaticà II, que convergia amb els ideals d'Agustí de Semir i des de la qual va trobar una plataforma més per seguir amb una lluita que es volia unitària, amb esperit de sumar persones. Des d'aquest càrrec va treballar intensament en la campanya a favor de l'amnistia de 1974, en un equip de treball escollit específicament amb aquesta finalitat⁶², així com en la campanya contra la pena de mort que es dugué a terme només un any després.

Per tant, Agustí de Semir és al centre de tota la lluita reivindicativa del Col·legi d'Advocats de Barcelona i Justícia i Pau; present en els grans episodis contra la dictadura desenvolupats des de les entitats –Assemblea de Catalunya a banda– n'encarna els valors i suposa un exemple perfecte de les grans dinàmiques de funcionament d'aquestes organitzacions. De fet, podríem redactar la història d'ambdues entitats en el període a partir de l'experiència de l'actiu advocat barceloní. Josep Benet va resumir la seva trajectòria amb aquestes paraules: «Conseller als 40

⁵⁹ Jaume Botey "Converses amb... p. 10.

⁶⁰ La seva fitxa policial explica que dos joves l'havien convidat a participar en un acte commemoratiu del XXV aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans per tractar: «Los conceptos de amnistía e indultos, etc.». Antoni Batista *La Brigada...* p. 159.

⁶¹ Xavier Garí els qualifica d'«ànima» del grup. Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 55.

⁶² *Ibidem.* p. 86.

anys per ajudar els obrers i els presos, per defensar la llibertat, jurista amb actitud exemplar en la democratització del Col·legi, tasca silenciosa però remarcable que causà fort impacte, comportament de bona fe, home de la clandestinitat que fou empresonat per ajudar els presos, que viu per lluitar i que ha sofert molt degut a la seva valentia»⁶³.

Aquesta vocació democràtica el va portar a ocupar el càrrec de director general d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya entre 1977 i 1979, i a convertir-se en regidor a l'ajuntament de Barcelona, en tant que independent integrat en les llistes del PSUC en el període 1979-1982.

5.6 Josep Benet

Nascut el 14 d'abril de 1920 i mort el 25 de març de 2008, Josep Benet representa la síntesi d'aquesta tesi doctoral, en el sentit que reuneix les principals dinàmiques de funcionament de les quatre entitats estudiades, a les quals va pertànyer. De fet, en aquesta anàlisi de plataformes civils hom té la sensació que en qualsevol de les grans campanyes dutes a terme, sempre hi ha Josep Benet darrera. I és que la seva polifacètica trajectòria com a advocat, historiador i polític encaixa amb la implicació en entitats ben diverses però amb els principis de democràcia com a referència. La seva formació a l'escolania de Montserrat havia de condicionar una evolució ideològica, des d'un catalanisme que no abandonaria en tota la seva vida, marcada pel cristianisme (d'aquí el seu ingrés inicial a Unió Democràtica de Catalunya). Va participar a la Guerra Civil com a soldat de l'exèrcit republicà; un cop acabada, i després de treballar com a secretari de Fèlix Millet⁶⁴, es va llicenciar en dret, àmbit que va representar un dels vèrtexs de la seva acció antifranquista. Des de la posició d'advocat va tenir una trajectòria força parella a la d'Agustí de Semir. Ja des de ben aviat –als anys cinquanta– es va veure immers en la defensa de causes polítiques, assistint, juntament amb Solé Barberà, als dirigents comunistes Joan Comorera i Miguel Núñez, «En un primer

⁶³ DD.AA. *Agustí de Semir...* p. 28.

⁶⁴ Sergio Vilar *Protagonistas de la España...* p. 423. Serveixi aquest passatge per a comprendre la importància dels vincles personals en la influència ideològica i fins i tot extensió de moviments diversos.

momento como público y, cuando se les permitió, en los consejos de guerra sumarísimos como asesores de los defensores militares a los que, si era posible, trataban de seleccionar entre aquellos que podían garantizar una defensa con cierto sentido ético de la Justicia y del significado de las garantías procesales»⁶⁵. El també advocat analitzat en aquestes pàgines, Francesc Casares, posa en valor la figura de Benet en relació a l'antifranquisme: «Josep Benet ocupa un lloc destacat a la història – gran o petita– de la lluita per la democràcia durant el règim franquista. Un dels aspectes d'aquesta lluita va ser la defensa de la gent perseguida per aquell règim: homes i dones detinguts, empresonats, jutjats i condemnats per tota mena de tribunals de repressió»⁶⁶.

Aquesta defensa, especialment en els Consells de Guerra, es mantindria durant tot el període franquista⁶⁷. Un exemple interessant en aquest sentit és el judici a Jordi Pujol pels Fets del Palau. Tot i que ell no va exercir la defensa, en «sortir fora de circulació»⁶⁸ tement una detenció policial per la vinculació als fets, des de la clandestinitat va orquestrar una campanya per evitar que se'l jutgés⁶⁹ i de denúncia al règim per «crear el ressò internacional dels fets i mantenir l'agitació ciutadana»⁷⁰. Quelcom semblant va succeir amb la Caputxinada: «Fue precisamente en casa de Benet donde empezó a organizarse un sistema de ayuda para los sitiados, y posteriormente para los que pasaron detenidos a la Jefatura de Policía»⁷¹. La seva tasca com a advocat defensor va abastar un ampli espectre polític: «católicos, comunistas, socialistas, obreros, universitarios, etc.»⁷².

És per això que l'advocat apareix com un actiu antifranquista especialment important a partir de la dècada dels seixanta. Així se'l reconeixia des del règim: la seva fitxa policial

⁶⁵ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 9.

⁶⁶ Francesc Casares "La contribució de..." p. 15.

⁶⁷ Enric Jardí situa la defensa de Comorera, als sacerdots detinguts com a conseqüència dels fets desenvolupats a la Caputxinada, i a l'advocada Montserrat Avilés, el 1974 –acusada de distribuir propaganda il·legal– com els punts culminants de la seva trajectòria com a advocat. Enric Jardí "Josep Benet, advocat" a DD.AA. *Miscel·lània d'homenatge...* pp. 11-12.

⁶⁸ Jordi Amat "La «campanya Jordi Pujol» de Josep Benet (1960)" *Revista del Centre d'estudis Jordi Pujol*. Núm. 10/2013. p. 172.

⁶⁹ *Ibidem*. p. 180.

⁷⁰ *Ibidem*. p. 184.

⁷¹ Sergio Vilar *Protagonistas de la España...* p. 425.

⁷² *Ibidem*.

de la Brigada Social detalla que «Cuenta con un significativo historial por su marcada filiación catalanista, circunstancia que el interesado no se recata de ocultar, como queda bien claro en una entrevista publicada en la revista Índice, en la que habla de la necesidad de reconocer la realidad multinacional del estado Español, propugnando una sociedad federativa»⁷³.

L'evolució del Col·legi d'Advocats de Barcelona, del qual Benet n'era membre, va permetre engegar iniciatives democratitzadores davant de la Junta Directiva. Serveixi com a exemple el recurs contenciós-administratiu al Decret de "Rebelión militar, bandidaje y terrorismo"⁷⁴ de 21 de setembre de 1960⁷⁵, «que volvia a tipificar el delito de «rebelión militar» para causas políticas»⁷⁶. La Junta havia rebut la proposta de Josep Benet, Antoni Cuenca, Montserrat Avilés i Josep Solé Barberà perquè iniciés el tràmit, que no va ser admès pel Tribunal Suprem⁷⁷. L'episodi mostra el paper jugat per l'advocat en aquesta dinàmica interna del Col·legi en què la institució era utilitzada pels col·legiats més progressistes en vistes a aprofundir en la seva lluita contra la dictadura per mitjà de demandes de canvi en l'ordenament jurídic franquista.

Benet va ser, així, un dels artífex de l'evolució del Col·legi d'Advocats, amb la seva tasca de defensa en causes de marcat caràcter polític i la pressió davant la direcció per emprendre accions democratitzadores, com en la carta que van adreçar, amb Semir, Pere Garcés, Montserrat Castelló, August Gil Matamala, Salvador Casanovas i Josep Solé Barberà a la Junta el 27 de febrer de 1966, alertats per la situació de dos reclusos de la presó de Burgos i un del Dueso a qui es privava la llibertat condicional⁷⁸, cosa que posà en marxa el mecanisme de protesta d'aquest organisme davant les autoritats. De fet, la seva posició com a president de la comissió de defensa ve a mostrar l'actiu

⁷³ Antoni Batista *La Brigada...* pp. 86-87.

⁷⁴ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 79.

⁷⁵ Aquest Decret actualitzava una llei dels anys quaranta, cosa que ens dóna la mesura del caràcter enormement coercitiu de la mateixa. Així, «refunde, sin que las figuras que acoge sufran con el cambio apenas variación, la ley de 2 de marzo de 1943 y el decreto-ley de 18 de abril de 1947. En 1960 no surge, pues, una regulación *ex novo* de conductas delictivas; la nueva data temporal concede una simple apariencia novedosa a lo que en realidad regia desde varios años antes». Marino Barbero "El bandolerismo en la legislación vigente" *Anuario de derecho penal y ciencias penales* Vol. 23, Fasc/mes 2. pp. 253-286.

⁷⁶ Alberto Gómez *Comisiones obreras y represión franquista*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2004. p. 46.

⁷⁷ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 79.

⁷⁸ Document citat a 4.2 "Els drets dels detinguts o la lluita per un procediment judicial just".

paper que va jugar en aquestes accions, demanant una amnistia política al cap d'Estat l'any 1974 –per mitjà de la Junta– o la defensa del dret de presumpció davant l'atemptat del carrer correu de Madrid, que la direcció del Col·legi va transmetre al ministre de la governació l'octubre d'aquell mateix any. Des d'aquest càrrec es va implicar en les gestions a favor de Puig Antich, demanà una credencial a la Junta per assistir al judici i va intentar gestions per salvar la vida del jove anarquista des de la seu del carrer Mallorca la nit prèvia a l'execució. Per aquests dies Josep Benet havia entrat a la Junta Directiva del Col·legi, «quan la Corporació sintonitzava amb les aspiracions de democratització del país»⁷⁹; concretament se'l va proclamar diputat cinquè a la Junta General Ordinària de 29 de novembre de 1973⁸⁰ –càrrec que ocupà fins el nomenament de la nova Junta el 19 de desembre de 1975⁸¹–, mostra de l'evolució d'aquest organisme, que apareixia de forma activa en la lluita pels valors democràtics especialment en els dos darrers anys de vida de Franco. Per aquest motiu, Casares sentència: «Des del Col·legi, Benet va fer molt per ajudar a donar passes en favor de la democràcia i, per tant, en favor dels detinguts»⁸².

Benet es va implicar en tota mena d'iniciatives cíviques que contribuïssin a l'establiment d'un Estat de dret al país. Per això la seva relació amb entitats diverses va ser constant. Els Amics de les Nacions Unides haurien d'ocupar un paper important en la seva vida, ja que el mes d'abril de 1978 assumia definitivament la presidència de l'entitat, en substitució de Francesc Casares, que al seu torn havia rellevat Anton Cañellas. Havia entrat a l'organització, com ell mateix explica, «Perquè sota la dictadura era una de les poques associacions en les quals es podia treballar obertament i legalment, en defensa dels drets humans i dels ideals de les Nacions Unides, bé que sovint havent de vèncer les dificultats que el règim oposava a la seva actuació»⁸³. Un dels grans valors que el van portar a integrar-s'hi va ser la seva defensa activa dels drets humans, esdevenint una «excel·lent escola de convivència democràtica, una convivència que va ser essencial que existís per aconseguir una

⁷⁹ Enric Jardí "Josep Benet... p. 12.

⁸⁰ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 336.

⁸¹ *Íbidem.* p. 372.

⁸² Francesc Casares "La contribució de... p. 19.

⁸³ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 113.

transició pacífica»⁸⁴. La documentació mostra la confluència d'interessos de les entitats, que el va portar a sumar-se a una iniciativa conjunta de l'entitat i Justícia i Pau: l'organització d'una manifestació per l'amnistia el mes de desembre de 1976 davant la insuficiència de les accions empreses per l'executiu espanyol⁸⁵.

El mateix es pot dir de Justícia i Pau, de la qual també n'era membre i, a banda de les accions reivindicatives, va participar en una comissió de treball per difondre la tasca desenvolupada des del Secretariat de l'entitat⁸⁶ i arribar al màxim nombre de persones possibles, amb una clara voluntat d'estendre els principis de l'organització l'any 1974. Per aquell període això significava parlar de drets humans i, especialment, d'amnistia. És aquí on encaixa la demanda d'amnistia que ell mateix va promoure en el si la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona, de la qual formava part, perquè la fes explícita a les altes instàncies del país.

La síntesi d'aquestes accions des de les diverses entitats ens ajuda a veure el perfil del personatge en el període amb l'òptica de les reivindicacions de llibertats de l'antifranquisme. Benet va utilitzar les organitzacions per vehicular aquesta lluita contra el règim des de la legalitat. En la clandestinitat va participar en l'Assemblea de Catalunya, i ho va fer amb un paper destacat, en la Comissió d'Enllaç. Va exercir de defensor de Jordi Carbonell en el procés per la detenció de Santa Maria Mitjancera. Així, podríem dir que trasllada el programa de l'organisme unitari a les entitats per aprofundir en aquesta lluita.

Tornant al món civil, parlar de Josep Benet implica referir-se al seu profund catalanisme. I és aquí on entra en escena Òmnium Cultural. L'advocat representava tota una referència en la lluita pel reconeixement dels drets de Catalunya i la recuperació de la seva cultura i «va ser un dels col·laboradors de primera hora»⁸⁷ de la Junta Directiva. És per això que la conferència central de les Jornades d'estudi sobre la situació de la llengua catalana celebrades el 1966 davant la situació de clausura de

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ El text de sol·licitud d'Amics de les Nacions Unides a 3.8 "Els Amics de les Nacions Unides i la configuració de la democràcia".

⁸⁶ Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 81.

⁸⁷ Josep Faulí *Els primers 40 anys...* p. 41.

l'entitat va anar a càrrec seu. En ella, plantejava la necessitat d'establir una unitat d'acció, que es podria assolir per mitjà d'Òmnium, amb l'objectiu d'engegar iniciatives que dotessin la cultura catalana dels instruments que l'Estat li negava. Precisament amb aquesta idea ell mateix va liderar la campanya "Català a l'escola" per a la que es va crear l'Oficina Permanent per al Català: «La seva feina era canalitzar queixes, estudiar problemes i programar accions»⁸⁸ i de la qual n'era director i Joaquim Ventalló secretari. Aquesta és probablement la gran obra de l'entitat en conjunt en els anys del franquisme i el paper de Benet és destacable en l'intent de fer forat en el règim per tal de donar resposta a una voluntat popular ferma. Aquesta lluita era desenvolupada des de tots els àmbits possibles; per això, juntament amb Fina, Avilés, Solé Barberà i Cuenca, van traslladar una comunicació a la Junta del Col·legi d'Advocats, amb l'objectiu de demanar el lliure ús del català⁸⁹. En aquest mateix ordre de coses cal entendre la seva designació com a membre de la comissió de defensa de la cultura catalana (amb Francesc Casares) del mateix Col·legi el 7 d'octubre de 1975.⁹⁰ Aquesta comissió apareixia en el context de l'organització del Congrés de Cultura Catalana, en què Benet representà l'Assemblea Permanent d'Intel·lectuals⁹¹, esdevenint membre del Consell Assessor del Congrés⁹².

Ja en democràcia, Josep Benet va seguir amb una carrera política, primer com a senador per Entesa pels catalans i després al restablert parlament de Catalunya (1980), de la mà del PSUC, tasca que combinà durant tots aquests anys amb una prolífica investigació històrica, com a director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya un cop retirat de la política.

En definitiva, des de la responsabilitat dels càrrecs ocupats en les quatre organitzacions, Josep Benet va treballar en l'interior de les entitats civils aquí estudiades en clau de mecanisme per tal de defensar els ideals de democràcia i contra

⁸⁸ *Ibidem.* p. 70.

⁸⁹ Clàudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 125.

⁹⁰ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 366

⁹¹ Benet ja havia participat en el Congrés de Cultura Catalana clandestí de 1964. Mercè Renom i Judit Subirachs "Notes biogràfiques de Josep Benet" a DD.AA. *Miscel·lània d'homenatge...* p. 677.

⁹² *Ibidem.* p. 687.

la dictadura. Esdevé, sens dubte, una figura clau per entendre les dinàmiques de funcionament de totes i cadascuna d'elles.

5.7 Alguns punts de coincidència

El repàs d'aquests personatges, sense cap pretensió de construir una biografia completa, ens ha mostrat la confluència d'interessos de les diverses entitats i uns patrons de funcionament que ajuden a entendre quin va ser el paper de les organitzacions en el tram final del franquisme. Les trajectòries de les sis figures serveixen de fil conductor per aprofundir en aquesta realitat, de la qual remarcarem diversos punts de coincidència que a continuació repassem.

El primer i més evident és la utilització que els diversos protagonistes van fer de les entitats on participaven⁹³. Aquestes servien de refugi legal per tal de seguir amb la lluita antifranquista i construir un discurs favorable a la democràcia que n'estengués els valors entre el major nombre de ciutadans possibles. De fet, en molts casos eren el vehicle per transmetre uns plantejaments inacceptables als ulls de les autoritats quan venien des de la clandestinitat però tolerats (amb tristes excepcions en forma de mesures repressives envers les entitats) quan procedien del món civil. Tant és així que figures com Francesc Casares o Josep Benet, per posar dos exemples, traslladaven la seva lluita en tant que militants de formacions polítiques il·legals a aquestes entitats amb un major marge d'actuació. D'aquesta manera, es van implicar en els objectius d'aquestes entitats perquè eren els seus i, alhora, van influir en que aquestes entitats s'impliquessin en el reclam de les llibertats.

Igualment, cal destacar l'enorme heterogeneïtat dels sis perfils humans, que encaixa amb la transversalitat que van demostrar les quatre entitats civils estudiades i que permet entendre la força de la unitat trobada en l'antifranquisme. Els orígens de tots ells són diversos, fins al punt que alguns com Semir o Ruiz-Giménez van tenir vinculació amb el règim en la primera meitat de la dictadura, mentre Benet o Casares ben aviat van mostrar la seva implicació antifranquista. Això ajuda a entendre la integració en

⁹³ Es pren el concepte *utilització* des de les possibilitats d'actuació que les entitats oferien a la lluita antifranquista.

partits o moviments que abraçaven un ampli espai de l'espectre polític clandestí⁹⁴, que anava des del PSUC al Moviment Socialista de Catalunya o Unió Democràtica de Catalunya. Molts provenien del món catòlic però les opcions polítiques escollides eren diverses, cosa que no va ser impediment perquè en alguns casos s'integressin en l'Assemblea de Catalunya. La lluita clandestina no fa més que demostrar l'argument de la utilització de les estructures que oferien les entitats civils per a continuar un combat que és polític i que també es lliura en aquest espai legal. La rellevància política que pràcticament tots van assolir en democràcia, ocupant fins i tot càrrecs de responsabilitat en l'administració, ajuda a confirmar aquest punt. El seu pas a la política va caminar en paral·lel a l'evolució de les entitats civils que a mesura que s'anaven construint unes estructures democràtiques van anar abandonant la tasca de suplència en favor d'altres objectius. És a dir, la lluita política dels personatges es va traslladar al parlament.

Per acabar, tal i com quedarà demostrat en el següent apartat, Frederic Roda, Josep Benet, Francesc Casares, Anton Cañellas, Joaquín Ruiz-Giménez i Agustí de Semir són figures imprescindibles per entendre la relació existent entre les diverses entitats, ja que van exercir de pont, promovent iniciatives compartides que van ajudar a estendre els valors de la democràcia a través del treball en xarxa. Cal posar de manifest el paper d'aquests personatges, representatius de la lluita de moltes persones anònimes durant la dictadura, per entendre la força democratitzadora de Justícia i Pau, Òmnium Cultural, el Col·legi d'Advocats de Barcelona i els Amics de les Nacions Unides com a capital indispensable que ajuda a entendre la pèrdua de suports de la dictadura que finalment en va fer impossible la seva supervivència més enllà de la mort de Franco.

⁹⁴ Robert Bernad explica el pas de molts antifranquistes del món cívic a formacions polítiques: «En una situació socio-política i cultural com la del Règim franquista, aquelles persones inquietes des d'aquests punts de vista, sovint començaven a agrupar-se en moviments o organismes culturals i més endavant la seva activitat derivava cap a opcions més estrictament polítiques, mantenint en molts casos lligams de col·laboració i de trobada en una revista, dins d'un cine-club o bé a Òmnium Cultural: aquesta confluència intel·lectual facilitaria en gran mesura posteriorment el naixement i la consolidació d'organismes de lluita unitària política com l'Assemblea de Catalunya, on moltes d'aquestes persones hi coincidarien per damunt de divergències ideològiques». Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 62.

6. LES ENTITATS DES D'UNA VISIÓ COMPARADA

De l'estudi de les quatre entitats civils d'aquesta investigació es desprenen una sèrie de punts de coincidència que permeten observar la transversalitat del moviment. Tant pel què fa al funcionament, com en els actors implicats i les campanyes desenvolupades es pot traçar una línia de continuïtat propiciada pel treball en xarxa de les mateixes. Totes elles estan estretament relacionades a través de les complicitats suscitées per la coexistència de principis i per persones que exerceixen d'enllaç entre unes i altres.

D'aquesta manera, podem esmentar un bon nombre d'accions conjuntes; sovint és la denúncia de la intolerància, governamental o de grups diversos, la que impulsa aquestes iniciatives, com en el cas de l'atac a les instal·lacions d'*Enciclopèdia catalana*. Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides i Òmnium Cultural –entre altres entitats– van adreçar-se als ministres de la governació, informació i turisme, d'educació i ciència i a l'alcalde de Barcelona demanant una resposta governamental¹. La tasca de difusió també ocupà un espai important en la vida d'aquestes entitats, com en l'acte conjunt dels Amics de les NN.UU., el Col·legi d'Advocats i Justícia i Pau, entre altres, el mes de desembre de 1973, per commemorar el XXVè aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans i a la sol·licitud del qual el governador civil Tomás Pelayo Ros responia que: «he resuelto acceder a su petición, siempre y cuando el acto se celebre en el local social, calle Fontanella núm. 14-1º1ª y la asistencia al mismo sea limitado a los socios de la Entidad»². Més interessant resulta la commemoració del XXVIè aniversari, un any després. Amb una Setmana informativa, que portava com a lema “pau, progrés i justícia”³ va tenir com a acte central una conferència celebrada al Col·legi el 13 de desembre de 1974 per Ruiz-Giménez, de Justícia i Pau i el Col·legi d'Advocats de Madrid; Anton Cañellas, en representació de l'entitat organitzadora i membre de

¹ Documents reproduïts a 3.5 “Els drets humans i la denúncia a la seva vulneració”.

² Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

³ Òbviament, aquests principis posen en relació els Amics, Justícia i Pau i el Col·legi d'Advocats, en tant que ideari defensat per aquestes organitzacions.

Justícia i Pau; Francesc Noguero, pels Amics de les NN.UU., i Miquel Roca, per aquells dies ja un reputat advocat dins del Col·legi⁴.

El mateix es pot dir de les classes de català, gran emblema d'Òmnium en els darrers anys del franquisme, que també va desenvolupar el Col·legi d'Advocats amb recursos propis; a més, el Congrés de Cultura Catalana va néixer en el si de la corporació precisament arrel d'aquesta qüestió, en atendre les queixes d'uns pares per la negativa d'impartir classes de català en horari lectiu per part d'inspectors d'ensenyament. La relació era constant, com demostra l'habitual organització de conferències d'Amics de les NN.UU. a les instal·lacions del Col·legi d'Advocats de Barcelona⁵. I ho era fins al punt que existeixen referències a d'altres entre la documentació d'una mateixa: el *Fons d'Òmnium Cultural* de l'Arxiu Nacional de Catalunya conté documentació sobre els Amics de les Nacions Unides⁶; així mateix, en el Fons de les *Delegacions* d'Amics de les Nacions Unides es troben sol·licituds d'Òmnium Cultural –entre els anys 1970 i 1972– al Govern Civil per a l'obertura de noves delegacions pel territori⁷. També com a mostra d'iniciatives conjuntes trobem l'organització del cicle de conferències *Les terceres vies*, que té el seu punt de partida en l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, entitat vinculada a Justícia i Pau des dels orígens de la darrera⁸, a la qual arribaria un nou president el 1976, Joan Gomis, que fins aquell moment havia fet la mateixa funció a l'Institut. Les seues on es van celebrar les conferències van ser, com sabem, el Col·legi d'Arquitectes i el Col·legi d'Advocats de Barcelona.

La documentació d'Amics de les Nacions Unides ens ofereix la oportunitat d'entendre la profunditat d'aquesta relació que s'intueix de llarga durada quan Anton Cañellas, president de l'entitat, s'adreça per carta a Joaquín Ruiz-Giménez, com a representant del Col·legi d'Advocats, i després de confirmar la celebració d'un acte (no es diu quin) a la sala d'actes del Col·legi acaba: «Agradeciéndote en nombre de todos mis compañeros tu valiosa colaboración a la difusión y promoción de los objetivos de

⁴ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Documents Govern Civil fins 1978*.

⁵ Per aprofundir en aquesta qüestió *vid* 4.10 "El Col·legi d'Advocats i els drets humans".

⁶ Arxiu Nacional de Catalunya *Fons d'Òmnium Cultural*. Caixa 31, arxivador 119.

⁷ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Delegacions*.

⁸ Des d'un inici es va decidir «d'incorporar el Secretariat [de Justícia i Pau] sota el paraigua de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona». Xavier Garí de Barbarà *Història dels...* p. 49.

nuestra Asociación, te abraza muy cordialmente»⁹. No és casual el fet que, ja en democràcia, el segon i tercer Premis per la pau de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya, anessin a parar a Justícia i Pau, el corresponent a l'any 1981, i a Joaquín Ruiz-Giménez, l'any següent.

Així, les notícies d'una organització passaven amb facilitat a les altres, bé sigui per la premsa, bé sigui a través de socis que posaven en alerta o, el que era més habitual, per mitjà de la comunicació entre membres de les respectives juntes directives. Aquest va ser el cas de la clausura dels Amics de les Nacions Unides; la Junta del Col·legi d'Advocats reunida el 16 de març es feia ressò de la mesura després que aquesta mateixa entitat els ho hagués comunicat per carta¹⁰. En direcció inversa, la Comissió Nacional de Justícia i Pau va donar suport al posicionament contrari de la corporació a la llei de col·legis professionals¹¹. Una cosa semblant passava amb la campanya per l'amnistia de Justícia i Pau. Tenint present el lideratge de Joaquín Ruiz-Giménez de la mateixa i la seva vinculació al món de l'advocacia, sembla fàcil entendre com aquest principi, ja present en la Junta del Col·legi des de la demanda d'Agustí de Semir el 1964 i els acords del Congrés de Lleó, va ser reclamat amb força des d'aquest organisme directiu. Així, el mes de desembre de 1974 s'aprovava demanar l'amnistia política davant de les autoritats a proposta de Josep Benet, que des de la seva posició de diputat de la Junta i membre de Justícia i Pau exercí d'enllaç entre ambdues entitats amb aquest principi com a fil conductor. És des d'aquesta acció conjunta entre ambdues entitats que cal entendre la constitució d'una associació per a aquesta finalitat l'agost de 1975.

De fet, la demanda d'amnistia suposà un punt de trobada de les quatre entitats i de tot l'antifranquisme, ben representat per l'Assemblea de Catalunya, que el portava com un dels seus punts programàtics. Totes la van demanar en algun moment o altre dels últims anys de la dictadura o amb la proclamació del monarca; com a mostra d'això trobem l'organització de la manifestació del 19 de desembre de 1976 a l'Arc de Triomf de Barcelona entre Amics de les Nacions Unides i Justícia i Pau; fins a tal punt és així

⁹ Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya *Correspondència anys 1965-75 part 2*.

¹⁰ Enric Jardí *Història del Col·legi...* p. 306.

¹¹ La comunicació es troba a 4.6 "El Col·legi d'Advocats i les reformes legislatives".

que, després i tot de la concessió de la primera amnistia el Col·legi d'Advocats i Justícia i Pau la van criticar per insuficient, demanant que arribés a tots els presos polítics sense restriccions.

Un altre dels elements de confluència era la lluita pels drets humans. Amb el matís d'Òmnium Cultural, totes les entitats mostren l'exigència de respecte a la *Carta de les Nacions Unides* al govern com un dels seus objectius. En el cas d'aquesta última parlem de matís perquè la raó de ser de l'entitat és el reconeixement dels drets culturals d'un poble, en una visió més parcial del concepte de drets humans que Col·legi d'Advocats, Amics de les Nacions Unides i Justícia i Pau reclamaran en un sentit més ampli. Bon exemple d'això és la coincidència en oposar-se a les execucions perpetrades el mes de setembre de 1975 o la denúncia de les tortures a Téllez que es fan des d'Amics de les NN.UU. i Justícia i Pau. De fet, els arguments d'aquesta darrera prenen com a referència *Pacem in terris*, la Declaració Universal dels Drets Humans i els Pactes internacionals per a justificar argumentalment els seus capteniments davant de les autoritats. Aquesta demanda compartida, inclosa en els principis fundacionals de les entitats¹², porta implícita la lluita per la democràcia, entenent que el dret a la lliure elecció de representants polítics es troba inclosa en aquest marc global. Per tant l'horitzó al que s'espera arribar és el d'un Estat de dret que garanteixi el respecte a les llibertats individuals i col·lectives.

En aquest context cal entendre una de les grans iniciatives del període que mostren l'acció que van dur a terme les quatre organitzacions: la celebració de la Setmana commemorativa "Catalunya per la ratificació dels pactes de drets humans", el mes gener de 1977 i en l'organització de la qual s'hi van implicar, a més d'Amics de les Nacions Unides, Justícia i Pau, el Congrés de Cultura Catalana i el Col·legi d'Advocats de Barcelona¹³. És potser el millor exponent d'aquesta cohesió, ja que la unió de les entitats –en què sense que Òmnium hi aparegui estrictament sí que hi ha la presència del Congrés de Cultura Catalana en què tant pes tenia l'entitat cultural i associacions

¹² En aquest punt resulta interessant destacar que les entitats civils van jugar amb els seus estatuts per tal d'aprofitar el marge d'actuació que la legalitat vigent els oferia, clau de la potència de les activitats i discursos que es van poder articular des d'aquí.

¹³ Vid tot el procés a 3.8 "Els Amics de les Nacions Unides i la configuració de la democràcia".

sardanistes i orfeons estretament vinculades a aquesta— es produeix amb un objectiu clar de demanda d'un reconeixement legal dels tractats internacionals de drets humans per un govern espanyol que en el temps passat des de la mort de Franco encara no havia fet aquest pas. Ens mostra la força que aquesta unitat va arribar a prendre, convertint-se en una setmana amb un gran seguiment social, que tingué com a punt culminant un concert de Lluís Llach del dia 24, amb una forta presència del món polític català, i emprant aquesta força per pressionar el govern espanyol i fins i tot els partits polítics perquè, en l'efervescència d'aquells dies, incloguessin el principi en els respectius programes electorals. El Congrés de drets humans organitzat pels Amics de les Nacions Unides i Justícia i Pau, entre d'altres, va en aquesta mateixa direcció.

Igualment, sembla important la incidència que l'Encíclica *Pacem in terris* va tenir en la vida de les entitats civils estudiades. Òmnium Cultural s'hi va emparar per defensar el dret d'ensenyament del català davant del govern espanyol, per exemple arran del Decret de 30 de maig de 1975, que regulava la introducció de les llengües natives als currículums escolars¹⁴ o en el conflicte amb els divuit del no. Hem pogut observar que la recepció de l'esmentat text és una de les claus explicatives de la fundació de Justícia i Pau. De fet, ho és tot el Concili Vaticà II, però especialment *Pacem in terris* va marcar des del primer moment el caràcter que havia de tenir l'organització. Per això, i per la legitimitat que els conferia davant el govern, aquest text es va treure com a justificació de les grans campanyes de Justícia i Pau en el franquisme. Així mateix, l'Encíclica serví de referència per a la defensa dels drets humans impulsada des d'Amics de les NN.UU. L'organització basava les seves reclamacions davant del govern en els textos que havien establert aquests paràmetres a nivell internacional i el contingut de defensa dels drets de les persones i els pobles que apareixia a l'Encíclica servia de fonament legítim, especialment si tenim en compte la trajectòria del president de l'entitat en la major part del període estudiat, Anton Cañellas. Pel què fa al Col·legi d'Advocats i amb la finalitat de promocionar els valors dels drets humans, l'any 1968 es va publicar la primera part de l'Encíclica, conjuntament amb altres textos de referència en aquest camp. Així mateix, la corporació es va adherir a la homilia pronunciada per

¹⁴ El text íntegre a 1.5 "Òmnium Cultural i l'extensió del català".

l'arquebisbe Jubany en protesta per la detenció dels 113 membres de l'Assemblea de Catalunya el 28 d'octubre de 1973¹⁵, que argumentava a partir dels drets naturals de les persones que es desprenen de l'esmentat text.

Aquest referent compartit de *Pacem in terris*, per a les quatre entitats ve a mostrar la centralitat de la qüestió dels drets humans i mostra l'impacte que el Concili Vaticà II va tenir en amplis sectors de la societat espanyola, així com l'estratègia habitual de buscar referències externes que apuntalessin les reclamacions al govern exercides per les entitats civils.

En aquest mateix ordre de coses trobem la qüestió del català i els drets de Catalunya com a element coincident entre les quatre entitats. El foment de la llengua va ser una de les principals raons de ser d'Òmnium durant els anys de la dictadura, però també trobem iniciatives en la mateixa direcció a Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona.

Així, el dictamen elaborat pel Col·legi d'Advocats el mes de maig de 1975 a petició d'Òmnium, entre altres, després de l'incident dels divuit regidors barcelonins, n'és un bon exemple. Igualment, la comissió de defensa de la cultura catalana del Col·legi va adreçar-se a la Junta del Col·legi, el maig de 1976, per sol·licitar «3-Que la llengua catalana tingui caràcter de cooficialitat en tots els graus de l'ensenyament, tan oficial com privat»¹⁶. Pel què fa a Justícia i Pau, es va referir a l'ensenyament de la llengua i els drets dels pobles en el text que va suposar la obertura del procediment judicial a la Comissió Permanent¹⁷. Per la seva banda, els Amics de les Nacions Unides van anar més enllà en organitzar, amb el dictador ja mort, les conferències “Catalunya i el dret a l'autodeterminació” i “El fet nacional”, aquesta en el context del Congrés de Cultura Catalana. Aquest darrer va ser un esdeveniment de gran importància en els últims dies de la dictadura i el trànsit a la democràcia. En el seu desenvolupament hi van tenir un paper destacadíssim el Col·legi d'Advocats de Barcelona i Òmnium Cultural. De fet, en el Comitè Executiu observem la presència d'il·lustres membres de les entitats

¹⁵ La homília ha estat reproduïda a 4.7 “Dels 113 als 67: el Col·legi i l'Assemblea de Catalunya”

¹⁶ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 18-5-1976.

¹⁷ El text a 2.3 “Les primeres topades amb les autoritats”.

estudiades com Segimon Serrallonga i Agustí Ma. Bassols, d'Òmnium Cultural, Miquel Casals i Josep Maria Pi-Suñer, del Col·legi d'Advocats de Barcelona i Marc Taxonera, de Justícia i Pau. Es tracta d'un gran exemple del treball en xarxa que es va convertir en un valor de gran potència en l'antifranquisme català, entorn de grans principis compartits, en aquest cas la necessitat de donar a conèixer la cultura catalana a nivell social i plantejar les directrius a seguir en un futur Estat democràtic que haurien de passar pel reconeixement de les particularitats culturals del país i, en una fase posterior, un cert nivell de descentralització política. En definitiva, Catalunya i el català es va convertir en una més de les reclamacions compartides davant de les autoritats per les quatre entitats.

Així, els elements de coincidència apareixen des dels orígens de les organitzacions. Els anys de creació i acceleració dels Amics de les Nacions Unides, Justícia i Pau i Òmnium Cultural són similars: ens situem en els anys seixanta –si aquesta darrera entitat es fundava el 1961, els Amics ho van fer en 1963 i Justícia i Pau el 1967–, en un context de forta mobilització social contra la dictadura, al que aquesta va respondre amb la creació del TOP el 1963. La fundació de les entitats respon a una necessitat social de donar respostes als problemes generats per la manca de llibertats en el règim, exercint una tasca de suplència i garantia d'uns principis que tot Estat democràtic hauria d'assumir. Seguint aquesta idea, Justícia i Pau, els Amics de les NN.UU. i el Col·legi d'Advocats de Barcelona van acomplir una funció d'assistència a altres moviments socials: des de la demanda de millores de les condicions de treball per al món obrer, a la preocupació per la situació a la universitat. L'origen de les entitats els conferia una certa legitimitat davant el govern, ja que Justícia i Pau havia nascut d'una Comissió Pontifícia, els Amics de les Nacions Unides apareixen vinculats a aquesta organització transnacional i el Col·legi d'Advocats tenia les seves arrels en el segle XIX i havia estat tradicionalment vinculada a posicions conservadores. El contrapunt l'aporta novament Òmnium Cultural que, si bé tenia com a carta de presentació el seu primer president, Fèlix Millet, personatge ben relacionat amb el règim, no podia apel·lar a cap altre organisme ni tradició que el foment de la cultura catalana que històricament havia tingut incidència en el segle XX.

Les primeres passes de les organitzacions, sempre amb l'excepció del Col·legi d'Advocats pels motius anteriorment expressats, van venir marcades per la necessitat de dur a terme una important tasca de difusió dels seus principis i objectius, així com una campanya de captació de socis que en els casos d'Òmnium i els Amics també passava per la sol·licitud d'ajuda econòmica a empresaris de l'entorn social.

La utilització del factor exterior també va ser una constant entre les entitats civils estudiades. Amics de les Nacions Unides fou la que més va aprofundir en aquesta estratègia de pressió a les autoritats. El recurs de denúncia davant institucions internacionals, especialment la FMANU, va ser habitual per una entitat que estatutàriament estava vinculada a aquesta organització transnacional. També es va apel·lar a la intervenció exterior des del Col·legi d'Advocats davant el procés contra Salvador Puig Antich, amb gestions amb conegudes personalitats de l'estranger per demanar l'indult que ja s'havia sol·licitat formalment des de la mateixa organització. Justícia i Pau va emprar aquest recurs davant el procés obert contra la Comissió Permanent, amb comunicacions de Monsenyor Franco Biffi, l'arquebisbe de Reims i la Comissió francesa de Justícia i Pau¹⁸.

Des de la perspectiva de relació amb la realitat dels moviments socials cal entendre un fenomen comú a l'antifranquisme i que va afectar a les entitats estudiades, amb l'excepció de Justícia i Pau: el procés de Burgos. Certament, hem pogut observar que aquest episodi va tenir una important incidència en la vida de totes les organitzacions; des de la tancada a la seu d'Amics de les Nacions Unides i la posterior prohibició governativa¹⁹, a la protesta d'Òmnium Cultural en forma de suspensió de la Nit de Santa Llúcia d'aquell any²⁰, que comportà una evident malfiança de les autoritats governatives envers l'entitat, així com les gestions del Col·legi d'Advocats amb el capità general de la VI Regió Militar perquè el judici se celebrés per la via ordinària, i amb un telegrama al mateix cap d'Estat demanant l'indult²¹.

¹⁸ Els documents complets es troben a 2.3 "Les primeres topades amb les autoritats".

¹⁹ S'ha dedicat un apartat exclusivament a aquest episodi: 3.3 "El procés de Burgos i les seves conseqüències".

²⁰ La documentació relativa a la recepció del procés de Burgos en l'entitat a 1.4 "Els premis literaris".

²¹ Totes les gestions de l'entitat a 4.11 "Els Consells de Guerra i la Pena de Mort".

Aquest episodi porta intrínsec un dels elements que va afectar els moviments socials del període i entre els quals cal comptabilitzar Òmnium Cultural i els Amics de les Nacions Unides. Totes dues entitats van ser clausurades com a conseqüència de la política repressiva franquista. Si bé el Col·legi d'Advocats de Barcelona no va patir aquest fenomen, sí que van ser força habituals els processos judicials davant del TOP d'advocats vinculats, i alguns d'ells de forma especialment activa, al Col·legi. La posició de Justícia i Pau feia difícil una prohibició, però això no va ser obstacle per a les nombroses topades entre l'organització i l'Estat, amb el procediment judicial obert a la Comissió Permanent l'any 1972 com a episodi més destacable. Per tant, cal inscriure la trajectòria de les entitats civils en un context general de la lluita contra la dictadura, que aquesta assumeix en emprendre accions de càstig envers les organitzacions de forma total o parcial, cosa que demostra que són situades en l'àmbit de l'oposició segons els esquemes de les autoritats.

Si anteriorment parlàvem d'alguns punts de coincidència entre les entitats estudiades en el seu inici, cal identificar certs elements d'un patró comú en l'evolució final de totes elles. I és que la mort de Franco i l'inici d'un període de transició a un sistema de partits polítics va tenir efectes en la vida d'aquestes organitzacions. Així, en els primers mesos després del 20 de novembre de 1975 existeix una clara tendència a seguir amb els principis de lluita que havien guiat el seu discórrer durant la dictadura, aprofitant l'arribada del nou cap d'Estat per reclamar-los amb força. Aquests eren la promulgació d'una amnistia política, la garantia dels drets humans –inclòs el reconeixement dels drets culturals de Catalunya– i la defensa de les llibertats ciutadanes, cosa que passava per la configuració d'un Estat de dret amb lliure elecció política. Com hem vist, són uns principis assumits per l'antifranquisme amb un consens que queda reflectit en la lluita de l'Assemblea de Catalunya en tant que plataforma unitària que l'aglutina. A mesura que es van assolint aquests objectius per mitjà del Decret d'amnistia i l'arribada d'eleccions es produeix un cert i lògic abandonament de les reclamacions inicials en favor d'altres, entenent que la lluita política s'ha traslladat als parlaments. El Congrés de Cultura Catalana és un bon exemple d'aquesta dinàmica i les trajectòries personals analitzades ens ofereixen també aquesta visió. Serveixi com a mostra la dimissió com a

president dels Amics de les Nacions Unides d'Anton Cañellas als inicis de 1978. Arribat el 1977 la seva elecció com a diputat va donar lloc a una carrera política des de les noves institucions públiques que estaven encara en procés de consolidació. El mateix es pot dir de la situació a Òmnium Cultural, que en vistes de la progressiva normalització de la vida cultural catalana després de la mort del dictador i tancat el Congrés que s'havia impulsat amb aquesta finalitat, va anar deixant de banda la tasca de suplència, atesa la construcció d'institucions que haurien d'ocupar aquest espai. La ingerència del Col·legi d'Advocats de Barcelona en aspectes públics també va anar decaient a partir de l'establiment d'estructures democràtiques. Es tracta d'un patró també aplicable a Justícia i Pau que, arribada la democràcia, va estrènyer els vincles amb les naixents Organitzacions No Governamentals a Espanya per incidir en la importància del respecte als drets humans a escala internacional.

En definitiva, aquesta visió comparada de la trajectòria d'Òmnium Cultural, Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona ens permet concloure que van seguir unes estratègies compartides en la lluita contra la dictadura que són extrapolables al món civil català. S'observen amb tota claredat unes dinàmiques de funcionament que en molts casos són paral·leles, així com l'atenció a uns mateixos problemes existents en el context de la dictadura. Tot això és el que explica l'estreta vinculació existent entre totes elles que es traduí en l'organització d'actes conjunts.

CONCLUSIONS

Les entitats civils estudiades van desenvolupar un paper remarcable en l'àmbit social, cultural i fins i tot polític en el període del darrer franquisme. La seva lluita va eixamplar encara més l'espai de l'antifranquisme, incorporant nous col·lectius en el posicionament contra la dictadura.

Arribats a aquest punt sembla important valorar la implicació de cadascuna d'elles en el procés. Començant per Òmnium Cultural, de la qual cal destacar la seva tasca totalment fonamental en la supervivència i recuperació de la cultura catalana. La suplència de les institucions oficials exercida ajuda a entendre com va poder-se mantenir una cultura que havia patit una repressió duríssima¹ amb la instauració del franquisme i que no gaudia dels instruments de promoció necessaris. Francesc Candel va parlar d'aquest fet en relació a la llengua: «El idioma encierra toda la carga cultural de un país: su literatura, su oratoria, sus canciones, sus refranes, sus tradiciones, sus leyendas, su emotividad, su nostalgia... Es el engarce de toda su historia y todo su pasado. Es importante que no se mustie, que no muera ni desaparezca. Pero en una Cataluña sin trabas esto hubiera sido un problema de segundo o tercer orden mientras que hoy lo es de primera necesidad»². Certament, la llengua constituïa la clau de volta de la cultura catalana i es trobava en una situació d'evident precarietat. A una escassíssima presència pública s'hi sumava el problema de la manca d'un ensenyament a les escoles que n'assegurés la pervivència. I és aquí on Òmnium Cultural va omplir un buit socialment reclamat: l'organització de classes de català, la formació de professors i la reivindicació de inclusió de l'ensenyament de la llengua als currículums oficials. Diem que era una reclamació estesa socialment perquè les xifres d'inscrits als seus cursos així ho corroboren. Per tant, lluny de ser la obsessió d'un grapat de lletraferits, l'empresa d'Òmnium va donar solucions a demandes reals d'amplis grups socials per, així, contribuir al creixement de la llengua i la cultura catalanes. Això va ser especialment important entre poblacions immigrants, per a les quals el coneixement de la llengua va suposar una oportunitat en tots els sentits de cara al seu arrelament al

¹ Per a una visió cronològica d'aquet fet repressiu, *vid* Josep Maria Solé i Sabaté *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes: 1936-1975*. Curial, Barcelona, 1993. També *L'intent franquista de genocidi cultural...*

² Francesc Candel *Los otros catalanes...* p. 91.

país. Ho explica, de nou, Candel: «Hoy, en el período que va del año 39 hasta nuestros días, el catalán sólo es posible aprenderlo de oído y por la calle. Estas son cuestiones insoslayables, de momento, y no caben las lamentaciones. De todos modos, aprender a hablar el idioma catalán, para el que nace catalán en familia catalana no es ningún lío, puesto que lo mama y lo hereda. Para el que viene de fuera, para el que nace en el seno de familias foráneas, para el que habita en ciertos núcleos y barrios, sí»³. En aquest camí cal incloure també la tasca desenvolupada en tot el territori pel Congrés de Cultura Catalana que, amb una destacable incidència de l'entitat, va contribuir a l'extensió de la cultura catalana entre grups socials molt diversos.

L'obra d'Òmnium es completa amb la promoció del que podríem anomenar *alta cultura*, a través de la instauració de premis literaris que incentivaven una producció literària, cultural i artística que necessitava uns ajuts institucionals pràcticament inexistents. Sovint, la celebracions de festes amb motiu del lliurament de premis es convertien en clams unànimes que, si bé tenien una transcendència més aviat limitada, sí que contribuïen a l'extensió dels valors democràtics i nacionals i posaven sobre la taula la realitat d'una oposició a la dictadura a voltes discreta, però present. De fet, en aquest trajecte hem pogut constatar que l'entitat treballava per la cultura de Catalunya però, alhora, s'ocupà de la situació política del país en més d'una ocasió: d'aquesta manera, trobem episodis com la suspensió per decisió pròpia de la Nit de Santa Llúcia de 1970, amb motiu del procés de Burgos, la valoració de la situació política apareguda a les pàgines d'*El Noticiero Universal* de 21 d'octubre de 1975, o el posicionament ferm contra els divuit regidors que s'havien negat a aprovar l'ajut per a l'ensenyament del català en el consistori barceloní l'any 1975. Des del Congrés de Cultura Catalana, impulsat intensament per Òmnium, es pot observar aquesta doble lluita –per bé que el desenvolupament del mateix es produí amb Franco ja mort– per la cultura, però també a favor de l'autogovern de Catalunya, amb un clar contingut polític. Per tant, el Congrés es vincula amb el catalanisme polític en l'intent de dotar de mecanismes al país per a un futur democràtic.

³ *Íbidem*. p. 93.

Així, Cendrós lligava la lluita cultural d'Òmnium amb la política⁴: «nuestra metralleta fue la cultura. Estábamos en uno de los momentos más terribles y más bajos de persecución de la cultura catalana, lo cual se hacía con intención política, porque para la Dictadura el catalán representaba el sentido de Oposición»⁵. També ens ofereix aquesta perspectiva Robert Bernad, en citar un document del Govern Civil sense autor, que demostrà una visió del tot fora de lloc de les autoritats, atès que, si dins d'Òmnium existia una important influència del catalanisme polític, en cap cas podem parlar d'una entitat amb plantejament independentistes: «L'Òmnium Cultural era vist com la branca cultural a través de la qual s'infiltraven les idees independentistes:

“Su lema encubierto podría ser “al separatismo por la cultura”. Reducto ideológico del separatismo conservador y, también, paradójicamente, del de extrema izquierda, se le puede calificar de “cerebro organizador”.

(...) El mundo intelectual con su arrebatadora fuerza de penetración, puede constituirse en breve espacio de tiempo, en el órgano director del extremismo catalán (...)»⁶. El catalanisme (no independentista) és interpretat pel règim com a separatisme i, en conseqüència, extremisme. Aquesta visió esbiaixada de les autoritats va portar a la clausura de l'entitat l'any 1963 –cosa que va limitar les seves possibilitats d'acció– acusada de dur a terme Activitats contra el règim, situant-la en l'esfera de l'oposició.

Pel què fa a Justícia i Pau, l'entitat que més tard es va fundar de totes les analitzades, cal destacar la seva labor en favor dels drets humans i la cultura de la pau des d'una visió cristiana. Il·lustra perfectament l'evolució d'una part de l'Església cap a una obertura ideològica marcada profundament pel Concili Vaticà II. És l'Església que va cedir espais de reunió i mitjans a l'antifranquisme i gràcies a la qual es va constituir Justícia i Pau, que va servir d'altaveu a la reclamació d'una major justícia social. De fet, si tenim en compte els resultats de l'*Informe sociològic sobre la situació social de España* de 1969 arribem a la conclusió que «Los valores de Paz y Justicia son los más

⁴ Des de les pàgines de *Treball* s'instia en la necessitat de vincular a la lluita per la cultura catalana la lluita per la democràcia. “118 entitats barcelonines a favor del català i la democràcia” *Treball*. Núm 418. 8 de juliol de 1975. p. 6.

⁵ Sergio Vilar *Protagonistas de la España...* p. 427.

⁶ Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya...* p. 1094.

valorados por los encuestados»⁷. Això ajuda a comprendre la facilitat de penetració social de l'entitat, amb la bandera d'uns principis tan universals que una àmplia majoria de la població s'hi va identificar sense excessives incomoditats.

Aquests plantejaments li confereixen una legitimitat que no passa desapercebuda al règim a causa de la seva vinculació a l'Arquebisbat i els orígens arrelats al Vaticà, cosa que frenà unes accions contra l'organització que amb tota probabilitat haurien estat molt més dures si no hagués existit aquest cordó umbilical. Malgrat tot, la història de Justícia i Pau no està exempta de topades legals amb les autoritats, ja que la Comissió Permanent de l'entitat va patir un procés judicial l'any 1972 que només es va arxivar amb l'arribada de Suárez al poder.

Des d'aquesta perspectiva s'entenen les grans accions de Justícia i Pau durant el franquisme; en primer lloc la campanya per l'amnistia engegada el 1974 a escala estatal i amb unes connotacions clarament contràries a la dictadura; la campanya contra la pena de mort va seguir-la el 1975 coincidint amb l'última gran expressió de violència repressiva del franquisme, en portar a terme les cinc execucions el setembre d'aquell any. El contingut polític de la campanya era evident i des d'aquesta òptica cal interpretar les dificultats, com exemplifica la denegació del permís per part del director general de Política Interior José Luís Taboada, per a la celebració d'una conferència sobre la qüestió a càrrec de Mossèn Carrera, en representació de l'entitat, el 19 d'abril a Berga⁸.

En aquest mateix context, l'entitat es va oposar obertament a la promulgació del Decret-Llei antiterrorista d'agost de 1975, que constituïa un atac frontal a l'entramat jurídic de la dictadura. Les protestes de Justícia i Pau van pujar de to amb motiu de l'*enterado* del Consell de Ministres, en un ambient d'indignació social important a l'interior del país i l'aïllament internacional de l'Estat espanyol.

⁷ Miguel Ángel Ruiz Carnicer "Falange y el cambio político y social en la España del desarrollismo. Materiales para explicar una socialización compleja" a Miguel Ángel Ruiz Carnicer (Ed.) *Falange: las culturas...* p. 384. L'autor extreu aquesta documentació d'Armando de Miguel *El final del franquismo: testimonio personal*. Marcial Pons, Madrid, 2003. p. 265.

⁸ Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Ordre públic*. Caixa 361.

Les reivindicacions de l'entitat no es van aturar amb la mort del dictador, sinó que Justícia i Pau va mantenir la seva pressió per aconseguir l'amnistia i l'arribada d'una democràcia que garantís el respecte als drets humans i es desenvolupés l'esperit de reconciliació nacional com a camí indispensable per assolir la pau social.

La trajectòria d'Amics de les Nacions Unides transcorre en paral·lel a la història de Justícia i Pau. I és que els seus estatuts defineixen l'entitat a partir dels principis de defensa dels drets humans establerts per la ONU, amb la paradoxa que l'associació de Barcelona representa Espanya davant de la FMANU, un Estat que vulnera sistemàticament els drets humans i que és fortament criticat pels dirigents de l'organització en aquest fòrum internacional. Defensar els drets humans implicava més tard o més d'hora posicionar-se contra la dictadura. Emparant-se en instàncies internacionals, l'associació va portar a terme una lluita incansable per assolir el marc que permetés el ple desenvolupament d'aquests plantejaments; això és, l'establiment d'una democràcia parlamentària que, al seu torn, impulsés l'arrelament d'una cultura de la pau al país. En aquest camí, el recurs a l'element internacional va ser àmpliament explotat per l'associació, ja que s'utilitzaven les assemblees de la FMANU, però també els contactes establerts allí per tal de denunciar les pràctiques del règim franquista que sovint precedia les accions de personalitats europees a prop de les autoritats espanyoles amb l'objectiu de reconduir conflictes i pressionar-les per avançar cap a un reconeixement dels drets humans.

D'aquesta manera, els Amics es van convertir en un mecanisme de treball eficaç per assolir aquest objectiu, des de la legalitat que ostentaven. Va aplegar en el seu interior diversos personatges implicats en l'antifranquisme, que aprofitaven les oportunitats que aquest marc esplèndid els oferia. Tot i l'estret marge d'acció que la dictadura permetia, la seva presència pública els situava amb majors possibilitats d'influència, sobretot entre grups socials habitualment menys mobilitzats. El posicionament reiterat contra la dictadura va portar finalment a la clausura de l'entitat el 1971, per un període de tres mesos, a conseqüència del tancament de diverses persones a la seu de l'entitat com a senyal de protesta pel procés de Burgos. Un cop aquesta prohibició va expirar, la tasca d'Amics de les Nacions Unides va continuar, bàsicament en tres fronts: l'extensió

social dels principis democràtics per mitjà de conferències i actes diversos, l'assistència a moviments socials en forma de denúncies públiques i les accions davant de les autoritats per demanar el respecte als drets humans arribant al seu punt àlgid amb les execucions de setembre de 1975. El febrer del mateix any, la celebració del cicle de conferències "Els Pactes Internacionals de Drets Humans i la democràcia" va esdevenir una tribuna per a l'oposició democràtica a la dictadura.

La posició del Col·legi d'Advocats de Barcelona era diferent a les altres entitats estudiades, en tractar-se d'una corporació creada al segle XIX i que, després de la depuració posterior a la Guerra Civil, havia tingut una estreta vinculació al règim. El pas dels anys va permetre l'arribada d'advocats cada vegada més significats contra la dictadura, especialment entre els més joves i, en conseqüència, la demanda, cada cop més ferma, dels postulats democràtics⁹. Francesc Vilanova ha explicat aquest procés per als col·legis professionals en conjunt: «Si, des de la darrereria dels anys cinquanta, la lluita antifranquista s'havia anat estenent entre àmplies capes de la societat civil –des de la classe obrera fins als sectors universitaris, passant pels professionals liberals i els assalariats, entre d'altres–, aquest fenomen havia de quedar reflectit, necessàriament, en les organitzacions professionals»¹⁰.

El conjunt d'iniciatives que es gesten en el Col·legi d'Advocats trasllueixen la imatge d'un organisme que treballa a favor de la democratització del país. Es tracta d'un complex entramat de tendències ideològiques i trajectòries vitals i professionals, amb tres vèrtexs: la Junta de govern, les diverses comissions –cultura, defensa...– i advocats que actuen a títol individual però que cerquen l'aixopluc del Col·legi i pressionen la direcció; podríem dir que les divergències entre els diversos posicionaments van fer avançar la corporació en aquesta línia de treball per una justícia garantista, que es tradueix en la lluita a favor de l'Estat de dret qüestionant fins i tot elements que constituïen els fonaments de la institucionalització del règim, les seves lleis. Això situava el Col·legi enfront de les autoritats, en un procés que demostrava la pèrdua d'un altre sector per part del règim que també havia servit als seus interessos.

⁹ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* pp. 3-4.

¹⁰ Francesc Vilanova "El paper cívic..." p. 222.

Cal entendre aquests postulats favorables a la democratització del país a partir de la legitimitat del Col·legi davant les autoritats, sobretot si tenim present que les reclamacions sovint es feien atenent-se a criteris estrictament referents al món del dret: «La seguridad que suponía subsumir estas exigencias bajo el más neutro y seguro paraguas de la defensa de sus intereses corporativos»¹¹.

Des del seu privilegiat espai, el Col·legi d'Advocats va exercir una tasca de suport a moviments socials diversos: la universitat, el moviment obrer o fins i tot moviments culturals, en una dinàmica força estesa entre altres corporacions professionals¹². Algunes vegades eren persones a títol individual, altres eren col·lectius que, com en el cas dels pares de Cornellà que va donar lloc al naixement del Congrés de Cultura Catalana, demanaven ajut a la corporació.

Aquesta assistència només s'entén si s'observa el Col·legi com un conglomerat de tendències, cosa que es traduïa en una nova font de preocupació per a les autoritats: «Para el Régimen estaba claro que los juristas conformaban un peligroso núcleo disidente, más complejo de neutralizar que el representado por otros colectivos como el movimiento obrero o el ciudadano, sobre quienes resultaba poco «problemático» actuar de forma expeditiva»¹³. I era preocupant perquè aquesta confluència feia avançar també el Col·legi en la direcció de la democràcia.

En la fase de preparació d'aquesta tesi doctoral volíem esbrinar la incidència d'entitats civils en el darrer franquisme; vam centrar-nos en tres organitzacions, Òmnium Cultural, Amics per les Nacions Unides i Justícia i Pau, amb unes dates de fundació que s'engloben en la mobilització dels anys seixanta. Els fets, i aquí hi podem incloure també el Col·legi d'Advocats, ens revelen una cronologia paral·lela: l'oposició a la dictadura es va anar intensificant a mesura que avançava la dècada fins a arribar al desembre de 1970 amb el procés de Burgos. En tots quatre casos, aquest episodi d'importància cabdal per l'antifranquisme va marcar un punt d'inflexió en el posicionament polític d'entitats que formalment no tenien res a veure amb aquesta

¹¹ *Ibidem.* p. 70.

¹² Borja de Riquer *La dictadura...* p. 577.

¹³ Claudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 83.

esfera però que s'hi van decantar amb claredat. El trajecte fins la mort del dictador va estar marcat per una intensa lluita: per l'amnistia, els drets humans i la construcció d'un Estat de dret que també inclogués els drets culturals de Catalunya, i contra la pena de mort. L'assoliment d'aquests elements a partir de 1977 va generar un desplaçament dels seus objectius cap a altres de menys polititzats.

Un dels focus d'interès en l'estudi d'aquestes entitats civils ha estat el dels seus mecanismes de funcionament, profundament marcats per l'adaptació al medi: si l'entorn limitava les possibilitats de construir alternatives polítiques des de la vida pública, calia aprofitar les petites esclatxes que aquest oferia per prosseguir la lluita. La creació d'una entitat cultural (Òmnium), una organització vinculada a l'Església (Justícia i Pau), una associació que promocionava els valors de les Nacions Unides (Amics de les Nacions Unides), de la qual Espanya era membre, i el treball des d'una corporació de pes a la ciutat de Barcelona i amb prestigi davant de les autoritats franquistes (Col·legi d'Advocats de Barcelona) respon a un bon coneixement del règim franquista mesurant la fina línia entre la legalitat i la clandestinitat per portar-la una mica més enllà en totes les accions¹⁴, així com un compromís ferm per engegar iniciatives en la consecució de la democràcia. En la seva lluita, les entitats i els seus protagonistes es van arriscar davant el règim, com demostren els nombrosos processos judicials i clausures a les entitats i repressió als seus membres. De fet, aquests enfrontaments posen en evidència la pèrdua de suports a la dictadura per part d'alguns sectors i personatges que tradicionalment s'hi havien identificat; parlem d'una part important de l'Església i el Col·legi d'Advocats o Joaquín Ruiz-Giménez i Agustí de Semir, per citar dos exemples de persones estretament vinculades al franquisme en un inici i que van enfrontar-s'hi des d'aquestes entitats.

En efecte, existí una voluntat real de pressionar les autoritats que, a diferència de la lluita clandestina, es feia per mitjà de conferències, tramesa de cartes o ús dels mitjans de comunicació per donar a conèixer els propis plantejaments i demanar solucions al

¹⁴ Un informe del Govern Civil sobre Francesc Vallverdú –que va mantenir una estreta vinculació amb Òmnium Cultural–, en relació a la sol·licitud d'una conferència sobre la "situació i perspectives de la cultura catalana", el setembre de 1975, deixa clar aquest punt: «Aún tratándose de una buena persona y buena familia, esté el informado en el límite, a punto de traspasar la línea de lo legal para transgredir las acciones puramente culturales-recreativas». Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona *Ordre públic*. Caixa 362.

govern, amb un clar desafiament. És un tipus de mobilització que evita assemblees, manifestacions o vagues –amb la mort del dictador aquesta tendència va començar a canviar, tal i com hem vist amb l’adhesió d’Amics de les Nacions Unides i Justícia i Pau a la manifestació per l’amnistia de desembre de 1976– però que es va mostrar efectiva en la difusió dels valors democràtics i que arribà a àmplies capes de la societat. Certament, algunes d’aquelles persones potser no s’haurien implicat en accions directes però aquesta manera de plantejar les reivindicacions donava una resposta a les aspiracions de canvi democràtic.

De fet, un dels grans valors d’aquestes entitats va ser la capacitat de mobilitzar capes mitjanes¹⁵ i per tant, assolir un fenomen social en sentit ampli: ni es tractava només de les elits, ni d’exclusivament les classes populars ja mobilitzades per altres conflictes més parcials. Anton Cañellas deixava constància del seguiment que tenien els actes dels Amics de les NN.UU. i la resta d’entitats:

«El cert era que les xerrades se celebraven, que les exposicions feien el seu curs itinerant, que tots els actes tenien un públic nombrós –entre el qual es comptava els membres de la *Brigada de lo social*– i responsable, conscient no només del perill que corrien per assistir als nostres actes, sinó també de la responsabilitat que la seva pròpia presència representava per al col·lectiu del país, per al seu futur i per a la dignitat de les persones. Aquesta mateixa sensació la conservo no només de l’ANUE, sinó també de totes les altres plataformes de resistència i reconstrucció democràtica, social o catalanista que es van celebrar durant la dictadura i la denominada Transició democràtica»¹⁶.

D’aquesta manera, es tracta d’entitats enormement transversals, que mobilitzen des de la burgesia fins al moviment obrer, amb una gran capacitat per penetrar socialment i a través del territori, com mostra la creació de delegacions per a arribar al màxim

¹⁵ En el cas dels advocats la mobilització d’aquests sectors va ser clau per a articular una acció opositora des de la unitat. Clàudia Cabrero, Irene Díaz, José Gómez Alén i Rubén Vega *Abogados contra...* p. 70. Carme Molinero i Pere Ysàs han fet referència a aquest procés en el context del PSUC: «El PSUC va exercir una atracció notable sobre franges mitjanes de la societat, fet que s’explica per una suma de factors; entre els quals destaca que, als anys seixanta, arreu dels països desenvolupats s’estengué una cultura que qüestionava “el sistema”, i de la qual participaven franges més àmplies que no les influïdes pel marxisme». Carme Molinero i Pere Ysàs *Els anys del PSUC...* p. 95.

¹⁶ Enrique Vicién *Associació per a les...* p. 109.

nombre possible de ciutadans¹⁷, amb el matís del Col·legi d'Advocats, que va engegar iniciatives conjuntes, però amb altres corporacions de capitals espanyoles. Aquest arrelament va tenir com a conseqüència el seguiment de les iniciatives i l'assistència massiva a molts actes¹⁸. Així doncs, parlem d'un moviment amb força que se suma als múltiples fronts de lluita que havia d'atendre la dictadura.

Des d'aquests actes públics o a través de les accions empreses per les entitats –normalment en nom de la direcció– es parlava, de forma més tènue o més explícita en funció de la situació, de la necessitat d'una justícia igualitària, l'assoliment d'una pau veritable, o l'arribada de llibertats vinculades a la construcció d'un Estat democràtic. Serveixi com un exemple més dels nombrosos exposats en aquestes pàgines la iniciativa del grup d'advocats joves aprovada per la Junta del Col·legi d'Advocats el 26 de març de 1968 per a la celebració d'una conferència pronunciada per Manuel Jiménez de Parga sota el títol “En busca de un Estado democrático de Derecho”¹⁹. Enric Leira explica que «tots els que lluitàvem activament contra la dictadura del general Franco i per la democràcia, ens passàvem mitja vida al Col·legi. Era un dels nostres refugis preferits»²⁰. Existia en aquestes entitats un consens al voltant dels esmentats conceptes i el d'amnistia; aquesta confluència d'idees va donar força al moviment cívic.

Així, a banda de les campanyes pròpies, les organitzacions es feien ressò de conflictes socials, polítics i fins i tot econòmics i oferien plantejaments alternatius als del govern, cosa que desembocava ràpidament en discursos democratitzadors. La permeabilitat de la societat davant les campanyes d'aquelles organitzacions era molt gran, tenint present la influència que episodis o dinàmiques diverses exercien sobre les mateixes; la seva acció sovint s'emprenia amb una clara intenció d'arribar a la societat. De fet, aquest recorregut ens permet observar la implicació de les entitats en la majoria dels

¹⁷ Aquesta és una dinàmica que també va explotar l'Assemblea de Catalunya. Un exemple a Robert Bernad *L'Assemblea de Catalunya: la lluita...* Fruit d'aquesta voluntat va ser el projecte d'un Congrés de Cultura Catalana que arribés a tots els territoris de parla catalana.

¹⁸ Podem citar-ne dos exemples significatius per la gran assistència de públic, ambdós celebrats al Col·legi d'Advocats: la commemoració del XXVIè aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans, el 13 de desembre de 1974 i les conferències de Joan Reventós, Ramon Trias Fargas i Jordi Pujol corresponents a *Les terceres vies*, el mes de maig de 1975.

¹⁹ Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona *Llibre d'actes*, acta 26-3-1968.

²⁰ Enric Leira “El Col·legi... p. 250.

grans esdeveniments de l'antifranquisme a partir dels anys seixanta, ja sigui directament o a través de persones que hi tenien una vinculació especial. En aquest sentit, cal esmentar el paper desenvolupat per l'Assemblea de Catalunya, ja que, si bé només Justícia i Pau i Amics de les Nacions Unides es trobaven en l'organisme unitari, sí que va ser habitual l'adhesió recíproca a iniciatives, quan no es van portar a terme les accions d'altri²¹. Destacats membres de l'Assemblea pertanyien a alguna de les entitats civils estudiades²² cosa que facilitava el transvasament d'informació. És en aquest punt que cal situar el paper d'intermediari entre l'Assemblea i les entitats legals desenvolupat per la Comissió d'Enllaç. Com hem pogut comprovar, compartien els ideals; de fet, mentre que l'Assemblea recull els principals punts d'unió ideològica de l'antifranquisme català de forma unitària, les entitats van crear un discurs en què assumien aquests plantejaments, constituint així un front antifranquista encara més ampli.

Els vincles entre persones i moviments ajuden a entendre el complex entramat que constituïa l'oposició a la dictadura; les entitats van esdevenir un element més d'aquesta xarxa, una frontissa entre l'antifranquisme clandestí i la lluita des de la legalitat, que actuava mitjançant actes públics i des de mitjans de comunicació permesos pel règim. La relació d'aquestes organitzacions sovint s'establia a partir de personatges que tenien influència a les entitats però que també formaven part de partits o sindicats clandestins. D'això en són exemple Josep Solé Barberà, reputat advocat amb influència al Col·legi i dirigent del PSUC; Francesc Casares des del Moviment Socialista de Catalunya i amb una important presència també al Col·legi d'Advocats, o Anton Cañellas, membre d'Unió Democràtica de Catalunya i president d'Amics de les Nacions Unides. Per tant, en molts casos hi va haver personatges que portaven a terme una mateixa lluita en dos o més fronts: un de legal i un altre de clandestí. Comprendre aquesta qüestió resulta clau per posar en valor quina fou la incidència real d'aquestes entitats en el procés d'erosió de la dictadura franquista.

²¹ La campanya "Català a l'ensenyament" respon al "Català a l'escola" que Òmnium venia desenvolupant des de temps enrere.

²² Josep Benet i Agustí de Semir, per exemple, formaven part de la Comissió d'Enllaç i mantenien relació amb les entitats civils estudiades, fins i tot amb càrrecs en la direcció.

Aquesta lluita porta implícit el fet que tot i la mesura de les entitats per mantenir-se en la legalitat acaben sobrepassant les seves atribucions, motiu pel qual el règim les té sota una vigilància constant i fins i tot en algun moment actua per la via judicial contra elles. De fet, el seguiment que en fan les autoritats, les topades mantingudes i les clausures i processos judicials engegats contra les entitats indiquen que el franquisme les situa clarament en l'àmbit de l'oposició. Fins i tot el Congrés de Cultura Catalana, tot i les asseveracions del Col·legi al Govern Civil que només s'ocuparia de qüestions culturals, va estar sota l'atenta mirada de les autoritats, en una clara mostra de desconfiança envers ell.

Alhora, l'estudi del paper desenvolupat per les entitats permet acostar-nos a la trajectòria del franquisme i el fet repressiu en la fase final de la dictadura; la multitud de focus de dissidència als quals havia d'atendre el règim i que condicionà especialment els últims dies i els mesos posteriors a la mort de Franco²³ té una incidència fonamental en la reacció de les autoritats davant les demandes que es plantegen des de les organitzacions, cosa a la qual s'ha d'afegir la particular posició que ocupaven aquestes. És per això que les autoritats actuaran amb una tolerància molt matisada en els darrers dies de la dictadura envers les entitats, centrant-se en la repressió de l'anomenada *subversió*, cosa que obria les portes a l'actuació d'aquestes i «explica la discriminación represiva que imperó en el periodo de franquismo sin Franco»²⁴. És sabut que hi havia una voluntat de control per part de les autoritats, motiu pel qual la presència de delegats governatius als actes públics de les organitzacions era habitual.

La paradoxa és que el govern perseguia l'oposició clandestina i permetia l'acció del món civil que, al seu torn, exercia una labor d'assistència a aquests grups perseguits habitualment per les autoritats. D'aquesta idea se n'extreu una evident conclusió que situa el règim en una difícil tessitura: la situació de desgast era tan important que la repressió més dura es mostrava del tot ineficaç en provocar un efecte rebot de més

²³ Rafael Ribó qualificava el període posterior al 20-N, especialment amb el pas dels mesos, de «paralegalitat». Entrevista amb Rafael Ribó. Barcelona, 3 de juny de 2015.

²⁴ Pau Casanellas *Morir matando...* p. 225.

mobilització²⁵, però la tolerància aprofundia en unes fuites que l'oposició aprofitava per actuar contra la dictadura. Per tant, sense menystenir la força que encara ostentava aquesta –el franquisme es mantindrà com a sistema polític amb tota la seva contundència fins al final, com demostren les execucions de setembre de 1975–, podem entendre que havia arribat a un carreró sense sortida que la portà a la seva pròpia destrucció amb la mort de Franco.

Per tant, les entitats culturals van tenir un marge d'actuació més gran en aquesta complexa atmosfera; Òmnium Cultural va pressionar el govern en la qüestió de la llengua i el Congrés de Cultura Catalana va aparèixer amb unes clares connotacions polítiques, amagades sota la façana de la cultura, element clau per entendre la interiorització dels valors democràtics entre amplis grups socials²⁶. Quelcom semblant es pot dir per a les altres tres entitats, que van treballar des d'una molt relativa protecció, cosa que permetia el moviment de més i més gent i situava el règim en una posició cada cop més delicada. Ras i curt: aquestes organitzacions van esdevenir refugis de l'antifranquisme. Així s'expressava Francesc Casares quan parlava del Col·legi, «on molt sovint buscàvem aixopluc per a les nostres reunions-conspiracions»²⁷.

Ara bé: si la història d'aquestes quatre organitzacions explica molt bé l'evolució política del règim, també ho fa de la realitat dels moviments socials del període, especialment en el moment final del franquisme, ja que la pressió exercida al govern i l'èmfasi que aquestes van posar en la necessitat de canvi camina en paral·lel al gran increment de la mobilització al carrer, que malgrat la por a la repressió que encara existia, va ser importantíssima. De fet, podem situar els moments d'un posicionament més ferm de les quatre entitats en l'any 1975: dels divuit regidors del no a la campanya contra la pena de mort, passant per la denúncia al Decret-Llei d'agost i la lluita per aconseguir

²⁵ «A medio plazo, la violencia institucional desplegada en 1975 no hizo otra cosa que empujar hacia el antifranquismo a un contingente cada vez más nutrido de gente». *Ibidem*. p. 214.

²⁶ En aquest sentit, Pere Ysàs explica que «La colaboración de muchas entidades culturales fue decisiva para la extensión de un nuevo fenómeno de expresión de disenso al que la dictadura tuvo que hacer frente desde la segunda mitad de los años sesenta». Pere Ysàs *Disidencia y subversión...* pp. 69-70.

²⁷ Francesc Casares «La contribució de... p. 22.

un indult per als condemnats a mort, sense oblidar les reclamacions amb què van felicitar el nou rei pel seu recent nomenament a cap d'Estat.

En aquest procés mereixen un esment a part el cicle de conferències *Les terceres vies* i el Congrés de Cultura Catalana. El primer va suposar la posada en escena del futur polític del país, organitzat per l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona, entitat que a partir de 1976 veuria reforçada la seva vinculació habitual amb Justícia i Pau –va ser-ne la primera seu– amb el nomenament de Joan Gomis, fins llavors màxim dirigent de l'entitat, a la presidència de Justícia i Pau. Les conferències, desenvolupades als col·legis d'Arquitectes i d'Advocats, van permetre l'exposició pública del plantejament de les diverses formacions polítiques que ocuparien l'escena política a partir de la instauració d'un sistema democràtic, convertint-se en «el darrer gran acte col·lectiu organitzat pels sectors més dinàmics de la societat civil catalana, al marge de l'activisme més marcadament polític»²⁸. Endemés, aquest episodi ens permet constatar el vincle existent entre les entitats estudiades i l'oposició clandestina, així com l'enorme seguiment que va tenir. Per la seva banda, el Congrés va exercir una triple incidència: en un primer nivell, cal valorar la importància d'una iniciativa que posava al centre de la vida pública la promoció de la cultura catalana; en segon terme, aquest fet va permetre l'extensió de la cultura catalana a amplis sectors socials, inclosos els procedents de la immigració, molts dels quals havien restat força allunyats d'aquests principis com a conseqüència de la voluntat uniformitzadora de l'Estat; per acabar, des del Congrés de Cultura Catalana es va dur a terme una profunda anàlisi de la situació de la cultura catalana i un primer plantejament de les necessitats que hauria de cobrir l'Estat en aquest àmbit, apostant clarament per la reclamació de l'autogovern.

A partir d'aquí, sorgeix una equació que posa en relació les entitats, la societat i l'oposició clandestina, mostrant l'existència d'un col·lectiu que lluita contra la dictadura des de l'heterogeneïtat. Si acceptem les diferències –a partir de la realitat i més enllà dels objectius inicials– entre la clandestinitat i la lluita d'Òmnium Cultural, Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats, podem eixamplar la

²⁸ Francesc Vilanova "El Congrés de... p. 240.

visió de l'antifranquisme com un front comú per assolir la democràcia, des d'una perspectiva no excloent i com a fenomen determinant en l'esdevenir del país en el tombant entre la dictadura i l'establiment democràtic. De fet, el treball en xarxa de les entitats permet sumar recursos i persones enfront de la dictadura. Incorporant, amb tots els seus mèrits, aquestes organitzacions en l'antifranquisme, podem copsar amb més detall la força real de la lluita contra el règim que, si bé no va ser suficient per fer-lo caure, sí que va condicionar el trànsit a un Estat de dret.

Però si bé les accions de les entitats estudiades no són suficients per entendre aquest fenomen, atès que no van tenir un paper central com el que van jugar els moviments socials desenvolupats als anys seixanta i setanta, tampoc ho seria una visió que les excloués del marc general de la crisi de la dictadura, ja que des del seu discurs van contribuir a articular una oposició cada cop més majoritària que rebutjava la dictadura. Com va assenyalar Martí Marín: «he intentat explicar que l'oposició fou nombrosa i de quina manera les actituds de la societat espanyola, fins i tot bona part de la no mobilitzada, ens la mostren com cada cop més desvinculada del règim»²⁹. Aquesta manca creixent de suports al franquisme, marcada per la mobilització popular, així com les disputes internes en el mateix govern de l'Estat, és la clau explicativa per comprendre perquè aquest va haver d'optar per la via democràtica després de la mort de Franco. Vistos els mecanismes de funcionament de l'administració i la incidència de la societat civil i els partits d'oposició resulta evident que aquest procés de canvi polític va tenir les seves causes en la iniciativa de molta gent que de forma anònima, lluità des de la seva petita o gran parcel·la de terreny en favor de les llibertats democràtiques. La construcció de la democràcia a Espanya és una obra coral, basada en la força de la societat que es va unir pel canvi. Alguns ho feien manifestant-se, militant en formacions polítiques o sindicals clandestines o en l'Assemblea de Catalunya, amb el risc que això comportava; altres ho feien a partir de complicitats, amb l'assistència a concerts i conferències, defensant el català, o simplement com a membres d'entitats civils que lluitaven per la garantia dels drets humans –i això incloïa també els drets culturals de tots els pobles– i a favor d'una major justícia social. Tots, però, compartien

²⁹ Martí Marín *Història del franquisme...* p. 335.

una mateixa idea basada en la necessitat de liquidar el règim dictatorial i guanyar la democràcia³⁰.

Com s'afirmava des de les pàgines de *Treball* el mes de juliol de 1975, el paper d'aquest col·lectiu era d'una gran importància: «les associacions i entitats ciutadanes són un intermediari real entre poble i administració; però demostren també que són molt més: són un autèntic segon poder, articulat, representatiu, responsable, políticament viu. Són el gèrmen evident del poder democràtic que ha de substituir l'administració impopular, corrompuda i no representativa del franquisme»³¹.

Per tant, l'anàlisi del paper desenvolupat per les quatre entitats estudiades, extrapolable a moltes altres plataformes civils, no fa altra cosa que reforçar la tesi segons la qual cal tenir present l'acció d'importants col·lectius socials per explicar el desenvolupament del darrer franquisme i la Transició democràtica, desmuntant la idea d'un procés planificat des del règim³². Les arrels d'aquest procés de canvi es troben en el darrer franquisme i, concretament, en la mobilització social vehiculada a través de nombrosos àmbits. Així, aquesta va ser la important contribució d'Òmnium Cultural, Justícia i Pau, Amics de les Nacions Unides i el Col·legi d'Advocats de Barcelona a l'arribada de la democràcia a Espanya.

³⁰ Com ha explicat Borja de Riquer, «La fuerza y la presencia de la oposición antifranquista habían fomentado y extendido la cultura democrática entre amplios sectores sociales, es decir, habían creado una importante corriente de opinión a favor de las libertades». Borja de Riquer *La dictadura...* pp. 750-751.

³¹ «118 entitats barcelonines a favor del català i la democràcia» *Treball*. Núm 418. 8 de juliol de 1975. p. 6. El text es va redactar a propòsit de l'entrega a l'alcalde Masó dels documents "Elements per a la normalització del català a l'escola" i "Proposta de línies d'actuació", de mans d'una comissió formada per 118 entitats, com a conseqüència de la situació generada pels divuit regidors del no.

³² Josep Fontana sintetitzava la idea en aquests termes: «El que vull combatre, per començar, es la novel·la de la transició. El conte que ens han volgut vendre, que diu que hi va haver una mena de projecte il·lustrat inspirat per un seguit de polítics clarividents que havien planificat prèviament les etapes de la conquesta de les llibertats per a tots els espanyols, sense que aquests s'haguessin de molestar a fer res pel seu compte». Josep Fontana "Bases per a una nova transició" *REVISTA HMiC*. Núm III, 2005. p. 8.

BIBLIOGRAFIA

Fonts documentals

-Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona:

Correspondència dels governadors civils.

Ordre públic.

-Arxiu Nacional de Catalunya:

Fons d'Òmnium Cultural.

Justícia i Pau.

-Arxiu de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya:

Correspondència anys 1965-75 part 2.

Permisos socials anys 1964-1977.

Documents Govern Civil fins 1978.

Delegacions.

FMANU.

Històric Associació per a les Nacions Unides a Espanya (1971-1980)-Memorial Democràtic.

-Arxiu de Justícia i Pau:

Fons Orígens de Justícia i Pau.

Llibre d'actes de l'Assemblea del Secretariat diocesà "Iustitia et Pax".

Arxiu Rosa Griso.

Notes Barcelona 1975-1982.

-Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona:

Llibre d'actes.

-Biblioteca de la Universitat de Vic

Fonts orals

Entrevista amb Josep Ricart Ollé. Barcelona, 7 de gener de 2009.

Entrevista amb Muriel Casals. Barcelona, 9 de març de 2011.

Entrevista amb Àngels Mataró. Barcelona, 26 de juliol de 2012.

Entrevista amb Arcadi Oliveres. Barcelona, 2 d'agost de 2012.

Entrevista amb Xavier Garí. Barcelona, 9 de juliol de 2014.

Entrevista amb Eduard Ibáñez. Barcelona, 18 de juliol de 2014.

Entrevista amb Rafael Ribó. Barcelona, 3 de juny de 2015.

Fonts bibliogràfiques

-AINAUD, Josep Maria, COLOMER, Josep Maria i de RIQUER, Borja *Conèixer Catalunya. Els anys del franquisme*. Dopesa, Barcelona, 1978.

-del ÁGUILA, Juan José *El TOP. La represión de la libertad (1963-1977)*. Planeta, Barcelona, 2001.

-ALESSANDRINI, Raffaele "Un laico tra la Fuci di Montini e il Vaticano II" *L'Osservatore Romano*, 15 de setembre de 2010.

http://www.vatican.va/news_services/or/or_quo/cultura/2010/288q05b1.html

(Revisat a 3 d'octubre de 2015).

-ALFAYA, Javier i SARTORIUS, Nicolás *La memoria insumisa*. Crítica, Barcelona, 2002.

-ALONSO, Luís Enrique "Los Nuevos movimientos sociales y el hecho diferencial español: una interpretación" a VIDAL-BENEYTO, José (Ed.) *España a debate*. Vol. II *La sociedad*. Tecnos, Madrid, 1992.

- ALQUÉZAR, Ramon “Del postfranquisme a la transició democràtica a Catalunya” a ROVIRA, Marta i VÁZQUEZ, Félix (coord.) *Polítiques de la memòria*. Pòrtic, Barcelona, 2004.
- ALTED, Alicia i NICOLÁS, Encarna *Disidencias en el franquismo*. Diego Marín Librero-Editor, Múrcia, 1999.
- AMAT, Jordi “La «campanya Jordi Pujol» de Josep Benet (1960)” *Revista del Centre d'estudis Jordi Pujol*. Núm. 10/2013. pp. 169-191.
- ARACIL, Rafael i SEGURA, Antoni (ed.) *Memòria de la Transició a Espanya i Catalunya*. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000.
- ARCHILÉS, Ferran i SAZ, Ismael (coord.) *La nación de los españoles: Discursos y prácticas del nacionalismo español en la época contemporánea*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.
- ARENAS, Joaquim “Per la llengua i per l’escola” a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.
- de ARTEGA, Federico “ETA” y el proceso de Burgos: la quimera separatista. Madrid, Editorial Aguado, 1971.
- ARTOLA, Miguel *Enciclopedia de historia de España*. Vol. 6. Alianza, Madrid, 1988-1993.
- BALCELLS, Albert “La resistència cultural durant el franquisme a Catalunya” a DD.AA. *Resistència franquista i educació no formal. Col·loqui de tardor Jornades d’Història de l’Educació*. Quaderns del Centre d’Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 2007.
- BALDÓ, Marc, HERNÁNDEZ, Elena i RUIZ, Miguel Ángel *Estudiantes contra Franco (1939-75). Oposición política y movilización juvenil*. La esfera de los libros, Madrid, 2007.
- BALFOUR, Sebastian *La dictadura, los trabajadores y la ciudad. El movimiento obrero en el área metropolitana de Barcelona (1939-1988)*. Ed. Alfons el Magnànim, València, 1994.

- BALLESTER, David i RISQUES, Manel *Temps d'amnistia. Les manifestacions de l'1 i el 8 de febrer a Barcelona*. Edicions 62, Barcelona, 2001.
- BALLESTER, David "Terceres Vies a Europa" a DD.AA. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Eumo, Vic, 2006.
- BALCELLS, Albert "La resistència cultural durant el franquisme a Catalunya" a DD.AA. *Resistència franquista i educació no formal. Col·loqui de tardor Jornades d'Història de l'Educació*. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Banyoles, 2007.
- BARBERO, Marino "El bandolerismo en la legislación vigente" *Anuario de derecho penal y ciencias penales* Vol. 23, Fasc/mes 2. pp. 253-286.
- BARRERA, Carlos *Historia del proceso democrático en España. Transición y democracia*. Fragua, Madrid, 2002.
- BARROSO, Anabella *Sacerdotes bajo la atenta mirada del Régimen franquista*. Desclée de Brouwer, Bilbao, 1995.
- BASSOLS, Agustí Ma. "La lluita per constituir legalment Òmnium Cultural" a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.
- BASSOLS, Agustí Ma. "L'oposició del nacionalisme al règim franquista" a PAGÈS, Pelai (dir.) *La Transició democràtica als Països Catalans. Història i memòria*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2005.
- BATISTA, Antoni *La Carta. Historia de un comisario franquista*. Debate, Barcelona, 2010.
- BATISTA, Antoni *La Brigada Social*. Empúries, Barcelona, 1995.
- BATISTA, Antoni i PLAYÀ, Josep *La gran conspiració*. Empúries, Barcelona, 1991.
- BATISTA, Antoni i CASAS, Àngel "Les cançons de la Transició" a ARACIL, Rafael, MAYAYO, Andreu i SEGURA, Antoni (eds.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*. Vol. IV. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003.
- BENET, Josep "Campanya «Català a l'escola»" a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.

- BENET, Josep *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya pel règim de Franco (1a part)*. Blume, Barcelona, 1979.
- BENET, Josep *Combat per una Catalunya autònoma*. Bruguera, Barcelona, 1980.
- BENET, Josep *Fets i personatges*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1981.
- BENET, Josep *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
- BERNAD, Robert *L'Assemblea de Catalunya (1971-1982): Catalanisme popular i antifranquista*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2001.
- BERNAD, Robert *L'Assemblea de Catalunya: la lluita antifranquista a Osona*. Eumo, Vic, 1999.
- BETH, Pamela *Making democratic citizens in Spain. Civil society and the popular origins of the Transition, 1960-75*. Palgrave Macmillan, New York, 2011.
- BLÁZQUEZ, Feliciano *La Traición de los clérigos en la España de Franco: crónica de una intolerancia: 1936-1975*. Trotta, Madrid, 1991.
- BONAMUSA, Francesc [et al.] *L'obra de govern de Josep Tarradellas (1936-1977): I Simposi d'Història sobre Josep Tarradellas*. Pagès, Lleida, 2008.
- BORDETAS, Ivan *Nosotros somos los que hemos hecho esta ciudad. Autoorganización i movilización vecinal durante el tardofranquismo y el proceso de cambio político*. Tesi doctoral. UAB, Bellaterra, 2012.
- BOTEY, Jaume "Converses amb Agustí de Semir" *Cristianisme i Justícia*. Núm. Octubre de 2005. pp. 4-40.
- BOTEY, Jaume "El naixement d'altres veus a l'Església" a DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels països catalans. De la dictadura a la democràcia. 1960-1980*. Vol. 11. Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1998.
- BRUGUERAS, Jan *Apunt biogràfic de Francesc Torrella i Niubó*. Treball de Recerca. Escola Pia de Terrassa, 2011.

- BRUGUERAS, Jan "Apunt biogràfic de Francesc Torrella i Niubó (1920-2008)" *Terme. Revista d'Història*. Núm. 26, 2011. pp. 237-245.
- BUSQUÉ, Jaume "El cas Huertas" *L'Avenç*. Núm. 362, 2010. pp. 36-45.
- CAVALLER, Gemma *Campanyes populars i reivindicacions nacionals a la Barcelona de la Transició*. Quaderns de Barcelona-Memòria històrica, Barcelona, 2006.
- CABRERA, Àlex "Antonio Ibáñez Freire" a DD.AA. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Eumo, Vic, 2006.
- Carta encíclica populorum progressio del papa Pablo VI para los obispos, sacerdotes, religiosos, y fieles de todo el mundo y a todos los hombres de buena voluntad sobre la necesidad de promover el desarrollo de los pueblos*.
http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum_sp.html (Revisada a 3 d'octubre de 2015).
- CABRERO, Claudia, DÍAZ, Irene, GÓMEZ ALÉN, José i VEGA, Rubén *Abogados contra el franquismo. Memoria de un compromiso político 1939-1977*. Crítica, Barcelona, 2013.
- CANDEL, Francesc *Carta abierta a un empresario*. Editorial Laia, Barcelona, 1974.
- CANDEL, Francesc *Los otros catalanes*. Ediciones Península, Barcelona, 1976.
- CAÑELLAS, Anton, SOLÉ BARBERÀ, Josep, PALLACH, Josep, REVENTÓS, Joan, TRIAS FARGAS, Ramon i PUJOL, Jordi *Les terceres vies a Europa*. Editorial Nova Terra, Barcelona, 1976.
- CAÑELLAS, Anton "Les terceres vies a Europa" a ARACIL, Rafael, MAYAYO, Andreu i SEGURA, Antoni (eds.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*. Vols. VI-VII. Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2006.
- CARBONELL, Jordi *Entre l'amor i la lluita*. Proa, Barcelona, 2010.
- CÁRCEL, Vicente *Breve historia de la Iglesia en España*. Ed. Planeta, Barcelona, 2003.
- CÁRCEL, Vicente "La cárcel "concordatoria" de Zamora y el "caso Añoveros"" *Revista española de derecho canónico*. Vol. 54. Núm. 142, 1997. pp. 37-93.

- CARRERAS, Albert, NADAL, Jordi i SUDRIÀ, Carles (comps.) *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*. Ariel, Barcelona, 1994.
- CARRERAS ARES, Juan José i RUIZ CARNICER, Miguel Ángel (eds.) *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1991.
- CARRILLO, Marc *La violència de la legalitat repressiva franquista*. Fundació Carles Pi i Sunyer, Barcelona, 2008.
- Carta de las Naciones Unidas y Estatuto de la Corte Internacional de Justicia*. Departamento de Información Pública de las Naciones Unidas, Nova York, 2007.
- CARULLA, Lluís “Cultura en ruta” a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.
- CASANELLAS, Pau *Morir matando. El franquismo ante la práctica armada, 1968-1977*. Los Libros de la Catarata, Madrid, 2014.
- CASANELLAS, Pau, MARÍN, Martí, RISQUES, Manel i TÉBAR, Javier *Gobernadores. Barcelona en la España franquista (1939-1977)*. Comares, Barcelona, 2015.
- CASANOVA, Julián *La Iglesia de Franco*. Crítica, Barcelona, 2001.
- CASAÑAS, Joan *El progressisme catòlic a Catalunya*. La llar del llibre, Barcelona, 1989.
- CASARES, Francesc “La contribució de Josep Benet a la lluita democràtica, com a advocat de resistents” a DD.AA. *Miscel·lània d’homenatge a Josep Benet*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.
- CASARES, Francesc *Memòries d’un advocat laboralista*. La Campana, Barcelona, 2006.
- CASARES, Francesc “Tan a prop i tan lluny” a DD.AA. *Albert Fina...*
- CASASSAS, Jordi [Comissariat] *Josep Tarradellas, o La reivindicació de la memòria (1899-1988)*. Pagès, Lleida; Diputació de Barcelona, Barcelona, 2003 [Publicat amb motiu de l'exposició *1899-1988 Tarradellas o la reivindicació de la memòria*, al CCCB del 10 d'abril al 25 de maig de 2003].
- CEBRIAN, Carme *Estimat PSUC*. Empúries, Barcelona, 1997.

- CELHAY, Pierre *Consejos de guerra en España: fascismo contra Euskadi*. Ruedo Ibérico, París, 1976.
- CENDRÓS, Joan B. "La fundació i els primers anys d'Òmnium Cultural" a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.
- CENDRÓS, Joan B. "Òmnium Cultural, associació legalitzada durant la dictadura" *L'Avenç*. Núm. 71, 1984. pp. 12-15.
- CENTENO, José, DÍEZ MAESTRO, Luís i PÉREZ PINILLOS, Julio (dirs.) *Curas obreros*. Herder Editorial, Barcelona, 2009.
- CHULIÁ, Elisa *El poder y la palabra. Prensa y poder político en las dictaduras: el régimen de Franco ante la prensa y el periodismo*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2001.
- CISQUELLA, Georgina, ERVITI, José Luís i SOROLLA, José Antonio *La represión cultural en el franquismo. Diez años de censura de libros durante la Ley de Prensa (1966-76)*. Anagrama, Barcelona, 2002.
- COBELAS, José Álvarez *Envenenados de cuerpo y alma. La oposición universitaria al franquismo en Madrid (1939-1970)*. Siglo XXI, Madrid, 2004.
- COLOMER, Josep Maria *Assemblea de Catalunya*. L'Avenç, Barcelona, 1976.
- COLOMER, Josep Maria *Cataluña como cuestión de Estado. La idea de nación en el pensamiento político catalán (1939-1979)*. Tecnos, Madrid, 1986.
- CREXELL, Joan *Català a l'escola. Les campanyes populars sota el franquisme*. La Magrana, Barcelona, 1998.
- CREXELL, Joan *Els Fets del Palau i el consell de guerra a Jordi Pujol*. La Magrana, Barcelona, 1982.
- CREXELL, Joan *La caputxinada*. Edicions 62, Barcelona, 1987.
- CULLA, Joan B. i de RIQUER, Borja "El franquisme i la Transició democràtica" dins VILAR, Pierre (dir.) *Història de Catalunya*. Vol VIII. Edicions 62, Barcelona, 2000.
- DALMAU, Josep *Catalunya i l'Església en el banquet dels acusats (el T.O.P. a porta tancada)*. Ed. Pòrtic, Barcelona, 1980.

- DALMAU, Josep “Franquisme i repressió dins l’Església: la manifestació de capellans de 1966” a PAGÈS, Pelai (ed.) *Franquisme i repressió. La repressió franquista als països catalans (1939-1975)*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2004.
- DD.AA. *Agustí de Semir en els seus 80 anys: homenatge*. Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona, Barcelona, 1997.
- DD.AA. *Els pactes internacionals dels drets humans*. Associació d’Amics de les Nacions Unides d’Espanya, Barcelona, 1976.
- DELGADO, Julián *Los grises. Víctimas y verdugos del franquismo*. Temas de Hoy, Madrid, 2005.
- DOMÈNECH, Xavier *Cambio político y movimiento obrero bajo el franquismo. Lucha de clases, dictadura y democracia (1939-1977)*. Icaria, Madrid, 2012.
- DOMÈNECH, Xavier *Clase obrera, antifranquismo y cambio político: pequeños grandes cambios, 1956-1969*. Los Libros de la catarata, Madrid, 2008.
- DOMÈNECH, Xavier “El cambio político (1962-76). Materiales para una perspectiva desde abajo” *Historia del Presente*. Núm. 1, 2002. pp. 46-67.
- DOMÈNECH, Xavier “El problema de la conflictividad bajo el franquismo: saliendo del paradigma” *Historia social*. Núm. 42, 2002. pp. 123-144.
- DOMÈNECH, Xavier *Quan el carrer va deixar de ser seu: moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell 1966-1976*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002.
- DOMÍNGUEZ RAMA, Ana (ed.) *Enrique Ruano. Memoria viva de la impunidad del franquismo*. Editorial Complutense, Madrid, 2011.
- DOMÍNGUEZ, Javier *Organizaciones obreras cristianas en la oposición al franquismo (1951-1975)*. Ediciones Mensajero, Bilbao, 1985.
- Els Documents del Concili Vaticà II: constitucions, decrets, declaracions*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, 2012.
- ENRIQUE Y TARANCÓN, Vicente *Confesiones*. PPC, Madrid, 1996.

- ESCRIBANO, Francesc *Cuenta atrás. La historia de Salvador Puig Antich*. Península, Barcelona, 2001.
- ESPINET, Francesc "Memòria de la transició (1966-1979). Paraules introductòries a una cronologia arbitrària" *REVISTA HMiC*. Núm. III, 2005, pp. 19-68.
- ESPINOSA, Francisco i GARCÍA, José María *Por la religión y la patria: la Iglesia y el golpe militar de julio de 1936*. Crítica, Barcelona, 2014.
- ESPUNY, Maria Jesús "Col·legi d'Advocats de Barcelona" a DD.AA. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Eumo, Vic, 2006.
- FAULÍ, Josep *Els primers 40 anys d'Òmnium Cultural*. Proa, Barcelona, 2005.
- FAULÍ, Josep *L'interludi tràgic 1939-1975. Notes i documents sobre la resistència cultural catalana*. Edicions 62, Barcelona, 1981.
- FAULÍ, Josep *Mig segle de la nit de Santa Llúcia: la festa de les lletres catalanes (1951-2000)*. Òmnium Cultural, Barcelona, 2000.
- di FEBO, Giuliana i JULIÀ Santos *El franquismo*. Paidós, Barcelona, 2005.
- FERNÁNDEZ SEGURA, José *La participación de los católicos en el movimiento obrero de Barcelona (1946-1978)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, Barcelona, 2005.
- FERRANDO, Emili *Cristians i rebels. Història de l'HOAC a Catalunya durant el franquisme (1946-1975)*. Mediterrània, Barcelona, 2000.
- FERRER, Francesc *La persecució política de la llengua catalana*. Edicions 62, Barcelona, 1985.
- FINA, Albert *De la llei i la justícia*. Editorial Laia, Barcelona, 1987.
- FINA, Albert *Des del nostre despatx*. Dopesa, Barcelona, 1978.
- FONTANA, Josep *La formació d'una identitat*. Eumo, Vic, 2014.
- FONTANA, Josep "Bases per a una nova transició" *REVISTA HMiC*. Núm III, 2005. pp. 7-17.

- FUSTER, Jaume *El Congrés de Cultura Catalana. ¿Què és i què ha estat?* Editorial Laia, Barcelona, 1978.
- GALLARDO, Juan José *El caso Téllez: el primer caso de torturas, en Cataluña, bajo la monarquía de Juan Carlos I.* DL, Santa Coloma de Gramanet, 1996.
- GALLARDO, Juan José *Tortura y transición democrática. El caso Téllez.* Ediciones Carena, Sevilla, 2004.
- GALLEGO, Ferran *El mito de la Transición.* Crítica, Barcelona, 2009.
- GALLEGO, Ferran “Nostalgia y modernización. La extrema derecha española entre la crisis del franquismo y la consolidación de la democracia” *Ayer.* Núm. 71, 2008. pp. 175-209.
- GARÍ de BARBARÀ, Xavier *Història dels 40 anys de Justícia i Pau a Barcelona.* Editorial Mediterrània, Barcelona, 2007.
- GARNER, Jason *Advocats combatius i obrers rebels: el Col·lectiu Ronda i els conflictes laborals durant el franquisme i la transició.* ECOS, Barcelona, 2010.
- GIL, Pablo *La noche de los generales. Militares y represión en el régimen de Franco.* Ediciones B, Barcelona, 2014.
- GÓMEZ, Alberto *Comisiones obreras y represión franquista.* Publicacions de la Universitat de València, València, 2004.
- GÓMEZ ALÉN, José i VEGA, Rubén (coords) *Materiales para el estudio de la abogacía antifranquista.* 2 Vols. Ediciones GPS, Madrid, 2011.
- GOMIS, Joan *Memòries cíviqes.* Ed. La Campana, Barcelona, 1994.
- GOMIS, Joan *Solidaritats viscudes.* Edicions 62, Barcelona, 1999.
- GONZÁLEZ, Eduardo *Rebelión en las aulas: movilización y protesta estudiantil en la España contemporánea, 1865-2008.* Alianza, Madrid, 2009.
- GONZÁLEZ, José Ignacio *Una Església nova per a un món nou: justícia, pau i integritat de la creació en la Gaudium et Spes.* Cristianisme i Justícia, Barcelona, 2013.

- GONZALO, Constantino *Democracia y barrio. El movimiento vecinal en Valladolid*. Universidad de Valladolid, Valladolid, 2013.
- GUARDIOLA, Carles-Jordi *Per la llengua. Llengua i cultura als països catalans. 1939-77*. La Magrana, Barcelona, 1980.
- GUBERN, Román *La censura. Función política y ordenamiento jurídico bajo el franquismo*. Península, Barcelona, 1981.
- GUILLAMET, Jaume *Prensa, franquisme i autonomia: crònica catalana de mig segle llarg (1939-1995)*. Flor del vent, Barcelona, 1996.
- GUTIÉRREZ, Fernando *Curas represaliados en el franquismo*. Akal, Madrid, 1977.
- HALIMI, Gisèle *Le procès de Burgos*. Gallimard, París, 1971.
- HERMET, Guy *Los católicos en la España franquista. I. Los actores del juego político*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 1985.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria *El Plat de lleties: periodisme i transició a Catalunya (1975-1985)*. Col·legi de Periodistes de Catalunya/Diputació de Barcelona, Barcelona, 2005.
- HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria *Josep Maria Huertas Claveria, Jaume Fabre*. Editorial Laia, Barcelona, 1986.
- JARDÍ, Enric *Història del Col·legi d'advocats de Barcelona*. Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona, 1989.
- JARDÍ, Enric "Josep Benet, advocat" a DD.AA. *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.
- JARNÉ, Antonieta "Cultura, història i antifranquisme" a DD.AA. *De l'esperança al desencís. La Transició als països catalans*. Edicions el Jonc, Lleida, 2006.
- JOAN XXIII *Pacem in terris*. Ed. Claret, Barcelona, 2013.
- JULIÁ, Santos "Obreros y sacerdotes: cultura democrática y movimientos sociales de oposición" a ALTED, Alicia, MATEOS, Abdón i TUSELL, Javier (coord.) *La oposición al régimen de Franco*. UNED, Madrid, 1990.

- JUSTICIA DEMOCRÁTICA *Los jueces contra la dictadura (justicia y política en el franquismo)*. Tucar Ediciones. Madrid, 1978.
- JUSTÍCIA I PAU *Justícia i Pau 1977*. DL, Barcelona, Girona i Tarragona, 1977.
- LACUEVA, Josep Lluís, MÀRQUEZ, Manel i PLANS, Lourdes *Combat per la llibertat. Memòria de la lluita antifranquista a Terrassa (1939-1979)*. Fundació Torre del Palau, Terrassa, 2007.
- LARAÑA, Enrique *La construcción de los movimientos sociales*. Alianza Editorial, Madrid, 1999.
- LAVIANA, Juan Carlos (ed.) *1970: el Proceso de Burgos, el gran juicio contra ETA*. Unidad editorial, Madrid, 2006.
- LEIRA, Enric “El Col·legi d’Advocats” a DD.AA. *Albert Fina*. La factoría cultural, Barcelona, 2001.
- MALUQUER, Jordi, NADAL, Jordi i SUDRIÀ, Carles (dirs.) *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1988-1994.
- MANENT, Albert *Fèlix Millet i Maristany. Líder cristià, financer, mecenes catalanista*. Proa, Barcelona, 2003.
- MANTÉ, Josep Maria “Els laboralistes” a DD.AA. *Albert Fina*. La factoría cultural, Barcelona, 2001.
- MARÍN ARCE, José María “Condicionantes económicos y sociales” a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta años después*. Península, Barcelona, 2006.
- MARÍN, Martí *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Pagès editors, Lleida, 2000.
- MARÍN, Martí “Els divuit regidors del “no”” a DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels països catalans. De la dictadura a la democràcia. 1960-1980*. Vol. 11. Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1998.
- MARÍN, Martí “Familiares pero desconocidas: las migraciones interiores durante el régimen franquista” a GONZÁLEZ, Damián Alberto (coord.) *El Franquismo y la*

Transición en España: Desmitificación y reconstrucción de la memoria de una época. Los Libros de La Catarata, Madrid, 2008.

-MARÍN, Martí *Història del franquisme a Catalunya.* Eumo/Pagès editors, Vic/Lleida, 2006.

-MARÍN, Martí “La fàbrica, el barri, la ciutat i el país” a FONT, Jordi (dir.) *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans.* Publicacions de la Universitat de València. València, 2007.

-MARÍN, Martí (dir.) *Memòries del viatge, 1940-1975.* Cossetània, Barcelona, 2009.

-MARÍN, José María, MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere *Historia política 1939-2000.* Istmo, Madrid, 2001.

-MARTÍ I VALLVERDÚ, Pep *Josep Tarradellas, 1899-1988.* Fundació Josep Irla, Barcelona, 2010.

-MARTÍN, Antonio “La dimensión humana” a DD.AA. *Albert Fina.* La factoría cultural, Barcelona, 2001.

-MARTÍN de SANTA OLALLA, Pablo *La Iglesia que se enfrentó a Franco. Pablo VI, la conferencia episcopal y el Concordato de 1953.* Editorial Dilex, Paracuellos del Jarama, 2005.

-MARTÍN de SANTA OLALLA, Pablo “La intervención de la Iglesia católica en el conflicto social a partir del Concilio Vaticano II. España, 1965-1975.” a *Congrés internacional Societats en canvi: Espanya i Portugal als anys setanta.* CEFID-IHCUNL, Bellaterra, 2012.

-MARTÍN VILLA, Rodolfo *Al servicio del Estado.* Planeta, Barcelona, 1985.

-MARTÍNEZ, Ricard “El moviment veïnal en el tardofranquisme i la transició: conflicte, identitat obrera i valors alternatius” a Enric Prat (coord.) *Els moviments socials a la Catalunya contemporània.* Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2004.

- MARTÍNEZ, Francisco *La JOC a Catalunya. Els senyals d'una Església del demà (1947-1975)*. Mediterrània, Barcelona, 2000.
- MAYAYO, Andreu *La veu del PSUC. Josep Solé Barberà, advocat*. L'Avenç, Barcelona, 2007.
- MELLONI, Alberto (Ed.) *Storia del concilio Vaticano II*. Società editrice il Mulino, Bolonya, 1999.
- de MIGUEL, Armando *El final del franquismo: testimonio personal*. Marcial Pons, Madrid, 2003.
- MILLÀS, Josep "Òmnium Cultural i Catalunya" a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.
- MILLÀS, Josep "Presentació" a Josep Faulí *Mig segle de la nit de Santa Llúcia: la festa de les lletres catalanes (1951-2000)*. Òmnium Cultural, Barcelona, 2000.
- MOLAS, Joaquim "La cultura catalana durante la Transición" a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta años después*. Península, Barcelona, 2006.
- MOLINERO, Carme "Present i futur de la historiografia sobre el règim franquista. Balanç sobre algunes línies d'investigació i els seus resultats" a FONT, Jordi (dir.) *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països Catalans*. Publicacions de la Universitat de València. València, 2007.
- MOLINERO, Carme, RISQUES, Manel i VILANOVA, Francesc (coords.) *Sobre el franquisme i Catalunya. Homenatge a Borja de Riquer i Permanyer*. Efadós, Barcelona, 2015.
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en la España franquista. Siglo XXI*, Madrid, 1998.
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere *Catalunya durant el franquisme*. Empúries, Barcelona, 1999.
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere (eds.) *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*. Icària, Barcelona, 2010.

- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere *Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme (1956-1981)*. L'Avenç, Barcelona, 2010.
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere *La cuestión catalana. Cataluña en la transición española*. Crítica, Barcelona, 2014.
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere *La anatomía del franquismo*. Crítica, Barcelona, 2008.
- MOLINERO, Carme i YSÀS, Pere "Movimientos sociales y actitudes políticas en la crisis del franquismo" *Historia contemporánea*. Núm. 8, 1992. pp. 269-279.
- MONFORT, Aram "La depuració franquista dels advocats de Barcelona (1939–1945). Una aproximació a l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona de la postguerra" *Franquisme i Transició*. Núm. 1, 2013. pp. 127-213.
- de MONTAGUT, Tomàs (Dir.) i ROSELLÓ, Elena (textos) *L'advocacia de Barcelona: diàleg amb la història*. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, Barcelona, 2014.
- MONTERO, Feliciano *La Iglesia: de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Encuentro, Madrid, 2009.
- MORADIELLOS, Enrique *La España de Franco (1939-1975). Política y Sociedad*. Síntesis, Madrid, 2000.
- MORETA, Marcel·lí *Memòries d'un catalanista. 50 anys de vida política a Catalunya (1932-1982)*. Pagès editors, Lleida, 2001.
- MOULINET, Daniel *El Concili Vaticà II: història, síntesi, recepció*. Claret, Barcelona, 2004.
- MUÑOZ, Javier *Cuadernos para el diálogo (1963-1976). Una historia cultural del segundo franquismo*. Marcial Pons, Madrid, 2006.
- NICOLÁS, Encarna *La libertad encadenada*. Alianza, Madrid, 2005.
- NÚÑEZ SEIXAS, Xosé Manuel *Los Nacionalismos en la España contemporánea: (siglos XIX y XX)*. Hipòtesi, Barcelona, 1999.
- OLIVA, Montse *Ègara*. Adigsa, Barcelona, 1995.

- ORTEGA LÓPEZ, Teresa María “Entre lo viejo y lo nuevo. La movilización social en España en la crisis del franquismo y la transición política a la democracia” a DOMÍNGUEZ RAMA, Ana (ed.) *Enrique Ruano. Memoria viva de la impunidad del franquismo*. Editorial Complutense, Madrid, 2011.
- PAGÈS, Pelai “El franquisme, un règim repressiu” a PAGÈS, Pelai (ed.) *Franquisme i repressió. La repressió franquista als països catalans (1939-1975)*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2004.
- PAGÈS, Pelai *Les lleis repressives del franquisme (1936-1975)*. Tres i Quatre, València, 2009.
- PALA, Giaime *El PSUC. L'antifranquisme i la política d'aliances a Catalunya (1956-1977)*. Editorial Base, Barcelona, 2011.
- PALA, Giaime “La Assemblée de Catalunya ante la represión franquista, 1970-1976” a TÉBAR, Javier (coord.) «*Resistencia ordinaria*». *La militancia antifranquista y la represión política*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.
- PALOMARES, Cristina *Sobrevivir después de Franco*. Alianza, Madrid, 2007.
- PANDO, María Paz Ruiz-Giménez y «*Cuadernos para el diálogo*». Librería Cervantes, Salamanca, 2009.
- PÁNIKER, Salvador *Conversaciones en Madrid*. Editorial Kairós, Barcelona, 1969.
- PANYELLA, Jordi *Salvador Puig Antich, cas obert*. Angle editorial, Barcelona, 2013.
- PÉREZ, Víctor *La primacía de la sociedad civil*. Alianza, Madrid, 1994.
- PÉREZ, Víctor i SÁNCHEZ, Pablo (ed.) *Memoria ciudadana y movimiento vecinal. Madrid, 1968-2008*. Los Libros de la Catarata, Madrid, 2008.
- PÉREZ LEDESMA, Manuel ““Nuevos” y “viejos” movimientos sociales en la Transición” a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta años después*. Península, Barcelona, 2006.
- PLANELLAS, Joan «*L'Església dels pobres*» en el *Concili Vaticà II*. Edicions de la Facultat de Teologia, Barcelona, 2013.

- PONS, Agustí *Joan Triadú, l'impuls obstinat*. Pòrtic, Barcelona, 1994.
- QUIROSA-CHEYROUZE Y MUÑOZ, Rafael (coord.) *Historia de la Transición en España. Los inicios del proceso democratizador*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2007.
- QUIROSA-CHEYROUZE Y MUÑOZ, Rafael (ed.) *La Sociedad española en la Transición: los movimientos sociales en el proceso democratizador*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2011.
- QUIROSA-CHEYROUZE Y MUÑOZ, Rafael (ed.) *Prensa y democracia: los medios de comunicación en la Transición*. Biblioteca Nueva, Madrid, 2009.
- RAGUER, Hilari *La Pólvora y el incienso: la Iglesia y la guerra civil española (1936-1939)*. Península, Barcelona, 2008.
- RAGUER, Hilari *Réquiem por la cristiandad. El Concilio Vaticano II y su impacto en España*. Península, Barcelona, 2006.
- RENOM, Mercè i SUBIRACHS, Judit "Notes biogràfiques de Josep Benet" a DD.AA. *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.
- RICART, Josep *Egara: una parroquia obrera bajo el franquismo (1963-1977)*. Editora pedagògica del Vallès, Terrassa, 1979.
- de RIQUER, Borja "La crisis de la dictadura" a Julián Casanova (Ed.) *Cuarenta años con Franco*. Crítica, Barcelona, 2015.
- de RIQUER, Borja *La dictadura de Franco. Historia de España*. Vol. 9. Crítica/Marcial Pons, Barcelona/Madrid, 2010.
- RISQUES, Manel *El palau de la duana. De Govern Civil a Delegació del govern*. Diputació de Barcelona, Barcelona, 2008.
- RISQUES, Manel *L'Estat a Barcelona. Ordre públic i governadors civils*. Ed. Base, Barcelona, 2012.

- RODRÍGUEZ, Sergio *Zonas de libertad. Dictadura franquista y movimiento estudiantil en la Universidad de Valencia*. 2 vols. Publicacions de la Universitat de València, València, 2009.
- RUIZ BAUTISTA, Eduardo (coord.) *Tiempos de censura*. Ediciones Trea, Gijón, 2008.
- RUIZ CARNICER, Miguel Ángel (Ed.) *Falange: las culturas políticas del fascismo en la España de Franco, 1936-1975*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2013.
- RUIZ CARNICER, Miguel Ángel “Falange y el cambio político y social en la España del desarrollismo. Materiales para explicar una socialización compleja” a Miguel Ángel Ruiz Carnicer (Ed.) *Falange: las culturas políticas del fascismo en la España de Franco, 1936-1975*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2013.
- RUIZ-HUERTA, Alejandro *La Memoria incómoda: los abogados de Atocha*. Editorial Dossoles, Burgos, 2002.
- SABIO, Alberto i SARTORIUS, Nicolás *El final de la dictadura*. Temas de hoy, Madrid, 2007.
- SABIO, Alberto *Peligrosos demócratas. Antifranquistas vistos por la policía política*. Cátedra, Madrid, 2011.
- SALABERI, Kepa *El proceso de Euskadi en Burgos: Sumarísimo 31-69*. Ruedo Ibérico, París, 1971.
- SAMSÓ, Joan *El mecenatge cultural a Catalunya durant el segle XX*. Proa, Barcelona, 2005.
- SÁNCHEZ-TERÁN, Salvador *La Transición. Síntesis y claves*. Planeta, Barcelona, 2008.
- SANTACANA, Carles *El franquisme i els catalans. Els informes del Consejo Nacional del Movimiento (1962-1971)*. Afers, Catarroja, 2000.
- SANTACANA, Carles *Entre el malson i l'oblit. L'impacte del franquisme en la cultura a Catalunya i les Balears (1936-1960)*. Afers, Catarroja, 2013.
- SANTAMARINA, Álvaro Joaquín *Ruiz Jiménez: perfil humano y político*. Cambio 16, Madrid, 1977.

- SARTRE, Jean-Paul *El Procés de Burgos*. Edicions E.C.T., Perpinyà, 1973
- SAZ, Ismael *España contra España: los nacionalismos franquistas*. Marcial Pons, Madrid, 2003.
- SAZ, Ismael “La lucha por la libertad en España desde una perspectiva comparada (1962-1977)” a DOMÍNGUEZ RAMA, Ana (ed.) *Enrique Ruano. Memoria viva de la impunidad del franquismo*. Editorial Complutense, Madrid, 2011.
- SAZ, Ismael “Las Españas del franquismo: ascenso y declive del discurso de nación” a FORCADELL, Carlos, SALOMÓN, Pilar i SAZ, Ismael (coord.) *Discursos de España en el siglo XX*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2009.
- SERRAHIMA, Núria “La «tancada» a Montserrat contra el procés de Burgos” *L’Avenç*. Núm. 72, 1984. pp. 16-19.
- SOLDEVILA, Llorenç *La nova cançó (1958-87). Balanç d’una acció cultural*. L’aixernador, Argentona, 1993.
- SOLDEVILA, Llorenç “Nova Cançó” a DD.AA. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Eumo, Vic, 2006.
- SOLDEVILA, Llorenç *La nova cançó, 1958-1987: Un fenomen cultural modern*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991.
- SOLÉ, Ascensió “Tribunals d’Excepció i repressió política” a DD.AA. *Albert Fina*. La factoria cultural, Barcelona, 2001.
- SOLÉ-TURA, Jordi *Nacionalidades y nacionalismos en España. Autonomías, federalismo, autodeterminación*. Alianza, Madrid, 1985.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes: 1936-1975*. Curial, Barcelona, 1993.
- SOTO, Álvaro *Transición y cambio en España*. Alianza, Madrid, 2005.
- SUÁREZ ROLDÁN, María Luisa “El Colegio de Abogados de Madrid. La oposición franquista. Los abogados del PCE. 1950-1977” a BUENO, Manuel, GARCÍA, Carmen i

HINOJOSA, José (coords.) *Historia del PCE: I Congreso 1920-1977*. Vol. II. Fundación de Investigaciones Marxistas, Oviedo, 2007.

-TEJERINO ARIAS, Gonzalo *Concilio Vaticano II. Acontecimiento y recepción: estudios sobre el Vaticano II a los cuarenta años de su clausura*. Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca, 2006.

-TÉBAR, Javier “La «resistencia ordinaria» durante el tardofranquismo” a TÉBAR, Javier (coord.) «*Resistencia ordinaria*». *La militancia antifranquista y la represión política*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.

-TÉBAR, Javier i VARO, Nadia “Los "enemigos evidentes" del régimen ante el tribunal de orden público” a TÉBAR, Javier (coord.) «*Resistencia ordinaria*». *La militancia antifranquista y la represión política*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.

-TÉBAR, Javier “Los despachos de Fina-Avilés: compromiso profesional y lucha ideológica” a GÓMEZ ALÉN, José i VEGA, Rubén (coords) *Materiales para el estudio de la abogacía antifranquista*. Vol. 1. Ediciones GPS, Madrid, 2011.

-TÉBAR, Javier (coord.) «*Resistencia ordinaria*». *La militancia antifranquista y la represión política*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.

-TÉLLEZ, Antonio *El MIL i Puig Antich*. Virus editorial, Barcelona, 2006.

-TERMES, Josep *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil: 1868-1939*. Vol.VI. Edicions 62, Barcelona, 1987.

-TERMES, Josep *Història del catalanisme fins al 1923*. Pòrtic, Barcelona, 2000.

-TERMES, Josep *Històries de la Catalunya treballadora*. Empúries, Barcelona, 2000.

-TERMES, Josep *La catalanitat obrera: la República catalana, l'Estatut de 1932 i el moviment obrer*. Afers, Catarroja-Barcelona, 2007.

-TERMES, Josep *Les arrels populars del catalanisme*. Empúries, Barcelona, 1999.

-THOMÀS, Joan Ma. *La Falange de Franco. El proyecto fascista del régimen*, Plaza&Janés, Barcelona, 2001.

- THOMÀS, Joan Ma. “Los estudios sobre las Falanges/Fe de las JONS y FET y de las JONS: Revisión historiográfica y perspectivas” *Ayer*. Núm. 71, 2008. pp. 293-318.
- TORRELLA NIUBÓ, Francesc *Semblances biogràfiques de Terrassa estant*. Fundació Torre del Palau, Terrassa, 2007.
- TORTELLA, Gabriel *El desarrollo de la España contemporánea. Historia económica de los siglos XIX y XX*. Alianza, Madrid, 1997.
- TRIADÚ, Joan “Els premis literaris i el Premi d’Honor de les Lletres Catalanes” a DD.AA. *Òmnium Cultural 1961-1986*. Òmnium Cultural, Barcelona, 1986.
- TRIADÚ, Joan *Una cultura sense llibertat*. Proa, Barcelona, 1978. pp. 180-181.
- VALDELVIRA, Gregorio *La oposición estudiantil al franquismo*. Síntesis, Madrid, 2006.
- VÁZQUEZ de SOLA, Andrés *La franquíssima gràcia: procés de Burgos*. Edicions catalanes de Paris, París, 1970.
- VEGA, Santiago *La política del miedo. El papel de la represión en el franquismo*. Crítica, Barcelona, 2011.
- VICIÉN, Enrique *Associació per a les Nacions Unides a Espanya. Una trajectòria amb futur. 40 anys d’història de l’Associació per a les Nacions Unides*. Associació per a les Nacions Unides a Espanya, Barcelona, 2001.
- VILA, Jesús *Els mitjans de comunicació a Catalunya. De la reforma a la ruptura*. Treball d’iniciació a la recerca, Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2005.
- VILANOVA, Francesc “El Congrés de Cultura Catalana” a DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels països catalans. De la dictadura a la democràcia. 1960-1980*. Vol. 11. Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1998.
- VILANOVA, Francesc “El paper cívic dels col·legis professionals” a DD.AA. *Història, política, societat i cultura dels països catalans. De la dictadura a la democràcia. 1960-1980*. Vol. 11. Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1998.
- VILAR, Sergio *Historia del antifranquismo*. Plaza y Janés, Esplugues de Llobregat, 1984.

- VILAR, Sergio *Protagonistas de la España democrática. La oposición a la dictadura. 1939-1969*. Ediciones sociales, Barcelona, 1968.
- VIÑAS, Jordi *L'Església en transició (1971-1980). De la Transició de l'Església a la Transició política. El paper de la jerarquia catalana*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2013.
- WILLINGS-GRINDA, Anne *Les clubs UNESCO, des chemins de lumière*. Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura, París, 1999.
- XIRINACHS, Lluís Maria *Vaga de fam per Catalunya. Diari de 21 dies*. Editorial Nova terra, Barcelona, 1977. Del mateix Xirinachs, *La traïció dels líders*. Llibres del segle, Girona, 1993.
- YSÀS, Pere "Conflictivitat social, oposició política i crisi de la dictadura" a FONT, Jordi (dir.) *Història i memòria: el franquisme i els seus efectes als Països catalans*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2007.
- YSÀS, Pere "Construcción democrática y construcción nacional en Cataluña" a ARCHILÉS i Ferran SAZ, Ismael (coord.) *La nación de los españoles: Discursos y prácticas del nacionalismo español en la época contemporánea*. Publicacions de la Universitat de València, València, 2012.
- YSÀS, Pere "Democracia y autonomía en la transición española" *Ayer*. Núm. 15, 1994. pp. 77-108.
- YSÀS, Pere *Disidencia y subversión*. Crítica, Barcelona, 2004.
- YSÀS, Pere "El consejo nacional del movimiento en el franquismo tardío" a Miguel Ángel Ruiz Carnicer (Ed.) *Falange: las culturas políticas del fascismo en la España de Franco, 1936-1975*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2013.
- YSÀS, Pere "El movimiento obrero durante el franquismo. De la resistencia a la movilización" *Cuadernos de Historia contemporània*. Núm. 30, 2008. pp. 165-184.
- YSÀS, Pere "La crisis de la dictadura franquista" a Carme Molinero (Ed.) *La Transición, treinta años después*. Península, Barcelona, 2006.

-YSÀS, Pere “Ni *modèlica* ni *immodèlica*. La transició des de la historiografia” *Franquisme i Transició*. Núm. 1, 2013. pp. 273-287.

-YSÀS, Pere “¿Una Sociedad pasiva? Actitudes, activismo y conflictividad social” *Ayer*. Núm. 68, 2007. pp. 31-57.

-ZANON i PÉREZ, Marc *El moment final del franquisme: Estudi a partir de la documentació del Govern Civil de Barcelona (1973-75)*. Treball d'iniciació a la recerca. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona, 2010.

-ZARAGOZA, Ángel *Abogacía y política*. Cuadernos para el diálogo, Madrid, 1972.

Fonts hemerogràfiques

-Luís Valeri “«Omnium cultural»” *La Vanguardia española*. 19 d'agost de 1962. p. 7.

-Ángel Guallar “Libertad, justicia y paz. Con este fin se ha creado en Barcelona la Asociación de Amigos de la O.N.U.” *Diario de Barcelona*. 4 de juny de 1963. p. 39.

-“Brillante celebración del «Día de la O.N.U.»” *La Vanguardia española*. 25 d'octubre de 1963. p. 27.

-Fèlix Millet “Lengua y cultura catalana” *ABC*. 24 d'octubre de 1964. p. 3.

-“Comenzó la «Semana de información de Derechos Humanos»” *La Vanguardia española*. 8 de desembre de 1964. p. 24.

-“Semana de información de Derechos Humanos” *La Vanguardia española*. 10 de desembre de 1964. p. 22.

-Antoni Puigvert “Necesidad de difundir unos altos ideales” *La Vanguardia española*. 24 d'octubre de 1965. p. 48.

-“«Semana de información sobre el Vietnam», en Barcelona” *La Vanguardia española*. 12 de juny de 1966. p. 44.

-“Acuerdos de la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas de España” *La Vanguardia española*. 25 de novembre de 1966. p. 25.

- “La reforma del código penal y ley de enjuiciamiento criminal” *La Vanguardia española*. 4 d’abril de 1967. p. 31.
- “Sobre la reforma del Código Penal” *La Vanguardia española*. 9 d’abril de 1967. p. 29.
- “El domingo, canciones” *La Vanguardia española*. 18 de novembre de 1967. p. 25.
- “Puesta en marcha del Secretariado «Justicia y paz»” *La Vanguardia española*. 30 de maig de 1968. p. 29.
- “La juventud obrera católica celebró su «encuentro 68»” *La Vanguardia española*. 2 de juliol de 1968. p. 14.
- “Vacaciones y austeridad” *La Vanguardia española*. 27 de juliol de 1968. p. 18.
- “Suspensión de un acto organizado por la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas” *La Vanguardia española*. 13 de desembre de 1968. p. 27.
- Amaro Gómez Pablos “Ayer finalizó el IV congreso nacional de la abogacía” *La Vanguardia española*. 21 de juny de de 1970. p. 5.
- “El Omnium Cultural y la enseñanza del catalán. Se da por finalizada la campaña de recogida de adhesiones” *La Vanguardia española*. 10 d’octubre de 1970. p. 24.
- “Encierro en la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas” *La Vanguardia española*. 4 de desembre de 1970. p. 33.
- “Espagne: le procès” *L’Express*. Núm. 1014. 14-20 de desembre de 1970. pp. 62-65.
- “Clausura de la Asociación de Amigos de la Naciones Unidas” *La Vanguardia española*. 16 de febrer de 1971. p. 34.
- “La clausura del local de la Asociación de Amigos de las Naciones Unidas. Nota de la entidad” *La Vanguardia española*. 18 de febrer de 1971. p. 30.
- “Nota del Arzobispado de Barcelona sobre el Secretariado diocesano de «Justicia y paz»” *La Vanguardia española*. 21 de novembre de 1972. p. 25.
- “Nota del Gobierno Civil” *La Vanguardia española*. 4 d’abril de 1973. p. 31.

- Pau Riera “¿Un paso atrás para el catalán en la universidad?” *La Vanguardia española*. 26 de maig de 1973. p. 30.
- “Asalto a los locales de la “Gran Enciclopedia Catalana”” *El Correo Catalán*. 5 d’agost de 1973. p. 21.
- “El Colegio de Abogados reitera su oposición a la pena de muerte” *La Vanguardia española*. 14 de setembre de 1973. p. 29.
- “Inauguración de curso en la Asociación Cristiana de Dirigentes” *La Vanguardia española*. 13 de novembre de 1973. p. 35.
- “VI jornadas de abogados jóvenes de Cataluña y Baleares” *La Vanguardia española*. 8 de desembre de 1973. p. 44.
- Rafael Espinós “John Ennals, redactor de la Declaración de Derechos Humanos” *La Vanguardia española*. 11 de desembre de 1973. p. 34.
- “John Ennals, redactor de la Declaración de Derechos Humanos” *La Vanguardia española*. 11 de desembre de 1973. p. 34.
- “Montserrat: segundas jornadas nacionales de «Justicia y Paz»” *La Vanguardia española*. 15 de setembre de 1974. p. 37.
- “Aconseguir centenars de milers de signatures per l’amnistia” *Treball*. Núm. 398. 1 d’octubre de 1974. p. 5.
- “8 personalitats catalanes reclamen amnistia, llibertats” *Treball*. Núm. 398. 1 d’octubre de 1974. p. 7.
- “El Colegio de Abogados pide amnistía para exiliados y presos políticos” *La Vanguardia española*. 14 de desembre de 1974. p. 33.
- “Consejo General de la Abogacía: se pide al gobierno conceda una amplia gracia para los delitos de opinión” *La Vanguardia española*. 16 de febrer de 1975. p. 8.
- “Congreso de la cultura catalana” *La Vanguardia española*. 18 de febrer de 1975. p. 24.

- Pau Riera "Omnium: repulsa a los concejales del "no"" *Correo Catalán*. 7 de març de 1975. p. 21.
- "El «no» a Catalunya" *Treball*. Núm. 410. 18 de març de 1975. p. 8.
- "118 entitats barcelonines a favor del català i la democràcia" *Treball*. Núm 418. 8 de juliol de 1975. p. 6.
- "La abolición de la pena de muerte". *La Vanguardia española*. 8 de novembre de 1975. p. 32.
- "Don Juan Carlos, a través de sus discursos" *La Vanguardia española*. 20 de novembre de 1975. p. 78.
- "«Justicia y Paz» reitera la necesidad de una amplia amnistía" *La Vanguardia española*. 28 de novembre de 1975. p. 12.
- "La Asociación de las Naciones Unidas solicita amnistía para los presos y exiliados políticos y sindicales" *La Vanguardia española*. 16 de desembre de 1975.
- Comisión Nacional de Justicia y Paz "Ante la Jornada Mundial de la Paz. Compromisos ineludibles en la actual hora de España" *La Vanguardia española*. 27 de desembre de 1975. p. 25.
- "Barcelona: «Pax Christi» presentó el «dossier Téllez»" *La Vanguardia española*. 16 de maig de 1976. p. 44.
- "En favor de una más amplia amnistía" *La Vanguardia española*. 7 d'agost de 1976. p. 23.
- "Indignación en todo el Principat tras las declaraciones de Suárez" *El Correo Catalán*. 3 de setembre de 1976. p. 4.
- "La DEC d'Omnium Cultural, alarmada" *Avui*. 5 de setembre de 1976. p. 5.
- "Tras las manifestaciones del presidente suárez a «París-match». Amics de la ciutat y Omnium Cultural reafirman la viabilidad del catalán para la enseñanza" *La Vanguardia española*. 7 de setembre de 1976. p. 27.

- “El Colegio de Abogados pide que las fuerzas del orden no utilicen armas de fuego” *La Vanguardia española*. 18 de setembre de 1976. p. 25.
- “La comisión de defensa del Colegio de Abogados pide amnistía total” *La Vanguardia española*. 28 de setembre de 1976. p. 31.
- “Del juicio de faltas contra cuatro policías” *La Vanguardia española*. 3 de novembre de 1976. p. 29.
- “Catalunya, per la ratificació dels pactes dels drets humans” *La Vanguardia española*. 14 de gener de 1977. p. 27.
- “«La trobada amb els poetes de la llibertat» se celebrarà en febrero” *La Vanguardia española*. 20 de gener de 1977. p. 31.
- “Catalunya pels drets humans” *Catalunya Express*. 25 de gener de 1977. p. 8.
- “«Omnium Cultural» necesita más ayudas para evitar el colapso de sus actividades” *La Vanguardia española*. 19 de març de 1977. p. 23.
- Françoise Wagener “Le Congrès de Culture Catalane se clot sur un programme d’action” *Le Monde*. 3 de desembre de 1977. p. 23.
- Jordi Amat “Tercera via rupturista” *La Vanguardia*. 12 d’abril de 2015. p. 26.

Publicacions de les entitats

- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. Agost de 1968.
- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. Tardor de 1969.
- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. Març de 1970.
- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. 3a època, núm 4/5, abril-juliol 1973.
- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. 3a època, núm 8/9/10, abril-juliol-octubre 1974.
- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. 3a època, núm 11/12, gener-abril 1975.
- Butlletí interior informatiu*. Òmnium Cultural. 3a època, núm. 16 d’abril de 1976.

-“La pena de mort”. Dossier sobre el “No a la Pena de Mort” *Pax. Butlletí interior de Pax Christi*. Núm. 1. Març de 1975. p. 28.

Boletín Oficial del Estado

-BOE. Núm. 307. 23 de desembre de 1960. p. 17601.

-BOE. Núm. 67. 19 de març de 1966. pp. 3310-3315.

-BOE. Núm. 113. 11 de maig de 1972. pp. 8239-8276.

-BOE. Núm. 40. 15 de febrer de 1974. pp. 3046-3049.

-BOE. Núm. 100. 26 d'abril de 1975. pp. 8870-8870.

-BOE. Núm. 207. 27 d'agost de 1975. pp. 18117-18120.

-BOE. Núm. 156. 1 de juliol de 1975. pp. 14249-14250.

-BOE. Núm. 274. 15 de novembre de 1975. pp. 23877-23877.

-BOE. Núm. 284. 26 de novembre de 1975. p. 24666.

-BOE. Núm. 186. 4 d'agost de 1976. pp. 15097-15098.

-BOE. Núm. 103. 30 d'abril de 1977. pp. 9337-9343.

-BOE. Núm. 238. 5 d'octubre de 1977. pp. 22047-22048.